MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii și comunicări
seria istorie-etnografie-artă

XXXIV/II
2018

SATU MARE

STUDII ȘI COMUNICĂRI

XXXIV/II

VOLUM ANIVERSAR DEDICAT CENTENARULUI MARII UNIRI

Redactor șef:

Dr. Claudiu Porumbăcean

Colegiul de redacție:

Dr. Maria Lobonț-Pușcaș
Mihaela Sălceanu
Cristina Busuioc
Drd. Lőrincz Nórbert
Adela Dobrescu

Secretar de redacție:

Dr. Paula Virag

Colegiul științific:

Dr. L. Balogh Beni, Arhivele Naționale ale Ungariei, Budapesta, Ungaria
Dr. Ovidiu Ghitta, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj Napoca, România
Dr. Cornel Grad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" Arad, România
Dr. Camelia Burghele, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, România
Dr. Valentin Orga, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, România
Dr. Német Péter, Nyíregyháza (Ungaria)
Dr. Doru Radosav, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, România
Dr. Adrian Andrei Rusu, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca, România
Dr. Ottmar Trașcă, Institutul de Istorie „George Barițiu", Cluj-Napoca, România.
Dr. Jakab Albert Zsolt, Universitatea „Babes-Bolyai", Facultatea de Litere, Departamentul de Etnografie și Antropologie Maghiară ISPMN – Institutut pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

Coperta: Iulian Petrescu, Aurel Cordrea
(Sigiliul orașului Satu Mare din secolul al XVIII-lea)

Adresa redacției:
MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE
B-dul Dr. Vasile Lucaciu, 21
440031 Satu Mare
ROMÂNIA
Tel: 04/0261/73.75.26
E-mail: muzeusm@gmail.com
www.muzeusm.ro

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI

Seria

ISTORIE

XXXIV/II

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN
SATU MARE
2018

CUPRINS - TARTALOM - CONTENTS

CUVÎNT ÎNAITE *9-14*

MESAJUL ACAD. PROF. UNIV. DR. IOAN-AUREL POP *15-16*

GABRIELLA FRANCESZKA BATFALSZKI

Date cu privire la spitalele militare amenajate la Satu Mare în timpul Primului Război Mondial

Data concerning the military hospitals set up in Satu Mare during the First World War *17-30*

CLAUDIU PORUMBĂCEAN , VIOREL CÂMPEAN

Delegați sătmăreni la Marea Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

Delegates of Satu Mare in Alba Iulia at the Great National Assembly on the 1st of December 1918 ..... *31-70*

IOANA COSMINA BOLBA

Figuri de clerici ortodocși transilvăneni la Marea Unire din 1918

Figures of Transylvanian Orthodox clerics at the Great Union of 1918 ..... *71-76*

MARTA CORDEA

Asociații și Reuniuni de femei din Nord-Vestul țării, cu rol în emanciparea națională (I)

Associations and reunions of women in the Northwest of the country, with a role in national emancipation *77-83*

IZABELA GEORGIANA COROIAN

Evoluția mortalității în perioada Primului Război Mondial. Studiu de caz: Valea Mureșului

Evolution of mortality during The First World War. Case study: Mureș Valley *85-93*

RADU DAVID

Adaptarea școlilor surorilor vincentine din Satu Mare la sistemul românesc de învățământ după 1918

The adaptation of the schools belonging to the Vincentian nuns in Satu Mare to the Romanian educational system after 1918 ..... *95-116*

AUGUSTIN LEONTIN GAVRA

Efortul militar al populației românești din plasa Cehu Silvaniei în timpul Marelui Război

The military effort of the Romanian population from Cehu Silvaniei's region during World War I *117-122*

IOANA N. GĂUREAN

Alianța Ruso-Română prin prisma activității diplomatice a Reginei Maria: 1914-1917
The Russian-Romanian Alliance as Reflected in the Diplomatic Activity of Queen Marie of Romania: 1914-1918 ..... *123-134*

RADU MILIAN

Aspecte ale învățământului românesc bihorean în contextul Marii Uniri
Aspects of the Romanian Bihor County education in the context of the Great Unio *135-145*

MIHAELA SĂLCEANU, VIOREL CÂMPEAN

110 de la nașterea lui Ioan Ardeleanu Senior (1908-1974)
110 years since the birth of Ioan Ardelean Senior (1908-1974) *147-159*

MARIN POP

Traian Trufașiu (1882-1931) – personalitate sălăjeană marcantă din generația Marii Uniri
Traian Trufașiu (1882-1931) - a remarkable personality from Sălaj from the generation of the Great Union *161-167*

ANDREEA STANCIU

Activitatea preoților greco-catolici sătmăreni în slujba Marii Uniri
The contributions of the Greek-catholic priests from Satu Mare in the service of the Great Union *169-183*

IONUȚ VIDA-SIMITI

Participarea călugărilor basilieni la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918
The attendance of the Basilian monks at the Alba Iulia Great National Assembly on the 1st of December 1918 ..... *185-195*

PAULA VIRAG

Evenimentele de la finalul anului 1918 și prima jumătate a anului 1919 din regiunea Satu Mare reflectate în paginile Historiei Domus
The events between the end of 1918 and the beginning of 1920 in the region of Satu Mare reflected in the pages of Historia Domus *197-204*

NORBERT LŐRINCZ

Marea Unire reflectată în presa maghiară sătmăreană în 1918
The Great Union reflected in the Hungarian press from Satu Mare during 1918 ..... *205-210*

DIANA KINCES

Contribuția tășnădenilor la realizarea Marii Uniri. Contexte cultural istorice
Contributions of the people from Tășnad to the achievement of the Great Union from 1918. Cultural and historical contexts *211-220*

DANIELA BĂLU, CRISTIAN BOLOȘ

Catedrala ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului"-prima biserică ortodoxă construită în Satu Mare după Marea Unire

The Orthodox Cathedral "Dormition of the Virgin Mary"- the first Orthodox church constructed in Satu Mare after the Great Union *221-233*

VIRGILIU Z. TEODORESCU

Odiseea monumentului din Satu Mare dedicat cinstirii memoriei luptătorului pentru Unirea cu țara, Dr. Vasile Lucaciu

Odyssey of the monument in Satu Mare dedicated to honor the memory of Dr. Vasile Lucaciu the fighter who strove to Unite with the Country *235-354*

CONSTANTIN UNGUREANU

Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România

The Unification of Bessarabia and Bucovina with Romania *255-277*

MIHAELA SĂLCEANU, NORBERT LŐRINCZ

50 de ani de la reorganizarea teritorială a județului Satu Mare

50 years since the territorial reorganization of Satu Mare County *279-288*

Cuvânt înainte

În anul Centenar al Marii Uniri, era firesc ca Muzeul Județean Satu Mare să-şi propună obiective îndrăznețe care să cinstească memoria şi activitatea înaintaşilor care au făcut posibil acest măreț act istoric. Cum era şi firesc, Muzeul Județean Satu Mare şi-a propus obiective îndrăznețe pentru acest an, deşi am spus în nenumărate rânduri, că Centenarul nu este doar al istoricilor, ci al tuturor românilor, deoarece 1 Decembrie 1918 reprezintă, indiscutabil, cel mai important eveniment din întreaga noastră istorie şi cea mai mare sărbătoare a neamului românesc. De aceea noi nu vom oferi sătmărenilor spectacole sau artificii, dar nici „pâine şi circ" după cum spuneau romanii, pentru că nu aceasta este menirea noastră. Însă am avut în vedere proiecte editoriale, expoziţionale, ştiinţifice dar şi de pedagogie muzeală. Au fost organizate mai multe acţiuni cu elevii din judeţ, expoziţii tematice locale şi internaţionale, acţiuni de presă, filme documentare, publicaţii ştiinţifice, participare la conferinţe, sesiuni, colocvii, simpozioane sau congrese ştiinţifice de mare anvergură, emiterea de Medalii aniversare dedicate Centenarului şi liderului spiritual al sătmărenilor, dr. Vasile Lucaciu ş.a. Graţie parteneriatelor cu instituţii de prestigiu academic, a autorităţilor şi instituţiilor partenere locale, credem că am reuşit să facem lucruri importante, apreciate de comunitatea sătmăreană.

La începutul anului, împreună cu colegii secţiei de Istorie, am demarat un parteneriat cu Biroul Județean Satu Mare al Arhivelor Naţionale pentru digitalizarea mai multor colecţii şi fonduri arhivistice în vederea valorificării expoziţionale a acestora, iar anul viitor, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la instaurarea administraţiei româneşti în judeţul Satu Mare, intenţionăm finalizarea a două volume de documente: unul dedicat administraţiei comuniste maghiare (Directoriul) şi celălalt, aşa cum am amintit, Centenarului administraţiei româneşti. Prin acest volum încercăm să facem şi unele corecţii deontologice cu privire la alte lucrări publicate referitoare la mişcarea naţională din zona Sătmarului, deoarece, multe din sursele citate lipsesc cu desăvârşire. Nu contest faptul că documentele respective nu ar exista, însă probabil se află în colecţii personale ale vreunui autor, însă nicidecum în colecţiile Muzeului sau ale Arhivelor din Satu Mare. Ca atare, noi vom publica doar documentele pe care le avem la dispoziţie pentru a nu mai pune în încurcătură persoanele interesate de asemenea informaţii.

Un alt proiect depus la Departamentul Centenar, pentru anul 2020, este dedicat moştenirii culturale lăsate de liderul incontestabil al sătmărenilor, dr. Vasile Lucaciu. Avem în vedere o lucrare de anvergură dedicată „Reuniunii române de cântări şi muzică dr. Vasile Lucaciu". Această instituţie de prestigiu a culturii sătmărene care purta numele marelui patriot român Vasile Lucaciu, avea în subordinea sa Corul „Vasile Lucaciu", Conservatorul de Muzică, Societatea Filarmonică şi Asociaţia corurilor ţărăneşti din judeţul Satu Mare. De activitatea acestei Reuniuni se leagă numele unor importante personalităţi din istoria Transilvaniei care au avut merite deosebite în dezvoltarea societăţii româneşti înainte şi după anul 1918.

Unul din cele mai importante evenimente organizate de noi în acest an, în cadrul evenimentelor dedicate Anului Centenar, a fost organizarea la Satu Mare în perioada 26-28 aprilie 2018 a **Sesiunii de Comunicări Ştiinţifice *„1918 – SFÂRŞIT ŞI ÎNCEPUT DE DRUM. TRANSFORMĂRI GEOPOLITICE ÎN EUROPA CENTRALĂ ŞI DE EST".***

Acţiunea a fost organizată în colaborare cu Academia Română - Centrul de Studii Transilvane, Facultatea de Istorie şi Filozofie din cadrul Universităţii „Babeş-Bolyai", Facultatea de Istorie, Relaţii Internaţionale, Ştiinţe Politice şi Ştiinţele Comunicării din cadrul Universităţii din Oradea şi Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş şi Centrul Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Satu Mare.

La acest eveniment au participat peste 50 de invitaţi din ţară (Cluj Napoca, Oradea, Arad, Zalău, Satu Mare, Baia Mare), specialişti de prestigiu în domeniul tematicii de la universităţi şi instituţii de cercetare renumite. Invitaţii au avut în program şi o excursie tematică ***„Pe urmele lui Vasile Lucaciu"***, în care au vizitat Casa memorială dr. Vasile Lucaciu din Apa şi Muzeul Memorial dr. Vasile Lucaciu şi Biserica Sfintei Uniri de la Şişeşti ctitorită de dr. Vasile Lucaciu.

Vă prezentăm în continuare comitetul ştiinţific şi programul Sesiunii:

COMITETUL ŞTIINŢIFIC:

1. Acad. prof. univ. dr. Ioan-Aurel Pop, Preşedintele Academiei Române
2. Prof. univ. dr. Ioan Bolovan, Prorector Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca şi director adjunct al Centrului de Studii Transilvane al Academiei Române
3. prof. univ. dr. Claudiu Porumbăcean, Universitatea „Vasile Goldiş" din Arad, şef Secţie Istorie Muzeul Judeţean Satu Mare
4. prof. univ. dr. Ioan Zainea, Universitatea din Oradea
5. prof. univ. dr. Gabriel Moisa, Universitatea din Oradea
6. conf. univ. dr. Ionuţ Costea, Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca
7. conf. univ. dr. Valentin Orga, Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca şi directorul general al Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga" din Cluj Napoca
8. conf. univ. dr. Ioan Cârja, Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca
9. conf. univ. dr. Cristian Benţe, Prorector Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad
10. conf. univ. dr. Vasile Lazăr, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad

COMITETUL DE ORGANIZARE:

1.prof. univ. dr. Ioan Bolovan, Prorector Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca şi director adjunct al Centrului de Studii Transilvane al Academiei Române

2. dr. Liviu Marta, Managerul Muzeului Judeţean Satu Mare

3. prof. Viorel Rusu, directorul Muzeului Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş

1. conf. univ. dr. Vasile Lazăr, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad
2. Robert Laszlo, directorul Centrului Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Satu Mare
3. dr. Felician Pop, preşedintele Asociaţiei Culturale „Sătmărenii"
4. prof. univ. dr. Claudiu Porumbăcean, Universitatea „Vasile Goldiş" din Arad, şef Secţie Istorie din cadrul Muzeul Judeţean Satu Mare
5. conf. univ. dr. Ionuţ Costea, Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca
6. prof. univ. dr. Gabriel Moisa, Universitatea din Oradea
7. CS. III dr. Paula Virag, Muzeul Judeţean Satu Mare
8. CS. III dr. Cristian Virag, Muzeul Judeţean Satu Mare
9. drd. Lőrincz Norbert, Muzeul Judeţean Satu Mare
10. Mihaela Sălceanu, Muzeul Judeţean Satu Mare
11. Brăduţ Popdan, şef Secţie Relaţii cu publicul din cadrul Muzeul Judeţean Satu Mare

Programul Sesiunii de Comunicări Ştiinţifice

„1918 – SFÂRŞIT ŞI ÎNCEPUT DE DRUM. TRANSFORMĂRI GEOPOLITICE ÎN EUROPA CENTRALĂ ŞI DE EST"

Satu Mare, 26-28 aprilie 2018

26 aprilie 2018, Sediul Muzeului Judeţean Satu Mare:

Deschiderea oficială a cursurilor: moderator dr. Claudiu Porumbăcean, şef Secţie Istorie din cadrul Muzeul Judeţean Satu Mare. Cuvinte de salut din partea instituţiilor partenere şi a autorităţilor locale.

Mesajul Acad. Prof. univ. Ioan-Aurel Pop, Preşedintele Academiei Române

Conferinţă inaugurală susţinută de prof. univ. Ioan Bolovan, prorectorul Universităţii „Babeş-Bolyai" şi directorul adjunct al Centrului de Studii Transilvane al Academiei Române, cu tema ***Marea Unire şi drama unui patriot român: Ioan Slavici.***

<u>Secţiunea Transilvania şi Marea Unire</u>

Moderator: prof. univ. dr. Ioan Zainea (Universitatea din Oradea)

1. Irina Mirăuţi, (doctorand Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca, Şcoala Doctorală Studii de Populaţie şi Istoria Minorităţilor, coord. CS II dr. Habil. Marius Eppel), ***Pacea de la Bucureşti reflectata în presa românească din Transilvania. 7 mai 1918.***
2. Ioana-Nicoleta Găurean (doctorand Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca, Şcoala Doctorală Studii de Populaţie şi Istoria Minorităţilor, coordonator ştiinţific CS II dr. Luminiţa Dumănescu), ***Alianţa Ruso-Română în anii războiului reflectată în activitatea Reginei Maria.***
3. Prof. univ. dr. Gabriel Moisa (Universitatea din Oradea), ***Aspecte privind Oradea şi Bihorul între 1 Decembrie 1918 - 20 aprilie 1919.***
4. Ioana Cosmina Bolba (doctorand Universitatea din Oradea, Facultatea de Istorie, coord. prof. univ. dr. Ion Zainea), ***Figuri de clerici ortodocşi transilvăneni la Marea Unire din 1918.***
5. Luminiţa Popescu, (masterand Istoria Europei de Sud-Est, Facultatea de Istorie şi Filosofie din cadrul Universităţii Babeş-Bolyai), ***Solidaritate şi caritate la feminin în anii Marelui Război. Activitatea reuniunilor de femei române din Ungaria 1914-1918.***
6. Timea Longaver (masterand Istoria şi socio-antropologia epocii moderne, Facultatea de Istorie şi Filosofie din cadrul Universităţii Babeş-Bolyai), ***Intelectuali în război: profesori ai Universităţii Francisc Iosif în anii Primului Război Mondial.***

Moderator: prof. univ. dr. Ioan Bolovan (Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca)

7 Prof. univ. dr. Ioan Zainea (Universitatea din Oradea), ***„Declaraţia de la Oradea" (12 octombrie 1918) şi efectele sale, în contextul prefacerilor politice din Europa Centrală de la finele anului 1918.***

8. Izabela Georgiana Coroian (doctorand Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca, Şcoala Doctorală Studii de Populaţie şi Istoria Minorităţilor, coord. prof. univ. dr. Ioan Bolovan), ***Evoluţia mortalităţii în perioada Primului Război Mondial. Studiu de caz Valea Mureşului.***

9. Conf. univ. dr. Valentin Orga, (Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca), ***Rolul „grupului neoactivist" de la Orăştie în dinamizarea mişcării naţionale româneşti la începutul secolului al XX-lea.***

10 Emanuela-Andreea Trifan (masterand Istoria şi socio-antropologia epocii moderne, Facultatea de Istorie şi Filosofie din cadrul Universităţii Babeş-Bolyai, coord. conf. dr. Ana Victoria Sima), ***Implicarea bistriţenilor şi năsăudenilor în evenimentele Marii Uniri.***

11. Dr. Carmen Florescu (Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca), ***Rolul arhitecturii în promovarea noii identităţi naţionale româneşti după anul 1918.***

12. Augustin Leontin Gavra (doctorand Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca, Şcoala Doctorală Studii de Populaţie şi Istoria Minorităţilor, coord. prof. univ. dr. Ioan Bolovan), ***Efortul militar al populaţiei din plasa Cehu Silvaniei la Marele Război.***

Moderator: prof. univ. dr. Gabriel Moisa (Universitatea din Oradea)

1. Dr. Mihai Georgiţă, (Direcţia Judeţeană Bihor a Arhivelor Naţionale), ***Aspecte din activitatea Gărzilor Naţionale româneşti din Bihor (1918-1919).***
2. Dr. Radu Milian, (Direcţia Judeţeană Bihor a Arhivelor Naţionale), ***Aspecte ale învăţământului românesc bihorean în contextul Marii Uniri.***
3. Dr. Cristian Apati, (Direcţia Judeţeană Bihor a Arhivelor Naţionale), ***Date privind istoricul unor parohii ortodoxe bihorene rămase în Ungaria după Unire.***
4. Florina Balint (student Universitatea din Oradea), ***Urmaşi ai delegaţilor la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 din comuna Holod (jud. Bihor.)***
5. Sergiu Beleş (student Universitatea din Oradea), ***Percepţia Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 în plasa Aleşd (jud. Bihor).***
6. Bianca Bene (student Universitatea din Oradea), ***Aradul si urmaşii delegaţilor de la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918.***
7. Ovidiu Ile (student Universitatea din Oradea), ***Urmaşii delegaţilor la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 din zona Borodului (jud. Bihor).***

8. Moderator: Conf. univ. dr. Valentin Orga (Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca)

9. Conf. univ. dr. Cristian Benţe (prorector Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, ***Rolul geostrategic jucat de Statele Unite în stabilirea sistemului de pace de după Primul Război Mondial.***
10. C.S. III dr. Marin Pop (Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău), ***Sălăjeni din generaţia Marii Uniri sub lupa Securităţii.***
11. Zamfira Tîmbuş (doctorand Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca, Şcoala Doctorală Studii de Populaţie şi Istoria Minorităţilor, coord. conf. univ. dr. Ana Victoria Sima), ***Marea Unire si receptarea ei în presa românească din Transilvania.***
12. Dr. Alexandru-Bogdan Bud (Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca), *Întâlnirea cu Moartea*. ***Primul contact cu frontul în memorialistica Primului Război Mondial.***
13. Ionuţ Vida-Simiti (doctorand Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca Facultatea de Istorie şi Filosofie, specializarea Istorie, coord. prof. univ. dr. Doru Radosav), ***Participarea călugărilor bazilieni la Marea Adunare Naţională de la 1 Decembrie 1918.***
14. Elena Stanciu-Gorun, (doctorand Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca, Şcoala Doctorală Studii de Populaţie şi Istoria Minorităţilor, coord. Luminiţa Dumănescu), ***Primul Război Mondial în cinematografia comunistă.***
15. Dr. Augustin Ţârău (Muzeul Cetăţii Oradea), ***Turneul generalului Berthelot în comitatele vestice ale Transilvaniei (decembrie 1918).***

<u>Secţiunea Sătmarul şi Marea Unire</u>

Moderator: Conf. univ. dr. Ionuţ Costea (Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca)

1. Asist. univ. dr. Lucian Turcu (Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca), Între principiul autodeterminării şi normele ecleziastice: Vicariatul naţional român de la Carei.

2. Dr. Viorel Cîmpean (Biblioteca Judeţeană Satu Mare), ***Ei nu au văzut Unirea. Personalităţi sătmărene decedate în anul 1918.***
3. Drd. Marta Cordea (Biblioteca Judeţeană Satu Mare), ***Asociaţii şi reuniuni de femei din Nord-Vestul*** ţării, cu rol în emanciparea naţională.
4. Karina Necşe (student Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca UBB), ***Biografii uitate din Primul Război Mondial: gen. maior (r) Victor Popescu, artizan al frontierei de nord-vest a României.***
5. Sebastian Ciceu (doctorand Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca, coord. prof. univ. dr. Toader Nicoară), ***Utilizarea reformei agrare din 1921 pentru întărirea graniţelor. Studiu de caz: localitatea Traian (jud. Satu Mare).***
6. Prof. Radu David (Colegiul Naţional „Ioan Slavici" Satu Mare), ***Adaptarea şcolilor surorilor vincentine de la Satu Mare la sistemul românesc de*** **învăţământ** ***după 1918.***
7. Georgel-Marius Nistor (doctorand Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca, Şcoala Doctorală Studii de Populaţie şi Istoria Minorităţilor, coord. conf. univ. dr. Ana Victoria SIMA), ***Preoţi, dascăli şi cantori pe frontul de acasă. Protopopiatul greco-catolic Ardusat în anii de dinaintea Marii Uniri.***
8. Viorel Rus (Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş), ***Proiecte şi realizări instituţionale ecleziastice în Maramureş şi Sătmar după 1918.***
9. **Moderator: Prof. univ. dr. Claudiu Porumbăcean (Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, Muzeul Judeţean Satu Mare)**

1. Dr. Felician Pop (Asociaţia Culturale „Sătmărenii"), ***Sătmarul între Unirea de drept şi Unirea de facto: noiembrie 1918 - aprilie 1919.***
2. Ciprian Honca (doctorand Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj Napoca Facultatea de Istorie şi Filosofie, specializarea Istorie, coord. prof. univ. dr. Ovidiu Ghitta), ***Pásztory*** Árkád ***şi comunitatea sa în anii din jurul Primului Război Mondial.***
3. Prof. univ. dr. Claudiu Porumbăcean (Muzeul Judeţean Satu Mare, UVVG din Arad), ***Transformări ale Sătmarului interbelic după Marea Unire.***
4. C. S. III dr. Paula Virag (Muzeul Judeţean Satu Mare***), Evenimentele de la finalul anului 1918 şi prima jumătate a anului 1919 din regiunea Satu Mare reflectate în paginile Historiei Domus.***
5. Mihaela Sălceanu (Muzeul Judeţean Satu Mare), ***110 de la naşterea lui Ioan Ardelean Senior (1908-1974).***
6. drd. Lőrincz Norbert, (Muzeul Judeţean Satu Mare, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad), ***Marea Unire reflectată în presa maghiară sătmăreană (1918-1919).***
7. Florin Pop (Biroul Judeţean Satu Mare al Arhivelor Naţionale), ***Marea Unire reflectată în documentele din Arhivele sătmărene.***
8. Drd. Kereskényi Sándor (Muzeul Judeţean Satu Mare), ***Burghezul sătmărean ca primar. Strategiile administrative ale lui Augustin Ferenţiu.***

Moderator: Prof. univ. dr. Claudiu Porumbăcean (Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, Muzeul Judeţean Satu Mare)
Concluzii finale, acordarea de diplome şi distincţii, închiderea lucrărilor.

Am convingerea că decizia luată împreună cu colegii de la Universitatea „Babeş – Bolyai" din Cluj Napoca şi de la Universitatea din Oradea de a ne îndrepta atenţia în special spre tinerii istorici (studenţi, masteranzi sau doctoranzi) pentru această sesiune ştiinţifică, a fost una benefică. Ne dorim foarte mult ca ei să păstreze în amintirea lor acest moment festiv al Centenarului Marii Uniri şi suntem siguri că preocupările lor viitoare ne vor face mândri de

faptul că-i avem astăzi invitaţi la noi acasă şi putem să-i aplaudăm cu toată căldura.

O bună parte din materialele prezentate în cele trei zile alocate conferinţei au fost adunate şi publicate în acest număr special al revistei Muzeului Judeţean Satu Mare, ***„Satu Mare. Studii şi Comunicări" seria Istorie*** ce va fi lansat la 1 Decembrie 2018. Şi dacă tot suntem la capitolul aniversărilor, doresc să mai amintesc faptul că revista noastră, care în scurt timp va fi indexată în BDI, anul viitor va împlini frumoasa vârstă de 50 de ani.

Distinse oficialităţi,
Onorată asistenţă,

Salutăm iniţiativa Consiliului Judeţean Satu Mare prin Muzeul Judeţean de a organiza o manifestare ştiinţifică de prestigiu („*1918 – SFÂRŞIT ŞI ÎNCEPUT DE DRUM. TRANSFORMĂRI GEOPOLITICE ÎN EUROPA CENTRALĂ ŞI DE EST*") şi ne bucură faptul că acestei iniţiative s-au alăturat numeroase universităţi, muzee şi institute de cercetare ale Academiei Române. Aceasta demonstrează nu numai actualitatea tematicii ci şi responsabilitatea atâtor instituţii de a aborda într-o manieră ştiinţifică, printr-un dialog academic, probleme uneori sensibile în istoriografiile popoarelor din Europa Centrală şi de Sud-Est.

Unirile Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei cu România în cursul anului 1918 au reprezentat un proces firesc, precum la italieni, germani ş.a. care în epoca modernă au reuşit să îşi realizeze unitatea naţional-statală. Transilvania cu provinciile adiacente reprezintă cam 40% din teritoriul şi populaţia României actuale. România de la începutul secolului al XX-lea (137 000 km pătraţi) a luptat între anii 1916-1918 în Războiul cel Mare pentru Întregirea Neamului, dar ceilalţi români (mai mult de jumătate din câţi erau ei atunci) au luptat între 1914 şi 1918. Cu alte cuvinte, mai mult de jumătate dintre toţi românii s-au angajat în luptă - sub o formă sau alta - fără să fie întrebaţi, odată cu imperiile în care se aflau cuprinşi, încă de la începutul războiului. Este vorba despre românii din Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş. România s-a gândit mereu la aceşti români şi a negociat cu marile puteri soarta lor. Paradoxul era că intrarea României în război - de neevitat la un moment dat - ducea la renunţări dureroase indiferent de opţiune: alăturarea la Antanta (Franţa, Anglia, Rusia) însemna abandonarea Basarabiei, iar alăturarea la Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria) marca abandonarea Transilvaniei şi Bucovinei. Până la urmă, Dumnezeu a rânduit astfel lucrurile încât aproape nimic nu a fost pierdut, încât românii au ajuns să trăiască în anul 1918 „ora lor astrală", împărtăşindu-se din ambrozia şi nectarul celor aleşi. Dar, dincolo de orice comentariu, intrarea României în luptă în 1916 a fost inevitabilă, iar decizia regelui Ferdinand şi insistenţa primului-ministru Ion I. C. Brătianu au fost judicioase, absolut necesare.

Ziua de 1 Decembrie nu celebrează doar unirea Transilvaniei cu România - cum se mai pretinde câteodată în mod grăbit - ci chiar formarea României întregite, în urma tuturor actelor din 1918. De la 137 000 km pătraţi, România a ajuns la 296 000 de km pătraţi. Cine cu cine s-a unit? România mică s-a unit cu celelalte Românii ca să formeze România deplină. Unirea s-a făcut prin conştientizarea popoarelor, în măsura în care s-a putut. Marea parte a românilor au dorit unirea, fiindcă ei fost educaţi în acest sens de către elitele intelectuale, politice şi religioase. Marele merit al românilor a fost acela că au avut o elită responsabilă, conştientă de rolul său, activă şi viguroasă. S-a spus şi s-a scris recent - fără noimă - că românii ardeleni ar fi fost fascinaţi de „superioritatea" culturii stăpânitorilor seculari şi că nu ar fi vrut unirea cu România balcanică şi înapoiată. Totuşi, stăpânirea străină era mai amară decât pelinul, iar visul şi speranţa veneau din forţa poporului român şi din dorinţa de unire cu România.

De altminteri, nu numai românii gândeau aşa în acei ani. Actele de voinţă populară din 1918 au fost în conformitate cu interesele popoarelor ceh, croat, polonez, român, sârb, slovac, sloven etc., fiind primite cu simpatie de către aceste popoare. Datorită mentalităţii de popoare

imperiale, inoculate de-a lungul secolelor, au trăit mari frustrări popoarele rus, german, maghiar și austriac. În Ungaria, pe fondul acestei atmosfere apăsătoare, guvernele de după 1918-1920 au desfășurat o propagandă revizionistă fără precedent, deplângând pierderea a „două treimi din teritoriu și din populație", fără menționarea faptului că aceste „pierderi" se refereau la provincii și țări istorice în care ungurii se aflau în minoritate. Oricum, se vede clar că românii și România nu au făcut nimic ilegal și nedemocratic în 1918 (la nivelul democrației de atunci), din moment ce deciziile lor de la Chișinău, de la Cernăuți și de la Alba-Iulia au fost aprobate, ratificate, recunoscute de către marile puteri. Astfel, sărbătoarea națională a României de la 1 Decembrie nu jignește pe nimeni, ci doar cinstește cea mai mare împlinire națională a românilor din toate timpurile.

Eseuri istorice se pot scrie multe, opinii despre trecut poate exprima oricine, dar scrisul istoric trebuie lăsat istoricilor de meserie, cercetătorilor, celor obișnuiți și pregătiți să opereze cu sursele istorice. Conform specialiștilor, în epoca despre care scriem, unirea din 1918 a fost un act de voință națională românească, formulat de majoritatea populației și recunoscut prin tratate internaționale cu valoare de lege. Restul sunt chestiuni interesante, dar adiacente. Ele se cuvin studiate, relevate, dar nu augmentate, deviate, scoase din context sau falsificate. Eseurile despre trecut au rostul lor, ca și publicistica istorică în general. Se face astăzi copios meta-istorie, istorie contrafactuală, istoria iluziilor oamenilor, istoria ideilor neviabile și a personalităților care luptau contra curentelor dominante, se evocă felurite ciudățenii și rarități, ajung să fie privite drept mituri clișeele și stereotipurile, să fie valorizate personaje considerate îndeobște negative etc. Toate acestea au loc sub soare, sunt adesea receptate mai bine de public decât temele clasice de istorie, fiindcă gustul este și el esențial în revigorarea trecutului. Dar aceste abordări nu trebuie confundate cu cercetarea trecutului dacă ele nu reprezintă așa ceva, pe de o parte, iar concluziile unor întâmplări sau fapte marginale nu trebuie impuse drept dominante, pe de altă parte.

Se cuvine, de aceea, să facem distincție clară între opiniile istorice rostite de amatori și rezultatele cercetărilor întreprinse de specialiști și chiar între eseurile scrise de unii istorici fără stagii în arhive și studiile cunoscătorilor, ale profesioniștilor autentici. Cu toții ne putem pronunța despre Marea Unire, fiindcă ne-am cucerit libertatea de exprimare, dar avem datoria să deosebim adevărul izvoarelor de părerea neautorizată, născută din curiozitate, teribilism, pasiuni (patimi) și/sau interese. De asemenea, înainte de sentințe unilaterale, avem obligația să comparăm. Numai așa vom putea spune dacă suntem sau nu unici sub soare și dacă ceea ce s-a petrecut la noi în 1918 se poate sau nu încadra într-o serie de fapte, trăite de mai multe popoare. Vom distinge astfel mult mai bine între acele studii de nișă. Transmit mult succes participanților la această valoroasă manifestare științifică.

Cluj-București, 26 aprilie 2018
Acad. Prof. Ioan-Aurel Pop,
Rectorul Universității Babeș-Bolyai,
Președinte al Academiei Române

DATE CU PRIVIRE LA SPITALELE MILITARE AMENAJATE LA SATU MARE ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Gabriella Franceszka BATFALSZKI*

Abstract: (*Data concerning the military hospitals set up in Satu Mare during the First World War*) *In the literature published so far, there is no information related to the number of soldiers that were mobilized in Satu Mare county (which was then part of Austria-Hungary), to those deceased, wounded or prisoners, nor to the military hospitals which were operational in Satu Mare during the First World War.*

It can be noticed that the existent bibliography mentions three functional military hospitals in Satu Mare during World War I: the Dorm of the Railroad Company (currently it is known as „Ion I. C. Brătianu" Technical College), the Civil School for Boys (today it is represented by the west wing of the Old Hospital) and the Vocational School of Forestry (known today as „Constantin Brâncuși" Technical School).

According to the information written in the Hungarian local media and to other data published in several school yearbooks, in Satu Mare there were five more military hospitals which were fully operational during the first world conflagration. They were the following: the Barracks Hospital, which could shelter up to 3000 wounded soldiers simultaneously (it was situated in the area which is currently occupied by the military unit), the monastery of the order of „Saint Vincent de Paul" on Ștefan cel Mare street (which currently serves the same purpose), the House of Primary-School Teachers (which was demolished and the site currently represents one of the parking lots belonging to „Electrolux" company - on Traian street), the building belonging to the Roman - Catholic Middle School for Boys (which is currently „Mihai Eminescu" National College) and the Roman - Catholic Episcopal Dorm (which is currently „Kölcsey Ferenc" National College).

The wounded and the ill came from all ethnic and confessional backgrounds, reflecting the ethnic and confessional diversity of the Austro - Hungarian Empire. The media published short obituaries of the soldiers deceased in the Satu Mare military hospitals: Hungarians, Germans, Croatians, Romanians, Russians, they were all inlcuded on the lists.

Except for the Barracks Hospital, all the other hospitals were set up in educational establishments and their dorms. With the exception of the monastery of the order of „Saint Vincent", which dated back to 1842, all the others were new buildings, from the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. The Barracks Hospital was demolished after the war and a military unit was built in its place and it is still in use nowadays. The House of Primary-School Teachers was demolished and its site is the parking lot of a company. However, the other

six buildings are still functional and they accommodate: „Mihai Eminescu" National College, „Kölcsey Ferenc" National College, „Ion I. C. Brătianu" Technical College, „Constantin Brâncuși" Technical High School, the west wing of the Old Hospital, and the cloister of the nuns from the order of „Saint Vincent de Paul". The medical staff of the Satu Mare military hospitals consisted of both enlisted specialized military doctors, and local doctors. The most well-known among them were the following: Lükő Béla, Kölcsey Ferencz, Lehotzky János, Muhy Zsigmond, Steifeld Geza, Weisz Károly, Göbl Alajos etc. All of them were decorated on several occasions for their praiseworthy activity. The one who is still remembered by the people of Satu Mare is Lükő Béla, the doctor who laid the foundation of the new city hospital after the end of the war.

Keywords: *the First World War, Satu Mare, military hospitals*

1. Argument

În decursul celor 52 de luni ale Primului Război Mondial, cele 28 de state implicate în conflagrație au înregistrat aproape 37.500.000 oameni scoși din luptă[1]. De aproape două ori populația României de astăzi. Dintre aceștia, aproape 10.000.000 decedați și 20.000.000 răniți recunoscuți, dintre soldați, la care se adugă civilii morți, fie direct datorită conflictului, fie datorită foametei, diverselor lipsuri și epidemiilor de tifos și gripă spaniolă[2]. Dacă ne referim strict la soldați, după unele surse, Austro-Ungaria a pierdut aproape 1.000.000 de soldați din cei 9.000.000 mobilizați, alți circa 3.000.000 fiind răniți și aproape 500.000 prizonieri sau dispăruți[3]. Conform unor surse mai recente, numărul soldaților decedați s-ar fi ridicat la 1.200.000[4]. La aceștia, s-ar adăuga alți 450.000 decedați în prizonierat (din care 385.000 în lagărele de prizonieri din Rusia) și circa 300.000 dispăruți definitiv[5]. Practic, jumătate din efectiv poate fi trecut la pierderi parțiale sau totale. Din cei nouă milioane de supuși austro-ungari mobilizați, peste un milion au fost români ardeleni, bănățeni și bucovineni[6] iar aproximativ un milion și jumătate au fost maghiari. Numărul civililor decedați în Austro-Ungaria este estimat la 725.000 persoane, din care în partea ungară a Imperiului bicefal ar fi decedat 197.000 (115.000 doar între octombrie-decembrie 1918 datorită epidemiei de gripă spaniolă)[7]. România ar fi pierdut în război circa 340.000 soldați, în timp ce numărul civililor decedați este estimat între 275.000-460.000[8].

Există foarte puține date publicate cu privire la numărul soldaților mobilizați din județul Satu Mare (pe atunci parte a Austro-Ungariei) și cu privire la cei decedați, răniți ori prizonieri. Cu atât mai puține date există despre efectele războiului asupra populației civile. Acest studiu se dorește o mică contribuție la elucidarea efortului de război al sătmărenilor. El se bazează pe câteva lucrări edite și în principal pe surse din presa locală a vremii.

---

[1] Mircea Popa, *Primul Război Mondial 1914-1918*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 467.
[2] *Ibidem*, p. 468.
[3] *Ibidem.*
[4] Anatol Schmied-Kowarzik, *War-losses (Austria-Hungary)*, accesibil la: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/war_losses_austria-hungary (ultima accesare: 16.02.2018).
[5] *Ibidem.*
[6] Liviu Maior, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război 1914-1916*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 11.
[7] Anatol Schmied-Kowarzik, *War-losses (Austria-Hungary)*, loc. cit.
[8] Antoine Prost, *War-losses*, accesibil la https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/war_losses (ultima accesare: 16.02.2018).

2. Istoricul cercetărilor

Nu există până în prezent nici un studiu dedicat spitalelor militare amenajate la Satu Mare în timpul Primului Război Mondial. În monografia oraşului Satu Mare, publicată în 1936, Tankoczi Gyula, menţionează utilizarea Şcolii Civile de Băieţi ca spital militar în timpul războiului[9]. Doctorul Bauer Adalbert, un cunoscut şi pasionat istoric al sistemului sanitar sătmărean, într-o lucrare de sinteză asupra istoriei sistemului de sănătate din oraşul Satu Mare, menţionează într-un paragraf două unităţi spitaliceşti, care ar fi funcţionat ca spitale militare între 1914-1918: clădirea internatului feroviar şi Şcoala Comercială[10]. Sesizăm că acesta a făcut o confuzie între clădiri. În realitate spitalul militar, aşa cum a precizat şi Tankoczi Gyula, a funcţionat în clădirea Şcolii Civile de Băieţi, clădirea „geamănă" alăturată, în care va funcţiona Şcoala Comercială, fiind finalizată abia în 1919[11]. În monografia Liceului Forestier (azi „Constantin Brâncuşi") se precizează de asemenea că o parte a clădirii acestei şcoli a primit destinaţia de spital militar în timpul „Marelui Război"[12]. Dr. Szabó Ferenc József, în monografia sa dedicată medicului Lükő Béla, atinge aspecte legate de spitalele militare existente la Satu Mare, fără a se referi detaliat la unităţile spitaliceşti[13]. Acesta furnizează însă, informaţii legate de cariera cunoscutului doctor sătmărean, în calitate de medic militar la Satu Mare între 1914-1917 şi apoi în spitale de pe front, de la sfârşitul anului 1917 şi până în decembrie 1918.

Se poate constata că, în literatura de specialitate, publicată până la această dată, sunt menţionate trei spitale militare funcţionale la Satu Mare în timpul Primului Război Mondial. Acestea au fost amenajate în Internatul Căilor Ferate (azi Colegiul Tehnic „Ion I. C. Brătianu"), Şcoala Civilă de Băieţi (azi aripa de vest a Spitalului Vechi) şi Şcoala Profesională de Industria Lemnului (azi Liceul Tehnologic „Constantin Brâncuşi", care şi-a păstrat până în prezent profilul de exploatare şi prelucrare a lemnului).

În cele ce urmează vom arăta că, în perioada menţionată, la Satu Mare au mai funcţionat încă cinci spitale militare.

3. Câte spitale militare au existat la Satu Mare în timpul Primului Război Mondial?

Înainte de Primul Război Mondial la Satu Mare existau două spitale. Spitalul orăşenesc, construit de primăria oraşului, ce funcţiona din 1829 (clădirea actualei secţii de boli contagioase de pe strada Corvinilor), care iniţial avea o capacitate de 72 de paturi (din 1908 îşi va mări capacitatea la 100 de paturi) şi spitalul ordinului mizericordian (fosta secţie de boli nervoase a Spitalului Judeţean Satu Mare până în urmă cu câţiva ani), construit în 1833[14]. În vechea monografie a oraşului, apărută în 1908, coordonată de dr. Borovszky Samu, pe una dintre hărţile oraşului apare un spital militar care era amplasat undeva în actuala zonă a străzii Dara, dar care nu mai era funcţional la data apariţiei monografiei[15].

Spitalele armatei austro-ungare din timpul Primului Război Mondial erau împărţite în principal în spitale de front şi spitale de rezervă[16]. În spitalele de front răniţii erau stabilizaţi,

---

[9] Tankoczi Gyula, *Monografia oraşului Satu Mare/Satu Mare város képes tükre*, Presa liberă, Satu Mare, 1936, p. 64.

[10] dr. Bauer Béla, *A Szatmári kórházak története*, material accesibil la: http://www.dr.bauerbela.ro/kozeleti-irasok/78-kozeleti-irasok/90-a-szatmari-korhazak-toertenete.html (ultima accesare: 04.02.2018).

[11] *Szátmari Uiság*, 7 septembrie 1918, p. 1.

[12] Radu David, *Grupul Şcolar de Industrializare a Lemnului din Satu Mare 1907-2007*, Ed. Someşul, Satu Mare, 2007, p. 15.

[13] Dr. Szabó Ferenc József, *dr. Lükő Béla*, Europrint, Szátmarnémeti, 2003, passim.

[14] dr. Bauer Béla, *op. cit.*, loc. cit.

[15] Borovszky Samu (coord.) *Szatmar-Németi sz. kir. varos*, Országos Monografia Társág, Budapest, 1908. Harta la care facem referire nu este paginată. Este inserată între paginile 8-9.

[16] Kiss Gabor, *A Hadtörténelmi Levéltár katona-egészségügyi iratainak repertóriuma 1740–1980*, Signifer,

după care cei ce necesitau o îngrijire îndelungată erau trimişi pentru refacere, eventual alte operaţii suplimentare în spatele frontului, în spitalele de rezervă.

La Satu Mare, primele informaţii apărute în presa locală despre spitalele militare în curs de amenajare, apar la data de 1 septembrie 1914[17]. Este vorba despre amenajarea unui spital de rezervă. La 19 septembrie aflăm că acesta era amenajat în Internatul Căilor Ferate[18]. Clădirea acestuia, monumentală, realizată în stil neoclasic a fost proiectată în 1898, fiind finalizată în 1905[19] (în prezent adăposteşte Colegiul Tehnic „Ion I. C. Brătianu", fostul Liceu C.F.R.). Clădirea este compusă dintr-un demisol, parter şi etaj. Acesta a fost cel mai important dintre toate spitalele militare amenajate la Satu Mare în timpul Primului Război Mondial, aici realizându-se şi operaţii complexe. Conform dr. Bauer Adalbert, aici ar fi fost trataţi circa 10.000 de răniţi[20]. Numărul acestora ar putea fi chiar mai mare, având în vedere că în februarie 1915, în toate spitalele erau internaţi circa 2.000 soldaţi[21], iar de Crăciunul anului 1917, doar în spitalul de barăci erau internaţi 2.554 de soldaţi răniţi[22].

Al doilea spital menţionat în ordine cronologică, este cel de barăci. Acesta este pomenit prima dată la 14 februarie 1915[23]. Era localizat la sud de Someş, în afara oraşului, însă în apropierea gării Satu Mare Sud („Ferăstrău"), în locul numit „Lókert" - „Grădina Cailor"[24]. Locul unde a fost spitalul se suprapune peste actuala stradă a „Vulturului" şi peste unitatea militară (terenul a rămas în administrarea armatei şi după dezafectarea spitalului). Din fotografiile păstrate (vezi anexele), se poate observa că spitalul era un complex de barăci patrulatere, construite din scânduri de lemn. Barăcile erau dispuse paralel cu linia ferată cu ecartament îngust Satu Mare - Ardud, după cum se poate observa în unele fotografii. Acest amplasament uşura deplasarea răniţilor pe calea ferată. Imaginile arată că era vorba despre un spital de recuperare şi refacere a răniţilor, existând şi zone de realxare a acestora. Spitalul a fost conceput pentru a îngriji simultan 3.000 de răniţi/bolnavi[25]. Iniţial a fost conceput pentru o durată de funcţionare de doi ani, dar în ianuarie 1919 era încă parţial funcţional. Complexul era alimentat cu apă curentă, avea canalizare şi iluminat electric furnizat de propriul său grup energetic[26]. Aici a activat în anii 1916-1917 o asistentă a Crucii Roşii, de origine germană, Maria Dickhaeuser, care a ţinut un jurnal de front şi a realizat numeroase fotografii. Jurnalul a fost publicat recent, iar varianta originală scanată este disponibilă pe Internet[27].

În martie 1916 sunt menţionate alte două spitale militare[28]. Unul funcţiona în clădirea Şcolii Civile de Băieţi, iar celălalt în internatul Ordinului Surorilor Carităţii Sf. Vincenţiu - claustru/zárda, de pe actuala stradă Ştefan cel Mare. O parte a clădirii Ordinului Sf. Vincenţiu avea destinaţia de internat pentru şcolile de fete administrate de acest ordin de surori la Satu Mare. Clădirea, cu demisol, parter şi două etaje, realizată în stil neoclasic a fost ridicată între

Budapest, 2003, pp. 18-19.

[17] *Szamos*, 1 septembrie 1914, p. 3.

[18] *Szamos*, 19 septembrie 1914, p. 3.

[19] Diana Iegar, Sárándi Támas, *Satu Mare. Amprentele trecutului*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2009, pp. 133-135.

[20] dr. Bauer Béla, *op. cit.*, loc. cit.

[21] *Szamos*, 23 februarie 1915, p. 2.

[22] *Szamos*, 28 decembrie 1914, p. 2.

[23] *Szamos*, 14 februarie 1915, p. 2.

[24] *Szamos*, 1 august 1915, p. 7, *Szamos*, 3 august 1915, p. 4 etc.

[25] *Szamos*, 11 januarie 1919, pp. 2-3.

[26] *Ibidem.*

[27] Jurnalul asistentei medicale Maria Dickhaeuser, publicat pe platforma: https://www.europeana.eu/portal/ro/record/2020601/contributions (ultima accesare: 21.02.2018).

[28] *Szamos*, 7 martie 1916, p. 3.

anii 1836-1842[29]. Conform anuarului Liceului Romano-Catolic de Fete pe anul şcolar 1941-1942, aici s-a amenajat un spital militar încă din toamna anului 1914[30]. Clădirea Şcolii Civile de Băieţi (în prezent aripa de vest a Spitalului Vechi, din Piaţa Eroii Revoluţiei) a fost ridicată la începutul secolului al XX-lea (1906)[31]. Dispunea de un demisol, parter şi două etaje.

În 1917 sunt amintite alte patru spitale amenajate în: Convictul Episcopal Romano-Catolic, Gimnaziul Romano-Catolic Regal de Băieţi, Casa Învăţătorilor şi Şcoala Profesională de Industria Lemnului[32]. Convictul Episcopal, la origine internat pentru băieţi, a fost construit în mai multe etape după anul 1884, fiind finalizat în 1913, când putea găzdui 150 de elevi[33]. Este compus din demisol, parter şi două etaje. Aceeaşi configuraţie, însă o suprafaţă mult mai mică o avea şi Casa Învăţătorilor, clădire ridicată în 1910, având rolul de internat pentru copiii cadrelor didactice din comitatul Satu Mare[34]. Astăzi este demolată (se afla în locul ocupat astăzi de una din parcările firmei „Electrolux", pe bulevardul Traian). Clădirea Gimnaziului Romano-Catolic de Băieţi a fost inaugurată în 1912 (azi Colegiul Naţional „Mihai Eminescu)[35]. Este dispusă pe patru niveluri (demisol, parter şi două etaje). Clădirea Şcolii Profesionale de Industria Lemnului (azi Liceul Tehnologic „Constantin Brâncuşi"), de pe strada Crişan (atunci strada Vásut), a fost inaugurată în septembrie 1910[36]. Este realizată în stil eclectic şi este compusă dintr-un demisol, parter şi două etaje. Aici a fost utilizată ca spital militar o aripă a clădirii, procesul de învăţământ continuând pe tot parcursul războiului.

4. Funcţionarea spitalelor militare

Spitalele militare sătmărene erau încadrate atât cu medici militari specializaţi, încadraţi în armată, cât şi cu medici locali. Dintre aceştia cei mai cunoscuţi erau: Lükő Béla, Kölcsey Ferencz, Lehotzky János, Muhy Zsigmond, Steifeld Geza, Weisz Károly, Göbl Alajos etc. Toţi aceştia au fost decoraţi în mai multe rânduri pentru activitatea lor meritorie[37].

Cel care a rămas până astăzi în memoria sătmărenilor este Lükő Béla. Din 1914 şi până în 1917 a activat la spitalele militare sătmărene, după care a fost trimis la spitale militare pe front, de unde a revenit abia în decembrie 1918[38]. După un an de la izbucnirea conflictului a publicat la Budapesta un studiu despre traumatismele provocate de răni, bazat pe tratamentul a 7.000 de răniţi în spitalele militare din Satu Mare[39]. S-a specializat în traumatisme craniene şi era renumit pentru umanismul său, tratând cu aceeaşi dăruire şi prizonierii de război răniţi. Insista foarte mult pentru respectarea regulilor de igienă, reuşind să evite infectarea rănilor în spital, într-o epocă marcată de numeroase cangrenări ale rănilor (antibioticele încă nu apăruseră). Ca o recunoaştere a meritelor sale, din partea regelui României, Ferdinand I, prin generalul Davidoglu, i s-a înmânat în 1921 ordinul „Steaua României şi Crucea Reginei Maria", iar în 1935 a fost distins cu titlul de „Cavaler al Coroanei României". Meritele în domeniul asis-

[29] Obert M. Alacoque, *Szatmárnémeti Róm. Kat. Tanitónőkepző Intézetének és Leányliceum. Évkönyve az 1941-1942 tanévről. LXXXV évfolyam*, „Pátria" könyvnyomdai, Szatmárnémeti, 1942, pp. 5-6.

[30] Popovics M. Ancilla, *A Szatmárnémeti Szent Erzsébet leánygimnazium, Évkönyve az 1941-1942*, Szatmári Egyházmegye, „Pátria" Könyvnyomdai, Szatmárnémeti, 1942, pp. 17-18.

[31] Diana Iegar, Sárándi Támas, *op. cit.*, pp. 102-103.

[32] *Szamos*, 28 decembrie 1917, p. 2.

[33] Diana Iegar, Sárándi Támas, *op. cit.*, pp. 118-119.

[34] *Ibidem*, pp. 130-131.

[35] Ovidiu Pop, Aurel Pop, *Colegiul Naţional Mihai Eminescu Satu Mare. Monografie*, Ed. Didactică şi Pedagogică, colecţia „Centenarium", Bucureşti, 2017, p. 26.

[36] Date despre construcţia clădirii şi configuraţia acesteia la: Radu David, *op. cit.*, pp. 41-44.

[37] Vezi spre exemplu: *Szamos*, 12 septembrie 1915, p. 3.

38 Dr. Szabó Ferenc József, *op. cit.*, pp. 19-29.

[39] *Ibidem*, p. 21.

tenței medicale în orașul Satu Mare i-au fost recunoscute prin înmânarea decorației „Răsplata Muncii", al cărui brevet a fost semnat la 31 decembrie 1931 de către Nicolae Iorga (pe atunci prim-ministru).

Asistentele medicale erau mereu insuficiente. În presa locală se face de multe ori apel la persoanele calificate să se prezinte la spitalele militare, pentru a fi încadrate ca asistente și surori medicale. Un astfel de apel este publicat în ziarul *Szamos* la 13 februarie 1916[40]. Contractul se semna pe cel puțin opt luni. Asistentele urmau să beneficieze de bilete de tren gratuite, locuință gratuită, medicamente gratuite, haine și echipamente necesare, salarizare etc. Un apel similar este publicat de același ziar și pe 14 martie 1917[41]. Un rol important în îngrijirea răniților l-au avut călugărițele din ordinul Sf. Vincențiu de Paul. Ordinul s-a stabilit la Satu Mare în 1842 și a întemeiat mai multe școli pentru fete[42]. În 1857 au pus bazele Școlii Normale Romano-Catolice de Fete care pregătea învățătoare, dar le asigura acestora și o pregătire ca asistente medicale, multe dintre călugărițe lucrând în diverse spitale de săraci, inclusiv în cadrul spitalului mizericordienilor de la Satu Mare[43]. De asemenea, erau necesare cunoștințe medicale, deoarece aveau în îngrijire orfelinate, inclusiv unul la Satu Mare. După cum am văzut anterior, în claustrul acestora de pe strada Ștefan cel Mare, a fost amenajat un spital militar încă din toamna anului 1914. Rolul de asistente medicale îl aveau călugărițele. Acestea au activat și în alte spitale de pe raza orașului[44]. Pentru abnegația lor sunt deseori pomenite în presa locală, fiind chiar decorate de către autoritățile militare[45].

Răniții și bolnavii erau de toate etniile și confesiunile, reflectând diversitatea etnică și confesională a Imperiului Austro-Ungar. Presa redă câte un scurt necrolog al soldaților decedați în spitalele militare sătmărene. Maghiari, germani, croați, români, ruși se regăsesc cu toții în aceste liste. Sunt tratați și civili bolnavi de pneumonie[46] sau care suferiseră diverse traumatisme[47], fracturi etc.

Aprovizionarea spitalelor lăsa de dorit. Încă din septembrie 1914 se face apel la populație pentru a sprijini spitalele cu cele necesare. Se solicitau: paturi, perne, lenjerie de pat și altele[48]. În 14 septembrie revine apelul pentru paturi. Pictorul și profesorul de desen Aurel Popp realizase un pat foarte confortabil pentru răniți. Putea fi achiziționat de către donatori în schimbul sumei de cinci coroane[49]. În anumite perioade donațiile erau suficiente. Așa s-a întâmplat în februarie 1915, când donațiile în bani, obiecte și diverse alte produse atingeau suma de 40.000 coroane[50]. În martie 1916 spitalele amenjate în Școala Civilă de Băieți și în claustrul ordinului Sf. Vincențiu aveau iarăși nevoie de perne[51]. În patru aprilie 1916 se făcea apel la populația civilă pentru a dona recipiente goale de sticlă pentru medicamente[52]. Presa relatează despre frecventele donații ale sătmărenilor, constând în bani, haine, așternuturi,

[40] *Szamos*, 13 februarie 1916, p. 2.

[41] *Szamos*, 14 martie, 1917, p. 2.

[42] Legat de stabilirea acestora la Satu Mare: Popovics M. Ancilla, *op. cit.*, pp. 3-8.

[43] *Ibidem*, pp. 9-10.

[44] *Ibidem*, p. 17.

[45] De văzut în acest sens: *Szamos*, 12 septembrie 1915, p. 3. Sunt decorate superioara ordinului Woelfle Afra și surorile Serapia, Castelli Cornelia, Adriana Zarkovich.

[46] *Szamos*, 7 iunie 1916, p. 3.

[47] *Szamos*, 12 octombrie1917, p. 3. Este descris cazul unui cetățean care căzuse dintr-un castan, suferind grave traumatisme craniene.

[48] *Szamos*, 1 septembrie 1914, p. 3.

[49] *Szamos*, 14 septembrie 1914, p. 2.

[50] *Szamos*, 23 februarie1915, p. 2.

[51] *Szamos*, 7 martie, 1916, p. 3.

[52] *Szamos*, 4 aprilie, 1916, p. 3.

hrană, dulciuri, ţigări. Acestea creşteau cantitativ de Paşte şi de Crăciun. Oameni simpli dar şi notabilităţi ale oraşului se remarcă în acest efort. Medicii militari de asemenea. Se organizau şi momente de divertisment pentru soldaţi, de către asociaţii de femei, preoţi şi coruri bisericeşti, asociaţii ale romano-catolicilor, greco-catolicilor, reformaţilor, familiile medicilor etc. Tot prin intermediul presei, se solicită familiilor care deţin gramofon, să îl pună la dispoziţia răniţilor, pentru anumite perioade de timp[53].

În ziarele timpului sunt prezentate şi cazuri mai puţin obişnuite, precum cel al soldatului Szatmári Lajos care dezertase de pe front şi, cu acte false, se angajase ca îngrijitor la spitalul militar de pe strada Attila (Casa Învăţătorilor), fiind depistat în luna aprilie 1917[54]. Se înregistrează şi furturi ale bunurilor soldaţilor internaţi, care sunt anchetate de jandarmeria locală[55].

Cele mai multe spitale au fost închise în toamna anului 1918, odată cu încetarea ostilităţilor. În prima parte a anului 1919 mai funcţionau spitalul de barăci şi cel amenajat în internatul căilor ferate. În ianuarie 1919, în spitalul de barăci mai erau internaţi circa 300 de răniţi, acesta funcţionând astfel, la 10% din capacitatea sa[56]. Spitalul principal, din internatul căilor ferate, funcţiona încă în martie 1919, când datorită unor cazuri de tifos este impusă carantina[57]. În lunile următoare au fost închise şi acestea.

5. De la spitalele militare la noul spital orăşenesc

La momentul construirii primului spital orăşenesc, în 1829, populaţia oraşului nu depăşea probabil 12.000 locuitori, din moment ce în 1815 existau 9.928, iar în 1850 erau înregistraţi 13.325[58]. La recensământul din 1910 oraşul avea aproape 35.000 locuitori[59]. În Consiliul Local se punea tot mai des problema extinderii vechiului spital sau a construcţiei unuia nou.

Discuţiile au fost reluate încă din septembrie 1918. În şedinţa Consiliului Local din 6 septembrie s-au propus următoarele soluţii: construirea unui spital nou (costurile erau estimate la 12 milioane coroane, din care oraşul putea suporta două milioane), utilizarea clădirii Şcolii Civile, renovarea şi extinderea spitalului vechi sau mutarea spitalului orăşenesc în localul Şcolii Comerciale, după ce acesta va fi finalizat[60]. Kölcsey Ferencz, medicul şef al oraşului, susţinea mutarea spitalului orăşenesc în clădirea Şcolii Comerciale, estimându-se că aceasta va fi finalizată până în septembrie 1919. Într-o nouă şedinţă, la 1 octombrie 1918, medicii susţin în faţa primarului (Vajay Károly), inutilitatea extinderii spitalului vechi. Aduc în sprijinul lor un studiu tehnic realizat de arhitectul Vida Arthur[61]. Medicii susţineau utilizarea clădirii Şcolii Civile de Băieţi ca spital orăşenesc. Primarul nu este de acord, susţinând că acel spaţiu a fost construit cu destinaţia de şcoală şi nu poate fi înstrăinat.

Discuţia este reluată cu argumente noi în ianuarie 1919, de către noul medic şef Lükő Béla. Acesta analizează punctele pro şi contra pentru fiecare sediu propus pentru mutarea spitalului orăşenesc[62]. Cea mai potrivită clădire pentru acesată destinaţie era considerată cea a internatului feroviar, însă atât ministerul transporturilor, cât şi primăria se opuneau acestei soluţii, susţinând că este nevoie de internat. Casa Învăţătorilor ieşea din discuţie, din aceleaşi motive. Şcoala Profesională de Industria Lemnului era socotită prea mică pentru acest scop şi în

[53] *Szamos*, 22 decembrie 1915, p. 3.
[54] *Szamos*, 11 aprilie, 1917, p. 4.
[55] *Szamos*, 12 iulie, 1917, p. 3.
[56] *Szamos*, 11 januarie1919, p. 3.
[57] *Szamos*, 9 martie, 1919, p. 3.
[58] Doru Radosav, *Satu Mare. Ghid de oraş*, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1984, p. 29.
[59] *Ibidem*.
[60] *Szátmari Uiság*, 7 septembrie 1918, p. 1.
[61] *Szamos*, 2 octombrie 1918, p. 3.
[62] *Szamos*, 11 ianuarie 1919, pp. 2-3.

plus dispunea de ateliere cu mașini speciale, pierderea acestora afectând formarea meseriașilor. Spitalul de barăci era într-o stare deplorabilă. De altfel, constructorul acordase doar o garanție de doi ani pentru acesta. Cei doi ani trecuseră de mult. Medicul Lükő Béla, considera că, cea mai potrivită clădire pentru spital era cea a Școlii Civile de Băieți. Era suficient de mare, iar învățământul de aici era unul teoretic. Funcționând doar cu patru clase, mutarea școlii nu prezenta aceleași probleme ca în cazul Școlii Profesionale de Industria Lemnului. Propunea chiar un schimb cu clădirea spitalului vechi, unde din cele șapte saloane mari se puteau amenaja săli de clasă și existau destule săli mici pentru diverse alte spații necesare procesului didactic.

Din același an spitalul orășenesc se va muta în clădirea Școlii Civile de Băieți. Școala va fi mutată în locul fostului Gimnaziu Romano-Catolic de Băieți, pe strada Ștefan cel Mare (azi - Colegiul Național „Doamna Stanca"). Din 1952 corpul mai nou de clădire de lângă spital, utilizat ca Școală Comercială, va primi și el destinația de spital și între cele două clădiri se va construi un corp de legătură[63]. În cele două corpuri va funcționa spitalul județean, până la darea în folosință a celui nou în 1973. Azi în cele două clădiri funcționează în continuare secții ale spitalului județean, sătmărenii numind instituția „spitalul vechi" sau spitalul Lükő Béla. Medicul care a făcut atâtea pentru oraș, are în apropierea spitalului un bust și o stradă ce îi poartă numele.

6. Câteva concluzii

Până în prezent, în puțina literatură de specialitate existentă, se știa de existența a trei spitale militare la Satu Mare în timpul Primului Război Mondial. Prin cercetarea de față am arătat că au existat de fapt opt.

Cu excepția spitalului de barăci, toate celelalte au fost amenajate în instituții de învățământ și în internatele acestora. Cu excepția mănăstirii ordinului Sf. Vincențiu, care data din 1842, toate celelalte erau construcții noi, de la începutul secolului al XX-lea. Cu excepția spitalului de barăci, demolat după război și pe locul căruia s-a construit o unitate militară existentă și astăzi și a Casei Învățătorilor, demolată pentru a face loc unei parcări în fața unei fabrici, celelalte șase clădiri sunt funcționale în continuare și adăpostesc Colegiul Național „Mihai Eminescu", Colegiul Național „Kölcsey Ferenc", Colegiul Tehnic „Ion I. C. Brătianu", Liceul Tehnologic „Constantin Brâncuși", aripa de vest a Spitalului Vechi și claustrul călugărițelor din ordinul Sf. Vincențiu de Paul.

Pe nici una dintre clădiri nu există măcar o placă memorială, care să le amintească trecătorilor de rolul jucat de acestea în Primul Război Mondial. Considerăm că, în acest an, ar trebui realizat acest gest reparatoriu, în memoria celor care au suferit și au muncit în aceste spitale militare, pentru că indiferent de etnia și de religia lor, aceștia au fost în primul rând OAMENI.

Batfalszki Gabriella Franceszka
Colegiul Național „Ioan Slavici" Satu Mare
Satu Mare, RO
gabriellafranceska3@gmail.com

[63] dr. Bauer Béla, *op. cit.*, loc. cit.

1. Biserica și mănăstirea călugărițelor din ordinul Sf. Vincențiu de Paul (complex inaugurat în 1842). Clădirile există și astăzi și au același proprietar. Sursa imaginii: https://ro-ro.facebook.com/pg/Szatmárnémeti-anno (ultima accesare: 18.02.2018).

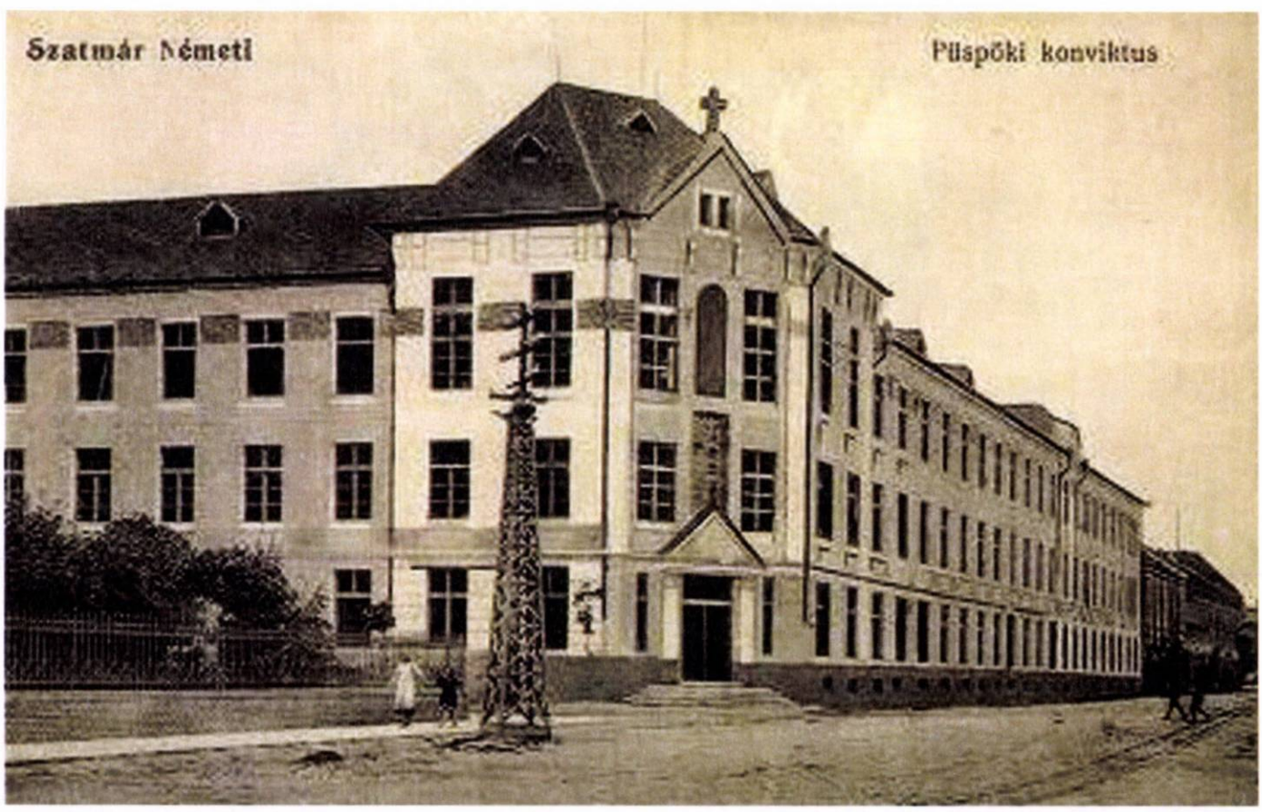

2. Convictul episcopal romano-catolic (clădire finalizată în 1913). În prezent Colegiul Național „Kölcsey Ferenc". Sursa imaginii: https://ro-ro.facebook.com/pg/Szatmárnémeti-anno (ultima accesare: 18.02.2018).

3. Clădirea Internatului Feroviar (inaugurată în 1905). Azi: Colegiul Tehnic „Ion I. C. Brătianu". Sursa imaginii: https://ro-ro.facebook.com/pg/Szatmárnémeti-anno (ultima accesare: 18.02.2018).

4. Clădirea Școlii Profesionale de Industria Lemnului (inaugurată în 1910). Azi: Liceul Tehnologic „Constantin Brâncuși". Sursa imaginii: https://ro-ro.facebook.com/pg/Szatmárnémet-anno (ultima accesare: 18.02.2018).

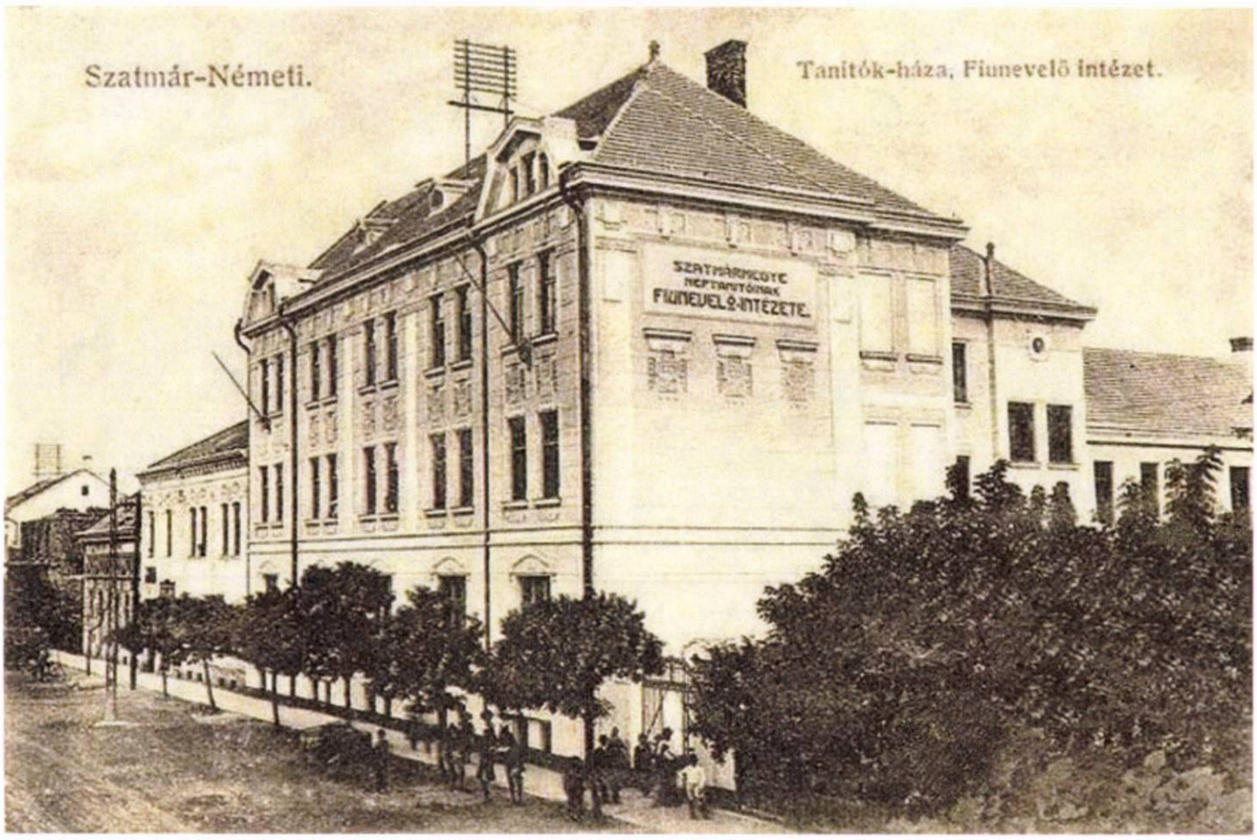

5. Casa Învățătorilor (inaugurată în 1910). Statut actual: demolată. Sursa imaginii: https://ro-ro.facebook.com/pg/Szatmárnémeti-anno (ultima accesare: 18.02.2018).

7. Clădirea Gimnaziului Regal Romano-Catolic de Băieți (inaugurată în 1912). Azi: Colegiul Național „Mihai Eminescu". Sursa imaginii: https://ro-ro.facebook.com/pg/Szatmárnémeti -anno (ultima accesare: 18.02.2018).

8. Intrarea în spitalul de barăci Satu Mare. Localizare: zona străzii Vulturului - pe actualul amplasament al unității militare. Funcționare: 1915-1919. Sursa imaginii: Jurnalul asistentei medicale Maria Dickhaeuser, publicat pe platforma: https://www.europeana.eu/portal/ro/record/2020601/contributions (ultima accesare: 21.02.2018).

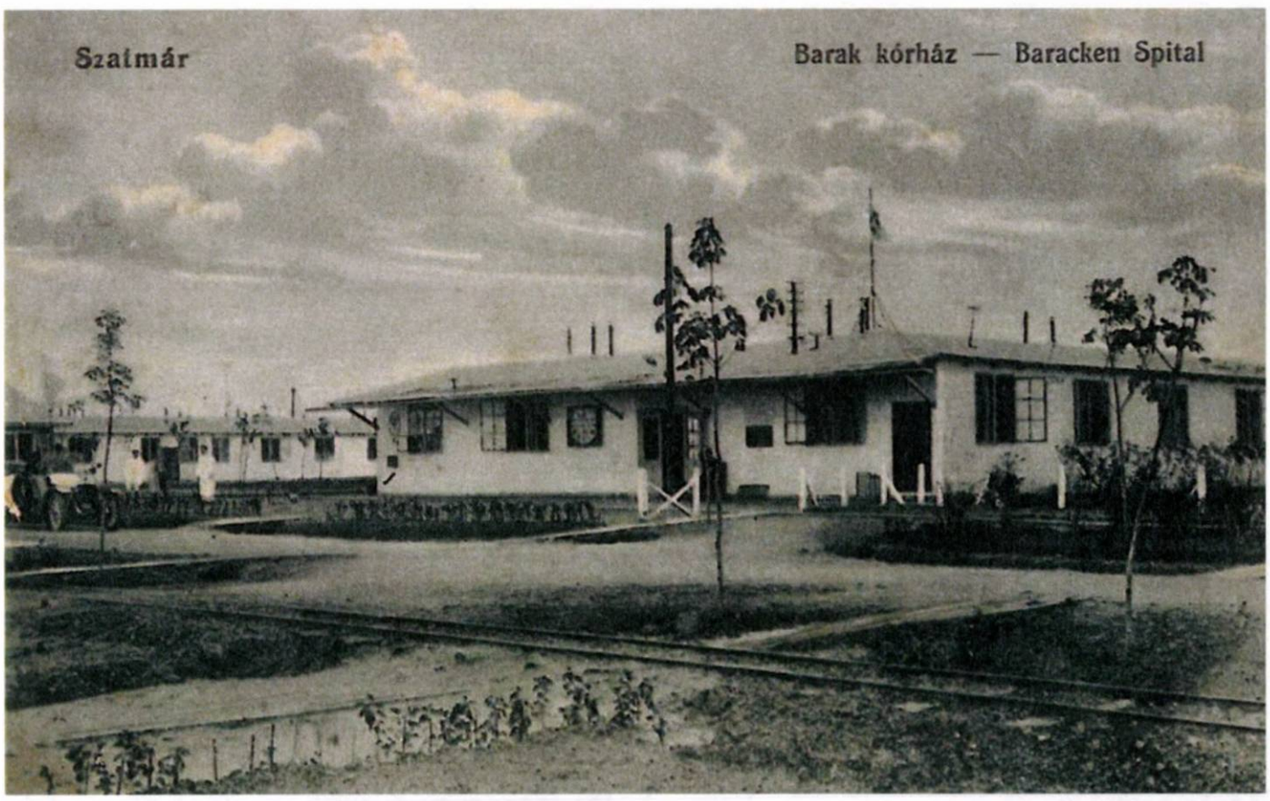

9 - 12. Spitalul de barăci Satu Mare. Sursa imaginilor: Jurnalul asistentei medicale Maria Dickhaeuser, publicat pe platforma: https://www.europeana.eu/portal/ro/record/2020601/contributions (ultima accesare: 21.02.2018).

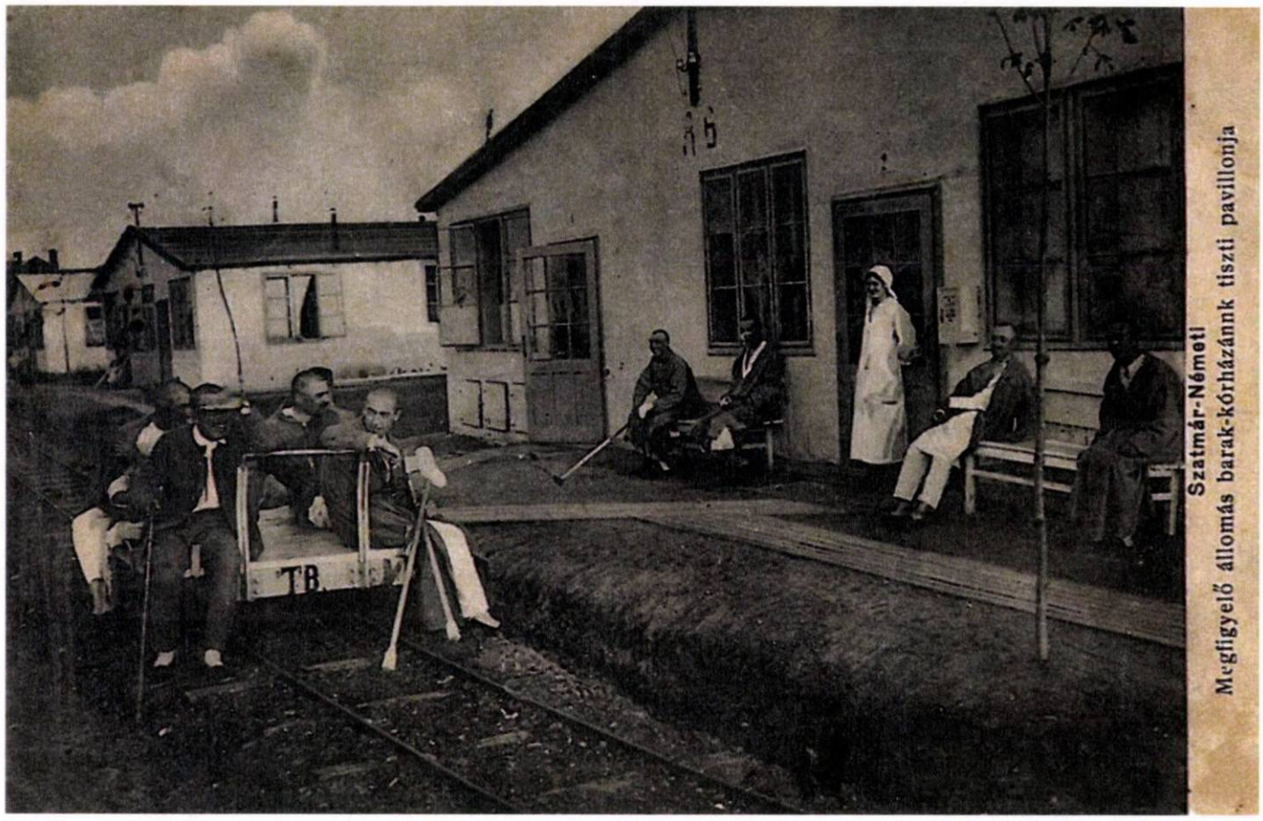
Szatmár-Németi
Megfigyelő állomás barak-kórházánnk tiszti pavillonja

Szatmár
Barak kórház — Baracken Spital

..K.u.K. Baracken Reserve Hospital in SZATMAR NEMETI
CS.u.K. BARAK TARTALEK KORHAZ

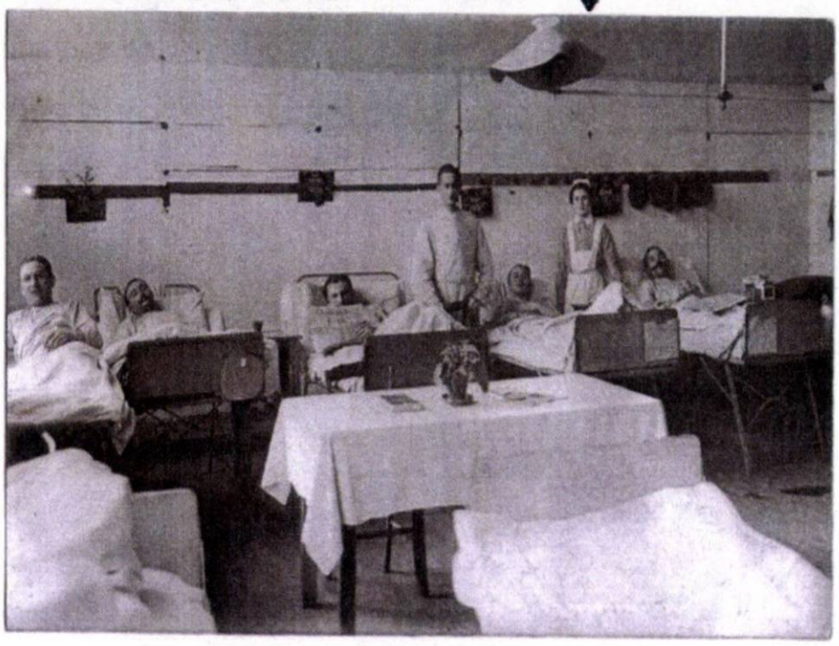

6. Oktober 1916 .. bis ... 13. März 1917

DELEGAȚI SĂTMĂRENI LA MAREA ADUNAREA NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA DIN 1 DECEMBRIE 1918

Claudiu PORUMBĂCEAN, Viorel CÂMPEAN

Abstract: *(Delegates of Satu Mare in Alba Iulia at the Great National Assembly on the 1st of December 1918) The Act of Union of the 1st of December 1918 is undoubtedly the country's biggest historical moment. In order to understand this grand day of history it is necessary to understand and to acknowledge the events and efforts that have led to a buildup of national movements in the area led by various leaders of this region consequently resulting with the historical events that took place on the 1st of December 1918. The integrity of the Romanian national movement of Satu Mare County was in coherence with the directives issued by the Central Romanian National Council, preparing and reaching the culminating point in Alba Iulia, fall of 1918.*

The formation of local national councils and the local national guards in Satu Mare was based on a socio-political foundation due to the crisis that the war has generated. The hostile sentiment that local authorities had towards the Romanian national movement was always a factor in these movements but the right of auto-determination, freedom and national unity was ever present in the war torn Romanian society of the region.

In conformity with the directives of the Central Romanian National Council, on the 3rd of November 1918, the local national councils were established and the local national guards were also founded. In the virtue of these directives on the 12th of November 1918, a meeting is held in Satu Mare by the Romanian National Party Committee comitatens, the session resulted with the formation of the Romanian National Council comitatens Satu Mare having an important role in the regions socio-economic and political administration.

At the Great National Assembly in Alba Iulia, 81 delegates with the right to vote (credentials) from Satu Mare have participated at this historical event, voting in favor for the Unification with the Kingdom Of Romania. Due to the importance of this historical event, we've decided to dedicate the Volume „Satu Mare. Studii și Comunicări", Seria Istorie, in the year of the Centenary to these scientific articles related to the Unification of the Country therefor it is very important that the readers of these articles should have the opportunity to meet the historical figures and their short biographies who were present in Alba Iulia on the 1st of December 1918 at the Great National Assembly representing Satu Mare.

Keywords: *1st of December 1918, Satu Mare County, Centenary, Credentials, Unification, Alba Iulia.*

*
* *

Actul de la 1 Decembrie 1918 este, indiscutabil, cel mai măreţ moment din întreaga istorie a acestei ţări. Pentru a putea înţelege ceea ce s-a întâmplat în această măreaţă zi, e nevoie să cunoaştem evenimentele şi eforturile premergătoare întreprinse de liderii mişcării naţionale de pe aceste meleaguri, dar şi ceea ce a urmat Actului de la 1 Decembrie 1918. Întreaga evoluţie a mişcării naţionale româneşti din judeţul Satu Mare şi-a aflat momentul culminant în toamna anului 1918, prin adeziunea şi integrarea nemijlocită în organizarea, pregătirea şi desfăşurarea Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia, în acord cu directivele şi apelurile Consiliului Naţional Român Central, receptate cu promptitudine în toate localităţile sătmărene. Acţiunile de constituire a consiliilor naţionale locale şi a gărzilor naţionale s-au desfăşurat pe un fundal social-politic care purta amprenta situaţiei create de război, de înăsprire a măsurilor autorităţilor împotriva mişcării naţionale a românilor, de un climat tensionat în care îşi face mereu simţită prezenţa ideea autodeterminării, a libertăţii şi unităţii naţionale.

În lipsa marelui luptător pentru drepturile naţionale ale românilor, dr. Vasile Lucaciu, plecat peste hotarele ţării cu o misiune deosebit de importantă pentru viitorul românilor, alături de alte personalităţi remarcabile ale vieţii politice româneşti (Constantin Lucaciu, Take Ionescu, Vasile Stoica ş.a.) în vederea obţinerii recunoaşterii drepturilor românilor transilvăneni, liderul incontestabil al mişcării unioniste sătmărene a devenit dr. Ilie Carol Barbul.

În conformitate cu directivele Consiliului Naţional Român Central din 3 noiembrie 1918, s-a trecut pe tot cuprinsul comitatului Satu Mare la intense acţiuni pentru constituirea consiliilor şi gărzilor naţionale române. În virtutea acestor directive, la 12 noiembrie 1918 este convocată şedinţa Comitetului comitatens Satu Mare al P.N.R., care urma să hotărască înfiinţarea Consiliului Naţional Român comitatens Satu Mare şi să stabilească acţiunile organizatorice concrete, precizându-se faptul că noile consilii naţionale locale reprezintă organe de conducere româneşti cu puteri depline în sfera vieţii social-economice şi politice din localităţile respective.

La Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia au participat 81 de delegaţi cu credenţional care au votat unirea deplină cu Regatul Român.

În perioada imediat următoare actului Marii Uniri, românii sătmăreni, în cadrul organelor politice liber alese - consiliile naţionale locale, trec la o serie de măsuri organizatorice pe linia preluării vechii administraţii, rezolvării problemelor economico-sociale curente, a problemelor culturale şi şcolare aferente noului statut conferit de hotărârile de la Alba Iulia. Consiliile naţionale, organe ale puterii politice ale românilor din această parte a ţării, activează în această perioadă cu deosebită intensitate, însă Mişcarea pentru înfăptuirea idealului libertăţii şi unităţii naţionale nu s-a realizat însă ca un marş triumfal, ea fiind în permanenţă supusă vicisitudinilor timpului, înscriindu-se în pagini de jertfă şi dramatism pe lângă cele care au însemnat evoluţia firească şi implacabilă în devenirea unui destin istoric.

Deoarece teritoriul judeţului Satu Mare a rămas după 1 Decembrie 1918 în afara liniei demarcaţionale provizorii stabilite în urma înţelegerii între guvernul român şi puterile Antantei, autorităţile civile şi militare maghiare, „folosind bande înarmate din fosta armată imperială", au instituit un regim de teroare permanentă împotriva populaţiei româneşti, a consiliilor şi gărzilor naţionale române, a participanţilor la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia şi, în general, a fruntaşilor mişcării naţionale din această parte a ţării.

Pe acest fond, la Satu Mare a fost instaurată Republica Sfaturilor din Ungaria care, deşi a durat mai puţin de o lună (21 martie-19 aprilie 1919), a constituit un real pericol pentru realizarea deplinei uniri şi pentru siguranţa populaţiei româneşti din această parte a ţării.

În faţa situaţiei grele create în teritoriile româneşti rămase încă sub ocupaţia străină şi la cererea insistentă a populaţiei judeţului Satu Mare, armata română, cantonată în partea de nord-

vest a Transilvaniei pe un aliniament ce începea la vest de Sighetu Marmaţiei - Cicârlău - Ardusat - Băseşti - Giurtelecu Hododului, iniţiază în noaptea de 15 aprilie 1919 o puternică ofensivă menită să contracareze atât o plănuită acţiune pe care trupele maghiare o pregătiseră pentru data de 16 aprilie 1919, cât şi să elibereze ultimele teritorii româneşti, ai căror reprezentanţi îşi exprimaseră la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia voinţa şi dorinţa de nestrămutat de unire cu România.

Ziua de 19 aprilie 1919 a reprezentat pentru aceste meleaguri un moment de o deosebită semnificaţie, deoarece, printr-un efort general al diferitelor unităţi ale armatei române, a fost eliberat aproape întreg judeţul Satu Mare.

Având în vedere importanţa evenimentului şi dedicarea acestui număr al revistei Anului Centenar, am considerat firesc să readucem în faţa cititorilor noştri numele şi scurte date biografice de care dispunem până în prezent, ale celor care au reprezentat Sătmarul la Marea Adunare de la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918, cu menţiunea că aici vor fi incluşi reprezentanţi atât ai vechiului comitat (cu părţi semnificative din actualul judeţ Maramureş) cât şi din zone care astăzi aparţin judeţului Satu Mare, dar în 1918 aparţineau Sălajului istoric.

Abrudan Cornel
Apan Mihai
Barbul Ilie Carol
Bohăţiel Coriolan
Breban Alexandru
Cavaşi Traian
Cărbunar Coriolan
Cânta Demetriu
Coltău Dimitrie
Cupcea Petru
Cupşa Domiţian
Demian Atanasie
Demian Atanasie
Doboşi Ioan
Doboşi Ioan
Donca Vasile
Doroş Athanasie
Dragoş Aurel
Dragoş Teofil
Filep George
Indre George
Marchiş Romul George
Mocan Vasile
Mureşan Alexandru
Mureşan George
Mureşan Teodor
Nilvan Alexandru
Nistor Iosif
Pătcaşiu Vasile
Pocol Alexiu
Pop Cornel
Pop Iustin
Pop Sever
Pop Vasile Traian
Popa Nicoară Ioan
Popan Vasile
Popp Mihai
Pustai Vasile
Rus Gheorghe
Steer Coriolan
Sălăgean Vasile
Szilaghi George
Şutai Iosif
Tămaş Fanea
Tăutu Vlad Aloisie
Tibil Ioan
Vanca Valentin
Zbona Vasile

ABRUDAN CORNEL (1870-1959)
Delegat al cercului electoral Carei[1]

Preot greco-catolic, publicist. N. la Groşi, lângă Aleşd, în 25 oct. 1870. A urmat liceul la Beiuş, absolvind în 1891. A studiat apoi teologia la Ungvár. Hirotonit în 1896.

După hirotonire a fost adm. parohial în Beznea. Apoi, din 1901, vreme de 10 ani a îndeplinit aceeaşi funcţie în Auşeu. Din 1911 îşi leagă destinul de Resighea, parohie unde a slujit în greii ani ai alipirii acesteia la Ep. de Hajdudorog. S-a remarcat ca unul dintre cei mai vehemenţi contestatari ai samavolnicei hotărâri. În 13 martie 1913 este prezent la Satu Mare la şedinţa comisiei de 50 de membri, aleasă în adunarea de la Alba Iulia, în problema situaţiei parohiilor anexate episcopiei de Hajdudorogh. În 18 nov. 1918 este prezent la Carei şi ia cuvântul la Adunarea de constituire a C.N.R., plasa Carei. În 28 nov. 1918 s-a numărat printre cei 5 delegaţi ai zonei prezenţi la Alba Iulia. În 5 decembrie a aceluiaşi an trimite din Resighea o relatare C.N.R. Carei în care descrie incidentele provocate de gărzile naţionale maghiare. A încetat din viaţă la Resighea în anul 1959.

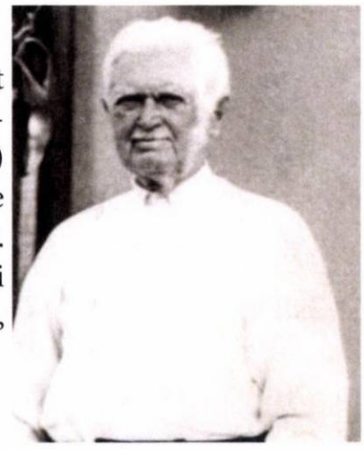

APAN MIHAI (1883-1970)
Delegat al cercului electoral Medieşu Aurit[2]

S-a născut la 9 octombrie 1883 la Medieşu Aurit. A urmat şcoala primară în localitatea natală, unde era o persoană respectată şi apreciată de săteni. Om gospodar din fire, Mihai Apan (Apai) s-a ocupat cu agricultura, reuşind să deţină mai multe suprafeţe de teren, ceea ce i-a conferit un statut respectat din partea localnicilor. Nu întâmplător, în perioada 1926-1932 a fost primar al localităţii Medieşu Aurit. A încetat din viaţă la 4 iunie 1970 la Medieşu Aurit, urmaşii lui trăind şi astăzi în această localitate.

BARBUL ILIE CAROL (1883-1946)
Delegat al cercului electoral Satu Mare[3]

Avocatul Ilie Carol Barbul, născut în localitatea Lipău la 31 iulie 1883, din părinţii Augustin Barbul şi Vilhemina Kolbusewski, se înscrie ca fiind, neîndoielnic, personalitatea cea mai reprezentativă şi dinamică a mişcării unioniste sătmărene din anii 1918-1919. Este iniţiatorul acţiunilor organizatorice în direcţia constituirii noilor organe ale administraţiei româneşti în părţile sătmărene şi a măsurilor pregătitoare în vederea participării românilor din zonă la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia.

Participant direct la măreaţa înfăptuire statală de la 1 decembrie 1918, ca delegat oficial

---

[1] Viorel Câmpean, *Preoţi din Sătmar*, ms.; Viorel Ciubotă, *Vicariatul naţional român din Carei*, Satu Mare, 1997, p. 190; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Şerban (coord.), *Dicţionarul personalităţilor unirii*, Alba Iulia, 2010, p. 272; *Lupta românilor din judeţul Satu Mare pentru făurirea statului naţional unitar român. Documente 1848-1918*, Bucureşti, 1989, pp. 397, 479, 497; Doru Radosav, Viorel Ciubotă, *1918 în Sătmar*, Cluj, 1996, pp. 63, 89, 156, 173-174.

[2] Ioan I. Şerban, Nicolae Josan (coordonatori), Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, *Dicţionarul personalităţilor Unirii: Trimişii românilor transilvăneni la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, Alba-Iulia, 2003, p. 272.

[3] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, 2000, pp. 20-22.

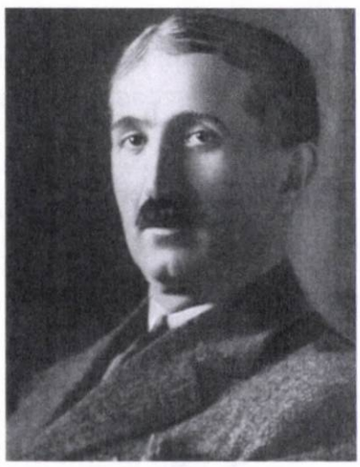

din partea cercului electoral al oraşului Satu Mare, va fi ales printre cei 250 de membri ai Marelui Sfat Naţional Român.

Lui i-a revenit şi onoarea de a conduce delegaţia fruntaşilor români sătmăreni, cu steaguri tricolore, care l-a întâmpinat în gara oraşului, la 30 decembrie 1918, pe generalul francez H.M. Berthelot, aflat într-o călătorie de documentare asupra situaţiei şi doleanţelor populaţiei româneşti din oraşele de la graniţa de vest a ţării. La fel, a condus şi delegaţia locală care a întâmpinat la 19 aprilie 1919, armata română eliberatoare, contactând pe podul de peste Someş, prima patrulă a Diviziei II Cavalerie. După eliberare, ca o recunoaştere a meritelor sale, va fi numit primul subprefect român al judeţului Satu Mare, apoi în două rânduri prefect: decembrie 1919 – iunie 1920, respectiv aprilie 1926 - mai 1927.

Numele lui Ilie Carol Barbul se leagă şi de apariţia primului periodic laic românesc din oraşul de pe Someş, ziarul „Satu Mare" (1919).

În perioada interbelică îl vom întâlni în calitate de senator, pe listele Partidului Poporului, în Parlamentul României întregite. Ulterior, va fi membru al Partidului Naţional Creştin. În 1927 va fi ales preşedinte al „Comitetului de iniţiativă pentru ridicarea monumentului Vasile Lucaciu", preşedinte al Sindicatului hidraulic Tisa-Someş (1928), membru în consiliile de administraţie ale mai multor societăţi: Hotel „Dacia", „Unio", Cinema „Urania" ş.a. S-a remarcat şi ca un participant activ şi constant la toate manifestările de ţinută românească din urbe, secondat fiind de soţia sa, Valeria Lazin, preşedinta „Asociaţiei Româncelor Sătmărene" (înfiinţată în 1926).

Arbitrajul de la Viena întrerupe, din păcate, o carieră strălucitoare, silindu-l pe I.C. Barbul a se refugia la Arad, unde va fi un timp director al Fabricii de vopsele „Policrom".

Intuind cu exactitate pericolul care-l ameninţa în contextul evoluţiei vieţii politice spre un regim totalitar, fiind şi posesorul unei moşioare de 115 iugăre la Păuleşti, preferă pe mai departe Aradul unei eventuale detenţii la Canal.

Aici se stinge din viaţă, în urma unui infarct, la 6 februarie 1946, găsindu-şi odihna binemeritată în cimitirul „Eternitatea", alături de Vasile Goldiş şi Ştefan Cicio-Pop, tribuni ai Marii Uniri.

BARBUL NICOLAE (1879-1943)
Delegat al cercului electoral Baia Mare[4]

Locul şi data naşterii: Mocira (Baia Mare), 6 aprilie 1879.

Studii: Liceul grăniceresc Năsăud Academia de agricultură la Magyaróvár.

Ocupaţia de bază, până la 1918: inginer agronom. Din 1905 până în 1913 se află în S.U.A, unde, deşi era cetăţean austro-ungar, reprezenta interesele României. La Cleveland, împreună cu fratele său, Gavril Barbul şi cu vărul său Epaminonda Lucaciu, înfiinţează ziarul Românul, primul ziar românesc de peste ocean. Revenit la Mocira, se află în fruntea tuturor acţiunilor româneşti importante din zonă privind pregătirea Unirii Transilvaniei cu România. După Marea Unire a fost comisar cu probleme de alimentaţie şi agricultură pentru Transilvania. Participă la manifestări importante cu ca-

[4] Ioan I. Şerban, Nicolae Josan (coordonatori), Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, *Dicţionarul personalităţilor Unirii...*, 2003, p. 233.

racter ştiinţific în domeniul agriculturii naţionale şi internaţionale. A fost decorat cu ordinul „Coroana României" în grad de cavaler. Nicolae Barbul a fost nepot după mamă al lui Vasile Lucaciu. A decedat la Mocira în 26 noiembrie 1943. A fost înmormântat la Mocira.

BĂLIBAN IOAN VIRGILIU (1899-1974)
Delegat supleant al cercului electoral Tăşnad[5]

Ioan Virgiliu Băliban s-a născut în anul 1899 la Unimăt, tatăl său, Antoniu Băliban (1867-1947), fiind o mare personalitate a vieţii politice şi culturale transilvănene, multă vreme chiar secretar particular al lui George Pop de Băseşti. A urmat cariera preoţească a tatălui său, absolvind teologia greco-catolică la Gherla.

În toamna anului 1918 se implică în organizarea adunării din 22 noiembrie de la Tăşnad, care s-a desfăşurat în sediul Băncii „Vulturul". Este ales delegat din partea localităţii Unimăt la Marea Adunare de la Alba Iulia. După anul 1918 a activat ca profesor de teologie la Cluj, unde a decedat în anul 1974.

BOHĂŢIEL CORIOLAN (1886-1945)
Delegat al Gărzii naţionale române din comitatul Sătmarului[6]

Figură marcantă a vieţii politice sătmărene, Coriolan Bohăţiel s-a născut la 24 noiembrie 1886 în localitatea Cerneşti, comitatul Satu Mare (azi Maramureş). Urmează studiile gimnaziale la Bistriţa şi Baia Mare, iar apoi Facultatea de Drept din Cluj. În 1913 susţine examenul de avocat la Budapesta, devenind doctor în drept după care îşi deschide un birou la Baia Mare, unde va lucra ca avocat şi notar public. Pe plan politic a fost unul din liderii organizaţiei judeţene Satu Mare a P.N.Ţ., fiind ales la Congresul din 15 martie 1927 secretar general al acesteia, iar mai târziu membru în Comitetul Executiv. De asemenea, a fost senator timp de trei legislaturi, candidând pe listele P.N.Ţ. Satu Mare.

Pe lângă activitatea politică Coriolan Bohăţiel s-a remarcat şi în alte domenii, deţinând numeroase funcţii: vicepreşedinte al „Astrei" şi „Agru"-lui local, preşedinte al Cooperativei „Dacia", membru al consiliului director al Băncii Poporale, prim juristconsult al oraşului Satu Mare ş.a.

Pentru merite deosebite a fost decorat cu mai multe medalii militare austro-ungare, precum şi cu ordinul „Steaua României" în grad de ofiţer.

Moare la Baia Mare în anul 1945.

BREBAN ALEXANDRU (1876-1944)
Delegat de drept Baia Mare[7]

Personalitate de marcă a vieţii politice şi ecleziastice ardelene, Alexandru Breban s-a născut la 1 august 1876 în localitatea Someşeni, comitatul Satu Mare. Provine dintr-o familie

---

[5] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 24-26; Ioan I. Şerban, Nicolae Josan (coordonatori), Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, *Dicţionarul personalităţilor Unirii...* 2003, pp. 272-273.

[6] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 34-35.

[7] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 47-48; Ioan I. Şerban, Nicolae Josan (coordonatori), Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, *Dicţionarul personalităţilor Unirii...*, 2003, pp. 233-234.

renumită, tatăl său, Avram Breban fiind paroh greco-catolic local, iar mama sa, Roza, este sora lui Ştefan Bilţiu, vicar general episcopal de Gherla.

Face studiile medii la liceul „Samuil Vulcan" din Beiuş pe care îl absolvă în 1894, după care urmează cursurile Seminarului unit din Oradea şi Academia Teologică din Gherla până în anul 1898. În 1899 este hirotonit preot celibatar iar în 1901 va fi numit administrator parohial şi protopop în Baia Mare, iar apoi arhidiacon şi canonic al Capitulului Arhiepiescopiei romano-catolice din Bucureşti (caz unic în istoria bisericii greco-catolice!). Din 1931 este canonic şi prepozit al Episcopiei greco-catolice a Maramureşului, iar din 1937 prepozit capitular de Baia Mare.

Pe plan politic s-a afirmat ca militant de seamă în cadrul P.N.R., fiind ales vicepreşedinte al C.N.R. comitatens Satu Mare, constituit la 12 noiembrie 1918 la Baia Mare, iar din 1919 a fost numit comisar guvernamental delegat pe lângă comitetele şcolare ale judeţelor Satu Mare, Maramureş şi Ugocea. În 1921 este ales deputat de Satu Mare pe listele P.N.R.; în această calitate a depus eforturi stăruitoare pentru înfiinţarea Episcopiei greco-catolice a Maramureşului la Baia Mare. După 1926 ocupă funcţii importante în conducerea P.N.Ţ. Satu Mare, fiind chiar preşedintele acestuia în perioada 1925-1927 (P.N.-P.N.Ţ.), până la primul Congres al P.N.Ţ. Satu Mare din 15 martie 1927 când este ales vicepreşedinte şi membru în comitetul executiv. De menţionat că Alexandru Breban a îndeplinit şi funcţia de primar al oraşului Baia Mare, iar în 1932 a fost reales în Camera Deputaţilor.

Pentru întreaga sa activitate a fost decorat ofiţer al ordinului „Steaua României" şi comandor al ordinului „Coroana României", ultima distincţie fiind înmânată personal de regele Carol al II-lea. A încetat din viaţă la Baia Mare în data de 12 ianuarie 1944.

CAVAŞI TRAIAN (1891-1989)
Delegat al cercului electoral Cinghir (astăzi Csenger, Ungaria)[8]

S-a născut în anul 1891 şi a urmat liceul la Beiuş şi Satu Mare. A absolvit apoi Academia Comercială din Viena, devenind membru al Societăţii „România Junâ". Participă activ la Primul Război Mondial , având gradul de locotenent. După demobilizare se implică în activitatea Consiliului Naţional Român Satu Mare, unde desfăşoară o remarcabilă activitate. A fost locotenent în Gărzile Naţionale Române din Ardeal, calitate pentru care a fost decorat cu Medalia „Ferdinand I" cu spade pe panglică. După Marea Unire, el face parte dintre acei care au pus temelia unei vieţi româneşti viabile în Sătmar.

A urmat şcoala de muzică din Satu Mare cu profesorul Ionaş (canto), a luat apoi lecţii de canto cu prof. Robinson la Viena, pe când era student la Academia de Comerţ. În capitala imperiului a activat în societatea „România junâ". Ulterior va fi mutat la Bucureşti unde a lucrat în cadrul Ministerului Finanţelor până la pensionare. A încetat din viaţă în anul 1989. Fiind un mare iubitor de muzică, acesta s-a implicat profund în dezvoltarea vieţii culturale şi artistice româneşti din Satu Mare atât înainte cât şi după Primul Război Mondial, fiind deosebit de activ atât în cadrul Societăţii Filarmonice, a Reuniunii de Muzică şi Cântări „Vasile Lucaciu" şi a muzicii corale în general. Fiul său, Liviu Cavaşi, i-a călcat pe urme, devenind un dirijor de talie internaţională şi director al Operei din Bucureşti. În 1996, prin eforturile fiului său, a apărut volumul postum de memorii Traian Cavaşi intitulat *O viaţă dedicată muzicii şi idealului naţional (1891-1989)*, Editura Danubius, Bucureşti, 1996, 171 p.

[8] Viorel Câmpean, *Oameni şi locuri din Sătmar*, vol. II, Satu Mare, 2010, pp. 6, 40, 231-235, 260; Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Satu Mare, 2004, p. 138.

CĂRBUNAR CORIOLAN
Delegat al cercului electoral Cinghir (astăzi Csenger, Ungaria)[9]

Reprezentant al localităţii Moftinu Mic, posesor.

CÂNTA DEMETRIU
Delegat al cercului electoral Baia Mare[10]

S-a născut în localitatea Tăuţii de Sus, comitatul Satu Mare, (astăzi judeţul Maramureş). De profesie agricultor, bun gospodar respectat de sătenii săi, a făcut parte din delegaţia celor 300 de români, care au dus Memorandul la Viena în mai 1892. A activat în cadrul Partidului Naţional Român, colaborând cu Ioan Raţiu, Vasile Lucaciu şi alţi fruntaşi ai luptei naţionale a românilor. Pentru meritele sale naţionale a fost desemnat ca unul dintre delegaţii oficiali ai cercului electoral Baia Mare. A murit la 16 august 1942.

COLTĂU DIMITRIE (1883-1936)
Delegat al cercului electoral Carei[11]

Vede lumina zilei la data de 7 octombrie 1883 în localitatea Supuru de Sus (comitatul Sălaj, azi în judeţul Satu Mare), din părinţii Gavril Coltău şi Maria Suciu. Urmează liceul la Baia Mare, iar studiile superioare la Graz (Academia Comercială) şi Oradea (Academia de Drept). Susţine doctoratul la Cluj în anul 1921. În 1908 se căsătoreşte cu Cornelia Popfiu, având doi copii, Coriolan şi Elena. Fiul Coriolan, născut la 10 decembrie 1909 în Sanislău, s-a afirmat în domeniul literar, fiind un apreciat traducător al poeziilor lui Petöfi şi Ady Endre, semnând cu pseudonimul „Costa-Carei".

Înainte de Marea Unire, Dimitrie Coltău a fost funcţionar la băncile „Chioreana" (1905-1907), „Codreana" (1907-1908), prim contabil la „Arina" din Carei (1908-1912) iar apoi prim contabil şi administrator al sucursalei din Carei a Băncii „Bihoreana" din Oradea. Se afirmă în contextul evenimentelor din toamna anului 1918. În adunarea ţinută la Carei în 18 noiembrie 1918 a fost ales ca notar al C.N.R. din plasa Carei, prilej cu care propusese reintroducerea limbii române în administraţie şi înfiinţarea unei catedre de limba română. A fost membru al Consiliului Naţional Român comitatens Satu Mare, ales în 12 noiembrie 1918 la Baia Mare şi delegat oficial la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Decorat cu ordinul „Steaua României" în grad de cavaler, va activa în ultima parte a vieţii ca administrator financiar la Braşov şi, ulterior la Sighişoara.

Moare în Sighişoara la 20 noiembrie 1936.

---

[9] Viorel Ciubotă, *op. cit.*, p. 351.

[10] Ioan I. Şerban, Nicolae Josan (coordonatori), Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, *Dicţionarul personalităţilor Unirii...*, 2003, p. 234.

[11] Viorel Ciubotă, *op. cit.*, p. 139; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 65-66.

CUPCEA PETRU (1875-1940)
Delegat de drept Supuru de Jos[12]

S-a născut în localitatea Călinești (comitatul Maramureș), la 21 mai 1875, din părinții Ioan Cupcea, învățător, absolvent al Preparandei române din Sighet, și Maria Rednic. Școala primară o urmează la Ocna Șugatag, gimnaziul și liceul la Sighet, iar teologia la Universitatea din Budapesta, absolvită în 1898. După anii de studenție este numit prefect de studii la Seminarul diecezan din Oradea și, totodată, profesor de limba română, matematici și chimie-fizică la Preparandia regească română unită. În 1901 se căsătorește cu Augusta Pteancu și este hirotonit preot în Fegernic (comitatul Bihor, azi).

Din 1904 este preot ordinar și profesor de religie și limba română la Liceul piariștilor din Carei până în anul 1912. Din acest an se mută în parohia Supuru de Sus până la sfârșitul vieții. Calitățile didactice i-au permis să publice „Gramatica limbii române" (1906) și un manual de geometrie pentru școlile normale (1909). Figurează printre membrii fondatori ai Băncii „Arina" din Sanislău (1906). A luat parte activă la evenimentele din toamna anului 1918, fiind prezent la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Pentru ținuta sa românească, protopopul Petru Cupcea a fost arestat, maltratat și închis de autorități la Debrețin. În aprilie 1919 încă zăcea în spitalul de aici. În 1923 a fost numit arhidiacon onorar. În anul 1932 îl găsim ca protopop al districtului Șimleu și vicar foraneu episcopal al Sălajului. A repausat în 17 iulie 1940 la Șimleu, unde a și fost înmormântat.

CUPȘA DOMIȚIAN (1865-1934)
Delegat al cercului electoral Tășnad[13]

S-a născut la 23 iulie 1865 la Husmezău (astăzi Câmpia, județul Sălaj), în familia învățătorului emerit Constantin Cupșa. A absolvit liceul la Beiuș în 1890. A urmat teologia la Gherla, fiind hirotonit în 1895. Între 1898 și 1913 slujit la Porți, distr. Ip. A fost membru al „Astrei". Din 1913 a fost foarte legat de parohia Tășnad, unde a fost și protopop din 1925. A contribuit din plin la dezvoltarea Băncii „Vulturul" din Tășnad, în calitate de director executiv al acestei prestigioase instituții financiar-bancare românești. În noiembrie 1918 a fost ales membru în consiliul executiv al C.N.R. cercual Tășnad. Și-a văzut visul cu ochii, fiind prezent în 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia. În perioada imediat următoare a avut însă de suferit, fiindu-i percheziționată casa și proferate amenințări la adresa sa de către secui. A fost nevoit să se refugieze. A decedat în 25 decembrie 1934 și a fost înmormântat la Tășnad.

[12] Viorel Câmpean, *Petru Cupcea - personalitate a nordului Transilvaniei*, ***în*** „Acta Mvsei Porolissensis", Zalău, XXXIV, 2012, pp. 165-171; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 74-75.

[13] Viorel Câmpean, *Preoții greco-catolici Dumitru și Domițian Cupșa, personalități ale localității Câmpia Sălaj*, în „Flori de crin", Șimleu Silvaniei, an XVII (serie nouă), nr. 1 (62), martie 2017, pp. 7-10; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii*, 2010, p. 273

DEMIAN ATANASIE (1845-1923)
Delegat de drept Negreşti[14]

S-a născut în anul 1845 în localitatea Şişeşti (comitatul Satu Mare, azi judeţul Maramureş), ca fiu al fostului preot din Şişeşti şi Negreşti, Andrei Demian. După studiile efectuate la Baia Mare, absolvă teologia la Blaj. Timp de 18 ani a funcţionat ca profesor secundar la Gherla. A avut gradul de profesor emerit de teologie. Implicarea lui nu a fost formală, dovadă fiind faptul că o perioadă a deţinut funcţia de conducător al Societăţii de lectură „Alexi-Şincai". Din 1886 a condus parohia greco-catolică din Negreşti-Oaş până la sfârşitul vieţii.

În aprilie 1919 a fost urmărit de gardiştii lui Kun Béla, pe motivul că a intervenit la C.N.R. din Baia Mare pentru a salva comuna de soldaţi. A stat ascuns până la sosirea armatei române. Din căsătoria cu Luiza Bud (decedată la 25 ianuarie 1924) au rezultat copiii: Iosif -paroh şi protopop onorar în Firiza, Tit-paroh în Vişeu de Jos, Cecil - paroh şi protopop tractual în Negreşti (1923-1946), Eufrosia - soţia preotului Anderco din Bixad, Mărioara, Elena şi Irina. Protopopul şi arhidiaconul onorar Atanasie Demian se stinge din viaţă la 29 aprilie 1923 în Negreşti.

DEMIAN ATANASIE (1859-1929)
Delegat al cercului electoral Şomcuta Mare[15]

Negreia este o localitate situată astăzi în judeţul Maramureş. Ea a aparţinut însă multă vreme Sătmarului istoric. O familie de vază în Negreia a fost Demian, membrii acesteia conducând destinele comunităţii locale timp de 70 de ani.

Ne vom opri în cele ce urmează asupra unuia dintre fondatorii, am putea spune, familiei de personalităţi Demian. Este vorba despre Atanasie Demian, care era originar dintr-o familie românească de ţărani înstăriţi.

Născut în17 februarie 1859 la Negreia, Atanasie a ajuns să se îmbogăţească din comerţul cu animale. Despre Atanasie ştim că a absolvit patru clase elementare, o clasă de liceu şi un an de şcoală profesională. Această şcolarizare (deşi redusă), la care desigur se adaugă şi calităţile sale native l-au ajutat să-şi fondeze o gospodărie mai avansată decât mica gospodărie ţărănească. S-a ocupat de agricultură şi pomicultură dar în special de creşterea şi comercializarea vitelor. A ajuns să deţină o suprafaţă de cca 100 ha teren agricol şi a luat în arendă vaste terenuri şi munţi pentru păşune, având mari cirezi de vite, cai, porci şi oi.

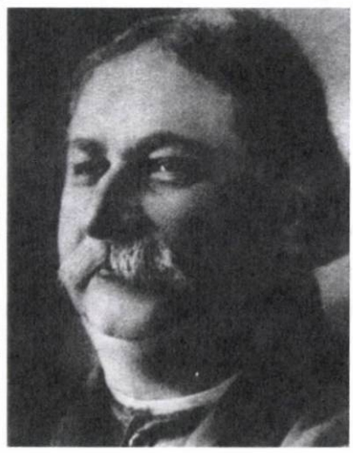

Beneficiind de o asemenea avere şi-a asigurat o poziţie privilegiată în societate. Atanasie Demian se implică în mişcarea naţională devenind chiar unul dintre liderii săi din zonă. Către sfârşitul secolului XIX se formase o legătură deosebită între fruntaşii români din zonă; Atanasie era asimilat de către intelectualii din aceste sate.

La 14 ianuarie 1892 se desfăşoară la Seini o conferinţă a celor cinci cercuri electorale din comitatul Sătmar, urmând să fie aleşi delegaţii pentru Conferinţa de la Sibiu şi constituirea clubului naţional electoral din comitat, prin unificarea celor cinci cercuri electorale din Sătmar. Se alege Comitetul electoral judeţean format din:

---

[14] Viorel Câmpean, *Familia Demian – noi contribuţii documentare*, în „Satu Mare. Studii şi comunicări". Seria istorie-etnografie-artă, Satu Mare, XXIX/II, 2013, pp. 59-68; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 78-79.

[15] Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Atanasie Demian, un artizan al Marii Uniri din părţile Sătmarului*, în *95 de ani de la Marea Unire*, Arad, 2013, pp. 112-122.

- Alexiu Berinde și Andrei Medan, președinți;
- Gavril Lazăr de Purcăreți și Ioan Roman, vicepreședinți;
- Vasile Lucaciu și Ștefan Chereches, secretari;
- Gavril Barbul, Avram Breban, Atanasie Demian, Basiliu Șavaniu, Gavril Sabo, Alexandru Ștețiu, Vasile Anderco, Daniil Napoian, Dionisiu Bran, Alexiu Pop, Augustin Pelle, Antoniu Gitta, Gheorghe Șuta, Vasile Leșan, Ioan Costin / membri. Iată-l deci pe Atanasie Demian într-o companie selectă, alături de numeroși parohi-protopopi sau vestiți dascăli din părțile Sătmarului.

La 28 mai 1892 Atanasie Demian este prezent cu ceilalți memorandiști în Viena. Făcea parte din grupul de patru țărani duși pe propria-i cheltuială de către dr. Vasile Lucaciu, alături de Atanasie Demian fiind prezenți: Gheorghe Avram (Șișești), Constantin Dipșe (Șurdești) și Pavel Pele (Unguraș).

Între anii 1905-1921 Atanasie Demian va deține funcția de primar la Negreia, calitate în care a urmărit luminarea consătenilor săi. Printre mijloacele folosite întru menținerea conștiinței românești a fost și înființarea de școli românești la sate. Atanasie Demian a convins locuitorii satului Negreia (în totalitate românesc) de necesitatea unei școli cu predare în limba română. Prin contribuția voluntară și „conștiința românească" s-a construit în sat o școală cu locuință corespunzătoare pentru învățător, și s-a stabilit un buget pentru întreținerea școlii și salariul dascălului. În aceste condiții primul învățător în noua școală din Negreia a fost domnișoara Aurelia Rusu; în paranteză fie spus că această dăscăliță a avut o emoționantă poveste de dragoste cu Octavian Goga. De pe urma acestei povești de iubire au rămas și 51 de scrisori, corespondență între „poetul pătimirii noastre" și o învățătoare cu comportament și viață morală exemplare. Despre Atanasie Demian putem spune că a fost mereu aproape de școala din satul natal, căci cu mulți ani înainte de a fi primar îl găsim în fruntea senatului școlar, ori chiar director al școlii.

Îl găsim și printre membrii comitetului director al Institutului de credit și economii „Aurora", înființat în 1906 la Baia Mare. Printre alți membri de frunte se numărau: George Pop de Băsești, Iosif Pop de Turț, Constantin Lucaciu, Teofil Dragoș, Atanasie Demian, etc.

De asemenea, cel puțin din anul 1908 se număra printre membrii Despărțământului Sătmar-Ugocea al „Astrei".

Îl găsim, desigur, implicat și în activitatea politică, lucru ilustrat de faptul că în 1909 Atanasie Demian s-a aflat printre cei aleși în comitetul cercului electoral Șomcuta Mare al P.N.R. comitatens Satu Mare.

Toamna anului 1918 îl găsește în plin efort organizatoric. Astfel, la 21 noiembrie 1918 a fost ales președinte al Consiliului Național Român Tăuții de Jos. La 27 noiembrie 1918 a fost ales printre delegații la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Atanasie Demian a decedat la 1 august 1929 în Tăuții de Jos, după ce o perioadă îndelungată fusese bolnav. După ce se asigură că toți succesorii săi primesc partea cuvenită din averea mobilă și imobilă (una apreciabilă), la capitolul VI din *Testament*, Atanasie Demian le cere fiilor săi ca „în caz de vânzare a viei din Tăuții de Jos să constituie o fundație de 100.000 de lei numită după numele testatorului, administrată de Episcopia gr. cat. din Gherla cu destinația de ajutorare din venitul anual un student bun din familie".

IOAN DOBOŞI sen. (1863-1937)
Delegat al cercului electoral Halmeu, fostul comitat Ugocea[16]

Protopop emerit gr.-cat. Născut la Vama, în familia pr. Petru Doboşi sen. A urmat atât şcoala primară cât şi pe cea secundară la Satu Mare, iar teologia a studiat-o la Gherla. A fost hirotonit în 1887. A slujit la Bârsana, Medieşu Aurit, Turţ, iar din 1902 până la pensionare la Gherţa Mică. Este tatăl lui Ioan, dr. în ştiinţe juridice, ales în Marele Sfat Naţional. A fost activ în cadrul „Astrei". O vreme a fost notar, iar apoi protopop al districtului Turţ.

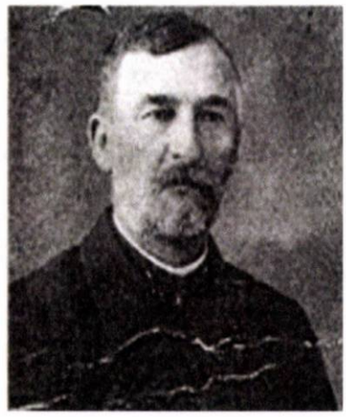

În toamna anului 1918 a fost deosebit de activ pe plan naţional. A fost ales preşedinte al C.N.R. cercual Ugocea. A fost prezent la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. A decedat în anul 1937 la Oradea.

DOBOŞI IOAN jun. (1889-1966)
Delegat al cercului electoral Halmeu, fostul comitat Ugocea[17]

Avocat şi om politic, figură marcantă a P.N.R. şi P.N.Ţ. Satu Mare, Ioan Doboşi s-a născut la 30 noiembrie 1889 în localitatea Medieşu Aurit comitatul Satu Mare. Provine dintr-o ilustră familie sătmăreană, tatăl său, Ioan Doboşi, fiind paroh greco-catolic în Medieşu Aurit, în timp ce unchiul său Andrei Doboşi, este unul din liderii P.N.Ţ., fost prefect şi parlamentar de Satu Mare. Urmează şcoala primară în localitatea natală, liceul la Beiuş şi Academia de Drept la Oradea şi Facultatea de Drept la Cluj. În 1912 obţine diploma şi titlul de doctor în drept la Târgu Mureş.

Se implică cu mult succes în mişcarea naţională a românilor din Ardeal (1907), alături de tatăl său, iar la 1 decembrie 1918 este ales membru în Marele Sfat Român ales la Alba Iulia. După unire, din 1921 va practica avocatura în Halmeu (Ugocea), fiind numit şi primpretor al acestei plăşi. Aici se va căsători, devenind apoi tatăl a cinci copii. S-a remarcat ca un bun administrator şi politician în cadrul P.N.Ţ. Satu Mare, fiind membru în mai multe societăţi şi asociaţii („Astra", „A.G.R.U." ş.a).

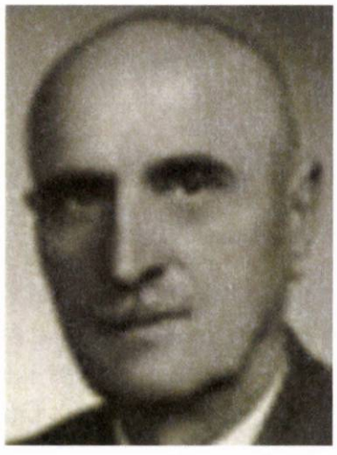

După 1944 cursul vieţii se schimbă. Datorită trecutului său şi a faptului că făcea parte din conducerea P.N.Ţ., în 1948 este dat afară din Barou pentru „atitudine nedemocrată", iar biroul său din Halmeu şi întreaga avere sunt confiscate. Urmează apoi domiciliul obligatoriu în Turda (1949) şi Gherla (1950). Revine la Satu Mare abia în 1964 la locuinţa din strada Luminii nr. 8 (azi Mihnea Vodă) unde va şi muri, doi ani mai târziu, fiind înmormântat în cimitirul de lângă podul Decebal (16 noiembrie 1966). Pentru contribuţia la dezvoltarea sistemului cooperatist bancar, a fost decorat cu ordinul „Steaua României".

---

[16] Viorel Câmpean, Marta Cordea, *Un manuscris românesc, întocmit de arhidiaconul onorar Ioan Doboşi*, în „Transilvania", Sibiu, serie nouă anul XLV (CXLIX), nr. 4/5, 2017, pp. 131-140; Viorel Ciubotă, *op. cit.*, pp. 140, 347; *** *Lupta românilor din judeţul Satu Mare...Documente 1848-1918*, p. 485; Gelu Neamţu, Mircea Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanţilor. Ioachim Crăciun. Documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. II, 2008, p. 107.

[17] Viorel Câmpean, *Doi avocaţi români din Halmeu, membri în Marele Sfat Naţional*, în „Eroii Neamului", Satu Mare, an IX, (serie nouă), nr. 4 (33), decembrie 2017, pp. 55-59; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 83-85; Ioan I. Şerban, Nicolae Josan (coordonatori), Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, *Dicţionarul personalităţilor Unirii...*, 2003, p. 273.

DONCA VASILE (1894-1975)

Delegat al cercului electoral Cărășeu[18]

Născut la data de 12 mai 1894 în localitatea Amaţi, de profesie agricultor, a urmat şcoala primară în localitatea natală. După 1918 a fost primar al comunei Amaţi. A decedat în 1975 la Satu Mare.

DOROŞ ATHANASIE (1886-1932)

Delegat din partea localităţii Tarna Mare[19]

S-a născut la 14 august 1886 în localitatea Slatina (comitatul Maramureş, azi în Ucraina), ca fiu al protopopului Ioan Doroş din Sighetu Marmaţiei. A urmat liceul la Beiuş, teologia la Gherla, după care e hirotonit ca preot în 1909. În acest an frecventează şi cursurile facultăţii de filologie din Cluj. În perioada 1910-1918 a funcţionat ca profesor de limba română în cadrul Liceului piariştilor din Sighet. În vara anului 1918 preotul militar Athanasie Doroş este numit paroh în Tarna Mare (comitatul Ugocea, azi judeţul Satu Mare), în locul socrului său, Antoniu Covaci, decedat.

La 1 decembrie 1918 a fost prezent la Adunarea Naţională de la Alba Iulia. La 20 mai 1920 redactează petiţia locuitorilor din Tarna Mare şi Valea Seacă, adresată Comisiei române pentru revizuirea frontierelor din Bucureşti, condusă de generalul Petala. Are meritul de a fi sprijinit organizarea „Astrei" şi în plasa Ugocea, precum şi a filialei din Tarna Mare a Băncii „Albina". Din 1930 a fost ridicat la rangul de protopop onorific. Moare la 27 iunie 1932, fiind înhumat în curtea bisericii din Tarna Mare.

DRAGOŞ AUREL (1883-)

Delegat din partea localităţii Vama[20]

Extrem de laborios şi activ, preotul Aurel George Dragoş se naşte în Baia Mare la 17 iulie 1883. Aici va urma studiile primare şi secundare, după care va absolvi teologia la Budapesta. În 1909 este hirotonit ca preot, fiind repartizat în parohia Vama din Ţara Oaşului. Încă din primul an de activitate începe construcţia şcolii confesionale, încheiată în 1910. Anterior venirii în Vama, fusese, un timp, profesor la Gherla şi asesor consistorial. În 1912 îl găsim printre iniţiatorii şi membrii fondatori ai Despărţământului Seini al „Astrei", al cărui secretar va fi ales din anul următor. Se remarcă, deopotrivă, ca organizator al consiliilor şi gărzilor naţionale locale din Oaş în toamna anului 1918. A fost prezent la Adunarea de la Alba Iulia, de unde s-a întors cu un drapel naţional. Din 1920 a fost avansat protopop al Districtului vicearhidiaconal Ţara Oaşului. În Vama va păstori până în anul 1923, când trece în parohia greco-catolică Satu Mare. Construirea noii biserici de aici (str. 1 De-

[18] Ioan I. Şerban, Nicolae Josan (coordonatori), Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, *Dicţionarul personalităţilor Unirii...*, 2003, p. 273.

[19] Doina Molnar, *Athanasie Doroş. Preotul greco-catolic. Eroul Unirii de la Tarna Mare*, Satu Mare, 2016, p. 19; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, p. 87; Doru Radosav, *Sătmarul în anul Marii Uniri 1918*, Cluj Napoca, 2018, p. 190.

[20] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 90-91.

cembrie 1918) se leagă de numele său. A contribuit la înfiinţarea organizaţiei judeţene a P.N.L., al cărui vicepreşedinte va fi ales, ca şi preşedinte al organizaţiei orăşeneşti P.N.L.

În anii 1922-1926 a fost ales ca deputat în Parlamentul României, iar din 1933 senator. Pe linie bisericească a fost numit protopop de Satu Mare şi arhidiacon din 1930. A fost distins cu ordinul „Coroana României" în grad de ofiţer.

Anul morţii este incert. După unele surse ar fi încetat din viaţă la Blaj în 15 iulie 1959. Alte surse ne indică anul 1972. Cert este că ultima informaţie despre Aurel Dragoş o avem dintr-o scrisoare semnată de acesta la 17 aprilie 1965 la Blaj.

DRAGOŞ TEOFIL (1874-1934)
Delegat al cercului electoral Baia Mare[21]

Născut la 24 decembrie 1874 în comuna Hideaga, comitatul Satu Mare (actualmente judeţul Maramureş), Teofil Dragoş este fiul lui Gabriel şi al Mariei Dragoş. Şcoala primară o face în localitatea natală, iar cea medie la Baia Mare, după care urmează studiile superioare la Budapesta şi Viena. În 1900 obţine diploma de avocat la Budapesta, devenind apoi doctor în drept. Din acel an practică avocatura în Baia Mare, fiind „unul dintre cei mai remarcabili membri ai barourului din Satu Mare". De asemenea, este considerat unul din factorii diriguitori ai vieţii sociale şi politice din Baia Mare, fiind înnobilat, în timpul administraţiei austro-ungare, cu domeniile Dragomireşti şi Deseşti.

Proaspăt absolvent, devine membru al Partidului Naţional Român, reuşind în scurt timp să câştige încrederea lui Vasile Lucaciu, liderul politic incontestabil al Sătmarului. Astfel, la doar 28 de ani Teofil Dragoş devine consilierul politic şi juridic al lui Vasile Lucaciu, fapt ce îi conferă un statut aparte în cadrul P.N.R. La 31 august 1909 este ales vicepreşedinte al P.N.R. comitatens Satu Mare, iar la 12 noiembrie 1918 va deţine aceeaşi funcţie în Consiliul Naţional Român comitatens Satu Mare. În această calitate se implică puternic în lupta dusă de P.N.R. pentru realizarea Marii Uniri, principalul obiectiv al mişcării naţionale a românilor din Transilvania. În 1919 P.N.R. îi propune un post de ministru în guvernul Vaida Voevod, însă Teofil Dragoş refuză, jurând credinţă doctrinei liberale.

În acelaşi an, la Baia Mare, s-a constituit organizaţia P.N.L. Satu Mare, fiind prima de acest fel din Ardeal. Merite deosebite în înfiinţarea P.N.L. Satu Mare îi revin lui Teofil Dragoş, el fiind primul membru liberal din Transilvania. Bucurându-se de o bună apreciere din partea conducerii centrale a P.N.L., Teofil Dragoş a făcut parte chiar din cercul intim de prieteni ai lui Ionel şi Vintilă Brătianu.

Odată cu venirea liberalilor la guvernare, el va fi numit prefect al judeţului Satu Mare în intervalul 31 ianuarie - 30 octombrie 1922, devenind apoi deputat în Cameră şi comisar guvernamental al Societăţii Hidraulice „Ecsed". Din acel moment, persoana sa va deveni o prezenţă obişnuită în Parlament, bucurându-se de încrederea electoratului sătmărean. Atât în 1928, cât şi în 1930, Teofil Dragoş va fi reales preşedinte al P.N.L. Satu Mare.

Pe lângă activitatea politică, pe tărâm economic el a îndeplinit funcţia de director al Casei de Economii „Aurora" şi preşedinte al Camerei de Comerţ şi Industrie Satu Mare, iar pentru merite deosebite a fost decorat de către Carol al II-lea cu ordinul „Coroana României" în rang de cavaler.

[21] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 91-93.

În 1933 este ales pentru ultima oară în Camera Deputaților, dar, din păcate, acest mandat va fi întrerupt la 18 ianuarie 1934, datorită decesului survenit la vârsta de doar 60 de ani.

FILEP GEORGE (1871-1944)
Delegat al cercului electoral Tășnad[22]

S-a născut în anul 1871 la Santău, provenind dintr-o familie înstărită și cu adânci baze intelectuale și culturale românești. A fost un mare proprietar din Santău ce deținea aproximativ 300 ha de teren. A fost membru al Astrei Tășnad, numit în prima adunare constituantă din 16 noiembrie 1906 și casier al despărțământului Tășnad. A fost un filantrop, curator al bisericii din Santău, contribuind substanțial la edificarea bisericii din satul său. S-a implicat activ în tot ceea ce însemna afirmare și evoluție românească, sprijinind activitatea băncii Vulturul din Tășnad. A făcut parte din prima direcțiune a băncii Vulturul, alături de Andrei Cosma, directorul băncii Silvania din Șimleu Silvaniei, dr. Coriolan Steer, dr. Ștefan Cicio Pop etc. În anul 1913 a înființat împreună cu Coriolan Steer o fabrică de cărămidă care producea suficient material necesar Tășnadului și localităților din jur.

În noiembrie 1919 a fost ales în fruntea Gărzii Naționale din zona Tășnad, formată din 42 membri și a Consiliului Național Român Tășnad, fiind votat ca delegat la Marea Adunare de la Alba Iulia. Ulterior a fost ales și membru în Marele Sfat Național.

A decedat la Santău în 23 martie 1944.

INDRE GEORGE (1868-1949)
Delegat al cercului electoral Careii Mari[23]

Născut la 18 octombrie 1868 în localitatea Vezendiu, George Indre(a), a deținut funcția de Primar al comunei natale, atât înainte cât și după 1918. A fost cooptat în Marele Sfat Național la 30 iulie 1919. A decedat în 8 ianuarie 1949 la Vezendiu.

MARCHIȘ ROMUL GEORGE (1865-1925)
Delegat de drept Carei[24]

Generația sătmăreană a mișcării unioniste numără personalități de incontestabilă valoare și cu merite deosebite în ceea ce a însemnat pentru români actul de la 1 decembrie 1918. O astfel de personalitate este, neîndoielnic, Romul George Marchiș, născut la 18 decembrie 1865 în localitatea Homorodu de Mijloc (comitatul Satu Mare), din părinții Iulia Vulturu și George Marchiș, paroh local. Urmează învățământul primar în Carei, gimnaziul în Carei, Oradea, Preșov și Sibiu. În 1884 va absolvi teologia la Seminarul romano-catolic din Satu Mare. După căsătoria cu Elisabeta Sarkadi, fiica unui moșier din Fegernic (Bihor), a fost hirotonit ca

[22] Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii*, 2010, p. 273; Diana Kinces, Anca Deaconu, *Tășnad. O sută de ani în 100 de imagini,* Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2018, pp. 16-17.

[23] Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935, p. 203; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților unirii...*, 2010, p. 274.

[24] Viorel Ciubotă, *Vicariatul național român din Carei*; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 141-144.

preot și repartizat în parohia Virtiș (comitatul Bihor, azi în Ungaria) în 1880. Între anii 1891-1908 a oficiat în parohia Tămaia, iar în continuare îl găsim în parohia Carei ca protopop, din 1909 fiind și arhidiacon al părților sătmărene. Încă din 1893 fusese membru al comitetului comitatens Satu Mare, susținând deziderateleromânilor sătmăreni. Se afirmă, deopotrivă, ca un constant susținător al acțiunilor înscrise pe linia preocupărilor vizând emanciparea prin actul de cultură. Timp de mai mulți ani a fost casierul Despărțământului Sătmar-Ugocea al „Astrei" și președinte al Reuniunii Învățătorilor Greco-Catolici din Arhidiaconatul Sătmarului, reuniune înființată în 1881 din inițiativa tatălui său. În adunarea de constituire, la 31 august 1909, a secției comitatense Satu Mare a Partidului Național Român, prezidată de George Pop de Băsești (mama acestuia, Susana Pop, era născută în Turț n.a.), este ales președinte al secției cercului electoral Carei. Trei ani mai târziu, la 29 mai 1912, îl vom întâlni printre delegații marii adunări de protest de la Alba Iulia împotriva înființării Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorog. Polemizează cu procurorul regal din Satu Mare și cu ierarhul său, episcopul Antal de Hajdudorog, în contextul arestării abuzive a preotului Gh. Mureșan și a celor 14 săteni din Moftinu Mic, condamnați pentru modul ostil de primire a vicarului Iaczkovics în parohie. Sfârșitul anului 1918 îl găsește angajat exemplar în tumultul evenimentelor derulate cu mare repeziciune și cu profunde implicații pentru destinele românilor. Astfel, la 12 noiembrie e ales membru în Comitetul Național Român comitatens din Satu Mare, noul organ al administrației românești. A doua zi, la 13 noiembrie, e prezent la mitingul organizat în sala de consiliu a Primăriei orașului Satu Mare, prilej cu care românii adunați au jurat credință C.N.R. Central din Arad și au proclamat ruperea parohiilor unite sătmărene încorporate în 1912 în Dieceza de Hajdudorog. Era prima adunare românească găzduită vreodată în sălile primăriei orășenești. Românii din Carei și împrejurimi, adunați la 18 noiembrie, aveau să-l proclame pe R. Marchiș președinte al C.N.R. cercual Carei și de vicar al nou constituitului Vicariat Național Român din Carei. Ca delegat de drept la Adunarea de la Alba Iulia, va fi ales și în Marele Sfat Național Român, organul legislativ provizoriu al Transilvaniei până la unirea definitivă cu Regatul României. A avut și satisfacția de a-l întâmpina pe generalul francez H. M. Berthelot, în gara din Carei, la 30 decembrie 1918, căruia i-a expus, în limba franceză, păsurile românilor din zonă. În plan politic îl putem identifica și ca senator în Parlamentul României întregite. În semn de prețuire și recunoștință pentru activitatea depusă, episcopul de Oradea, Valer Traian Frențiu, îl va numi, la 25 septembrie 1923, vicar foraneu pentru Arhidiaconatul Sătmarului.

Se stinge din viață la 4 aprilie 1925, găsindu-și odihna veșnică în cimitirul din Carei, alături de părintele său, cu al cărui destin s-a identificat întru totul, până și în privința cauzei decesului: apoplexie. A fost condus pe ultimul său drum, de la domiciliul din strada Iuliu Maniu nr. 8, de către episcopul Frențiu și 20 de preoți din dieceză, soția (decedată la Aiud în 1933 și înmormântată la Carei) și cei doi copii, Elza (căsătorită cu dr. Ioan Victor Vancea, fost primpretor și deputat) și Adrian, medicul șef al Spitalului orășenesc din Carei.

MATEI IOAN

Delegat supleant al cercului electoral Tășnad[25]

Născut în anul 1888, Ioan Matei a urmat Preparandia din Oradea, devenind cantor-învățător în Supuru de Jos, județul Sălaj (astăzi Satu Mare). În 1918 a fost unul dintre organizato-

[25] Diana Kinces, Anca Deaconu, *Tășnad. O sută de ani în 100 de imagini,* Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2018, p. 19.

rii adunării C.N.R. din Tășnad, fiind ales ca delegat supleant al acestui cerc electoral din partea localității Supur. În perioada interbelică a îndeplinit funcția de revizor școlar și director de școală la Satu Mare. A încetat din viață la 13 noiembrie 1935.

MOCAN VASILE (1880-1945)
Delegat supleant al cercului electoral Tășnad[26]

S-a născut la Santău în anul 1880, unde a absolvit școala primară. De profesie era agricultor. A decedat la Santău la 8 noiembrie 1945.

MUREȘAN ALEXANDRU (1854-1938)
Delegat al cercului electoral Cinghir (astăzi Csenger, Ungaria)[27]

S-a născut la Sătmărel în anul 1854. A urmat șase clase de școală. Agricultor, fruntaș al localității de origine, prim-curator al bisericii, s-a implicat în construirea lăcașului de rugăciune, terminat în 1911. A decedat în 8 august 1938 la Sătmărel.

MUREȘAN GEORGE (1867-1956)
Delegat al cercului electoral Cărășeu[28]

S-a născut în anul 1867 la Culciu Mare, fiind un țăran înstărit, absolvent a 7 clase, care, alături de preotul Ioan C. Pușcașiu, a fost prezent la toate evenimentele importante ale Sătmarului de la începutul secolului XX. Ca o recunoaștere a meritelor sale, în perioada 1919-1934, a fost ales primar al localității Culciu Mare, cu sprijinul mentorului său Ioan C. Pușcașiu. A încetat din viață în anul 1956.

MUREȘAN TEODOR (1881-1921)
Delegat al cercului electoral Tășnad[29]

Născut la 12 martie 1881 în localitatea Dobric, județul Bistrița Năsăud, Teodor Mureșan a absolvit Preparandia din Deva. A profesat ca învățător în Rogoz, Eriu Sâncrai, Blaja. Fruntaș al mișcării naționale și culturale din zona Tășnadului. A fost membru pe viață al „Astrei", notar al filialei Tășnad a Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni și membru în conducerea Băncii „Vulturul" din Tășnad. În toamna anului 1918 a fost ales membru în Consiliul Național Român cercual Tășnad și delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. A fost ales membru în Marele Sfat Național și deputat în Parlamentul României, candidând în circumscripția Crasna. A decedat la 15 iunie 1921 în Tășnad, unde a și fost înmormântat.

[26] Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii*, 2010, p. 274.

[27] Viorel Ciubotă, Viorel Câmpean, Mihaela Sălceanu, *De la Gidani la Sătmărel. Contribuții monografice*, Satu Mare, 2017, p. 30; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților unirii*, 2010, p. 274.

[28] Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, p. 138.

[29] Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, vol. III, Satu Mare, 2015, pp. 219-227; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii*, 2010, p. 274; Doru Radosav, *op. cit.*, p. 185.

NILVAN ALEXANDRU
Delegat al Despărţământului Şomcuta Mare al „Astrei"[30]

Alexandru Nilvan s-a născut la Şomcuta Mare, comitatul Satu Mare (astăzi judeţul Maramureş). A urmat Şcoala primară germană din Bistriţa, iar liceul la Năsăud. A urmat apoi Facultatea de Drept la Budapesta şi Academia Comercială la Viena. Înainte de 1918, a lucrat, ca funcţionar în cadrul băncii de credit „Chioreana", din Şomcuta Mare. În şedinţa din data de 25 noiembrie 1918 care a avut loc la Şomcuta Mare, Aurel Nilvan a fost ales delegat al cercului electoral Şomcuta Mare, în acelaşi timp reprezentând şi despărţământul „Astrei" din localitate la Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. A murit în 1944 şi a fost înmormântat la Şomcuta Mare. După Dictatul de la Viena, a avut de suferit, din partea ocupanţilor horthyşti. Referiri la activitatea sa, mai ales la cea culturală, se fac în ziarul local „Chioarul", editat la Şomcuta Mare în anii 1930-1931.

NISTOR IOSIF (1869-?)
Delegat al cercului electoral Cărăşeu[31]

S-a născut la 4 august 1869 în Căuaş, în familia nobililor Ioan şi Maria Butean. A fost notar vreme de 32 de ani la Homorodu de Jos. A fost delegat la Alba Iulia din partea Cercului Electoral ***Cărăşeu. A trebuit să se refugieze până la venirea trupelor române în aprilie 1919. În toamna anului 1940 a fost obligat să se refugieze, în 1943 locuind la Cernăuţi.***

PĂTCAŞIU VASILE (1844-1932)
Delegat din partea localităţii Hotoan[32]

Preotul cronicar Vasile Pătcaşiu vede lumina zilei în satul Portiţa (comitatul Satu Mare) la 25 decembrie 1844, din părinţi iobagi, Ioan Pătcaşiu şi Floarea Mesaroşiu. A urmat studiile primare în satul natal şi Carei, iar cele liceale la Beiuş, absolvind în 1862. Cu ajutorul fostului protopop de Santău, Vasile Pop, intră la Seminarul din Gherla, terminând teologia în 1871. În acest an se angajează ca secretar de cancelarie la Pretura plăşii Tăşnad. Ordinat preot, în 1872 păstoreşte câteva luni în localitatea sălăjeană Seredeiu, iar cu data de 12 octombrie 1872 este numit paroh în Hotoan. Aici se va ocupa de îndată de organizarea şcolii confesionale româneşti, conduse cu abnegaţie şi dăruire de învăţătorul Constantin Albu. Pentru a veni în sprijinul celor nevoiaşi înfiinţează, în 1875, un „grânar bisericesc". În interesul tineretului din localitate organizează şcoala de duminică şi sărbători, prelegerile fiind ţinute în biserică după vecernie. Este membru al „Astrei" din anul 1875 şi membru fondator al „Reuniunii Învăţătorilor Români Sălăjeni". În mai 1892 îl găsim, împreună cu cantor-învăţătorul Teodor Medan, printre cei 300 de delegaţi care au înmânat „Memorandul" Curţii din Viena, iar în mai 1894 este prezent la procesul de la Cluj. Se înscrie, de asemenea, ca un militant activ şi pe tărâmul propăşirii economice, fiind membru fondator al băncilor „Silvania" din Şimleu şi „Vulturul" din Tăşnad.

[30] Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Şerban (coord.), Dicţionarul personalităţilor Unirii, 2010, pp. 238-239.
[31] Gelu Neamţu, Mircea Vaida-Voevod, *op. cit.*, pp. 190-191.
[32] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 156-158.

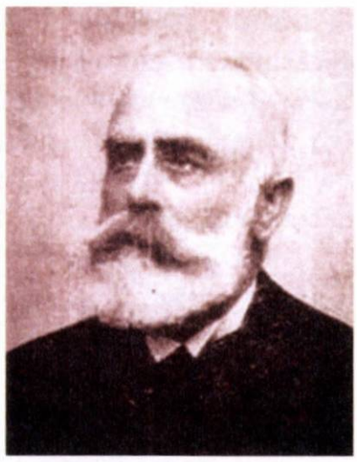

În 1902, în Hotoan, pune bazele unei „cooperative de consum". În evenimentele din anul 1918 se remarcă prin eforturile depuse în direcţia organizării consiliilor şi gărzilor naţionale locale din zonă. La 22 noiembrie 1918 prezidează, la Tăşnad, adunarea de constituire a Consiliului Naţional Român cercual, fiind ales şi preşedinte. A fost prezent la Adunarea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, însoţit fiind de consătenii Constantin Albu, Traian Sălăjean, Gheorghe Sălăjean şi Gavril Varga.

Pentru ţinuta sa românească se vede silit a se refugia la Carei, apoi la Oradea, timp de 7 săptămâni, până la 8 aprilie 1919. Dar, la 25 mai 1919, în fruntea corului sătesc l-a întâmpinat, în gara din Carei, pe regele Ferdinand I şi regina Maria. Vasile Pătcaşiu a lăsat posterităţii o remarcabilă şi minuţioasă „Cronică parohială", în care sunt consemnate toate evenimentele semnificative petrecute pe plan naţional şi zonal. A fost corespondent la toate marile gazete româneşti: „Gazeta Transilvaniei, „Unirea", „Tribuna", „Gazeta de Duminică". Ca o recunoaştere a meritelor sale a fost numit arhidiacon onorar şi decorat cu „Steaua României" în grad de cavaler. Se stinge din viaţă la 5 aprilie 1932, în vârstă de 88 ani, din care 60 a slujit biserica şi neamul românesc.

POCOL ALEXIU (1871-1935)
Delegat al cercului electoral Baia Mare[33]

Alexiu Pocol s-a născut în localitatea Lozna Mare, comuna Letca, judeţul Sălaj. A absolvit Preparandia din Gherla, şi a profesat ca învăţător înainte de 1918. Prin căsătorie a dobândit o importantă avere. A fost membru al P.N.R. şi a colaborat activ cu liderii naţionali Gheorghe Pop de Băseşti şi Vasile Lucaciu. Ca membru al „Astrei", sprijină material organizarea adunărilor generale anuale ale acesteia. În anii 1919-1922 a fost ales de două ori senator pe listele P.N.R., iar în anii următori a ocupat în mai multe rânduri funcţia de primar al oraşului Baia Mare. A decedat în 1935 la Baia Mare.

POP CORNEL (1883-1950)
Delegat din partea cercului electoral Carei[34]

Apreciat avocat şi om politic, membru al P.N.R. şi P.N.L., Cornel Pop provine dintr-o cunoscută familie românească fiind unul din copiii lui Demetriu Pop (avocat şi mare proprietar) şi Iulia Sfura. S-a născut la 14 decembrie 1883 în localitatea Vezendiu, Sălaj (azi Satu Mare) având ca naş de botez pe cunoscutul Gavril Lazăr de Purcăreţi.

Ca elev frecventează Liceul premonstratens din Oradea şi Liceul greco-catolic din Beiuş, urmând apoi dreptul la Ungvár. Obţine diploma de avocat la Târgu Mureş în 8 iulie 1912, urmând să profeseze la Carei.

Este membru al P.N.R. şi se implică atât politic cât şi pe plan cultural în lupta de emancipare a românilor ardeleni. În această calitate, la 1 decembrie 1918 participă la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia ducând cu sine salutul careienilor la acest măreţ moment istoric, pentru ca un an mai târziu, la 1919, să fie ales deputat în Parlamentul României. În urma unor

[33] Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Şerban (coord.), *Dicţionarul personalităţilor Unirii*, 2010, p. 240.

[34] Viorel Câmpean, *Vezendiu – 750 de ani de atestare documentară*, Satu Mare, 2012, pp. 121-124; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 163-164.

disensiuni intervenite în interiorul P.N.R. decide să treacă la P.N.L. al cărui membru va rămâne până la dizolvarea partidului. Revenit la Carei, din 1924 este prim juristconsultul acestui oraș. De menționat că pe lângă activitatea politică s-a remarcat și pe tărâm cultural fiind membru în diverse asociații și reuniuni. Pentru toate acestea a fost decorat cu ordinul „Coroana României" în grad de ofițer.

Din informațiile noastre, dr. Cornel Pop a încetat din viață la Carei în anul 1950, rămânând una din figurile reprezentative ale acestui oraș.

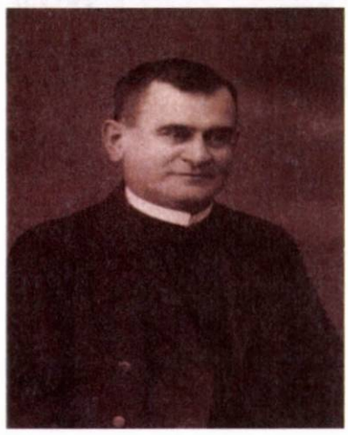

POP IUSTIN
Delegat al cercului electoral Halmeu[35]

S-a născut în 1876 la Șișești. A urmat teologia la Seminarul din Gherla. După hirotonire până la repausare a slujit numai la Gherța Mare. După Unire s-a implicat politic, trecând pe la mai multe organizații politice: averescani, Iorga, PNȚ, PNL. Decorat cu „Steaua României". A trecut la cele veșnice în 14 mai 1936.

POP SEVER (1884-?)
Delegat al cercului electoral Halmeu[36]

S-a născut în 1884 în localitatea Băița din Sălajul istoric (actualmente în jud. Maramureș, localitatea are denumirea Băița de sub Codru), în familia preotului greco-catolic Dumitru Pop, originar din Băsești. După terminarea studiilor universitare de Drept, Sever Pop a deschis, în 1912, un cabinet de avocat la Halmeu. În anul 1918 împreună cu Dr. Ioan Doboși a organizat plasa și județul Ugocea, ținând adunarea de constituire la 17 noiembrie 1918 în comuna Turț. La Alba Iulia a fost ales membru al Marelui Sfat Național.

După Unire a fost numit judecător la Judecătoria din Cluj, apoi la Șomcuta Mare. Și-a deschis cabinet de avocat în această localitate, unde a rămas până la 3 septembrie 1940. În refugiu, a fost numit Inspector de Control la două fabrici din Timișoara, iar în octombrie 1941 a fost delegat ca Administrator General al bunurilor expropriate de la evreii din județul Timiș-Torontal, funcție în care a rămas până în 1942. S-a apropiat apoi de fiica sa Aurelia, care era căsătorită cu dr. Sabin Cioară, avocat, deschizându-și cabinet de avocatură în Baia de Arieș, jud. Cluj-Turda.

POP VASILE TRAIAN (1892-1966)
Delegat al cercului electoral Medieș[37]

[35] Viorel Câmpean, *Preoți din Sătmar*, ms.; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii*, 2010, p. 274.

[36] Viorel Câmpean, *Doi avocați români din Halmeu, membri în Marele Sfat Național*, în „Eroii Neamului", Satu Mare, an IX, (serie nouă), nr. 4 (33), decembrie 2017, pp. 55-59; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților unirii*, 2010, p. 272-273; Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *op. cit.*, pp. 270-271.

[37] Viorel Câmpean, *Familia Pop de Aliceni*, în „Mărturii culturale", Satu Mare, an I, nr. 1, ianuarie-martie

S-a născut în localitatea Băbășești, județul Satu Mare, la data de 21 martie 1892, într-o veche familie preoțească, Pop de Aliceni. A urmat liceul la Satu Mare și Beiuș, iar preparandia superioară și filosofia la Budapesta. În noiembrie 1918 era acasă la Apa, unde tatăl său, Alexandru Pop, era preot. A activat ca profesor de științele naturii la Preparandia din Gherla, iar apoi la Școala Normală din Sighet, până la pensionare. A încetat din viață la București, în 27 iulie 1966.

POPA NICOARĂ IOAN (1874-1936)
Delegat al cercului electoral Halmeu[38]

Locul și data nașterii: 1874, în localitatea Turț

Despre acest delegat știm doar că s-a născut în localitatea Turț, în anul 1874, unde a și decedat în anul 1936.

POPAN VASILE (1890-1926)
Delegat al cercului electoral Carășeu[39]

Preot greco-catolic, era fiul unui învățător din Borlești. În timpul studiilor teologice la Oradea, a fost implicat în scandalul eliminării unor colegi, el solidarizându-se cu aceștia. Și-a finalizat studiile la Ungvár. A sprijinit lupta de emancipare culturală și după Unire. A fost paroh în Lipău și Chilia, acolo unde a și decedat.

POPP MIHAI (1881-1935)
Delegat al cercului electoral Satu Mare[40]

Avocatul Mihai Popp s-a născut în Căuaș la 28 decembrie 1881, din părinții Samuilă Popp și Maria Sopronyi. Se înscrie ca fiind unul dintre distinșii reprezentanți ai intelectualității românești sătmărene, care a servit ideea națională. A urmat Dreptul la Oradea și Budapesta, obținând apoi diploma de avocat la Târgu Mureș, la 25 mai 1912 iar de la 3 iunie 1923 devine membru al Consiliului Baroului. La vârsta de 33 de ani a fost mobilizat în armata austro-ungară luptând pe frontul din Galiția, fiind demobilizat în 1918 cu gradul de căpitan. A fost delegat la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918, din partea cercului electoral al orașului Satu Mare. La 26 aprilie 1919 Consiliul Național Român comitatens Satu Mare, în înțelegere cu generalul A. Constantinidi, comandantul Diviziei II Cavalerie, l-a numit, provizoriu, șef al Poliției orașului Satu Mare. N-a avut urmași din căsătoria cu Alexandrina Pelle. Locuia în strada Vasile Lucaciu nr. 11 (azi Horea).

Între anii 1923-1934 a fost juristconsultul Băncii „Casa Noastră" din Satu Mare. În pa-

2016, pp. 14-18; Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Satu Mare, 2004, p. 138; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților unirii*, 2010, p. 275.

[38] Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii*, 2010, p. 275.

[39] Viorel Câmpean, *Preoți din Sătmar*, ms.; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii*, 2010, p. 275; Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 190.

[40] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 174-175; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților unirii*, 2010, p. 275.

ralel a avut deschis şi un cabinet de avocatură, împreună cu dr. Titu Demian. În două legislaturi a fost ales deputat şi senator în Parlamentul României, o dată consilier judeţean. A fost decorat cu „Steaua României" în grad de ofiţer şi comandor. În cursul anului 1933 se îmbolnăveşte şi merge la tratament în Cehoslovacia şi Ungaria. Se stinge din viaţă la 1 februarie 1935 la conacul său din Odoreu, fiind înmormântat aici. Ceva mai târziu, la 20 octombrie 1936, a fost exhumat şi transportat la capela familială Popp din Satu Mare.

PUSTAI VASILE (1875-1953)
Delegat al cercului electoral Tăşnad[41]

Născut la 27 martie 1875 în localitatea Săuca, Vasile Pustai a urmat şcoala primară în localitatea natală. Acesta s-a implicat profund în lupta naţională a românilor de pe aceste meleaguri. Ajunge acţionar al băncii „Vulturul" din Tăşnad şi membru ordinar al „Astrei" din anul 1912. În toamna anului 1918 a participat activ la acţiunile de constituire a consiliilor şi gărzilor naţionale române din zona Tăşnadului, fiind ales în adunarea din 22 noiembrie de la Tăşnad, membru al Comitetului executiv al Consiliului Naţional Român cercual Tăşnad. Participă ca delegat al cercului Tăşnad la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. După acest an a fost primar al Tăşnadului timp de mai mulţi ani. A decedat la 21 noiembrie 1953 în Sibiu.

RUS GHEORGHE
Delegat al cercului electoral Medieş[42]

Despre Gheorghe Rus ştim doar că s-a născut la 20 ianuarie 1872 în localitatea Potău, unde a absolvit şcoala primară. De profesie era agricultor.

STEER CORIOLAN (1879-1924)
Delegat al cercului electoral Tăşnad[43]

Unul din cei mai activi fruntaşi ai mişcării de emancipare naţională din Tăşnad, dr. Coriolan Steer s-a născut în localitatea Beliu (comitatul Bihor, azi judeţul Arad) în anul 1879, din părinţii Vasiliu Steer, preot local, şi Iuliana Ardelean. După terminarea studiilor liceale la Beiuş, s-a înscris la Academia de drept din Oradea. Student fiind, în 1899 este exmatriculat pentru apărarea memoriei lui Avram Iancu şi pentru gesturile de solidarizare cu Lucian Bolcaş, continuând studiile, din anul 1900, la Universitatea din Cluj.

După terminarea facultăţii şi susţinerea doctoratului, se stabileşte la Tăşnad, unde deschide un birou de avocatură. Îl vom regăsi, la modul constant, implicat în toate acţiunile înscrise pe linia

[41] Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*,p. 136; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Şerban (coord.), *Dicţionarul personalităţilor unirii*, 2010, p. 275; *** *Lupta românilor din Ţara Silvaniei pentru drepturi politice şi făurirea statului naţional unitar român (1905-1918)*, Cluj-Napoca, 1985, pp. 33-35.

[42] Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Şerban (coord.), *Dicţionarul personalităţilor Unirii*, 2010, pp. 275-276.

[43] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 217-218; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Şerban (coord.), *Dicţionarul personalităţilor unirii*, 2010, p. 276.

propășirii politice și cultural-spirituale a românilor din zonă. A fost ales secretar al Despărțământului Tășnad al „Astrei" de la constituire (14 iulie 1907), s-a îngrijit de înființarea unei biblioteci a despărțământului, în 1908 figurează printre membrii fondatori ai Băncii „Vulturul" din Tășnad, la 22 noiembrie 1918 este ales în comitetul de 6 membri a Consiliului Național Român – secția Tășnad. A avut satisfacția de a participa ca delegat oficial la Marea Adunare Națională de le Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, fiind ales și în Marele Sfat Național Român. Se stinge din viață la Tășnad în 18 iunie 1924.

SĂLĂGEAN VASILE (1874-1931)
Delegat al cercului electoral Baia Mare[44]

Născut la Treznea, județul Sălaj, la data de 25 martie 1874, Vasile Sălăgean a urmat Facultatea de Drept din Budapesta. A fost avocat în localitatea Seini, comitatul Satu Mare (azi județul Maramureș). În 1917, s-a înrolat voluntar în armata română. A fost desemnat delegat al cercului electoral Baia Mare la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. A murit la Seini, în decembrie 1931.

SZILAGHI GEORGE (1887-1960)
Delegat supleant al cercului electoral Tășnad[45]

De profesie agricultor și fost primar, George Szilaghi s-a născut la 19 ianuarie 1887 în localitatea Silvaș. A urmat șapte clase primare fiind un apreciat gospodar agronom. Emigrează în Statele Unite ale Americii, dar în anul 1914 revine în țară, unde participă la război în armata austro-ungară. A decedat în 29 ianuarie 1960 în Silvaș.

ȘUTAI IOSIF
Delegat al cercului electoral Satu Mare

Informațiile despre Iosif Șutai sunt destul de lacunare. Știm că de profesie era tehnician mecanic și făcea parte din rândurile Partidului Social Democrat. În această calitate a fost ales ca reprezentant al orașului Satu Mare la Adunarea Națională de la Alba Iulia.

TĂMAȘ FANEA
Delegat al cercului electoral Medieș
Locul și data nașterii: 15 octombrie 1893, Călinești-Oaș

Născut la 15 octombrie 1893 în localitatea Călinești-Oaș, unde a și urmat școala elementară. După 1918 a fost primar al comunei natale. A decedat la 14 octombrie 1978 în Călinești-Oaș.

TĂUTU LUDOVIC ALOISIE(1895-1981)
Delegat supleant al cercului electoral Cărășeu și delegat din partea localității Valea

[44] Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților unirii*, 2010, p. 241.
[45] Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților unirii*, 2010, p. 276.

Vinului (Borhid)[46]

Canonicul şi istoricul Aloisie L. Tăutu (Ludovic Tot) vede lumina zilei în prediul Selymes de lângă Terebeşti la 23 decembrie 1895, din părinţi săraci, Gaspar , de 40 ani şi Ana Şuta, de 28 ani. De la vârsta de 4 ani va rămâne orfan de tată. Clasele I-III primare le urmează la Terebeşti, a IV-a la Craidorolţ, unde era preot Constantin Lucaciu, care-l va trimite la Liceul „Samuil Vulcan" din Beiuş. Aici va studia între anii 1907-1915. Demetriu Radu, episcopul de Oradea îl va trimite la studii la Viena apoi la institutul „De Propaganda Fide" din Roma. Va obţine doctoratul în 1921 cu tema „Niceta Remesianul, apostolul românilor". Încă teolog fiind, va fi delegat de sătenii din Valea Vinului, unde se mutase mama lui, la Adunarea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. În 1921 este hirotonit preot celibatar în biserica colegiului grec „Sf. Atanasie" din Roma. Revenit în ţară, este numit profesor de religie şi limba latină în cadrul Liceului de fete din Beiuş. Din 1922 episcopul Valer Traian Frenţiu îl promovează la catedra de teologie dogmatică, din 1929 de teologie morală a Academiei Teologice din Oradea. Concomitent predă religia la Şcoala Normală de băieţi, Liceul de fete „Oltea Doamna" şi Şcoala comercială de fete din Oradea.

Din 1937 este delegat în Comisia pontificală istorică de la Roma. În paralel, între anii 1937-1947 a fost consilier ecleziastic al Legaţiei române de la Vatican. În anii petrecuţi la Oradea a redactat ziarul „Vestitorul", organul oficial al eparhiei unite (1925-1937), iar la Roma conducea revistele „Suflet Românesc" şi „Bună Vestire" (1962-1968). La Roma va studia asiduu arhivele Vaticanului, publicând 16 volume de izvoare documentare cuprinse sub genericul „Fontes". Alte lucrări publicate: „I Romeni", „Ţara românească de secole. Cinci documente cu privire la vechimea românilor din Ţara Oaşului", „Testamentul şi moartea episcopului Inochentie Micu-Klein", ş.a.

Se stinge din viaţă la 28 septembrie 1981, fiind înmormântat în cimitirul „Verano" din Roma, alături de mama sa.

TIBIL IOAN (1883-1954)
Delegat al cercului electoral Şomcuta Mare[47]

Om politic, parlamentar şi doctor în drept, Ioan Tibil s-a născut la 13 ianuarie 1883 în localitatea Posta, comitatul Satu Mare (azi judeţul Maramureş). A urmat liceul la Baia Mare (1903) şi Facultatea de Drept la Universitatea din Budapesta, obţinând titlul de doctor în drept (1916).

Se afirmă destul de repede în plan politic ca membru al P.N.L. Satu Mare, devenind la nici 40 de ani deputat în Parlamentul României pentru nu mai puţin de trei mandate: 1922-1926, 1927-1928 şi 1934-1937. În perioada primului mandat, în 1925, este ales membru în Consiliul Central al Băncilor Populare.

La Congresul P.N.L. Satu Mare din 7 noiembrie 1928 este ales vicepreşedinte al partidului, alături de Aurel Dragoş şi membru în delegaţia permanentă, pentru ca la 26 ianuarie 1934 (după moartea lui Teofil Dragoş), să fie desemnat preşedintele P.N.L. Satu

[46] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 222-224.

[47] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 226-227; Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Şerban (coord.), *Dicţionarul personalităţilor unirii*, 2010, p. 242.

Mare până la Congresul din 30 mai 1935. De menţionat că în anul 1937 a fost numit consilier de drept al Consiliului Judeţean Satu Mare.

După eliberare, la 15 decembrie 1944 devine vicepreşedintele U.D.R. contribuind la instaurarea administraţiei civile româneşti în timpul ocupaţiei militare sovietice. Datorită poziţiei politice şi a faptului că deţinea o proprietate la Şomcuta Mare, în 2/3 martie 1949 conform decretului 83, întreaga sa avere i-a fost confiscată.

Mai amintim că Ioan Tibil a deţinut o bună perioadă de timp funcţia de juristconsult al oraşului Baia Mare (1934-1940); a fost consilier în Centrul Băncilor Populare (1923-1929); preşedintele Camerei de Agricultură Satu Mare ş.a. În 1948, pe motive politice este respins din Baroul Satu Mare (avea biroul avocaţial în Baia Mare, Piaţa Mihai Viteazul nr. 2). Pentru merite deosebite a fost decorat cu „Coroana României" şi „Vulturul României" în grad de ofiţer.

A încetat din viaţă la 15 decembrie 1954. (Alte surse indică decesul în anul 1957 în localitatea Posta).

VANCA VALENTIN (1885-1984)
Delegat al cercului electoral Carei[48]

De profesie maşinist, a fost delegat din partea social-democraţilor la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia.

ZBONA VASILE (1880-1974)
Delegat al cercului electoral Halmeu[49]

Despre Vasile Zbona ştim doar că s-a născut în anul 1880 în localitatea Gherţa Mare, unde a şi decedat în anul 1974.

Claudiu Porumbăcean
Muzeul Judeţean Satu Mare,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" Arad
Satu Mare, ROclaudiupp@yahoo.com

Viorel Câmpean,
Biblioteca Judeţeană Satu Mare,
Satu Mare, RO
viorel-campean@yahoo.com

[48] Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, pp. 119, 139, 352, 469.
[49] Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Şerban (coord.), *Dicţionarul personalităţilor unirii*, 2010, p. 276.

ANEXE

ANEXA 1
Membrii de drept ai Marii Adunării Naţionale de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918

Sibiiu, 1/14 Decemvrie 1918 Nr. 1.

GAZETA OFICIALĂ

PUBLICATĂ DE

CONSILIUL DIRIGENT AL TRANSILVANIEI, BANATULUI
ŞI ŢINUTURILOR ROMÂNEŞTI DIN UNGARIA.

Lista delegaţilor, *cari au fost trimişi din partea cercurilor electorale la Marea Adunare Naţională din Alba-Iulia.*

XVI. Comitatul Sătmar.

1. Cercul Medieş: Augustin Maxim, egumen, Bicsad; Vasile Pop, prof. de prep., Apşa (Apa); Mihaiu Apai, posesor, Medieş; Gheorge Rus, posesor, Pateu (Potău); Tămaş Fene (Fane) I. Ioan, posesor, Călineşti.

2. Cercul Cărău (Cărăşeu): Iosif Nistor, notar cerc., Homorodul de jos; George Mureşan, econ., Culciul-mare; Vasile Donca, econ., Amaţi; Vasile Popan, preot, Lipău; George Pintea, econ., Solduba. Suplent: Ludovic Tot, teolog. Borhid. (Valea Vinului).

3. Cercul Baia-Mare: Dr. Teofil Dragoş, adv., Alexiu Pocol, propr., ambii din Baia-mare; Nicolae Barbul, propr., Mocira; Demetriu Cânţa, econ,, Tăuţii de sus; Dr. Vasile Sălăgean, adv., Şeini. Suplent: Simion Marcu, Capnic.

4. Cercul Careii-mari: Dr. Cornel Papp, adv., Careii-Mari; Corneliu Abrudan, preot, Resighea; Valentin Vanca, maşinist, Demetriu Coltău, dir. fii. Bihoreana, ambii din Careii-mari; F. George Indre, propr., Vezend,

5. Cercul Şomcuta-mare: Dr. Ioan Tibil, adv., Dr. Aurel Nilvan, adv., George Radocea, contabil, toţi din Şomcuta-mare; Grigore Birlea, econ., Prislop; Atanasiu Demian, econ., Negrei (Negreia).

6. Cercul Sătmar: Dr. Ilie C. Barbul, adv., Dr. Mihaiu Papp, adv., Iosif Sutai, tecnic, Vasiliu Boca (Roca), arhitect, Ioan Dobrean, propr. negust., toţi din Sătmar.

7. Cercul Cinghir: Traian Covaşi, posesor, Boghiş; Andrei Naghi, comer., Dob; Alexandru Mureşan, posesor, Ghidani; Coriolan Cărbunar, posesor, Moftinul-mare; Grigore Donca, posesor, Mifalău (Uifalău Ungaria). Suplenţi: Demetriu Alunar, înv., Ioan Bonea, econ., Ştefan Ruba, econ., Ioan Palcău, econom, toţi din Pişcari.

XXV. Comitatul Sălagiu.

4. Cercul Tăşnad: Dr. Coriolan Steer, adv., Domiţian Cupşa, preot, ambii din Tăşnad; George Fülep, propr., Santău; Vasiliu Pustai, propr., Săini (Săuca); Todor Mureşian, înv., Blaja. Suplenţi: Vasile Mocan, econ., Santău; Ioan Matei, înv. Supurul de jos; George Szilaghi, econ., T, Silvaş; Virgiliu Băliban, Unimăt.

XXVI. Comitatul Ugocea.

1. Cercul Halmi: Iustin Pop, preot, Gherţa-Mare; Dr. Ioan Doboşi, adv., Halmi; Dr. Se-

ver Pop, adv., Turţ; Vasile Zbona, econ., Gherţa-Mare; Ioan Popa I. Nicoară, econ., Turţ,

Membrii de drept ai Marei Adunări din Alba-Iulia.

Vicarii români: Romul Marchiș, Carei-Mari.

Protopopii români: Iosif Patachi, Ardusat. Romul Buzila, Mădăraș. Pamfil Ossian, Cărășeu. Ioan Ternovan, preot, pentru protop., Codrului. (Soconzel). Alexandru Breban, Baia-Mare. Ioan Doboși, Turți.

Delegații Reuniunilor învățătorești:

Reun, înv. gr.-cat, din comitatele Sătmar și Ugocia: Alexandru Nilvan, înv., Șomcuta-Mare.

Reun. înv. români sălăgeni, despart. Eriu: Teodor Mureșian, înv., Blaja.

Reuniunea înv. gr.-cat. români din arhidiaconatul Sătmar: Ambrozie Nicoară, înv., Carei. Ioan Raț, înv,, Istrău.

Reprezentanții gardelor naționale române:

Garda națională română din comit. Sătmar: Locot. Dr. Coriolan Bohățiel și soldatul Alexandru Șiller, ambii din Baia-Mare.

Garda națională română din comit. Ugocia: Stegar Adrian Tomoiaga, Bocicău, soldat Vasile Gele, Turț.

ANEXA 2
MEMBRII SĂTMĂRENI AI MARELUI SFAT NAȚIONAL ROMÂN ALEȘI ÎN 1 DECEMBRIE 1918 LA ALBA IULIA

Membrii Marelui Sfat Național Român aleși în unanimitate de cei 1228 delegați ai Adunării Naționale din 1 decembrie 1918 din Alba Iulia. Primii 200 membri au fost aleși pe loc, în cadrul Adunării Naționale, iar restul până la 250 au fost propuși în anul 1919.

Membrii Episcopatului:

Romul Marchiș, vicar, Cărei Mari

Membri aleși:

Nicolae Barbul, proprietar, Mocira
Dr. Teofil Dragoș, avocat, Baia Mare
Constantin Lucaciu, preot, Dorolț
Dr. Aurel Nilvan, avocat, Șomcuta Mare
Dr. Ilie Carol Barbul, avocat, Sătmar
Dr. Coriolan Steer, avocat, Tășnad
Dr. Ioan Doboși, avocat, Halmi
Dr. Sever Pop de Băsești, avocat, Halmi
Vasile Ardelean, preot, Veteș

Membrii cooptați în ședința Marelui Sfat, ținută la 30 iulie 1919, în Sibiu

George Filep, țăran, Sântău
George Indre, țăran, Vezend
Teodor Mureșan, învățător, Blaja

ANEXA 3
CREDENŢIONALE - DOCUMENTE

Prealuminaţi Părinţi
Scumpii noştri Fraţi

Destinul fericirei tuturor Românilor din Ardeal şi Ungaria este depus în mânile Domnilor-Voastre. Noi una comună veche curată românească cu 1200 suflete gr. cat. – Pişcari, cercul Ardud, comitatul Sătmar – cu toată ardoarea inimei şi neclătită încredere adorăm de Dumnezeul popoarelor înălţat de cinul vostru. – Depărtarea e mare dar uniţi suntem în simţiri şi cugete şi ne încredinţăm în înţeleapta Vă oblăduire şi puternică apărare. –

Reprezentaţii în persoană: Demetriu Alunar învăţător gr. cat. român, Ioan Bonea econom şi curatorul Bisericei gr. cat. Ştefan Ruba econom, Ioan Paleău econom.

Dumnezeu în mijlocul nostru!

Pişcari la 28 Noemvrie 1918

Demetriu Alunar m.p.
notarul cons. naţional
român local
Membrii consiliului:
Ştefan Otravă
Vasiliu Lucaş
Ioan Lucaş
Torişan Szabo
Ioan Bonea
Vass Miu Moggor
Pelkó György

Iosif Mihalca
preot şi preşed. sfatului
naţion. român

George Zach
inv. şi vice preş. a consiliului
naţional român.

– 1179 –

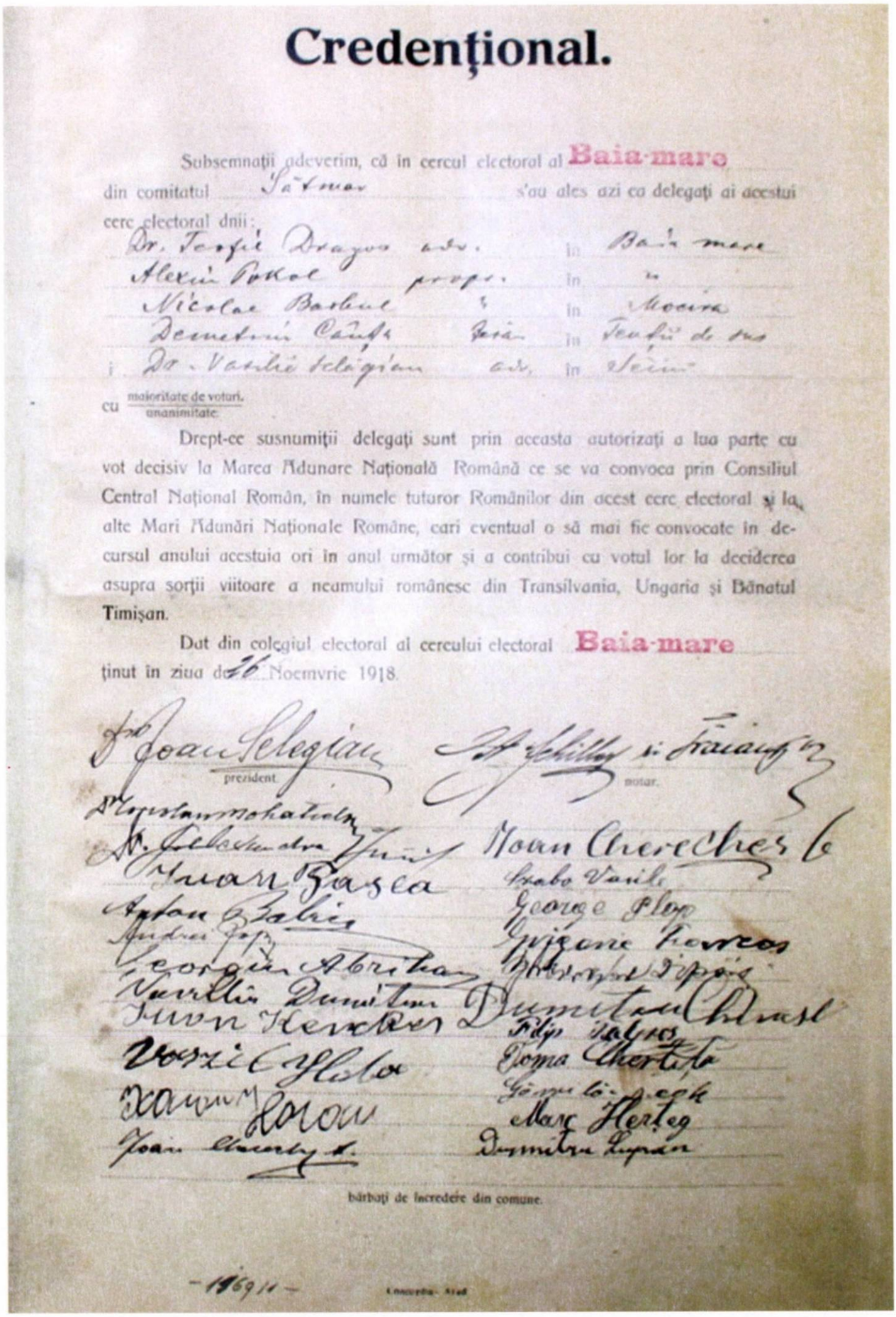

Credenţional.

Subsemnaţii adeverim, că în cercul electoral al **Baia-mare** din comitatul Sătmar s'au ales azi ca delegaţi ai acestui cerc electoral dnii:

Dr. Teofil Dragoș adv. în Baia mare
Alexiu Pokol propr. în "
Nicolae Barbul " în Mocira
Demetriu Câuța țăran în Teuții de sus
i Dr. Vasilie Selegian adv. în Seini

cu maioritate de voturi / unanimitate.

Drept-ce susnumiţii delegaţi sunt prin aceasta autorizaţi a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Naţională Română ce se va convoca prin Consiliul Central Naţional Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral şi la alte Mari Adunări Naţionale Române, cari eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor şi a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorţii viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria şi Bănatul Timişan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral **Baia-mare** ţinut în ziua de 26 Noemvrie 1918.

Dr. Ioan Selegian — prezident
Dr. Schiller și Traiani — notar
Dr. Ioan Mohatiu
Dr. Alexandru Iuniș
Ioan Cherecheș
Ioan Basea
Szabo Vasile
Anton Babics
George Plop
Andrei Pop
Grigorie Farcas
Georgiu Abrihan
Gheorghe Dipăș
Vasiliu Dumitru
Dumitru Chiuș
Ioan Kencker
Filip Tatros
Vasile Hlaba
Toma Chertița
Xavier Lorau
Gömöri Lőrjeck
Marc Herțeg
Ioan Chereș
Dumitru Lupan

bărbaţi de încredere din comune.

– 1969 11 –

Concordia - Stad

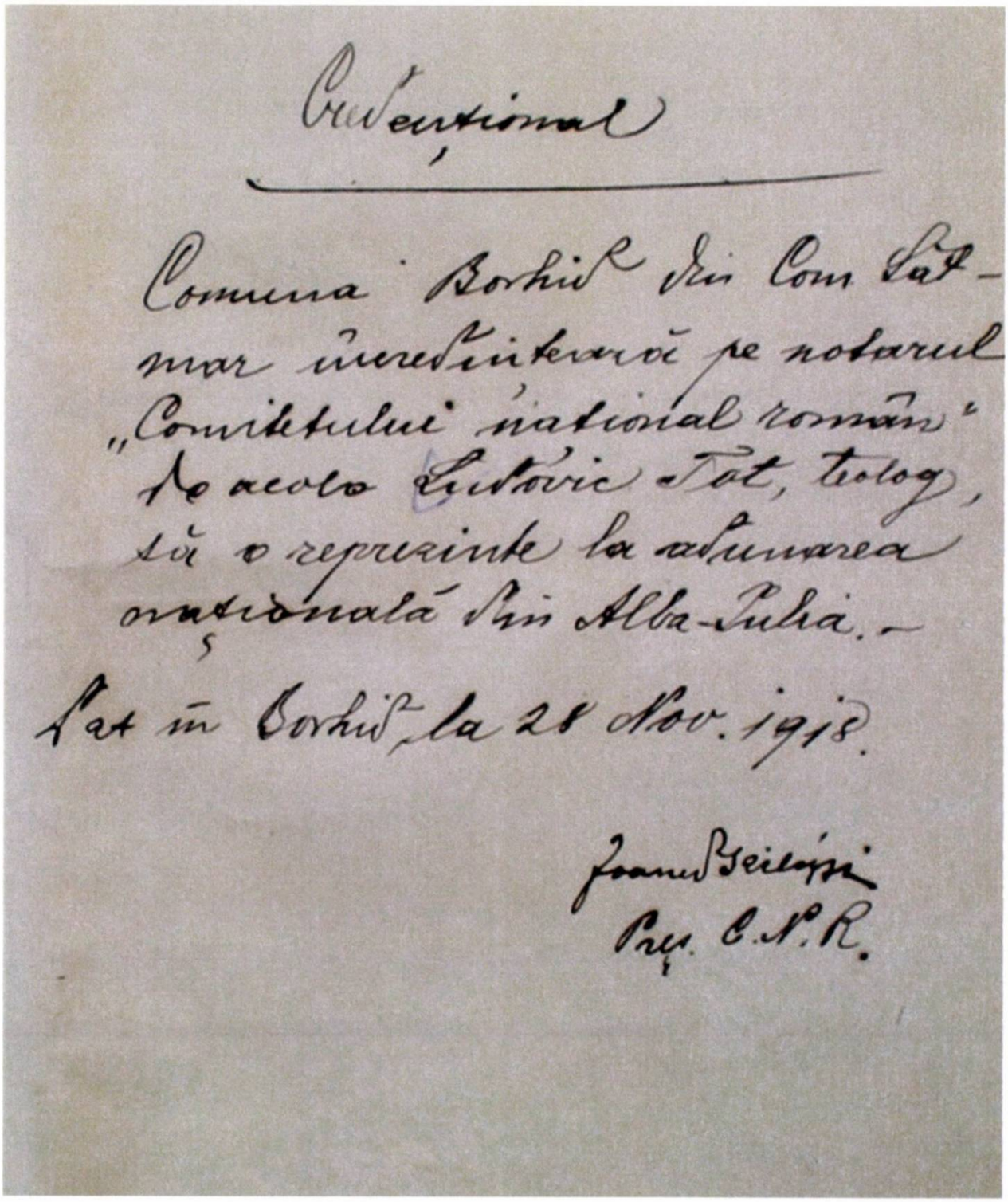

Credențional

Comuna Borhid din Com. Sătmar încredințează pe notarul „Comitetului național român" de acolo Ludovic Tot, teolog, să o reprezinte la adunarea națională din Alba-Iulia.–

Dat în Borhid, la 28 Nov. 1918.

Ioanes Szilágyi
Pres. C.N.R.

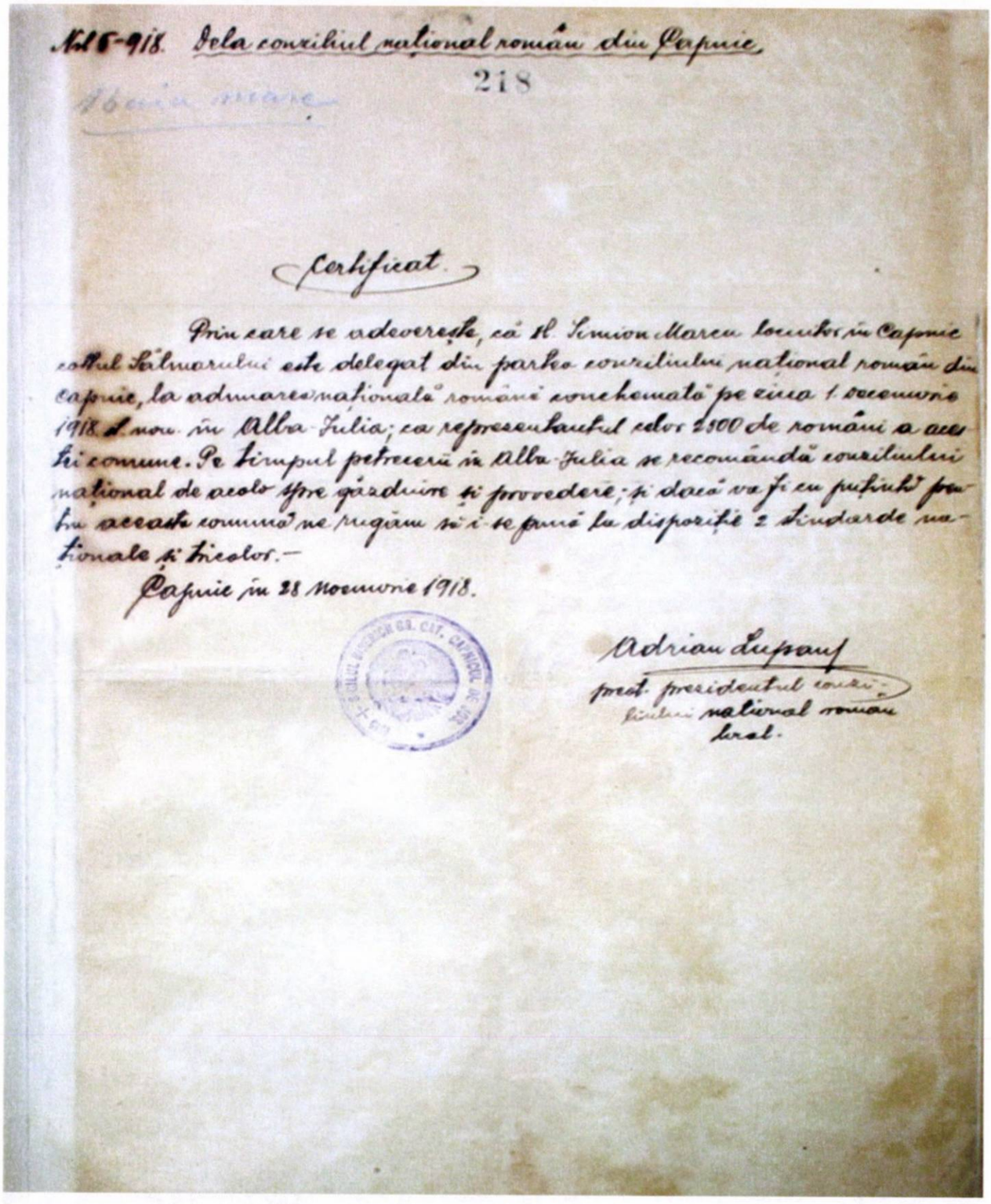

Nr. 5-918. Dela conziliul național român din Capnic

218

Certificat.

Prin care se adeverește, că Sl. Simion Marcu locuitor în Capnic cottul Sălmarului este delegat din partea conziliului național român din Capnic, la adunarea națională română conchemată pe ziua 1 decemvrie 1918 st. nou. în Alba-Iulia; ca reprezentantul celor 2500 de români a acestei comune. Pe timpul petrecerii în Alba-Iulia se recomândă conziliului național de acolo spre găzduire și provedere; și dacă va fi cu puțintă pentru aceasta comună ne rugăm să i-se pună la dispoziție 2 stindarde naționale și tricolor.—

Capnic în 28 Noemvrie 1918.

Adrian Lupanț
prest. prezidentul conziliului național român local.

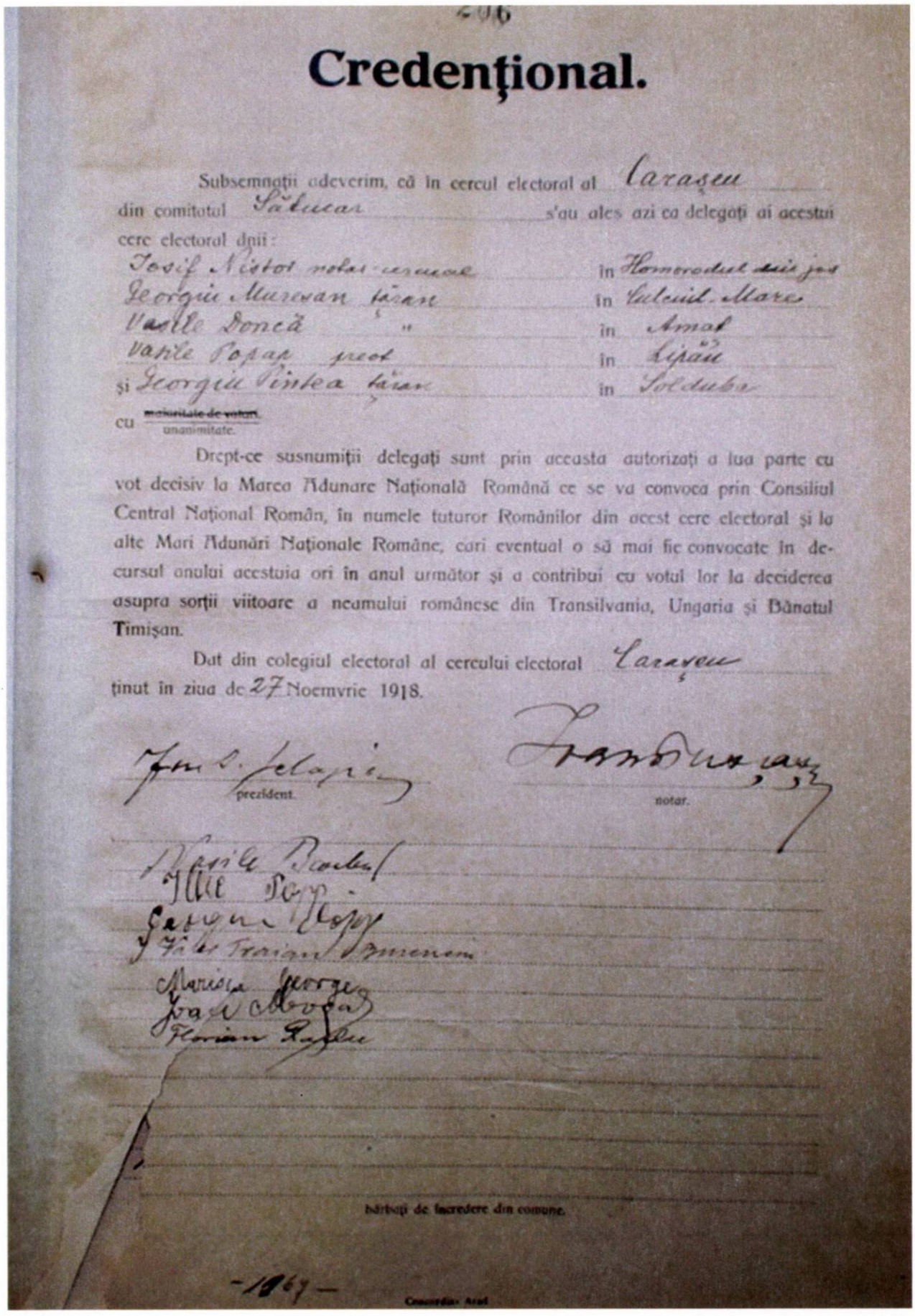

Credenţional.

Subsemnaţii adeverim, că în cercul electoral al Caraşeu
din comitatul Sătmar s'au ales azi ca delegaţi ai acestui
cerc electoral dnii:

Iosif Nistor notar-preot în Homorodul-de-jos
Georgiu Murean ţăran în Valcăul-Mare
Vasile Doncă " în Amat
Vasile Popap preot în Lipău
şi Georgiu Pintea ţăran în Soldubu

cu ~~majoritate de voturi~~ unanimitate.

Drept-ce susnumiţii delegaţi sunt prin aceasta autorizaţi a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Naţională Română ce se va convoca prin Consiliul Central Naţional Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral şi la alte Mari Adunări Naţionale Române, cari eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor şi a contribui cu votul lor la decidera asupra sorţii viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria şi Bănatul Timişan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral Caraşeu
ţinut în ziua de 27 Noemvrie 1918.

preşident.

notar.

bărbaţi de încredere din comune.

-1869-

Credenţional.

Subsemnaţii adeverim, că în cercul electoral al Carăului-Mari (Nagykároly) din comitatul Sătmar (Szatmár) s'au ales azi ca delegaţi ai acestui cerc electoral dnii:

1.) Dr. Cornel Papp, advocat, locuitor în Carău-Mari (Nagykároly)
2.) Corneliu Abrudan, paroh, " în Resighea (Reszege)
3.) Valentin Vanca, maşinist, în Carău-Mari (Nagykároly)
4.) ~~Ioan Chegheş, econom, ...~~ Dimitrie Colţan, dirigent şcolii Beltiug în ~~Crasna-Sânmiclăuş (Krasznaszentmiklós)~~ Crasnd
5.) ~~..., econom, ...~~ Dr. I. Georgescu, ... în ~~Andrid (Érendréd)~~ Vezend

cu ~~majoritate de voturi.~~ unanimitate.

Drept-ce susnumiţii delegaţi sunt prin aceasta autorizaţi a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Naţională Română ce se va convoca prin Consiliul Central Naţional Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral şi la alte Mari Adunări Naţionale Române, cari eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor şi a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorţii viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria şi Bănatul Timişan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral Carău-Mari (Nagykároly) ţinut în ziua de 28 Noemvrie 1918.

Romul Marchiş — prezident.
Stefan Tărişan — notar.

Antal Borac locuitor în Portelec (Portelek)
Vasiliu Moca " " Sândileag (Erdengeleg)
Iosif Pop " " Cioncoc (Csomaköz)
Ioan Pop " " Carău-Mari (Nagykároly)
Ioan Silvan " " Andrid (Érendréd)
Iuliu Papp " " Crasna-Sânmiclăuş (Krasznaszentmiklós)
Ioan Nagy " " Tiream (Mezőterem)
Ludovic Ţipţ " " Verend (Vezend)
Nicolae Ciuciu " " Resighea (Reszege)
Ioan Raţiu " " Istrău (Csitró)
Damaschin Pop " " Sânislău (Szaniszló)

bărbaţi de încredere din comune.

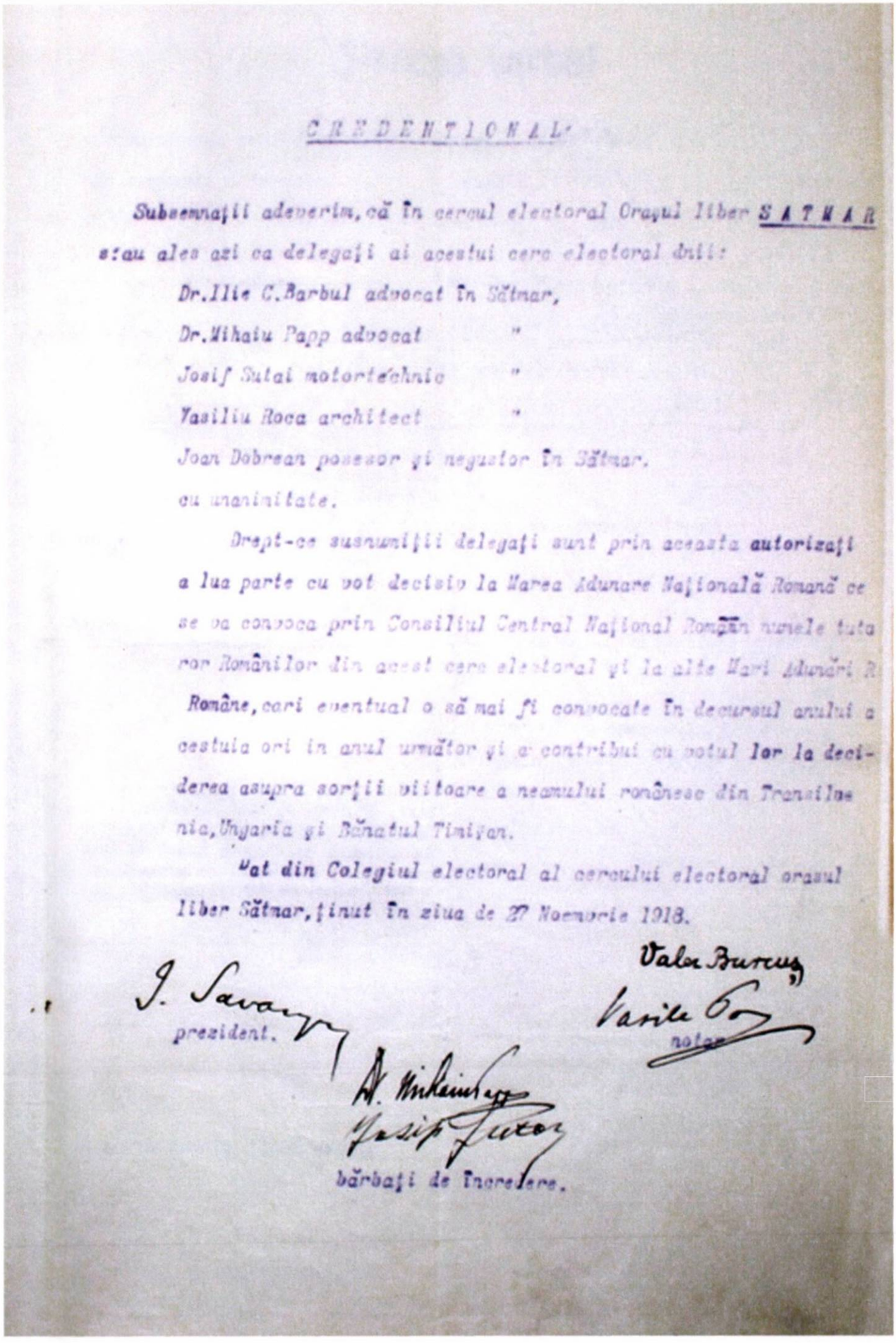

CREDENTIONAL

Subsemnaţii adeverim, că în cercul electoral Oraşul liber SATMAR s'au ales azi ca delegaţi ai acestui cerc electoral dnii:

Dr. Ilie C. Barbul advocat în Sătmar,

Dr. Mihaiu Papp advocat "

Josif Sutai motortechnic "

Vasiliu Roca architect "

Joan Dobrean posesor şi negustor în Sătmar.

cu unanimitate.

Drept-ce susnumiţii delegaţi sunt prin aceasta autorizaţi a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Naţională Romană ce se va convoca prin Consiliul Central Naţional Român numele tuturor Românilor din acest cerc electoral şi la alte Mari Adunări Române, cari eventual o să mai fi convocate în decursul anului acestuia ori in anul următor şi a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorţii viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria şi Bănatul Timişan.

Dat din Colegiul electoral al cercului electoral orasul liber Sătmar, ţinut în ziua de 27 Noemvrie 1918.

Valer Burcuş

I. Savaşu

prezident.

Vasile Roca

notar

Dr. Mihaiu Papp

Josif Sutai

bărbaţi de încredere.

250

Credenţional.

Subsemnaţii adeverim, că în cercul electoral al Cingher
din comitatul Sătmar s'au ales azi ca delegaţi ai acestui cerc electoral dnii:

Traian Cavasi sublocot. posesor. în Cl. Boghis.
Andrei Nagy comerciant în Sz. Dob
Alexandru Mureşan posesor în Giurtelec.
Coriolan Cărbunar " în Moftin mic
şi Grigore Donca " în Mihălăcău

cu maioritate de voturi. / unanimitate.

Drept-ce susnumiţii delegaţi sunt prin aceasta autorizaţi a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Naţională Română ce se va convoca prin Consiliul Central Naţional Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral şi la alte Mari Adunări Naţionale Române, cari eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor şi a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorţii viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria şi Bănatul Timişan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral Cingher ţinut în ziua de 27 Noemvrie 1918.

Vasile Ardelean
prezident

Onisim Magdaş
notar.

bărbaţi de încredere din comune.

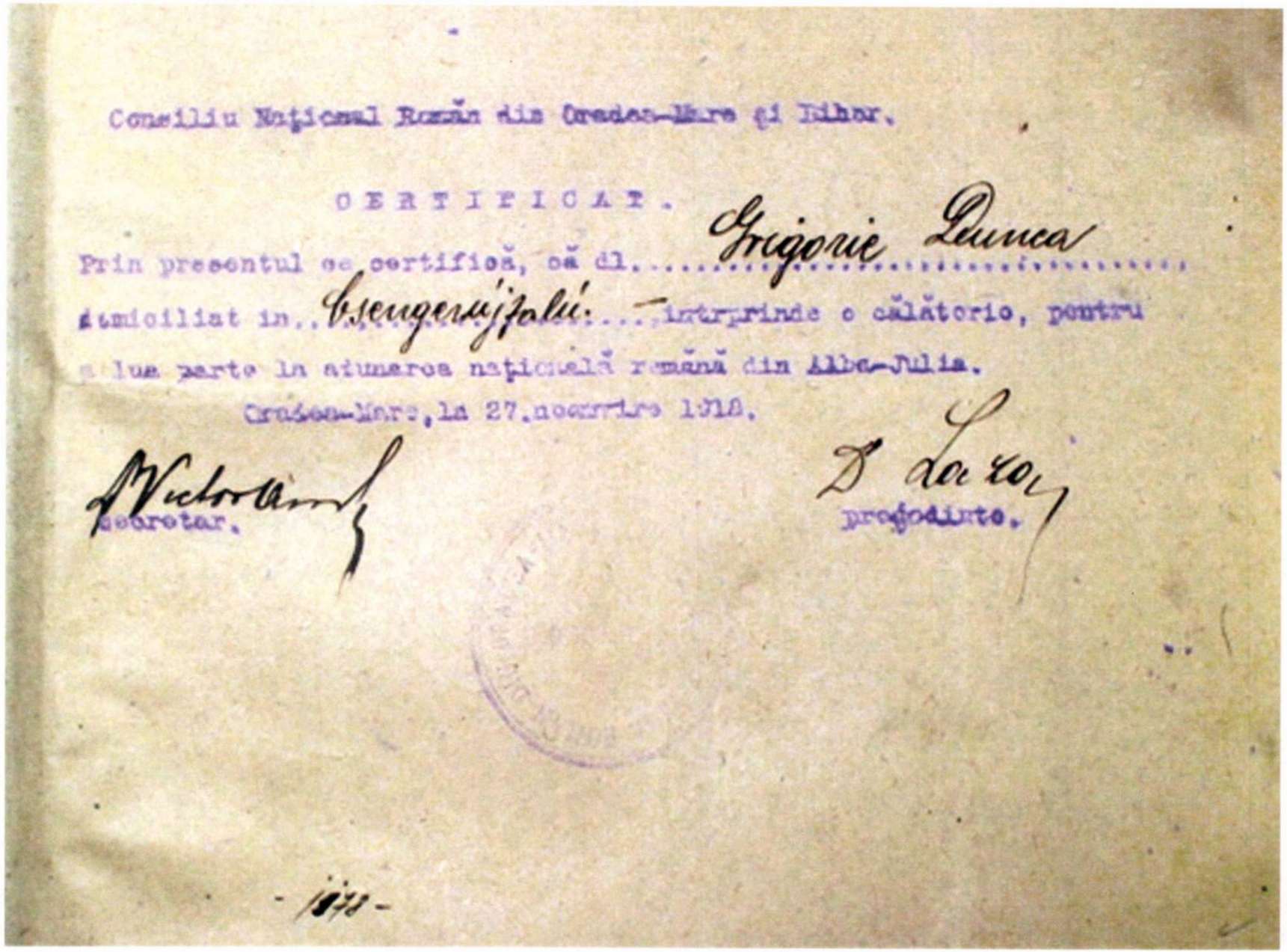

Consiliu Național Român din Oradea-Mare și Bihor.

CERTIFICAT.

Prin presentul se certifică, că dl. Grigorie Dunca

domiciliat in Csengerújfalú intrprinde o călătorie, pentru a lua parte la adunarea națională română din Alba-Julia.

Oradea-Mare, la 27. noembrie 1918.

Victor [illegible]
secretar.

D. Lazar
președinte.

- 1918 -

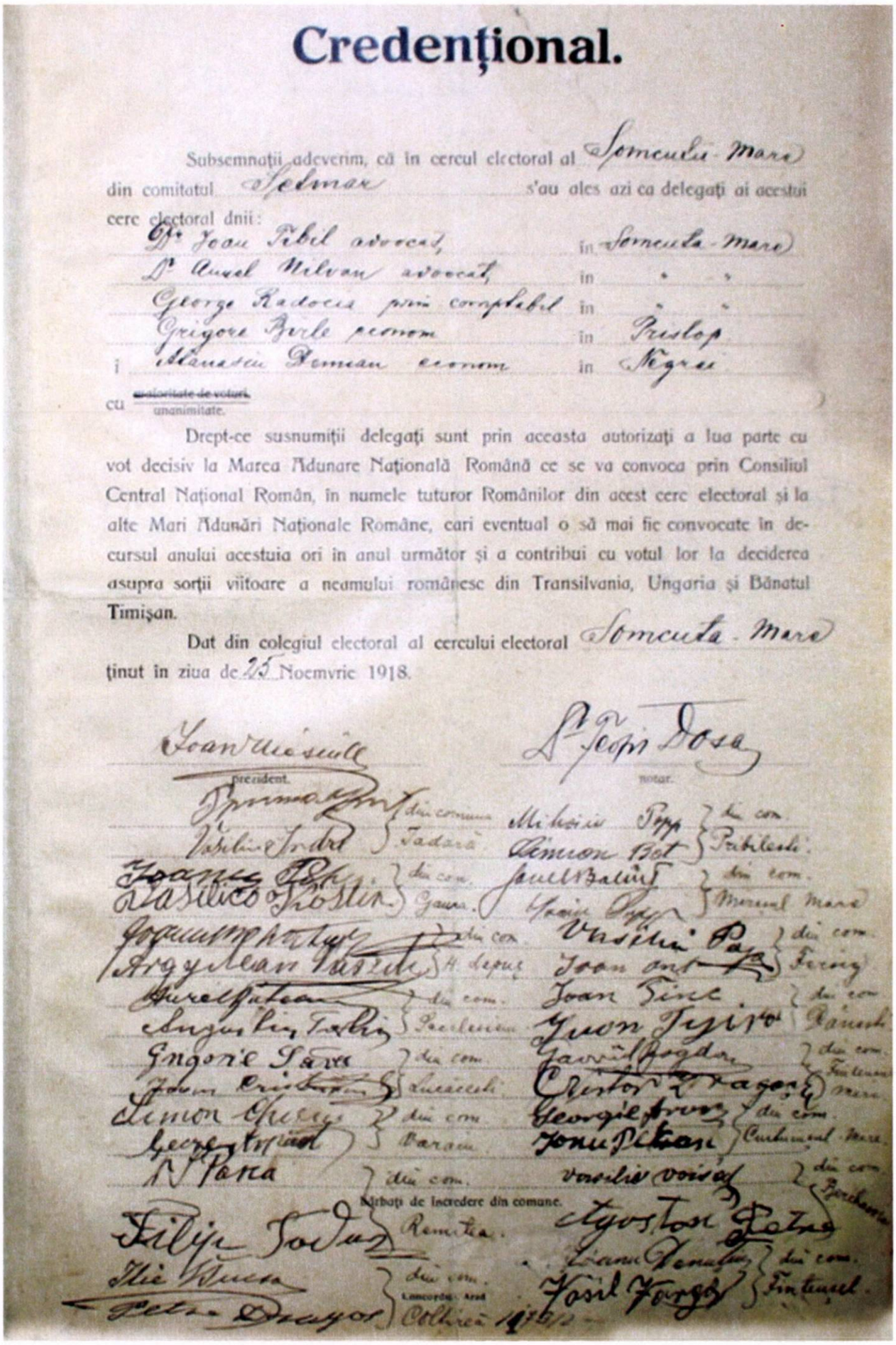

Credenţional.

Subsemnaţii adeverim, că în cercul electoral al Somcutii-Mare din comitatul Sătmar s'au ales azi ca delegaţi ai acestui cerc electoral dnii:

Dr Ioan Tibil advocat, în Somcuta-Mare
Dr Aurel Nilvan advocat, în " "
George Radocia prin comptabil în " "
Grigore Birle econom în Prislop
i Atanasiu Demian econom în Negrai

cu ~~maioritate de voturi~~ unanimitate.

Drept-ce susnumiţii delegaţi sunt prin aceasta autorizaţi a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Naţională Română ce se va convoca prin Consiliul Central Naţional Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral şi la alte Mari Adunări Naţionale Române, cari eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor şi a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorţii viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria şi Bănatul Timişan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral Somcuta-Mare ţinut în ziua de 25 Noemvrie 1918.

Ioan Mesiuţ — Dr Teofil Dosa
president. — notar.

Bărbaţi de încredere din comune.

Concordia - Arad
Colţirea 1918

179

Extras din protocolul

adunării Naționale Române din cercul electoral Tășnad, com. Sălaj, ținute în 22 Nov. st. n.

I. Adunarea alege în comitetul executiv central pe Dnii: 1, Dr Coriolan Steer adv. Tășnad.
2, Domițian Cupșa, preot
3, George Fülep, prop. Santău
4, Vasiliu Pusta, prop. Sărăuad
5, Teodor Fluerașiu, înv. Blaja.

II. Adunarea dă împuternicire comitetului de aici ca să poată delega 5 membrii pentru a representa cercul electoral Tășnad la marea adunare Națională Română din Alba-Iulia

d. c. m. s.

Pentru extras

Dr Coriolan Steer
președinte

Teodor Fluerașiu
notar

Petru Cupșa
protopop.-paroh.-Tășnad
Ioan Mateiu
...loc.-învățător
bărbați de încredere

-1160-

594

Credenţional.

Subsemnaţii adeverim, că în cercul electoral al Halmi din comitatul Ugocsa s'au ales azi ca delegaţi ai acestui cerc electoral dnii:

Dr Sever Pop advocat în Turţ
Iustin Pop preot în Gerţe Mare
Dr Ioan Bobeş advocat în Halmi
Vasilie Hoban econom în Gerţe-Mare
şi Popa Ioan l. Nicolae econom în Turţ

cu unanimitate.

Drept-ce susnumiţii delegaţi sunt prin aceasta autorizaţi a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Naţională Română ce se va convoca prin Consiliul Central Naţional Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral şi la alte Mari Adunări Naţionale Române, cari eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor şi a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorţii viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria şi Bănatul Timişan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral Halmi ţinut în ziua de 26 Noemvrie 1918.

Dr Ioan Bobeş
prezident.

Dr Sever Pop
notar.

bărbaţi de încredere din comune.

- 1372/3 -

Concordia Arad

Delegați sătmăreni la Marea Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

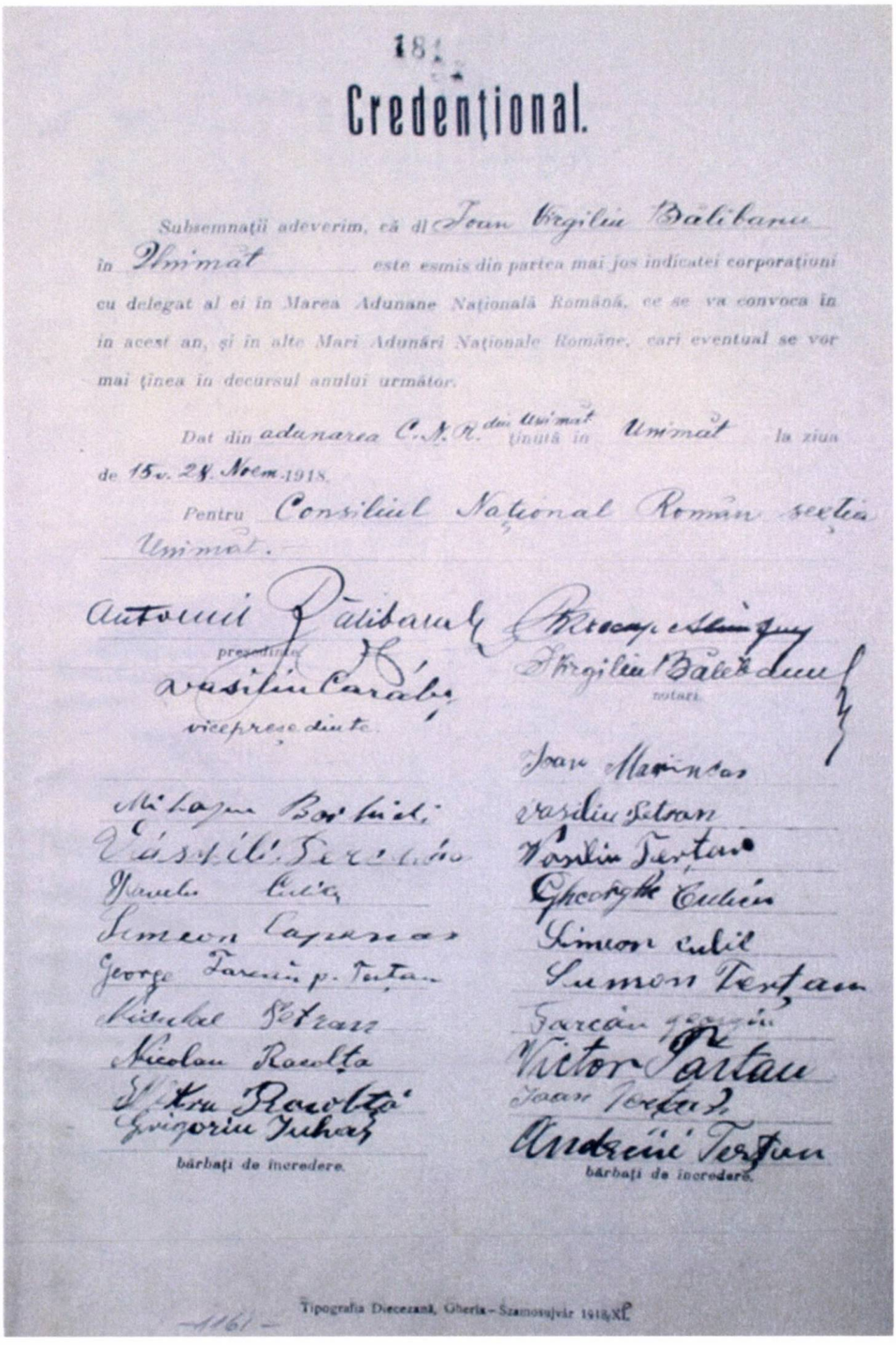

181

Credențional.

Subsemnații adeverim, că dl Ioan Virgiliu Bălibanu în Unimăt este esmis din partea mai jos indicatei corporațiuni cu delegat al ei în Marea Adunane Națională Română, ce se va convoca în in acest an, și în alte Mari Adunări Naționale Române, cari eventual se vor mai ținea în decursul anului următor.

Dat din adunarea C.N.R. din Unimăt ținută în Unimăt la ziua de 15 v. 28. Noem. 1918.

Pentru Consiliul Național Român secția Unimăt.

Antoniu Bălibanu
președinte

Vasiliu Carabș
vicepreședinte

Mihajlu Borbiciu
Vasiliu Percanu
Pavelu Culiu
Simeon Capanas
George Farcău p. Terțan
Nicolae Petran
Nicolau Racolța
Petru Racolță
Grigoriu Iuhaș
bărbați de încredere.

Vasiliu Bălibanu
notari

Ioan Marincas
Vasiliu Petran
Vasiliu Terțan
Gheorghe Culiu
Simeon Culiu
Simon Terțan
Farcău Georgiu
Victor Pârtau
Ioan Terțan
Andreiu Terțan
bărbați de încredere.

Tipografia Diecezană, Gherla-Szamosujvár 1918/XI.

1161

FIGURI DE CLERICI ORTODOCȘI TRANSILVĂNENI LA MAREA UNIRE DIN 1918

Ioana Cosmina BOLBA

Abstract: *The union is effort and act whereby a nation he holds the faith, the design of life, values and history. It is the source of inspiration patriotic in employment, in the art, in culture and in what is meant to high country and her sons.*
For the Romanian Orthodox Church there is nothing more uplifting than to see that these ideals, these principles both human of our people, come to life in her sons and servants, by the language of the facts of the case.
On 1 December 1918 the bells of churches in Alba Iulia and from the whole of Transylvania were beaten by the joy of the Romanian unit. The Great Union is a wreath of our national history.
The priests of the orthodox church were identified with social needs, the freedom and independence of the Romanian people.
The year 2018 has been declared by the Holy Synod of the Romanian Orthodox Church that: „omagial year of the Faith and the nation and the year of the Great Unification comemorativ gunmakers from 1918", in the context in which on 1 December 2018 will be 100 years since the Great Union.

Keywords: *union, the church, priest, faith, Transylvania*

„Ortodoxia românească este legată de soarta poporului român și prin faptul că ori de câte ori în viața poporului român a existat un moment de răscruce , ori când s-au împlinit anumite idealuri scumpe tuturor românilor, atunci și în viața Bisericii strămoșești au avut loc mutații ce au generat emulații spirituale și împliniri bisericești[1]*. "*

Centenarul Marii Uniri este o bună ocazie de a restabili legăturile cu istoria și un bun prilej de a valorifica aspecte omise în cei 100 de ani care au trecut de la Marea Unire.

Relația dintre biserică și stat în țara noastră există încă de la începuturile poporului român. Istoria națională este desăvârșită de istoria bisericii și chiar o completează. Printre elementele esențiale ardelene care au contribuit la pregătirea și realizarea Unirii din 1918, un loc important îl ocupă Biserica Ortodoxă.

„Proclamarea solemnă a unirii, la 1 Decembrie 1918, a fost privită de Biserica Ortodoxă Română drept **„ziua învierii" obștii românești în România Mare**. Făurirea statului național unitar român a avut o răsfrângere firească și pe plan spiritual bisericesc, ea impunând uniformizarea și organizarea sinodal-unitară a Bisericii Ortodoxe Române din toate provinciile românești sub conducerea Sfântului Sinod. În același timp, ea a creat, în spiritul Canonului

[1] Adrian, Ignat, *Aportul bisericii la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, Editura Universitară, București, 2011, pag. 32;

34 Apostolic (ce vorbeşte despre Biserica unei naţiuni, despre organizarea acesteia în strânsă legătură cu organizarea statală), şi premisele ridicării Bisericii Ortodoxe Române Autocefale la rangul de Patriarhie (1925)"[2].

Anul 1918 se constituie ca o încununare a luptei poporului român pentru unitate şi independenţă şi, totodată, ca deschizător de noi perspective pentru dezvoltarea ţării. Împlinirea acestui vis a presupus şi sacrificii care nu au întârziat să apară. România a intrat în primul război mondial , iar biserica a fost mereu alături de stat şi de credincioşi. Situaţia din Transilvania a fost mult mai gravă, unde organele de represiune maghiară au declanşat ample acţiuni de reprimare a oricăror manifestări cu caracter naţional românesc. În mod deosebit la sate, preoţii ortodocşi şi greco-catolici împreună cu elita intelectuală s-au manifestat printr-o intensă activitate pregătind clasa ţăranilor transilvăneni pentru unire. Acest fapt i-au făcut victime ale aparatului represiv maghiar , mulţi dintre ei ajungând în închisorile din Cluj, Târgu-Mureş, Odorhei, Oradea, Timişoara, Caransebeş sau Seghedin sub acuzaţia de „trădare de patrie" sau „spionaj în favoarea României". Printre cei închişi s-au aflat cel puţin 150 de clerici ortodocşi şi greco-catolici.

Cele două Biserici româneşti din Transilvania, ortodoxă şi greco-catolică, dincolo de anumite suspiciuni şi neînţelegeri între ele, au dat un sprijin semnificativ efortului de emancipare naţională. Revistele bisericeşti ortodoxe (*Biserica şi Şcoala* din Arad, *Telegraful Român* din Sibiu, *Foia diecezană* şi *Lumina din Caransebeş*) şi unite (*Unirea şi Cultura creştină* din Blaj, Sionul românesc şi *Foaia oficioasă* din Lugoj, *Vestitorul* din Oradea) au fost adevărate tribune de popularizare a informaţiilor, apelurilor şi circularelor venite din partea forurilor naţionale şi bisericeşti pentru realizarea unirii naţionale a românilor. Preoţii români transilvăneni de ambele confesiuni, în frunte cu ierarhii lor, s-au aflat alături de păstoriţii lor. Preoţii ortodocşi care au luptat pentru păstrarea „în deplină curăţie românească a limbii, legii şi moşiei strămoşeşti, care cu sufletul lor cald de însufleţire curată au uscat umezeala temniţelor de stat, porneau acum, cu crucea în fruntea oastei lor creştine, pentru a pune umărul la înfăptuirea idealului întregii suflări româneşti[3]".

„În ceea ce priveşte evenimentul însuşi al Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, între cei 1228 de delegaţi oficiali din Adunarea Naţională Constituantă au fost şi mulţi slujitori ai Bisericii. Cele două Biserici româneşti din Transilvania (ortodoxă şi greco-catolică) au fost reprezentate la Alba Iulia prin cinci episcopi, patru vicari, zece delegaţi ai consistoriilor (consiliilor eparhiale) ortodoxe şi ai capitulilor greco-catolice, 129 de protopopi, câte un reprezentant al institutelor teologice-pedagogice şi câte doi reprezentanţi ai studenţilor teologi, la care se adaugă numeroşi alţi preoţi sosiţi în fruntea păstoriţilor lor, veniţi să pecetluiască dorinţa de veacuri a strămoşilor români de a trăi neasupriţi, într-o singură ţară. În Marele Sfat al naţiunii române, ca şi în Consiliul Dirigent, au fost aleşi, de asemenea şi slujitori ai Bisericii, iar episcopul ortodox român de Caransebeş, Miron Cristea, viitorul Mitropolit Primat (1919) şi apoi Patriarh al României Mari (1925), şi episcopul greco-catolic de Gherla, Iuliu Hossu, au fost aleşi în delegaţia de patru persoane care a prezentat Actul Unirii Regelui Ferdinand, la Bucureşti[4]."

Biserica Ortodoxă Română a reuşit să reprezinte interesele poporului păstorit, mobilizând atât elita intelectuală în săvârşirea unei acţiuni care să fie recunoscută de forurile interna-

[2] Pr. Alexandru M. Ioniţă, „Marea Unire de la 1 decembrie 1918 – 70 de ani de la făurirea statului naţional unitar român", în: *Biserica Ortodoxă Română şi Marea Unire*, Vol. II, Basilica, Bucureşti, 2018, pp. 237-238);

[3] Lumina, An I (1918), nr. 45, p. 1;

[4] http://patriarhia.ro/biserica-poporului-roman-a-contribuit-intens-la-marea-unire-a-acestuia-intr-un-stat-unitar-8414.html;

ţionale, cât şi mulţimea de credincioşi, care să transmită că România Mare este rodul voinţei lor.

În desfăşurarea acestor evenimente, pe lângă oamenii politici ai timpului şi armata ţării, Biserica Ortodoxă Română a îndeplinit un rol de seamă prin clericii şi credincioşii săi. Marea Unire este o cunună a istoriei naţionale. A strâns pe toţi românii într-o singură graniţă, s-a creat o ţară ce va juca un rol important în politica europeană interbelică.

În curgerea vremii, slujitorii Bisericii româneşti Ortodoxe s-au identificat mereu cu năzuinţele poporului nostru de dreptate socială, independenţă, libertate şi unitate naţională, au participat, prin „cuvânt şi faptă", la marile evenimente din istoria neamului nostru, înscriindu-şi numele cu litere de aur în „Cartea vieţii" poporului român. Astfel, sub pelerina Bisericii cultura şi spiritualitatea românească au putut creşte, aducând roade bune la vremea cuvenită; în tinda Bisericii, pentru o lungă perioadă de timp, şcoala românească s-a putut dezvolta; sub oblăduirea ei, patrioţii români şi-au exprimat ideile; cu rugăciunea şi binecuvântarea ei soldaţii români şi toţi luptătorii pentru unitate au reuşit să ducă la îndeplinire idealurile lor.

Atunci când poporul şi ţara au cerut-o, Biserica noastră străbună şi-a adus contribuţia, depunând tot efortul prin clericii, monahii, înalta ierarhie în frunte cu Mitropolitul Pimen - devenit atunci şi Preşedinte al Sfântului Sinod -, Miron Cristea, pe atunci Episcop al Caransebeşului, Nicolae Bălan, profesor de teologie la Sibiu în acea vreme şi alţii.

„Noi subsemnaţii episcopi ai Bisericii Ortodoxe Române şi Greco-Catolice Române avem ferma convingere că interesele de viaţă ale neamului românesc, ai cărui păstori sufleteşti suntem, pretind ca un categoric imperativ, înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere şi faţă de neamul nostru[5]".

Slujba ortodoxă a fost săvârşită de episcopul Aradului, Ioan I Papp. La sfârşitul Sfintei Liturghii, episcopul Miron Cristea al Caransebeşului a citit rugăciunea pentru dezrobirea neamului românesc. Cuprinsul profund al rugăciunii rostite a creat o emoţie foarte puternică în rândul celor prezenţi, încât întreaga biserică a intonat apoi imnul „Deşteaptă-te române". „Nu era nici un ochiu uscat. Din ochii tuturor curgeau sfintele lacrimi ale învierii noastre naţionale[6]".

În ziua de duminică, 1 Decembrie 1918, clopotele bisericilor româneşti din Alba-Iulia chemau la slujba „învierii" şi „unirii" neamului nostru; aici s-au săvârşit Sfânta Liturghie şi Te Deum-uri. După slujbă s-a întrunit Adunarea naţională constituantă, la care au participat cei 1.228 delegaţi oficiali pentru a vota unirea. După îndeplinirea tuturor formelor de votare (de alegere a comisiei de validare a mandatelor) a fost ales Biroul Marii Adunări Naţionale ce avea trei preşedinţi: Gheorghe Pop de Băseşti, Episcopul Ioan I. Papp al Aradului şi Demetriu Radu al Oradiei.

Şedinţa s-a încheiat cu un cuvânt festiv al episcopului ortodox Ioan I. Papp, care accentua ideea potrivit căreia, clerul şi poporul sunt „una în cugete şi simţiri, sunt una în dorinţele şi aspiraţiunile naţionale de la vlădică până la opincă şi de la opincă până la vlădică. Participă cu acelaşi sentiment al unităţii şi legăturii de simţire cu credincioşii la acest eveniment, care este garanţia constituirii poporului român ca naţiune românească liberă şi unica îndreptăţită a dispune de soarta sa prezentă şi viitoare[7]."

Între vorbitorii de la tribunele rânduite pe câmpul lui Horea se numără şi slujitori ai Bisericii româneşti. De pildă, Miron Cristea, Episcopul Caransebeşului, amintea de suferinţele românilor transilvăneni şi de lupta lor pentru dreptate, libertate şi unitate, din rândul cărora n-au lipsit nici clericii Bisericii româneşti. După ce ierarhul pomenit arăta că acum nu ne putem gândi la altceva decât la „Unirea cu scumpa noastră Românie", alipindu-i întreg pământul strămoşesc... şi că... idealul suprem al fiecărui popor ce locuieşte pe un teritoriu compact

[5] *Cultura creştină*, An VII (1919), nr. 1, p. 1-2);
[6] *Biserica şi Şcoala*, An XLII (1918), nr. 47, p. 2;
[7] *Biserica şi şcoala*, An XLII, 1918, nr.49, pag. 1;

trebuie să fie „unitatea sa naţională şi politică", încheie prin mişcătoarele cuvinte: „Simţesc că astăzi prin glasul nostru unanim vom deschide larg şi pentru totdeauna porţile Carpaţilor, ca să poată pulsa prin arterele lor cea mai caldă viaţă românească...".

Discursul lui Miron Cristea, episcopul ortodox al Caransebeşului, înaintea poporului adunat pe Câmpul lui Horea din Alba-Iulia, la 1 Decembrie 1918

Mărită naţie română!

Sunt aproape două mii de ani, de când împăratul Traian a sădit, a altoit nobila viţă română în tulpina vânjoasă a rezistentului neam dacic, dând astfel naştere poporului nostru român.

Ca o sentinelă neadormită şi credincioasă a organizaţiei şi civilizaţiei române, a răspândit acest popor lumina culturii latine, făcând aceste plaiuri şi ţinuturi - pe atunci încă sălbatice – în „Dacia Felix". Dar năvala Hunilor şi a numeroaselor hoarde barbare - câte s-au strecurat pe aicea în curs de veacuri - nu numai că ne-au stingherit în munca şi opera noastră, ci ne-au înfrânt pentru multă vreme, şi ceeace a fost mai rău pentru noi, ne-au divizat, ne-au împărţit. Astfel, cu timpul am ajuns unii în jurul Maghiarilor, dedaţi dela fire, ca şi ceilalţi Turani, a trăi din sudoarea altora; iar alţii au ajuns în robia Turcilor, mai târziu a Germanilor şi a ţarismului rusesc.

Mai lungă a fost robia noastră, a Românilor din Ungaria şi Transilvania, care a durat o mie de ani. V-aş amărî prea tare sufletele şi aş prea întuneca seninătatea acestui frumos praznic naţional, dacă v-aş înfăţişa icoana amănunţită a lungilor noastre suferinţe din cursul acestor 10 veacuri.

Amintesc numai: Cum am zăcut veacuri întregi în cea mai neagră iobăgie; Cum am fost proscrişi de legile nu numai aspre, ci draconice ale lui Verboczy; Cum în atâtea rânduri ne-am pierdut pe toţi conducătorii; Cum ne-au sfâşiat chiar credinţa strămoşească; Cum au rupt legăturile canonice şi firesti ale bisericei noastre cu biserica mama a fraţilor de dincolo; Cum ne-au bătut păstorii, ca să se risipească mai uşor turma; Cum au hrănit cu scump sângele nostru toate lipitorile lepădăturilor străine, s.a.

Dară cu toate astea - precum după vorba lui Alecsandri "Ceahlăul sub furtună nu cade muşuroiu" - aşa şi puterile neamului românesc nu au putut fi sdrobite pentru totdeauna. Din contră! Mulţumită puternicei însuşiri a poporului de a spori văzând cu ochii, s-a împlinit faţă de noi cuvântul poetului:

„Barbarii vin, barbarii trec, Românul îi petrece; Şi - unde unul a căzut - răsar în locu-i zece."

Astfel codrul neamului a odrăslit mereu, suplinind nu numai golurile marilor jertfei, ci am fost chiar în stare să dăm lumii - pe lângă multe altele - şi eroi, ca Ioan Corvinul, carele - ca şi Ştefan cel Mare - a frânt puterea semilunei păgâne, pe Matei Corvinul, care a fost cel mai mare rege al Ungariei.

Însă cu cât începeau să iasă la iveală mai bine strălucitele noastre însuşiri strămoşeşti - cu atâta se sileau mai tare turanicii noştri tirani a ne asupri şi strâmtora.

Orbiţi de gogoriţa "ideii de stat naţional maghiar" nu s-au ruşinat a născoci cele mai drăceşti căi şi mijloace cu scopul hotărât de a ne desfiinţa şi maghiariza. De o parte Habsburgii haini şi meşteri întru a semăna intrigi şi discordiei între popoarele fostei monarhii, ca astfel să le poată domina şi să se poată susţinea, Contele negru Iuliu Andrassy, pe care intenţionează republica maghiară a-l trimite ca delegat la tratativele de pace, a declarat în camera ungară: „Cauza naţionalităţilor din Ungaria este chestie de putere, nu de drept". Mai ales ceeace au făcut cu noi în anii din urmă, trece toate marginile. Strigau la cer răsbunare nedreptăţile, cari trebuia să le suferim. Ne durea mai ales încătuşarea sufletului nostru românesc şi răpirea şcoalelor, căci n-am

uitat nici o clipă admoniția dela 1848 a marelui Bărnuțiu: „Și cu cât vor învăța mai mulți români la școlile străine, cu atât va pierde națiunea mai mulți fii". Fiecare fiu înstrăinat era o bucată ruptă cu dureri din trupul nostru.

În fața asupririlor și a nedreptăților, pe cari nu le puteam opri, ne-am retras resemnați la vetrele familiilor și la altarele bisericilor noastre; și acolo am străjuit cu neadormită grijă și am salvat scumpele comori ale sufletului: legea, limba, datinile strămoșești și toată moștenirea ființei noastre etnice de Români.

Dar asupririle acestea - deși ne-au împestrițat cu străini pământul strămoșesc prin colonizări și cu toată forța mijloacelor de guvernământ, ne-au înstrăinat orașele, ne-au ținut în neștiință, împiedecând aproape orice progres - totuși nu ne-au putut istovi, ci ne-au făcut mai rezistenți, ne-au întărit, ne-au închiegat. Iară țara fraților din regatul liber a devenit pentru noi steaua strălucitoare a nădejdilor noastre de mai bine.

Prinzând curaj, am întețit tot mai mult lupta noastră politică pornită în contra opresorilor noștri, cristalizând tot mai clar ținta aspirațiunilor noastre naționale.

La anul 1866 scrie Papiu Ilarian unui deputat român din parlamentul ungar: „Românii să pretindă curat și simplu, ca să fie națiune politică egală... Numai înainte cu curaj și cauza voastră va ajunge la cunoștința Europei – și atunci ați câștigat totul".

Bărbătești lupte politice ale episcopilor și fruntașilor noștri conducători, pecetluite cu însemnate jertfe de mucenici naționali, formează pagini strălucite ale trecutului nostru întreg.

Ele au convins pe marile popoare, cari conduc destinele lumii despre Sfințenia și despre îndreptățirea aspirațiunilor noastre spre libertate.

Și când tiranii noștri seculari au intrat și în sfintele noastre biserici și ne-au pângărit altarele lor, pe cât de sfinte pe atât de românești, frații noștri liberi n-au mai putut suferi umilirea noastră. Atunci mai marele fiu al marelui său părinte Ioan Brătianu – în casa căruia s-au cultivat cu sfințenie cultul desrobirii noastre, cu aprobarea plină de însuflețire a tuturor factorilor competenți, urmați de toată țara - a sfătuit din poziția sa plină de răspundere pe Vodă, să scoată sabia și să înceapă lupta alăturea de acele popoare, pe a căror steag este scris „Înfrângerea tiraniei, biruința dreptății și eliberarea popoarelor asuprit". Ajutorul celui de sus a fost cu ele și cu noi; căci după cum spunea Nicolae Bălcescu: „Dumnezeu a lăsat libertatea pentru popoare; și cine se luptă pentru libertate, se luptă pentru Dumnezeu".

După 52 luni de uriașe jertfe și de mult sânge românesc vărsat în lupte crunte, a biruit sfânta și mântuitoare poruncă din solia puternicului Mesia - Wilson: „Tot poporul trebuie să aibă libertatea de a fi stăpân pe sine și a-și croi însuși viitorul și soarta".

Ca să ne folosim și noi Românii din Ungaria și Transilvania de dreptul cuprins în acest evanghelic principiu, am venit la această istorică și măreață adunare națională în străvechea Alba-Iulia, de care ne leagă amintirea celor mai crude chinuri și suferințe, dară și cea mai sfântă nădejde.

Deși au trecut decenii, chiar veacuri de atunci, totuși și acum aud, cum geme de adânc din fundul temniței regele munților Iancu, aud mai ales suspinele, vaietele și sfâșietoarele urlete de durere ale mucenicilor Horia și Cloșca, cari aici au fost trași pe roată.

Sub impresia acestor amintiri, amare, sub impresie proaspetelor noastre suferinți din anii războiului... care Român mai poate dori, să mai trăim în același Stat cu Maghiarii? Cine ar dori aceasta, nu poate fi Român. Promisiunile deșarte din cursul veacurilor ne-au învățat a nu mai avea în Maghiari nici o încredere.

Dar chiar de s-ar fi șters din sufletul nostru orice amintire a muceniciei noastre de veacuri încă nu ne putem gândi la altceva decât la aceea, ce au hotărât și făcut frații din Basarabia și Bucovina, adică la Unirea cu scumpa noastră Românie, alipindu-i întreg pământul strămoșesc.

Aceasta trebuie să fie singura noastră tendință firească; doară idealul suprem al fiecărui

popor, ce locuieşte pe un teritoriu compact, trebuie să fie unitatea sa naţională şi politică. Am fi nişte ignoranţi, vrednici de disprețul şi râsul lumii, dacă în situaţia de azi am avea altă dorinţă. Numai din unirea tuturor Românilor de pretutindeni vor putea răsări astfel de producte şi manifestaţiuni ale geniului nostru naţional, cari prin însuşirile lor specific româneşti să contribuie la progresul omenirii.

Deci - oricât de tare ar fi gardul Carpaţilor care până acum ne-a despărţit de fraţii noştri - totuşi şi aici - în atmosfera tradiţiilor lui Mihai Viteazul - nu pot decât să exclam împreună cu poetul Rădulescu Niger:

„Hotarele de astăzi sunt margini trecătoare, de care timpul râde; Căci el pătrunde-n taina ursitei viitoare, când ele s-or deschide!"

Ceasul deschiderii a sosit. Nu putem şi nici n-am avea lipsă să rătezăm Carpaţii, căci ei sunt şi trebuie să rămână şi în viitor inima Românismului, dar simţesc că astăzi prin glasul unanim al mulţimii celei mari, vom deschide larg şi pentru totdeauna porţile Carpaţilor, ca să poată pulsa prin arterele lor cea mai caldă viaţa românească şi ca prin aceasta să ni se înfăptuiască:

„acel vis neîndeplinit, copil al suferinţei, de-al cărui dor au adormit şi moşii şi părinţii."

Am ferma nădejde, că precum noi cei adunaţi la Alba-Iulia am hotărât azi cu glas unanim Unirea cu România, aşa şi glasul întregei naţiuni se va concentra asupra singurei dorinţe pe care o pot exprima în trei cuvinte:

Pân-la Tisa! Amin!...[8]*"*

Într-adevăr, prin acest important moment istoric s-a împlinit dorinţa de veacuri a românilor de a fi uniţi într-o singură ţară, iar mai târziu liberi şi independenţi, stăpâni pe propriile lor idealuri şi destine. În această memorabilă zi de 1 Decembrie 1918 în toate localităţile din Transilvania, clerul Bisericii româneşti a săvârşit slujbe, arătând credincioşilor lor importanţa marelui act înfăptuit în cetatea lui Mihai Viteazul, Alba Iulia.

Întreaga Biserică românească - cler şi popor - şi-a adus contribuţia la lupta de emancipare a naţiunii române şi la îndeplinirea unui ideal vechi de multe veacuri - unirea tuturor românilor într-un singur stat. Oamenii Bisericii au acţionat prin cuvânt şi faptă, prin predică şi pastorală, prin îndemn şi acţiune directă, prin luptă şi implicare la realizarea Unirii din 1918.

„Călugăraşii de odinioară de la Blaj şi de aiurea, bieţi purtători de cărţi din sat în sat, aceia care stăteau în strană şi se închinau lui Dumnezeu, aceia care, înaintea copiilor, îi învăţau evanghelia neamului, săracii şi desculţii intelectualităţii româneşti, aceia au pregătit unirea de astăzi[9]*."*

Anul 2018 a fost declarat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române ca: „Anul omagial al unităţii de credinţă şi de neam şi Anul comemorativ al făuritorilor Marii Uniri de la 1918", în contextul în care la 1 Decembrie 2018 se împlinesc 100 de ani de la Marea Unire.

Ioana Cosmina Bolba
Universitatea din Oradea, Facultatea de Istorie
Coord. Prof. Univ. Dr. Ion Zainea
cosmina.bolba@yahoo.com

[8] http://centenarulromaniei.ro/discursul-miron-cristea-campul-lui-horea-1-decembrie-1918/

[9] Nicolae Iorga, *Documente din Senat*, Bucureşti, 1918, p. 52.

ASOCIAȚII ȘI REUNIUNI DE FEMEI DIN NORD-VESTUL ȚĂRII, CU ROL ÎN EMANCIPAREA NAȚIONALĂ (I)

Marta CORDEA

Abstract: *(Associations and reunions of women in the Northwest of the country, with a role in national emancipation) After the establishment of ASTRA, women's cultural meetings have begun to be established in Brașov, Făgăraș, Zărnești and others. In the Northwest was highlighted the Romanian Women's Reunion of Sălaj, established in 1881. After the model of the Sălaj women, the women in Sătmar felt the need to set up associations and meetings. The article refers to the vicissitudes of the establishment of such associations in Satu Mare.*

Keywords: *women's associations and reunions, Satu Mare, Sălaj, Northwest, national emancipation*

În lupta de emancipare națională a românilor din Nord-Vestul țării un rol important l-a avut și mișcarea feministă, care a pregătit spiritul public în acțiunile premergătoare Marii Uniri[1]. În mod firesc, femeile au ținut să înființeze reuniuni și societăți, cu scopul de a sprijini în mod organizat activitățile care aveau menirea de a deștepta și a ține treaz spiritul național în rândul românilor, de a contribui la consolidarea conștiinței naționale. În cele ce urmează, pe baza izvoarelor găsite și cercetate de noi, vom creiona principalii pași, precum și vicisitudinile înființării unor astfel de asociații în părțile noastre.

Imediat după înființarea ASTRA în 1861, au început să se înființeze reuniuni culturale ale femeilor în localitățile Brașov, Făgăraș, Zărnești.

În ceea ce privește părțile de Nord-Vest, la 15 decembrie 1879 Emilia Pop n. Mărcuș a cerut statutele reuniunilor care deja funcționau, cu scopul de a înființa o reuniune similară și în Sălaj, și anume, Reuniunea Femeilor Române Sălăjene. La 21 februarie 1880 Elena Pop, devenită mai târziu soția lui Francisc Hossu Longin, a convocat o consfătuire în Băsești, unde avea să se constituie mai întâi o societate pregătitoare pentru înființarea reuniunii. Președintă a acestei societăți a fost aleasă Maria Cosma n. Dragoș (în imagine), soția avocatului Andrei Cosma, iar secretar a fost ales Demetriu Suciu.

Maria Cosma n. Dragoș

Statutele Reuniunii Femeilor Române Sălăjene au fost aprobate de Ministerul de Interne cu Nr. 31246 din 26 iunie

[1] Simona Rodica Stiger, *Rolul asocianismului feminist în emanciparea națională în Transilvania până la Marea Unire*, în „95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii), volum omagial", Marius Ioan Grec (coord.), Arad, Ed. „Vasile Goldiș" University Press, 2013, p. 47.

1881, iar Adunarea de constituire a avut loc în Șimleu Silvaniei la 18 noiembrie 1881, sub conducerea Mariei Cosma, Elena G. Pop ținând o cuvântare.

Iată care au fost cei 13 membri fondatori, precum și comitetul acestei reuniuni: Maria Barbuloviciu n. Bocșa, Alimpiu Barbuloviciu, George Pop de Băsești, Elena Pop de Băsești, Clara Maniu n. Coroian (în imagine), Emilia Pop n. Mărcuș, Dem. Suciu, avocat, Vasiliu Mureșan, preot, Simion Oros, avocat, Vas. Marincaș, preot, Ales. Vicaș, preot, Daniil Deleu, notar și Ioan Bran, proprietar. Comitetul: Prezidentă: Clara Maniu n. Coroianu; Vice-președintă: Maria Cosma n. Dragoș; Casieră: Emilia Pop n. Mărcuș, controloră; Elena G. Pop, secretar; Vasile Pop, asesor la sedria orf. Zalău; Valentin Pop bibliotecar și arhivar. Membri în comitet: Maria Barbuloviciu, Ludovica Oros, Eleonora Nichita, Susana Bădescu n. Aciu, Victoria Vicaș n. Papiriu și Veronica Vicaș n. Muste. Membrii onorari: George Bariţiu și Iosif Vulcan[2].

După înființarea Reuniunii femeilor române sălăjene s-a arătat un „interes mai mare față de adunările cercuale ale despărțământului" ASTRA[3]. Din 1887 adunările generale s-au ținut împreună cu cele ale ASTRA[4], „când ambele corporațiuni își țineau împreună adunările anuale - cu care prilej tinerimea academică începu a-și aranja consecvent convenirile sociale și a da reprezentațiuni artistice"[5].

A doua adunare generală s-a ținut la Șimleu în 14 august 1882, făcându-se încasări în favoarea Reuniunii din primul concert cu bal ținut aici. În cadrul acestui concert au debutat Elena Pop de Băsești, dna Valent. Pop, Victoria Vicaș, Augustin Vicaș și Virgil Barbuloviciu.

În anul 1884 româncele din Sălaj au trimis poetului Vasile Alecsandri un covor lucrat de ele. Printr-o epistolă (Mircești, 6/8 ianuarie 1884) adresată Mariei Barbuloviciu, Clarei Maniu și Emiliei Pop, Bardul de la Mircești, a mulțumit pentru cadoul primit și a trimis membrilor reuniunii din Sălaj colecția tuturor operelor sale.

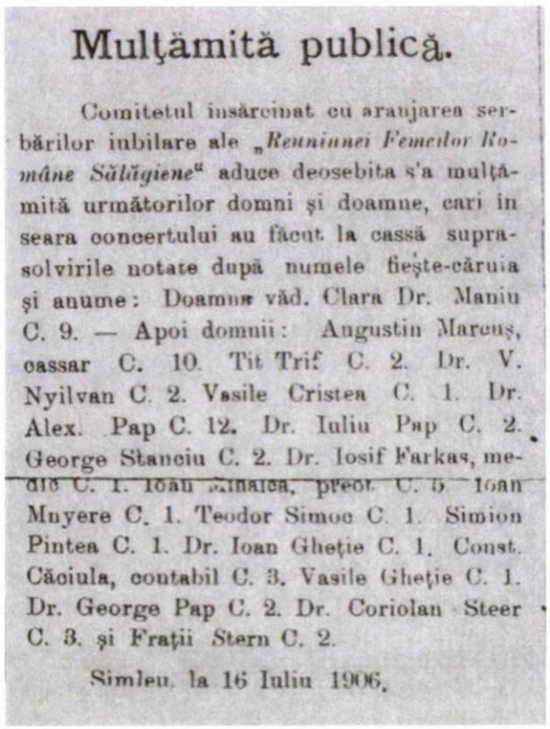

Mulţămită publică.

Comitetul însărcinat cu aranjarea serbărilor iubilare ale „*Reuniunei Femeilor Române Sălăgiene*" aduce deosebita s'a mulţămită următorilor domni şi doamne, cari în seara concertului au făcut la cassă suprasolvirile notate după numele fieşte-căruia şi anume: Doamna văd. Clara Dr. Maniu C. 9. — Apoi domnii: Augustin Marcuş, cassar C. 10. Tit Trif C. 2. Dr. V. Nyilvan C. 2. Vasile Cristea C. 1. Dr. Alex. Pap C. 12. Dr. Iuliu Pap C. 2. George Stanciu C. 2. Dr. Iosif Farkas, medic C. 1. Ioan Chinaica, preot C. 5. Ioan Muyere C. 1. Teodor Simoc C. 1. Simion Pintea C. 1. Dr. Ioan Gheţie C. 1. Const. Căciula, contabil C. 3. Vasile Gheţie C. 1. Dr. George Pap C. 2. Dr. Coriolan Steer C. 3. şi Fraţii Stern C. 2.

Şimleu, la 16 Iuliu 1906.

În 11 august 1885 la adunarea generală ținută la Băsești a fost ales secretar Andrei Cosma, iar la 30 august 1886 s-a ținut la Santău Adunarea Despărțământului VI Sălăjan împreună cu Adunarea Reuniunii Femeilor Române din Sălaj. În cadrul acestei adunări s-a propus pentru prima dată înființarea unei școli de fetițe și s-a creat o comisie. Tot în cadrul unei adunări a Reuniunii Femeilor Române din Sălaj, Antoniu Băliban a ținut conferința pe tema *Lipsa unei școli de fetițe române în Sălaj*. În 2 august 1897 a avut loc la Unimăt o serbare, prilejuită de adunarea Despărțământului „Astrei" și a Reuniunii Femeilor Sălăjene[6]. De asemenea, în 17/29 august era preconizată organizarea unei petreceri cu dans la Supuru de Jos[7]. În 3 august 1902 serbările prilejuite de adunarea Reuniunii Femeilor s-au desfășurat la Santău, Vasile Pătcașiu ținând cuvântul de salut[8], de

[2] Ioan P. Lazăr, Dionisie Stoica, *Schița monografică a Sălajului*, Șimleu-Silvaniei, 1908, pp. 162-163.
[3] *Ibidem*, p. 159.
[4] *Ibidem*, p. 163.
[5] *Ibidem*, p. 159.
[6] „Familia", Oradea, an XXXIII, nr. 30, 27 iulie/8 august 1897, p. 360.
[7] *Ibidem*, an XXXV, nr. 33, 15/27 august 1899, p. 396.
[8] *Ibidem*, an XXXVIII, nr. 29, 21 iulie/3 august 1902, p. 348; *Ibidem*, nr. 31, 4/17 august 1902, p. 372.

asemenea presa consemnează și alte activități desfășurate de această reuniune, ca de exemplu serbarea din iulie 1906 de la Șimleu (vezi imaginea).

În ceea ce privește Sătmarul, cercetările de istorie culturală au scos la iveală faptul că în numărul de probă al revistei „Familia", înaintea apariției primului număr, orașul Satu Mare era prezent cu o corespondență, semnată Moltor (pseudonim neidentificat încă), care scrie o entuziastă pledoarie pentru emanciparea culturală a femeii: „Femeia e vatra familiei... ea e aceea care ne insuflă idei înalte și naționale; cu un cuvânt ea e aceea a cărei influență ca un fir roșu parcurge toată viața omenească... Numai o femeie cultă va ști planta în născutul său sâmburele culturii celei adevărate"[9]. Tot în „Familia", găsim rugămintea unui grup de femei care îi aduceau aminte lui Iustin Popfiu că promisese apariția unei cărți de rugăciuni, „acomodată pentru dame"[10], precum și mărturii ale preocupărilor în Sătmar legate atât de creșterea și educația fetelor, cât și pentru preocupările specifice femeilor. Parohul Vasile Pop semnează articolul *Despre creșterea fetelor*[11] și *Adevăratele frumuseți femeiești*[12]. Florian Danciu scrie despre *Îmbrăcămintea femeilor*[13].

Este cunoscut faptul că Vasile Lucaciu a impulsionat încă din anii 1882-1884, prin intermediul presei, inițiativele legate de constituirea asociației femeilor din Sătmar și Maramureș[14]. Preocupările lui Vasile Lucaciu privind importanța impulsionării înființării reuniunilor de femei transpar din scrisoarea trimisă lui George Barițiu în 15 martie 1883 și în câteva articole apărute în „Gazeta Transilvaniei" în vara anului 1884[15].

În cadrul unui bal organizat la 27 august 1884 la Bixad a fost înființată Reuniunea damelor române din părțile Sătmarului.

Înainte de a începe petrecerea, femeile au participat la o „conferință ad-hoc", constând din discursul protopopului „Țării Oașului", Alexandru Erdös și al lui Vasile Lucaciu, care a expus principalele argumente privind necesitatea constituirii reuniunii și a propus alegerea unui comitet de 13 doamne și domnișoare, cu rol în întocmirea statutului reuniunii. Președintă a comitetului a fost aleasă Ana Bilțiu, soția protopopului Bilțiu, ea condiționând primirea președinției de acceptarea de către Vasile Lucaciu a rolului de secretar al comitetului[16]. Acesta a citit Statutul reuniunii, s-a întocmit un Procesul verbal și s-a votat delegația care urma să prezinte Statutul ministerului pentru aprobare[17]. Se pare că lupta de denigrare a Leului de la Șișești a avut repercusiuni chiar și asupra Reuniunii femeilor sătmărene[18]. Statutul, prezentat de Ana Bilțiu subprefectului Ujfalusi la Baia Mare în data de 11 februarie 1885, n-a fost însă „întărit" de minister; bineînțeles, împotriva acestei măsuri s-a încercat și un recurs[19].

La 16 februarie ziarul „Szatmármegyei Közlöny" publica o știre despre acest refuz, iar respingerea statutului a fost adusă la cunoștința primăriei din Baia Mare printr-o adresă cu data de 25 februarie. Cuvintele cercetătorul Liviu Botezan sunt în măsură să ilustreze cel mai

[9] Drăghici Mărgineanu, *Contribuții la istoricul apariției revistei „Familia" de la Pesta*, în „Limbă și literatură", București, vol. X, 1965, p. 376.

[10] „Familia", Pesta, an IX, nr. 6, 11/23 febr. 1873, p. 72.

[11] *Ibidem*, an III, nr. 12, 1867, pp. 102-104.

[12] *Ibidem*, pp. 136-139.

[13] „Familia", Oradea, an XXIII, nr. 11, 15/27 martie 1887, p. 127; *Ibidem*, nr. 12, 22 martie/3 aprilie 1887, pp. 138-139.

[14] Liviu Botezan, *Începutul activității politice a lui Vasile Lucaciu*, Http://www.history-cluj.ro/istorie/anuare/2001/botezan-v.lucaciu.htm

[15] *Ibidem.*

[16] *Ibidem.*

[17] *Ibidem.*

[18] *Ibidem.*

[19] *„Familia", Oradea, an XXI, nr. 27, 7/19 iulie 1885, p. 324.*

bine situaţia în care se aflau româncele sătmărene: „A fost suficient ca, alături de Ana Bilţiu, să figureze şi numele lui Lucaciu pentru ca statutul să fie respins, deşi era aproape identic cu cel aprobat al Reuniunii femeilor sălăjene"[20].

Printr-un articol intitulat „Atentat asupra culturei femeilor române din Sătmar. Din părţile Sătmărene" şi publicaţia „Gazeta Transilvaniei" semnala şi înfiera cele întâmplate. Redăm în continuare pasaje ale acestui articol, datat la 15 martie 1885: *„Domnule Redactor! Starea noastră în care ne aflăm astăzi este insuportabilă, despre aceasta martore ni sunt strigătele cele multe din partea Românilor. Au doară nu ţi se revoltă simţul de dreptate, când trebue să înduri atâtea nedreptăţi şi fărădelegi, fără să fi dat causa justă la acelea? Au doară nu suntem fii credincioşi ai acestei patrii, pe care o apărăm cu braţele noastre, şi în timp de restriste am stat cu pepturile deschise contra duşmanilor gata a muri? Şi cu toate acestea Maghiarii dela putere pre noi ne judecă a fi răsvrătitori, noi cari prin sudoarea noastră contribuim la susţinerea patriei; noi suntem consideraţi ca fii cei vitregi, pentru aceea ne apasă duşmanul fără suflet şi încă aceia pe cari îi susţinem cu obolul nostru pe scaunulu de stăpân! Oare este cu putinţă să tăcemu, când te părăsesc şi cei ce mai au putere de a apăra drepturile poporului român, când dânşii dau teren ca inimicul să străbată în sanctuarul poporului, pre care-l mai are ca singură mângâiere? [...] Bravele dame române din acest comitat se adună la o petrecere cu adevărată însufleţire şi acolo se vorbesce despre înfiinţarea unei reuniuni culturale a femeilor, spre care scop se şi alege un comitet provisor pentru compunerea statutelor, care nu peste mult timp şi-a şi împlinit sarcina onorifică, căci statutele repede s'au compus şi pentru a obţine întărirea legală s'au şi aşternut din partea preşedintei interimale vicecomitelui comitatens, ca apoi dânsul să-le trimită la ministru. Până aci toate lucrurile curgeau în cea mai bună ordine şi se făcură toate cele de lipsă ca damele române să poată avea Reuniunea lor cu statute întărite, ca aşa să-şi poată începe activitatea cât de îngrabă, din care causă i-se şi făcu d-lui vicespanu o visită prin d-na Ana Bilţ ca preşed. inter, şi d-na Gizella Drumariu, cu care ocasiune vicespanul se afla în Baia-mare. Visita se face în 11 Febr. a. c. când vicespanul cu tot cavalerismul său promite onorabilelor doamne că va face tot ce e posibil, ca statutele să fie cât de timpuriu întărite; însă prelângă toate numai în luna lui Maiu le poate susterne Ministrului după ce va fi o adunare comitatensă. Venind cele două dame dela visită, conversând între sine una observă: «Soră, nu-i lucru curat, d-lu acesta era foarte nervos şi hesita când a vorbit cu noi şi se părea a schimba la faţă, după culise este ceva necurat. » Şi ce să vezi, presimţul era cu temei, căci în 16 Februariu a. c. puturăm ceti în foaia oficioasă a comitatului «Szatmármegyei Közlöny» că s'a denegat întărirea statutelor.*

Nu preste mult timp vine resoluţiune din oficiu, care este următoarea: Másolat 1281/1885 Szatmár megye alispánjától. Nagybánya Város polgármesterének Biltiu Erdős Anna és dr. Lukács László altal hozzám beterjesztek 's altalam a Nagyméltoságu m. kir. belügyministeriumhoz felküldött «szatmármegyei román nők egyletének alapszabály tervezetékül emlitett minizster ur folyó évi 8051 sz. alati rendeletével a jóváhagyást megtagadta. Erről a polgármester urat az alapszabály tervezetének kézlesitése végetti megküldése mellett oly felhívással értesítem hogy a tervezőket bármily nemű egyleti működéstől tiltsa el, ellenkező esetben velők szemben a törvény teljes szigorát alkalmazza N. Károly 1885 Februar 17-én Ujfalusy. k. alispán. 517/885. A rendelet másolatban mellék letei pedig eredetben vétbizonylat mellet id: elnök nőnek kézbesittetik, - egyzsersmind a rendelet a polgármester a főkapitánynak is előforduló esetben foganat szerzés végett kiadatik. N.-Bányán 1885 évi febr. hó 25-én tartott tanácsülésből Lajos György s. k. főjegyző. (Nr. 1281/1885. Dela vicespanulu comitatului Sătmar. - Cătră primarulu oraşului Baia-mare. Excelenţa Sa ministrulu reg. ung. de interne a denegat prin ordinaţiunea sa cu Nr. 8051 din anul c. întărirea proiectului de statute al Reuniunii femeilor române din comitatul Sătmarului, ce mi-s'a presentat mie de către Bilţiu Erdös Ana şi Dr. Vasile Lucaciu şi care a fost înaintat numitului ministru de

[20] Liviu Botezan, loc. cit.

interne. Despre acesta însciinţează pe d. primaru alăturând proiectul de statute pentru înmânare şi provocându-l, ca să-i oprească pe proiectători dela ori şi ce lucrare pentru reuniune, iar la demonstră să aplice faţă cu dânşii toată rigoarea legii. Careii-mari, Februariu 17, 1885. Ujfalusy m. p. vicespan. 517/1885. Ordinaţiunea se înmânează presidentei provisorie prelângă recipisă în copie, iar adusele în originalu, — ordinaţiunea se trimite şi primarului şi căpitanului supremu spre executarea în caşurile obveniente. Baia-mare 25 Februariu 1885. Din şedinţa consiliului. Georg Lajos m. p. protonotar».

Iată până unde a mers părtinirea vicespanului comitatens. Domnia-sa vorbesce într'o formă, şi fapta dovedesce alta; unde-i este cavalerismul şi nobilitatea pretinsă? Se poate că în mod natural, după legea psichologică, schimba faţa când se vedea înaintea celor două dame române, cari cereau părtinirea lui ce li-o şi promise, deşi în sufletul său şi în inima sa vibra, poate, răzbunarea. După cum se aude, acest bărbat este omul pe carele îl ţin în evidenţă ca să li se trămită de «işpani» fraţilor din Caraş-Severin în locul paşei din presinte, să fie pregătiţi! Altcum mulţi sunt de părerea, că statutele de sub întrebare n'au trecut pragul acestui comitat că totuşi aşa mare nedreptate nu poate se comită nici ministrul unguresc, ca statutele damelor sătmărene să-le respingă, fiind acele în toate asemenea statutelor Reuniunei damelor sălăjene, pe cari tot acel ministru le-a aprobat. Fie ori şi cum, din aceste se poate vedea, până unde am ajuns noi din acest comitat; nu ni se concede ca între marginile legei să profesăm cultura, nici să ne însoţim spre un scopu nobilu şi măreţ cum este şi Reuniunea damelor. [...] Sătmăreanul"[21].

În acelaşi număr al „Gazetei", apare pe prima pagină şi următorul articol: *„Braşov, 8 (20) Martie 1885. Amărăciunea ce a cuprins inimele bravelor Românce din Sătmar, când au văzut, că neîmpăcaţii duşmani ai neamului românesc merg acuma până a unelti pe faţă chiar şi în contra năsuinţelor de cultură ale femeilor sătmărene, călcând în picioare dreptate, lege, echitate şi bună cuviinţă, o înţelegem pe deplin, ba mai mult, o simţim cu adâncă durere, căci causa Sătmărencelor este causa noastră, cultura lor este dorinţa şi mândria noastră, inimile lor bat deopotrivă cu inimile noastre. În nevinovăţia scopului sublim ce-l urmăresc, în curăţenia nobilelor lor esinţe de cultură, femeile române sătmărene nu pot cuprinde cu mintea lor miserabilul plan, ce s'a pus în lucrare de către adversarii noştri, spre a nimici modestele sămănături ale culturei românesci! şi spre a stinge viaţa naţională română cu desăvârşire în ţinutul Sătmarului. Se'ntreabă Româncele din Sătmar cu mirare: oare ce să fie causa că ceea-ce s'a încuviinţat sororilor noastre din Sălagiu, să ni se denege nouă, cum se poate ca aceeaşi reuniune, ce le-a fost iertată Sălăgenelor să-o formeze pentru cultura lor, să ne fie interzisă nouă? Au dreptate damele noastre din Sătmar dacă recunosc, că fapta autorităţilor maghiare care într'un judeţ opresce ceea-ce încuviinţează în alt judeţ, n'are nici un temei logic şi este o curată absurditate. Cu toate astea trebue să le spunem, că pe noi nu ne-a surprins nicidecum arbitrarietatea, cu care s'a respins cererea justă şi legală a femeilor române din Sătmar. Nu ne-a surprins, pentru că cunosceam planul duşmanilor de-a sugruma prin forţă viaţa naţională a Românilor sătmăreni, ale acestor estreme şi espuse posturi ale românismului. Noi aici din depărtare putem să distingem mai bine direcţiunea evoluţiunilor duşmane din părţile acele. De mult încă am observat, că Maghiarii dela putere consideră comitatul Sătmarului ca şi cucerit pentru maghiarism. «Puţinele piedeci ce ni se vor mai opune» îşi zic ei, «le vom delătura cu forţa. Sătmărul este şi rămâne al nostru»! De aceea au înfiinţat o societate de maghiarisare în acest comitat; de aceea s'au pus în fruntea acestei societăţi vlădica unguresc, işpanul cu toată ceata funcţiunarilor*

GAZETA TRANSILVANIEI.

ANULŬ XLVIII

Nr. 55. Sâmbătă 9 (21) Martie 1885.

Brașovŭ, 8 (20) Martie 1885.

[21] „Gazeta Transilvaniei", Braşov, an XLVIII, nr. 55 din 9/21 martie 1885, pp. 2-3.

unguresci; de aceea persecută pe profesorul de limba română din orașul Satumare; de aceea cer să se casseze catedra de limba română dela acel gimnasiu; de aceea colindă pe la școalele confesionale românesci, cu scop ca prin amenințări și corupțiuni cu bani să spargă organisația noastră școlară poporală din acel ținut; de aceea terorizează și prigonesc pe toți Românii binesimțitori, cărora le zace la inimă cultura și fericirea neamului românesc; de aceea în fine, nu vor să sufere nici înființarea unei reuniuni filantropice și de cultură a femeilor române sătmărene și apelează la forță, când văd că după dreptate și după lege nu-o pot opri! Toate aceste atentate se întâmplă. Pe fie-care sosesc scirile cele mai revoltătoare despre ele, dar nimeni nu aleargă în apărarea bieților Sătmăreni, în a căror staul au intrat de toate părțile lupii flămânzi. Archipăstorii lor sufletesci stau departe de ceea ce să petrece; nu sare nici unul în ajutorul turmei amenințate. [...] În asemeni împrejurări este lucru natural, că Românii din Sătmar, uiduiți și goniți de pe toate terenele, au văzut în înființarea Reuniunei femeilor române sătmărene un mijloc de scăpare al culturei române atâtă de urgisite de către adversarii și năpăstuite chiar de către archipăstorii lor. Cu atât mai mare a trebuit să fie mâhnirea lor văzând răspunsul ce l'au primit mamele, surorile, fiicele și soțiele lor dela vicespanul și protonotarul comitatului, la cererea de a li se încuviința statutele reuniunei lor, întocmai cum s-a încuviințat și statutele altor asemenea reuniuni. Dar în Selagiu elementul român este mai numeros și mai puternic. «Aici» și-au zis adversarii noștri, «numai încetul cu încetul vom putea cuceri tărâmul pentru maghiarism, dar în Sătmar suntem mai tari, aici trebue să suprimăm cu forța orice mișcare românească». Adversarii noștri nu s'au sfiit de a comite atentatul cutezător în contra dreptății și a legei. Ei sperează negreșit că nimeni nu li se va mai opune și că prin acest asalt vor da lovitura de moarte năsuințelor de cultură ale elementului român Sătmăren, înhămându-l pentru totdeauna la jugul maghiarismului. Se înșală însă tiranii din Sătmar. Vie este încă consciința națională în poporul român din acest ținut și dela energia și patriotismul Româncelor sătmărene depinde viitórea lui isbândă. Viceișpanul dela Careii-mari declară, că ministrul de interne refusă încuviințarea statutelor Reuniunei femeilor române din Sătmar. Dacă este așa, atunci Sătmărenelor române nu le mai rămâne altă cale spre a'și apăra cultura amenințată decât a merge în deputațiune la Majestatea Sa prea grațiosul nostru monarch și a-l ruga să ia cultura lor în înaltul său scut. Deputațiunea Româncelor din Sătmar va aduce și acel bine pentru noi toți, că în cele din urmă va da ocasiune Capului statului, ca să se convingă cât de maltratat și prigonit este azi elementul român de sub sceptrul său!"[22].

Considerăm că aceste texte vorbesc de la sine despre situația românilor din Sătmar și nu mai necesită o interpretare a celor consemnate.

Și publicația „Szatmár és vidéke" publica anunțul refuzului înființării acestei reuniuni[23]

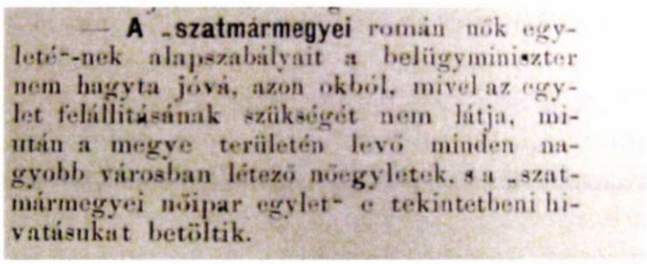
— A „szatmármegyei román nők egyletének alapszabályait a belügyminiszter nem hagyta jóvá, azon okból, mivel az egylet felállitásának szükségét nem látja, miután a megye területén levő minden nagyobb városban létező nőegyletek, s a „szatmármegyei nőipar egylet" e tekintetbeni hivatásukat betöltik.

În 1891 presa consemnează din nou hotărârea de a se înființa o reuniune de femei în Sătmar: „De toate și de pretutindeni. Reuniunea română de femei s'a luat hotărârea se înființeze în comitatul Sătmar. Propunerea în această direcțiune au făcut-o mai multe doamne cu ocasiunea conferenței culturale, ținute de Românii din acele părți la Baia-Mare în 17 Februarie. De presidentă a comitetului provisor a fost aleasă doamna Leona Medan, secretari Dr. V. Lucaciu și Nicolae Nilvan"[24].

Se pare însă că până la a funcționa cu adevărat o asociație de femei în acest oraș a mai trecut ceva vreme... În anul 1926 ziarul „Satu Mare" aduce la cunoștința cititorilor faptul că

[22] Ibidem, p. 1.

[23] *„Szatmár és vidéke", Satu Mare, an III, nr. 16, 20 aprilie 1886.*

[24] „Foaia ilustrată", Sibiu, an I, 24 Februarie (8 Martie), 1891, p. 62.

s-a înființat „Asociația Româncelor sătmărene", având-o ca președintă pe Lucreția Barbul (în imagine), soția primului dorector român al Bibliotecii universitare clujene, Eugen-Pavel Barbul. Participând la Brașov în anul 1926 la Congresul *Uniunei tuturor femeilor din întreaga țară* - când și-a serbat jubileul de 75 de ani cea mai veche societate a femeilor din România, Reuniunea femeilor din Brașov, a reapărut dorința înființării unei asociații de femei și în Sătmar. Din presa locală sătmăreană am aflat că Lucreția Barbul era implicată în viața cultural-națională fiind chiar inițiatoarea „Asociației Româncelor Sătmărene", instituție cu frumoase realizări în interbelicul sătmărean[25]. Era și firesc ca după un „stagiu" de 15 ani în viața culturală clujeană, Lucreția Barbul să ia parte în mod activ la activitățile dedicate scopurilor culturale și filantropice ale femeilor și în Satu Mare și chiar să aibă un rol decisiv în constituirea unor instituții destinate femeilor, similare cu cele în cadrul cărora și-a desfășurat activitatea la Cluj.

Scopul de primă intenție era ridicarea unui locaș sfânt pentru românii uniți din Satu Mare, dar și ridicarea națională a elementului românesc în orașul și județul Satu Mare, propagarea portului și industriei naționale la sate. Iată un pasaj grăitor din cuvântul Lucreției Barbul, apărut și în presă: „*Societatea care am înființat-o s-ar numi «Asociația româncelor din Satumare». Ar avea ca scop ridicarea națională a elementului românesc din orașul și jud. Satumare, pe toate terenele, atât religios, cât și cultural, sau social, întâiul gând cred că trebue să ni se îndrepte către Atotputernicul, din mila lui avem această țară, deci întâia activitate a societății gândesc să fie ridicarea unei catedrale întru preamărirea lui Dumnezeu. Cine ne-a păstrat români 1000 de ani, cine ne-a păzit limba și obiceiurile strămoșești dacă nu biserica? Deci unul dintre scopul societății noastre trebue să fie clădirea bisericii românești la Satumare. Acest oraș, devenit capitală de județ, se va dezvolta și sperăm s-a-jungă un centru ca și Oradia și Aradul și trebuie să se transforme în centru românesc*"[26].

Despre bogata activitate a acestei asociații, precum și despre celelalte societăți de femei din Sătmar care au mai funcționat în Satu Mare, „Altarul" a femeilor ortodoxe române și „Crucea Roșie", vom aduce informații într-un articol viitor.

Marta Cordea
Biblioteca Județeană Satu Mare, Satu Mare, RO
marticordea@yahoo.com

[25] „Voința poporului", Satu Mare, an I, nr. 5, 6 aprilie 1927, p. 2; „Satu Mare", Satu Mare, an XIV, nr. 41, 25 sept. 1932, p. 2.

[26] „Satu Mare", Satu Mare, an VIII, Nr. 68, 17 oct. 1926, p. 2.

EVOLUȚIA MORTALITĂȚII ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. STUDIU DE CAZ: VALEA MUREȘULUI

Izabela Georgiana COROIAN

Abstract: *(Evolution of mortality during The First World War. Case study: Mureș Valley) The First World War had repercussions on the social, economic and medical conditions on the home front. From a demographic point of view, the consequences were visible from the start, the numbers of marriages and births decreased and the number of death increased. All the countries participating in the war experienced high mortality rates especially in 1915 and 1918. The same was the case for Transylvania.*

The present study traces the consequences of the war regarding certain aspects of mortality in three rural communities from Mureș Valley. The observation period is 1890-1930, divided in three-time intervals for a better observation of the effects of the war. Regarding the annual evolution of mortality, the number of deaths peaked in 1915 and 1918. These were the last years with high mortality toll, afterwards mortality continued to decline. Regarding the seasonal movement, between 1890 and 1913 higher number of deaths occurred mainly in the spring and winter, but during 1914-1918 autumn became the season with a high mortality toll.

The First World War interrupted certain patterns of mortality such as decline in the number of death and seasonal distribution and had minor consequences on sex and age-group distribution, but the patterns resumed after the war.

Keywords: *First World War, historical demography, mortality, annual evolution, sex and age-group distribution, seasonal movement.*

Consecințele Primului Război Mondial au fost vizibile și pe frontul de acasă pe plan social, economic și medical asupra localităților care nu au fost teatru de război. În plan demografic s-au observat schimbări încă de la începutul perioadei de război. Aproape toate țările care au participat în Primul Război Mondial s-au confruntat cu niveluri scăzute ale nupțialității și natalității, respectiv niveluri ridicate ale mortalității pe frontul de acasă din cauza concentrării resurselor asupra războiului și plecarea bărbaților pe front. În privința mortalității deja exista la nivel european un tipar de scădere a valorilor ei încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În perioada războiului numărul deceselor a crescut semnificativ în special din cauza condițiilor medicale și de igienă precară care a favorizat transmiterea bolilor infecțioase[1].

[1] Dalkhat Ediev, Richard Gisser, *Reconstruction of historical series of life tables and of age-sex structures for the Austrian population in the 19th and the first half of the 20th century*, în „Vienna Yearbook of Population Research", vol. 5, 2007, pp. 347-348; B. R. Mitchell, *European Historical Statistics 1750-1970,* The Macmillan Press, London, 1975, pp. 114-1919.

La fel a fost în și cazul Transilvaniei deși la sfârșitul secolului al XIX și începutul secolului al XX-lea nivelul mortalității scade treptat, urmând tiparul european. În anii războiului acesta a avut anumite oscilații, cele mai multe decese înregistrându-se în anii 1915 și 1918[2].

Studiul de față încearcă să arate efectele Primului Război Mondial în plan demografic, specific în planul mortalității, acest fenomen demografic fiind cel mai susceptibil factorilor externi precum situația economică, socială și condițiile medicale. Ne propunem să urmărim schimbările aduse de război asupra nivelurilor mortalității din trei comunități de pe Valea Mureșului: Războieni-Cetate, Micoșlaca și Gura Arieșului. Perioada totală de observație este 1890-1930, împărțită în trei subperioade pentru o mai bună observare a efectelor războiului privind manifestarea acestui eveniment demografic. Prima perioadă se axează pe 1890-1913 pentru a observa ritmul descendent al mortalității, a doua perioadă este 1914-1918, anii de război, pentru a observa schimbările cauzate de război la nivelul mortalității, iar ultima perioada este 1919-1930 pentru a surprinde continuarea trendului descendent început înainte de război. Efectele conflagrației mondiale asupra caracteristicilor evenimentului demografic al decesului pot fi observate cel mai bine în comparație cu perioada de dinainte și perioada de după război deoarece o analiză strictă pe anii de război ar arăta mici modificări care pot fi puse și pe seama altor factori, de aceea cele trei segmente temporale nu sunt egale.

Sursele folosite sunt registrele parohiale[3] din această perioadă pentru cele 5 parohii din aceste localități, 3 parohii ortodoxe, una greco-catolică și una reformat-calvină întâlnite în aceste comunități, precum și recensămintele din epocă, mai exact cele din 1890, 1900, 1910 și 1930.

Metoda folosită este cea inițiată de Louis Henry și Michel Fleury de a exploata registrele parohiale care oferă informații la nivel de individ pentru a observa anumite tipare demografice. Astfel, registrele de înmormântare folosite de noi ne-au oferit informații despre numărul total de decedați, sexul, vârsta și data decesului pentru fiecare persoană în parte. Analizând aceste informații putem stabili la nivel de comunitate anii cu numărul ridicat și scăzut de decese, care grupă de vârstă a fost mai afectată, precum și anotimpul în care a avut loc cele mai multe decese. Din păcate registrele parohiale ortodoxe și greco-catolice nu oferă informații despre cauzele de deces pe toată perioada, majoritatea dintre ele au fost consemnate ca fiind „naturale" sau „ordinare". Doar registrele specifice confesiunii reformate oferă informații despre bolile care au dus la deces, dar comunitățile fiind mixte din punct de vedere confesional, dar cu o populație majoritară românească, nu se poate face o analiză în întregime.

Informațiile din registrele reformate au fost supuse unui proces de standardizare și curățare, în special vârstele decedaților și au fost create grupele de vârstă folosind programele Excel Word și SPSS. Etapa următoare a fost partea de analiză și interpretare a datelor folosind aceleași programe pentru a observa evoluția anuală a numărului de decese și tendința de scădere a lor, diferențele pe sexe și care grupă de vârstă a fost defavorizată. De asemenea, au fost observate diferite tipare privind sezonalitatea mortalității în aceste comunități, care au fost anotimpurile și lunile în care numărul de decese a crescut și pentru ce grupă de vârstă. Toate aceste analize au fost efectuate în toate comunitățile din eșantion, iar rezultatele au fost redate pentru toate parohiile deoarece diferențele dintre ele a fost minore, chiar dacă este vorba de confesiuni diferite, caracteristicile sociale, economice și medicale au primat față de criteriul confesional. Doar privind numărul anual de decese și repartiția deceselor pe luni au fost dife-

[2] Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de 1848 și unirea din 1918. Contribuții demografice,* Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2000. p. 144.

[3] *Historical Population Database of* Transylvania; Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale, *Colecția Registre de stare civilă se la instituțiile de cult*, reg. nr. 1712, 2064, 1719, 55, 2073.

rențe între comunități, după cum este prezentat în partea respectivă. Pe lângă acestea, analizele au fost realizate pentru toate pe cele trei intervale de timp pentru a observa eventualele modificări de trend.

Cele trei comunități se află în aceeași zonă geografică, Valea Mureșului, iar ocupația predominantă este practicarea agriculturi[4]. În Războieni-Cetate majoritatea populației este de etnie română și confesiune ortodoxă, dar este prezentă și o comunitate maghiară destul de puternică de confesiune reformat-calvină. În celelalte două comunități, Micoșlaca și Gura Arieșului, populația este de etnie română de confesiune ortodoxă și greco-catolică în prima localitate și în totalitate ortodoxă în a doua comunitate. Numărul populației în aceste trei comunități a crescut în timpul perioadei de studiu[5]. Cea mai spectaculoasă creștere a avut loc în Războieni-Cetate unde numărul populației totale a crescut cu 42% între 1890 și 1930, în special după 1910[6]. Eșantionul de lucru este format din 2.488 de evenimente de deces, cele mai multe având loc în Războieni-Cetate tocmai pentru că această localitate are și o populație mai mare față de celelalte două.

Tabel 1. Eșantionul de lucru

Localitate	Confesiune	Număr de evenimente	1890-1913	1914-1918	1919-1930
Războieni-Cetate	Reformat-calvină	1085	636	180	269
	Ortodoxă				
Micoșlaca	Greco-catolică	736	442	99	195
	Ortodoxă				
Gura Arieșului	Ortodoxă	667	397	110	160
Total		2488	1475	389	624

Evoluția anuală a numărului de decese

Primul aspect este evoluția anuală a mortalității care arată că Transilvania se încadrează în tiparul european de scădere a numărului de decese începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea și continuând în cel următor. Deși pe toată perioada studiată numărul deceselor oscilează și sunt ani în care a fost înregistrat un număr mai ridicat de decese, tendința centrală este cea de scădere a lor, în toate comunitățiile avute sub observație.

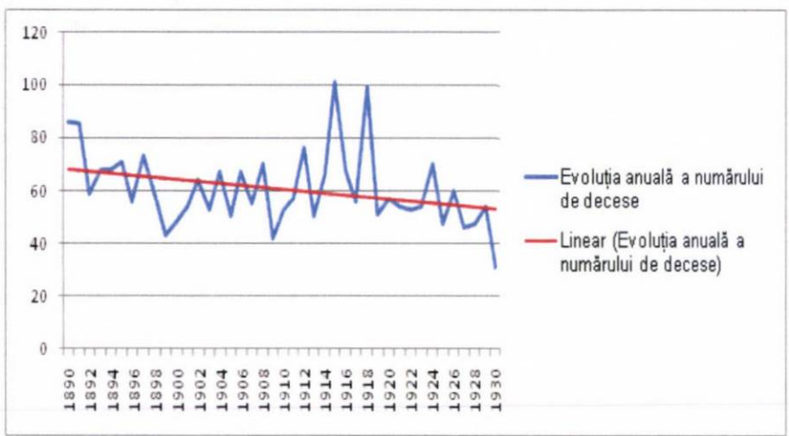

Figura 1. Evoluția anuală și tendința centrală a deceselor 1890-1930.

Pentru prima perioadă, 1890-1913, cele mai multe decese

[4] Traian Rotariu (coord.), *Recensământul din 1857, Transilvania*, Ed. Staff, București, 1996, pp. 32-53.

[5] Idem, *Recensământul din 1890 și recensământul țiganilor din 1893, Transilvania,* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, pp. 24-31; Idem, *Recensământul din 1900, Transilvania,* Ed. Staff, București, 1999, pp. 34-51; Idem, *Recensământul din 1910, Transilvania,* Ed. Staff, București, 1999-2006, pp. 28-41; Idem, *Recensământul din 1930, Transilvania*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2011, pp. 38-55.

[6] Idem, *Recensământul din 1930, Transilvania*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2011, pp. 38-39.

au fost înregistrate în anul 1890, 86, iar cele mai puține în 1909, 42 de decese. Se observă foarte clar și pe grafic cum scade numărul lor spre începutul Primul Război Mondial. La începutul perioadei au fost înregistrate în medie 70 de decese pe an până în anul 1899 când numărul deceselor a scăzut până la 43. Începând cu acest an și până în 1913 media numărului de decese a fost 57 de decese. Anul 1912 ocupă locul al treilea în clasamentul anilor cu cele mai multe decese înregistrate și anume 76.

În anii de război numărul deceselor a variat de la an la an. În 1914 acesta a rămas în tiparul perioadei de dinainte de război, au murit doar 66 de persoane, fiind prea devreme pentru a se vedea efectele războiului. În schimb, în anul 1915 a fost înregistrat un număr record de decese, 101, aceste fiind cel mai mare număr de morți înregistrat între 1890 și 1930. Cele mai puține decese au avut loc în anul 1917, când au fost înregistrate 56 de decese, sub media perioadei precedente. În anul 1918 a fost consemnat din nou un număr record, 99 de morți, fiind al doilea an cu un număr maxim înregistrat pe toată perioada.

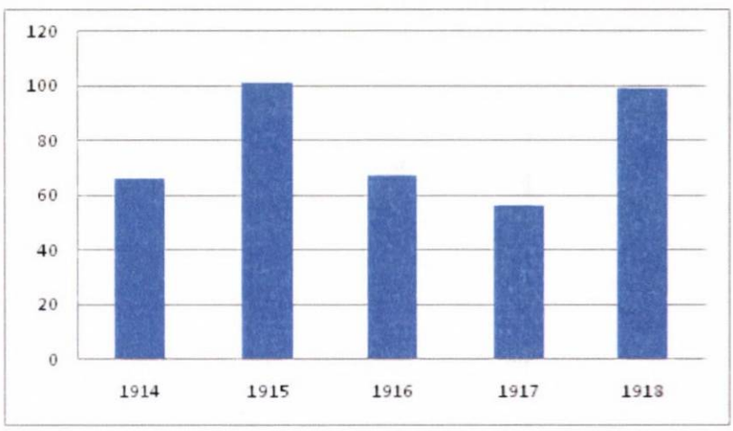

Figura 2. Numărul deceselor în anii Primului Război Mondial.

Începând cu 1919 numărul morților scade simțitor, 51 de decese înregistrate în acest an. Numărul lor rămâne sub 55 de morți pe an până în anul 1924 când registrele parohiale au consemnat 70 de înmormântări, acest an fiind ultimul în care s-au înregistrat valori peste 60. Cel mai mic număr de decese a fost înregistrat în 1930, 31 de morți. Media numărului de decese în această perioadă este de 52 decese pe an, fiind evident faptul că nivelurile mortalității în această zonă este în continuă scădere.

În toate cele trei localități scăderea nivelurilor mortalității este vizibil, cel mai pronunțat fiind în Războieni-Cetate. Specific pe fiecare în parte, cele mai multe decese în Războieni-Cetate au fost înregistrate în 1891, 47, iar numărul cel mai mic de decese și anume 14 a fost înregistrat în mai 1930. În Micoșlaca anul cu cele mai multe decese înregistrate a fost 1904 când au fost înregistrate 32 de decese, iar la polul opus a fost anul 1925 cu 9 decese. În Gura Arieșului anul 1893 este anul în care s-a atins maximum de decedați, și anume 34, iar anul în care s-au înregistrat cele mai puține decese a fost 1930 cu 7 decese înregistrate. În anii de război, Războieni-Cetate și Micoșlaca urmează același tipar cu un nivel ridicat al numărului de decedați în 1915 și 1918, în schimb, în Gura Arieșului anii 1914 și 1915 sunt cei în care au avut loc un număr mare de decedați după care scade, inclusiv în 1918.

Diferențele pe sexe ale mortalității

În cea ce privește diferențele pe sexe, toate cele trei comunități se încadrează în tiparul supramortalității masculine existent în Transilvania[7]. În totalul de 1.475 de morți înregistrați în prima perioadă avută sub observație, 51,5% au fost bărbați, iar 48,5% au fost femei.
În timpul Primului Război Mondial se observă o întrerupere de la acest tipar, mai exact situație se inversează. Din totalul decedaților 51,4% de data asta o reprezintă numărul femeilor, iar 48,6% numărul bărbaților, o situație deloc surprinzătoare ținând cont că aceștia din urmă au fost mobilizați pe front. Este de menționat că registrele parohiale de înmormântare au în-

[7] Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de 1848 și unirea din 1918. Contribuții demografice,* Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2000. p. 152.

registrat doar populație localnică, nu și numărul bărbaților care au murit pe front, eventual doar după terminarea războiului după ce s-a aflat de situația lor.

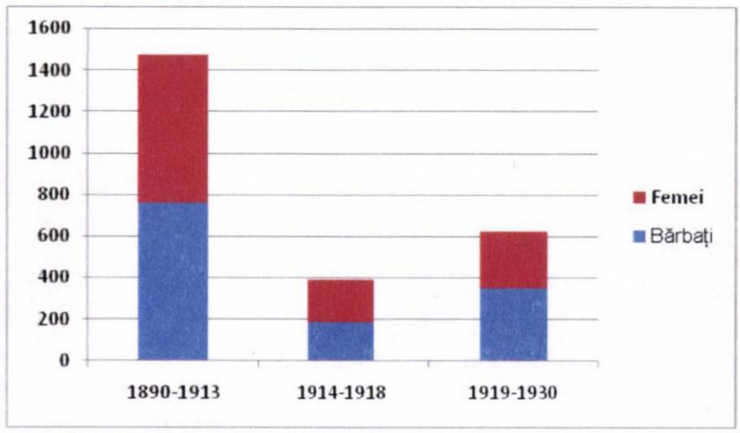

Figura 3. Distribuția pe sexe a mortalității, 1890-1930.

Între 1919 și 1930 tiparul supra mortalității masculine a revenit, de data asta mai pregnant. Astfel, din totalul de morți 56,4% reprezintă numărul bărbaților, iar 43,4% reprezintă numărul femeilor care au murit în acest interval. Ținând cont că aceste registre nu au consemnat cauza decesului nici nu putem observa care este numărul bărbaților care au murit în urma rănilor sau bolilor dobândite în război.

Diferențele pe grupe de vârstă

În secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în Transilvania rurală s-a observat un tipar caracterizat prin niveluri ridicate ale mortalității infantile și a copiilor sub 5 ani[8]. La fel este cazul și pentru comunitățile din eșantionul nostru, decesul copiilor sub 5 ani ocupă cel mai mare procentaj din totalul deceselor.

În perioada de dinainte de război mortalitatea infantilă reprezintă 28% din totalul deceselor, iar cea a copiilor între 1 și 5 ani, 21%. A treia grupă de vârstă cu pondere ridicată, 17%, este grupa de 50-69 de ani. Vârsta medie la deces este de 22 de ani, iar pentru copii sub un an este de 12 săptămâni. Privind mortalitatea infantilă aproximativ 50% dintre copii au murit în perioada neonatală, adică înainte de a împlinii o lună de zile, din care 31% reprezintă decesul copiilor în prima săptămână de viață.

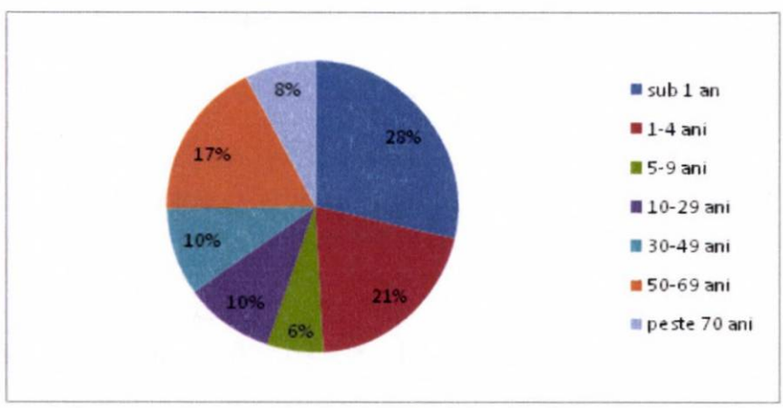

Figura 4. Repartiția pe grupe de vârstă a mortalității, 1890-1913.

Primul Război Mondial a avut ușoare consecințe și asupra distribuției pe vârste a deceselor, dar, din nou, trebuie luat în considerare că aceste registre consemnează doar populația localnică care nu a participat la război, abia după război s-a descoperit soarta unor soldați, prin urmare s-ar putea nu să nu fie înregistrați în aceste registre.

Mortalitatea infantilă rămâne ridicată și în perioada 1914-1918 însumând 16% deși nu se ridică la procentajul din perioada anterioară. Aici trebuie menționat că o consecință a războiului, a mobilizării tinerilor bărbați pe front și a situației economice și sociale a fost scăderea drastică a numărului de nașteri la nivelul întregii Transilvane.[9] În schimb decesul copiilor între 1 și 4 ani este grupa de vârstă cu cel mai mare procentaj, 21% din totalul deceselor. Grupa de vârstă 50-69 de ani în continuare are o pondere mai ridicată și anume 18%. Vârsta me-

[8] *Ibidem*, p. 156.

[9] Idem, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, pp. 55-59.

die la decese a crescut la 34 de ani, iar în cazul mortalității infantile de asemenea a crescut la 18 săptămâni. Acest lucru este vizibil și în cadrul procentajelor celor două segmente de vârstă a mortalității infantile, procentajul copiilor care au murit în perioada neonatală a scăzut la 30%, iar în perioada neonatală precoce la 12% din totalul deceselor copiilor sub un an.

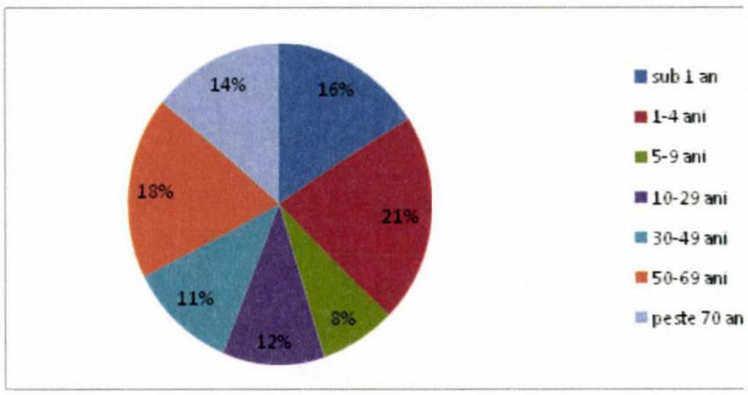

Figura 5. Repartiția pe grupe de vârstă a mortalității, 1914-1918.

După război, între 1919 și 1930, raportul dintre grupele de vârstă a copiilor sub un an și a celor între 1 și 4 ani s-a inversat față de anii războiului. Procentul mortalității infantile este de 31%, iar cel al copiilor din a doua categorie de vârstă este de 15%. În schimb, a treia categorie de vârstă ca procentaj este cea de peste 70 de ani. În cadrul mortalității infantile media de vârstă a scăzut din nou la 14 săptămâni, iar în cea ce privește mortalitatea neonatală și neonatală precoce, peste 12% dintre copii au murit înainte de a împlini o săptămână de viață și peste 37% în prima lună.

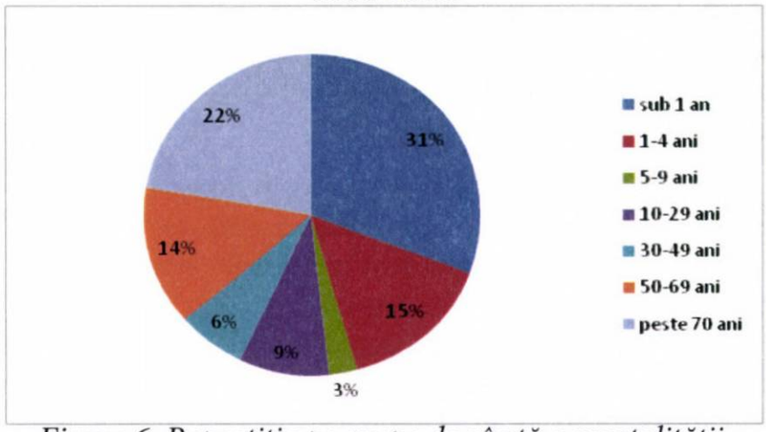

Figura 6. Repartiția pe grupe de vârstă a mortalității, 1919-1930.

Mișcarea sezonieră a mortalității

Mișcarea sezonieră a mortalității reprezintă un alt aspect important în studierea acestui fenomen demografic. În linii generale, comunitățile din Transilvania s-au confruntat cu un număr ridicat de decese în lunile de iarnă și de primăvară. Privind comunitățile observate în acest articol, același tipar se aplică pentru primul segment temporal, 1890-1913, iar luna în care au fost înregistrate cele mai multe decese a fost luna aprilie, 85 de morți. La polul opus se situează luna iunie cu 99 de decese. Specific pe localitățile avute în vedere, deși în luna aprilie

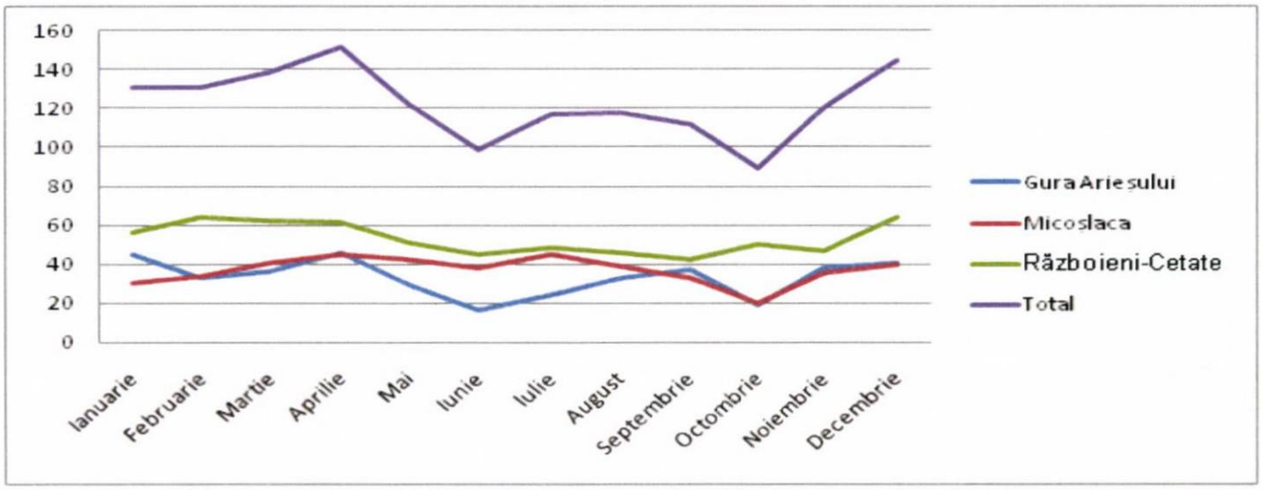

Figura 7. Mișcarea sezonieră a mortalității pe comunități, 1890-1913.

în toate localitățile au fost înregistrat un număr ridicat de decese, doar în Gura Arieșului și în Micoșlaca în această lună se atinge maximum de 46 și respectiv 45 de decese. Pentru Războieni-Cetate număr cel mai mare de decedați este 64 și este atins în lunile februarie și decembrie. Luna cu cele mai puține decese înregistrate rămâne iunie pentru Gura Arieșului cu 16 decese, în schimb pentru Războieni-Cetate este luna septembrie cu 42 de decese, iar pentru Micoșlaca este luna octombrie cu 20 de decese.

Privind repartiția pe grupe de vârstă în toate lunile de primăvara s-au înregistrat valori ridicate ale mortalității infantile, peste 40 de copii au murit în fiecare lună. În schimb în acest sezon s-au înregistrat cele mai scăzute valori pentru a doua grupă de vârstă, 1-4 ani, dar aceste valori au crescut în celelalte anotimpuri, punctul maxim fiind atins în luna iulie cu 32 de decese. Pentru grupa de vârstă 50-69 de ani primăvara a fost sezonul cel mai nefavorabil, în special luna martie când au fost înregistrate 34 de decese. În rest, după cum se poate vedea și pe *Figura 8*, pentru majoritatea grupele de vârstă s-au înregistrat un număr ridicat de decese în lunile de iarnă și de primăvară și un număr scăzut de decese în lunile de toamnă.

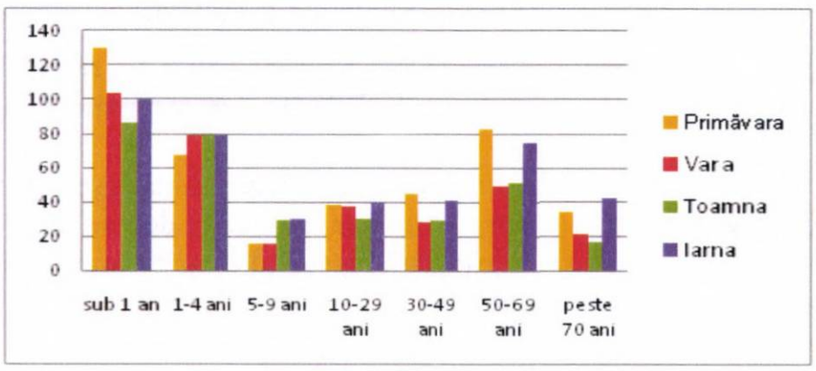

Figura 8. Mișcarea sezonieră a mortalității pe grupe de vârstă, 1890-1913.

Între 1914 și 1918, după cum se poate vedea și în *Figura 9*, valori ridicate ale mortalității au rămas în lunile de iarnă și primăvară, în schimb cele mai mare valori au fost înregistrate toamna, punctul maxim fiind înregistrat în luna noiembrie cu 47 de decese. Interesant este faptul că luna cu cele mai puține decese înregistrate este septembrie cu 23 de morți. În toate cele trei comunități s-au înregistrat valori ridicate ale mortalității în luna noiembrie în comparație cu celelalte luni, dar cele mai multe decese au avut loc în alte luni ale anului deși diferențele sunt foarte mici. În Gura Arieșului, de exemplu, au avut loc 13 decese în luna noiembrie, dar maximum a fost atins în luna martie când au avut loc 14 decese. Pentru Micoșlaca situație este aceeași 13 decese înregistrate în luna noiembrie, dar cel mai mare număr de morți într-o lună a fost de 14 în lunile martie, aprilie și decembrie. Luna septembrie rămâne luna cu cele mai puține decese înregistrate într-o lună de zile pentru Gura Arieșului și Micoșlaca cu 5, respectiv 4 decese, dar pentru ultima localitate este luna mai cu 10 decese înregistrate.

Dacă în privința mortalității infantile lunile de primăvară au rămas cele în care s-au înregistrat valorile cele mai ridicate, pentru celelalte grupe de vârstă situația s-a schimbat. Toamna este sezonul în care s-au înregistrat valori maxime pentru grupele de vârstă 1-4 ani, 5-9 ani, 10-29 de ani și în special pentru grupa de vârstă 50-59 de ani, unde se vede cea mai mare schimbare privind mișcarea sezonieră a

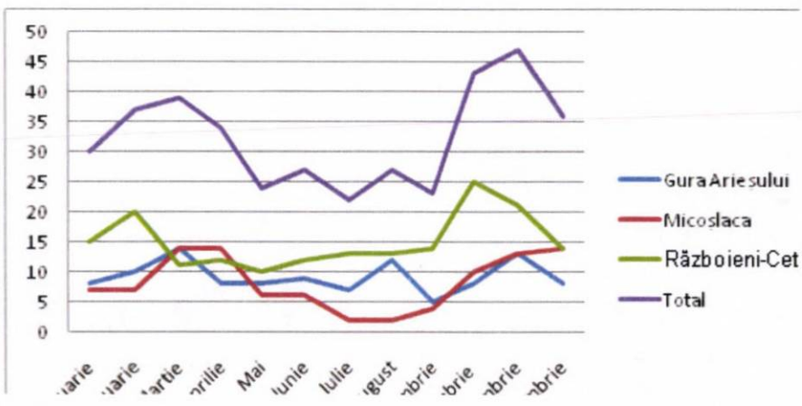

Figura 9. Mișcarea sezonieră a mortalității pe comunități, 1914-1918.

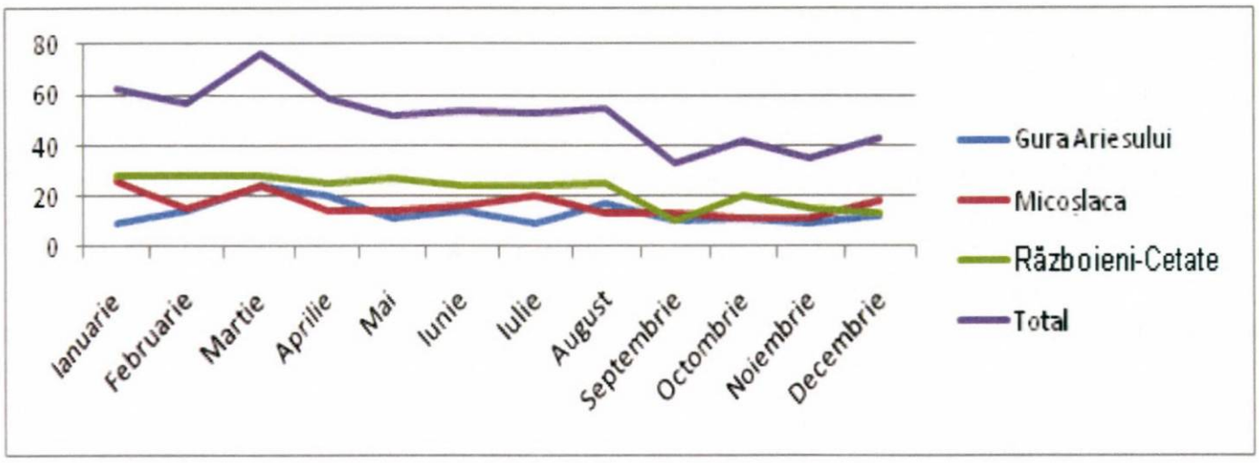

Figura 10. Mișarea sezonieră a mortalității pe grupe de vârstă, 1914-1918.

mortalității. Pentru persoanele cu vârsta între 30 și 49, respectiv peste 70 de ani, cele mai mari valori au fost înregistrate în lunile de iarnă și primăvară.

În perioada de după război fluctuațiile lunare se diminuează, primăvara și iarna sunt sezoanele în care s-au înregistrat cele mai multe decese, iar toamna redevine sezonul cu cele mai scăzute valori ale mortalității începând chiar cu anul 1919. Luna martie este luna în care au avut loc cele mai multe decese, 76, urmată de luna ianuarie cu 63 de decese, iar la polul opus este luna septembrie cu 33 de morți. Pentru toate cele trei localități luna martie reprezintă luna în care au avut loc cele mai multe decese, diferența este doar că pentru Războieni-Cetate același număr de decese a fost înregistrat in primele trei luni din an, 28. Luna în care a avut loc cele mai puține decese rămâne septembrie pentru Războieni-Cetate, 10, dar pentru Micoșlaca cel mai mic număr de decese este 11 consemnată în lunile octombrie și noiembrie, iar pentru Gura Arieșului este luna noiembrie când au fost consemnate 9 decese.

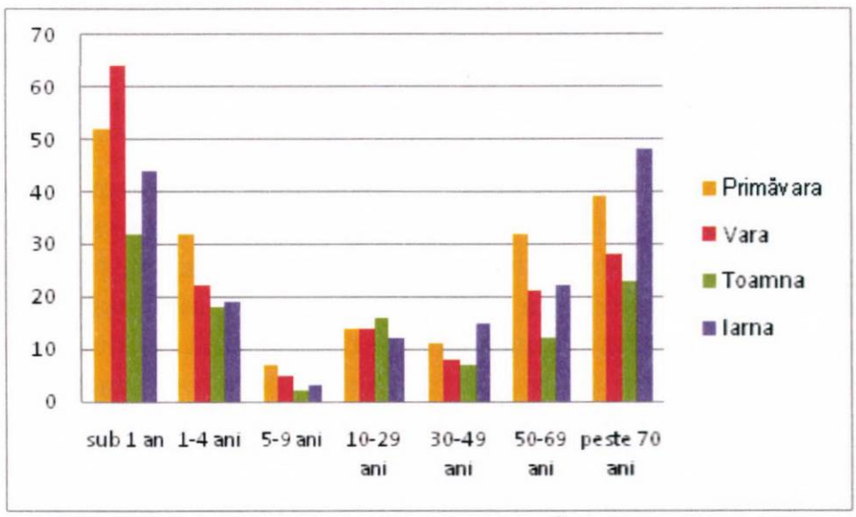

Figura 11. Mișcarea sezonieră a mortalității pe comunități, 1919-1930.

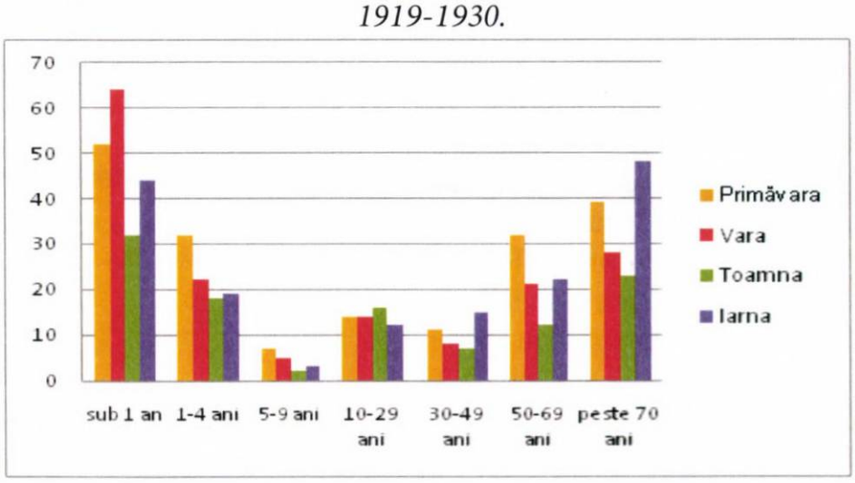

Figura 12. Mișcarea sezonieră a mortalității pe grupe de vârstă, 1919-1930.

Urmărind mișcarea sezonieră pe grupe de vârste, observăm că în lunile de primăvară și iarnă s-au înregistrat valori ridicate ale deceselor, cu două excepții. Pentru copii

care au murit înainte de a împlinii un an cele mai mari valori s-au înregistrat în fiecare lună de vară, mai exact în iunie 23 de decese, în luna iulie, 21 şi în august 20 de decese. A doua excepţie este grupa de vârstă 10-29 de ani unde cele mai ridicate valori au fost înregistrate în toamnă.

Concluzii

Evoluţia anuală a numărului de morţi între anii 1890 şi 1930 ne arată că nivelurile mortalităţii sunt în scădere, urmând tiparul european. Perioada primei conflagraţii mondiale a perturbat acest trend, în această perioadă înregistrându-se valori extreme ale numărului de decese pe frontul de acasă, ceea ce ne arată că războiul a avut consecinţe mare în viaţa locuitorilor chiar şi în localităţi de dimensiuni reduse care nu au fost teatru de război. Anul 1918 a reprezentat al doilea an cu un număr maxim de decese înregistrate între 1890-1930. După 1919 trendul descendent al numărului de morţi scade simţitor.

Consecinţele se pot vedea şi în distribuţia mortalităţii pe grupe pe vârstă şi în mişcarea sezonieră. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nivelurile mortalităţii infantile şi cel al copiilor sub 5 ani au fost ridicate în comunităţile avute sub observaţie. În timpul Primului Război Mondial numărul copii născuţi a scăzut simţitor, prin urmare şi mortalitatea infantilă, dar după perioada războiului procentul mortalităţii infantile a crescut la nivelul perioadei de dinainte de război. În schimb procentul mortalităţii copiilor cu vârstele între 1 şi 4 ani scăzut de la 21% la 15% după prima conflagraţie mondială. De asemenea se observă o uşoară creştere a speranţei de viaţă. Dacă între 1890 şi 1918 a treia grupă de vârstă cu valori ridicate ale mortalităţii a fost grupa de 50-69 de ani, după război media de vârstă la decese a crescut, iar ca procentaj locul al treilea este ocupat de decesul persoanelor de peste 70 de ani. Urmările vizibile s-au înregistrat şi în cadrul mişcării sezoniere a mortalităţii. În perioada de dinainte de război cele mai multe decese au avut loc în sezonul iernii şi a primăveri, dar între 1914 şi 1919 toamna a fost sezonul în care s-au înregistrat cele mai multe decese, maximum fiind atins în luna noiembrie. În perioada de după război fluctuaţiile lunare scade, iar toamna redevine sezonul cu cele mai puţine decese consemnate.

Astfel, comunităţile din eşantionul nostru au urmat tiparul de scădere a mortalităţii spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, dar Primul Război Mondial a întrerupt acest tipar pentru o perioadă de 5 ani de zile. Deşi consecinţele războiului încă mai pot fi urmărite pe plan economic social şi politic pe o perioadă mai lungă de timp, efectele sale privind situaţia deceselor la nivelul comunităţilor din eşantionul nostru sunt foarte mici. După întreruperea de 5 ani nivelurile mortalităţii încep să scadă şi mai pronunţat după 1919, reluându-se tiparul început la finalul secolului al XIX-lea.

Izabela Georgiana Coroian
Şcoala Doctorală Studii de Populaţie şi Istoria Minorităţilor
Universitatea Babeş-Bolyai
Cluj Napoca, RO
georgiana.izabela.coroian@gmail.com

ADAPTAREA ȘCOLILOR SURORILOR VINCENTINE DIN SATU MARE LA SISTEMUL ROMÂNESC DE ÎNVĂȚĂMÂNT DUPĂ 1918

Radu DAVID

Abstract: *(The adaptation of the schools belonging to the Vincentian nuns in Satu Mare to the Romanian educational system after 1918) After they settled in Satu Mare in 1842, the nuns belonging to the Order of „St. Vincent de Paul" laid the foundation of several educational establishments for girls. The very year in which they came to Satu Mare, they opened a Roman - Catholic Primary School for Girls. In 1857, they laid the foundation of the Roman-Catholic Normal School for Primary School Teachers, and the next year they opened a kindergarten. In 1874 (probably), they founded a School of Crafts for Girls, where the students were initiated in tailoring. In 1890, the nuns established a middle school, the Roman- Catholic Civil School for Girls. Two years later, they laid the foundations of the Roman - Catholic Normal School for Kindergarten Teachers, and in 1894 they opened the Roman - Catholic Normal Upper-Secondary School for Girls (which trained middle-school teachers). In September 1918, the nuns laid the foundations of the Roman - Catholic High School for Girls.*

The school complex built by the Order in Satu Mare was within the monastery situated in the north of the central part of the town. The marshy land, which during the Middle Ages and at the beginning of the Modern Age was crossed by a bayou of the Someș river, was offered by the city to the Roman - Catholic Bishop Hám János. This area was repeatedly flooded by the river, until the dams were constructed in the 18th century, and it was not at all attractive. At great expense, the area was drained, and between 1836 - 1842, the complex made up of the monastery and the church was built. The inhabitants of Satu Mare called it „Zárda" (or „cloister"). Other educational establishments (classrooms, workshops etc.) were built to the East of the cloister between 1842 - 1942.

In the early years, the language of instruction was Latin, then Hungarian. Despite the fact that they were Roman - Catholic schools, they accepted girls coming from all ethnic and confessional backgrounds and very often the girls belonging to the Roman - Catholic religious cult were in minority. The teaching staff was mainly represented by nuns belonging to the Order of „St. Vincent". Besides them, there were also teachers whose tenure was at the Roman - Catholic High School for Boys. The tuition fees were low, and the poor girls were exempt from paying. Not only that, but they were also granted scholarships.

At the end of World War I Transylvania became attached to Romania (before this, it belonged to the Austro-Hungarian Empire). The town of Satu Mare came under Romanian authority on the 19th of April 1919. In this case study we fo-

cused on the way in which the Vincentian educational establishments adapted to the interwar Romanian educational system, its legislation and requirements. Out of the eight educational institutes managed by the Vincentian nuns in Satu Mare, at the end of World War I, during the interwar period, five of them survived: the kindergarten, the Roman - Catholic Primary School for Girls, the Tailoring School, the Roman-Catholic Normal School for Primary School Teachers, and the Roman-Catholic High School for Girls. Two of them were closed: the Roman - Catholic Normal School for Kindergarten Teachers due to a lack of students, and the Roman - Catholic Normal Upper-Secondary School for Girls, because it did not fit the Romanian educational landscape. The Roman – Catholic Civil School for Girls was integrated into the Roman-Catholic High School for Girls, and it became its middle-school, with Hungarian as the language of instruction.

After a period of downturn during the third decade, caused especially by the withdrawal of the advertising rights of secondary schools in 1923, they recover by adapting to the legislation and the requirements of the Romanian educational system. The financing of the schools came from the fours traditional sources: the revenues of the episcopacy, the revenues of the order of „St. Vincent de Paul", the tuition paid by the girls with a good financial situation (the poor girls were exempt from paying and they were even granted scholarships, just like before 1918) and donations. Although the high school used Romanian as language of instruction, both in middle school, and at the upper-secondary level, the salary of the teaching staff was paid by the Romanian State only incidentally. The most significant State aid came from the „House of Schools", which made book donations on several occasions to the school libraries.

While the kindergarten, the Tailoring School, the Primary School and the Normal School were dominated by students who belonged to the Roman - Catholic and Reformed confession, and were mostly Hungarian, the Roman - Catholic High School for Girls attracted girls from all ethnic and confessional backgrounds. It was the only school belonging to the Vincentian nuns which had classes with instruction in Romanian. In the other schools, Romanian was merely a subject and the majority of the school subjects were taught in Hungarian. By the end of the interwar period, the Roman - Catholic High School for Girls from Satu Mare gained the reputation of a highly respectable school and managed to attract students who came from the Romanian elite from the town and from the county, too. For that matter, all throughout the interwar period, the students attending the Roman-Catholic High School for Girls outnumbered the students attending „Doamna Stanca" State High School for Girls, the direct „competitor", situated in the geographical proximity. In the fourth decade of the last century, the Roman-Catholic High School was a multiethnic and pluri-confessional school, and the Roman - Catholic students had only a relative majority.

Keywords: *girls' education, interwar period, multi-confessional schools, Romanian administration, Satu Mare, the Religious Order of nuns „St. Vincent".*

1. Înfiinţarea şi funcţionarea şcolilor până în 1918

Sub denumirea de „Şcolile surorilor vincentine" recunoaştem complexul şcolar întemeiat şi administrat de călugăriţele din congregaţia „Sfântul Vincenţiu de Paul" la Satu Mare.

Fiecare şcoală avea conducerea sa proprie, secretariat separat, propria ştampilă şi arhivă şi folosea un anumit spaţiu în cadrul complexului de clădiri. În cele ce urmează vom realiza o privire de ansamblu asupra acestora.

Întemeierea şcolilor este legată de stabilirea la Satu Mare a călugăriţelor din ordinul „Sfântul Vincenţiu de Paul" în anul 1842[1]. Acestea au avut ca sediu central în localitate, mănăstirea ridicată la nord de zona centrală a oraşului. Terenul mlăştinos, traversat în Evul Mediu şi la începutul Epocii Moderne de un braţ al Someşului, a fost dăruit de către oraş episcopului Hám János. Această zonă a fost expusă inundaţiilor repetate ale râului, până la ridicarea digurilor de apărare în secolul al XVIII-lea şi nu era una foarte atractivă. Cu foarte mari cheltuieli, zona a fost asanată, iar între 1836-1842 a fost ridicat complexul format din mănăstire şi biserică, cunoscut de către sătmăreni sub denumirea „Zárda" (sau „claustru"). În apropiere a fost ridicat spitalul de săraci (fostul spital de boli nervoase), întreţinut de aceeaşi Episcopie romano-catolică. În cadrul spitalului, măicuţele din ordinul Sf. Vincenţiu erau surori medicale.

În toamna anului 1842 surorile vincentine au deschis prima instituţie educativă pentru fete din oraş (de fapt din întregul comitat), Şcoala Primară (Elementară) Romano-Catolică de Fete[2]. Aceasta a funcţionat în clădirea mănăstirii, unde s-a amenajat şi un internat pentru elevele care nu proveneau din oraş. Iniţial şcoala a fost destinată fiicelor de ofiţeri şi de nobili, dar, în scurt timp, au fost acceptate ca eleve fete din toate categoriile sociale, de toate confesiunile şi etniile. Până în anul şcolar 1871-1872 în şcoală au existat doar clasele I-IV, din anul şcolar următor făcându-şi apariţia şi clasele a V-a şi a VI-a. Din 1874-1875 sunt menţionate clasele de eleve „externe" sau „paralele". Din 1894-1895 şi până în anul şcolar 1939-1940 pentru elevele externe s-au organizat doar clasele I-IV. Pe lângă elevele externe existau şi eleve particulare, care se pregăteau în privat şi susţineau un examen în şcolile publice. Elevele din internat[3] erau incluse în clasele de „interne", considerate şi clasele principale, motiv pentru care erau şi „clase de aplicaţie" (de practică pedagogică) pentru Şcoala Normală Romano-Catolică de Învăţătoare, înfiinţată de surorile vincentine în 1857, în chiar anul decesului marelui lor protector, episcopul Hám János. Clasele de aplicaţie aveau durata studiilor de şase ani. Primele clase de aplicaţie pentru şcoala normală s-au înfiinţat începând cu anul 1872 şi au funcţionat tot în „claustru". Din anul şcolar 1872-1873, în cadrul Şcolii Primare este înfiinţată şi o clasă pregătitoare destinată elevelor care nu frecventaseră grădiniţa (fetele care nu frecventaseră grădiniţa nu erau înscrise în clasa I, ci în clasa pregătitoare). Aceasta a fost menţinută până în anul şcolar 1881-1882.

Revoluţia industrială, ocuparea femeilor în câmpul muncii, urbanizarea, au dus la nevoia înfiinţării unor instituţii de îngrijire a copiilor mici. Satu Mare s-a înscris printre primele oraşe ale Europei Centrale care au dispus de astfel de instituţii, devansând cu mult Bucureştiul. Prima grădiniţă din oraş a fost înfiinţată în 1858, fondurile fiind adunate prin subscripţie publică. În scurt timp aceasta a fost preluată de administraţia locală[4]. La scurt timp după aceea, a fost

[1] Sursele cele mai detaliate cu privire la întemeierea şcolii sunt: Franciscus Keszler, *Memoria servi Dei Joannis Hám episcopi olim Szathmarensis 1827-1857*, Typis Pázmány-Sajtó, Szathmárini, 1893, pp. 70-83; Irsik Ferencz, *Hám János. A szent emlékü Szatmári püspök*, Typis Pázmány-Sajtó, Szatmár-Németi, 1903, pp. 70-83; *A szatmári irgalmas-nénék congregátiojának megalakulása és működése a jelenben*, Nyomatott a Pázmany-Sajtóban, Szatmá- Németi, 1912, pp. 6-14; Popovics M. Ancilla, *A Szatmárnémeti Szent Erzsébet leánygimnazium, Évkönyve az 1941-1942*, Szatmári Egyházmegye, „Pátria" Könyvnyomdai, Szatmárnémeti, 1942, pp. 7-10.

[2] Pentru istoricul acestei şcoli vezi: Radu David, *Date cu privire la Şcoala Primară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare:1842-1948*, în „Satu Mare. Studii şi Comunicări", vol. XXXII/II, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2016, pp. 111-140.

[3] În realitate, în această categorie au fost incluse şi eleve din oraş, care nu erau cazate în internatul şcolii.

[4] Bodnár György, *Kisdedóvás*, în *Szatmar-Németi sz. kir. varos*, Országos Monografia Társág (coord. Bo-

înființată o grădiniță pentru fete și în claustrul călugărițelor din ordinul Sf. Vincențiu, de pe strada Ștefan cel Mare (pe atunci strada Kazinczy)[5]. Informații concrete despre această instituție avem începând cu anul 1874-1875, deoarece datele cu privire la grădiniță au fost înregistrate în registrele matricole ale Școlii Primare Romano-Catolice de Fete, din anul școlar 1874-1875 și până în 1893-1894. Tot din 1893-1894 la grădiniță au fost acceptați și băieți, desigur, în grupe diferite de cele ale fetelor.

La o dată neprecizată a fost întemeiată și o Școală de Croitorie pentru fete. Prima mențiune documentară a acesteia datează din 1874[6]. Informațiile despre aceasta sunt sporadice. Cunoaștem însă că avea durata studiilor de doi ani și că accentul se punea pe practică, singura materie teoretică studiată fiind limba maghiară.

În anul 1857 a fost înființată Școala Normală (Pedagogică) Romano-Catolică de Învățătoare[7]. Aceasta avea ca obiectiv formarea de învățătoare și surori medicale. Ca vechime, era a doua școală de acest gen deschisă în partea ungară a Imperiului, după cea inaugurată la Budapesta cu un an mai devreme. Dacă ne raportăm la teritoriul de azi al României, este cea mai veche școală pedagogică pentru fete. Următoarea s-a deschis la Oradea în 1858. Inițial școlarizarea dura doi ani, apoi din 1872 s-au introdus trei ani, iar din 1885 perioada s-a extins la patru ani. Școala a avut un mare succes atrăgând eleve de pe tot cuprinsul Europei Centrale. Din acest considerent, dar și datorită nevoilor în creștere de cadre didactice calificate pentru diferite niveluri de școlaritate, la finalul secolului al XIX-lea s-au înființat două secții noi. În 1892 era înființată secția pentru educatoare (cu durata studiilor de doi ani), cunoscută sub numele de Școala Normală Romano-Catolică de Educatoare[8]. Dacă ne raportăm la teritoriul României, prima școală de acest tip a fost inaugurată în 1891 la Oradea, cea de la Satu Mare fiind a doua. Școala Normală Romano-Catolică de Educatoare va funcționa până în anul 1922. În 1894 se deschidea secția care pregătea profesoare pentru școlile civile (prima de acest gen în regiune și de pe teritoriul de azi al României), cunoscută și sub numele de Institutul Romano-Catolic de la Satu Mare de Pregătire a Profesoarelor pentru Școli Civile sau, mai simplu: Școala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete[9]. Dacă la celelalte secții se puteau înscrie absolvente de gimnaziu/școală civilă, la aceasta din urmă erau acceptate doar absolvente de școală normală

---

rovszky Samu), Budapest, f.a. (1908?), p. 79.

[5] Cu privire la această grădiniță: Radu David, *Date cu privire la grădinița de la Satu Mare a surorilor milostive din ordinul Sfântul Vincențiu de Paul*, în „Școala Sătmăreană. Revistă de educație pedagogică", anul XIV, nr. 19, S. N., 2016, pp. 129-133.

[6] Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare (în continuare AN BJ SM), fond Școala Elementară Romano-Catolică de Fete, inv. nr. 372, Registrul matricol nr. 2.

[7] Pentru începuturile școlii: Obert M. Alacoque (igazgató), *Szatmárnémeti Róm. Kat. Tanitónőképző Intézetének és Leányliceumának. Évkönyve az 1940-1941 évről*, Szatmárnémeti, 1941, pp. 9-10.

[8] Pentru reconstituirea istoriei acestei școli ne-au fost de folos documentele păstrate la Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, fond: Școala Normală Romano-Catolică de Educatoare. Acest fond cuprinde opt registre matricole și două registre de procese-verbale ale corpului profesoral.

[9] Pentru reconstituirea istoriei acestei școli ne-au fost de folos documentele păstrate la Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, fond: Școala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete. Acest fond cuprinde un registru cu foi matricole (Registrul nr. 1), un registru matricol (Registrul nr. 2), un registru care cuprinde doar situația școlară a absolventelor din 1897 (Registrul nr. 3), două registre de înscriere ale elevelor la școală (Registrele nr. 4 și nr. 5) și un registru de procese-verbale ale ședințelor corpului profesoral al școlii (Registrul nr. 6). Despre acesată școală, regretatul istoric Bură László, a redactat o lucrare: *A Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Iskolai Tanitónőképző Intézet*, în „Satu Mare. Studii și Comunicări", XIV, 1997, pp. 299-330. Aceasta a fost reluată ulterior, sub forma unui capitol în cartea sa: *Iskolavárosunk Szatmárnémeti*, Status Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999, pp. 199-239. Din păcate, autorul nu își precizează sursele în niciuna dintre aceste lucrări.

de învățătoare. În cadrul Școlii Normale Superioare durata studiilor era de trei ani. Era o școală de rang postliceal sau mai exact de tipul institutelor pedagogice și colegiilor universitare de trei ani, care au funcționat în deceniile trecute și în România. Aceasta a funcționat între anii 1894-1923 și a pregătit profesoare pentru domeniile filologie-istorie și matematică-științele naturii, profesoare/maestre de lucru manual, iar din anul școlar 1920-1921 și profesoare de educație fizică. La toate cele trei secții, pe lângă elevele de la cursuri de „zi" erau acceptate și eleve particulare.

În anul 1890 surorile vincentine deschideau Școala Civilă Romano-Catolică de Fete[10]. Școlile civile (sau civice) erau școli de rang mediu, echivalente cu gimnaziul din sistemul românesc de învățământ. Acceptau absolvenți de școală primară de patru sau șase ani. Cei/cele care absolviseră șase clase primare puteau fi acceptați în anul doi sau trei pe baza unui examen de diferență. În acest tip de școală durata studiilor era de patru ani. Absolvenții de școală civilă primeau o pregătire generală, corespunzătoare pentru a putea ocupa diferite funcții publice (de exemplu funcționari de rang inferior). De asemenea își puteau continua studiile în cadrul liceelor, școlilor comerciale sau școlilor normale. Pe lângă elevele de la cursuri de „zi" existau numeroase eleve particulare (aproximativ 30% din total pentru întreaga perioadă de existență a școlii).

Ultima instituție cu rol educativ înființată de surorile carității la Satu Mare a fost Liceul Romano-Catolic de Fete. A fost înființat în toamna anului 1918[11]. În anul școlar 1918-1919 a funcționat cu doar două clase: I (echivalentă cu a V-a de azi) și a V-a (a IX-a de astăzi). Treptat, s-au adăugat toate clasele de gimnaziu și liceu, din anul școlar 1921-1922 școala având clasele complete (patru de gimnaziu și patru de liceu). În primul său an de existență, instituția s-a numit: Școala Superioară și Gimnaziul Romano-Catolic de Fete de la Satu Mare/A Szatmárnémeti Róm. Kath. Felső Leányiskola és Leánygimnázium[12]. În următorii trei ani școala a fost cunoscută sub numele Liceul Romano-Catolic de Fete al Surorilor Carității de la Satu Mare/A Szatmárnémeti Irgalmas Nőverek Rom. Kath. Leányliceumának[13]. Din anul școlar 1923-1924 s-a impus denumirea Liceul de Fete Romano-Catolic din Satu Mare. În 19 noiembrie 1941 școala a primit-o drept patron spiritual pe Sf. Elisabeta, fiind numită în continuare: Liceul de Fete Romano-Catolic „Sfânta Elisabeta" din Satu Mare/A Szatmárnémeti Szent Erzsébet Rom. Kath. Leánygimnázium[14]. Sub această denumire va fi cunoscută până la desființarea sa de către regimul comunist în 1948.

Până la finalul Primului Război Mondial, ordinul Sf. Vincențiu înființase la Satu Mare opt tipuri de instituții cu rol educativ pentru fete, acoperind o paletă largă de opțiuni ale învă-

[10] Cu privire la istoricul acestei școli trimitem la studiul nostru: Radu David, Școala Civilă Romano-Catolică de Fete din Satu Mare, în „Satu Mare. Studii și Comunicări", vol. XXIII/II, 2017, pp. 63-89.

[11] *Anuarul Liceului de Fete Rom. Cat. din Satu Mare pe anul școlar 1923-1924, publicat de dr. Ludovic Lőrincz profesor-director*, Tipografia Simion și Vescan, Satu Mare, 1924, p. 3 (în continuare *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1923-1924).*

[12] Această denumire apare în mai multe locuri în Registrul matricol nr. 1, inclusiv pe ștampila școlii aplicată în acesta. Cf. ANBJSM, fond: *Liceul de Fete Maghiar*, inv. nr. 375, Registrul matricol nr. 1, passim. Atragem atenția că în limba maghiară termenul „gimnaziu" este echivalentul celui de „liceu" din limba română.

[13] De văzut în acest sens anuarele școlii pentru anii școlari: 1919-1929, 1920-1921 și 1921-1922: Értesitő a Szatmárnémeti Irgalmas Nőverek Rom. Kath. Leányliceumának 1919-1920 és 1920-1921 iskolai évéről, Satu Mare (Szatmár), 1921, (în continuare *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1919-1920 și 1920-1921)* și *Értesitő a Szatmárnémeti Irgalmas Nőverek Rom. Kath. Leányliceumának 1921-1922 iskolai évéről*, Satu Mare (Szatmár), 1922, (în continuare *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1921-1922).*

[14] Popovics M. Ancilla (igazgató), *A Szatmárnémeti Szent Erzsébet Leánygimnazium, Évkönyve az 1941-1942. Tanévről*, Szatmári Egyházmegye, Szatmárnémeti, 1943, p. 29.

ţământului preuniversitar. Toate aceste şcoli acceptau şi eleve particulare (acestea se pregăteau în particular şi îşi susţineau examenele la o şcoală acreditată). Cu excepţia primilor ani când s-a predat şi în latină şi germană, limba de predare a fost maghiara.

În timp ordinul a construit la Satu Mare un adevărat complex de clădiri, ce deservea aceste şcoli. Cursurile s-au desfăşurat timp de cinci decenii doar în mănăstirea congregaţiei, „Zárda"/„claustru", acolo unde s-a amenajat şi internatul. Mănăstirea a fost realizată în stil sobru, neoclasic, având un demisol, parter şi două etaje, cu faţada principală la strada Ştefan cel Mare. Cele două aripi ale sale străjuiesc biserica de o parte şi de alta şi împreună cu aceasta formează un ansamblu în forma literei E, fiecare aripă având forma literei L. Construcţia a întâmpinat dificultăţi, după inaugurarea din 1842 fiind nevoie de noi lucrări de consolidare încheiate în 1846[15].

Sporind numărul de eleve şi de secţii ale şcolii, a fost nevoie de construirea unor corpuri de clădire noi. Congregaţia avea în posesie un teren întins, la est de clădirea mănăstirii şi de biserică, pe locul fostului lac „Lintea Broaştelor". Pe măsură ce terenul a fost amenajat s-a construit un nou corp de clădire (numit în prezent „corpul B"[16]), de-a lungul străzii Girod. Această stradă a fost trasată între 1620-1630, în albia majoră a Someşului, fiind expusă inundaţiilor împreună cu străzile alăturate, până la ridicarea digurilor de apărare în secolul al XVIII-lea. Numele s-a păstrat până în 1883, când s-a schimbat în strada Kinizsi, apoi în perioada interbelică este cunoscută ca strada Moldova. În perioada comunistă s-a numit o vreme din nou Kinizsi (până în 1963), apoi strada Scânteii, iar după 1989 a luat numele scriitorului Ioan Slavici[17]. Noul corp de clădire, format din subsol, parter şi un etaj, a fost realizat în stil neoclasic. Conform tradiţiei, construcţia s-a realizat în două etape[18]. Într-o primă etapă ar fi fost realizat parterul, care a fost inaugurat în 1881, iar în a doua etapă, în 1892, a fost dat în folosinţă etajul I. Anuarele vechi ale şcolilor surorilor caritătii spun însă altceva[19]. Într-o primă etapă a fost realizată partea vestică a corpului, care a fost finalizată în 1892. În 1902, prin grija canonicului şi superiorului ordinului Hámon József, a fost construită o altă aripă în continuarea acestuia, spre est[20]. Cele două au fost unite, formând până astăzi un singur corp de clădire.

Corpul nou[21] a fost inaugurat în 1912[22], fiind realizat în acelaşi stil neoclasic ca şi corpul B. Şi acesta are un subsol, parter şi un etaj, precum corpul B. Structura sa interioară este însă diferită, deoarece sălile de clasă sunt dispuse de o parte şi de alta a unui coridor larg, atât la demisol, cât şi la parter şi etaj. La parter şi la etaj coridoarele se încheie, în ambele capete, cu geamuri de mari dimensiuni, ceea ce asigură o bună iluminare naturală a acestora. Intrarea

---

[15] Franciscus Keszler, *op. cit.*, p. 81; *A szatmári irgalmas-nénék congregátiojának megalakulása és működése a jelenben*, Nyomatott a Pázmany-Sajtóban, Szatmár-Németi, 1912, p. 11.

[16] Utilizat în prezent de Colegiul Naţional „Ioan Slavici", instituţia şcolară continuatoare a Şcolilor Surorilor Vincentine.

[17] Pentru „istoricul" străzii: Bura László, Öt évszázad utcanevei Szatmárnémeti (Satu Mare (1500-2000), Szatmárnémeti, 2007, p. 38, 43, 76.

[18] Aceste date apar consemnate şi în albumele de 100, respectiv 150 de ani aflate în Arhiva Ordinului Sf. Vincenţiu de Paul de la Satu Mare.

[19] Obert M. Alacoque, *Szatmárnémeti Róm. Kat. Tanitónőkepző Intézetének és Leányliceumának. Évkönyve az 1940-1941 évről*, Szatmárnémeti, 1941, p. 9.

[20] Este posibil ca parterul aripii vestice să fi fost finalizat în 1881 şi etajul în 1902.

[21] Utilizat tot de către Colegiul Naţional „Ioan Slavici". Este denumit „Corpul A" din obişnuinţă deşi este cel mai nou din cadrul ansamblului.

[22] Cu privire la construirea acestuia: Perémi M. Ancilla (igazgató), *A Szatmárnémeti Szent Erzsébet Leánygimnazium, Évkönyve az 1943-1944. Tanévről*, „Pátria" könyvnyomdai, Szatmárnémeti, 1944, p. 10 şi Arhivele Naţionale, Biroul Judeţean Satu Mare, fond: *Colecţia de documente şcolare*, inv. nr. 400, Registru nr. 119, f. 2.

principală a corpului nou de clădire, este prevăzută cu un portal monumental, cu ancadrament semicircular, străjuit de câte un pilastru. Deasupra portalului în rezalit se află două ferestre încoronate cu un fronton triunghiular comun, încadrate de câte un pilastru cu capitel corintic. În stânga intrării se află până astăzi sala de gimnastică. Accesul la etaj se realizează printr-o scară interioară deschisă cu rampe drepte.

Atât corpul nou, cât şi corpul B au faţadele soluţionate identic. Spaţiile cu funcţii speciale sunt marcate în rezalit. Ancadramentul ferestrelor variază şi este constituit din elemente ale stilului neoclasic. Ferestrele de la parter sunt închise toate printr-un lintel. Unele ferestre de la etaj sunt încoronate cu câte un fronton triunghiular. Ritmicitatea faţadei este subliniată de prezenţa unor pilaştri, care la etaj sunt prevăzuţi cu capiteluri corintice. Întreg edificiul se caracterizează prin sobrietate şi eleganţă.

La ambele corpuri demisolul şi parterul au tavanul boltit sub forma unui arc romanic semicircular. În corpul nou, sălile de la etaj au un tavan realizat dintr-o succesiune de micro-arce semicirculare („valuri"), realizate din bolţişoare de cărămidă aşezate pe profile metalice. În corpul B, planşeul peste etaj este neted, fiind realizat din lemn tencuit. Pereţii exteriori şi cei interiori cu rol structural au grosimi de circa 80 cm[23], ceea ce asigură un confort termic deosebit şi rezistenţă la stres fizic. Corpul nou are o suprafaţă desfăşurată de 1728 metri pătraţi, iar corpul B de 1894 metri pătraţi. Fiecare şcoală avea propriul spaţiu în aceste clădiri, inclusiv propria bibliotecă. În schimb, cabinetele şi laboratoarele de fizică, chimie, biologie se utilizau în comun (erau amplasate în corpul B). Dotarea acestora era una de invidiat, o bună parte a materialui didactic fiind şi azi viabil[24]. Ca sală de sport, se folosea, la fel ca astăzi, sala de gimnastică de la intrarea corpului A, dar şi actuala sală festivă, localizată în corpul B la etaj. Pentru încălzire se utilizau sobe de teracotă în toate spaţiile.

La începutul secolului XX a fost ridicată clădirea grădiniţei. Noul edificiu, o clădire doar cu parter, a fost amplasat între corpurile de clădire A şi B. Astfel grădiniţa a fost mutată de la demisolul claustrului unde funcţionase până atunci. Clădirea există şi astăzi, adăpostind Grădiniţa nr. 2.

În anii 1896-1897 a fost finalizată construcţia casei pentru bătrâni. Aceasta, o clădire cu parter, este situată la est de corpul nou. Astăzi aici funcţionează Şcoala Populară de Artă.

În perioada interbelică, probabil în anul 1936[25] sau în 1942[26], la est de aripa nordică a claustrului a fost construită o cantină, existentă şi azi. Cantina are un demisol, parter şi etaj, suprafaţa sa desfăşurată fiind de 822 metri pătraţi.

La nord de corpul nou, peste o parte a curţii şi terenului de baschet de astăzi, a existat o clădire utilizată ca spălătorie şi pentru atelierele de croitorie. Această clădire a fost demolată în anul şcolar 1971-1972.

Terenul deţinut de călugăriţe se întindea până în apropiere de biserica Hildegarda. Spre limita estică a acestuia mai exista o clădire, care, în perioada postbelică, a fost utilizată un timp ca internat (era o clădire cu un singur nivel). Aceasta era situată aproximativ în spatele hotelu-

[23] La corpul B, peretele exterior nordic de la parter are doar 65 cm, fiind străpuns cu deschideri ample pentru geamuri.

[24] Ca o curiozitate, menţionăm că în laboratorul de biologie al Colegiului Naţional „Ioan Slavici" se păstrează scheletele a două dintre călugăriţele-profesoare, din secolul al XIX-lea, a căror ultimă dorinţă a fost să-şi doneze corpul după moarte, pentru a fi utilizat ca material didactic.

[25] Arhivele Colegiului Naţional „Ioan Slavici", cutia VII.1. 1956-1966, dos. 14, doc. „Proiect instalaţii încălzire centrală la Liceul nr. 2 din Satu Mare", nepaginat.

[26] Sora Szabó M. Rita (interviu 18.10.2017) susţine că aceasta a fost ridicată cu ocazia centenarului ordinului la Satu Mare. Cantina apare pe fotografiile din albumul centenar al ordinului (1842-1942), album aflat în Arhiva Ordinului Sf. Vincenţiu de la Satu Mare.

lui „Sport" de astăzi. A fost demolată probabil după 1990.

Curtea şi terenurile de sport ale Colegiului Naţional „Ioan Slavici" de astăzi adăposteau celebrele grădini şi parcul călugăriţelor, extrem de bine întreţinute. Toţi inspectorii care au vizitat şcoala, consemnează în jurnalul de inspecţii impresii excelente cu privire la baza materială a acesteia. Haller Francisc scria în 8 ianuarie 1947[27]: „Clasele sunt luminoase, uşor aerisibile, foarte curate, cu lumină electrică." În acelaşi an, la 24 mai, inspectoarea Ana Maria Mernescu (din minister) nota: „Localul şcoalei, vechiu, foarte încăpător şi bine întreţinut, cu curţi interioare prefăcute în grădini deosebit de îngrijite, oferă un cadru prielnic învăţământului, păstrând acea atmosferă de linişte şi reculegere sufletească proprie mănăstirilor."[28]

Finanţarea „Institutelor şcolare ale surorilor caritătii" se realiza din fondurile Episcopiei romano-catolice de Satu Mare, din taxele de studii şi examene achitate de eleve, din donaţii şi din veniturile fermelor deţinute de şcoală, în care elevele învăţau noţiuni practice de agricultură. Produsele obţinute în aceste ferme erau utilizate şi pentru hrana elevelor interne şi a călugăriţelor.

2. Adaptarea institutelor şcolare vincentine la sistemul românesc de învăţământ

2.1. Introducerea limbii române ca obiect de studiu

În anul şcolar 1918-1919 şcolile vincentine de la Satu Mare au funcţionat în continuare după legislaţia maghiară, autorităţile statului român preluând efectiv judeţul abia în aprilie 1919[29]. Adaptarea la sistemul românesc de învăţământ a fost un proces de durată. De altfel, Consiliul Dirigent nu a forţat lucrurile, respectând acel principiu al Rezoluţiei de la Alba Iulia, conform căruia „fiecare popor se va instrui ... în limba sa proprie". După transferul puterii de către autorităţile de la Alba Iulia către autorităţile de la Bucureşti la 4 aprilie 1920, şcoala a trebuit să se adapteze tot mai mult legislaţiei româneşti. Decretul 5297 din 11.12.1920, stabilea principiile de funcţionare a şcolilor particulare confesionale din regatul României. Se stipula ca şi în aceste şcoli să se utilizeze programele analitice în vigoare pentru şcolile de stat. Decretul permitea predarea în limbile minorităţilor, excepţie făcând limba română, istoria românilor şi geografia României[30]. Decretul a rămas în vigoare, până la votarea legii privind învăţământul particular în 1925. Până în 1923 s-a permis utilizarea manualelor tipărite în Ungaria, după care acestea au trebuit înlocuite cu manuale româneşti[31].

La Şcoala Civilă şi la Liceul Romano-Catolic de Fete limba română este introdusă ca obiect de studiu din anul şcolar 1919-1920[32]. Pentru predarea acesteia au fost aduse călugăriţe de origine română, Alunár M. Assiola şi Marosan M. Leonarda. În anul şcolar 1921-1922 apare pentru prima dată în registrele matricole ale Şcolii Civile ştampila bilingvă româno-maghiară. În premieră numele şcolii este tradus în română - „Şcoala Civilă Romano-Catolică de Fete Satu Mare". Anul şcolar 1922-1923 este primul împărţit în trei trimestre. Tot în acest an, în registrul matricol[33], pentru întâia oară, numele străzilor din Satu Mare este trecut bilingv sau după noua denumire românească. Abia din anul şcolar 1923-1924 registrul matricol este completat exclusiv în limba română (inclusiv rubricatura tipizată). În trimestrele I şi II s-au acordat calificative,

---

[27] ANBJSM, fond: *Colecţia de documente şcolare,* inv. nr. 400, Registru nr. 119, f. 2.

[28] *Ibidem,* f. 11.

[29] Vezi în acest sens Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919),* Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004, p. 276.

[30] Ioan Viman, Învăţământul secundar din părţile sătmărene în perioada interbelică, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2007, p. 334.

[31] *Ibidem,* pp. 332-333.

[32] ANBJSM, fond: *Gimnaziul Romano-Catolic de Fete,* inv. nr. 371, Registrul matricol nr. 3, pentru elevele particulare şi Registrul matricol nr. 4 pentru clasele cu frecvenţă.

[33] Pentru aceasta şi pentru celelalte schimbări - vezi loc. cit., Registrul matricol nr. 6.

după sistemul maghiar, scrise însă în limba română.

În Şcoala Primară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare, limba română se introduce ca obiect de studiu doar în anul şcolar 1921-1922 şi numai pentru clasele a III-a şi a IV-a, eleve interne şi externe[34]. Tot atunci apar înscrisurile bilingve în registrele matricole şi o ştampilă bilingvă a şcolii. În acelaşi an se introducea şi la Şcoala Normală Superioară.

După adoptarea *Legii asupra învăţământului particular din 1925*, în cadrul Şcolii Primare este introdus anul şcolar cu trei trimestre, şi sistemul românesc de evaluare cu note de la 1-10 (din anul şcolar 1926-1927, după ce în anul anterior calificativele din sistemul maghiar de notare au fost echivalate cu notele româneşti). Conform articolului 39 din acest act legislativ „Oricare ar fi limba de predare a unei şcoli particulare, limba română, istoria românilor şi geografia României se vor preda în limba română în toate şcolile de orice grad şi categorie, începând din clasa a III-a primară, în numărul de ore stabilit prin regulament. Aceste materii nu se pot preda decât de către profesorii calificaţi şi care cunosc limba română."[35]

2.2. Restructurarea organizatorică a şcolilor surorilor vincentine

Era inevitabil ca în timp aceste şcoli să se adapteze la noile realităţi. Două dintre institute vor fi închise la începutul deceniului al treilea al secolului XX, iar una va fi transformată.

Şcoala Normală Romano-Catolică de Educatoare şi-a închis porţile în 1922, după 30 de ani de funcţionare. Ea nu a fost închisă de autorităţile române ci de Episcopia Romano-Catolică de Satu Mare, din lipsă de candidate. Astfel, printr-o adresă datată la 24 august 1922, episcopul Boromisza Tibor îl anunţa pe directorul acesteia, dr. Kováts Gyula, că şcoala îşi va suspenda activitatea dacă nu se vor înscrie la cursuri cel puţin zece eleve, pentru anul şcolar 1922-1923[36]. Se pare că acest lucru nu a putut fi realizat şi activitatea de învăţământ desfăşurată aici a fost sistată. În 1920 s-au făcut pentru ultima dată înscrieri la şcoală, iar în 1922 a absolvit ultima promoţie a acesteia. După 30 de ani de existenţă şi circa 900 de absolvente, această instituţie de educaţie a surorilor carităţii de la Satu Mare şi-a închis porţile.

Aceeaşi soartă o va avea şi Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete. După 1919 şcoala nu a mai fost la fel de atractivă, tot mai puţine eleve alegând să studieze aici. În unele lucrări se susţine că închiderea şcolii a avut loc în 1924[37], dar toate documentele şcolii se opresc în 1923. Registrul matricol şi registrele de înscriere la şcoală nu mai conţin nicio poziţie înscrisă după încheierea anului şcolar 1922-1923, iar ultimul proces-verbal al unei şedinţe a corpului profesoral datează din 21 iunie 1923[38]. Toate acestea ne îndreptăţesc să credem că şcoala a încetat să mai funcţioneze din vara anului 1923.

Dintre şcolile pedagogice a fost păstrată Şcoala Normală Romano-Catolică de Învăţătoare. La aceasta, din anul şcolar 1922-1923 nu a mai fost permisă înscrierea elevelor „particulare". Predarea se realiza în limba maghiară. În perioada anilor 1924-1932, când şcoala nu a avut drept de publicitate, elevele au susţinut examenul de absolvire în cadrul Şcolii Normale de Băieţi (şcoală de stat)[39]. Limba de predare era maghiara, excepţie făcând istoria, geografia,

[34] ANBJSM, fond Şcoala Elementară Romano-Catolică de Fete, inv. nr. 372, Registrul matricol nr. 26 pentru elevele externe şi Registrul matricol nr. 27 pentru elevele interne.

[35] *Legea asupra învăţământului particular din 1925*, text disponibil la: http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=113#top (ultima accesare: 14 august 2016).

[36] Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, fond: Şcoala Normală Romano-Catolică de Educatoare, doc. neclasificat.

[37] Burá László, *A Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Iskolai Tanitónőkepző Intézet*, în „Satu Mare. Studii şi Comunicări", XIV, 1997, p. 300, 301, 329; Idem, *Iskolavárosunk Szatmárnémeti*, Status Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999, pp. 201-203.

[38] Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, fond: Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete, Registrul nr. 6, nepaginat.

[39] Obert M. Alacoque, (igazgató), *Szatmárnémeti Róm. Kat. Tanitónőkepző Intézetének és Leányli-*

educaţia civică şi constituţia (şi bineînţeles limba şi literatura română). Manualele utilizate erau atât în limba română, cât şi în maghiară[40]. Pentru accederea în şcoală se susţinea un examen de admitere. Comisia de admitere era prezidată de un profesor din altă şcoală. De exemplu, în septembrie 1938, acesta a fost Eugen Seleş, directorul Liceului „Mihail Eminescu"[41]. De altfel, la toate şcolile surorilor vincentine, înainte de 1920 examenele de admitere şi absolvire erau prezidate de un reprezentant al episcopiei. După acest an acestea au fost supervizate de un delegat al Ministerului Instrucţiunii, de regulă profesor secundar în învăţământul de stat sătmărean.

Din anul 1923 Şcoala Civilă şi-a pierdut dreptul de publicitate, astfel că examenele de final de an se susţineau la Şcoala Secundară de Stat pentru Fete [42]. Aşa s-a întâmplat în anii 1924, 1925 şi 1926[43]. Deoarece în sistemul românesc de educaţie nu exista acest tip de şcoală, în 1926 Şcoala Civilă a fost unită cu Liceul Romano-Catolic de Fete, funcţionând pentru restul perioadei interbelice ca gimnaziu cu predare în limba maghiară[44] (clasele I-IV, echivalente cu clasele V-VIII de astăzi).

Din februarie 1923 şi Liceul Romano-Catolic de Fete şi-a pierdut dreptul de publicitate, astfel că examenele de admitere şi cele de sfârşit de an se susţineau la Gimnaziul (ulterior Liceul) de Fete „Doamna Stanca" (liceu de stat) sau chiar la Liceul de Băieţi „Mihail Eminescu". Examenul de bacalaureat se susţinea de asemenea la Liceul „Eminescu". De asemenea nu mai puteau fi înscrise eleve particulare. Ministrul Constantin Angelescu a vizitat şcoala în 27 august 1923 şi a rămas impresionat de dotările acesteia. Acesta a promis că dacă se va înfiinţa secţia română în cadrul şcolii, şi va fi respectată programa şcolară românească, se va reveni asupra dreptului de publicitate şi de asemenea va fi oferită finanţare şi din partea statului român[45]. Şcoala s-a conformat, înfiinţând în toamna anului 1923 o primă clasă de gimnaziu cu predare în limba română, şi a introdus programele analitice româneşti, pentru clasele I şi a V-a, urmând ca acestea să fie aplicate progresiv. Din toamna aceluiaşi an, geografia României la clasa a IV-a, istoria românilor la clasele a IV-a şi a VIII-a şi constituţia României la clasa a VIII-a s-au predat în limba română şi la secţia maghiară [46]. Totodată s-a introdus sistemul de notare românesc cu note de la 1 la 10 şi structura anului şcolar - împărţit în trei trimestre. În anul şcolar 1926-1927 absolvea prima generaţie a gimnaziului de la secţia română. Din 1927-1928 a funcţionat prima clasă de secţia română la ciclul superior al liceului (clasa a V-a), secţia maghiară de la cursul superior mergând în lichidare. Din 1929-1930 liceul va avea la cursul superior doar clase de secţia română. Cursul inferior (gimnaziul) era dublu, existând atât secţie română (clasele numerotate cu litera A), cât şi secţia maghiară (clasele numerotate cu B). De remarcat că elevele de etnie maghiară, care frecventau secţia română, aveau posibilitatea să studieze limba maghiară ca materie şcolară opţională. Şcoala va rămâne cu această structură organizatorică până în 1940.

Şcoala a făcut efortul de a se româniza atât pentru a reprimi dreptul de publicitate, cât

ceumának. Évkönyve az 1940-1941 évről, Szatmárnémeti, 1941, p. 13.

[40] Vezi în acest sens *Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1929-1930*, Tipografia Pallas, Satu Mare, pp. 10-11 (în continuare: *Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1929-1930*).

[41] *Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1937-1938*, Tipografia „Patria", Satu Mare, 1938, p. 5 (în continuare: *Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1937-1938*).

[42] Azi Colegiul Naţional „Doamna Stanca".

[43] ANBJSM fond: *Gimnaziul Romano-Catolic de Fete*, inv. nr. 371, Registrul matricol nr. 6, f. 374 şi 375 etc.

[44] *Anuarul Liceului de Fete Rom. Cat. din Satu Mare pe anul şcolar 1927-1928, publicat de dr. Ludovic Lőrincz directorul liceului*, Tipografia „Patria", Satu Mare, 1929, p. 3 3 (în continuare *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1927-1928)*.

[45] *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1923-1924*, p. 6.

[46] *Ibidem.*

și pentru a beneficia de anumite drepturi, care se aplicau doar pentru secția română: salarizarea profesorilor (care astfel era suportată de stat), dreptul de a înscrie eleve de orice confesiune și de a susține examenele de final de an în școală cu cadrele didactice proprii[47]. În 1929 directorul liceului se plângea că statul român nu își respectă propriile legi, deoarece, pe ultimii doi ani școlari: 1927-1928 și 1928-1929, nu se alocaseră fonduri pentru plata salariilor cadrelor didactice de la secția română, iar dreptul de publicitate nu fusese încă acordat școlii[48]. Acesta a fost acordat în cele din urmă în 1932, atât pentru secția română, cât și pentru secția maghiară, astfel putându-se susține examenele de admitere și de final de an școlar[49]. Plata personalului didactic din fondurile statului nu pare să se fi obținut deoarece, în toate anuarele din deceniul IV al secolului trecut, se menționează că fondul de salarii se asigura de către episcopie și din taxele școlare achitate de eleve[50].

Pe lângă școala normală și liceu, în perioada interbelică, în complexul școlar creat de ordinul Sf. Vincențiu de Paul la Satu Mare au mai funcționat Școala Primară Romano-Catolică de Fete, grădinița și Școala de Croitorie. Toate acestea au păstrat predarea în limba maghiară, intervenția autorităților române asupra acestora fiind minimă. De exemplu Școala Primară și-a păstrat sistemul cu șase clase, clasa a VII-a fiind introdusă abia în anul școlar 1935-1936[51].

2.3. Impactul procesului de românizare asupra elevelor școlilor vincentine

2.3.1 Evoluții și involuții numerice

În cele ce urmează vom încerca să stabilim ce impact au avut schimbările de statut și de legislație asupra numărului și tipului sociologic de eleve înscrise la școlile surorilor vincentine de la Satu Mare. În tabelul următor vom prezenta evoluția/involuția numerică a elevelor între 1900-1940[52].

Este evidentă creșterea neașteptată a efectivelor școlii în timpul Primului Război Mondial. Această creștere este datorată numărului mare de eleve particulare, care alegeau Satu Mare probabil datorită depărtării de zona frontului și a liniștii relative din regiune. Trebuie să precizăm că înainte de 1918 cele trei secții ale școlii normale atrăgeau eleve de la mari distanțe, din toate zonele Imperiului. Grădinița și Școala Primară „adunau" eleve din municipiul Satu Mare

---

[47] *Anuarul Liceului de Fete Rom. Cat. din Satu Mare pe anul școlar 1926-1927, publicat de dr. Ludovic Lőrincz directorul liceului*, Tipografia Pallas, Satu Mare, 1928, p. 3 (în continuare *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1926-1927*).

[48] *Anuarul Liceului de Fete Rom. Cat. din Satu Mare pe anul școlar 1928-1929, publicat de dr. Ludovic Lőrincz directorul liceului*, Tipografia „Patria", Satu Mare, 1930, p. 10 (în continuare *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1928-1929*).

[49] Popovics M. Ancilla, *op. cit.*, p. 22.

[50] De văzut în acest sens *Anuarul Liceului de Fete Rom. Cat. din Satu Mare pe anul școlar 1932-1933, publicat de dr. Ludovic Lőrincz directorul liceului*, Tipografia „Patria", Satu Mare, 1934, p. 3 (în continuare *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1932-1933*); *Anuarul Liceului de Fete Rom. Cat. din Satu Mare pe anul școlar 1935-1936, publicat de dr. Ludovic Lőrincz directorul liceului*, Tipografia „Patria", Satu Mare, 1937, p.5 (în continuare *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1935-1936*); *Anuarul Liceului de Fete Rom. Cat. din Satu Mare pe anul școlar 1936-1937, publicat de dr. Ludovic Lőrincz directorul liceului*, Tipografia „Patria", Satu Mare, 1938, p. 3 (în continuare *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1936-1937*); *Anuarul Liceului de Fete Rom. Cat. din Satu Mare pe anul școlar 1937-1938, publicat de dr. Ludovic Lőrincz directorul liceului*, Tipografia „Patria", Satu Mare, 1939, p.3 (în continuare *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1937-1938*).

[51] Conform *Legii pentru învățământul primar al Statului* din 1924, învățământul primar era de șapte clase

[52] Date calculate pe baza înscrisurilor din registrele matricole, iar în cazul Școlii Normale Romano-Catolice de Învățătoare, pe baza anuarelor școlare și a altor surse pe care le precizăm pentru fiecare an școlar în parte (presă etc.)

Tabel nr. 1: Evoluţia numerică a elevelor înscrise la şcolile surorilor vincentine de la Satu Mare între 1900-1940

Anul şcolar	Grădiniţa	Şcoala Primară	Şcoala de Croitorie	Şcoala Civilă	Liceul	Şcoala Normală Învăţătoare	Şcoala Normală Educatoare	Şcoala Normală Superioară	Total înscrise
1900 - 1901	?	377	?	226	-	?	51	13	**667**
1901 - 1902	?	398	?	179	-	?	51	18	**646**
1902 - 1903	?	378	?	174	-	?	64	17	**633**
1903 - 1904	?	311	?	188	-	?	51	17	**567**
1904 - 1905[53]	?	359	?	210	-	192	56	29	**846**
1905 - 1906	?	358	?	213	-	?	63	24	**658**
1906 - 1907	?	387	?	234	-	?	51	21	**693**
1907 - 1908	?	363	?	261	-	?	58	33	**712**
1908 – 1909	?	347	?	273	-	?	47	39	**706**
1909 - 1910	?	375	?	278	-	?	58	39	**750**
1910 - 1911	?	346	?	302	-	?	77	35	**760**
1911 - 1912	131	344	18	274	-	?	74	27	**868**
1912 - 1913	163	350	?	283	-	?	88	22	**906**
1913 - 1914	?	362	?	327	-	?	109	50	**848**
1914 - 1915	?	359	?	280	-	?	106	60	**805**
1915 - 1916	200	405	?	388	-	?	130	58	**1181**
1916 - 1917	?	430	?	422	-	?	131	84	**1067**
1917 - 1918	?	447	?	483	-	?	130	77	**1137**
1918 - 1919	?	451	?	490	92	?	90	57	**1180**
1919 - 1920[54]	?	837	?	639	154	?	49	60	**1739**
1920 - 1921	?	512	?	349	170	123	20	38	**1212**
1921 - 1922	?	464	?	326	211	104	10	43	**1158**
1922 - 1923	?	421	?	309	188	76	-	17	**1011**
1923 - 1924	?	329	?	204	214	50	-	-	**797**
1924 - 1925	?	256	?	84	239	40	-	-	**619**
1925 - 1926	135	176	?	51	250	29	-	-	**641**
1926 - 1927	?	205	?	6	338	33	-	-	**490**
1927 - 1928	?	224	?	5	312	47	-	-	**588**
1928 - 1929	?	267	?	-	273	95	-	-	**635**
1929 - 1930	?	277	?	-	281	120	-	-	**678**
1930 - 1931	200	311	?	-	290	117	-	-	**918**
1931 - 1932	?	276	?	-	290	97	-	-	**663**
1932 - 1933	?	261	?	-	332	95	-	-	**688**
1933 - 1934	?	261	?	-	354	67	-	-	**682**
1934 - 1935	?	243	?	-	364	55	-	-	**662**
1935 - 1936	?	243	?	-	375	47	-	-	**665**
1936 - 1937	?	255	?	-	374	57	-	-	**686**
1937 - 1938	?	247	?	-	322	61	-	-	**630**
1938 - 1939	?	215	?	-	319	57	-	-	**591**
1939 - 1940	?	236	?	-	333	87	-	-	**656**

și din satele din apropiere, iar Școala Civilă din comitatul Satu Mare și din zonele limitrofe ale comitatelor vecine. După 1919, datorită noilor granițe, școlile vor pierde legătura cu vestul comitatului Satu Mare, rămas Ungariei. Scăderea efectivului după război se datorează și desființării Școlii Normale de Educatoare și a Școlii Normale Superioare. O altă cauză a scăderii numărului de eleve o reprezintă retragerea dreptului de publicitate la majoritatea școlilor surorilor vincentine în 1923. Acest fapt a direcționat elevele spre școlile de stat. Numeric însă lucrurile au fost echilibrate de înființarea Liceului Romano-Catolic de Fete, astfel că valorile interbelice sunt aproape identice cu cele antebelice.[53][54]

2.3.2. Date cu privire la confesiunea și etnia elevelor

Pentru toată perioada interbelică, atât în Școala Normală de Învățătoare cât și în Școala Primară Romano-catolică de Fete au dominat numeric elevele de confesiune romano-catolică. Înainte de război aceasta a fost o caracteristică a celor trei școli normale, însă la Școala Primară existase o extremă diversitate etnică și confesională, în unele perioade aceasta fiind dominată numeric de elevele de religie israelită, în timp ce elevele de confesiune greco-catolică reprezentau între 15 și 25% din efectiv[55]. În perioada interbelică, la Școala Primară, există ani cu o absolută majoritate a elevelor romano-catolice-98,29% în anul școlar 1925-1926, 68,81% în 1930-1931, 73,36% - în 1935-1936, celelalte eleve fiind în mare parte de confesiune reformată[56].

În cazul Școlii Normale de Învățătoare lucrurile stau astfel: [57][58][59][61][62]

Anul școlar	Confesiunea elevelor de la ȘcoalaNormală Romano-Catolică de Învățătoare						Total (100 %)
	Romano-catolică	Greco-catolică	Ortodoxă	Reformată	Israelită	Alta/ neprecizată	
1922 - 1923[57]	60 (78,94 %)	15 (19,73 %)	-	1 (1,31 %)	-	-	**76**
1926 - 1927[58]	25 (65,78 %)	2 (5,26 %)	-	11 (28,94 %)	-	-	**38**
1929 - 1930[59]	91 (75,83 %)	1 (0,83 %)	-	28 (23,33 %)	-	-	**120**
1933 - 1934[60]	45 (66,17 %)	-	-	23 (33,83 %)	-	-	**68**
1935 - 1936[61]	31 (64,58 %)	-	-	17 (35,42 %)	-	-	**48**
1938 - 1939[62]	25 (43,10 %)	-	-	33 (56,90 %)	-	-	**58**

Tabel nr. 2: Confesiunea elevelor de la Școala Normală Romano-Catolică de Învățătoare în perioada interbelică

Este lesne de observat dominația numerică a elevelor de confesiune romano-catolică într-o bună parte a perioadei interbelice, pentru ca pe finalul acesteia majoritare să ajungă elevele reformate. Pe baza acestor date putem presupune că majoritatea elevelor școlii în perioada interbelică a fost de etnie maghiară.

---

[53] Informația despre numărul de eleve de la Școala Normală Romano-Catolică de Învățătoare am preluat-o din Heti Szemle, nr. 36, 14 septembrie 1904, p. 5.

[54] Creșterea „anormală" din acest an se datorează preluării unor eleve de la alte școli, care susțin examenele ca particulare.

[55] Radu David, *Date cu privire la Școala Primară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare:1842-1948*, în „Satu Mare. Studii și Comunicări", vol. XXXII/II, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2016, pp. 128-129.

[56] *Ibidem*.

[57] Anuarul Școalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1922-1923, pp. 4-6.

[58] Anuarul Școalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1926-1927, p. 7.

[59] Anuarul Școalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1929-1930, p. 19.

[60] Anuarul Școalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1933-1934, p. 15.

[61] Anuarul Școalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1935-1936, p. 15.

[62] Anuarul Școalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1938-1939, p. 14.

Situaţia era cu totul alta în cadrul Liceului Romano-Catolic de Fete.[6364656667686970]

Tabel nr. 3: Confesiunea elevelor de la Liceul Romano-catolic de Fete în perioada interbelică

Anul şcolar	Confesiunea elevelor Liceului Romano-Catolic de Fete						Total (100 %)
	Romano-catolică	Greco-catolică	Ortodoxă	Reformată	Israelită	Alta/ neprecizată	
1918 - 1919[63]	42 (45,65 %)	9 (9,78)	-	12 (13,04 %)	25 (27,17 %)	4 (4,34 %)	**92**
1919 - 1920[64]	69 (44,80 %)	6 (3,89 %)	-	19 (12,33 %)	52 (33,76 %)	8 (5,19 %)	**154**
1923 - 1924[65]	66 (30,84 %)	14 (6,54 %)	-	24 (11,21 %)	110 (51,40 %)	-	**214**
1926 - 1927[66]	138 (40,82 %)	12 (3,55 %)	-	35 (10,35 %)	149 (44,08 %)	4 (1,18 %)	**338**
1928 - 1929[67]	108 (39,56 %)	23 (8,42 %)	3 (1,09 %)	28 (10,25 %)	111 (40,65 %)	-	**273**
1932 - 1933[68]	133 (40,06 %)	63 (18,97 %)	2 (0,60 %)	38 (11,44 %)	96 (28,91 %)	-	**332**
1935 - 1936[69]	157 (41,86 %)	80 (21,33 %)	8 (2,13 %)	55 (14,66 %)	75 (20 %)	-	**375**
1937 - 1938[70]	135 (41,92 %)	54 (16,77 %)	5 (1,55 %)	46 (14,28 %)	82 (25,46 %)	-	**322**

După cum se poate observa, elevele de confesiune romano-catolică au doar o majoritate relativă. În deceniul al treilea al secolului XX, cel puţin în unii ani şcolari, majoritatea a fost reprezentată de elevele de confesiune israelită, situaţie pe care am mai întâlnit-o şi în cazul şcolii primare (pentru altă perioadă însă). În multe clase acestea au fost majoritare. De exemplu, în anul şcolar 1919-1920, în clasa a VI-a, din 24 de eleve - 15 erau israelite. În 1923-1924, la gimnaziu, din 171 de eleve-95 erau israelite. În deceniul al patrulea procentajul acestora s-a stabilizat între 25-30% din total, pentru a scădea abrupt în anii celui De-al Doilea Război Mondial[71].

Rămâne surprinzătoare prezenţa elevelor din confesiunile reformate (majoritatea calvine), în condiţiile în care acestea aveau instituţii şcolare în oraş. Cât despre elevele de confesiune greco-catolică, se poate constata că după un început timid, marcat probabil de neîncrederea în noua instituţie şcolară şi în rostul unei educaţii la standarde atât de înalte pentru fete, în deceniile patru şi cinci ale secolului al XX-lea, procentajul acestora s-a stabilizat în jurul valorii de 20%, în ciuda existenţei în imediata apropiere a Şcolii Secundare de Fete de Stat. Elevele ortodoxe proveneau din familii originare din Vechiul Regat, detaşate cu serviciul la Satu Mare (ofiţeri, magistraţi, diverşi funcţionari).

Datele indică o majoritate (cel puţin relativă) a elevelor de etnie maghiară, în toţi anii. Superioritatea numerică a acestora a fost „ameninţată" însă la finalul deceniului al treilea al

[63] Datele le-am extras din Registrul matricol nr. 1, pentru elevele din clasele cu frecvenţă şi din Registrul matricol nr. 2, pentru elevele particulare - AN BJ SM, fond: Liceul de Fete Maghiar, inv. nr. 375.

[64] Datele le-am extras din anuarul şcolii pentru anii şcolari 1919-1920 şi 1920-1921, pp. 7-9.

[65] Date extrase din Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1923-1924, p. 14.

[66] Vezi în acest sens Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1926-1927, p. 26.

[67] Vezi în acest sens Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1928-1929, p. 33.

[68] Date extrase din Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1932-1933, p. 36.

[69] Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1935-1936, p. 26.

[70] Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1937-1938, p. 28.

[71] Pentru toată perioada interbelică prezenţa elevelor de confesiune israelită este mult mai semnificativă decât la Liceul de Stat „Doamna Stanca". În 1923-1924 la liceul de stat erau înregistrate 24,67% eleve israelite, în ultimii ani ai deceniului al treilea 14-15% în 1934-1935 numărul acestora atinge un maxim de 35,34%, pentru a ajunge în 1939-1940 la doar 12,04 %. Cf. Ioan Viman, *op. cit.*, p. 199.

secolului XX de către elevele de origine evreiască. Acestea se înscriau la secția română a școlii, unde erau de altfel majoritare. Procentul elevelor de origine română a fost mai degrabă scăzut până în a patra decadă a secolului al XX-lea. Acest fapt se explică prin apariția în oraș a unor școli de stat cu predare în limba română după 1920. În ciuda acestui fapt, procentajul elevelor romînce este destul de ridicat, școala reușind chiar să atragă fiicele elitei românești din oraș.

Datele cu privire la etnia elevelor vin să le completeze pe cele referitoare la confesiune.

Tabel nr. 4: Etnia elevelor de la Liceul Romano-Catolic de Fete în perioada interbelică

Anul școlar	Etnia elevelor de la Liceul Romano-Catolic de Fete						Total (100 %)
	Maghiară	Română	Germană	Evreiască	Ucraineană	Altele	
1919 - 1920[72]	84 (54,54 %)	5 (3,24 %)	9 (5,84 %)	52 (33,76 %)	1 (0,64 %)	3 (1,94 %)	**154**
1926 - 1927[73]	159 (47,04 %)	2 (0,59 %)	13 (3,84 %)	149 (44,08 %)	11 (3,25 %)	4 (1,18 %)	**338**
1928 - 1929[74]	115 (42,12 %)	18 (6,59 %)	18 (6,59 %)	111 (40,65 %)	10 (3,66 %)	1 (0,36 %)	**273**
1932 - 1933[75]	158 (47,59 %)	61 (18,37 %)	3 (0,90 %)	96 (28,91 %)	14 (4,21 %)	-	**332**
1935 - 1936[76]	186 (49,60 %)	91 (24,26 %)	12 (3,20 %)	75 (20 %)	11 (2,93 %)	-	**375**
1937 - 1938[77]	149 (46,27 %)	63 (19,56 %)	16 (4,96 %)	82 (25,46 %)	6 (1,86 %)	6 (1,86 %)	**322**

La Liceul Romano-Catolic de Fete cele mai multe eleve proveneau din familii de comercianți, funcționari și mici meseriași, adică din ceea ce s-ar putea numi clasa de mijloc a societății. Fetele din familii de agricultori și muncitori sunt slab reprezentate, însă după război procentajul acestora crește semnificativ. La Școala Normală Romano-Catolică de Fete este evidentă atractivitatea școlii pentru elevele originare din familiile de funcționari, industriași/ mici meseriași și cadre didactice. Situația este destul de asemănătoare cu cea de la Liceul Romano-Catolic, cu deosebirea că fetele provenite din familii de comercianți sunt mult mai puține decât la liceu, probabil și datorită absenței aproape totale a elevelor de etnie evreiască. De remarcat și prezența semnificativă a fetelor provenite din familii de agricultori, semn al unor mentalități în schimbare.

2.3.3. Date cu privire la situația la învățătură

2.3.3.1. Școala Normală Romano-Catolică de Învățătoare

Un indicator care descrie valoarea pregătirii în cadrul școlii este examenul de capacitate, cu care se încheiau cursurile școlii normale în perioada interbelică. Se susțineau nu mai puțin de șapte probe[78]. În primul rând erau *probele scrise* cu subiecte unice pe țară. Acestea se susțineau la: limba română (o compunere asupra unei teme alese de candidat din trei subiecte luate din pedagogie, istorie sau literatura română) și matematică (o probă la aritmetică, algebră sau geometrie și un subiect de contabilitate). Urmau *probele orale* care constau într-o dezbatere asupra unui autor clasic de pedagogie, istorie sau literatura română și asupra unei discipline

[72] Reconstituire bazată pe numele și confesiunea elevelor din Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1919-1920 și 1920-1921, pp. 7-9.

[73] Cf. Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1926-1927, p. 26.

[74] Cf. Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1928-1929, p. 33.

[75] Cf. Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1932-1933, p. 36.

[76] Cf. Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1935-1936, p. 26.

[77] Cf. Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1937-1938, p. 28.

[78] Gavril Hădăreanu, Ioan Sorin Cuc, *85 de ani de învățământ pedagogic în Beiuș: 1922-2007*, Ed. Emia, Beiuș, 2007, p. 63.

ştiinţifice, pe care ministerul o anunţa din timp; o disertaţie asupra unui subiect asemănător cu cele ce se discutau la cercurile învăţătoreşti. Examenul se încheia cu *probele practice* care constau în: desen, lucru de mână pentru fete în cazul şcolii noastre şi o lecţie deschisă, planificată în urma tragerii la sorţi, la o anumită clasă şi la o materie studiată. În stabilirea mediei finale, care trebuia să fie de cel puţin 7 (şapte) se luau în considerare şi lucrările de laborator, ierbarele, colecţiile de minerale realizate în ultimii doi ani şcolari, un fel de „portofoliu" personal al candidatului. „Aceasta era zestrea cu care pleca în apostolat, geamantanul cu un bogat şi variat material didactic."[79]

Examenul de capacitate avea loc în luna iunie. De regulă, examenul s-a ţinut la Şcoala Normală de Stat din Satu Mare, cu profesorii de la această şcoală, până la mutarea acesteia la Carei în 1930[80]. După 1930 examenele s-au susţinut în localul şcolii, comisia de examinare fiind condusă de un inspector desemnat de minister şi fiind formată din profesoare ale şcolii, dar şi din alte cadre didactice din oraş, mai ales de la Liceul de Băieţi „Mihail Eminescu". În 1930 comisia a fost condusă de către D. Bedeleanu, inspector şcolar în Bucureşti[81]. În 1934 examenul de capacitate s-a desfăşurat între 4 şi 15 iunie[82]. Preşedinte al comisiei a fost desemnat de către minister profesorul Vasile Scurtu (preda limba română la Liceul „Mihail Eminescu"). Alături de acesta a fost desemnat şi profesorul Iuliu Pop, care preda istorie, limba latină şi limba română la Liceul „Eminescu". În 1936, examenul de capacitate a avut loc între 11 şi 20 iunie[83]. Comisia de examinare a fost condusă de inspectorul Silviu Ţeposu şi de către acelaşi Iuliu Pop. În 1937 comisia era prezidată de Eftimiu Pandrea (profesor de limba română la „Eminescu") şi de către Iuliu Pop[84]. În 1938 aceiaşi profesori coordonau comisia de examinare[85].

În tabelul următor vom prezenta rezultatele elevelor şcolii la acest examen, în acei ani şcolari pentru care dispunem de informaţii. Precizăm că datorită schimbărilor de legislaţie şi de statut ale şcolii, în anii 1928, 1929, 1935 şi 1939 nu s-a susţinut examen de capacitate[86].

Anul şcolar	**Rezultatele elevelor şcolii la examenul de capacitate**					
	Prezentate la examen	**Promovate (100 %)**	**Promovate pe medii**			
			7 - 7,99	**8 - 8,99**	**9 - 9,99**	**10**
1925 - 1926[87]	24	24 (100 %)	10	12	2	-
1926 - 1927[88]	6	5 (83,33 %)	5	1	-	-
1929 - 1930[89]	10	6 (60 %)	4	2	-	-
1933 - 1934[90]	17	15 (88,23 %)	12	3	-	-
1935 - 1936[91]	16	11 (68,75 %)	6	5	-	-

[79] *Ibidem.*

[80] *Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1926-1927*, p. 7. Ioan Viman, *Aspecte privind evoluţia Învăţământului Pedagogic în Satu Mare (1779-1940)*, în „Satu Mare. Studii şi Comunicări, XXV/II, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2008, pp. 73-74.

[81] *Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1929-1930*, p. 8.

[82] *Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1933-1934*, p. 6.

[83] *Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1935-1936*, p. 5.

[84] *Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1936-1937*, p. 6.

[85] *Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1937-1938*, p. 6.

[86] Obert M. Alacoque (igazgató), *Szatmárnémeti Róm. Kat. Tanitónőkepző Intézetének és Leánylíceumának. Évkönyve az 1940-1941 évről*, Szatmárnémeti, 1941, p. 13.

[87] Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1925-1926, p. 7.

[88] Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1926-1927, p. 7.

[89] Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1929-1930, p. 16.

[90] Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1933-1934, pp. 11-12.

[91] Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1935-1936, pp. 13-14.

Anul şcolar	Rezultatele elevelor şcolii la examenul de capacitate					
	Prezentate la examen	Promovate (100 %)	Promovate pe medii			
			7 - 7,99	8 - 8,99	9 - 9,99	10
1936 - 1937[92]	16	14 (87,50 %)	7	6	1	-
1937 - 1938[93]	19	15 (78,94 %)	9	6	-	-

Se constată o rată de promovabilitate destul de bună, comparabilă în unii ani cu cea de la colegiile naţionale de astăzi. Rezultatele sunt de asemenea aproape similare cu cele de la bacalaureat ale elevelor Liceului Romano-Catolic. Din păcate, nu dispunem de suficiente date publicate pentru alte şcoli normale, pentru a face o comparaţie între rezultatele de la examenul de capacitate. Pentru câţiva ani vom face o comparaţie cu o altă şcoală pedagogică de fete cu tradiţie, cea de la Beiuş, înfiinţată în 1922[94]. În 1925[95], cele 9 eleve ale Şcolii Normale Romano-Catolice de Fete de la Satu Mare promovează examenul de capacitate cu medii cuprinse între 7,50 şi 8,66 (procent de reuşită 100%). La Beiuş promovau 23 din cele 27 de absolvente (85,18%). În iunie 1926, la Beiuş 25 de eleve susţineau examenul de capacitate, promovând 21 dintre ele, adică 84%. La Satu Mare procentajul era de 100%. În iunie 1927 şcoala normală beiuşeană are avantaj, 95,65% eleve promovate (22 din 23), faţă de 83,33% la Satu Mare. Rezultatele şcolii de la Satu Mare ne apar cu atât mai meritorii, cu cât majoritatea elevelor avea limba maternă maghiara, în multe cazuri limba română fiind învăţată la şcoală.

2.3.3.2. Liceul Romano-Catolic de Fete

În continuare ne propunem să prezentăm situaţia examenului de bacalaureat de la Liceul Romano-Catolic de Fete din Satu Mare. În primul rând, trebuie să spunem că examenul se susţinea, de regulă, la Liceul de Băieţi „Mihail Eminescu" din Satu Mare. Pentru sesiunea de toamnă, dacă nu existau suficienţi candidaţi, elevii de la Satu Mare erau nevoiţi să se deplaseze la Oradea. În registrul de eliberare a diplomelor de bacalaureat[96] apar semnăturile preşedinţilor de comisii. Printre aceştia recunoaştem imediat pe Alexandru Borza, celebrul botanist, profesor la Universitatea din Cluj, întemeietor al Grădinii Botanice din acelaşi oraş, membru al Academiei Române. Un alt nume de seamă este cel al lui Nicoale Cartojan, expert în literatura română veche, profesor la Universitatea din Bucureşti, de asemenea membru al Academiei Române. Mai reţin atenţia nume precum cel al geografului Vasile Meruţiu, sau al bizantinologului Nicolae Bănescu, profesor la Universitatea din Cluj până în 1938 (a fost şi rector al acesteia), apoi la Bucureşti, membru al Academiei Române, al italienistului Alexandru Marcu, profesor la Universitatea Bucureşti, membru corespondent al Academiei Române, sau al lui Valeriu Moldovan, profesor de drept canonic la Universitatea din Cluj[97] ş.a.

În registrul de eliberare a diplomelor de bacalaureat există o statistică, care cuprinde rezultatele elevelor şcolii la „examenul maturităţii", începând din 1925 şi până în 1939. Conform acesteia, din 144 de absolvente ale cursului superior al liceului, din acest interval, au promovat examenul de bacalaureat 113 eleve, ceea ce reprezintă 78,47%. Desigur, unele eleve au reuşit să promoveze examenul după mai multe încercări. De exemplu, din 5 eleve care s-au prezentat la examen în 1925, doar una a promovat în acel an şi încă una în sesiunea din sep-

[92] Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1936-1937, pp. 13-14.

[93] Anuarul Şcoalei Normale Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul 1937-1938, pp. 12, 14.

[94] Date cu privire la examenul de capacitate susţinut de elevele acestei şcoli din 1925 şi până în 1929 la: Gavril Hădăreanu, Ioan Sorin Cuc, *op. cit*, p. 101. Din păcate putem compara datele doar pentru trei ani: 1925, 1926 şi 1927.

[95] Pentru rezultatele din acest an vezi Ioan Viman, *op. cit.*, p. 73.

[96] AN BJ SM, fond: *Liceul de Fete Maghiar*, inv. nr. 375, Registrul nr. 11.

[97] Cu privire la desfăşurarea examenului de bacalaureat, vezi spre exemplu: *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete:1932-1933*, p. 7.

tembrie 1926. Din cele şase absolvente din 1925-1926, doar una a promovat bacalaureatul (în iunie acelaşi an). După acest început dificil (vizibil în întreaga ţară de altfel) se înregistrează rezultate mai bune. Din 13 absolvente în 1928, şapte vor obţine diploma de bacalaureat. În 1932, toate cele 12 eleve înscrise la sesiunea din iunie au promovat[98]. Toate cele 10 absolvente, care s-au prezentat la examen în iunie-iulie 1933 l-au promovat. Din cele 16 prezentate în anul următor, 14 vor reuşi să obţină medii de trecere (12 în prima sesiune[99]). În anul 1937 din toate cele şapte eleve înscrise la examen îl vor promova (patru în sesiunea din iunie şi celelalte trei în septembrie)[100]. Mediile obţinute nu au fost foarte mari, fiind cuprinse între 6,00 şi 6,80. În 1938 se prezintă la examene 12 eleve[101]. Şase vor promova în sesiunea din iunie şi încă două în septembrie. Mediile s-au încadrat între 6,00 şi 7,70. Situaţia pentru intervalul 1925-1939 pare mai bună decât cea înregistrată la nivel naţional, dar până când nu se vor publica cât mai multe date concrete, nu putem decât să aproximăm.

4. Câteva consideraţii cu privire la personalul didactic

În cea mai mare parte corpul profesoral al acestor şcoli, a fost asigurat de călugăriţele din ordinul „Sfântul Vincenţiu de Paul". Acestea erau pregătite de regulă în cadrul propriilor şcoli normale (nu întâmplător, după Şcoala Primară înfiinţată în 1842, următoarea şcoală inaugurată la Satu Mare a fost cea de învăţătoare). Pentru nivelurile de şcolaritate superioare existau călugăriţe cu studii universitare. În perioada interbelică acestea erau trimise de obicei la Cluj, sau, mai rar, la Iaşi. Cadrele didactice predau deseori la mai multe şcoli din cadrul complexului. Unele au fost trimise ca „întăriri" la alte şcoli ale ordinului, cum ar fi cele de la Sighet şi Odorheiu Secuiesc. Dintre surorile carităţii cu o activitate îndelungată în cadrul şcolilor ordinului de la Satu Mare, amintim pe: Agárdy M. Alda, Both M. Clara/Klara, Castelli/Kastelli M. Cornelia/Kornélia, Déry M. Everilda, Dőry M. Leontia, Kassay M. Evangelista, Kubovits M. Engelberta, Jarusiewitz/Jarosiewitz M. Alice, Nagy M. Bertilla, Németh M. Stilla, Óberth/Ormódi M. Annuntiata, Obert/Ormódi M. Alacoque, Popovics/Perémi M. Ancilla, Pósch/Pásch M. Alkantara/Alcantara, Ruber M. Colombieris, Szakál M. Demetria, Szentiványi M. Sarolta, Tamás M. Felicissima, Tempfli M. Vincentina.

Pentru unele materii existau şi cadre didactice din afara ordinului, unele chiar laice, uneori chiar şi bărbaţi. Dacă la Şcoala Primară şi la Şcoala Civilă, în timp, episcopia a acceptat şi călugăriţe pe post de director, în cazul Liceului Romano-Catolic de Fete şi a şcolilor normale au fost numiţi directori mai ales bărbaţi, de regulă canonici episcopali, personalităţi de mare anvergură culturală. Mulţi dintre aceştia au predat şi la Gimnaziul Romano-Catolic de Băieţi sau la Şcoala Normală Romano-Catolică de Băieţi. Dintre profesorii şi directorii institutelor vincentine cu activitate mai îndelungată amintim pe: Bagossy Bertalan, Benkö József, Bodnár Gáspar, Hámon József, Hehelein Károly, Kováts Iuliu/Gyula, Ilosvay Lajos, dr. Láng Antal, Laza Ioan, Lőrincz Ludovic (Lajos), Perényi János, Schöber Emil, dr. Steinberger Ferenc, dr. Tóth Mike.

Tradiţia s-a păstrat şi în perioada interbelică, când la liceu au fost aduşi profesori de la acelaşi gimnaziu de băieţi, numit acum Liceul de Băieţi „Mihail Eminescu". În această situaţie au fost Mihail Macavei, Eftimiu Pandrea, Iuliu Pop, Paul Sabin, Aurel Şorobetea etc. Mai ales pentru Liceul Romano-Catolic de Fete, în perioada interbelică s-a apelat şi la profesoare laice, precum Cinca Otilia, Lőrincz Elisabeta, Scurtu Ileana, Triff (c.Colda) Livia etc.

Superioarele Ordinului Sf. Vincenţiu de Paul la Satu Mare au fost[102]:

---

[98] *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete:1927-1928*, p. 35.

[99] Vezi în acest sens şi *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete:* 1932-1933, p. 34.

[100] *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1936-1937*, p. 26.

[101] *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete:1937-1938*, p. 25.

[102] Cf. Bura László, Ilk, Antal József, *A Páli Szent Vincéről nevezett Szatmári Irgalmas Nővérek 1842-1892*,

Strasser M. Xaveria: 1842-1868
Engl. M. Emiliana: 1868-1875
Eötvos M. Szalézia: 1875
Lukász M. Régisz: 1875-1881
Schwartz M. Crescentia: 1881-1897. A fost decorată de către papa Leon al XIII-lea cu crucea jubiliară „pro Ecclesiae et Pontifice"[103].
Woelfe M. Afra: 1897-1922
Doleschall M. Edita: 1922-1936
Márosan/Mureşan M. Leonarda: 1936-1959.

4. Concluzii

Din cele opt institute educative aflate în administrarea surorilor vincentine la Satu Mare, la data de 1 Decembrie 1918, în perioada interbelică au supravieţuit cinci: grădiniţa, Şcoala Primară Romano-Catolică de Fete, Şcoala de Croitorie, Şcoala Normală Romano-Catolică de Învăţătoare şi Liceul Romano-Catolic de Fete. Două au fost desfiinţate: Şcoala Normală Romano-Catolică de Educatoare din lipsă de eleve, iar Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete, deorece nu se încadra în peisajul învăţământului românesc. Şcoala Civilă Romano-Catolică de Fete a fost integrată Liceului Romano-Catolic de Fete, devenind gimnaziul de limbă maghiară al acestuia.

După o perioadă de recul în deceniul al treilea determinată în special de retragerea dreptului de publicitate al şcolilor secundare în 1923, acestea îşi vor reveni adaptându-se la legislaţia şi la cerinţele sistemului de învăţământ românesc. Finanţarea şcolilor a fost realizată în continuare din cele patru surse tradiţionale: veniturile episcopiei, veniturile ordinului „Sf. Vincenţiu de Paul", taxele plătite de elevele cu o stare materială bună (elevele sărace erau scutite şi chiar primeau burse şi diverse alte ajutoare) şi donaţii. Deşi liceul funcţiona cu secţie română atât la gimnaziu cât şi la ciclul superior, salariile personalului didactic nu au fost achitate de statul român decât întâmplător. Cele mai semnificative ajutoare de stat au provenit de la „Casa Şcoalelor", care în mai multe rânduri a făcut donaţii de carte pentru bibliotecile şcolilor.

Dacă grădiniţa, Şcoala de Croitorie, Şcoala Primară şi cea Normală au fost dominate de eleve de confesiune romano-catolică şi reformată, majoritar de etnie maghiară, Liceul Romano-Catolic de Fete a atras eleve de toate etniile şi confesiunile. A fost singura şcoală a surorilor vincentine care a avut secţii cu predare în limba română. Până la finalul perioadei interbelice, Liceul Romano-Catolic de Fete din Satu Mare şi-a câştigat reputaţia de şcoală extrem de serioasă, reuşind să atragă şi eleve ce proveneau din rândul elitei româneşti din oraş şi judeţ. Aici a studiat în cei patru ani de gimnaziu Lucia Seleş[104], fiica directorului Liceului de Băieţi „Mihail Eminescu", Eugen Seleş[105]. Aceasta a susţinut şi examenul de admitere pentru cursul superior în şcoală, în iunie 1936, clasificându-se prima cu nota 9,10[106], dar s-a retras, pe parcursul acelui an şcolar înscriindu-se la Liceul de Fete „Doamna Stanca". O situaţie oarecum inversă se înregistrează în cazul Luciei Focşa, fiica directorului Şcolii de Arte şi Meserii, Ştefan Focşa[107]. Aceasta a urmat clasele I – V la Liceul de Fete de Stat („Stanca"), de unde se transferă

„Gloria", Nyomda, Kolozsvár, 1992, p. 9.

[103] *Schematismus Cleri Almae Diocesis Szathmáriensis ad annum Jesu Christi 1889*, p. 151; *Schematismus Cleri Almae Diocesis Szathmáriensis ad annum Jesu Christi 1893*, p. 181.

[104] AN BJ SM, fond: *Liceul de Fete Maghiar*, inv. nr. 375, Registrul matricol nr. 27, f. 200.

[105] Despre viaţa şi personalitatea acestuia de văzut: Ovidiu T. Pop, *Profesor dr. Eugen Seleş*, seria Caietele eminescienilor sătmăreni, vol. 7, Editura Citadela, Satu Mare, 2015.

[106] *Anuarul Liceului Romano-Catolic de Fete: 1935-1936*, p. 25.

[107] Pentru o biografie a acestuia trimitem la lucrările noastre: Radu David, *Grupul Şcolar de Industrializare a Lemnului din Satu Mare* 1907-2007, Editura Someşul, Satu Mare, 2007, p. 55 şi Idem, *Rolul lui*

în septembrie 1932[108]. Va urma la Liceul Romano-Catolic ultimii doi ani de cursuri. Colda Rodica[109], fiica familiei de profesori Colda (Gheorghe și Livia) a urmat clasele gimnaziale aici. Regăsim de asemenea fiice de avocați, notari, judecători, ofițeri, medici, industriași, din familii precum Barbul, Codarcea, Coconeți, Princz, Silvași, Zaharia etc.

De altfel, efectivul de eleve l-a depășit pe tot parcursul perioadei interbelice pe cel al Liceului de Fete de Stat „Doamna Stanca", „competitorul" direct, situat în imediata proximitate geografică. În deceniul al patrulea al secolului trecut, Liceul Romano-Catolic era o școală multietnică și pluriconfesională, elevele romano-catolice având doar majoritatea relativă.

Radu David
Colegiul Național „Ioan Slavici" Satu Mare
Satu Mare, RO
raduholod@yahoo.com

1. *Biserica ordinului Sf. Vincențiu de la Satu Mare și o parte a ansamblului monastic ce a adăpostit și primele școli ale ordinului. (construcții ridicate între 1836-184). Sursa imaginii: Arhiva Ordinului Sf. Vincențiu de Paul de la Satu Mare - Album centenar: 1842-1942.*

Ștefan Focșa în organizarea școlii de Arte și Meserii din Satu Mare după Marea Unire, în „Eroii Neamului", S. N., Satu Mare, nr. 4 (25), 2015, pp. 32-38.

[108] AN BJ SM, fond: *Liceul de Fete Maghiar*, inv. nr. 375, Registrul matricol nr. 24, f. 209 și Registrul matricol nr. 25, f. 216.

[109] Loc. cit., Registrul matricol nr. 30, f. 144.

2. Corpul de clădire ridicat în 1892. Sursa imaginii: Arhiva Ordinului Sf. Vincențiu de Paul de la Satu Mare - Album centenar: 1842-1942.

3. Corpul de clădire ridicat în 1912. Sursa imaginii: Arhiva Ordinului Sf. Vincențiu de Paul de la Satu Mare - Album centenar: 1842-1942.

4. Ansamblul clădirilor ce au adăpostit complexul şcolar al ordinului Sf. Vincenţiu de la Satu mare. Sursa imaginii: Arhiva Ordinului Sf. Vincenţiu de Paul de la Satu Mare - Album centenar: 1842-1942.

EFORTUL MILITAR AL POPULAȚIEI ROMÂNEȘTI DIN PLASA CEHU SILVANIEI ÎN TIMPUL MARELUI RĂZBOI

Augustin Leontin GAVRA

Abstract: *(The military effort of the romanian population from Cehu Silvaniei's region during the World War I). World War I was the most important historical event that humanity had to confront at the beginning of the 20th century. World War I was unleashed by the Austro-Hungarian Empire in 1914, due to this fact an important amount of people from the bicefal monarchy was enroll into the army. In this context, the inhabitants of the Cehu Silvaniei's region, that at the moment belonged to Hungaria, had to enroll into the army.*
During the five years, that the war continued, the soldiers from the Cehu Silvaniei's region, had participated at very difficult battles on the east front and on the west front. Although an important number of soldiers had managed to return safely at their homes, a lot of them had lost their lives, and others had returned with serious injuries or disabled. Regarding to the war heroes situation, in 17 localities from Cehu Silvanie's region we have registered a number of 149 romanian war heroes. At the hard sufferings thatthe soldiers had to endure on the battle court, were added the difficulties that the civil population was enduring at home, due to the lack of men and their contribution. The big number of widows and orphans, that was registered in Cehu Silvaniei's region, had a very negative consequence on the economy and so the military effort, to sustain the Word War, was even bigger. The improvement of the economic situation by offering land, pensions or other kind of social help, from the state's institutions, for the population, and the accomplishment of the Big National Union, had enforced the national feeling that the entire military effort was not in vain, and their descendants will have a dignified existence in the Romanian Kingdom.

Keywords: *Cehu Silvaniei's region, World War I, war heroes, widows of the war heroes, orphans.*

Datorită luptei dintre marile puteri europene pentru împărțirea lumii și a coloniilor, timp de aproape 5 ani s-a desfășurat Primul Război Mondial. Declanșat în anul 1914, după asasinarea prințului moștenitor austriac, Franz Ferdinand, acesta a dus la o înrolare masivă în armata imperiului austro-ungar. În acest război, Transilvania nu a fost doar o zonă contencioasă între Regatul României și Austro-Ungaria, ci și un factor de primă importanță în arsenalul politicii internaționale de război[1]. Din Transilvania, în intervalul 1 august 1914-1 noiembrie 1918, au fost mobilizați în cadrul armatei austro-ungare 926.500 de bărbați, ceea ce reprezenta

[1] Ioan-Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari Andras,(coordonatori), *Istoria Transilvaniei* , Ediția a II-a, Centrul de studii transilvane, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016, p. 467.

destul de mult în raport cu populația provinciei[2]. În acest context, românii din Transilvania s-au înrolat în număr mare, participând cu speranța că soarta lor se va ameliora la sfârșitul acestei conflagrații mondiale.

În studiul de față, voi încerca identificarea atitudini populației și a spiritului de sacrificiu din timpul conflagrației mondiale, într-un cadru teritorial relativ restrâns - plasa Cehu Silvaniei din comitatul Sălaj. Pentru acest lucru, voi analiza în prima parte efortul militar al locuitorilor români pe întreaga unitate administrativă din comitatul Sălaj, iar în a doua parte, la nivelul mai restrâns, prin populația românească a patru notariate ce cuprindeau în total 15 comune. La acest ultim nivel, se va aprofunda și mai mult efortul militar și urmările asupra populației civile, obligată în continuare la privațiuni datorate invalidității sau lipsei „capului" de familie decedat pe front. Ne vom folosi pentru acest demers științific, în principal, de datele publicate de Paul Abrudan[3] cu privire la participarea sălăjenilor la Primul Război Mondial, și de informațiile nepublicate, pentru cele 15 comune, păstrate în *Fondul Prefectura - Invalizi, Orfani și Văduve de Război* al *Serviciului Județean al Arhivelor Naționale Sălaj.*

Așa cum am menționat, în acest război, au fost mobilizați și locuitorii plasei Cehu Silvaniei. Aceștia, conform recensământului din 1910 întocmit de autoritățile maghiare, numărau 48 de localități (10 în actualul județ Satu Mare, 12 în Sălaj și 26 în Maramureș), cu o populație totală de 42.767[4]. Populația românească angrenată în acest conflict, pentru comitatul Sălaj, a cuprins 233 de localități din totalul de 242 și avea o populație de 146.974 persoane. Soldații înrolați pe front au fost în număr de 24.989, din care 23645 în prima linie a frontului, iar 1344 pentru servicii auxiliare purtării războiului. Astfel, din plasa Cehu Silvaniei, una din cele șase plăși ale comitatului, au fost mobilizați din cele 45 de localități componente, 5.325 de bărbați dintr-o populație totală de 28.391 persoane. Comparând numărul localităților din comitat și plasa Cehu Silvaniei rezultă că acestea reprezintă 19% din totalul localităților cu populație românească ce au avut bărbați combatanți pe front. De asemenea, analizând proporția celor care au luat parte la mișcările impuse de război, rezultă că soldații de naționalitate românească din plasa amintită au reprezentat 21% din totalul soldaților români din Sălajul istoric. Dintre aceștia, cei mai mulți, 5.070 de soldați, au fost înrolați și au participat la bătălii în prima linie a frontului și doar 282 în partea secundară a acestuia sau pentru servicii auxiliare[5].

Tabel nr. 1. Eroi, invalizi, veterani, orfani și văduvele de război în comitatul Sălaj și plasa Cehu Silvaniei

Comitatul/ plasa	Soarta îndurată în timpul războiului						În urma decedaților și dispăruților au rămas	
	Morți în timpul războiului	Morți în temniță, în pribegie în spital	S-au reîntors acasă			Dispăruți	Văduve	Orfani
			Ca invalizi	Răniți, bolnavi dar în prezent sunt sănătoși	Deplin sănătoși			
Sălaj	2227	522	1136	1693	17735	1697	1995	4386
Cehu Silvaniei	473 21,23%	111 21,26%	245 21,56%	246 14,53%	3827 21,57%	462 27,22%	377 18,89%	806 18,37%

[2] Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen,* Ed. Școala Ardeleană, 2015, p. 18.

[3] Paul Abrudan, *Documente inedite privind participarea sălăjenilor la revoluția din 1918 și unirea Transilvaniei cu România*, în „Acta Musei Porolissensis", vol. V, Zalău, 1981, pp. 477-489.

[4] Ioan Adam, Ioan Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică. Secolul al XIX-lea - 1914.Transilvania,* vol. II, București, 1987, p. 516.

[5] Paul Abrudan, *op. cit.*, pp. 477-489.

Sursa: Paul Abrudan, *Documente inedite privind participarea Sălăjenilor la revoluția din 1918 și unirea Transilvaniei cu România,* în A.M.P., vol. V, Zalău, 1981, pp. 477-489 .

Soarta recruților a fost diferită, în funcție de fronturile în care au luptat. Dacă în comitatul Sălaj, au murit pe front 4446 soldați români, în plasa Cehu Silvaniei numărul acestora a fost de 1046 (22,85 % din totalul celor decedați)[6]. Dintre aceștia 473 au murit pe câmpul de luptă, alți 111 au murit în lagăre sau în spitale datorită rănilor primite, iar un număr de 462 au fost dați dispăruți[7]. Invalizi de război au fost declarate 245 persoane, iar în timpul luptelor au fost răniți 246 soldați[8]. Un număr de 3872 recruți s-au întors sănătoși și și-au reluat viața normală în familie.

După cei decedați și dispăruți au rămas 377 de văduve și 806 copii orfani în plasa Cehu Silvaniei[9]. Dacă în Sălajul istoric, numărul acestor femei rămase văduve era de 1995, rezultă că cele din unitatea administrativă analizată reprezintă 18,89% din total. La fel, dacă orfanii din comitat au fost 4386, în plasă cei 806 reprezintă 18,36 % din totalul acestora.

Marea majoritate a românilor din plasa Cehu Silvaniei au fost plugari, 5265 persoane, cum era normal în acele timpuri. Alături de ei au mai fost concentrați 41 de intelectuali și 46 de meseriași și comercianți[10]. Faptele lor de arme au fost răsplătite, în cei cinci ani de război, cu 305 decorații și medalii militare[11].

Pentru a ajuta familiile celor care au murit sau au suferit în timpul războiului, statul român, prin diversele sale instituții, a încercat clarificarea situației lor juridice și financiare. În acest sens, obligă notariatele comunale din comitatul Sălaj să întocmească „tablouri" (tabele – n.a.) cu invalizii, orfanii și văduvele de război. Astfel de tabele sunt păstrate și la S.J.A.N. Sălaj pentru 4 notariate din plasa Cehu Silvaniei, întocmite de notari și contrasemnate de pretorul plasei, în anul 1922[12]. Toate cele 15 comune au avut de suferit de pe urma războiului deoarece au avut locuitori mobilizați pe front, eroi, invalizi, văduve și orfani.

În privința numărului eroilor, calculat pentru localitățile în discuție, acesta este de 179 persoane[13]. Dacă la nivelul plasei numărul acestora a fost de 1.046, rezultă că numărul eroilor din eșantionul de 15 localități are o pondere de 17,11 % din totalul acestora. Menționăm că aici nu sunt trecuți eroii necăsătoriți. Cei mai mulți provin din notariatul Bicaz (49), urmați de cei din notariatul Lelei (46), Ulmeni (43) și Ariniș (38). De menționat că aproape toți aceștia au avut gradul de soldat la data decesului (172), unul singur a fost fruntaș și 6 au fost caporali[14].

Aceștia au fost încorporați atât în unitățile armatei imperiale, cât și în regimentele de honvezi, regimentele ale administrației maghiare din imperiu. Cei mai mulți eroi au fost încorporați în Regimentul 51 infanterie (81) și regimentul 32 honvezi (79). Pe lângă aceștia, puțini au fost repartizați la alte regimente, și anume 3 în Regimentul 1 honvezi, 6 în Regimentul 61 infanterie, 3 în Batalionul 23 Vânători de munte, 2 în Regimentul 104 infanterie, și, câte unul,

---

[6] *Ibidem,* pp. 477-489.
[7] *Ibidem,* pp. 477-489.
[8] *Ibidem,* pp. 477-489.
[9] *Ibidem,* pp. 477-489.
[10] *Ibidem,* pp. 477-489.
[11] *Ibidem,* pp. 477-489.
[12] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Prefectura - Invalizi, Orfani și Văduve de Război (în continuare S. J. A. N. Sălaj); Tabloul văduvelor, Secretariatul Arghihat, nr. inv. 110, ff. 2-4; Tabloul Orfanilor, Secretariatul cercual Șilimeghiu, nr. inv. 126, ff. 2-8; Tabloul orfanilor de război, Secretariatul cercual Leleiu, nr. inv. 122, ff. 2-10; Tabloul Orfanilor de război, Secretariatul cercual Bicaz, nr. inv. 123, ff. 3-10.
[13] S.J.A.N. Sălaj, *op. cit.*
[14] *Ibidem.*

în Regimentul 2 Care de Luptă, Regimentul 82 infanterie și Regimentul 64 infanterie[15].

Tabel nr. 2. Situația statistică a eroilor români din eșantionul de 15 localități din plasa Cehu Silvaniei

	Notariatul Bicaz	Notariatul Ulmeni	Notariatul Ariniș	Notariatul Lelei	Total	Procent plasă	Procent comitat
Total eroi	52	43	38	46	179		
Eroi români	50	28	37	26	141	13,47%	3,17%

**Sursa:* S.J.A.N. Sălaj, *Fond Prefectura – Invalizi, Orfani și Văduve de Război; Tabloul văduvelor, Secretariatul Arghihat,* nr. inv. 110, ff. 2-4; *Tabloul Orfanilor, Secretariatul cercual Șilimeghiu,* nr. inv. 126, ff. 2-8; *Tabloul orfanilor de război, Secretariatul cercual Leleiu,* nr. inv. 122, ff. 2-10; *Tabloul Orfanilor de război, Secretariatul cercual Bicaz,* nr. inv. 123, ff. 3-10.

În privința locului morții pe front, lucrurile menționate în aceste tabele sunt mai complexe. Cei mai mulți soldați au murit pe frontul de est, „frontul rus" cum este mai des amintit de aceste documente. Astfel, pe întinderea mare a acestuia, în Galiția, Bucovina sau Munții Cârlibaba, sau jertfit din zona noastră în discuție 60 de bărbați. Apoi, pe frontul italian, în Triest, Bolzano, Isonzo, s-au sacrificat alți 43 de soldați. Pe frontul secundar din Serbia și-au sacrificat viața alți 11 soldați. În urma rănilor primite în timpul confruntărilor, în spitalele militare din Budapesta, Mișcolc, Dej, Arad, și-au mai pierdut viața încă 16 combatanți. De asemenea, au fost dați dispăruți în confruntările armate alți 24 soldați, alți 6 au murit în timp ce erau prizonieri în lagăre, iar alți 9 în alte locuri decât cele menționate până acum. După terminarea Marelui Război, ca urmare a rănilor primite, au decedat în localitățile de baștină alți șapte ostași[16].

Tot acum, am cercetat și anii în care aceștia și-au sacrificat viața în timpul Primului Război Mondial, cât și decesele survenite după încheierea acestuia, datorită rănilor sau bolilor dobândite atunci când a luptat pe front. Astfel, în 1914, pentru cele 15 comune din plasa Cehu Silvaniei, s-au jertfit 21 de combatanți, cei mai mulți în războiul împotriva Serbiei. În anul 1915, numărul eroilor crește la 31, iar în anul 1916 la 37. Acest ultim an, înregistrează cele mai mari jertfe, pentru bărbații înrolați din plasa Cehu Silvaniei, ele datorându-se îndeosebi luptelor din Bucovina și Galiția. În 1917 se păstrează același număr ridicat al sacrificiilor umane prin moartea altor 35 de soldați, de această dată predominând cei de pe frontul italian. Ultimul an al confruntărilor militare, așa cum este firesc, a „secerat" mai puține vieți (21), mai ales că soldații vor fi demobilizați în lunile octombrie și noiembrie. Pe lângă aceste jertfe, în timpul războiului, au mai pierit din cele 4 notariate alți 27 de oameni cărora nu li se menționează anul decesului. Numărul decedaților datorat confruntărilor armate nu s-a terminat odată cu sfârșitul acestuia. Documentele studiate pentru această cercetare consemnează între anii 1919-1922, moartea a altor 7 bărbați, ca urmare a rănilor sau bolilor primite pe perioada înrolării în armata austro-ungară.

Tabel nr. 3. Situația statistică a văduvelor și orfanilor români din eșantionul de 15 localități din plasa Cehu Silvaniei

	Notariatul Bicaz	Notariatul Ulmeni	Notariatul Ariniș	Notariatul Lelei	Total	Procent plasă	Procent comitat
Total văduve	45	38	39	46	168		
Văduve romînce	43	22	37	27	129	34,21%	6,46%
Total orfani	95	80	80	98	353		
Orfani români	93	49	76	53	271	33,62%	6,17%

[15] *Ibidem.*

[16] *Ibidem.*

Sursa: S.J.A.N. Sălaj, *Fond Prefectura - Invalizi, Orfani şi Văduve de Război; Tabloul văduvelor, Secretariatul Arghihat,* nr. inv. 110, ff. 2-4; *Tabloul Orfanilor, Secretariatul cercual Şilimeghiu,* nr. inv. 126, ff. 2-8; *Tabloul orfanilor de război, Secretariatul cercual Leleiu,* nr. inv. 122, ff. 2-10; *Tabloul Orfanilor de război, Secretariatul cercual Bicaz,* nr. inv. 123, ff. 3-10.; *Tabloul Orfanilor de război, de ambii părinţi din Secretariatul cercual Cehu Silvaniei,* nr. inv. 124, f. 2; *Tabloul invalizilor, văduvelor şi orfanilor de război, Secretariatul cercual Cehu Silvaniei,* nr. inv. 93, ff.1-2.

În urma acestor decese, au rămas fără sprijinul "capului" de familie numeroase văduve şi orfani. Conform aceleiaşi surse, în cele 15 aşezări din plasa Cehu Silvaniei, numărul văduvelor a fost de 168, din care 128 au fost de naţionalitate română[17]. Aproape toate au fost căsătorite legal, numai trei (2 din notariatul Ulmeni şi una din notariatul Ariniş) fiind în relaţie de concubinaj la înrolarea partenerului în război. Cele mai multe văduve sunt în notariatul Lelei (46), apoi în notariatul Bicaz (45), Ariniş (39) şi Ulmeni (38). Comparând numărul acestora faţă de totalul văduvelor din plasă (377 femei), văduvele de soldaţi români din cele 4 notariate reprezintă 34,21%. Raportând numărul lor pentru toate văduvele din comitat, unde acesta număra 8386 persoane, ponderea din eşantionul de 15 localităţi este de 2,91 %.

În privinţa numărului de copii orfani pe care acestea îi aveau în grijă, după moartea soţului de pe front, el variază de la văduve fără copii până la văduve cu cinci copiii. Cea mai mare pondere o au văduvele cu 2 copii (59 femei), apoi cele cu un copil (58), cu 3 copii (24) şi 4 copii (18). O singură femeie din notariatul Ariniş a rămas văduvă cu 5 copii. La acestea se adaugă cele trei femei necăsătorite, două cu un copil şi una cu trei copii.

Orfanii rămaşi în urma decesului eroilor sunt de asemenea în număr mare pentru cele 4 notariate, numărul acestora este de 353 de minori, din care 271 de naţionalitate română[18]. Erau consideraţi orfani cei care nu au împlinit vârsta de 18 ani şi, ca urmare, puteau beneficia de ajutoare din partea statului. Situaţia cea mai grea au avut-o orfanii de ambii părinţi, deoarece, pe lângă decesul tatălui pe front, între timp a survenit şi moartea mamei. În zona Cehului sunt consemnaţi în această situaţie 22 de copii, aceştia fiind acum în grija tutorilor (bunici, unchi sau mătuşi). Cele mai multe cazuri sunt în notariatul Bicaz (14), urmate de câte alte 4 în notariatele Ulmeni şi Lelei. Orfanii de tată sunt în număr de 331, dintre 94 care în notariatul Lelei, 81 în notariatul Bicaz, 80 în notariatul Ariniş şi 76 în notariatul Ulmeni.

Dacă numărul orfanilor din comitat era de 4.386, cei 806 din cercul Cehu Silvaniei reprezintă 18,37% din totalul acestora. Ponderea copiilor români rămaşi fără un părinte datorită războiului, din cele doar 15 localităţi, care au înregistrat 271 de orfani, este de este de 33,62% în cadrul plasei, şi 6,17% în cadrul comitatului.

În concluzie, efortul militar al populaţiei româneşti din plasa Cehu Silvaniei s-a subscris celui general al populaţiei româneşti din Transilvania. Participarea şi înrolarea în număr mare, la fel ca în toate comitatele ardelene locuite de români, a făcut ca şi „tributul de sânge" să fie pe măsură. Numărul mare al eroilor, invalizilor, văduvelor şi orfanilor de război, a dus la îngreunarea situaţiei familiale pentru sute de familii din această zonă. Îmbunătăţirea situaţiei lor economice prin intervenţia tânărului stat român, precum şi realizarea Marii Uniri, a condus la sentimentul că efortul militar nu a fost zadarnic, iar urmaşii lor vor avea o existenţă demnă în Regatul României.

[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem.*

	Notariatul Bicaz	Notariatul Ulmeni	Notariatul Ariniș	Notariatul Lelei	Total	Procent plasă	Procent comitat
Total văduve	45	38	39	46	168		
Văduve romance	43	22	37	27	129	34,21%	6,46%
Total orfani	95	80	80	98	353		
Orfani români	93	49	76	53	271	33,62%	6,17%

Augustin Leontin Gavra
Coordonator Prof. univ. dr. Bolovan Ioan
Școala doctorală Studii de Populație și Istoria Minorităților
club_cehu@yahoo.com

ALIANȚA RUSO-ROMÂNĂ PRIN PRISMA ACTIVITĂȚII DIPLOMATICE A REGINEI MARIA: 1914-1917

Ioana N. GĂUREAN

Abstract: (*The Russian-Romanian Alliance as Reflected in the Diplomatic Activity of Queen Marie of Romania: 1914-1918) Marie became Queen of Romania upon her husband's accession to the throne in October 1914. The energetic and politically inclined granddaughter of Queen Victoria embarked almost immediately on the quest of bringing her neutral adoptive country on the Allies' side. Throughout the war, Queen Marie's character and far-reaching family ties recommended her as an impromptu diplomat, notably in what the relations with Russia and Great Britain were concerned. This article trails the correspondence between Queen Marie and her ill-fated Russian relatives and examines the manner in which the Queen's intervention benefited Romania's war efforts. The analysis approaches the topic chronologically, while focusing primarily on the years 1915 and 1916. This correspondence is of great importance when seeking to understand the sovereign's diplomatic venture, as it addresses an array of important issues such as the territorial aspirations of Romania, the Russian involvement in financing anti-dynastic propaganda campaigns during the neutrality years, Romania's entry in the war, and not lastly the military aid Russia promised to offer its new ally. The analysis is further enriched by the testimony of Queen Marie's war diary.*

Keywords: *Queen Marie of Romania; World War One; Russian-Romanian relations; royal diplomacy; war correspondence.*

În Primul Război Mondial, Regina Maria a României a jucat un intens rol diplomatic. Ceea ce a făcut ca o femeie, o suverană consoartă, să fie cea mai potrivită persoană pentru a pleda în favoarea cauzei României a fost caracterul său puternic, dar și ascendența sa ruso-britanică. Încă de la începutul fatidicei decade, Principesa de Coroană a României, nepoată a Reginei Victoria a Marii Britanii și a Țarului Alexandru al II-lea a Rusiei, dovedise că avea un fin simț politic și o nestăvilită dorință de implicare în viața publică. Soarta a făcut ca urcarea pe tron a cuplului princiar Ferdinand și Maria să survină într-un moment de răscruce pentru țara pe care urmau să o conducă, și pentru lume în general - pe 27 septembrie/10 octombrie 1914[1]. La momentul depunerii jurământului noului suveran, Regatul României se afla într-o stare de neutralitatea armată - situație de compromis percepută atât pe plan național, cât și pe plan internațional ca fiind una temporară. Crezând în totalitate în cauza dreaptă a Antantei, în idealul național al României și în victoria finală a Angliei sale natale, Regina Maria a acceptat

[1] Considerând că în perioada Marelui Război atât România, cât și Rusia foloseau calendarul iulian, am optat pentru însemnarea evenimentelor cu ambele stiluri de datare pe tot parcursul articolului.

cererea Prim Ministrului Ion I.C. Brătianu de a se implica în pregătirea diplomatică a ieșirii țării din neutralitate. În acest sens, începând cu primăvara anului 1915, Regina Maria a purtat o amplă corespondență cu verii săi primari, Regele George al V-lea al Marii Britanii și Țarul Nicolae al II-lea al Rusiei, precum și cu alți membrii ai familiilor celor doi monarhi, cu scopul și dorința de a facilita încheierea alianțelor politico-militare între România și Antanta. Acest articol își propune să urmărească strict comunicarea dintre suverana României și viitorii aliați ruși, precum și modul în care intervenția reginei a fost benefică țării, cu preponderență până la momentul abdicării Țarului Nicolae al II-lea.

Puternicele sentimentele pro-Antantiste ale Reginei Maria au reprezentat o problemă în timpul celor doi ani de neutralitate, astfel că, la nivel oficial, s-a încercat intens voalarea lor. În spatele ușilor închise însă, suverana se întâlnea adesea cu Ion. I. C. Brătianu care, afirma Regina în memoriile sale, îi cerea ajutorul când trebuiau adresate probleme delicate.[2] O asemenea problemă a fost creșterea disponibilității Rusiei în a ajuta România în eventualitatea intrării sale în război. Astfel, suverana a căutat să apeleze la capitalul de influență pe care unele Mari Ducese îl exercitau în înalta societate rusă. A încercat să corespondeze în acest sens cu mama sa, Marea Ducesă Maria Alexandrovna, aflată la Coburg și ulterior la Zurich, însă această rută de ajutorare s-a dovedit a fi complet neprofitabilă. Deși rusoaică, Maria Alexandrovna își petrecuse cea mai însemnată parte a vetii adulte ca Ducesă de Saxa-Coburg și Gotha, iar la izbucnirea războiului s-a situat vehement de partea Germaniei: „Nu pot să nu am sentimente germane, este îngrozitor când te gândești că împotriva acestei biete țări prospere s-a dezlănțuit invidia celorlalți, iar ea doar se apără în mod eroic."[3] Așadar, în fața unor asemenea declarații, Regina Maria a preferat să joace cartea neutralității în scrisorile trimise mamei sale[4], negând în mod frecvent că ar avea vreo implicație politică sau vreo dorință de a-și vedea țara de partea vreunei tabere.

În același timp, Regina Maria a cerut susținerea surorii sale, Victoria Melita, Marea Ducesă Kirill a Rusiei - poreclită Ducky în familie - și a soacrei acesteia, Maria Pavlova, Marea Ducesă Vladimir a Rusiei - cunoscută drept Mătușa Miechen. Într-o primă instanță, Ducky, aflată pe frontul din Galiția cu un convoi de ambulanțe pe care îl conducea, nu a fost deloc receptivă atitudinii diplomatice a surorii sale, ba mai mult i-a trimis acesteia, prin intermediul atașaților ruși la București, depeșe insultătoare la adresa neutralității României: „Ducky este furioasă că nu am intrat încă în război și mi-a trimis mesaje insultătoare (...) într-o manieră în care doar ea este în stare, considerând că furia ei asupra 'lașilor' este cu totul îndreptățită".[5] Această atitudine a Marii Ducese Kirill s-a schimbat însă radical odată cu intrarea României în război, sora Reginei Maria devenind una dintre cele mai active susținătoare ale României în Rusia.

În condițiile în care mama și sora ei criticau aspru - fiecare în funcție de propria-i loialitate - neutralitatea României, Mătușa Miechen s-a dovedit a fi de un real ajutor Reginei Maria. Marea Ducesă Vladimir avea reputația de a fi „cea mai mare dintre Marile Ducese", iar curtea sa era recunoscută ca fiind cel mai popular loc de întâlnire al elitei din capitala Imperiului Rus[6]. Din aceste motive, Regina Maria o considera drept „o persoană foarte importantă

---

[2] Maria, Regina României, *Ordeal: The Story Of My Life*, Charles Scribner's Sons, New York, 1935, p. 23.

[3] Diana Mandache, *Viva Regina Maria*, Ed. Corint, București, 2016, p. 198.

[4] „A fi neutru a devenit aproape o insultă, ceva care nu e nici bărbat, nici femeie, deci poate fi insultat, dar totuși și iertat. Este cu mult mai bine așa decât să fii în război!" Scria Regina în august 1915, iar în iunie 1916 reitera: „Din punct de vedere politic am puține de spus. Aici este liniște. Oh, dacă am putea ține războiul departe de pământul nostru ar fi un lucru binecuvântat!" Citate din Mandache, *Viva Regina Maria...*, pp. 224 & 233.

[5] Hannah Pakula, *The Last Romantic*, Ed. Simon & Schuster Inc., New York, 1986, p. 188.

[6] Galina Korneva & Tatiana Cheboksarova, *Grand Duchess Marie Pavlovna*, Ed. Eurohistory, California, 2014.

în St. Petersburg"[7]. Chiar dacă regina coresponda în mod direct cu vărul său primar, Ţarul Nicolae al II-lea, postura de suverani le impunea în comunicare anumite limitări de natură diplomatică. Astfel, prin folosirea Marii Ducese Vladimir ca intermediar, se încerca ocolirea acestor limitări. În scrisorile trimise către mătuşa sa, Regina Maria putea să se exprime mai liber, chiar categoric când situaţia o cerea.

În anul 1915 o grijă majoră a Reginei a fost provocată de demonizarea Regelui Ferdinand în presa românească, activitate care s-a dovedit a fi fost finanţată, printre altele, şi de către ţările Înţelegerii. Potenţialii viitori aliaţi ai României au considerat că prin intermediul unei propagande anti-dinastice, Regele va fi constrâns fie să se alăture Antantei, fie să abdice. În anii neutralităţii, Regina Maria a considerat ca fiind de datoria sa, din postura de soţie, să vegheze ca sentimentele filo-germane ale Regelui Ferdinand să fie sacrificate în interes naţional. Astfel, Regina îşi vedea efortul îngreunat tocmai de tabăra pe care încerca să o aducă în graţiile Regelui. La începutul lunii octombrie 1915, Regina a redactat o scrisoare mătuşii sale, prin care îi cerea să intervină în vederea stopării acestei propagande nocive:

„Cei cu vederi înguste încearcă să agite opinia publică împotriva lui Nando[8], *ceea ce este un mare păcat, fiindcă* oricare i-ar fi simpatiile personale, Nando e întâi de toate Regele Românie*i şi e un mare patriot. Mi s-a spus că bani ruseşti sunt folosiţi la discreţie tocmai în acest sens, ar fi foarte bine dacă* s-ar înţelege pe acolo că aceasta *este o greşeală majoră! România nu are nevoie să fie cumpărată, simpatiile ei sunt tocmai acolo unde îşi doreşte Rusia să fie. (...) Încă o observaţie: poate că Nando nu debordează de energie, dar are în el o doză puternică de rezistenţă, şi cu cât este ameninţat mai mult, cu atât va fi convins mai greu; nu este ceea ce poate fi numit un om al acţiunii, dar nu poate fi intimidat! Şi pe lângă aceasta, eu sunt lângă el să îl ajut să-şi ducă lupta, îl supraveghez cu atenţie, de asta poţi fi sigura. Toate acestea repetă-le oriunde consideri de cuviinţă, împreună cu sfatul meu: lăsaţi-l în pace, fiindcă încercând să-i forţaţi mâna prin mijloace meschine şi umilitoare nu faceţi niciun bine cauzei, din contră, o puteţi ruina. (...) După cum vezi, îţi scriu cu franchеţe completă, fiindcă îţi cunosc inteligenţa şi ştiu că vei folosi insinuările mele în avantajul nostru."*[9]

O astfel de tonalitate, în mod categoric, nu s-ar fi cuvenit să fie folosită într-o scrisoare adresată Ţarului Imperiului Rus, deoarece ar fi putut leza mândrii personale. Marea Ducesă Vladimir a primit însă mesajul cu obiectivitate şi l-a folosit în consecinţă, după cum dovedeşte răspunsul său: *„Draga mea Missy, (...) Că ministerul nostru de externe ar fi făcut greşeli e foarte probabil, la fel şi faptul că investeşte bani unde nu ar trebui. Dar toţi aici în Rusia aşteaptă ca România să vorbească deschis, să nu mai întărâte ambele tabere. (...) Însă insinuările tale vor fi negreşit folosite"*[10].

În a doua jumătate a lunii, Regina Maria şi-a completat pledoaria prin alte două scrisori, mai explicite, duse personal Marii Ducese Vladimir de către ministrul român în Rusia, Constantin Diamandi. Suverana îi cerea din nou mătuşii sale să se asigure că liderii din St. Petersburg aveau să renunţe la presiunile nedrepte fiindcă, sublinia Regina, „nu era bine să se forţeze porţi deja deschise".[11] Conform mărturiei lui I.G. Duca, care la vremea respectivă era Ministru al Educaţiei în guvernul Brătianu, implicarea Antantei în campaniile de presă anti-dinastice şi denigrante la adresa Regelui Ferdinand a fost stăvilită la începutul lunii noiembrie 1915.[12] E greu de determinat cât de puternic a fost resimţit în St. Petersburg ecoul

[7] Maria, Regina României, *Ordeal...*, p. 28.
[8] Numele de alint al Regelui Ferdinand.
[9] Arhivele Naţionale ale României, *Fond Casa Regală - Regia Maria*, 1340, f. V/2813.
[10] Biblioteca Academiei Române, *Colecţia Regina Maria*, f. S12/CCLVII.
[11] Arhivele Naţionale ale României, *Fond Casa Regală - Regia Maria*, 1340, f. V/2814.
[12] I.G. Duca, *Amintiri Politice - volumul 1*, Jon Dumitru Verlag, Munich, 1981, p. 192.

insistențelor Reginei Maria, însă cu certitudine scrisorile acesteia au avut un rol important în încercarea guvernului Brătianu de a convinge reprezentanții Antantei de nocivitatea demersului lor. În cele din urmă, ceea ce Antanta avea să reușească să înfăptuiască Grecia cu ajutorul lui Venizelos, eșuase în România din cauza piedicilor ridicate de Brătianu și colaboratorii săi, printre care se număra însăși Regina Maria.

Marea Ducesă Vladimir a fost și cea care, în luna mai 1915, înmânase Țarului Nicolae al II-lea o lungă scrisoare manifest prin care suverana României pleda pentru cauza țării sale. În spatele epistolei scrise în stilul excentric, chiar literar, al Reginei Maria se afla o lecție de geopolitică dictată de Primul Ministru Ion I. C. Brătianu, care urmărea să facă pretențiile României foarte explicite și clar cunoscute viitorilor aliați. Insistența cu care Primul Ministru român a căutat să primească, pe toate căile, asigurări scrise că puterile Aliate aveau să respecte doleanțele României era determinată de amintirea proastei experiențe avute chiar de tatăl său la finalul Războiului de Independență[13]. Atunci, cu toate că Ion C. Brătianu obținuse un tratat militar de alianță cu Rusia Țarului Alexandru al II-lea, România a fost exclusă de la Congresul de Pace organizat la Berlin și i s-a răpit o parte din teritoriu. Pentru a evita un deznodământ similar, Brătianu fiul s-a folosit de tot arsenalul diplomatic pe care îl avea la dispoziție, exploatând fără rezerve și relațiile de rudenie ale suveranei României.

Astfel, în scrisoarea sa, Regina Maria reitera faptul că România avea pretenții teritoriale foarte specifice în urma unei posibile dezmembrări a Imperiului Austro-Ungar. Ea îl asigura pe vărul său că regatul român lua în serios abandonarea neutralității, urmând modelul Italiei, odată ce doleanțele sale aveau să găsească „interes și simpatie" în rândul Aliaților. Pentru a dovedi că până și o națiune mică putea deveni un aliat valoros, suverana i-a detaliat Țarului tuturor Rusiilor capabilitățile militare ale României. Mai mult de atât, pentru a justifica pe deplin dreptului istoric al României asupra Transilvaniei, Banatului și Bucovinei, Regina Maria a insistat pe componența preponderent românească a populației din aceste teritorii și i-a explicat insistent vărului său că fluviul Dunărea, precum și râurile Tisa și Prut erau granițele naturale ale României, de altfel singurele frontiere care puteau garanta siguranța statului român si dezvoltarea sa prosperă. Spre finalul epistolei, în pledoaria bine informată și puternic argumentată a suveranei, și-a făcut loc și un comentariu care denotă apropierea familială dintre cei doi corespondanți: „[știu că] îți este ușor să ne ajuți să obținem frontiera de pe Prut! Nu uita ce amintiri ne leagă pe noi de acea regiune, cât de mult înseamă pentru noi și ce puțin pentru tine."[14]

Răspunsul Țarului, de asemenea scris într-un registru familial și personal, nu a întârziat să apară la începutul lunii iunie 1915: *„Draga mea Missy, îți* mulțumesc din inimă pentru lunga și interesanta ta scrisoare în care ai susținut cauza țării tale într-o manieră minunat de clară. Eu am urmărit îndeaproape negocierile care se duc între guvernele noastre, și trebuie să recunosc sincer că *am fost uimit de cererile enorme*[15] *ale țării tale.(...) Dacă luăm toate întinderile de pământ pe care le ceri, nu cred să greșesc dacă spun, că țara ta s-ar dubla. Dacă întreaga populație a acestor teritorii ar fi într-adevăr pur românească, noi am fi primii care să vă susținem cu tărie doleanțele. Dar sunt și alte naționalități de care Rusia trebuie să țină cont. (...) Orișicât, am trimis instrucțiuni guvernului să încheie negocierile cât de repede, acceptând largi concesii, dacă și România intră în război imediat. (...) Pentru draga mea Missy, verișorul tău afectuos, Nicky"*[16].

Spre deosebire de răspunsul primit la o scrisoare foarte similară pe care Regina Maria o trimisese Regelui George al V-lea al Marii Britanii - care și-a acordat susținerea într-un mod

[13] Glenn E. Torrey, *Romania and World War One*, The Cetre of Romanian Studies, Oxford, 1999, p. 212.
[14] Arhivele Naționale ale României, *Fond Casa Regală - Regia Maria*, 1340, f. V/3153.
[15] Cuvântul este subliniat în scrisoarea originală a Țarului Nicolae al II-lea.
[16] Arhivele Naționale ale României, *Fond Casa Regală - Regia Maria*, 1340, f. V/3152.

necondiționat - răspunsul Țarului Nicolae al II-lea, sfătuit de consilierii săi, arată clar că Rusia punea la îndoială validitatea pretențiilor guvernului român. Cu toate acestea, Regina Maria a continuat să insiste, pe diferite căi, asupra nevoii de ajutor reciproc între cei doi vecini. În toamna anului 1915, odată ce criza propagandistă fusese depășită, Regina Maria i-a scris într-un mod subtil surorii sale că ar fi fost momentul ca Rusia să-și apropie România, fiindcă altfel ar fi riscat să o piardă:

„În ciuda succeselor Germaniei și a eșecurilor Antantei, poporul meu are încă încredere deplină în victoria finală a Antantei. Sunt și eu uimită de acest lucru, fiindcă românii sunt latini, iar latinii adoră succesul, dar rămân neclintiți în simpatiile lor în ciuda celor mai aprigi propagande. E adevărat, recentele evenimente militare ne-au mai știrbit din entuziasmul belicos..."[17]

Evoluția operațiunilor militare a schimbat, într-adevăr, atitudinea Rusiei, iar liderii săi s-au văzut forțați să accepte ceea ce considerau a fi „pretențiile exorbitante ale lui Brătianu"[18]. Convenția militară dintre România și Rusia a fost semnată în luna iunie 1916, când Prim Ministrul român a simțit că ar avea toate garanțiile necesare. Tratatul fusese realizat în detaliu, specificând inclusiv liniile de demarcare între cele două armate și punând toate trupele rusești care ar fi ajuns să lupte pe teritoriul României sub comandă românească[19]. Generalii de la Stavka au fost exasperați de atitudinea românilor și, din acest motiv, când România a intrat în „marele joc"[20] pe data de 14/27 august 1916, relația cu singurul vecin aliat începuse deja cu stângul.

Din cei 200.000 de soldați ruși ceruți de România pentru operațiunile din Dobrogea și cei 50.000 pe care Rusia a acceptat să îi trimită, doar 28.000 au compus într-un final Corpul de Armată 47, pus sub comanda Generalului Zaionchkovski[21]. Regina Maria l-a cunoscut pe Zaionchkovski de cum acesta a ajuns în București, pe 17/30 august 1916. Suverana a făcut o vizită la Marele Cartier General de la Scroviștea, unde comandantul trupelor rusești i-a lăsat o bună primă impresie, deși i-a stârnit și o urmă de îngrijorare: „Mi-a lăsat impresia că nu e prea sigur de câte forțe dispune"[22]. Acest lucru se datora faptului că misiunea rusă trimisă în Dobrogea era compusă din rezerviști ruși si prizonieri de război sârbi recrutați voluntar. Așadar, o forță rusă slabă, pusă sub comanda unui general cunoscut la Stavka ca fiind lipsit de inițiativă și preferând retragerea, a fost cuplată cu o forță română compusă din resturile netrimise pe frontul din Transilvania, aflată sub comanda Generalului Aslan, care nu plecase din București și care își telegrafia ordinele în funcție de cum primea noutăți. În aceste condiții, nu este de mirare că România a suferit pe frontul dobrogean o mare înfrângere, urmată de un efect domino, la mai puțin de două săptămâni de la intrarea sa în război. Rușii și românii se acuzau între ei pentru pierderile de la Turtucaia: cei dintâi îi acuzau pe cei din urmă de incompetență, iar cei din urmă îi acuzau pe cei dintâi că nu-și respectaseră promisiunea de a ataca. Pe 30 august/12 septembrie, Regina Maria a trimis o scrisoare disperată Regelui George al V-lea:

„Pierderea Turtucaiei a fost cumplită; ai noștrii sunt atât de entuziasmați pentru frontul din Transilvania încât nu acordă atenție pericolului bulgar. Bulgarii sunt soldați buni și ne urăsc cu o ură adâncă. Sper doar ca Rusia să-și onoreze odată promisiunea să ne ajute, să nu ne lase să tot cădem!"[23]

Luna septembrie a reprezentat o continuă retragere pe frontul dobrogean, precum și

[17] Maria, Regina României, *Ardeal...*, pp. 29-30.
[18] Torrey, *Romania and WW1...*, p. 213.
[19] Torrey, *Romania and WW1...*, p. 234.
[20] Expresia folosită de Regina Maria în jurnalul său, în ziua intrării României în război.
[21] Torrey, *Romania and WW1...*, p. 234.
[22] Maria, Regina României, *Jurnal de război: 1916-1917*, vol. 1., Ed. Humanitas, București, 2014, p. 112.
[23] Maria, Regina României, *Ordeal...*, p. 54.

începutul pierderilor pe frontul carpatic. Debandada totală l-a determinat pe Regele Ferdinand să ia decizia de a-și trimite aghiotantul să investigheze situația problematicului front sudic, fiindcă rapoartele trimise de acolo se contraziceau. Cu tactul caracteristic, Regina Maria i-a sugerat soțului său să-l trimită în Dobrogea pe Colonelul Baliff, care avea pregătirea militară necesară pentru a înțelege probleme de finețe și a cărui loialitate nu putea fi contestată. Regele a acceptat și, astfel, aghiotantul credincios al Reginei a fost cel însărcinat cu efectuarea importantului raport. Regina Maria știa că, trimițându-și aghiotantul pe front, va avea acces la raportul complet și nu va putea fi mințită cu privire la gravitatea situației:

„Ieri noapte a revenit Baliff, iar ceea ce avea de spus a fost nesatisfăcător în toate privințele. Senzația mea[24] că nu există ordine și conducere clară [n.n. în armata română] a fost confirmată cu vârf și îndesat. Rușii chiar sunt mai bine organizați, mult mai ordonați, soldați bine îngrijiți, încurajați, conduși. La noi doar multă neglijență și dezordine."[25]

Așadar, raportul Colonelului Baliff a stabilit că trupele rusești - așa cum erau ele, puține și slabe - erau mult mai bine pregătite decât cele românești. La începutul lunii octombrie, Regina a reușit să-și impună voința și, după multe încercări refuzate, a fost lăsată să meargă să viziteze spitalele și trupele de la Fetești. A căutat înadins să întâlnească un regiment rusesc pentru a-și arăta gratitudinea pentru ajutorul lor:

„Ne-am salutat cu bucurie de ambele părți. Cât ai clipi au adus o fanfară și au cântat imnul României. Unii din ei fiind cazaci, i-am rugat să-mi arate caii, lucru care i-a încântat. I-au trecut peste mulțimea de șine și mi-au ținut o 'paradă ecvestră', spre marea bucurie a soldaților. (...) Am plecat într-un final în uralele lor și pe imnul Rusiei, pe care cerusem să îl aud în mod deosebit."[26]

Acest pasaj denotă diplomația fină și elegantă a Reginei Maria, care știa în orice situație ce corzi sensibile trebuiau atinse pentru a-și atrage bunăvoința, respectul și ajutorul necondiționat al interlocutorilor.

Pe măsură ce situația României se înrăutățea, Marele Cartier General a trimis numeroase rugăminți la Stavka pentru a primi întăriri pe frontul de nord, astfel încât armata română să poată menține defensiva pe frontul sudic. Răspunsurile trimise de șeful cartierului rus, Generalul Alekseev, au fost categoric negative[27]. Chiar la începutul războiului, Regina Maria îl cunoscuse pe corespondentul american pe frontul estic, Stanley Washburn. Acesta își petrecuse anii 1914-1916 urmărind evoluția activității militare rusești, iar - pe baza experienței - era profund îngrijorat de ceea ce observa pe frontul dobrogean: „Săraca mică Românie e pierdută!" transmisese acesta ambasadorului american[28]. Washburn a încercat însă să ajute România prin intermediul Reginei Maria. După două audiențe în care a câștigat încrederea suveranei cu bagajul informativ pe care îl avea cu privire la armata rusă, Washburn a convins-o pe Regină să apeleze insistent la ajutorul direct al Țarului. Astfel, Regina Maria a compus o nouă scrisoare pe care a trimis-o în Rusia, la 24 septembrie/7 octombrie 1916:

---

[24] Datorită constantelor sale vizite la Marele Cartier General, Regina Maria ajunsese la concluzia că generalii români nu înțelegeau gravitatea războiului și că își puneau vanitățile și capriciile personale deasupra securității naționale. În jurnalul Reginei apar multe pasaje care reflectă această nemulțumire: „E tare greu să îi ajuți pe oamenii militari, sunt atât de încăpățânați" (p. 133) sau „Țara mea este în cea mai mare primejdie și se fac greșeli crude, cumplite, fiindcă în vreme de război, ca și în vreme de pace, nimeni nu vrea să jignească vreun general bătrân, de parca în asemenea clipe ar mai conta sentimentele lor!" (p. 164).

[25] Maria, Regina României, *Jurnal...*, vol. 1, p. 155.

[26] *Ibidem*, p. 177.

[27] Torrey, *Romania and WW1...*, p. 242.

[28] Pakula, *The Last Romantic...*, p. 202.

„Dragul meu Nicky, astăzi nu îți scriu ca verișoară, ci ca Regina unei țări pe care o iubesc profund. (...) Ca femeie și Regină fac acest apel la tine, bărbatul și Împăratul! Trimite-ne imediat ajutorul pe care ți-l cerem! Nu este o chestiune de săptămâni, este o chestiune de zile, până va fi prea târziu și încă o țară va cădea victimă spiritului general al urei și distrugerii. Să nu crezi că-mi e rușine să-ți trimit acest strigăt de ajutor. Eu încerc să îmi salvez țara prin orice mijloace posibile și nu mă voi opri până nu le voi fi încercat pe toate. (...) Situația noastră militară e critică, așadar, dacă nu vrem să fim distruși, avem nevoie de ajutor și, Nicky, doar tu poți să ne ajuți și trebuie să ne ajuți!"[29]

Este interesant modul în care, în această epistolă, Regina Maria, care adesea își deplângea condiția de femeie și limitările rolului de regină consoartă, a înțeles să se folosească tocmai de acestea pentru a atrage întreaga bună-voință a unui bărbat conștient de importanța sa și a poziției sale. Regina s-a pus voit într-o postură de inferioritate - pe care admite că nu o considera umilitoare - dându-i astfel suveranului rus satisfacția de a fi în postura de a salva situația.

Răspunsul a sosit prompt, prin intermediul Generalului Berthelot, care în drumul său spre România se aflase tocmai în St. Petersburg când ajunsese scrisoarea Reginei. Țarul Nicolae al II-lea, care simpatiza sincer Familia Regală a României, ar fi fost dispus să facă tot posibilul pentru a-și ajuta aliatul aflat în primejdie: „Spune-i Regelui Ferdinand că armatele mele sunt chiar în spatele lui, toate armatele mele, și îl voi ajuta și cu ultimul om!"[30] În astfel de contexte însă, limitările diplomației regale devin evidente. În ciuda bunăvoinței Țarului, generalii de la Stavka împreună cu Ministrul de Externe Boris Sturmer - despre care apăruseră la St. Petersburg nenumărate zvonuri că ar fi fost cel puțin filo-german, dacă nu chiar spion[31] - au continuat să ignore strigătele de ajutor ale României.

Eforturile Reginei Maria în interesul țării au fost trecute pe plan secundar, pentru mai bine de două săptămâni atenția întorcându-i-se spre fiul ei, Principele Mircea, care se stingea cu rapiditate de febră tifoidă. În tot acest timp, armata germană spărsese liniile defensive de la trecătorile Carpaților, începuse să înainteze pe teritoriul României, iar Dobrogea fusese pierdută în totalitate. După moartea Principelui Mircea pe 20 octombrie/2 noiembrie 1916, Regina Maria nu a putut îndura disperarea generală care cuprinsese Bucureștiul și a început un turneu de vizitare a spitalelor din Moldova. Trecând prin Iași, Târgu Neamț, Bicaz, Piatra, Roman și Bacău, suverana a fost șocată de numărul mare de militari ruși care erau pretutindeni în spatele frontului: „Iașul e plin de soldați ruși", „ne-am întâlnit cu convoaie de ruși pe drum", „peste tot ruși și iar ruși", „de la Bacău la Tescani, priveliște rurală (...) foarte potrivită cu trupele rusești care sunt găzduite prin toate satele. Păreau să se simtă ca acasă, găteau, își țesălau caii, sau își curățau puștile"[32]. Regina s-a reîntors în București pentru o foarte scurtă perioadă de două săptămâni, înainte de a fi nevoită să ia drumul exilului împreună cu Regele, guvernul și întreg Marele Cartier General.

În ciuda autorității sale aflate în picaj liber, Țarul Nicolae al II-lea a reușit în final să își facă ordinul ascultat și două divizii rusești au fost trimise să întărească forțele care încercau să apere Bucureștiul. Ajutorul militar venit prea târziu a avut însă un mic avantaj: cu ocazia trimiterii de noi trupe, Țarul a avut pretextul de a schimba ministrul rus în România. Astfel, A. A. Mosolov, un apropiat al Familiei Imperiale, a fost trimis cu scopul de a tempera atitudinea generalilor ruși aflați în România și care nu simpatizau de fel cauza românească.[33] Marea Ducesă Vladimir i-a trimis o scrisoare Reginei Maria în care o încuraja să aibă încredere în

[29] Maria, Regina României, *Ordeal...*, p. 63.
[30] Pakula, *The Last Romantic...*, p. 204.
[31] Torrey, *Romania and WW1...*, p. 27.
[32] Maria, Regina României, *Jurnal...*, vol. 1, pp. 205-210.
[33] Torrey, *Romania and WW1...*, p. 255.

noul ministru rus: „Este un bărbat inteligent. (...) Îl cunosc bine de mulți ani, este mânat de intenții bune și îți va fi ușor să ai de a face cu el. Sper ca numirea lui să fie benefică pentru ambele părți"[34]. Deși recunoscătoare pentru această numire, Regina Maria a privit-o și cu multă îngrijorare, deoarece reprezenta primul indiciu că situația internă din Rusia se înrăutățea, elita militară și cea politică începând să se afle în conflict: „L-am primit pe noul ministru rus, generalul Mosolov, un gentilom de curte foarte inteligent, care de mult timp este un apropiat a lui Nicky. Și totuși cred că vom avea mari necazuri cu rușii, de fapt nici nu mă îndoiesc!"[35] Deși imposibil, ar fi interesant de știut ce anume i-a transmis Mosolov Reginei, informație în urma căreia aceasta a început să privească aliații ruși cu scepticism.

Odată ce Marele Cartier General a fost stabilit la Zorleni, mai marii armatei române au fost șocați să realizeze că trupele ruseși, care până la acea dată se distinseseră pe frontul românesc prin lipsa lor de activitate, se simțeau stăpâni pe Moldova. În ciuda existentului tratat militar, generalii români și cei ruși au început să renegocieze pozițiile de subordonare în comandă. S-a ajuns cu greu la o soluție de compromis vagă, care nu mulțumea niciuna dintre părți: deși nominal comanda armatelor româno-ruse era deținută de Regele Ferdinand, în practică șefului Cartierului General rus din România, Generalul Sakharov, îi era permis să își exercite întreaga autoritate asupra trupelor ruseşti[36]. Regina Maria fusese adusă la curent cu situația delicată și i se ceruse din nou ajutorul: „Toată lumea e de acord că singura noastră nădejde este Nicky însuși; mi s-a spus să continui să păstrez cu el o legătură strânsă și călduroasă. Voi face tot ce pot"[37].

Soluția găsită de Regină a fost să o invite la Iași pe sora sa, Marea Ducesă Kirill, pentru a folosi statutul ei în Familia Imperială în favoarea îndulcirii relațiilor dintre generalii ruși și români. De îndată ce sora sa a ajuns la Iași, în decembrie 1916, Regina Maria i-a organizat o întâlnire cu Prim Ministrul Brătianu pentru a hotărî împreună modul în care vizita Marii Ducese putea profita România. S-a hotărât asupra vizitării celor mai mari spitale militare și cazarme ruseşti. De asemenea, s-au aranjat întâlniri cu generalii Sakharov și Mosolov, cu cel dintâi chiar la Cartierul General rus fiindcă se credea că „bătrânul Sakharov ar prinde mai mult elan în strădăniile sale dacă ar fi încurajat personal de o Mare Ducesă a Rusiei"[38]. Deși Regina nu a detaliat în jurnal cele discutate, a afirmat că întâlnirea dintre Sakharov și sora sa „a fost reușită în general"[39]. Ducky i-a promis susorii sale că va trece special pe la Stavka pentru a înmâna Țarului o scrisoare pe care Regina o elaborase împreună cu Primul Ministru. Chiar înainte de plecarea Marii Ducese, Regina și Brătianu au luat ceaiul cu ea pentru „pune toate *punctele pe i* în lucrurile pe care Ducky trebuie să le transmită Țarului"[40].

Succesul vizitei Marii Ducese în Moldova a dus la conturarea unui plan în anturajul Reginei Maria. Astfel, la data de 20 decembrie 1916/2 ianuarie 1917, suverana nota în jurnal: „Un anume grup și-a pus în gând că salvarea țării ar fi asigurată dacă m-aș duce eu imediat să vorbesc cu Țarul și să îl rog să facă un efort supraomenesc să salveze ce a mai rămas din țara mea"[41]. Modul în care acest plan ar fi putut fi expus Regelui și Primului Ministru au ocupat o parte importantă din atenția Reginei în săptămâna ce a urmat plecării surorii sale. Îngrijorarea Reginei era că cererea ei de a fi lăsată să plece în Rusia se suprapunea cu criza politică care for-

[34] Arhivele Naționale ale României, *Fond Casa Regală - Regia Maria*, 1340, f. V/2806.
[35] Maria, Regina României, *Jurnal...*, vol. 1, p. 251.
[36] Torrey, *Romania and WW1...*, pp. 254-255.
[37] Maria, Regina României, *Jurnal...*, vol. 1, p. 259.
[38] *Ibidem*, p. 274.
[39] *Ibidem*, p. 279.
[40] Maria, Regina României, *Jurna...l*, vol. 1, p. 284.
[41] *Ibidem*, p. 286.

țase remanierea guvernului Brătianu. Datorită susținerii sale insistente pentru formarea unui guvern de unitate națională, Regina se afla în dizgrația Primului Ministru și din acest motiv era convinsă că propunerea sa avea să fie invariabil respinsă. Speranța Reginei era ca ofensiva ruso-română din sudul Moldovei să fie încununată de succes și astfel situația să se detensioneze. În ziua Crăciunului ortodox din 1916, a ajuns la suverani vestea că rușii au dat ordinul de retragere tocmai în mijlocul ofensivei, astfel năruind toate șansele unui atac început cu succes. Disperarea care a cuprins-o pe Regină a determinat-o să își destăinuie planul în fața Regelui care, contrar firii sale șovăitoare și precaute, l-a acceptat imediat. Regele Ferdinand a chemat în audiență Primul Ministru, iar Regina a insistat asupra prezenței lui Take Ionescu la discuție. Calculul făcut de suverană se dovedise corect: în timp ce Brătianu se opusese categoric unei acțiuni pe care o considera „sub demnitatea Coroanei"[42], Take Ionescu - politician care în mare măsură datora Reginei poziția partidului său în guvernul remaniat - a susținut cu fermitate propunerea. Regina nota deznodământul „memorabilei întâlniri" în jurnal: „Brătianu s-a opus până la capăt, dar a recunoscut că e de părere că ideea are atâția susținători încât am s-o fac oricum"[43]. În ciuda divergențelor pe care le avea cu suverana, motivul obiectiv pentru care Primul Ministru se opunea dorinței ei de a merge în Rusia era faptul că dorea să facă el însuși acea vizită. La întoarcerea Marii Ducese Kirill în Rusia, Brătianu o rugase să intervină pe lângă reprezentanții Antantei la St. Petersburg în vederea acceptării prezenței sale la conferința Aliaților ce avea să fie organizată la începutul anului 1917, conferință care din nou lăsase România pe dinafară[44]. Deși era la curent cu aranjamentul făcut de Primul Ministru și sora sa, Regina Maria a considerat că intervenția proprie avea un potențial mai mare de succes: „Tocmai când Nando se pregătea să plece la Zorleni, am primit o telegramă de la Țar, în care ni se spunea că ar fi foarte bucuros să îi primească pe Brătianu și Carol, combinație hotărâtă de Ducky și Brătianu. Am hotărât să nu îi dăm telegrama lui Brătianu, ci să trimitem o telegramă lui Ducky pentru a încerca terenul în ceea ce privește vizita mea"[45].

Planul Reginei de a-l ocoli pe Primul Ministru a murit în fașă, și nu datorită unor intrigi făcute de acesta, ci datorită evenimentului care avea să ducă la căderea Familiei Imperiale: asasinarea lui Grigori Rasputin. Chiar în a doua zi de Crăciun, Regina nota îngrijorată în jurnal: „*Mă tem că [idea venirii în Rusia] nu va fi prea plăcută, fiindcă la curtea Țarului se petrec lucruri teribile. Se spune că Rasputin cel detestat a fost ucis, că întreaga Familie Imperială e revoltată asupra Țarinei și cere închiderea ei imediată într-o mănăstire. Multă lume o urăște. În orice caz, acolo se petrece ceva ciudat și înfiorător. (...) M-am întâlnit cu Mosolov și i-am spus că am de gând să mă duc, iar ideea l-a speriat, dar a fost amabil și a recunoscut că Țarul va fi într-adevăr mișcat. M-a avertizat însă că Țarina are modalități dezastroase prin care îi stinge entuziasmul cu apă rece. Cât de deplorabil este când o femeie are asemenea influențe negative asupra bărbatului*"[46].

Când scria aceste rânduri, Regina Maria se gândea probabil la comparația dintre ea și Țarina Alexandra, evident, cu diferența că influența ei asupra Regelui Ferdinand era una pozitivă. În cele două luni care au precedat abdicarea Țarului Nicolae al II-lea, Regina Maria a menționat-o pe Țarină de mai multe ori în jurnalul său acuzând-o ca fiind factorul principal al agitațiilor din Rusia. Pe tot parcursul războiului, Regina Maria nu a corespondat cu Țarina Rusiei, știind prea bine că porțile palatului de la Țarskoe Selo erau închise pentru aproape toată lumea, iar Țarina nu se deranja să-și ofere patronajul mai mult decât propriului spital.

[42] *Ibidem*, p. 298.
[43] *Ibidem*, p. 292.
[44] Torrey, *Romania and WW1...*, p. 214.
[45] Maria, Regina României, *Jurnal...*, vol. 1, p. 292.
[46] Maria, Regina României, *Ordeal...*, p. 112.

Planul Reginei Maria de a pleca în Rusia a fost categoric respins de o telegramă primită de la St. Petersburg, iar în cele din urmă Primul Ministru și Principele Carol au fost cei care au luat drumul spre Rusia. Din cauza agitațiilor de la curtea imperială, vizita celor doi a fost mai mult un eșec. Reprezentanții Antantei au continuat să refuze să-l invite pe Primul Ministru român la discuțiile conferinței, deși făcuseră concesia de a-i oferi audiențe individuale. Motivul pentru care Principele Carol fusese trimis la St. Petersburg era acela de a se întâlni, pentru a treia oară în tot atâți ani, cu Marea Ducesă Olga Nikolaevna. În ciuda refuzului categoric al celor doi tineri de a accepta planul de căsătorie făcut de părinții lor, atât Regina Maria, cât și Țarul Nicolae încercau să le forțeze mâna:

„Am primit telegrame cifrate din Rusia. Se pare că ei încă susțin căsătoria dintre Carol și una dintre fetele lui Nicky - n-aș fi crezut că ei încă se gândesc la asta tocmai acum, când biata noastră țărișoară abia mai există, iar noi de-abia dacă mai avem un acoperiș asupra capului. În fond ideea e măgulitoare și o putem lua ca pe un semn bun. (...) Rămâne de văzut dacă tinerii pot fi convinși să se înțeleagă"[47].

Este interesant de observat cum, chiar și în timp de război, existau voci care insistau asupra consolidării relațiilor de rudenie între familiile domnitoare, văzând acest tip de relație ca pe o veche măsură a apropierii diplomatice dintre statele în cauză. Într-adevăr pare absurdă ideea că atât Regina României, cât și Țarul Rusiei, continuau să gândească în limitele castei lor, rămânând orbi și surzi la anumite elemente ale realității înconjurătoare. Orișicât, în sistemul de coordonate la care se raportau cei doi suverani, schimbul lor de telegrame codate și organizarea imaginară a unei nunți regale, reprezenta o dovadă de necontestat a solidarității între aliați. Din păcate, șubrezimea reală a alianței româno-ruse era dată de realitatea frontului și de prăbușirea autorității Țarului.

Fiind concentrată asupra crizei sanitare care cuprinsese Moldova la începutul anului 1917, Regina Maria, deși informată în mod frecvent de Mosolov cu privire la Familia Imperială, nu a realizat pe deplin cât de gravă devenise situația în Rusia. Astfel, la auzul veștii abdicării vărului său, șocul a fost absolut:

„Vești incredibile din Rusia cum că Nicky a abdicat! Nu pot cuprinde cu mintea situația! E îngrozitor! (...) Ce vremuri și pentru femeia aia, care prin fanatismul ei a atras criza aceasta asupra familiei ei. A fost de o ambiție pătimașă, cu desăvârșire convinsă că judecata ei nu poate da greș. (...) Iar acum uite ce a atras asupra soțului ei, copiiilor și țării. Stau și mă gândesc la toate și mi se pare tragic și înfricoșător!"[48]

Precum recunoștea chiar ea, Regina o judeca aspru pe Țarină din postura de „om din aceeași meserie"[49]. Regina Maria s-a raportat la criza Familiei Imperiale din punct de vedere personal. Pe de o parte, era măcinată de regretul faptului că își pierduse toate pârghiile prin care putea influența atitudinea Rusiei față de România[50]. Pe de altă parte, și poate cel mai important, era înspăimântată de conștientizarea faptului că eșecul războiului putea să îi arunce propria familie într-o situație similară. Din aceste considerente, la câteva săptămâni de la abdicarea Țarului, Regele Ferdinand a ținut un discurs în fața trupelor sale anunțând reformele agrară și electorală. Nu în ultimul rând, Regina Maria era măcinată de gândul că o potențială ieșire a Rusiei din război ar fi avut consecințe dezastruoase pentru o Românie aflată în proporție de două treimi sub ocupație străină și o treime sub „ocupație aliată".

---

[47] Maria, Regina României, *Jurnal...*, vol. 1, p. 310.

[48] *Ibidem*, p. 374.

[49] *Ibidem*, p. 345.

[50] „Situația aduce o mare schimbare pentru mine personal, deoarece eu am putut obține cu ușurință ajutorul Țarului. Am putut fi cu adevărat utilă țării mele. Acum totul s-a terminat.", citat în Pakula, *The Last Romantic*, p. 223.

Într-adevăr, revoluția rusă din februarie/martie 1917 a avut efecte dintre cele mai negative asupra României. Dacă în timpul iernii țara se luptase din greu cu epidemia de tifus exantematic, odată cu venirea primăverii acest pericol fusese înlocuit de molima anarhiei din armata rusă. Într-o primă instanță după revoluție, Regina Maria a încercat se să mențină în grațiile rușilor care împânzeau Moldova. Astfel, Regina a început să acorde o atenție deosebită sanitarilor ruși și spitalelor conduse de aceștia. În aprilie a vizitat trenurile sanitare ruseşti, pe care le amenajase Marea Ducesă Kirill și le trimisese în Moldova spre a ajuta răniții armatelor româno-ruse. Lipsa știrilor de la sora sa, precum și neliniștile generale provocate de Rusia, au făcut vizita una extrem de dificilă pentru Regina Maria. În imaginarul suveranei rușii se împărțiseră în două tabere - „rușii cumsecade" și uzurpatorii, iar în timp ce numărul celor dintâi scădea, numărul celor din urmă creștea. De asemenea, cu cât „rușii cumsecade" erau înlocuiți de trimiși ai noului regim, cu atât Regina Maria își pierdea disponibilitatea de a continua colaborarea cu nedoriții aliați.

Odată cu arestul Țarului Nicolae al II-lea și a Familiei Imperiale, atitudinea principală pe care Regina Maria a adoptat-o față de rușii de pe teritoriul Moldovei a fost una defensivă, suverana rămânând complet loială familiei sale. În ceea ce avea să fie ultima scrisoare trimisă vărului său, Regina Maria scria: *„Dragul meu Nicky, iartă-mă că îți scriu aceste rânduri, dar nu pot rămâne mută în asemenea momente (...) Tu ai fost întotdeauna un prieten atât de bun și adevărat al țării mele, încât simt nevoia să îți mulțumesc în acest ceas greu pentru tot ce ai făcut pentru noi și pentru întreaga simpatie pe care ne-ai arătat-o. Acei ce ei înșiși suferă înțeleg prea bine suferința altora. (...) Nu vreau să te obosesc cu prea multe cuvinte, vreau doar să îți trimit toată iubirea mea sinceră, pe care o port într-o inimă îngreunată, care înțelege. A ta verișoară, Missy"*[51].

Suverana a încercat să fie obiectivă la venirea reprezentanților guvernului provizoriu, însă bunele sale intenții au fost spulberate de o antipatie reciprocă. Mai mult de atât, soldații ruși au început treptat să se comporte ca o hoardă de barbari anarhici, iar acest lucru a înfuriat-o pe Regina Maria până la stârnirea unei adevărate uri împotriva a tot ce însemna noua ordine din Rusia. Din aceste considerente, din vara anului 1917, Regina Maria a renunțat să aibă vreo relație mai amplă decât cea impusă de statutul său, cu cei pe care îi clasa drept „republicani ruși".

Una dintre marile calități ale Reginei Maria a fost întotdeauna simțul englezesc de *fair play*. Pe lângă relațiile de sânge care o făceau în fapt membră a familiei extinse a Romanovilor, Regina Maria nu putea uita sau trece cu vederea cum în timpul neutralității și a greutăților din 1916 găsise ajutor și înțelegere în St. Petersburg. Asasinarea Familiei Imperiale la Ekaterinburg în iulie 1918 a întristat-o profund și a revoltat-o peste măsură pe suverană. Deși la momentul respectiv România se afla la discreția Germaniei în urma semnării păcii separate, iar guvernul germanofil condus de Alexandru Marghiloman se opusese categoric oficierii de slujbe în memoria Familiei Imperiale, Regina Maria - cu forța sa de rezistență caracteristică - a organizat un parastas pentru pomenirea rudelor sale[52].

Ca ultime ecouri ale unei alianțe dispărute, în toamna anului 1918, Regina Maria a încercat în repetate rânduri să își ajute rudele să părăsească Rusia Bolșevică. În acest sens a trimis scrisori atât Marii Ducese Vladimir, care se afla pe coasta nordică a Mării Negre împreună cu doi dintre fiii săi, cât și Împărătesei Maria Feodorovna, mama ultimului Țar, care se afla în Crimea împreună cu cele două fiice ale sale. Ambele femei au refuzat în numele familiilor lor să părăsească Rusia, însuflețite de credința puternică că în cele din urmă situația avea să se întoarcă la normal. În decembrie 1918, Regina Maria l-a însărcinat pe Colonelul canadian Boyle cu misiunea de a merge în Rusia și a convinge în persoană bătrâna Țarină să caute refugiu

[51] Arhivele Naționale ale României, *Fond Casa Regală - Regia Maria*, 1340, f. V/3154.

[52] Maria, Regina României, *Jurnal de război: 1918*, vol. 3., Ed. Humanitas, București, 2015, p. 213.

pe continent: „Dragă Missy, îți mulțumesc mult că încerci să te asiguri că suntem bine, dar în ultima vreme lucrurile par să se îmbunătățească. (...) Te rog asigură-l pe Colonelul Boyle că sunt mișcată de zelul cu care a încercat să ne ajute"[53] - a fost răspunsul cu care canadianul s-a întors la București. Într-o manieră similară, Marea Ducesă Vladimir, care spera ca fiul său, Marele Duce Kirill, cumnatul Reginei Maria, să devină noul Țar al Rusiei avea să-i răspundă acesteia:

„Când ai trimis ultima scrisoare, lucrurile erau atât de grave încât am luat serios în calcul să fugim la tine, însă nu am găsit un vas sigur; din fericire lucrurile stau de o mie de ori mai bine acum, de aceea nu mă îndur să îmi părăsesc țara iubită încă. Dar draga mea Missy, asta nu înseamnă că nu sunt profund recunoscătoare pentru modul în care încerci să-mi oferi mie și alor mei adăpost – niciodată în viața aceasta nu voi uita felul în care ai fost singura persoană care s-a gândit la noi. (...) Te sărut și trebuie să îți mărturisesc că o admir mult pe 'micuța Missy', dar amintește-ți că eu mereu spuneam că o văd pe Ecaterina cea Mare în tine."[54]

Comparația făcută de Marea Ducesă Vladimir, ultima dintre Romanovi care a părăsit Rusia Bolșevică, în februarie 1920, o onorează pe Regina Maria. Cu doar câteva săptămâni înainte de decesul Marii Ducese, survenit în septembrie 1920, cele două femei au avut ocazia de a se reîntâlni și de a-și mulțumi reciproc.

Pe toată durata războiului, Regina Maria a României a trăit cu amenințarea constantă a pierderii tronului, din cauza evoluției situației militare pe fronturile europene. În ciuda acestei presiuni, ea a muncit și luptat pentru țara sa, convinsă că în cele din urmă cauza Antantei va răzbi. Din acest motiv, Regina Maria nu s-a sfiit să ceară ajutorul Aliaților ori de câte ori fusese rugată să intervină în favoarea României. Astfel, în anii neutralității și în timpul campaniei din 1916, suverana și-a folosit influența și relațiile de familie pentru a ajuta la consolidarea cooperării dintre România și Rusia. Acest articol a urmărit corespondența dintre Regina Maria și rudele sale imperiale și a examinat modul în care intervenția reginei a fost benefică României. S-a putut observa rolul pe care Regina l-a avut în stoparea propagandei anti-dinastice făcute de Aliați în 1915. De asemenea, prin trimiterea unei scrisori manifest în care doleanțele României erau exprimate fără ocolișuri, Regina a ajutat guvernul să-și susțină ferm punctul de vedere înaintea semnării alianțelor politico-militare. În timpul dezastruoasei campanii din toamna anului 1916, suverana a făcut un apel sincer la sentimentele care o legau de vărul său, Țarul Nicolae al II-lea, pentru a cere stăruitor întărirea sprijinului militar oferit României. Toate aceste detalii reies din analizarea memoriilor și jurnalelor Reginei Maria, precum și a corespondenței menționate. Această corespondență este de o mare importanță pentru înțelegerea activității diplomatice în care Regina Maria s-a implicat la cererea guvernului român. În cele din urmă, tocmai evoluția militară pe fronturile europene a făcut ca Regina Maria să își păstreze tronul și țara, în vreme ce odată atotputernica Familie Romanov a fost înlăturată violent. În timp ce Regina Maria lua drumul Parisului, pentru a susține din nou doleanțele României, de data aceasta la Conferința de Pace, supraviețuitorii familiei imperiale luau drumul exilului, părăsind Rusia pentru totdeauna.

Ioana N. GĂUREAN
ioana.n.gaurean@gmail.com.

[53] Arhivele Naționale ale României, *Fond Casa Regală - Regia Maria*, 1340, f. V/2797.
[54] Arhivele Naționale ale României, *Fond Casa Regală - Regia Maria*, 1340, f. V/2810.

ASPECTE ALE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC BIHOREAN ÎN CONTEXTUL MARII UNIRI

Radu MILIAN

Abstract: *(Aspects of the Romanian bihorean education in the context of the Great Union) Before the Great Union in 1918, the Romanian population in Bihor faced major shortcomings in school education. In the second half of the nineteenth century and in the first decade of the 20th century, the Hungarian state has taken a forced Magyarization policy. School was seen as a perfect means to achieve this goal. That is why we have an avalanche of laws designed to develop a quality Hungarian language education to the detriment of Romanian schools that were threatened with closure or forced to adapt their studio program to the interests of the Hungarian state. To this is added the lack of financial support and the poverty of the Romanian villages. The only support for the Romanian school came from the church of the two Romanian churches (Orthodox and Greek Catholic) who developed a network of confessional schools. The poor endowment of schools, the economic problems of the Romanian communities and the insufficiently qualified staff, made the percentage of illiterate to pass sometimes by 50% among the Romanian population at the beginning of the 20th century.*

After the Great Union, the situation is changing sharply. The Conduct Council and then the Ministry of Cults and Instruction will be closely involved in school reorganization. There is an immediate transfer to Romanian language, with the maintenance of education in the languages of national minorities where neccesary, the confessional schools will be supported by the state, a network of state schools with qualified staff, with be set up emphasis on secondary and higher education. The emphasis on education development makes the percentage of book readers to rise in the interwar period to 60% in rural areas and 90% in urban areas.

Keywords: *Magyarizations laws, Romanian education, confessional school, The Great Union, The Conduct Council.*

1. Situaţia învăţământului românesc înainte de Marea Unire

a. Legislaţia.

După anul 1868 legislaţia şcolară devine tot mai dură pentru naţionalităţile din Ungaria, datorită *legilor de maghiarizare*. La o simplă enumerare, constatăm că numărul legilor restrictive la adresa învăţământului românesc este destul de mare: 1876 - autorizarea introducerii şcolilor de stat maghiare în locul celor româneşti considerate necorespunzătoare; 1879 - obligativitatea predării limbii maghiare în şcolile confesionale, 1881 - obligativitatea predării limbii

maghiare în grădiniţe; 1882 - obligativitatea cunoaşterii limbii maghiare în preparandii. Nici un învăţător nu mai putea primii diplomă dacă nu cunoştea limba maghiară; 1886 - introducerea obligativităţii limbii maghiare în şcolile medii; 1891 - legea azilelor de copii, prin care se introduce obligativitatea înscrierii copiilor la grădiniţe, la vârsta de 3 ani, unde instrucţia se făcea exclusiv în limba maghiară, însă legea nu s-a mai aplicat datorită neînţelegerilor dintre culte; 1893 - legea salarizării. Potrivit legii, şcolile confesionale şi comunale trebuiau să întregească salariul învăţătorilor, ridicându-l la 600 fl. anual pentru un învăţător „ordinar" (definitiv) şi la 400 fl. pentru un învăţător ajutător. Comunele care nu puteau întregi salariul, puteau face apel la stat. În schimbul ajutorului, şcoala era transformată în şcoală comunală sau de stat, cu limba de predare maghiară; 1904 - crearea noţiunii de „şcoală ilicită"; 1907 legea Apony; 1913 - legea electorală; 1917 - zona culturală. În anul 1876, începe acţiunea de înfiinţare a şcolilor comunale. Statul maghiar înfiinţează astfel de şcoli atât în zonele unde nu existau şcoli confesionale, dar şi unde existau, mai ales în satele mixte, pentru a-i atrage pe copiii români. Toate fondurile disponibile erau dirijate spre acest scop. Prima mare lovitură la adresa românilor este *legea Trefort* (articolul de lege XVIII/1879, elaborat de ministrul cu acelaşi nume. Proiectul prezentat parlamentului maghiar prevedea printre altele ca în termen de 6 ani, limba maghiară trebuie să fie introdusă în toate şcolile elementare urmând ca toţi învăţătorii să-şi însuşească această limbă. Proiectul a fost votat cu toată opoziţia deputaţilor români şi în ciuda tuturor protestelor. Paralel se încearcă maghiarizarea numelor, trimiţându-se circulare prin protopopiate şi şcoli, îndemnând elevii şi profesorii să-şi schimbe numele, pentru a da dovadă de „patriotism, curaj şi fuziune cu patria maghiară". În anul 1904, sub guvernul Tisza, se introduce în discuţia camerei *proiectul de lege Berzeviczy*, propus de Ministrul cultelor şi instrucţiunii cu acelaşi nume. Potrivit acestuia, în învăţământul primar urmau să se introducă 17 ore de Limba maghiară săptămânal, rămânând doar 15 pentru celelalte obiecte. Conducătorii bisericilor din Ungaria, au fost invitaţi în mai 1904 la o consfătuire la Budapesta. Episcopii români au respins categoric proiectul. Oricum, guvernul Tisza a căzut şi odată cu el şi proiectul. În schimb, creşte exigenţa la examenele de atestat (în ceea ce priveşte însuşirea limbii maghiare)[1]. Ofensiva împotriva şcolii româneşti este criticată nu numai în adunări populare, ci şi în programele politice naţionale, dar şi în manifestaţii politice de amploare, cum ar fi mişcarea Memorandum-ului.

Apogeul politicii de maghiarizare forţată prin şcoală a fost atins de *legile lui Appony*, ministrul al învăţământului în anul 1907. Legile doreau desfiinţarea şcolilor confesionale româneşti, sârbeşti şi slovace; înlocuirea lor cu şcoli de stat în limba maghiară. El aduce în parlament două proiecte de legi. Unul pentru *salarizarea învăţătorilor,* iar celălalt stabileşte *raportul de drept şi salariile învăţătorilor de la şcolile comunale şi confesionale.* Potrivit acestora, învăţătorul era declarat *oficiant public*, fiind obligat să jure credinţă statului maghiar. Edificiile şcolare, fundaţiile de sprijin, tot venitul şcolii, trebuie predat statului. În schimbul acestora, statul se obliga să pună, *pe cât e cu putinţă* în posturi, învăţători de religia majorităţii locuitorilor. Salariul unui învăţător era fixat la 1.000 de coroane. Comunităţile puteau cere ajutor de la stat, dar în acest caz pierdeau şcoala, care devenea şcoală de stat, cu limba de predare maghiară. De asemenea, se cerea predarea unor materii în limba maghiară (Maghiara, Istoria, Aritmetica, Geografia şi Constituţia), după planul de învăţământ şi numărul de ore elaborat de stat. Registrele şcolii trebuiau redactate în ungureşte. Statul putea interveni în numirea învăţătorilor şi în cazul abaterilor politice. Românii au făcut eforturi uriaşe pentru a-şi menţine şi dezvolta învăţământul în limba naţională împotriva centralismului şcolar excesiv[2].

---

[1] Radu Milian, Învăţământul confesional în Transilvania dualistă, în „Crisia", nr. XXXII-XXXIII/2002-2003, Oradea, pp. 192-196.

[2] *Ibidem.*

b. **Situaţia şcolilor româneşti înainte de Marea Unire**

b.1. Şcolile primare. În anul 1914 existau un număr de 88 de şcoli confesionale ortodoxe, cu un număr de 114 învăţători. Greco-catolicii dispuneau şi ei de 45 de şcoli cu 65 de învăţători: deci românii aveau un număr de 133 de şcoli, cu 179 de învăţători. Statul maghiar susţinea un număr de 154 de şcoli de stat maghiare, cu 421 de învăţători. La acestea se adăugau 188 de şcoli reformate şi catolice, cu un număr de 572 de învăţători. În total existau 342 de şcoli ungureşti cu un număr total de 999 de învăţători. Discrepanţa este foarte mare atât ca număr de şcoli cât şi ca posturi didactice, mai ales dacă ne gândim că peste 60% din totalul populaţiei Bihorului erau români. Evreii dispuneau şi ei de 9 şcoli încadrate cu 27 de învăţători[3].

b. 2. Şcolile secundare: Liceul Samuil Vulcan din Beiuş înfiinţat la 6 octombrie 1828, pe cheltuiala episcopului S. Vulcan, ca *Gimnazium minus*, s-a făcut prin transformarea şcolii triviale cu două clase, în şcoala gramaticală, cu patru clase, menţinând însă şi şcoala primară de două clase. În anul şcolar 1828-1829, liceul avea 25 de elevi[4]. În anul 1841 autorităţile şcolare au dat ordin ca istoria şi geografia să fie predate în limba maghiară. După multe insistenţe, s-a păstrat limba de predare, maghiara fiind introdusă doar în actele oficiale şi corespondenţa cu autorităţile. Liceul a fost subordonat Direcţiei superioare a învăţământului secundar din Oradea, sub coordonarea episcopului maghiar. După înfrângerea revoluţiei, Curtea de la Viena scoate liceul de sub conducerea maghiară, încredinţându-l bisericii unite. În anul 1853, printr-o nouă lege de organizare a şcolilor, se desfiinţează învăţământul de cinci ani, liceul fiind nevoit să revină la patru ani sau să se ridice la opt. La 15 septembrie 1853 guvernul a recunoscut noua formă de organizare a liceului, oferind un ajutor de 3.550 florini. În anul 1860 conducerea liceului este obligată să introducă limba germană ca limbă de predare. În anul 1867 liceul a fost încadrat între liceele controlate de Ministerul Instrucţiunii şi încep presiunile pentru maghiarizarea liceului. După anul 1870, dificultăţile materiale sporesc, guvernul se oferă să ajute liceul, dar conducerea liceului refuză, deoarece nu voiau ca acesta să fie preluat de statul maghiar. În anul 1875 era impusă predarea geografiei şi istoriei în limba maghiară, iar în anul 1877 s-a tăiat ajutorul de 3.550 florini. Pentru a limita influenţa maghiară în liceu, lângă acesta s-a construit în anul 1891 un internat pentru elevii români uniţi (Internatul Paulean de băieţi), mărit în anul 1895 (capacitate 150 de locuri. În anul 1889 se deschide şi un internat pentru elevii ortodocşi din liceu, cu o capacitate de 60 de locuri. Clădirea internatului a fost construită între anii 1887-1891 şi avea o capacitate de 100 de locuri. Jumătate din elevii interni erau cazaţi gratis. În anul 1895 internatul este mărit la 150 de locuri iar în anul 1913, este construită încă o clădire în curtea internatului, astfel încât capacitatea totală de cazare se ridica la 200 de locuri[5].

Şcoala normală unită din Oradea. Episcopul greco-catolic Meletie Covaci (1748-1775), a înfiinţat la Oradea, în anul 1733 o şcoală, pentru românii greco-catolici[6], care pregătea şi învăţători pentru satele româneşti. Urmaşul său, Moise Dragoş (1775-1787) reuşeşte să obţină acordul de a iniţia un curs preparandial, ţinut de profesorul Simeon Maghiar, prefect al şcolilor greco-catolice. Şcoala şi-a deschis porţile în noiembrie 1784, când Simion Maghiar începea cursurile având un număr de 46 preparanzi, uniţi şi neuniţi[7]. De la înfiinţare până la finele secolului al XIX-lea, această şcoală a dat naţiunii române din Bihor şi comitatele învecinate, în jur de 1.500 elevi. Între anii 1794-1785, la cursurile de metod de la preparandie au fost înscrişi 11 elevi. Între anii 1895-1840, au frecventat cursurile şcolii 37 de elevi. Între anii 1848-1870, au frecventat şcoala 403 elevi, dintre care 128 din Bihor, restul din Transilvania şi Ungaria. Între

3 Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crişanei*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1936, p. 62.

4 Constantin Pavel, Şcoalele din Beiuş, Ed. Buna Vestire, Oradea 1928 p.103.

5 *Ibidem*, p. 27.

6 Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 66.

7 *Ibidem.*

anii 1870-1905 avem un total de 996 elevi din același areal geografic[8].

Seminarul greco-catolic. A fost înființat la inițiativa episcopului Greco-catolic Ignatie Darabant pentru a asigura cadrele necesare (preoți și învățători), pentru dieceza orădeană[9]. În data de 30 Ianuarie 1792 a primit aprobarea pentru deschiderea seminarului. Acesta a avut la deschidere 24 de seminariști[10]. Între anii 1946-1948 este construit localul seminarului, unde se mută în anul 1854. Numeroase probleme au pus Seminarului legile de maghiarizare, când, profesorii împreună cu ierarhii bisericii greco-catolice au trebuit să facă o serie de concesii în favoarea limbii maghiare și a catehizării elevilor care urmau și Academia de Drept din Oradea, de către preoții catolici. Problemele au fost depășite, datorită abilității directorilor și profesorilor seminarului. În anul 1792 episcopia greco-catolică primește clădirea internatului, în care funcționează și în perioada interbelică. Inițial putea caza 16 elevi, ajungând în timp la o capacitate de cazare de 300 de locuri. Elevii proveneau de la diferite școli din oraș[11].

Școala Greco-catolică de fete din Beiuș. A fost inaugurată în data de 21 septembrie 1896, fondator fiind episcopul greco-catolic Mihai Pavel. Școala s-a numit Școala civilă greco-catolică de fetițe, cu limba de predare română. Nu a primit nici un ajutor de la statul maghiar. În primul an, școala a început modest, cu doar două clase și 32 de eleve; din care 23 greco-catolice și opt ortodoxe, aparținând unor medii sociale diverse. În anul următor, prin apariția clasei a treia numărul elevelor ajunge la 47, iar în anul școlar 1898-1899, școala se întregește cu clasa a IV-a, având un număr de 63 de eleve. În anii următori, prin grija bisericii școala s-a dezvoltat continuu, ajungându-se ca după Marea Unire să fie transformată în *Liceu de fete*[12].

În școlile secundare și superioare susținute se statul maghiar, accesul copiilor români era destul de greu, doar pentru aceia care cunoșteau limba maghiară, învățământul de stat fiind orientat cu precădere pentru modelarea cetățenilor fideli statului. Aici putem enumera câteva instituții de învățământ: **Arhigimnaziul (Liceul premonstratens)** care a funcționat ca liceu de băieți, dezvoltat din gimnaziul înființat în anul 1699. În anul1850 secția de filosofie de la Academia de Drept a fost contopită cu arhigimnaziul orădean, care a devenit astfel gimnaziu cu 8 clase, având 12 profesori, șapte dintre ei fiind plătiți de Ordinul Premonstratens, restul din fondul de învățământ. În anul școlar 1858-1859, la gimnaziul premonstratens erau înscriși 438 de elevi, dintre care 303 maghiari, 95 români, 28 germani și 6 slavi[13]. Numărul românilor nu va depăși niciodată o treime din total. **Gimnaziul de băieți** a luat ființă în anul 1869 ca școală civilă cu două secții: băieți și fete, până în anul 1877, când secția de fete devine școală separată. A fost frecventat de elevi din mica burghezie maghiară, până în anul 1910, când începe să admită și câte un român. În anul 1928 este transformat în gimnaziu de tip B cu 6 clase, iar în anul 1932 în gimnaziu de tip A, cu 4 clase. Limba de predare era maghiara, până în anul 1921, când se trece la predarea în limba română[14]. **Liceul de băieți Emanuil Gojdu** va funcționa din anul școlar 1873-1874 ca școală reală superioară de stat. Programa de studiu era identică cu aceea a liceelor de profil din Ungaria. Începând din anul 1875, liceul va funcționa cu 8 clase. Elevii români beneficiau de un internat ortodox construit de marele mecenat Nicolae Jiga, care oferea 25 de burse anual[15]. Școala de arte și meserii a fost înființată în anul 1913 la inițiativa primăriei

[8] *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 362.

[9] Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române-Unite a Orăzii Mari, 1777-1927*, tip. *Ateneul*, Societate Anonimă, Oradea, 1930, pp. 80-83.

[10] *Ibidem*, p. 100.

[11] Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 83.

[12] Gavril Hădăreanu, *Torțe arzând în Țara Beiușului*, Ed. Buna Vestire, Beiuș, 1995, pp. 300-318.

[13] *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 278.

[14] Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 66.

[15] *Ibidem*, pp. 81-82.

orădene, care şi-a luat angajamentul de a-i ridica un sediu. Iniţial avea două secţii: lemnărie şi metalurgie. Până în anul 1919 nu au fost primiţi în şcoală decât doi români[16]. După preluarea de către statul român, şcoala se dezvoltă, apare o nouă secţie, de sculptură[17]. Organizează expoziţii cu produsele realizate de elevi la fiecare sfârşit de an. În anul 1929, cu prilejul expoziţiei camerei de agricultură, ţinută cu ocazia Congresului Internaţional de la Cluj, a obţinut medalia de aur. Şcoala a mai organizat şi cursuri de mânuitori de cazane şi fochişti pentru motoarele cu explozie, montaj şi dinam[18]. A mai existat, de asemenea, o şcoală de ucenici comerciali, administrată de camera de comerţ şi o şcoală de menaj. Elevii din alte localităţi puteau fi cazaţi la Căminul de Stat pentru Ucenici sau Căminul Evreiesc de Ucenici[19]. **Academia regală din Oradea** a fost înfiinţată la data de 1 ianuarie 1780, cu o facultate de filosofie la care s-a adăugat în anul 1788 cursul de drept. Numărul studenţilor a crescut treptat, de la 97 în anul 1780, la 299 în anul 1840. Numărul studenţilor greco-catolici şi ortodocşi a ajuns în unele perioade până la 40%. De exemplu, în anul 1900 existau 164 de studenţi, dintre care 124 de maghiari, 38 români, un german şi un slovac[20].

II. Şcoala românească din Bihor în anii 1918-1920

Marea Unire a însemnat printre altele şi posibilitatea dezvoltării învăţământului în limba română. Începând cu anul 1918, se va introduce treptat limba română ca limbă principală de predare în toate şcolile de pe cuprinsul Bihorului. Mai întâi în şcolile susţinute de biserică, apoi şi în şcolile de stat, pe măsură ce acestea sunt reorganizate şi trec în administrarea statului român.

În ceea ce priveşte învăţământul confesional, adaptarea acestuia la noile realităţi politice se face în baza unor circulare prin care preoţilor şi învăţătorilor li se aduc la cunoştiinţă deciziile politice şi cum trebuie să le pună în practică. Astfel, în data de 24 nov./7 dec. 1918, episcopul vicar Roman Ciorogariu trimite tuturor protopopilor de pe raza consistoriului orădean, circulara nr. 2454 Pres. 1918[21], *TUTUROR PROTOPRESBITERILOR DIN DISTRICTUL CONSISTORULUI ORĂDAN.* Episcopul face referire la circulara anterioară din data de 23 Oct./5 Nov., nr. 2530 Pres., prin care indica preoţilor şi învăţătorilor calea de urmat în noua situaţie politică de după terminarea războiului şi vine cu precizări, în contextul în care Marea Adunăre Naţională de la Alba Iulia, din 18 Nov./1 Dec. 1918 decis unirea tuturor românilor din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească cu România. Devine astfel obligatoriu ca toţi românii trebuie să pună în practică deciziile Consiliului Dirigent; preoţii şi învăţătorii trebuie să organizeze cercuri de propagandă naţională; să ţină strâns legătura cu toţii fruntaşii naţionali, pentru a şti cum să se ferească de propaganda agitatorilor străini; să organizeze adunări naţionale în care să spună poporului că războiul a fost declanşat de imperialişti, împotriva popoarelor care acum şi-au recâştigat drepturile după principiile lui Wilson, apoi se va forma o alianţă a popoarelor pentru pace. În adunările poporale să se expună principiile democratice, votul universal, reforma agrară, buna înţelegere cu toate popoarele şi respectarea drepturilor celorlalţi, precum şi primejdia comunismului din Rusia, faptul că progresul în libertate se face doar prin învăţătură şi muncă.

Un principiu foarte important era acela al introducerii limbii române ca limbă de predare în toare şcolile, iar unde sunt şi elevi maghiari să se folosească şi maghiara ca limbă auxiliară, pentru a nu împiedica progresul elevilor. Se specifica că în detaliile procesului de învă-

[16] *Ibidem*, p. 64.
[17] *Istoria oraşului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 359.
[18] Aurel Tripon, *op. cit.* p. 64.
[19] *Istoria oraşului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 359.
[20] *Ibidem*, pp. 282-283.
[21] Arhivele Naţionale - Serviciul Judeţean Bihor, *Protopopiatul ortodox Oradea*, dos. 30/1918-1919, ff. 78-80.

ţământ se va putea intra doar după dispoziţiile concrete ale Serviciului de culte şi instrucţiune publică.

Implementarea limbii române ca limbă de predare şi adaptarea programei şcolare se va face treptat, până spre sfârşitul anului 1919, dată fiind situaţia politică aparte a fostelor comitate din Nord-Vestul Transilvaniei, lucru care reiese din rapoartele şcolare întocmite la nivel de protopopiate.

Raport general şcolar şi bisericesc pe 1918-1920, întocmit de Andrei, protopopul de Oradea, la data de 1/14 februarie 1921, dezbate pe larg această situaţie[22]. Potrivit acestuia, până în anul 1918 şcolile au avut probleme financiare, unele au cerut şi primit ajutor de stat, cum ar fi şcoala din Oradea, la care, parohia nu contribuia decât cu 100-200 lei anual pentru salariul învăţătorului. După ridicarea salariului invăţătorului la 1.700 lei s-a cerut ajutor de la stat. În urma zvonurilor că şcoala nu va primi ajutor şi se va închide, s-a cedrut anchetă ministerială. Urmarea a fost propunerea de etatizare şi trecere a tuturor cheltuielilor pe seama statului. Biserica nu refuză ajutorul de stat, dar nu priveşte cu ochi buni trecerea şcolilor confesionale la stat, în rând cu cele susţinute înainte de statul maghiar, deoarece, considera că statul şi biserica trebuie să fie parteneri în educaţie. Biserica îşi susţinea poziţia prin faptul că s-a jertfit şi a susţinut şcoala şi o va susţine în continuare. Situaţia e identică în toate comunele unde existau şcoli confesionale. În toată această perioadă, cursurile s-au ţinut în mare parte, cu excepţia şcolii de repetiţie şi a cursurilor cu analfabeţii. Raportul are ataşată situaţia şcolară a protopopiatului Oradea, din anii 1918-1920, care arăta astfel: 22 învăţători definitivi şi 7 provizorii. Obligaţi să frecventeze şcoala au fost 5.048 băieţi şi 1.566 fete. La şcolile confesionale au fost înscrişi 1.336 elevi iar la cele de stat 1.289. În total, 2.625 elevi cu vârsta 6-12 ani, deci 52% din total. Examenul final a fost dat de 1.999 elevi (1.012 băieţi şi 987 fete). Biserica a contribuit cu 19.000 lei anual la leafa învăţătorului, restul este asigurat de stat. Raportul critica delăsarea preoţilor, mai ales că şi slujbaşul român lucrează în favoarea bisericii.

Dacă în şcolile primare confesionale trecerea la limba de predare română şi organizarea noii vieţi naţionale se organiza de către biserică, în liceele româneşti, consiliile profesorale iau această iniţiativă. Astfel, cadrele didactice de al Liceul de fete din Beiuş, în cadrul consiliului profesoral din data de 26 nov. 1918, hotărăsc să trimită un delegat la marea Adunare Naţională de la Alba Iulia. Delegatul este ales în persoana directorului Cornel Sălăgean[23].

În data de 2 Decembrie 1918 se organizează Conferinţa învăţătorilor români de la Alba Iulia, care trasează principiile reorganizării învăţământului românesc. În consiliul din 15 ianuarie 1919, se ia act de hotărârile Conferinţei învăţătorilor români de la Alba Iulia, din 2 Dec. 1918. Limba germană rămâne deocamdată obligatorie, până la reorganizarea definitivă. În ţinuturile unde populaţia e mixtă şi limba maghiară rămâne obligatorie, 2 ore /săpt. Limba franceză trece de la statutul de facultativă la obligatorie, 2-3 ore săpt. Istoria se va preda după vechile programe şi manuale, dar dezvoltat la temele ce au legătură cu românii. La Geografie se va pune accent pe descrierea zonelor româneşti. Lucrul de mână se va orienta spre economia casnică. Se citeşte aplelul prin care profesorii sunt chemaţi pentru data de 19 ianuarie 1919 la un Congres la Sibiu. Este avizat favorabil, dar profesorii se plâng de dificultăţile unui drum aşa lung, împrejurările fiind extrem de nefavorabile, făcând aproape imposibilă participarea[24]. În acelaşi timp, în toate şcolile româneşti se iau măsuri de reorganizare şi adaptare la noile condiţii[25]

---

[22] *Ibidem*, ff. 122-126.

[23] Idem, *Liceul greco-catolic de fete Beiuş*, dos. 48/1918-1919, f. 30 v.

[24] *Ibidem*, ff. 31-32.

[25] Idem, *Protopopiatul ortodox Oradea*, dos. 160/1918, f. 214, 224, 225, *Protopopiatul greco- catolic. Beiuş*, dos. 88/1918, f. 216.

şi se organizează serbări şcolare în cinstea unirii[26].

Consiliul dirigent ia măsuri de organizare a învăţământului, plata învăţătorilor[27], deschiderea de noi şcoli şi internate pentru asigurarea clasei intelectuale, dezvoltarea economiei şi comerţului[28]. Începând cu anul 1921 se emit ordine pentru uniformizarea organizării şcolare[29].

III. Dezvoltarea învăţământului românesc după unire.

a. Învăţământul primar.

După unire, numărul de şcoli româneşti a crescut[30]. Statul român a preluat şcolile primare de stat austro - ungare, pe care le-a transformat în şcoli cu limba de predare română. Au fost înfiinţate şi şcoli noi. Consiliul dirigent l-a numit pe Alexandru Pteancu director regional al şcolilor din *părţile ungureşti,* deci şi al şcolilor din Bihor[31]. Restul şcolilor confesionale romano-catolice au funcţionat în continuare[32]. Statul român susţinea un număr de 426 de şcoli româneşti la care predau 854 de învăţători români şi 27 din rândul minorităţilor naţionale, deci un total de 926 de învăţători. Aceste şcoli sunt frecventate de un număr de 97.823 de elevi, dintre care 21,46% de alte naţionalităţi (unguri, evrei ş.a.). Pe lângă şcolile susţinute de statul român mai existau 102 şcoli confesionale maghiare, cu un număr de 208 învăţători unguri şi 2 învăţători români, susţinute de episcopia romano-catolică. Aceste şcoli aveau un număr de aproximativ 32.169 de elevi. Învăţământul preşcolar era reprezentat de 51 de grădiniţe (46 de grădiniţe româneşti, frecventate de un număr de 2.709 copii şi un număr de 5 grădiniţe ungureşti, cu un număr de 162 copii)[33]. Procentul ştiutorilor de carte era în perioada interbelică de aproximativ 60% din numărul total al populaţiei, la bărbaţi fiind cu 4% mai mare ca la femei. În mediul urban, aproximativ 90% din totalul populaţiei erau ştiutori de carte, diferenţa în favoarea bărbaţilor fiind de doar 1%. În mediul rural însă, doar 52% din totalul populaţiei erau ştiutori de carte. Diferenţa dintre bărbaţi şi femei era de 145 în favoarea primei categorii.

b. Învăţământul secundar.

Majoritatea gimnaziilor şi liceelor înfiinţate în secolul al XIX-lea şi în primii ani ai secolului XX, îşi menţin existenţa. Unele dintre acestea vor avea o evoluţie aparte.

Gimnaziul din Salonta. Funcţionează ca liceu maghiar până în anul 1919, când este preluat de statul român şi ia fiinţă o secţie română[34]. În anii 1927-1928 secţia maghiară se transformă în gimnaziu cu 4 clase, iar pentru secţia română ia fiinţă un gimnaziu pe lângă liceul agricol. Liceul agricol şi gimnaziul au funcţionat în actuala clădire a liceului Arany Ianos. În anul 1931 liceul este desfiinţat şi a mai funcţionat un an ca liceu extrabugetar. Din anul 1932 devine gimnaziu[35].

Liceul Samuil Vulcan din Beiuş. În anul 1918 episcopul Radu reintroduce limba română în liceu, după o absenţă de 30 de ani. Între anii 1924-1925, administrarea internatului este încredinţată călugărilor Asomţionişti, iar gospodăria călugăriţelor din ordinul Oblates l'Asomption[36]. Începând cu anul 1927, corpul profesoral este plătit de stat. Între anii 1919-1933

[26] *Ibidem*, f. 138.

[27] *Ibidem*, ff. 134, 135.

[28] *Ibidem*, f. 135.

[29] *Ibidem*, dos. 15/1917-1921, ff. 200-202.

[30] Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 63.

[31] Ion Zainea, *Economie şi societate în Bihor. De la Marea Unire până la dictatul de la Viena*, Ed. Arca, Oradea, 2007, p. 216.

[32] *Istoria oraşului Oradea*, p. 358.

[33] Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 63.

[34] *Ibidem*, p. 66.

[35] *Ibidem*, pp. 67-68.

[36] *Ibidem* p. 76.

a avut aproximativ 350-500 de elevi, care au primit o educație religioasă. Elevii făceau parte din două asociații religioase. Elevii greco-catolici erau grupați în asociația *Sf. Maria* iar cei ortodocși în asociația *Sf. Pavel.* Biblioteca liceului avea în perioada interbelică 15.000 volume, plus alte 6.500 de volume de literatură didactică. De asemenea, a fost dotat cu laboratoare moderne de științe fizice și biologice[37].

Gimnaziul de băieți Alexandru Roman. Este continuatorul Gimnaziului de băieți. În anul 1928 este transformat în gimnaziu de tip B cu 6 clase, iar în anul 1932 în gimnaziu de tip A, cu 4 clase. Limba de predare era maghiara, până în anul 1921, când se trece la predarea în limba română[38].

Școala normală unită din Oradea. În perioada interbelică avea 10 profesori și 3 institutori la școala de aplicație. În anul 1926 și-a deschis un cinematograf, iar în anul 1930 și-a înființat o fanfară[39]. Elevii aveau de asemenea o orchestră simfonică. În anul 1934, cu ocazia sărbătoririi a 150 de ani de existență ai școlii, a fost inaugurat noul sediu, unde astăzi funcționează Liceul greco-catolic. În anul 1936 școala avea încadrați 16 profesori și 3 învățători la școala se aplicație[40].

Gimnaziul izraelit ortodox din Oradea. În anul școlar 1922-1923 limba de predare devine limba română[41]. După dictatul de la Viena școala este desființată iar între anii 1943-1944, localul școlii de băieți devine ghetou[42]. Școala își reia activitatea în octombrie 1945, împreună cu o grădiniță de copii. Începând cu anul școlar 1948-1949, devine școală de stat, cu două cicluri[43].

Liceul de băieți Emanuil Gojdu. În anul 1919, liceul real este preluat de statul român. În anul 1920 cele 4 clase reale ale liceului fuzionează cu liceul clasic-modern *Emanuil Gojdu,* înființat în anul 1919 și care funcționa în localul școlii greco-catolice de fete. În anul 1923 ia ființă secția maghiară, care preia elevii de la liceul Premonstratens, ce fusese desființat. În perioada interbelică, numărul liceenilor varia între 350-750 de elevi, dintre care în jur de 60% erau români, 30% maghiari și 10% evrei[44]. Liceul a devenit una dintre cele mai prestigioase școli secundare orădene, fiind dotat de asemenea cu sală de gimnastică, de muzică, desen și două biblioteci[45].

Școala greco-catolică de fete din Beiuș. În anul 1919, la insistențele episcopului D. Radu, corpul profesoral este încadrat la stat și plătit de la buget iar școala primește ajutor financiar. Gimnaziul este completat cu clasele superioare de liceu și primește dreptul de a organiza examen de bacalaureat. Internatul liceului va fi administrat începând cu anul 1923 de către călugărițele greco-catolice ale ordinului Notre - Dame de Sion, iar din anul 1929 de către cele din ordinul francez Asumptionist. Întrucât școala primea și fete ortodoxe, Societatea Femeilor Ortodoxe din Beiuș au înființat un internat pentru elevele ortodoxe[46]. Pe lângă acestea, iau ființă, ca urmare a necesităților de educație, noi școli secundare și superioare.

Școala normală pentru fete ***Doamna Stanca*** **din Oradea.** A luat ființă în anul 1920, având și internat. La reforma agrară a primit 45 de iugăre de pământ, lucrat în regie proprie,

[37] *Ibidem*, p. 676.
[38] *Ibidem*, p. 66.
[39] *Ibidem*, pp. 70-71.
[40] *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 362.
[41] *Ibidem* 1933-1934; 1937-1938.
[42] *Ibidem* 1942-1943.
[43] *Matricole pe anii școlari* 1940-1946; 1947-1948.
[44] Aurel Tripon, *op. cit.*, pp. 76-80.
[45] *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, pp. 360-361.
[46] Aurel Tripon, *op. cit.*, pp. 73-74.

pentru a se putea întreţine[47]. În anul 1923 primeşte numele de *Doamna Stanca*. A început cu 6 clase şi 25 de eleve[48]. Între anii 1920-1940 a fost frecventată de 4.592 de eleve.

Şcoala normală de stat pentru băieţi ***Iosif Vulcan.*** A fost înfiinţată la 1 septembrie 1920. Sediul a fost pus la dispoziţie de către primărie, în localul şcolii civile comunale de dinainte de unire[49]. A funcţionat în regim de internat, cu 5 clase. Pentru întreţinere i s-au alocat 54 iugăre de pământ arabil, pe care l-a lucrat în regie proprie. Toţi elevii erau bursieri. În anul 1932 devine extrabugetară şi traversează o perioadă dificilă. Este salvată de ministrul instrucţiunii publice G. Angelescu, care o reintegrează la buget. De asemenea, primeşte sprijin şi de la Camera Agricolă şi Prefectură, care fac donaţii în bani şi alimente[50]. Şcoala a fost încadrată cu 18-20 de profesori. Până în anul 1935 a dat peste 500 de absolvenţi[51].

Şcoala normală de învăţătoare din Beiuş. Este deschisă de statul român în anul 1922, din iniţiativa dr. G. Cosma, avocatului T. N. Cosma şi a protopopului P. E. Pap. Şcoala avea şase clase, după tipul celorlalte şcoli normale din România. În anul 1926 se deschide şi o secţie pentru conducătoare de grădiniţe de copii, care este desfiinţată însă în anul 1930. Elevele acestei şcoli au înfiinţat societatea *Sf. Gheorghe*[52]. La înfiinţare a avut 18 profesoare şi aproximativ 4.114 eleve în perioada interbelică[53].

Dată fiind importanţa şcolilor pedagogice pentru ridicarea culturală a locuitorilor judeţului, statul român a asigurat elevilor de la aceste şcoli, în funcţie de situaţia economică numeroase burse de studiu, destul de consistente, ajungând uneori până la 50% din numărul total al elevilor[54]. Şcolile erau frecventate de copii de toate condiţiile sociale şi naţionalităţile, accesul la burse fiind nediscriminatoriu[55].

Liceul evreiesc pentru băieţi dr. Kecskeméti Lipót. A fost înfiinţat în anul 1920, cu limba de predare maghiară, apoi cu limba de predare română. În anul şcolar 1933-1934, liceul avea un număr de 246 de elevi[56]. De asemenea, între anii 1925-1931, a funcţionat şi un liceu particular evreiesc.

Liceul de fete Oltea Doamna. Corpurile clădirii în care a funcţionat acest liceu au fost construite de primăria oraşului Oradea în anul 1820 pentru folosinţă proprie. La puţin timp, localul a fost cedat Şcolii Civile de Stat care a funcţionat cu patru clase. Între anii 1897 - 1901 s-a construit încă un corp de clădire. În timpul primului război mondial şcoala a funcţionat ca spital. După război devine liceu, funcţionând cu trei clase. Din 23 iulie 1919, liceul a funcţionat cu opt clase, 12 profesori şi 332 de elevi. În anul 1921 primeşte denumirea de *Liceul de fete „Oltea Doamna"* având un număr de 303 eleve.

Institutul Notre Dame de Sion. A fost înfiinţat în anul 1930 în clădire cumpărată de guvern de la Şcoala Superioară de Comerţ de Băieţi. A fost deschisă prin strădania episcopului unit Traian Frenţiu. Avea o grădiniţă, şase clase primare şi liceu. Predarea se făcea în limba franceză[57]. Alături de aceasta, funcţionau în Oradea, două gimnazii evreieşti şi un gimnaziu calvin pentru fete[58].

[47] *Ibidem*, p. 70.
[48] Ion Zainea, *op. cit.*, p. 220.
[49] *Ibidem*, p. 361.
[50] Aurel Tripon, *op. cit.*, pp. 71-72.
[51] *Istoria oraşului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 362.
[52] Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 69.
[53] Ion Zainea, *op. cit.*, p. 231.
[54] *Ibidem*, pp. 234-236.
[55] *Ibidem*, pp. 237-238.
[56] *Istoria oraşului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 361.
[57] *Ibidem*, pp. 65-66.
[58] *Ibidem*, p. 360.

În perioada interbelică, au funcţionat la Oradea şi o serie de şcoli militare: Şcoala de Jandarmi (1918-1940); Şcoala Superioară de Cavalerie (1919-1920); Şcoala Militară de Ofiţeri de Administraţie (1921-1923) şi Şcoala Militară de Subofiţeri de Infanterie (1923-1930).

c. Învăţământul profesional

În ceea ce priveşte învăţământul profesional, se menţin şcolile existente şi apar unele noi. Şcoala Superioară de Comerţ pentru Fete a fost înfiinţată la 1 septembrie 1920, primul director fiind Paul Voştinariu. Până în anul 1925 a funcţionat în localul liceului de fete *Oltea Doamna*, după care funcţionează în localul camerei de Comerţ şi Industrie, de pe strada V. Alecsandri, azi str. Primăriei (sediul regiei de apă-canal)[59]. A fost singura şcoală superioară comercială de fete din vestul României. A avut în jur de 60-70 eleve[60]. Şcoala Superioară de Comerţ pentru Băieţi a fost înfiinţată în anul 1927, cu 2 cursuri: elementar şi superior. Avea 10 profesori şi între 150-200 de elevi. În anul 1933 cursul elementar a fost desfiinţat. Primul director al şcolii a fost Gh. Spălăţelu[61].

În afară de şcolile comerciale finanţate de stat, au existat şi două Şcoli Superioare Comerciale Societare, care aparţineau Asociaţiei Comercianţilor. Erau sprijinite de Hala de Comerţ şi Camera de Comerţ şi Industrie[62].

d. Învăţământul superior

Academia de teologie greco-catolică. A fost înfiinţată în anul 1922. Construcţia sediului şcolii începe în anul 1914 şi se termină în anul 1924, fiind inaugurată de episcopul Frenţiu[63].

Academia de teologie ortodoxă română. A fost deschisă la 1 octombrie 1923, ca urmare a demersurilor făcute pe lângă ministerul cultelor şi instrucţiunii publice de către episcopul Roman Ciorogariu Neavând un sediu propriu, în primul an a funcţionat în vechea reşedinţă vicarială, iar în anul 1924 s-a mutat la etajul al treilea al Facultăţii de Drept. Tot în acel an a primit cazarma Markovitz, pentru a amenaja un internat pentru cazarea studenţilor, internatul fiind inaugurat la data de 6 decembrie 1924[64]. Cursurile aveau o durată de patru ani, fiind organizată administrativ după modelul Facultăţii de Teologie din Cernăuţi, iar educaţional după cel al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad. Academia avea o bibliotecă de peste 2.500 de volume. Studenţii erau organizaţi în societatea de lectură *Sf. Atanasie cel Mare*. Studenţii au înfiinţat şi un cor, condus de profesorul Cornel Givulescu. Primul rector a fost Andrei Magier Crişanu, care a fost ales în anul 1925 episcop de Arad. Dintre cadrele didactice mai amintim pe Lazăr Iacob (profesor de drept bisericesc şi civil la Academia de drept), Teodor Savu şi Nicolae Firu.

În toamna anului 1940 s-a refugiat la Timişoara[65]. Biserica catolică a susţinut şi ea un Seminar Teologic Romano-Catolic.

Facultatea de drept *Carol al II-lea*. Este continuatoarea Academiei Regale înfiinţate în anul 1740 de Maria Tereza. În anul 1920 a fost preluată de statul român. La începutul erei româneşti avea 70 de studenţi[66]. Treptat numărul studenţilor a ajuns la aproximativ 800, din tot vestul ţării. Printre profesorii academiei s-au numărat jurişti de excepţie cum ar fi: C. Petrescu-Ercea (drept comercial şi cambial); Hoványi Gyula (drept penal şi procedură penală); Eugeniu

[59] *Ibidem*, p. 363.
[60] A. Tripon, *op. cit.*, p. 73.
[61] *Ibidem.*, p. 72.
[62] *Istoria oraşului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 363.
[63] *Ibidem*, p. 83.
[64] Aurel Tripon, *op. cit.*, pp. 83-85.
[65] *Istoria oraşului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 365.
[66] Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 85.

Speranţia (sociologia şi filosofia dreptului); Tiberiu Moşoiu (drept roman); Gheorghe Sofronie (drept internaţional public) ş. a. Pentru cazarea studenţilor a fost cedat internatul liceului de fete Oltea Doamna. În anul 1932, prin noua lege a învăţământului universitar, Academia de Drept din Oradea a primit denumirea de Facultatea de Drept *Regele Carol al II-lea* şi a fost afiliată Universităţii din Bucureşti[67]. În anul 1934, din raţiuni financiare a fost mutată la Cluj-Napoca, contopindu-se cu Facultatea de Drept de acolo[68].

Radu Milian
radumilian@yahoo.com

[67] *Istoria oraşului Oradea*, Ed. Arca, 2008, pp. 363-364.
[68] Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 85.

110 DE LA NAȘTEREA LUI IOAN ARDELEANU SENIOR (1908-1974)

Mihaela SĂLCEANU, Viorel CÂMPEAN

Abstract: *110 years ago in Supuru de Sus Ioan Ardeleanu Sr. was born, an emblematic personality of Northwestern Romania, an outstanding pedagogue, an organizer like few others, a great patriot, a renowned scholar, concerned with educational and teachers' problems, having the noble mission of straightening the Romanian language schooling system.*

Ioan Ardeleanu sr. is part of the first generation of youngsters educated and grown up in Greater Romania, with a thorough preparation, animated by a passionate patriotism, idealists who dedicated their lives to making the new Romanian state flourish. His destiny ressembles those of other teachers educated in the interbelic period who believed in their formative ideals throughout the various regime changes, but times were hostile. He was arrested several times, he served 2 years in prison upon false and absurd allegations, but he bore his cross with dignity, did not abdicate his ideals, did not renounce the faith in being eventually justified. Things turned tragic when he was no longer accepted in the school system, remaining unemployed for a while. He resigned himself to an accountant job at the Sărmășag mining complex, which didn't suit his personality at all.

If a man of such intellectual stature, well-known for his contribution to the Romanian cause, ended up crushed and marginalized, our generation is obliged to honor his memory and to remember now, in this Centennial year, all the sacrifices he made.

Keywords: *Ioan Ardeleanu Sr, Supuru de Sus, teachers, Iuliu Maniu.*

Acum 110 se năștea una dintre personalitățile emblematice a nord - vestului României, Ioan Ardeleanu Senior, pedagog de excepție, un organizator cum puțini erau, un mare patriot, iubit și urât la fel de mult de contemporanii săi care nu-i agreau realizările de excepție după cum însuși mărturisea: „*Ca dascăl am muncit în Sighetul Silvaniei, Crișeni, Eriu Sâncrai, Siciu, Sărăuad și Tășnad, toate din județul Sălaj și plecând din fiecare sat fără voia mea și prin forța împrejurărilor, ori că eram fără stagiu militar, ori pe postul altuia, ori din dorința conducerii inspectoratului școlar de a mă «promova» în posturi mai însemnate, cum s-a zis. Pe lângă cunoștințe corespunzătoare în toate satele am semănat suflet și dragoste de Neam și Țară. Coruri de copii, coruri mixte de tineret au răsunat în toate satele mele. Prin «Astra» sălăjană, bogată în tradiții de muncă culturală și păstrătoare fidelă a mărturiilor demnității noastre naționale, m-am avântat în culturalizarea maselor populare*"[1].

[1] *Schiță biografică întocmită la cererea și după chestionarul lui Petru Borteș*, copie, f. 3-3 v.

Tot în acest document Ioan Ardeleanu Senior mai face o mărturisire zguduitoare care ne arată ce a însemnat pentru el apostolatul de cadru didactic din care a fost îndepărtat fără milă: *„Eu mi-am iubit cariera didactică. M-am format pentru dăscălie. Mi-am jertfit cei mai tineri și cei mai frumoși ani ai vieții pe coordonatele vieții culturale și didactice. Îndepărtarea mea din învățământ, deținerea mea ilegală m-a lovit, m-a izbit cu mână criminală. Am simțit cea mai cruntă lovitură și mă mir adesea de rezistența atât de puternică cu care am răbdat această izbire amarnică. De câte ori, în visuri și visări, am fost cutremurat de regăsiri imaginare în activitatea didactică. M-am revăzut, regăsit, în vis, aevea retrăind clipe de dascăl între copii, instruindu-i și educându-i cu adevărata artă didactică, cu totală dăruire de sine. Ce ușurat mă simțeam după un asemenea vis, dintr-un somn la capătul unei zile de trudă în terenuri aride și îndepărtate oarecând de preocupările mele, șef serviciu financiar"*[2].

Ioan Ardeleanu Senior face parte din prima generație de tineri educați și crescuți în cadrele României Mari, cu o pregătire temeinică, animați de un fierbinte patriotism, idealiști, care și-au închinat viața propășirii noului stat românesc. Destinul său seamănă cu al altor dascăli care s-au format în perioada interbelică, iar după schimbările diferitelor regimuri au continuat să creadă în idealurile formatoare, vremurile însă le-au fost potrivnice: Mihai Bălaj, Ioan Giurgea și chiar Nae Antonescu.

Refugiații ardeleni dintr'un regiment de pe front anunță moar. tea scumpului lor camarad

Ardeleanu Teodor

Slt. rez.

Căzut în luptele dela Crimskaia în ziua de 17. IV a. c.

Refugiații ardeleni din țară sunt rugați a aprinde o lumânare pentru sufletul lui mare.

Ioan Ardeleanu Senior s-a născut la 28 octombrie 1908, în comuna Supuru de Sus, județul Sălaj într-o familie de țărani mijlocași, din părinții Vasile Ardeleanu și Floarea (născută Farcău). Arborele genealogic al familiei Ardeleanu își trage seva din Munții Apuseni. În preajma răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan, străbunicul dinspre tată, Endreica și fiul său Ioanaș s-au refugiat, așezându-se în Supuru de Sus, în jurul anului 1785. Ionaș l-a avut pe Ștefan, bunicul lui Ioan Ardeleanu Senior. Ștefan l-a avut pe Vasile, tatăl lui Ioan Ardeleanu senior, mort în Galiția, în timpul Primului Război Mondial la 3 aprilie 1916.

Rămas orfan, cu o soră și un frate, a fost crescut de mama sa care era casnică. Fratele său, Teodor Ardeleanu, a căzut în luptele de la Crimskaia (Krimskaia) în ziua de 17 aprilie 1943. Această informație o avem din ziarul „Curentul", anul XVI, nr. 5.503, duminică, 13 iunie 1943. Refugiații ardeleni aflați într-un regiment de pe front anunță moartea camaradului lor și îi îndeamnă pe cei de acasă să aprindă o lumânare pentru sufletul celui căzut. Știrea decupată din ziar a fost lipită în spatele cărții care i-a aparținut lui Ioan Ardeleanu senior „Oameni din Sălaj". Sora lui s-a căsătorit în Supuru de Sus și a fost casnică.

Date biografice

Cele 4 clase primare le-a făcut în comuna Supuru de Sus (1917-1922). Din toamna anului 1922 a plecat la Școala Normală de învățători din Zalău, unde a făcut 6 clase. În iunie 1928 obține diploma de învățător. Nu avea încă 20 de ani împliniți! A desfășurat o bogată activitate didactică de luminare a maselor din sate în: Sighetu Silvaniei, Crișeni, Eriu Sâncrai, Siciu, Sărăuad și Tășnad, învățător-director în comuna Supuru de Jos (toate în fostul județ Sălaj). De la 1 septembrie 1928 până la 15 august 1952 și-a desfășurat activitatea de dascăl cu pasiune pentru instrucția și educarea copiilor.

[2] *Ibidem*, f. 8.

Din anul şcolar 1928-1929 a fost învăţător în comuna Sighetu Silvaniei. Din 15 august 1929 a plecat în armată, la Regimentul 88 Infanterie Careii Mari unde a stat până la 15 august 1930. La eliberare primeşte un certificat de bună purtare pe timpul aflat sub drapel, unde i se face şi o descriere a trăsăturilor fizice: părul blond, talia 175/85, sprâncene blonde, ochi albaştri, gura potrivită, bărbia ovală, nasul potrivit, fără semne particulare.

CERTIFICAT DE BUNA PURTARE

Noi colonelul [illegible] Comandantul Regimentului 88 Infanterie in puterea art.93 din regulamentul Serviciului interior.-

Certificam ca: Serg.T.R. Ardeleanu Ioan ctg.1930 din Comuna Supurul de [illegible] judetul Sălaj din mama [illegible] si tata Vasile avand talia 175/85 parul blond sprincenele blonde ochi albaştri gura potrivită barbia ovală nasul potrivit fata ovală semne particulare n'are, a avut o buna purtare pe tot timpul aflarei sale sub drapel si ca a servit ca ostas cu onoare si credinta.-

Prezentul certificat s'a dat prin ordinul de zi Nr.[illegible] dupa propunerea Comandantului sau de Companie si de Batalion si numai dupa ce s'a examinat foaia de pedepse a solicitatorului.-

[illegible] si semnat la Careii-Mari la 18 August - 1930.-

COMANDANTUL REGIMENTULUI 88 INFANTERIE

P.Şeful Biroului Mobilizarei

Locot.

În anul şcolar 1930-1931 a fost învăţător în comuna Crişeni, judeţul Sălaj, 1931-1932 învăţător în comuna Eriu - Sâncrai, iar din anul şcolar 1932 - 1933 a fost învăţător în comuna Siciu, judeţul Sălaj. De aici se păstrează procesul verbal de predare a şcolii primare de stat. Într-un an şcolar este de mirare câte a putut realiza acest tânăr care nu demult ieşise de pe băncile şcolii, ceea ce ne demonstrează realele calităţi de dascăl. Astfel, se notează că predă arhiva, materialul didactic, biblioteca fără nici o lipsă! Crease în şcoală o agentură a „Astrei" care avea o bibliotecă cu 433 volume ţinute într-un dulap propriu având plătite abonamente la următoarele ziare: „Foaia Noastră" (Cluj), „Gazeta Transilvaniei" (Braşov), „Gazeta de Duminică" (Şimleu Silvaniei), „Albina" (Bucureşti). A introdus între documentele predate şi Cartea de Aur a comunei Siciu scrisă de el, care cuprindea monografia comunei, a şcolii şi a bisericii. A creat Societatea de lectură „Ardeleana" a elevilor de la şcoala primară de stat, iar printre documentele predate se număra şi o culegere de folclor local şi o bibliotecă de 35 de volume. Predă de asemenea şi o Societate cooperativă „Silvania" cu 31 de membri elevi, cu un capital subscris de 320 de lei şi capital vărsat de 86 de lei. Era în curs de organizare şi Muzeul şcolar, mobilierul fiind terminat urmând amenajarea[3].

Din toamna anului 1933 îl găsim învăţător în comuna Sărăuad unde a stat până în toamna anului 1936. Din procesul verbal de predare-primire a şcolii încheiat între Ioan Ardeleanu Senior ca predător şi Gheorghe Patachi ca primitor, în data de 3 noiembrie 1936 rezultă câteva din realizările extraordinare pe care le-a lăsat în urmă. Şi aici predă toate bunurile fără nici o lipsă, biblioteca pedagogică cu 39 volume, Societatea de lectură „Ardeleana", organizată în toamna lui 1933 care avea deja 240 volume în bibliotecă dar şi 5 caiete cu folclor adunat din localitate, Societatea de lectură „Dr. Vasile Lucaciu" a tinerilor din comună care avea o bibliotecă de 232 de volume, un steag al asociaţiei precum şi ziare abonate pe anul în curs („Gazeta de Vest"-Oradea, „Foaia Noastră"-Cluj, „Albina"-Bucureşti), un aparat de radio în stare de funcţionare care costase 7.500 lei, din care biserica greco-catolică a dat 3.500 lei iar comitetul

[3] *Proces verbal de predare-primire din 4 octombrie 1933* şi „Şcoala Noastă", Zalău, nr.8/octombrie 1933, p. 228.

şcolar 4.000 lei. Se predă de asemenea Cooperativa şcolară „Albina" organizată cu elevii şcolii în anul 1934[4].

În perioada aceasta petrecută la Sărăuad a devenit membru pe viaţă al „Astrei" în anul 1934 şi a început să ţină o Carte de Aur în care a consemnat evenimentele însemnate din viaţa comunei, bisericii şi şcolii, practică pe care a introdus-o în toate localităţile în care a activat ca învăţător.

În anul 1935 se căsătoreşte cu dăscăliţa Sofia Mazilu (1912-2008), originară din părţile Muscelului. Vor avea o frumoasă căsnicie, încununată cu naşterea a cinci băieţi.Din anul 1936-1940 a fost învăţător - director în Tăşnad. A participat la nenumărate cursuri de cultură generală (1933 la Sibiu, 1936 la Câmpulung Muscel, etc.), promovând şi toate gradele didactice fără probleme (1932 - definitivatul, decembrie 1936 - gradul II, martie 1941 - gradul I, aprilie 1945 - gradul de învăţător superior).

Din septembrie 1940 până în 1945 a fost refugiat cu soţia Sofia şi băiatul Inocenţiu Ioan în România[5]. Prima dată s-a stabilit în Târgovişte, vechea cetate de scaun a Ţării Româneşti, la cumnatul lui, Nicolae Mazilu, directorul liceului „Enăchiţă Văcărescu". Apoi, Ministerul Educaţiei Naţionale l-a trimis la Blaj ca institutor la Şcoala de Aplicaţie a Şcolii Normale Române Unite, iar soţia într-un post similar la Şcoala Normală de învăţătoare. El a plecat intempestiv cu câteva geamantane, iar mama, într-o noapte, i-a transportat cu căruţele arhiva şi biblioteca din Tăşnad ascunzându-le în podul şurii din Supuru de Sus. Deja avea o arhivă şi o bibliotecă din cărţi rare, foarte căutată de istorici şi literaţi.

A fost de asemenea secretar general al Asociaţiei refugiaţilor şi expulzaţilor ardeleni din Blaj şi judeţul Târnava Mică din care făceau parte personalităţi marcante: dr. Dumitru Manu, profesor de teologie la Cluj-Napoca, dr. Emil Precup, director de liceu din Gherla, Francisc Hubic, profesor de teologie la Oradea, Vasile Pop, profesor la Sighet etc. A organizat o casă de primire cu două camera în care erau 10 paturi, pentru că zilnic soseau refugiaţi din nordul Ardealului ocupat de horthyşti. El îi găzduia până când aceştia îşi găseau de lucru şi locuinţă. Dar nu primea doar români ci şi evrei care şi ei fugeau de horthyşti[6]!

A îndeplinit şi funcţiile de contabil între anii 1941-1942 şi apoi de director al cooperativei „Ardealul" din Blaj a refugiaţilor şi expulzaţilor. Din această perioadă se păstrează un convocator de şedinţă, tipărit, în care se chemau membrii cooperativei de consum „Ardealul" la şedinţa care urma să se desfăşoare în data de 19 ianuarie 1943. Adresa era semnată de profesor Vasile Popp, preşedintele cooperativei şi Ioan Ardeleanu Senior, secretar-contabil al cooperativei.

Însă, cea mai mare fericire a lui a fost când Ministerul l-a detaşat ca cercetător la bibli-

---

[4] *Proces verbal de predare primire din 3 noiembrie 1936.*

[5] Viorel Câmpean, *Pagini despre cumplitul Dictat de la Viena. Răvaşe din refugiu de Ioan Ardeleanu-Senior*, în „Pro Memoria 1940-1945", Cluj-Napoca, nr. 4 (23), decembrie 2009, pp. 74-77.

[6] Valeria Ciocian, *Ioan Ardelean Senior la vârsta pensionării*, ms., f. 4-5 şi *Memoriu către Ministerul Învăţământului pentru reprimirea în învăţământ din 20 aprilie 1963*, ms., f.2-3 şi I. Ardeleanu Senior, Mărturii, ms., f. 5).

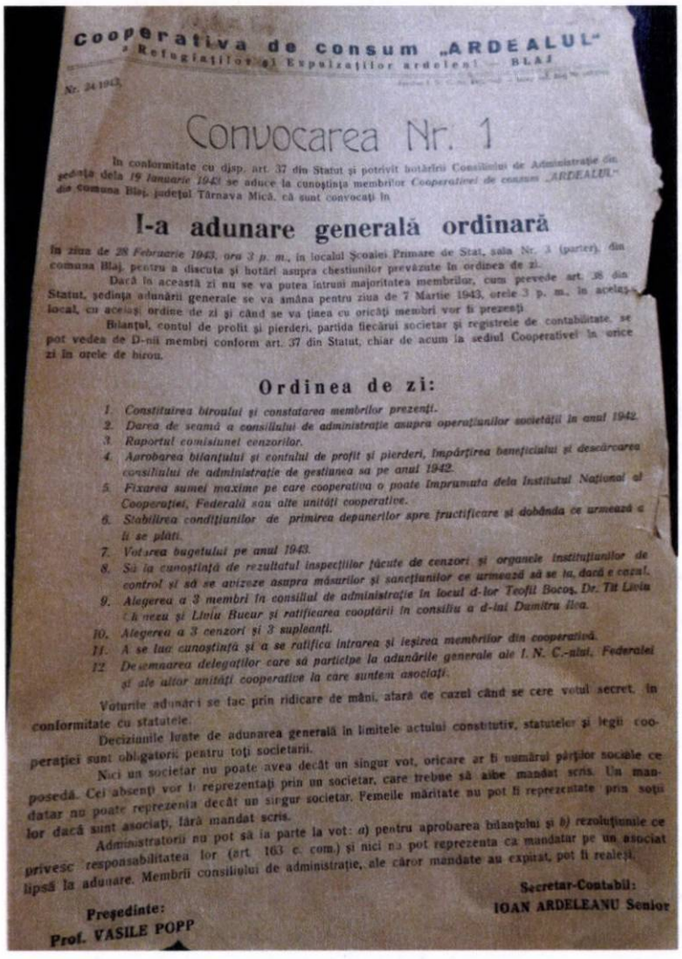

Cooperativa de consum „ARDEALUL"
a Refugiaților și Expulzaților ardeleni — BLAJ

Nr. 24/1943.

Convocarea Nr. 1

În conformitate cu disp. art. 37 din Statut și potrivit hotărîrii Consiliului de Administrație din ședința dela 19 Ianuarie 1943 se aduce la cunoștința membrilor Cooperativei de consum „ARDEALUL" din comuna Blaj, județul Târnava Mică, că sunt convocați în

I-a adunare generală ordinară

în ziua de 28 Februarie 1943, ora 3 p. m., în localul Școalei Primare de Stat, sala Nr. 3 (parter), din comuna Blaj, pentru a discuta și hotărî asupra chestiunilor prevăzute în ordinea de zi.

Dacă în această zi nu se va putea întruni majoritatea membrilor, cum prevede art. 38 din Statut, ședința adunării generale se va ămâna pentru ziua de 7 Martie 1943, orele 3 p. m., în același local, cu aceiași ordine de zi și când se va ține cu oricâți membri vor fi prezenți.

Bilanțul, contul de profit și pierderi, partida fiecărui societar și registrele de contabilitate se pot vedea de D-nii membri conform art. 37 din Statut, chiar de acum la sediul Cooperativei în orice zi în orele de birou.

Ordinea de zi:

1. Constituirea biroului și constatarea membrilor prezenți.
2. Darea de seamă a consiliului de administrație asupra operațiunilor societății în anul 1942.
3. Raportul comisiunei cenzorilor.
4. Aprobarea bilanțului și contului de profit și pierderi, împărțirea beneficiului și descărcarea consiliului de administrație de gestiunea sa pe anul 1942.
5. Fixarea sumei maxime pe care cooperativa o poate împrumuta dela Institutul Național al Cooperației, Federală sau alte unități cooperative.
6. Stabilirea condițiunilor de primirea depunerilor spre fructificare și dobânda ce urmează a li se plăti.
7. Votarea bugetului pe anul 1943.
8. Să la cunoștință de rezultatul inspecțiilor făcute de cenzori și organele instituțiunilor de control și să se avizeze asupra măsurilor și sancțiunilor ce urmează să se ia, dacă e cazul.
9. Alegerea a 3 membri în consiliul de administrație în locul d-lor Teofil Bocoș, Dr. Tit Liviu Cîmpeanu și Liviu Bucur și ratificarea cooptării în consiliu a d-lui Dumitru Ilea.
10. Alegerea a 3 cenzori și 3 supleanți.
11. A se lua cunoștință și a se ratifica intrarea și ieșirea membrilor din cooperativă.
12. Desemnarea delegaților care să participe la adunările generale ale I. N. C.-alui, Federalei și ale altor unități cooperative la care suntem asociați.

Voturile adunării se fac prin ridicare de mâni, afară de cazul când se cere votul secret, în conformitate cu statutele.

Deciziunile luate de adunarea generală în limitele actului constitutiv, statutelor și legii cooperației sunt obligatorii pentru toți societarii.

Nici un societar nu poate avea decât un singur vot, oricare ar fi numărul părților sociale ce posedă. Cei absenți vor fi reprezentați prin un societar, care trebue să aibe mandat scris. Un mandatar nu poate reprezenta decât un singur societar. Femeile măritate nu pot fi reprezentate prin soții lor dacă sunt asociați, fără mandat scris.

Administratorii nu pot să ia parte la vot: a) pentru aprobarea bilanțului și b) rezoluțiunile ce privesc responsabilitatea lor (art. 163 c. com.) și nici nu pot reprezenta ca mandatar pe un asociat lipsă la adunare. Membrii consiliului de administrație, ale căror mandate au expirat, pot fi realeși.

Președinte:
Prof. VASILE POPP

Secretar-Contabil:
IOAN ARDELEANU Senior

Convocarea nr. 1, formular tipărit

oteca Mitropoliei în anul școlar 1943-1944 pentru realizarea unei lucrări de documentare istorică și pedagogic intitulată „Institute și mijloace de pregătire a învățătorilor români din Ardeal înainte de 1918"[7].

Să-l lăsăm pe Ardeleanu Senior să înfățișeze starea de fericire în care s-a aflat în această perioadă: *„Din Biblioteca Centrală din Blaj am cules nectar și polen cu atâta sete, pătruns de cel mai sfânt fior, simțindu-mă într-o enfuziune de cea mai înaltă trăire cu marii cărturari ai Blajului, care-și aveau aci adunate toate strădaniile și jertfele lor pentru luminarea Românilor de pretutindeni. Mă priveau și mă chemau din rafturile unor dulapuri originale: Grigore Maior, întemeietorul bibliotecii, cel dintâi profesor al Blajului și compatriot de-al meu din Sărăuadul Sălajului, G<eorge> Șincai, P<etru> Maior, S<amuil> Micu, S<imion> Bărnuțiu, T<imotei> Cipariu, Aug<ustin> Bunea și toți marii arhierei ai Blajului începând cu Inocențiu Micu, ctitorul cetății și până la ultimul, dr. Vasile Suciu, „Vodă" al Blajului cum îi zicea N<icolae> Iorga. Am trăit aici clipe atât de înaltă spiritualitate pe care nu numai că nu le-am trăit înainte și de atunci până azi, dar care mi-au lăsat în suflet linii, urme definitive, pentru toată viața"*[8].

În toamna anului 1944, după eliberarea Ardealului de Nord, Ministerul Învățământului în acord cu Comisariatul pentru organizarea Ardealului și pe baza propunerii Inspectoratului regional Alba Iulia, îl numește pe Ioan Ardeleanu Senior, inspector școlar șef peste învățământul din Sălaj. La 3 noiembrie 1944 sosește la Zalău împreună cu aparatul administrativ al județului, însă în 13 noiembrie trebuie să se retragă la ordinul trupelor de ocupație sovietice, la insistențele iridentei maghiare foarte puternică și încă în funcții. Situația învățământului românesc din Sălaj era catastrofală. Din 802 învățători câți erau în anul 1940 mai rămăseseră în timpul dictatului doar 52 de învățători români. În ianuarie 1945 Ministerul îl trimite din nou cu câteva vagoane de manuale și fonduri băneşti cu o escală la Cluj, ca să se poată sonda atitudinea comandamentului sovietic, ca să înceapă în Sălaj organizarea învățământului românesc. Ioan Ardeleanu Senior descrie acele clipe extreme de grele: *„După 4 ani de ocupație, am deschis învățământ românesc, am rechemat din refugiu pe înv<ățătorii> care-și părăsise vetrele și catedrele în toamna anului cutremurului de graniță și pământ, am deschis liceu românesc în capitala județului, am garantat și organizat înv<ățământ> în limba maternă p<en>t<ru> toate naț<ionalitățile> conlocuitoare. Dar rechemarea înv<ățătorilor> români din refugiu implica destituirea înv<ățătorilor> maghiari din sate românești, (unii dintre ei fără pregătire necesară n.n.) și protipendada maghiară n-a putut răbda aestea... M-au lovit și în urmă am căzut"*.

Căderea lui s-a întâmplat în toamna anului 1945. A activat apoi ca învățător la Zalău

[7] I. Ardeleanu Senior, Mărturii, ms., f. 8.

[8] *Schiță autobiografică...*,f. 5.

până în anul 1948 când a fost mutat la Supuru de Jos unde a condus Gimnaziul unic de aici. Dintr-o autobiografie pe care o întocmeşte în 25 noiembrie 1949, în plină epocă stalinistă, rezultă că a fost „amăgit", după destituirea lui din funcţia de inspector şef, şi a intrat în Partidul Naţional Ţărănesc unde a ajuns secretar judeţean. Din „Mărturii" rezultă însă că adeziunea lui la P.N.Ţ. a fost din convingere: „... am intrat în partid fără nici o formalitate, fiind mai mult o fuziune, o regăsire de front pentru aceleaşi credinţe..."[9]. Probabil că această înscriere a fost la îndemnul prietenului său Corneliu Coposu care pe vremea aceea era secretarul particular al lui Iuliu Maniu, deci nu a fost în niciun caz „amăgit". O mică parte din corespondenţa lui Ioan Ardeleanu Senior a fost publicată într-o revistă din Zalău[10].

În anul 1947, după desfiinţarea P.N.Ţ. se înscrie în Frontul Plugarilor, ajungând membru în Comitetul de plasă Supuru de Jos. Mai aflăm din document că avea un unchi plecat în America în anul 1913, care era stabilit în Pontiac-Michigan şi cu care a corespondat până în anul 1948 când a început să nu mai primească scrisori de la el şi atunci nu i-a mai scris nici el. Probabil că Securitatea i-a oprit scrisorile unchiului care zac grămadă în careva depozit al ei.

În stilul celor mai aberante autobiografii staliniste Ardeleanu o încheia cu următoarele cuvinte: „Pentru greşala ce am avut-o în anii 1945-1947, îmi cer tovarăşilor ajutor de reîndreptare"[11]. Probabil că Ardeleanu a vrut să evite arestarea şi a redactat o asemenea autobiografie! Să nu uităm că ne aflăm în epoca cea mai neagră a comunismului când au fost arestaţi majoritatea membrilor elitei interbelice. El fusese arestat de mai multe ori în anii 1945-1952 sub diferite pretexte dar pentru perioade scurte de timp: 1945, 19 noiembrie 1946, 29 decembrie 1947, ianuarie 1950[12].

În 13 august 1952 este dat afară din învăţământ. Şi totuşi nu a putut evita arestarea şi detenţia care survine în 15 august 1952, după care este ţinut în închisoare, fără judecată până în 1 iulie 1954. Despre eventualele motive ale arestării şi închiderii sale putem să ne facem o idee dintr-un memoriu (51/598/63 din 20 aprilie 1963) prin care Ardeleanu Senior cerea reprimirea în învăţământ deoarece acuzaţiile care i s-au adus erau absurde şi mincinoase. Printre acuzaţii figurau că a luat parte la războiul antisovietic, că a fost secretarul lui Iuliu Maniu etc. Ardeleanu scria în memoriu că a fost luat „participant de mare anvergură în războiul antisovietic... luat drept secretarul lui Maniu, pe motive simpliste, aproape similar cu acelea că mi-am uscat rufele la acelaşi soare cu el..."[13]. A stat până în 8 ianuarie 1953 în închisoarea din Carei alături de Augustin Osian, dr. Vasile Condor, dr. Alexandru Pop, Mihail Boca, Ioan Tătaru, preot Vasile Şuta şi alţii[14]. Apoi este dus la Bucureşti unde este închis în lagărul de triere de la Ghencea, colonia de muncă Dudu, lângă Chiajna, la Văcăreşti din octombrie 1953, unde îl întâlneşte „...pe bunul şi vechiul meu prieten şi conjudeţean Corneliu Coposu ... povestindu-ne reciproc păţaniile în zile la rând"[15]. Au stat împreună până în 30 iunie 1954 când Ardeleanu a fost eliberat. De remarcat că între ianuarie-iunie 1954 I. Ardeleanu Senior a ţinut colegilor de cameră (peste 180 persoane) un curs de istorie a Transilvaniei. Mai amintim că între colegii de cameră se numărau personaje celebre din lumea universitară românească interbelică: dr. Vladimir Dumitrescu, prof. univ. Eugen Daschievici, dr. Victor Papilian etc.[16]

---

[9] I. Ardeleanu Senior, *op. cit.*, f. 16.

[10] Viorel Câmpean, *Două scrisori trimise de Corneliu Coposu lui Ioan Ardeleanu-Senior*, „Caiete silvane", Zalău, an XII, nr. 136, mai 2016, pp. 15-16.

[11] *Autobiografie,* 25 noiembrie 1949, orig., f. 2.

[12] *Ibidem*, f. 22-34.

[13] Memoriu din 20 aprilie 1963, ms., f. 2.

[14] *Mărturii...*, f. 35.

[15] *Ibidem*, f. 37.

[16] *Ibidem*, f. 38.

Ioan Ardeleanu Senior a încercat de două ori reîntorcerea în învățământ, în 1963 când a depus la Ministerul Învățământului memoriul cu numărul 51.598/1963 din 20 aprilie și în 16 iunie 1964 când revenea la cel din anul 1963. El cerea efectuarea unei anchete obiective de către un delegat din partea Ministerului Învățământului și nu trimiterea adresei pe filiera obișnuită când se solicita părerea organelor locale, care clar că erau împotriva lui Ardeleanu *„mi s-a dirijat toată dezlegarea cererii mele pe obișnuita filieră a relațiilor și referințelor indirect, adică am fost dat iar pe mâna celor care m-au lovit sau a unora din moștenitorii lor, dacă ei nu se mai aflau peste tot în locurile din care s-au năpustit asupra mea”*[17]. La memoriul din anul 1963 Ministerul i-a răspuns că s-a „cerut Sfatului Popular al regiunii Maramureș să cerceteze situația dumneavoastră și să se facă propuneri”. În 27 iunie 1963 prin adresa 51.598 ministerul îi comunica sec „... s-a examinat situația dumneavoastră, dar nu vi s-a aprobat reîncadrarea în învățământ. Vă îndrumăm să vă orientați spre alt sector de activitate”[18].

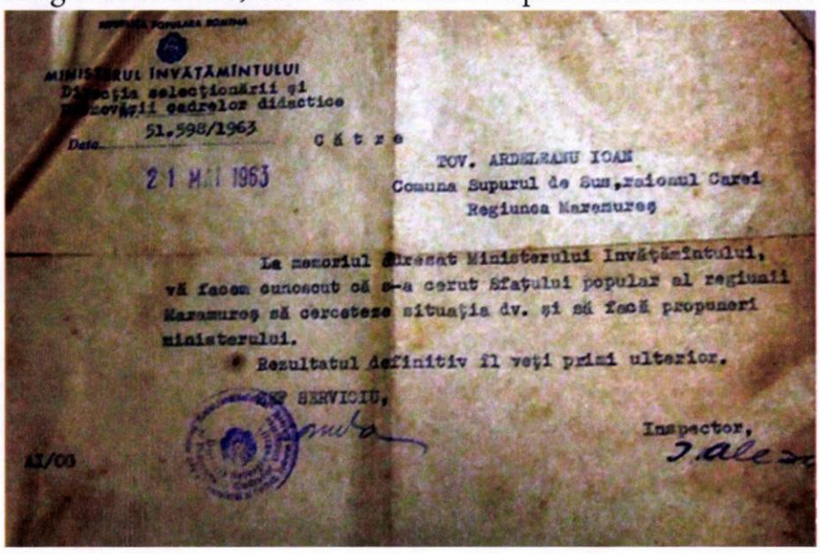
MINISTERUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI
Direcția selecționării și
51.598/1963
Către
21 MAI 1963
TOV. ARDELEANU IOAN
Comuna Supurul de Sus, raionul Carei
Regiunea Maramureș
La memoriul adresat Ministerului Învățămîntului, vă facem cunoscut că s-a cerut Sfatului popular al regiunii Maramureș să cerceteze situația dv. și să facă propuneri ministerului.
Rezultatul definitiv îl veți primi ulterior.
ȘEF SERVICIU,
Inspector,
AI/CO

Adresa nr. 51.598/21 mai 1963

Întors din închisoare el a fost nevoit să-și caute de lucru. Dar să apelăm la un contemporan pentru a ne înfățișa drama lui Ardeleanu: *„Reîntors la 1 iulie 1954, ai săi, cei din învățământ, pentru care pătimise, timorați fiind, nu l-au mai cunoscut și nici nu l-au mai primit ... cum se cuvenea ... Cu un suflet rănit și cu o inimă zdrobită ... Ioan Ardelean Senior, a fost nevoit să se reîntoarcă printre străini, care l-au înconjurat cu dragoste, căldură și multă înțelegere. În acele moment de grea cumpănă, pentru a-și câștiga existența se angajează ca „Șef serviciu financiar”* la exploatarea minieră „Sălajul” din Sărmășag[19]. Culmea era că marea majoritate a angajaților minei erau maghiari.

S-a pensionat la 1 mai 1971, la vârsta de 63 de ani și s-a bucurat de statutul de pensionar doar 3 ani.

Activitatea culturală și publicistică

Entuziast luptător pentru luminarea satelor, exemplu al trudei dăscălești, un model pentru tinerii învățători, trup și suflet cu poporul din rândul căruia s-a ridicat și pe care l-a slujit cu credință, a trecut de la statutul de învățător la acela de investigator al trecutului Sălajului.

În 5 septembrie 1936 a fost participant activ la marile serbări de aniversare a 75 de ani de activitate a ASTREI, din Blaj, la care a fost invitat „cu scaun și loc” și desemnat membru pe viață, primind și o diplomă frumoasă.

În anul 1940 îl găsim secretar general al despărțământului Astrei din Plasa Tășnad. Din 8 noiembrie 1946 se păstrează o adresă a lui Grațian Mărcuș, președintele Despărțământului Sălaj al Astrei în care îi mulțumește lui Ardeleanu Senior pentru concursul valoros dat pentru organizarea expoziției închinată împlinirii a 75 de ani de activitate a Despărțământului, expozi-

[17] Memoriu din 16 aprilie 1964, ms., f. 1.
[18] Adresele 51.598/21 mai 1963 și 51.598/27 iunie 1963.
[19] Valeria Ciocian, *ms. cit.*, f. 7.

ţie deschisă în data de 8 noiembrie 1946[20]. Trebuie menţionat că nici nu-i era greu să participe la organizarea unor expoziţii de istorie locală sau naţională deoarece în anii de activitate de dinainte de război adunase o colecţie imensă de documente şi cărţi privind istoria naţională a românilor! Îl găsim implicat şi în comemorarea marilor bărbaţi din anul următor când figurează printre membrii Comitetului Central al Despărţământului care semnează adresa nr. 41 din 1 mai 1947 prin care se chema populaţia Sălajului să participe la un parastas şi rostirea unor panegirice în memoria lui Simion Bărnuţiu, mort în 28 mai 1864 şi a lui Alimpiu Barbuloviciu care a fost preşedinte al Astrei sălăjene timp de 40 de ani: „Caracterul principal al acestor comemorări va fi reculegerea şi meditarea asupra vieţii, ideilor şi luptei pentru libertate a lui Simion Bărnuţiu şi a muncii culturale desfăşurate în cadrele «Astrei» de Vicarul Alimpiu Barbuloviciu". În filele 1 v-2 erau schiţate şi două biografii ale iluştrilor dispăruţi[21].

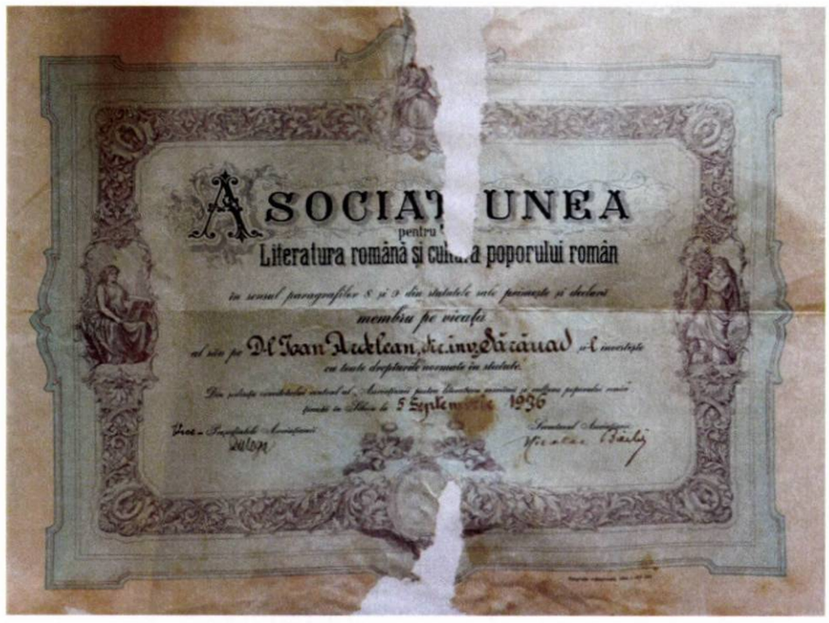

În ultimii ani ai vieţii a început tot mai des să fie invitat la manifestări ştiinţifice desfăşurate la Zalău, Şimleu Silvaniei, Baia Mare, Satu Mare, anii 1968-1972 fiind ani de dezgheţ ideologic, luările lui de cuvânt bazate pe o documentaţie foarte serioasă fiind foarte apreciate.

În timpul vieţii a fost autor al volumelor: *Istoria învăţământului românesc din Sălaj (Zalău 1936)*, *Oameni din Sălaj. Momente din luptele naţionale ale românilor sălăjeni*, (Zalău, 1938), lucrări de importanţă majoră pentru istoria părţilor sălăjene. Postum i-au apărut lucrările *Contribuţii la Revoluţia din 1848 în Sălaj*, dar şi *Monografia satului Supuru de Sus*, localitate sa natală, aflată astăzi în componenţa judeţului Satu Mare. În anul 2016 a fost reeditată la Zalău lucrarea dedicată personalităţilor sălăjene în anul 1938.

A colaborat la mai multe reviste, dintre care „Transilvania" din Sibiu, „Şcoala noastră", cea mai longevivă revistă şcolară din Zalău, de asemenea a fost autor a mai multor lucrări aflate şi azi în manuscris. O parte din aceste reviste şcolare sau reviste româneşti transilvănene din veacul al XIX-lea, precum şi majoritatea cărţilor vechi de patrimoniu (circa 100 de exemplare), precum şi o parte mică din fosta corespondenţă a lui Alimpiu Barbulovici cu mari personalităţi transilvănene (I.M. Moldovan, Augustin Pavel, episcopul Mihai Pavel, Iosif Fekete Negruţiu, George Pop de Băseşti, dr. Vasile Lucaciu etc.) au fost achiziţionate de Muzeul Judeţean Satu Mare.

O altă parte, Ioan Ardeleanu Senior le oferea în 18 octombrie 1968 Comitetului judeţean pentru Cultură şi Artă (corespondenţa dintre Barbuloviciu şi George Pop de Băseşti) pentru a fi folosite la organizarea Casei memoriale de la Băseşti. Pentru 17 bucăţi documente el cerea suma de 2.000 lei, două dintre documentele oferite reprezentau piese deosebite pentru istoria naţională şi anume Apelul sălăjenilor pentru strângerea de ajutoare pentru armata română care lupta în Bulgaria în anul 1877, iar celălalt document era o scrisoare din temniţele

[20] Adresă Graţian Mărcuş din 17 noiembrie 1946, orig.

[21] Adresa nr. 41-1947 din 1 mai 1947, tipăritură, f. 1-2.

de la Vaț semnată și compusă de condamnații în procesul Memorandului[22]. Alte documente au ajuns la Biblioteca Academiei din Cluj sau la Arhivele Statului din Zalău. Probabil că ar fi de interes publicarea unui catalog al colecției Ioan Ardeleanu Senior.

Dintre numeroasele articole publicate în reviste, vom aminti în cele ce urmează câteva titluri.

În publicația zălăuană „Școala Noastră": ***Istoria în școlile din Transilvania,*** anul IX, nr. 1, ianuarie 1932, pp. 9-12; ***La muncă***, anul X, nr. 2, februarie 1932, pp. 62-63; ***Istoria regională în școala normală***, anul IX, nr. 3, martie 1932, pp. 79-81; ***Oamenii mari ai Sălajului,*** anul IX, nr. 4, aprilie 1932, pp. 146-147; ***Oamenii mari ai Sălajului. Ignațiu Darabant,*** anul IX, nr. 6, iunie 1932, pp. 288-291; ***Grigore Maior***, anul IX, nr. 8, octombrie 1932, pp. 323-328; În amintirea părintelui Dr. Vasile Lucaciu, anul IX, noiembrie 1932, pp. 351-353; ***Din trecutul dăscălimii sălăjene. Teodor Mureșanu***, anul XVII, nr. 2-3, octombrie-noiembrie 1939, pp. 57-64; ***Oamenii mari ai Sălajului. Florian Mărcuș***, anul X, nr. 9, noiembrie 1933; ***Din jertfele Unirii,*** anul XI, nr. 1, ianuarie 1934, pp. 20-21, ***Revista Școala Noastră și trecutul Sălajului***, anul XI, nr. 4-5-6 aprilie-mai-iunie 1934, pp. 172-174, ***Istoria învățământului românesc din Sălaj***, apărut în mai multe numere, anul XII, nr. 1 ianuarie 1935, p. 27-29, nr. 2, p. 166-172, nr. 6 p. 294-297, nr. 7, p. 334-336, nr. 8. p. 375-380, nr. 9, p. 418-427, 474-485,

În revista sibiană „Transilvania": În legătură cu revoluția de la 1848 din Ardeal, nr. 6, noiembrie-decembrie 1936, pp. 556-562, ***Din frământările românilor sălăjeni***, nr. 1, ianuarie 1938, pp. 10-15.

Începând cu anul 1969 Ardeleanu s-a ocupat de organizarea în localitatea Supuru de Sus a întâlnirilor „Fiilor satului" și a unui muzeu local. Fapt mai puțin știut! Din localitate proveneau în acea perioadă nu mai puțin de 200 de intelectuali, o bună parte stabiliți la Cluj-Napoca, foarte mulți la Zalău dar și la Satu Mare sau Baia Mare. Deși invitația oficială este semnată de profesoara Claudia Ciutan, directoarea Căminului Cultural, din copia păstrată într-un dosar intitulat „Fii satului" se vede clar că Ardeleanu a redactat toate actele. Pentru frumusețea și obiectivele pe care le cuprindea vom cita câteva propoziții din invitația la întâlnire: *„Ne cheamă pământul! Ne cheamă vatra casei părintești! De aici am pornit pe drumul cărții, pe cărările întortochiate ale vieții. Aici am văzut lumina zilei sau aici ne-am format cu toții primele reprezentări care stau la baza culturii noastre, fii naturali sau adoptivi, deopotrivă înfrățiți cu vatra acestui sat. Aflați azi pe diverse trepte ale vieții sociale ... un strigăt de chemare, un sentiment de nostalgie, ne atrage adesea gândirile și sentimentele spre satul nostru, Supuru de Sus".*

Dintre obiective vom cita câteva: întrunire anuală în ultima duminică a lunii iulie, o monografie a satului, un muzeu istoric și etnografic al satului, biografii sau autobiografii cu fotografii ale fiilor satului, morți sau vii, care urmau să se lege în album care să fie depus la muzeul local, realizarea de fotomontaje cu oameni de seamă din sat, contribuția cu obiecte și documente pentru muzeu, amenajarea unui parc, amenajarea unui teren de sport, realizarea de însemne la mormintele oamenilor de seamă din sat (Ioan Coste-erou din anul 1848, Ioan Galu-profesor, Demetriu Suciu-avocat etc.). Prima întâlnire urma să se desfășoare în zilele de 26 și 27 iulie 1969. Obiectivele acestea deosebite erau înșirate și în adresa pe care profesoara Ciutan o trimite Comitetului Județean pentru Cultură și Artă pentru a primi aprobare pentru manifestare. Adresa a fost trimisă în 25 februarie 1969 cu confirmare de primire. Probabil că cei de la Comitet s-au speriat într-o primă fază de caracterul intelectual al manifestării și de obiectivele propuse pentru că au încercat să intervină prin secretarul Comitetului comunal P.C.R. Dar îl citățm pe Ioan Ardeleanu Senior care a explicat printr-o adresă din 28 martie 1969 de ce își dă demisia din Comitetul de organizare a întâlnirii:

„Datorită unui concurs de împrejurări, la un moment dat, m-am găsit în comitetul de

[22] Scrisoare din 18 octombrie 1968 însoțită de lista documentelor.

iniţiativă pentru inaugurarea acţiunii «Fiii satului», în cadrul Căminului cultural de sub conducerea d-voastră.

Atât pentru fundamentarea psihologică, social-culturală şi patriotică a acestei acţiuni, cât şi datorită adeziunilor înflăcărate şi atât de sincere ce începuse să ne sosească, în proporţia extinderii ştirii despre urzirea şi pornirea ei, natural, m-am dăruit acestei acţiuni cu toată pasiunea unui dascăl cu peste 20 ani de activitate şcolară şi extraşcolară, din cei mai frumoşi ani ai vieţii mele şi cu priceperea unui vechi, poate a celui mai vechi azi, cercetător al trecutului istoric din aceste părţi nord-vestice ale scumpei noastre patrii.

La 25 martie a.c., în cancelaria şcolii noastre, mi s-a dat însă să înghit o amară deziluzie, prin deschiderea unei atmosfere de suspiciuni meşteşugite, de fel de fel de piedeci imaginare.

În asemenea condiţii şi atmosferă, vă aduc la cunoştinţă, că atât vârsta, cât şi sinceritatea şi pasiunea cu care m-am dăruit acestei, ca şi multor altora din viaţa mea, nu-mi îngăduie să mă *mai aflu în rândurile celor cu organizarea şi iniţierea diferitelor laturi de activitate ale acestei frumoase şi minunate acţiuni a „Fiilor satului".*

Nici timpul, nici preocupările mele şi atâtea solicitări de colaborări istorico-culturale, nici însăşi fondul meu sufletesc, nu-mi permit să mă irosesc în frământări sterile, afirmate sau, probabil, în stare latentă, ori în curs de afirmare.

Cu toată greutatea ce-mi apasă sufletul în aceste momente, pronunţ concluzia: mă retrag.

La cereri sincere, dacă va fi nevoie şi subliniez aceasta, voi colabora, voi contribui colateral, cu tot ce mi se va solicita, dezinteresat şi cu pasiunea celui mai autentic fiu al satului.

Dacă am înţeles să aduc jertfe pentru atâtea acţiuni desfăşurate în alte părţi şi pentru alţii, cu atât mai vârtos trebuie să le înţeleg pentru satul meu natal, chiar între împrejurări atât de vitreje unor asemenea acţiuni"[23].

Se pare că demisia a fost revocată de către Ardeleanu pentru că-l găsim într-un tabel din 24 iulie 1969 cuprinzând Comitetul de organizare în care figurează următoarele persoane: Ciutan Claudia, director Căminul Cultural, Pop Vasile, secretar al Comitetului de partid comunal, Ceuca Vasile, preşedinte C.A.P., Matioc Ana, preşedinta Comisiei de femei, Ardeleanu Amalia, secretară U.T.C., Sălăgean Ioan, contabil C.A.P., Ardeleanu Ioan Senior, şeful finanţelor Mina Sărmăşag, Varga Cornelia, învăţătoare, Ciutan Ioan, directorul şcolii.

Acţiunea s-a desfăşurat în zilele de 26-27 iulie 1969 realizându-se cu acest prilej muzeul local în care erau confecţionate şapte panouri cuprinzând eroii satului din primul şi al doilea război mondial, cei cinci memorandişti provenind din satul Supuru de Sus, eroii din altă parte îngropaţi în Supuru de Sus, un panou cu texte şi fotografii ale lui dr. Ioan Raţiu, preşedintele Partidului Naţional Român[24]. Se pare că şi monografia era întocmită de către Ioan Ardeleanu Senior dar, au trebuit să treacă peste 45 de ani ca să vadă lumina zilei ca rod al străduaniei a doi istorici sătmăreni: I. Ardeleanu Senior, *Monografia satului Supurul de Sus 1969*, Editura Cetadela, Satu Mare, 2009.

S-au păstrat documente care ne demonstrează că întâlnirile „Fiii satului" s-au desfăşurat şi în următorii ani. În anul 1970 cea mai importantă reuşită a organizatorilor a fost realizarea a trei medalioane din bronz, reprezentându-i pe Traian, Decebal şi Mihai Viteazul, opere ale cunoscutului sculptor Ion Vlasiu din Cluj, după cum reiese dintr-o scrisoare trimisă din Cluj în 10 februarie 1970. Banii, cei 300 de lei reprezentând costul medalioanelor au fost daţi de către trei supurani stabiliţi în Cluj: Osianu (200 lei), fraţii Muste (100 lei)[25].

Pentru anul 1971 se păstrează invitaţia de participare la întrunirea „Fiii satului", datând din 25 iulie 1971, în care se stabileau zilele de 24, 25, 26 iulie 1971 ca date de desfăşurare

[23] Adresă din 28 martie 1969 către conducerea Căminului Cultural, f. 1-2

[24] Scrisoare din 10 mai 1969 a lui V. Govor din Cluj către Căminul Cultural din Supuru de Sus, ms., f.1-1v.

[25] Scrisoare din 10 februarie 1970, ff. 1-2.

a manifestării[26]. Se păstrează o scrisoare trimisă de Ioan Ardeleanu Senior tuturor fiilor satului datând din 31 martie 1971 în care anunța retragerea lui din Comitetul de organizare al întâlnirii, explicând și motivele acestei retrageri. În data de 30 martie 1971 a avut loc o întâlnire cu Grigore Grecu, secretar comunal de partid și primar al comunei Supur, originar din Giorocuta: „*... dar în loc să fie întâmpinată acțiunea noastră cu bucuria întâlnirii unei colaborări sincere, utile și de valoare, de la bun început, de la cele dintâi propoziții, uneori neterminând expunerea lor, cu intercalări, am fost întâmpinați cu obstrucții de neîncredere, minimalizări ieftine și peste tot indiferentism*".

În această confruntare, nesocotind la înălțimea valorii sale acțiunea noastră progresistă, patriotică, pătrunsă de adâncă principialitate partinică, ni s-a dat ocazia să auzim: „N-avem noi nevoie de planuri". „Avem noi studii", „În ce privește sistematizarea, avem îndrumători", „Lăsați din 5 în 5 ani", „Puneți pe hârtie și vom analiza noi" etc.

„*M-am analizat și nu-mi imput nicio greșeală în convingerile formulate și hotărârile luate. Luptă de niciun fel, la o vârstă când sunt îndreptățit la liniște, nu pot cu nimeni.*

Dacă mi se solicită contribuția mea și este apreciată, mă dăruiesc cu plăcere, devotament. Așa am făcut toată viața mea. Recent, spre pildă, un caz destul de concludent. Invitat de organe ale conducerii județului Sălaj pentru a prezenta o expunere privind dezvoltarea învățământului din Sălaj, în cadrul unui simpozion închinat drept omagiu semicentenarului Partidului, la care au participat personalități de înaltă cultură din București și Cluj, am răspuns cu drag și am lăsat impresii plăcute, de aprecieri poate prea măgulitoare. Sigur, nu mi-am pirdut încrederea în destinele satului meu, neamului și țării mele. Departe de mine aceasta. Vremea va confirma că noi suntem pe linia unui progres și la moment oportun *noi vom solicita* să ne spunem cuvântul, să ne aducem contribuția noastră curată și de mare preț pentru înaintarea unui sat".

Cu acestea s-a sfârșit una dintre inițiativele de excepție ale lui Ioan Ardeleanu Senior, din cauza obtuzității organelor locale de partid care nu vedeau cu ochi buni întrunirea unui asemenea număr mare de intelectuali pe teritoriul comunei. Din anul următor a început revoluția culturală a lui Nicolae Ceaușescu, în urma vizitelor efectuate în Coreea de Nord și China, astfel că, asemenea acțiuni de înaltă ținută intelectuală, impregnate de un patriotism adevărat nu au mai putut să aibă loc.

Moare la 13 iunie 1974 în plină activitate creatoare lăsând în urmă o operă de-a dreptul impresionantă, o parte publicată, însă cea mai mare parte nepublicată, pentru că niciodată partidul comunist, care a condus destinele României până în anul 1989, nu i-a acceptat în totalitate pe intelectualii care proveneau din elita interbelică. I-a tolerat, mai ales după anul 1968, dar nu i-a lăsat să se afirme pe tărâmul scrisului!

Pe piatra lui de mormânt sunt săpate frumoase cuvinte, concentrând parcă crezul său de viață: „Nimic pentru tine, Totul pentru toți".

Vom prezenta în continuare câteva opinii ale contemporanilor despre Ioan Ardeleanu Senior. Și bineînțeles, ne oprim în primul rând la opiniile lui Corneliu Coposu care în 15 octombrie 1969 îi scria următoarele cuvinte de apreciere: „*Îți mulțumesc în mod deosebit, pentru prețiosul și inegalabilul sprijin și concurs pe care cu autoritatea ta necontestată și experiența ta prodigioasă le-ai acordat organizatorilor festivalului din 12 octombrie 1969, la rugămintea mea. Profit de ocazie pentru a repeta de la București, felicitările pe care am avut plăcerea să ți le transmit personal la Bobota, pentru înalta ținută academică și apreciatele concluzii științifice, ale referatului susținut la ședința de comunicări*".

Într-o altă scrisoare din 21 aprilie 1968 îi scria următoarele cuvinte: „*Scrisoare ta din 18 aprilie, sosită azi, mi-a făcut o bucurie deosebită, împletind atmosfera pascală, cu senzația înviorătoare de a regăsi un bun pierdut. Este, într-adevăr reconfortant să afli vești de la cei pe*

[26] Invitație din 8 iulie 1971.

care-i prețuiești, și a căror nume îți evocă amintiri frumoase și te poartă pe singurele cărări care îți întemeiază optimismul în viață: certitudinea că există oameni așternuți, fără meandre, pe itineratul demn al datoriei".

Ilie Dăianu scria în anul 1939 cu ocazia apariției cărții lui Ardelean Senior „Oameni din Sălaj", *despre „... această minunat construită operă" și „pagini de antologie ne dă domnul Ardeleanu în cartea sa care onorează pământul Sălajului și dăscălia autorului*[27] ..."

Valeria Ciocian scria aceste cuvinte atât de frumoase cu ocazia pensionării în anul 1971: *„În istoria școlii românești se întâlnesc multe figuri luminoase de cadre didactice, care au adus o contribuție de seamă la propășirea culturii românești ... Prin vocațiunea de carieră cu care era înzestrat, căldura sufletească și prin totalitatea virtuților de care dispunea, Ioan Ardeleanu Senior a aprins în inimile noastre și în sufletele tuturor generațiilor, care au trecut prin mâinile D-sale, flăcări nepieritoare, a stimei și a muncii cinstite și conștiente și mai presus de toate, neînfrânta iubire de glie, de neam, de gloria străbună și de datinele strămoșești ... Acest uriaș exemplu al trudei dăscălești a fost un model de povățuitor al generațiilor, îndrumătorul celor tineri, de totdeauna, în urcușul greu spre piscurile științei, și un purtător de făclii peste vremi. A fost, în tot timpul, un trup și un suflet cu poporul din sânul căruia s-a ridicat și pe care l-a slujit cu credință*[28]".

Prezentăm în continuare Memoriul adresat Ministerului Învățământului primit de la istoricul dr. Viorel Ciubotă.

Ministerul Învățământului
Direcția selecționării și promovării cadrelor didactice, București

Subsemnatul Ioan Ardeleanu Senior, locuitor în comuna Supuru de Sus, regiunea Maramureș, solicit reîntoarcerea mea în învățământ, prin memoriul meu înregistrat la d-voastră sub nr. 51.598/1963, v-am fost rugat „de a fi cercetată situațiunea mea direct printr-un delegat al d-voastră", pentru gravitatea și urgența ei, și, în loc de aceasta, mi s-a dirijat toată dezlegarea cererii mele pe obișnuita filieră a relațiilor și referințelor indirecte, adică am fost dat iar pe mâna celor care m-au lovit sau a unora din moștenitorii lor, dacă ei nu se mai aflau peste tot în locurile din care s-au năpusti asupra mea.

Menținând memoriul meu, respectiv cererea mea înregistrată la d-voastră sub numărul de mai sus, solicit anchetarea întregii situații pentru lumină, dreptate, adevăr și umanitate.

Părinții mei, originari din Munții Apuseni, coborau odinioară, pentru a câștiga o bucată de pâine, pe valea Arieșului, cântând cu jale:

„Munții noștri aur poartă,
Noi umblăm din poartă-n poartă..."

Amarnic destin! De doisprezece ani alerg și eu „din poartă-n poartă" pentru a câștiga un dram de dreptate și până azi, totul a fost zadarnic. Să predomine o atâta nepăsare de soarta unui om, atâta neînțelegere, lipsă de justiție, atâta întunecare cu nori - și ce fel de nori? - urii șovine, parvenirii și perfidiei murdare, atâta lipsă de umanitate? În Ministerul Învățământului - *parte însemnată a administrației statului nostru - sub oblăduirea căruia am desfășurat 20 de ani de activitate atât de elogios apreciată, să nu fie nimeni care să audă strigătul unui om căzut sub greutatea de plumb a nedreptății?*

Nu pot concepe aceasta, de aceea mai încerc încă odată, întâia oară pe anul în curs rezolvarea situației reintegrării mele în învățământ.

[27] „Școala Noastră", Zalău, anul XVII, nr. 1/septembrie 1939, p. 26-28.
[28] V. Ciocian, *op. cit.*, f. 1.

Supuru de Sus, 20 aprilie 1963

În anul 2017 comunitatea locală din Supur i-a aşezat numele pe o placă de marmură, situată în curtea bisericii greco-catolice din Supuru de Jos, alături de numele altor personalităţi care au făcut istorie pentru localităţile din comună, precum Ioan Galu, Andrei Cosma şi Mihail Bobiş.

Sporadic, cu prilejul unor aniversări-comemorări, atât în spaţiul sălăjan cât şi în cel sătmărean, se mai aduce aminte de cel care a fost Ioan Ardeleanu Senior[29].

În final, făcând o radiografie a activităţii desfăşurate de către Ioan Ardeleanu Senior, constatăm că a fost un cărturar de seamă, un pedagog distins, un cercetător neobosit al istoriei, dornic de a ridica poporul prin cultură; păcat că vremurile i-au fost prea de multe ori potrivnice. Societatea noastră duce astăzi lipsă de modele existenţiale, iar Ioan Ardeleanu Senior este un astfel de exemplu, de aceea memoria lui ar trebui cultivată cu şi mai multă putere.

Mihaela Sălceanu
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
ela_1975@yahoo.com

Viorel Câmpean,
Biblioteca Judeţeană Satu Mare,
Satu Mare, RO
viorel_campean@yahoo.com

[29] Viorel Câmpean, „Ioan Ardeleanu Senior, centenarul naşterii", în „Cronica sătmăreană", Satu Mare, an II, nr. 454, 28 octombrie 2008, p. 4; Idem „40 de ani de la trecerea la cele veşnice a cărturarului Ioan Ardeleanu-Senior", „Informaţia de duminică", Satu Mare, an XII, nr. 592, 15 iunie 2014, p. 2.

TRAIAN TRUFAȘIU (1882-1931) - PERSONALITATE SĂLĂJEANĂ MARCANTĂ DIN GENERAȚIA MARII UNIRI

Marin POP

Abstract: (*Traian Trufașiu (1882-1931) - a remarkable personality from Sălaj from the generation of the Great Union*) *Priest, professor, school inspector, archpriest, founder of the school and church, signatory of the Union of Transylvania with Romania on December 1, 1918, county councilor and national peasant senator, Traian Trufașiu is honored in the gallery of great personalities from Sălaj of the generation of the Great Union.He was born on 17 March 1882 in the town of Giorocuta, which was part of the historic Salaj, and now belongs to Satu Mare County. He graduated from the Theological Seminary in Gherla in 1905, after which he remained as a Romanian teacher at Preparandia in Gherla, between 1905-1909. Prior to the Great Union, Traian Trufașiu served as priest in the Drighiu parishes and newly established parish in the city of Zalau, and at the National Assembly in Alba Iulia on 1 December 1918 he participated as a delegate of the Zalău electoral circle.In Romania, the priest Traian Trufașiu was involved in the political, cultural and religious life of Sălaj until his premature disappearance in 1931. Gheorghe Pop de Oarta, the first prefect of Sălaj after 1918, appointed him as secretary of Prefecture. In this capacity she also edited the „Official Gazette of Salaj County", being her editor. He also served as a member of the county commission for the implementation of the 1921 agrarian reform, a member of the board of directors of Silvania banks in Șimleu and of the People's Bank in Zalău. Since 1922 he has been appointed as the Protopop of Zalaul, county counselor from 1926 and national-peasant senator of Sălaj, in two legislatures (1927-1928 and 1928-1931). He can also be considered as one of the founders of the Greek Catholic Cathedral „The Assumption of the Mother of God" in Zalău.*

Keywords: *Traian Trufășiu, archpriest, Zalău, Great Union, church*

Preot, profesor, inspector școlar, protopop, ctitor de școală și biserică, semnatar al Unirii Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918, consilier județean și senator național-țărănist, Traian Trufașiu se înscrie, la loc de cinste, în galeria marilor personalități sălăjene din generația Marii Uniri.

S-a născut pe data de 17 martie 1882, în localitatea Giorocuta, care făcea parte din Sălajul istoric, iar acum aparține județului Satu Mare. A absolvit studiile Seminarului teologic din Gherla în anul 1905, după care a rămas ca profesor de limba română la Preparandia din Gherla, în perioada 1905-1909[1].

[1] Cornel Grad, Doru E. Goron, *1918/1919. Contribuții sălăjene la Marea Unire*, Ed. LIMES, Zalău, 2000, p. 110.

Tânărul teolog se dovedeşte un orator şi recitator de poezii desăvârşit, după cum aflăm din coloanele ziarului „Gazeta de Duminecă". Astfel, pe data de 14 iulie 1907, în localitatea Santău a avut loc adunarea generală a despărţământului Tăşnad al Astrei, fiind „o sărbătoare măreaţă, ca-şi-care puţine s-au mai serbat în acest ţinut". După lucrările adunării noului despărţământ şi banchet a urmat un concert de seară, la care a participat şi Traian Trufaşiu. În cadrul programului artistic deosebit, cu puternică încărcătură patriotică, el a recitat „Lupta de la Rovine", fragment din Scrisoarea a III de Mihai Eminescu, dovedindu-se „un declamator foarte inteligent". Iată ce consemna autorul articolului, prezent la eveniment: „Abstrăgându-se de la puţină grabă, ce prea lăsa să se simte undularea ambilor cântaţi, dl. Trufaş s-a dovedit un declamator foarte inteligent. Şi-a înţeles bine poesia şi a scos în relief fasele marcante, încât a fost întrerupt de aplause. Satira III, deşi perorată (recitată - n.n.) de-atâţi şi de-atâtea ori, - pe semne nu s-a usat: la cuvintele lui Mircea: *Eu îmi apăr sărăcia, nevoile şi neamul* parcă ne spune şi azi rostul gândurilor şi tendinţelor noastre! Dl. Trufaş s-a achitat cu pricepere şi demnitate, pentru care a şi secerat laudele şi aplausele întregului auditor"[2].

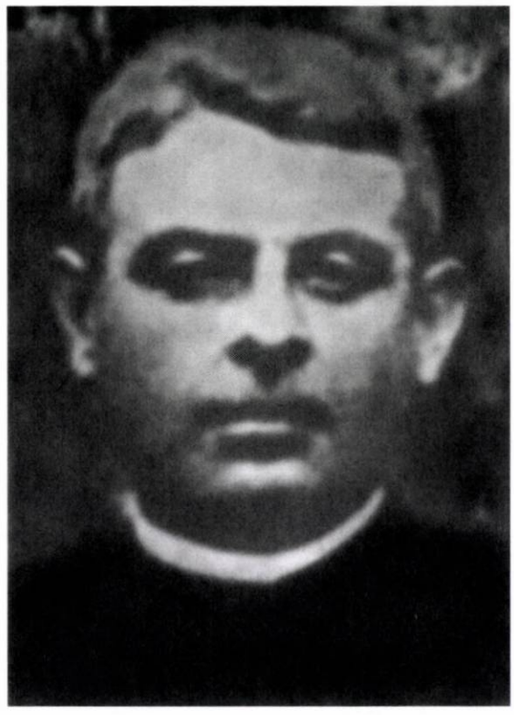

Pe data de 7 septembrie 1907, Traian Trufaşiu s-a căsătorit cu Valeria Lobonţiu din Gârdani, fiica preotului Lobonţiu. Fericitul eveniment a avut loc în biserica greco-catolică din Gârdani, unde păstorea socrul său şi a fost anunţat de prestigiosul ziar şimleuan „Gazeta de Duminecă"[3].

Pe data de 22 aprilie 1909, Duminica, Traian Trufaş a fost instalat ca preot în parohia Drighiu. Însoţit de vicarul Silvaniei, Alimpiu Barboloviciu şi de fruntaşul naţional-român dr. Coriolan Meseşian din Şimleu Silvaniei, noul preot „a fost aşteptat cu bucurie de întreg poporul din comuna materă şi din cele două filii". După oficierea Serviciului divin, vicarul Silvaniei şi noul preot au ţinut câte o „prea frumoasă predică ocazională"[4].

Parohia greco-catolică Drighiu mai avea în componenţă filiile Nuşfalău şi Aleuş. Activitatea tânărului preot în această parohie a fost una prodigioasă, în special în domeniul învăţământului, preoţii fiind în acea perioadă şi directori ai şcolilor confesionale. Deşi a păstorit la Drighiu doar 5 ani, el a reuşit să construiască două edificii şcolare noi, la Drighiu şi la Aleuş. Aceste şcoli au fost construite după modelul celor de stat şi în aceste condiţii nu au putut fi invocate motive de desfiinţare a lor de către autorităţile maghiare sau de trecere a lor la stat, unde limba de predare era maghiara, pe când la şcolile confesionale greco-catolice se preda în limba română.

Pentru activitatea sa deosebită în domeniul învăţământului primar a fost numit în funcţia de inspector al şcolilor confesionale din zona văii Barcăului şi munţilor Plopiş[5].

Traian Trufaşiu participă, de asemenea, la toate acţiunile culturale şi naţionale ale epocii, cum au fost adunările generale ale Astrei de la Şimleu din anul 1908 sau cea de la Blaj din anul 1911. Era considerat a fi unul dintre cei mai buni oratori bisericeşti din Sălaj. Se implică

[2] *Gazeta de Duminecă*, nr. 29, 28 iulie 1907, pp. 3-4.

[3] Idem, nr. 34, 17 august 1908, p. 10.

[4] Idem, nr. 17, 26 aprilie 1909, p. 6.

[5] C. Grad, D.E. Goron, *op. cit.*, pp. 110-111.

şi sprijină, cu toate riscurile, candidatura lui Victor Deleu la alegerile parlamentare din 1 iunie 1910. Cu toate că alegerile parlamentare din circumscripţia electorală a Şimleului au fost pierdute de către candidatul Partidului Naţional Român, Victor Deleu, pentru români a fost o mare victorie morală. Cei care au sprijinit candidatura lui Victor Deleu, printre care se găsea şi Traian Trufaşiu, sunt felicitaţi public în coloanele prestigiosului ziar românesc „Gazeta de Duminecă", impresionând, în mod special, cele publicate de Coriolan Meseşian, preşedintele de circumscripţie al P.N.R. Sălaj[6].

În anul 1914 Zalăul a devenit parohie greco-catolică. Până atunci nu a existat parohie românească în Zalău, credincioşii greco-catolic de aici aparţinând de parohia din Ortelec.

Primul preot al parohiei din Zalău a fost Traian Trufaşiu. La instalarea lui la Zalău, pe data de 23 iulie 1914, au luat parte şi intelectualitatea sălăjeană, în special cea din zona Zalăului, adică „tot ce aveam mai de seamă din punct de vedere naţional, tocmai pentru a scoate în evidenţă importanţa acestui act".

Preotului Trufaşiu i se asigură un salariu de 800 de coroane, sumă repartizată pe credincioşii din Zalău. Era însă un salariu foarte mic pentru un preot care slujea în capitala judeţului, iar credincioşii doreau ca acesta să fie „o persoană reprezentativă din toate punctele de vedere", adică şi financiar. Din această situaţie materială grea, preotul Trufaşiu a fost scos de către banca „Silvania", „mare binefăcătoare a Sălajului nostru", care l-a numit funcţionar la filiala din Zalău, acordându-i o remuneraţie bună, pentru a-şi asigura existenţa materială[7].

Au urmat anii tulburi ai războiului mondial, dar la sfârşitul acestuia românii vor reuşi să se unească într-un singur stat.

Traian Trufaşiu participă şi el, pe data de 11 noiembrie 1918, la înfiinţarea Consiliului Naţional Român comitatens, fiind ales în funcţia de secretar al acestui organism politic românesc[8].

În conformitate cu ordinele primite de la Consiliul Naţional Român Central, cu sediul la Arad, românii din cercul electoral Zalău s-au întrunit pe data de 25 noiembrie 1918 cu scopul de a alege cei 5 reprezentanţi care urmau să participe şi să-i reprezinte la Adunarea Naţională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

Din cuprinsul procesului verbal încheiat cu această ocazie aflăm că preşedinte al adunării a fost ales Gheorghe Pop (de Oarţa), iar ca notar preotul Traian Trufaşiu. Preşedintele a dat citire ordinului prin care se cerea alegerea de urgenţă a delegaţilor şi „îi provoacă" pe cei prezenţi să aleagă doi bărbaţi „de încredere", care să supervizeze alegerile. Au fost numiţi, „cu aclamaţie", Dr. Octavian Felecan şi Dr. Iosif Fărcaşiu.

Preşedintele a deschis votarea, „care decurgând în ordine, pe baza scutinului făcut de biroul adunării", s-a constatat că unanimitate de voturi au obţinut următorii: Traian Trufaşiu, preot greco-catolic în Zalău; Dr. Augustin Pintea, avocat în Crasna; Eugen Boroş, contabil la filiala băncii „Silvania" din Zalău; Remus Roşca, preot ortodox în Treznea; Cornel Oţiel, preot greco-catolic în Buciumi. Ei au fost aleşi din partea românilor din cercul electoral Zalău, „cu vot universal ca delegaţi ai cercului electoral îndreptăţiţi şi îndatoraţi a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Naţională Română"[9]. Aşadar, preotul Traian Trufaşiu a făcut parte din cei 1228 de delegaţi care au semnat Unirea Transilvaniei cu România. A doua zi, pe data de 2 decembrie 1918, a fost ales în Marele Sfat Naţional al Transilvaniei, adică primul parlament provizoriu al românilor transilvăneni[10].

---

[6] *Gazeta de Duminecă*, nr. 21, 5 iunie 1910, p. 1.

[7] Aurel Ghilea, *Istoricul parohiei greco-catolice unită din oraşul Zalău*, 1934.

[8] *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, Bucureşti, 1943, p. 75; C. Grad, Doru E. Goron, *op. cit.*, p. 47.

[9] Arhiva Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, fond *Documentele Unirii*, vol. III, pp. 184-185.

[10] I. Georgescu, *George Pop de Băseşti*, ediţia a II-a, Cluj-Napoca, 2013, p. 201.

În cadrul României Întregite, preotul Traian Trufaşiu s-a implicat în viaţa politică, culturală şi religioasă a Sălajului, până la dispariţia sa prematură, în anul 1931.

Gheorghe Pop de Oarţa, primul prefect român al Sălajului după 1918, l-a numit pe preotul Trufaşiu în funcţia de secretar al Prefecturii. În această calitate edita şi „Gazeta oficială a judeţului Sălaj", fiind redactorul ei. De asemenea, el a mai îndeplinit şi funcţiile de membru al Comisiei judeţene pentru aplicarea reformei agrare din 1921, membru al comitetului de directori al băncilor „Silvania" din Şimleu şi al Băncii Populare din Zalău.

În anul 1922 parohia Zalău devine sediu protopopesc, iar Traian Trufaşiu protopop tractual. El poate fi considerat şi unul dintre ctitorii Catedralei greco-catolice din Zalău. Pornind de la suma de 150.000 de lei, fondul pentru construirea acestei biserici, prin eforturile susţinute ale protopopului Trufaşiu a ajuns în primăvara anului 1930, când se începe construcţia bisericii la suma de 3,5 milioane lei.

La alegerile parlamentare din anul 1927, protopopul Trufaşiu a fost ales ca senator în Parlamentul României pe listele Partidului Naţional Ţărănesc. În această calitate a căutat prin toate mijloacele legale să mărească fondul destinat construirii bisericii greco-catolice din Zalău. Deşi P.N.Ţ. se afla în opoziţie, el a obţinut de la Alexandru Lapedatu, ministrul liberal al Cultelor, suma de 300.000 lei.

În toamna anului 1928, Regenţa l-a desemnat pe Iuliu Maniu să formeze noul guvern şi astfel, Partidul Naţional Ţărănesc ajungea la putere. Protopopul Traian Trufaşiu şi Gheorghe Pop obţin mandatele de senatori ai Sălajului. Ei reuşesc să mărească acest fond, până în primăvara anului 1930, când se decide începerea construcţiei noii biserici, la suma de 3,5 milioane lei.

Proiectul construcţiei bisericii din Zalău a fost întocmit de către arhitectul diecezan Antoniu Salerbeck, iar licitaţia pentru construcţia bisericii a fost câştigată de către antreprenorii Ratz şi Attl din Cluj, pentru suma de 6,5 milioane lei. Dar toate cheltuielile urmau să ajungă până aproximativ la 10 milioane lei.

Începerea construcţiei în primăvara anului 1930 a fost una inspirată, deoarece în anul următor, datorită crizei economice mondiale şi banca „Silvania", unde se găsea acest fond a intrat în incapacitate de plată şi biserica rămânea doar cu cărţile de depunere. Astfel, până în toamna anului 1930 biserica era ridicată până la acoperiş.

Un eveniment deosebit pentru protopopul Traian Trufaşiu şi credincioşii greco-catolici din Zalău a avut loc pe data de 13 iulie 1930, când s-a sfinţit temelia noii biserici. Slujba a fost celebrată de către canonicul Dionisiu Vaida, delegat din partea episcopului Iuliu Hossu, care a fost asistat de către 8 preoţi. La acest eveniment au participat întreaga intelectualitate din oraş, reprezentanţii bisericii greco-catolice şi a celei ortodoxe, judecători, avocaţi, funcţionari, ofiţerimea, credincioşi, etc. La sfârşitul liturghiei canonicul Vaida a rostit o predică impresionantă. Printre altele, el spunea că: „Credinţa lucrătoare ne-a adus aici, credinţa a realizat lucrul ce e aici. Ea operează supremul bine în lume: dragoste, moralitate, pace, fericire. Unde se cultivă, unde se predică ea cu o exclusivă competenţă şi în mod distinct? În biserică, unde e Dumnezeu, care e dragoste şi supremul bine este! Ea credinţa e pretutindeni". După predică, Traian Trufaşiu a dat citire actului fundaţional, pe care îl redăm în continuare: „Întru mărirea lui Dumnezeu şi Pomenirea Adormirii Preacuratei Fecioare Maria, pus-am fundament acestui sfânt locaş pentru a fi loc de închinare Românilor uniţi cu vecinica cetate a Romei; celor urgisiţi adăpostire; celor ce sunt în necaz mângăiere; bolnavilor loc de tămăduire; păcătoşilor uşurare.

Începutu-sa zidirea acestui sfânt locaş, în anul dela facerea lumei 7438; de la fundarea Romei 2694; de la naşterea Mântuitorului 1930; dela descălecarea strămoşilor noştri Romani în Dacia sub împăratul Traian, 1825; dela unirea sfintei noastre biserici cu biserica mamă a Romei celei vechi, 230, dela unirea tuturor românilor, 12.

Prin zelul neobosit a parohului protopop Traian Trufaşiu, cu ajutorul statului Român, a judeţului Sălaj, a oraşului Zalău şi jertfa credincioşilor, ziditu-sa acest loc de închinare, - a cărui edificare va costa aproximativ 10 (zece) milioane lei, sub păstorirea preafericitului Părinte Papa Pius al II-lea, supremul Pontifice al Bisericii catolice şi marele mecenat al Românilor uniţi; Arhiepiscop şi Mitropolit de Alba-Iulia şi Făgăraş fiind I.P.S.S. Dr. Vasile Suciu; Episcop al Diecezei Gherlei P.S.S. Dr. Iuliu Hossu; în anul începerei domniei M.S. Regelui Carol al II-lea, din Familia Hohenzollern-Sigmaringen; Preşedinte al consiliului de miniştri fiind Dr. Iuliu Maniu, fiul Sălajului; fiind ministru al Instrucţiunii Publice şi al Cultelor N. Costăchescu; Director Ministerial al Ardealului Dr. Valer Moldovan; Prefect al judeţului Sălaj, Dr. Alexandru Aciu; Preşedinte al delegaţiei judeţene Dr. Cornel Sima; Primar al oraşului Ioan Mango; protopop al districtului Bred şi paroh român unit al Zalăului Traian Trufaşiu, senator de Sălaj, iar curatori: Dr. Gheorghe Pop, advocat, senator de Sălaj, Dr. Ioan Gheţe, advocat, Dr. Augustin Pintea, advocat; Dr. Ioan Ember, consilier la Curtea de Apel, Dr. Cornel Centea, consilier la Curtea de Apel; Leontin Ghergariu, directorul liceului de stat; Francisc Ferdic, şeful ocolului silvic, Ioan Mango, primarul oraşului; Dumitru Mărgineau, revizor şcolar; Dr. Alexandru Vaşvari, judecător; Ioan Bratiş, controlor financiar; Grigore Avram, librar; Vasile Toth, croitor; Gligor Hendea, George Pop, Dumitru Ardelean, Mihai Sur, Ioan Margin, Mihai Moş, econom; cantor Alexandru Pop, subrevizor şcolar; crâsnic al bisericei Vasile Taloş.

Ridicatu-sa acest sfânt locaş pe locul designat de Marele Arhireu al Diecesei Gherlei, Vasile cândva Hossu, după planul inginerului arhitect Antoniu Sallerbeck, dela Episcopia română unită a Oradiei Mari şi prin iscusinţa antreprenorilor arhitecţi Ratz şi Attl din Cluj, sub controlul inginerilor Iosif Feher şi Adalbert Pentelek din Zalău.

Binecuvântatu-sau începutul acestei lucrări prin binecuvântarea Rss. Dioniziu Vaida, canonic al capitlului Diecezei Gherlei, asistat fiind de protopopul Trăian Trufaşiu şi un sobor de 8 preoţi.

Făcut-am aceasta scrisoare, ca să rămână de pomenire, celor ce vor urma după noi, iar pentru a o feri de urgia vremii, am închis-o meşteşugit şi am pus-o la temelia zidului sub sfântul jertfelnic.

Zalău, la 13 Iulie 1930

Paroh-protopop	Delegatul Episcopiei
ss. Traian Trufaşiu	ss. Dioniziu Vaida canonic-cancelar

După sfinţirea apei şi a temeliei s-a aşezat în ea actul fundaţional, închizându-se cu o piatră, pe care au lovit-o, conform tradiţiei, mai multe persoane cu un ciocan.

La data de 28 august 1930, în urma noii arendări a eparhiilor, parohia Zalău trece de la dieceza Gherlei la cea de Oradea, înfiinţându-se un nou district protopopesc al Zalăului, iar Traian Trufaşiu este înaintat la gradul de arhidiacon protopopesc[11].

Traian Trufaşiu s-a implicat activ şi în viaţa politică, fiind unul dintre liderii marcanţi ai organizaţiei Partidului Naţional Român din Sălaj, partid care din anul 1926, prin fuziunea cu Partidul Ţărănesc, a luat titulatura de Partidul Naţional-Ţărănesc.

Pe data de 24 aprilie 1920, la Alba Iulia are loc Congresul Partidului Naţional Român. Organizaţia judeţeană a P.N.R din Sălaj a convocat o adunare generală, care a avut loc pe data de 18 aprilie 1920, la Şimleu Silvaniei. A fost şi o serbare populară, deoarece, cu o zi înainte se împlinise un an de la intrarea armatei române eliberatoare în acest oraş. După serbare membri P.N.R. s-au întrunit în şedinţă. Scopul ei principal a fost acela de a-i alege pe cei 5 delegaţi care urmau să participe la Congresul P.N.R. de la Alba Iulia. La propunerea lui Victor Deleu au fost

[11] Aurel Ghilea, *Istoricul parohiei greco-catolice unită din oraşul Zalău*, 1934.

aleşi ca delegaţi ai partidului la Congresul de la Alba Iulia următorii: Dr. Gheorghe Pop, fost prefect de Sălaj, Ioan Nossa, preot, Teofil Dragomir, mare proprietar, Ioan Coste, preot şi Dr. Iuliu Mureşan, advocat. Ca supleanţi au fost aleşi protopopul Graţian Flonta, preoţii Traian Trufaşiu şi George Maior[12]

Congresul P.N.R. a adoptat un proiect de rezoluţie şi s-au ales organele de conducere. Iuliu Maniu a fost reales în funcţia de preşedinte, la propunerea doctorului Coltor, care a fost primită cu aplauze îndelungi şi ovaţii entuziaste. A fost aleasă şi o comisie de 40 de persoane care să examineze situaţia politică din ţară şi să formuleze proiectul de rezoluţie al congresului. Între aceştia au fost aleşi şi fruntaşii politici sălăjeni Traian Trufaş şi Gheorghe Pop de Oarţa[13].

În luptele politice din perioada în care P.N.R. s-a aflat în opoziţie, organizaţia din Sălaj a fost alături de liderul partidului, Iuliu Maniu. Pe data de 30 martie 1923 îi trimitea o telegramă, de susţinere semnată de către 40 de fruntaşi politici ai P.N.R. Sălaj. Printre aceştia s-a aflat şi protopopul Traian Trufaşiu[14].

Pe data de 10 august 1926 are loc şedinţa de constituire a primului Consiliu Judeţean din Sălaj, în localul Prefecturii de atunci (sediul actualei Primării a municipiului Zalău). În conformitate cu articolul 108 al legii de unificare administrativă, amintită mai sus, toţi consilierii prezenţi au depus jurământul prescris la acest articol. Printre ei se găsea şi Traian Trufaşiu. Conform următorului articol, 109, al legii s-a trecut la alegerea structurilor de conducere pentru o perioadă de 4 ani. În funcţia de preşedinte al Consiliului Judeţean a fost ales, prin vot secret, Gheorghe Pop de Oarţa. Tot prin vot secret, în conformitate cu articolul 110 al legii amintite, au fost alese şi comisiile de specialitate după cum urmează: 1) Comisia administrativă, financiară şi de control; 2) Comisia de lucrări publice; 3) Comisia economică; 4) Comisia cultelor şi învăţământului şi 5) Comisia sanitară şi de asistenţă socială. Fiecare comisie avea câte un raportor, un supleant şi 4-5 membrii. Traian Trufaşiu a fost ales ca raportor la comisia sanitară şi de asistenţă socială şi ca membru în comisia cultelor şi învăţământului[15].

La alegerile parlamentare din anul 1927 din partea P.N.Ţ. Sălaj au candidat, pentru mandatul de senator protopopul Traian Trufaşiu şi Alexandru Aciu[16]. La Senat, lista P.N.Ţ. Sălaj a întrunit 16.357 voturi şi a ieşit învingătoare, faţă de numai 3.181 de voturi cât a obţinut lista liberalilor[17]. Astfel, Alexandru Aciu şi Traian Trufaşiu au primit mandatul de senator în Parlamentul României.

În toamna anului 1927, conducerea P.N.Ţ. a luat hotărârea să se înceapă în întreaga ţară o vastă campanie de răsturnare a guvernului liberal, apelându-se şi la sprijinul tuturor categoriilor sociale. Pregătirile pentru a participa la Congresul de la Alba Iulia, preconizat pentru data de 20 noiembrie 1928, încep şi în judeţul Sălaj. Pe data de 7 noiembrie 1927, prefectul judeţului, Ioan Ossian trimitea o telegramă Ministrului de Interne, în care îl înştiinţează de faptul că pe data de 5 noiembrie a avut loc o întrunire a conducătorilor organizaţiei P.N.Ţ., la Zalău, în casa protopopului Traian Trufaş, senator al acestui partid[18].

Congresul P.N.Ţ. a fost interzis de către guvernul Brătianu, dar el a avut loc, totuşi, pe data de 6 mai 1928 şi la el a participat şi Traian Trufaşiu, alături de o numeroasă delegaţie sălăjeană de aproximativ 250 de persoane[19].

---

[12] *Gazeta de Duminecă*, nr. 3, 2 mai 1920.

[13] *Patria*, nr. 91, 28 aprilie 1920.

[14] *Gazeta de Duminecă*, nr. 3, 2 mai 1920.

[15] *Gazeta Oficială a judeţului Sălaj*, nr. 29, 1 octombrie 1926.

[16] *Gazeta de Duminecă, nr. 26, 3 iulie 1927.*

[17] *Idem, nr. 28, 17 iulie 1927.*

[18] *S.J.A.N. Sălaj,fond Prefectura judeţului Sălaj. Prefect-confidenţiale, dosar 293/1927, f. 1.*

[19] *Ibidem, dosar 170/1928, ff. 31. 32.*

Evident că guvernul liberal a încercat să minimalizeze importanţa acestei mari adunări, dar ea a fost cea mai mare adunare populară şi acţiune politică de acest fel organizată de un partid politic, la ea participând aproximativ 100.000 de persoane din întreaga ţară[20].

Traian Trufaşiu candidează din nou pentru un mandat de senator şi la alegerile parlamentare din decembrie 1928[21]. Erau primele alegeri organizate de către P.N.Ţ., care ajunsese la guvernare, şi de aceea s-a acordat o atenţie deosebită bunei desfăşurări şi a corectitudinii acestora. Şi în judeţul Sălaj, alegerile au fost câştigate detaşat de către P.N.Ţ. La Senat votau doar persoanele peste 40 de ani. Din cele 29.350 de voturi valabile, lista P.N.Ţ. a obţinut 19.184 de voturi, cea maghiară 9.722 şi cea liberală 444 voturi. Astfel, în urma acestei victorii zdrobitoare a listei P.N.Ţ. au primit mandatul de senator Gheorghe Pop de Oarţa şi Traian Trufaşiu[22].

Pentru meritele sale deosebite, protopopul Traian Trufaşiu a fost decorat cu medaliile „Răsplata muncii pentru Biserică", clasa I, iar ca om politic, pentru serviciile aduse neamului românesc a fost decorat cu medalia „Coroana României" în grad de comandor.

Din păcate, pe data de 17 noiembrie 1931, pe când se afla în parohia din Cizer pentru introducerea noului preot, Emil Lobonţiu, Traian Trufaşiu trece la cele veşnice, în urma unui atac de cord, la vârsta de numai 49 de ani.

A fost regretat de către întreg Sălajul, care l-a condus pe ultimul drum. Slujba de înmormântare a avut loc pe data de 19 noiembrie, la biserica greco-catolică din Şimleu, după care osemintele lui au fost transportate şi aşezate în cavoul familial din Giorocuta[23]. În localităţile Măierişte, Bobota şi Supurul de Sus, cortegiul funerar a fost întâmpinat de către protopopii Emil Ostate, Valentin Coposu, şi preotul Deac.

În concluzie, se poate afirma că protopopul Traian Trufaşiu face parte din galeria marilor personalităţi sălăjene. Prin munca şi conştiinciozitatea sa, în toate funcţiile importante pe care le-a deţinut, şi-a adus aportul la realizarea Unirii Transilvaniei cu România şi la consolidarea acesteia, în anii care au urmat, până la dispariţia lui prematură.

Marian Pop
Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău
Zalău, RO
marin pop07@yahoo.com

[20] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 95.
[21] *Gazeta de Duminecă*, nr. 50, 9 decembrie 1928.
[22] Idem, nr. 52, 23 decembrie 1928.
[23] Idem, nr. 47, 22 noiembrie 1931.

ACTIVITATEA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI SĂTMĂRENI ÎN SLUJBA MARII UNIRI

Andreea STANCIU

Abstract: *(The contributions of the Greek-catholic priests from Satu Mare in the service of the Great Union) Every event, no matter how small it is, causes different reactions and opinions among the participans and the historians.*
In the case of some major changes, like the ones in the autumn of 1918 – the spring of 1919, the way these events were perceived by different people, starting with the political and opinion leaders, ending with the ordinary people from all around Europe, may radically differ.
The religious Romanian communities in which was born this type of document, had their own perception on the historical events discussed. The work has its starting point in the petition number 1567/1936, written by the priest Grigore N. Popescu, a history teacher living in Bucharest, Traian Street, number 142, in which he requests support from the Ministry of the Interior for getting some data about priests that he needed in writing a work. They had to answer to the next questions:
1. *„If in that county were priests who during the First World War, between 1916-1919, were killed or maltreated by the enemies."*
2. *„If there were priests that have suffered punishments, prisons, beatings etc., fighting for the national cause."*
3. *„Do you know any patriotic action of any of these priests?"*

The help of the State Administrative Bodies is required because "through our church is harder to get the information". It is requested the name of the priest, the village and the county, but also the short story of the actions.
All the information was studied form the archival fund number 14/28 of the Prefecture of Satu Mare County, referring to "Memoirs and reports on the activity of Greek-Catholic priests in the county, during the years preceding the Union from 1918". The documents, containing 47 tabs, were inventoried from the 21st of March 1936, until 10th of July 1936.
After 1 December 1918, the lands of Satu Mare will be beyond the demarcation between the Hungarian government and the Romanian army, an area established by the powers of the Entente. Gradually this region will be controlled by the Szekler military units, under the influence of the communist and nationalist ideology of the Hungarian Communist Party led by Bela Kun.
The researched documents highlight the fact that as early as November 1918, with the beginning of the activity of setting up Romanian guards and national councils, a series of repressive actions against the rulers of the Romanian nation began. They have manifested themselves in a wide range of forms: assassinations,

arrests, terror against the tricolor flag, refugees of some of the leaders of the national movement in Satu Mare County.
„In the period after the Union - mentions Vasile Pătcașiu's Chronicle of the Hotoan - our country has turned hard times. The Hungarian government, chaired by Mihaly Karoly, has taken repressive measures against us, the Romanians. The Hungarian gendarmes and the Szekler soldiers followed the Romanian intellectuals and especially those who fought for the realization of the national ideal. "
The suffering, martyrdom of the Greek-Catholic priests in Satu Mare County, during the period between the Great Union and the arrival of the Romanian Army, is a part of the patriotic heritage of those historical times. The terror they have suffered from the Bolshevik army under Bela Kun has led them to adopt a dignified attitude, to be models of conduct for ordinary people for the Romanian population. This chapter must be incorporated into the history of the Great Union, made by the Romanians on both sides of the Carpathians.
Priest Grigore N. Popescu, professor of history, made his job in publishing in 1940 the work titled „Romanian Priests and the Enlightenment of the Nation - Facts, Facts, Sufferers and Parables for the Future" (volume I) and" The Romanian Priests and the Ensemble The Dynasty - Dungeons and Bearings „(volume II). The two volumes present the situation of the Romanian priests throughout Great Romania, from all the counties of the country. The author confesses that "... they bring a well-deserved gratitude to our priestly teaching and preserving priesthood of the national patrimony, a priesthood sacrificed to the people in the past times ... IF WE HAVE A COUNTRY, IS BECAUSE WE ONCE HAD AN ALTAR ... the ministers of the holy altars held up the souls. They had a historic mission from which they never went away."
These words full of faith have also been verified for the Romanian priesthood in the county of Satu Mare, who has made its duty exceedingly in those troubled times. They have preserved the trust of the people in the idea of the Enlightenment of the Nation, the realization of the Great Romania, with all the sufferings suffered.

Keywords: *religious Romanian communities, First World War, Greek-Catholic priests, Satu Mare County.*

Introducere

Orice eveniment, oricât de mărunt ar fi el, provoacă reacții și opinii diferite în rândul participanților și al istoricilor.

În cazul unor schimbări majore, cum ar fi cele din toamna anului 1918 - primăvara lui 1919, felul în care evenimentele sunt percepute de diverse personaje, de la liderii politici și cei de opinie, până la oamenii obișnuiți din toate colțurile Europei, diferă uneori radical. Factorii cei mai importanți ai acestei diversități constau în gradul de implicare, personală sau comunitară și în modul de a percepe anumite procese, care țin de educație, de gradul de cultură și, nu în ultimul rând, de mentalitate.

Comunitățile religioase în cadrul cărora a luat ființă acest tip de document, preoții greco-catolici de etnie română, au avut propria percepție asupra evenimentelor istorice discutate. Lucrarea are ca punct de pornire petiția cu numărul 1567/936 a preotului Grigore N. Popescu, profesor de istorie, domiciliat în București, strada Traian, nr. 142, prin care acesta solicita sprijinul Ministerului de Interne pentru culegerea anumitor date privitoare la preoți, de care avea

nevoie pentru redactarea unei lucrări[1]. Aceştia trebuiau să răspundă următoarelor întrebări:

1. „Dacă în judeţul respectiv au fost preoţi care în timpul Războiului Întregirii dintre 1916-1919, au fost omorâţi sau maltrataţi de duşmani."
2. „Dacă se cunosc în judeţ preoţi care au suferit pedepse, închisori, bătăi etc., luptând pentru cauza naţională."
3. „Cunoaşteţi vreo faptă patriotică a vreunui preot din judeţ?"

Se cere astfel sprijin organelor administrative ale statului deoarece „prin organele noastre bisericeşti le-aş dobândi mai greu".[2] Se solicită numele preotului, comuna şi judeţul, precum şi povestirea pe scurt a faptelor. Dacă se poate obţine o descriere mai detaliată din partea vreunui primar sau intelectual din satul preotului, cu atât mai bine. Informatorii sunt rugaţi să fie bine informaţi şi să dea răspunsuri clare şi precise.

Toate aceste informaţii le-am găsit în fondul arhivistic 14/28 al Prefecturii Judeţului Satu Mare, referitor la „Memorii şi rapoarte privind activitatea unor preoţi greco-catolici din judeţ, în perioada anilor premergători Unirii din 1918". Documentele, cuprinzând 47 de file, datează din perioada 21 martie 1936 - 10 iulie 1936. Tema a fost aprofundată prin studiul unor lucrări istorice generale asupra Primului Război Mondial şi a unor lucrări de specialitate despre evenimentelor din judeţul Satu Mare din perioada octombrie 1918-aprilie 1919 (mai ales cele ale istoricilor Doru Radosav, Viorica Bilţ Ursu, Corneliu Grad, Viorel Ciubotă şi Paula Virag).

Cadrul general al Unirii în judeţul Satu Mare

În noiembrie 1918, la chemarea Consiliului Naţional Român, se formează consilii naţionale şi gărzi naţionale comitatense şi comunale în toate judeţele Transilvaniei. Atenţia noastră se îndreaptă asupra regiunii comitatului Satu Mare, zonă încărcată în această perioadă de o succesiune rapidă de evenimente politice şi militare care au dus la schimbarea radicală a organizării sale politice, administrative şi sociale. Toate aceste modificări şi-au pus amprenta asupra vieţii şi conştiinţei locuitorilor care încep să depună eforturi de adaptare la noile condiţii. Populaţia română se manifestă cu entuziasm, sprijinind acţiunile armatei române din zonă, acceptând şi modelându-se uşor după noua stare de fapt. Nu aceeaşi este situaţia populaţiei de etnie maghiară care, într-un mare procent, încearcă să respingă elementele comuniste care reuşesc pentru o scurtă perioadă să se impună la conducerea ţării. La acestea se adaugă şi conflictul militar dintre cele două armate. Împingerea trupelor maghiare peste Tisa, trasarea noii graniţe dintre România şi Ungaria şi instaurarea administraţiei româneşti au reprezentat o mare modificare în viaţa şi conştiinţa lor. Cu toate acestea, au încercat să se integreze în noile structuri politico-administrative, existând însă elemente radicale care se revoltă, dorind revenirea la vechile structuri, acest lucru ne mai fiind însă posibil, finalul războiului aducând cu sine noi condiţii sociale, politice şi economice.

La finalul anului 1918, datorită stabilirii liniei de demarcaţie pe traseul Dej-Cluj-Baia Mare, partea estică a comitatului Satu Mare intră sub autoritate românească. În fruntea regiunii rămasă sub control maghiar Makray Mihály a fost numit comisar guvernamental[3].

Schimbările politice care s-au petrecut la Budapesta în luna martie 1919 au influenţat şi viaţa populaţiei din regiunea Sătmarului. Republica Sfaturilor a funcţionat aici în perioada cuprinsă între 21 martie şi 19 aprilie 1919, aducând o serie de schimbări în organizarea administrativă: se desfiinţează gărzile naţionale care sunt înlocuite cu jandarmeria, se înfiinţează

[1]***Arhivele Naţionale ale României, Biroul Judeţean Satu Mare (în continuare ANRBJSM), Fond nr. 14, f. 4, nr. 1413A din 12 februarie 1936.

[2] Idem.

[3] Diana Iegar, Sárándi Tamás, *Historia Homus ca sursă istorică. Unirea subiectivă*, în "Satu Mare, Studii şi comunicări", XXV/II, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2008, p. 121.

tribunalele revoluţionare care judecă conform stării de asediu, se naţionalizează întreprinderile şi instituţiile culturale şi de învăţământ. La început, datorită măsurilor sale populiste, regimul comunist maghiar reuşeşte să atragă un număr relativ ridicat de simpatizanţi, însă neaplicarea reformei agrare, confiscările şi naţionalizările au dus la scăderea popularităţii sale. Odată cu intrarea armatei române în zonă, autorităţile comuniste sătmărene părăsesc puterea. Este interesant de remarcat că, Béla Kun *(Vezi anexa 2)*, iniţial Béla Cohen, (născut în satul Lelei, comuna Bodgand, judeţul Satu Mare), a fost un politician maghiar comunist care a condus în anul 1919 revoluţia bolşevică din Ungaria.

Activitatea preoţilor greco-catolici sătmăreni în slujba Marii Uniri în perioada anilor 1918-1919

În arhivele Prefecturii Satu Mare, fond nr. 14, am cercetat 47 de documente – rapoarte ale preoţilor la cererea Ministerului de Interne, dintre care au fost transcrise 34 de file. Acestea cuprind răspunsurile preoţilor care au survenit în perioada cuprinsă între 21 martie 1936 - 10 iulie 1936. Prin ordinul 2687A din 16 martie 1936, prefectul judeţului Satu Mare *(Vezi anexele 3-4)* este atenţionat de către Direcţiunea Administraţiei de Stat ca rezultatele acestei investigaţii să fie comunicate direct petiţionarului (preotului Grigore N. Popescu, profesor de istorie) şi tuturor primăriilor din acel judeţ. Prefectul judeţului Satu Mare adresează o notă (cu nr. 7369) către toate unităţile administrative ale judeţului, în această chestiune.

Prin adresa nr. 812 din 20 mai 1936, pretorul plăşii Ugocea îi răspunde prefectului judeţului Satu Mare că „în comunele aparţinătoare de plasa Ugocea (...) nu s-a semnalat nici un caz"[4].

Prin adresa din 22 mai 1936, pretorul plăşii Şomcuta Mare raportează prefecturii că în această plasă a fost un singur preot care a suferit pedepse luptând pentru cauza naţională – preotul greco-catolic Peter Iustin din localitatea Hideaga. Este relatată povestea acestui preot care i-a primit de mai multe ori pe soldaţii români în casa sa din comuna Cioara, unde acesta şi slujea. I-a aprovizionat cu alimente şi le-a dat orientări. Aflând soldaţii unguri de faptele acestea, l-au prins pe preot şi l-au dus peste frontieră în comuna Dioşod. După 6 zile, a fost dus de către o patrulă de soldaţi unguri în comuna Andrid, unde, mărturiseşte acesta „am fost maltratat şi batjocorit"[5]. După câteva zile, preotul Peter Iustin a fost trimis în comuna Borla, unde a fost atacat cu topoare şi furcoaie de către locuitorii unguri care au încercat să îl omoare. A fost salvat de jandarmerie, dar l-au ţinut prizonier la postul de jandarmi, după care a fost întemniţat alături de un preot din Moldova şi mai mulţi ofiţeri români. A fost prezentat la Debreţin în faţa Consiliului de Război, dar relaţiile personale pe care le avea cu preşedintele consiliului au cântărit mult în decizia luată de consiliu, care l-a achitat şi lăsat liber[6].

Vasile Barbul, parohul greco-catolic din Borleşti, îşi povesteşte suferinţele trăite pentru cauza naţională în timpul Războiului de Întregire. După declaraţia de autonomie a Transilvaniei, rostită în Parlamentul Ungariei de către Alexandru Vaida Voievod, Vasile Barbul a organizat sfatul naţional român, în comuna Necopoi, fapt pentru care jandarmii unguri i-au „invadat casa, terorizându-i familia"[7] şi interzicându-i să părăsească comuna până la finalizarea anchetelor. După actul unirii de la Alba Iulia, preotul organizează şi garda naţională şi se pune în fruntea ei. Odată cu venirea forţelor bolşevice în Homorodu de Jos (la 3km de Necopoi), Vasile Barbul fuge împreună cu notarul Iosif Nistor, peste dealul Codrului. După o săptămână i-au

[4] ANRBJSM, Fond *Prefectura judeţului Satu Mare*, act nr. 28/1936, f. 5.
[5] *Ibidem*, f. 6.
[6] *Ibidem*, f. 7.
[7] *Ibidem*, f. 10.

urmat și familiile. Când s-au întors din refugiu, a descoperit că i se furase toată averea "mobilă, haine,cai, viței, vehicule"[8].

Prin adresa din 22 mai 1936, parohul Ioan Silaghi din Valea Vinului mărturisește că a fost jefuit de toate „aranjamentele economice și casnice"[9], estimate la aproximativ 122.630 lei și 10.000 de coroane. El, împreună cu cei 7 membri ai familiei, au rămas doar cu venitul parohial. Relatează cum localitatea, fiind doar la 10km de frontul unguresc „ziua și noaptea ne-au tot cercetat soldații unguri, ba am fost deținut și escortat între sulițe și baionete timp de trei zile, de la un comandament militar la altul, urmând să fiu împușcat... dar am fost salvat de sosirea armatei române, ceea ce pot adeveri cu acte."[10] Preotul Ioan Silaghi a fost acuzat de agitații în rândul locuitorilor din sat, adică „și-a chemat credincioșii să organizeze un program, cu aceea că... vin soldații români"[11]. În fila 29, într-un raport al preotului către protopopiatul din Baia Mare, se relatează că, pe când era preot în Valea Vinului „fiind în apropierea armatei maghiare, am avut parte de dese maltratări din partea lor. Abia și-au ocupat frontul în comuna Pomi, îndată au început soldații unguri a se împrăștia prin satele învecinate, căutând steaguri românești, arme și să se informeze cine a fost la adunarea din Alba Iulia, căutând și aceea că nu cumva sunt pe acasă unii dintre voluntarii români"[12].

Un caz de un profund și tulburător dramatism este acela al preotului Izidor Silaghi din Bicău. O bandă de asasini, conduși de plutonierul Rapolti, în februarie 1919, „storcea prin forță o declarație de la învățătorul Chindriș, cum că preotul Izidor Silaghi ar fi jurat credință gardiștilor români, României Mari și regelui Ferdinand."[13] De asemenea, a fost acuzat de faptul că „a colectat bani pentru steag românesc." Un martor ocular relatează astfel martiriul preotului: „La 14 februarie 1919, a fost smuls din mijlocul familiei... L-au dus noaptea la Pomi, unde l-au bătut, l-au batjocorit, iar de acolo, în noaptea de 15 februarie spre Seini. A fost împușcat pe malul Someșului și aruncat în apă, unde l-au găsit la rădăcina unei sălcii, mutilat în chipul cel mai îngrozitor. L-au recunoscut numai de pe o bucată rămasă din albituri, pe care se găsea monogramul său. A fost înmormântat la Seini, la 31 mai 1919, în vârstă de 40 de ani"[14].

Un caz similar este acela al preotului Gavrilaș Cornel din Boinești, care „în urma suferințelor îndurate din partea secuilor... căci a fost silit, în miez de noapte pe frigul iernii, în zăpadă până la brâu, să fugă din pat neîmbrăcat, căutând scăpare, din care cauză s-a îmbolnăvit așa de rău încât a ajuns în mormânt"[15], așa cum se relatează într-un raport oficial.

În fila 14 (din 4 iunie 1936) găsim un raport asupra atitudinii preoților din zona Oașului. Aflăm astfel că părintele protopop Atanasie Demian, în vârstă de 70 de ani, în aprilie 1919 „în timp ce tot Ardealul era sub teroarea armatei ‹‹Garda Roșie›› ai lui Béla Kun, s-a ascuns prin podurile grajdurilor, apoi a luat drumul codrului, și numai la vestea sosirii armatelor române a reapărut în comună."[16] I s-a reproșat că a intervenit în Consiliul Național Român din Baia Mare, pentru a scăpa comuna de soldații unguri bolșevizați.

Un alt caz este acela al preotului Alexandru Mirișan din Călinești-Oaș, care în toamna anului 1918 a fost „excortat și închis în temnița din Satu Mare pentru că a fost luptător

[8] Idem, verso.
[9] *Ibidem*, f.12.
[10] Idem.
[11] Idem.
[12] *Ibidem*, f. 29.
[13] *Ibidem*, f. 13.
[14] Idem.
[15] *Ibidem*, f. 24.
[16] *Ibidem*, f. 14.

național"[17]. Faptele patriotice ale preoților români din Țara Oașului se pot rezuma la menținerea sentimentelor naționale, lupta dusă pentru menținerea școlilor confesionale românești și lupta dusă împotriva deznaționalizării poporului român. Printre preoții luptători menționați sunt -Ipan – preot în Racșa și Eugen Drădean - protopop din Târșolț.

Prin adresa din 20 mai 1936 se relatează că preotul Boroș Vasile din Sătmărel „a fost maltratat, deținut și arestat"[18] deoarece „a făcut slujba în biserică în limba română și după mai multe somațiuni, nu a introdus limba maghiara în Liturghie."[19] El a fost urmărit și pentru spionaj, deoarece în corespondența sa cu copiii aflați la școli în Beiuș ar fi transmis știri militare și politice în România.

Preotul Ignatie Chirvai din Amați, în august 1916, a fost pus sub pază preventivă în comuna Amați pentru „simțămintele sale naționale românești"[20], iar în 1917 a fost internat în lagăr la Supur, până în 1918.

Iuliu Pop, preot în Petea, fost comisar județean, fost deputat în Parlamentul din București, decorat cu „Steaua României" cu grad de ofițer, relatează prin adresa din 15 mai 1936 că în perioada în care slujea în comuna Csengold, azi în Ungaria „din începutului lunei martie 1919, până la intrarea armatelor române, am avut postați în biserică, la toate serviciile religioase și doi soldați înarmați pentru a mă supraveghea să nu predic ceva pentru românism, iar dacă armatele maghiare ar fi câștigat războiul, la Înălțarea Domnului, eram sortit să fiu spânzurat în piața Satu Mare, ca român și preot."[21]

Urmează rapoartele preoților către Episcopul Alexandru Rusu. Fila 23 (29 iunie 1936) conține raportul protopopului arhidiacon de Vama, despre preotul Banciu Dumitru din Cărășeu, care a fost „șicanat și vexat timp de 3 luni"[22] pentru că a arborat drapelul național în turnul bisericii în 1 ianuarie 1919.

Preotul Gheorghe Anderco din Bixad raportează Episcopului Alexandru Rusu despre situația preoților din districtul Țării Oașului. Astfel, preotul Atanasie Demian, paroh în Negrești și fiul său Cecil Demian, director de școală normală în Gherla au fost expuși la maltratări urmând a fi executați. Preotul Alexandru Mirișan din Călinești urma să fie și el executat, iar preotul Corneliu Gavriș, fost paroh în Boinești, a murit în urma maltratărilor suferite.

Preotul Ioan Tarța din Medieș îi răspunde Episcopului Rusu despre situația din protopopiatul Seini (fila 25). Astfel, părintele Izidor Silaghi din Bicău a fost omorât de secui, iar preoții Vasile Barbul din Necopoi, Coriolan Ternovan din Borlești, Simion Anderco din Ilba și Petru Doboși și fiul său Ioan Doboși (teolog ales) au suferit „prigoniri și huiduiri pe parcursul anului 1919, fiind bănuiți de legături cu armata română"[23].

În fila 27 (23 mai 1936) se relatează experiența preotului subsemnat și a preotului Alexandru Dărăbant din Certeze, maltratat de „săcuii roșii, atunci deja complet bolșevizați"[24]. „Au pușcat pe fereastră, în Biserica din Certeze în decursul Sfintei Liturghii"[25].

În fila 33, preotul Vlad Dariu, paroh în Leordin, Petrova și conducător al gărzii naționale de aici, raportează către oficiul parohial greco-catolic român Sighet II că în 20 octombrie 1914 a fost arestat și condamnat la moarte pentru suspiciunea de a fi spion al României și că

[17] Idem.
[18] *Ibidem*, f. 16.
[19] Idem.
[20] *Ibidem*, f. 18.
[21] *Ibidem*, f. 20.
[22] *Ibidem*, f. 23.
[23] Idem.
[24] *Ibidem*, f. 27.
[25] Idem.

și-ar fi sfătuit credincioșii să nu lupte contra României. Salvarea de la moarte a venit din partea Episcopului de Gherla - Iuliu Hossu, care a intervenit pe lângă primul-ministru Tisza și pe lângă ministrul de război.

În iunie 1919, regimentul 88 infanterie Sighet, bolșevizat, s-a revoltat și a încercat să ocupe și zona Vișeului. Petru Busurhec „primejdios agitator bolșevic"[26] încearcă să-l omoare pe preot. În final se refugiază în Rusia, să nu fie arestat.

Preotul Augustin Cerghi din oficiul parohial greco-catolic Doba relatează (fila 41) cum preotul Ioan Clintoc din Doba, în 1919 a fost amenințat 3 zile și 3 nopți, de soldații unguri, cu moartea. A fost salvat de generalul Olteanu, aflat cu armata română la 3km de sat[27].

Preotul greco-catolic Ioan C. Pușcașiu *(Vezi anexa 6)* din Apateu relatează că în 1918 a organizat Consiliile Naționale Române de pe Valea Someșului, de la Culciu Mare până la Satu Mare. În octombrie 1918 a participat și a vorbit la adunarea românilor din sala primăriei din Satu Mare. În noiembrie 1918 a fost la Arad la Marele Sfat Național, după instrucțiuni, iar în decembrie 1918 a condus comunele de sub Satu Mare la primirea generalului francez Berthelot[28]. În ianuarie 1919, a trecut frontul la Cicârlău și la Baia Mare, solicitând venirea armatei române, fapt pentru care a fost condamnat la moarte și a stat ascuns până în 19 aprilie 1919 („Sâmbăta Paștilor") când a sosit armata română[29].

Analizând starea de spirit a populației românești din această parte a țării, se poate afirma că ea trăia deseori momente de insecuritate. Astfel, într-o adresă a lui Ioan Pușcaș, din Culciu Mare, către Romul Marchiș, vicarul național din Carei, la 2 ianuarie se arată: „pot să mă mișc de acasă că-mi periclitează viața... sunt izolat, nu cutez să ies din casă. Trăim ca frunza pe apă și frații nu mai vin"[30].

Percepția comunităților romano-catolice sătmărene asupra evenimentelor din anii 1918-1919

Am dorit să completăm perspectiva asupra evenimentelor din acei ani cu mărturiile preoților aparținând comunităților romano-catolice din comitatul Satu Mare și Ugocea (Cămin, Foieni, Tiream, Turulung), comunități care erau formate preponderent din șvabi. Aceste comunități, de-a lungul celor aproape trei secole scurse de la colonizarea lor pe aceste teritorii până în prima jumătate a secolului al XX-lea, au cunoscut un intens proces de maghiarizare[31].

Instalarea la conducerea Ungariei a regimului comunist condus de Kun Béla a agitat spiritele și în localitatea sătmăreană, Cămin, eroul principal al evenimentelor relatate fiind chiar preotul romano-catolic de aici. Din însemnările sale aflăm că numeroși localnici, convinși de Müller János, mecanicul din sat, s-au abonat la ziarul „Szabad Szó" (ziar cu ideologie de stânga), ale cărui articole devin tot mai citite. Dorind să explice credincioșilor impactul pe care Partidul Comunist Maghiar îl are asupra religiei, preotul tratează acest subiect într-o predică ținută în a treia duminică a Postului Paștelui. El nu alfase că deja la Budapesta, comuniștii ajunseseră la putere și că, astfel, actul lui ar putea atrage după sine o serie de consecințe negative. Învățătorul din sat, Schrek Martin, membru al Partidului Comunist, reclamă conducerii comuniste de la Carei atitudinea preotului. La scurt timp acesta este arestat împreună cu Láng

[26] *Ibidem*, f. 33.
[27] *Ibidem*, f. 41.
[28] *Ibidem*, f. 43.
[29] *Ibidem*, f. 44.
[30] Doru Radosav, *Sătmarul în anul Marii Uniri 1918*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018.
[31] Paula Virag, *Evenimentele de la finalul anului 1918 și prima jumătate a anului 1919 din regiunea Satu Mare reflectate în paginile Historiei Domus*, în „Satu Mare. Studii și comunicări", XXXIV/II, 2018, în curs de publicare.

Anton și dus la centru comitatului unde este anchetat și închis. După două zile, au fost transferați la tribunalul din Satu Mare, unde, din lipsă de probe au fost eliberați[32].

Relatarea deosebit de amănunțită despre aceste evenimente ajută la conturarea imaginii despre atmosfera încărcată din localitățile sătmărene din acea perioadă. Aflăm astfel că membrii Partidului Comunist din Carei organizează mai multe deplasări în localitățile apropiate, pentru a prezenta populație ideile lor. O parte din aceste manifestații nu au succes, exemplu fiind Căminul, unde localnicii îi alungă cu pietre. O altă informație importantă este cea legată de numele persoanelor din Carei și Cămin, care s-au implicat în acțiunile Partidului Comunist, dar și a liderilor acestora. Episodul arestării preotului este relevant din punct de vedere istoric, el evidențiind promptitudinea și duritatea cu care comuniștii sătmăreni acționează împotriva celor care li se opun.

Din relatările preotului parohiei romano-catolice din Foieni, aflăm faptul că „amăgirile comuniștilor au fost acceptate de mai mulți „tovarăși" și în Foeni care s-au denumit comuniști, în gând, împărțind între ei pământul parohiei și al familiei Károlyi"[33]. Acest lucru nu a avut loc, pentru că în „Sâmbăta Mare, fără nici o lovitură de sabie au intrat românii și au reușit împrăștierea comuniștilor"[34]. Preotul mai menționează faptul că gospodăriile locuitorilor din comunitatea sa au fost devastate și jefuite, aducându-se pagube mari proprietarilor, situația aceasta menținându-se până în anul 1920, fiind una tipică pentru timpurile de război.

Din consemnările preotului din Turulung aflăm despre intrarea comuniștilor maghiari în palatul episcopal din Satu Mare și despre efectul pe care acest fapt l-a produs asupra episcopului romano-catolic. Comuniștii își vor fixa sediul chiar în interiorul palatului episcopal, fapt care îl va întrista profund pe episcop. „Episcopul nostru cărunt a fost foarte amărât când palatul episcopal a ajuns pe mâna comuniștilor. Omul a izbucnit în lacrimi când a intrat în palatul episcopal. Soldații roșii înarmați cu baionete ne-au legitimat. Palatul era cuprins de mult zgomot și gălăgie"[35].

În primăvara anului 1919, și preotul din Tiream notează câteva rânduri despre intrarea armatei române și despre instalarea administrației românești, exprimându-și destul de clar părerea despre aceste evenimente. Câteva luni mai devreme, în sâmbăta mare, a intrat armata română. Pentru un timp au tolerat vechea conducere deoarece nu au avut funcționari pregătiți și instruiți, dar în scurt timp pur și simplu au fabricat intelectuali români organizând cursuri intensive și i-au schimbat repedepe vechii funcționarii de încredere cu oameni incompetenți[36].

În concluzie, situația politică, socială, economică și militară din Ungaria de la finalul primului război mondial s-a resimțit și pe teritoriul comitatelor Satu Mare și Ugocea, provocând panică și agitație în rândul comunităților maghiare de aici. Unii dintre preoții romano-catolici, în calitatea lor de conducători spirituali ai enoriașilor, au luat atitudine și au încercat să le explice oamenilor ceea ce se întâmplă, ce înseamnă comunismul și ce efecte poate avea asupra societății civile. Însă această implicare în viața politică a comunității a fost pedepsită prin arestare, zile de temniță și umilință publică (cazul parohului din Cămin).

În însemnările lor, preoții își exprimă în mod clar propriile lor sentimente și temeri față de evenimentele care au avut la în toamna anului 1918 și primăvara lui 1919. Se remarcă dezaprobarea și nemulțumirea că la conducerea țării au ajuns comuniștii bolșevici. Criza politică, economică și militară îi determină să privească cu îngrijorare înspre viitor. Faptul că în parohia lor apar adepți ai noii conduceri îi uimește și le provoacă sentimente de vinovăție pentru că

[32] Idem.
[33] Idem.
[34] Idem.
[35] Idem.
[36] Idem.

nu au aflat mai repede informații de la Budapesta pentru a le putea explica oamenilor noua realitate politică.

Intrarea armatei române pe teritoriul comitatului Satu Mare a fost percepută, în general, ca fiind o acțiune pașnică. În unele localități vestea că românii vor ocupa aceste zone a stârnit panică în rândul populației maghiare și șvăbești, ea temându-se că se vor realiza rechiziții de animale și hrană, însă aceste temeri au dispărut curând. Odată cu sosirea armatei române, comuniștii maghiari și gărzile roșii au fugit, de multe ori, luând cu ei și ultimele resurse financiare ale localităților.

Cert este însă că toți cei patru preoți au văzut că intrarea armatei românea fost principalul motiv pentru care comuniștii maghiari și gărzile roșii au fugit în dezordine din această regiune.

Concluzii

Documentele cercetate pun în evidență faptul că încă din luna noiembrie 1918, o dată cu debutul activității de constituire a gărzilor și a consiliilor naționale românești, au început o serie de acțiuni represive împotriva conducătorilor națiunii române. Acestea s-au manifestat într-o gamă variată de forme: asasinate, arestări, teroare împotriva steagului tricolor, refugierea unor fruntași ai mișcării naționale din județul Satu Mare.

Dosarul arhivistic cercetat pune în evidență câteva aspecte. În primul rând, răspunsul prompt al prefecturii în rezolvarea cererii preotului profesor Grigore N. Popescu, disponibilitatea autorităților statului de a sprijini cercetările istorice, fie chiar ale celor venite din partea unor persoane particulare pasionate de istorie. Într-un răstimp de circa 4 luni (martie-iulie 1936), autoritățile statului român reușesc să rezolve o întreagă cercetare istorică a unei perioade dramatice din această parte a Ardealului. Prefectul este sprijinit, așa cum rezultă din răspunsurile primite, atât de funcționarii din subordinea sa (pretorii plășilor Ugocea și Șomcuta Mare), cât și de autoritățile religioase (preoți, protopopi, episcopi).

În al doilea rând, avem mărturiile istorice ale unor preoți, care, în vremuri tulburi pentru țară, au reușit să păstreze o conduită patriotică demnă, să fie un model, un exemplu pentru poporul de credincioși pe care îl slujeau. În perioada cuprinsă între toamna anului 1918 și primăvara anului 1919, zona este frământata de schimbările profunde intervenite: prăbușirea monarhiei austro-ungare, formarea consiliilor și a gărzilor naționale românești, decizia luată la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia de Unire a Transilvaniei cu România, iar apoi instaurarea dominației guvernului bolșevic de la Budapesta condus de Béla Kun. Preoții înțeleg să fie fermi în păstrarea simbolurilor românești (steagul tricolor), să vorbească credincioșilor despre Unirea cu Regatul României, să păstreze legătura cu armata română. Este interesant de remarcat că, și în aceste timpuri tulburi, elementele de educație și civilizație încearcă să supraviețuiască. Este și cazul preotului Ioan Silaghi din Valea Vinului care a fost salvat, după propria mărturisire, de către doi ofițeri unguri:"...Înaintea de retragerea Armatei Roșii cu 3 zile au venit la mine doi ofițeri unguri Covaci Ludovic și Répászki Pál. Sublocotenentul Covaci me a spus „se știi că ai fost judecat la moarte, ordinul s-a dat ca se fii deținut pentru agitații și trădare de țară până ce va întuneca, atunci se te ducă la Someș și se te împuște. Eu înse am întrevenit, și am spus lui Büdödkuti și lui Szilágy, că nu cumva se-ți facă ceva deoarece eu te cunosc bine, că me ai fost profesor de Religie în Baia Mare, și acest Covaci a trebuit se deie o declarație că dacă tot-și se va adeveri cele zise despre mine, atunci se învoiește că și e se fie împușcat cu mine, cu această declarație am scăpat de moarte"[37].

Avem aici un caz tipic de comportament uman, creștin, tolerant, specific, într-o anumită măsură, populației vechiului imperiu, obișnuită să trăiască în pace și bună conviețuire.

[37] ANRBJSM, Fond *Prefectura județului Satu Mare*, act nr 28/1936, f. 29.

Suferințele, martiriul preoților greco-catolici din județul Satu Mare, în perioada cuprinsă între Marea Unire și venirea armatei române, reprezintă o parte din moștenirea patriotică a acelor timpuri istorice. Acest capitol trebuie încorporat în istoria Marii Uniri, realizată de românii aflați de o parte și de alta a Carpaților.

Preotul Grigore N. Popescu, profesor de istorie, și-a făcut datoria, publicând în 1940, lucrarea cu titlul „Preoțimea Română și Întregirea Neamului - Chipuri, fapte, suferinți și pilde pentru viitor" (volumul I) și „Preoțimea Română și Întregirea Neamului - Temnițe și lagăre" (volumul II)[38]. Cele două volume prezintă situația preoților români de pe întreg cuprinsul României Mari, din toate județele țării.

Lucrarea noastră se dorește a fi o reluare și completare, în anumite limite, a acesteia. Am studiat doar rapoartele preoților greco-catolici și ale autorităților civile de pe cuprinsul regiunii Sătmarului. Acestea au fost completate de mărturii ale preoților romano-catolici pentru a avea o imagine cuprinzătoare asupra evenimentelor din acei ani. Primul Război Mondial, revoluția bolșevică din Ungaria, Unirea Transilvaniei cu Regatul României au schimbat profund viața populației de aici. Au rămas constante o anumită atitudine de toleranță și bună conviețuire, care se observă la nivelul oamenilor simpli, și care depășește tulburările istoriei.

Andreea Stanciu,
Elevă Colegiul Național „Doamna Stanca"-
sub coordonarea prof. Gabriela Silaghi
Satu Mare, RO
andreeastanciu59@gmail.com

[38] http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/72897/1/BCUCLUJ_FG_S2585_1940_001.pdf

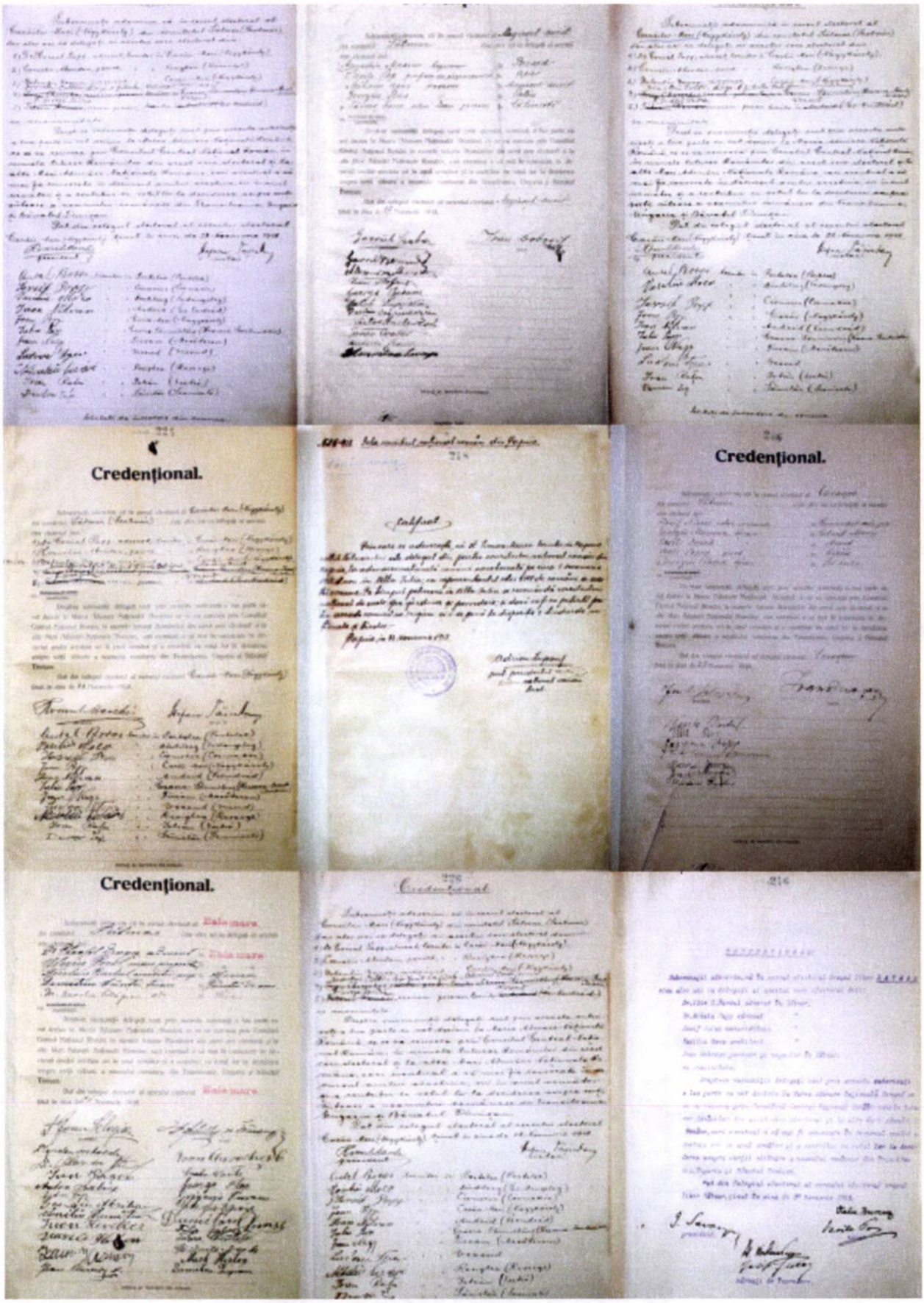

Credenţionale de la Arhivele Naţionale ale României-Biroul Judeţen Satu Mare, Fond Prefectura Judeţului Satu Mare

Béla Kun

Aurel Dragoș

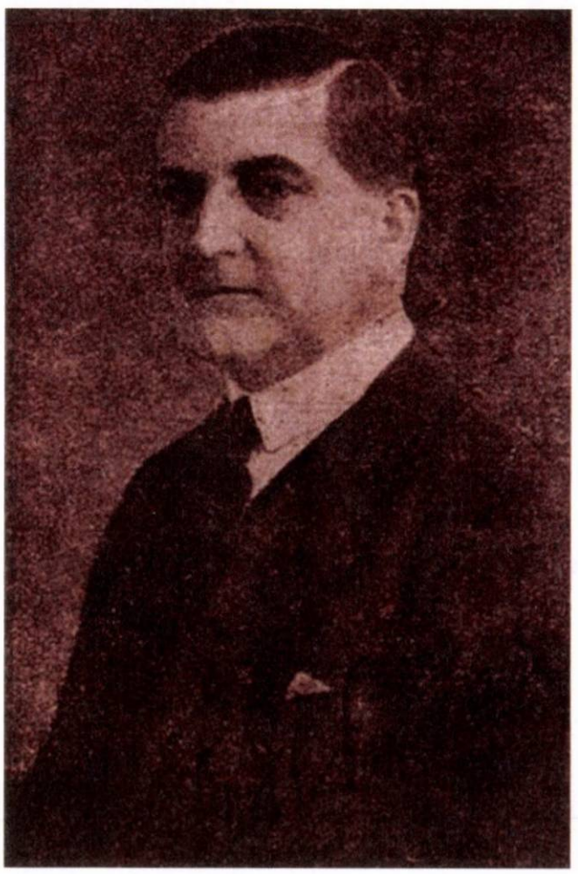

Ioan C. Pușcașiu

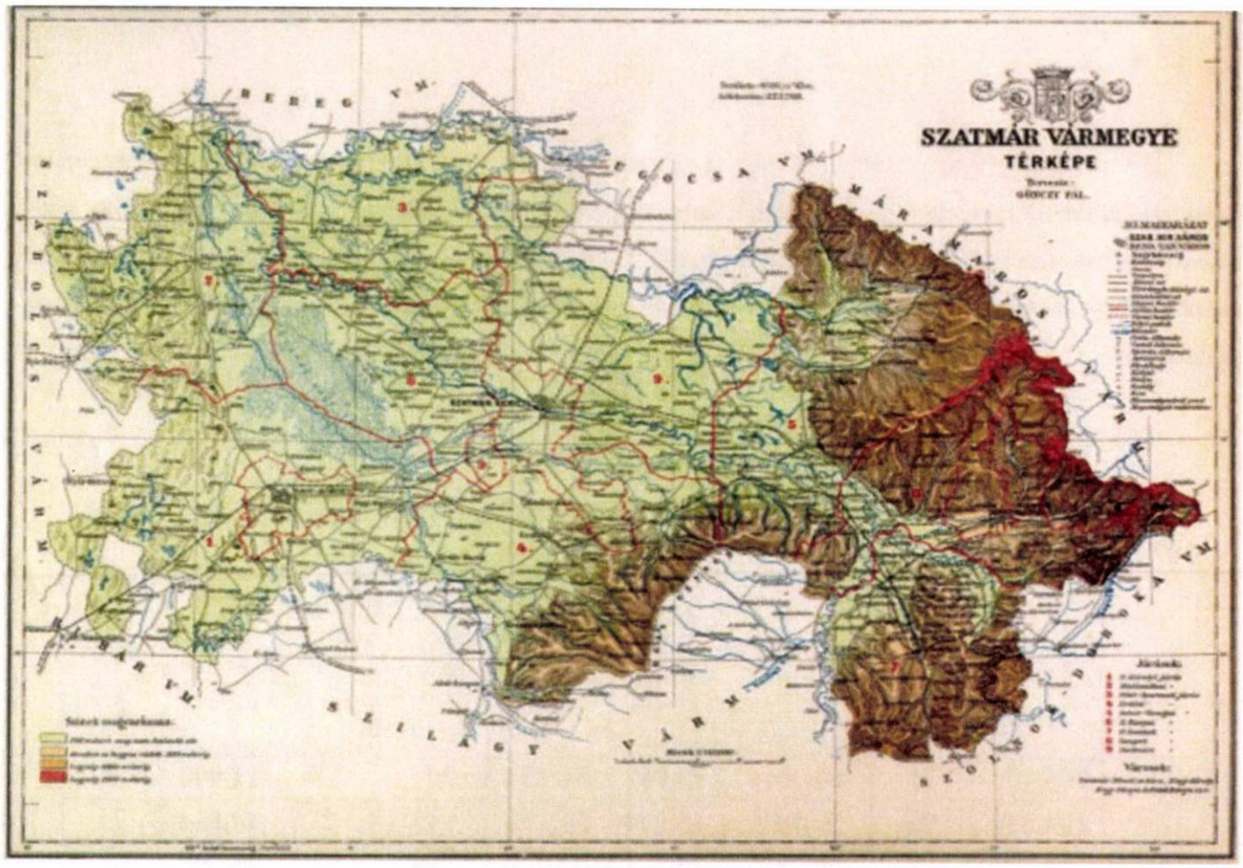

Harta comitatului Satu Mare , secolul al XIX-lea -1919

Harta comitatului Satu Mare 1936

Din punct de vedere confesional, datele adunate de autorităţile maghiare în cadrul recensămintelor organizate în timpul monarhiei dualiste, relevă faptul că, pe teritoriul Comitatului Satu Mare, predomină greco-catolicii, urmaţi de calvini, romano-catolici şi izraeliţi. Confesiunile evanghelică şi ortodoxă au un număr mai restrâns de credincioşi, însă cel mai mic număr de adepţi îl are religia unitariană, presupunându-se că enoriaşii acesteia nu îşi au originea în regiunea sătmăreană, ci sunt veniţi din alte zone.

Tabelul nr. 1 – **Populaţia Comitatului Satu Mare la recensamintele din 1880, 1890, 1900, 1910, în funcţie de confesiune***

An	În total	Ortodocşi	Greco-catolici	Romano-catolici	Calvini	Luterani	Unitarieni	Izraeliţi	Altele în total
1869	**206.431**	**73**	**104.144**	**35.067**	**54.209**	**907**	**17**	**12.008**	**6**
1880	**194.326**	**96**	**93.999**	**33.904**	**50.775**	**915**	**2**	**14.564**	**71**
1890	**216.158**	**69**	**104.474**	**38.722**	**55.650**	**962**	**13**	**16.263**	**5**
1900	**245.855**	**244**	**117.668**	**45.970**	**62.061**	**1.063**	**16**	**18.818**	**15**
1910	**267.310**	**146**	**127.168**	**51.121**	**66.426**	**1.213**	**28**	**21.127**	**81**

Sursa: Varga E. Árpad *Szatmár megye településeinek felekezeti adatai 1850/1869-1992*

Tabelul nr.7–**Populaţia din Episcopia Romano-Catolică Satu Mare din 1872***

	Romano-catolici	Greco-catolici	Ortodocşi	Luterani	Calvinii	Izraeliţi
Satu Mare	**7.693**	**14.197**	**0**	**22**	**25.966**	***2.776***
Fehergyarmath	**4.979**	**7.687**	**0**	**143**	**39.045**	***5.034***
Carei	**14.288**	**12.895**	**3**	**229**	**9.013**	***3.608***
Ardud	**8.037**	**16.875**	**0**	**61**	**4.383**	***855***
Baia Mare	**9.692**	**43.923**	**21**	**161**	**6.183**	***2.458***
Total	***44.689***	***95.577***	***24***	***616***	***84.590***	***14.731***

* Sursa: Şematismul romano–catolic din 1874, publicat de Episcopia Romano-Catolică de Satu Mare

Fila 22, din 3 iulie 1936, conține o listă a preoților „omorâți sau maltratați de dușmani... din Eparhia Noastră" primită de către prefectură, din partea Episcopului Dr. Alexandru Rusu, al Maramureșului. Aceștia sunt:

1. Ardelean Gheorghe din Homorodul de Mijloc, fost preot în Doba
2. Berinde Titu din Someșeni și Apa, actualmente în Sighet
3. Ciurdariu Mihai și Clintoc Ioan din Doba
4. Dărăbant Alex din Vama și Tur, actualmente în Baia Sprie
5. Pop Iuliu din Csegold, actualmente în Petea
6. Pușcașiu C. Ioan din Soconzel și Culciu Mare, actualmente în Apateu
7. Silaghi Ioan din Valea Vinului, actualmente în Ferneziu
8. Tămaș Pompiliu din Botiz
9. Dragoș Aurel din Vama și Satu Mare
10. Vlad Dariu din Petrova, actualmente în Sighet
11. Silaghi Izidor din Bicău, omorât de secui în februarie 1919
12. Barbul Vasile din Necopoi, prezent la Borlești
13. Ternovan Coriolan din Borlești
14. Anderco Simeon din Ilba
15. Doboși Petru din Medieșul Aurit
16. Demian Atanasiu din Negrești
17. Demian Cecil din Negrești
18. Gavrilaș Cornel din Boinești
19. Anderco Gheorghe din Bixad
20. Ivașco Ioan din Rozavlea
21. Tarța Ioan din Săcel, prezent în Medieșul Aurit
22. Emil Bran din Dragomirești, actualmente în Oradea
23. Anderco Artemiu din Ieud
24. Peter Iustin din Cioara, județul Sălaj, actualmente Hideaga
25. Banciu Dumitru din Cărășeu

PARTICIPAREA CĂLUGĂRILOR BASILIENI LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA 1 DECEMBRIE 1918

Ionuț Vida-SIMITI

Abstract: *(The attednce of the basilian monks at the Alba Iulia Great National Assembly on the 1st of Decembre 1918) The present study analyses the way in which Leon Manu, Abbot of the Prislop Greek-Catholic Monestery and Augustin Maxim Abbot, of the Bixad Greek-Catholic Monestery, were involved, first, in the organisation of the local administration (assuring public order and the function of public services) and, then, in the preparations for the Alba Iulia Great National Assembly on the 1st of Decembre 1918; the first as the President of the National Romanian Council of Hațeg County and member in the provisional Parlament and the latter as member of the National Romanian Council of Satu Mare District and delegate to the Alba Iulia Great National Assembly*

Keywords: *basilian monks, Leon Manu, Augustin Maxim, Bixad Greek-Catholic Monestery, Prislop Greek-Catholic Monestery, Alba Iulia National Assembly*

Un aspect considerat, ulterior, de către principalii inițiatori ai Adunării Naționale de la 1 Decembrie 1918, ca fiind foarte important (inclusiv ca argument împotriva Dictatului de la Viena din 1940) este acela că: „Împăratul Carol - în calitate de Rege al Ungariei - *a dezlegat, printr-un ordin, pe toți funcționarii, armata etc. de jurământul prestat lui, dându-le astfel popoarelor sale libertatea de a se organiza conform intereselor și bunului lor plac*"[1]. Aceasta înseamnă pur și simplu dispariția organizării statale deoarece persoana împăratului-rege era liantul nu doar simbolic al tuturor provinciilor, care acum transfera suveranitatea popoarelor. Provocarea a fost una extrem de mare deoarece organizarea unor noi structuri statale sau aderarea la alte state implică rezolvarea unor probleme iminente, cum ar fi valabilitatea monedei emise de fostul stat (valoarea plăților, economiile populației, salariile funcționarilor) sau funcționarea administrației și justiției (legislația aplicabilă, structura și competența autorității), adică aspecte care afectează direct activitatea zilnică a fiecărui cetățean, a cărui loialitate față de vechea autoritate a fost afectată de război și care acum trebuia convins prin măsuri radicale să-și dea încrederea către o nouă entitate care astfel să dobândească autoritate. Eșecul coagulării într-o nouă structură viabilă a fost unul extrem de periculos: fie bolșevizarea (cazul Ungariei), fie pierderea libertății proaspăt obținute (cazul Ucrainei de Vest).

Acțiunea românească a început prin redactarea de către Alexandru Vaida-Voievod a Declarației adoptate de Comitetul Executiv al Partidului Național Român la Oradea în data de 12 octombrie 1918 și prezentată de redactorul ei în discursul din Parlamentul de la Budapesta la 18 octombrie 1918. În acesta s-a arătat că în situația nou creată prin evoluția războiului, finalizat printr-o cerere de pace adresată de monarhie Statelor Unite ale Americii, prin care

[1] Alexandru, Vaida-Voevod, *Memorii, Vol. III*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1997, p.37.

implicit se recunoştea naţionalităţilor din Ungaria statutul de naţiuni, următorul pas necesar era acela de a se da posibilitatea fiecărei naţiuni din Ungaria de a-şi întemeia o organizaţie naţională cu care guvernul să poată discuta. Soluţia a fost de facto acceptată de către guvernul M. Karolyi prin ministrul pentru naţionalităţi Jasyi Oskar în urma unei întâlniri cu I. Erdely, R. Schuller, A. Vertan şi Al. Vaida-Voievod, prin care, în scopul de a de evita conflicte interetnice în Transilvania, fiecare naţionalitate urma să organizeze gărzi şi consilii naţionale. Dintre acestea doar Consiliul Naţional Român (a cărui constituire a fost anunţată prin Manifestul din 30 octombrie 1918) a reuşit o organizare sistematică şi coerentă (la nivel local, judeţean, central) capabilă nu doar să asigure ordinea şi siguranţa publică, dar care a preluat administraţia provizorie nu doar în Transilvania, ci a tuturor teritoriilor locuite majoritar de români (însuşi sediul central era la Arad). Cu onoare s-a respectat cuvântul dat în privinţa discuţiilor cu guvernul maghiar, dar ca o manifestare a libertăţii de opţiune (care presupune alegerea soluţiei optime între mai multe alternative), Consiliul Naţional Român Central a luat deja legătura cu Guvernul României de la Iaşi (viitorul Mitropolit ortodox Nicolae Bălan trimitea din Moldova liberă cu un avionul biplan, care ateriza pe Câmpia Libertăţii de la Blaj, mesaje personale viitorului mitropolit greco-catolic Vasile Suciu, preşedintele Consiliului Naţional Român Blaj, care făcea conexiunea cu Vasile Goldiş la Arad[2]). Transformarea acestei situaţii de fapt într-o stare de drept s-a făcut prin convocarea Adunării Naţionale de la 1 Decembrie 1918, care a ales Marele Sfat Naţional (un parlament), care, la rândul său, a desemnat Consiliul Dirigent (un guvern) însărcinat cu punerea în aplicarea în concret a unirii. Toate acestea s-au realizat coerent, pe un teritoriu extrem de mare (Maramureş-Banat, Sătmar-Ţara Bârsei), într-un timp foarte scurt (noiembrie 1918-aprilie 1919), într-un context complicat militar (retragerea armatei germane din România, avansul armatei franceze de la Salonic, intrarea armatei sârbe în Banat, ofensiva armatei bolşevice maghiare) şi civil (opoziţia violentă a unor grupuri de persoane sau cel puţin necesitatea înlocuirii vechilor funcţionari care au refuzat susţinerea noii autorităţi); şi, mai ales, viabil, dovadă că Marea Unire de la 1918 a suportat proba timpului.

Însă, în octombrie 1918 trebuia să se dea *„semnalul de solidaritate, pe aceeaşi bază a voinţei naţionale şi se punea capăt dibuirii şovăitorilor, pripiţilor, oportuniştilor şi savanţilor analizatori ai problemelor de drept public"*[3]. Chiar la întrunirea Comitetului Executiv al Partidului Naţional Român au existat scandaluri între politicienii Ioan Suciu şi Vasile Goldiş, pe de o parte, şi viitorul Episcop ortodox Nicolae Ivan (acuzat de legături cu guvernul prin fostul Episcop ortodox Roman Ciorogaru), pe de altă parte; şi între politicienii Aurel Vlad şi Ioan Suciu (a nu se confunda cu viitorul Episcop greco-catolic Ioan Suciu), care au întârziat punerea în discuţie a însăşi Declaraţiei[4]. Şi ulterior au existat animozităţi şi chiar ameninţări înte liderii români şi datorită faptului că nu toţi au cunoscut textul Declaraţiei înainte de prezentarea lui în Parlament (şi cu atât mai puţin planul sistematic de măsuri graduale care aveau să culmineze cu Unirea), deoarece situaţia era extrem de periculoasă. Alexandru Vaida-Voievod a fost, iniţial, provocat de agentul dublu maghiaro-român Iohada la comiterea unei infracţiuni (să-şi închirieze cafeneaua din Cluj în scopul alimentării armatei române care urma să intre în Transilvania); şi pentru că o astfel de soluţie juridică nu a reuşit, s-a trecut la planuri (făcute de parlamentari maghiari) de violenţă directă asupra sa şi a familiei, despre care a fost avertizat direct de amicul său Rudas Izso.

În acest context a început drumul spre Alba Iulia, cu primul pas făcut la Gherla deoarece, după ce a redactat Declaraţia la Dabâca, Alexandru Vaida-Voievod şi Teodor Mihali ***<<am***

[2] Viorica Lascu, Marcel Ştirban *Consiliul Naţional Român Blaj (1918-1919) Vol. I, Protocoale şi Acte*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p.199.

[3] Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii, Vol. I*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p.129.

[4] *Ibidem*, p.129.

hotărât să ne ducem până la Gherla, să ne consultăm cu episcopul I. Hossu (...) l-am întrebat pe episcop: „Vii cu noi?" şi răspunsul dânsului: „vin, cum să nu vin"; am întrebat: „până la spânzurătoare?" Iar el răspunse: „până la spânzurătoare">>[5] În baza acestui răspuns s-a demarat punerea în practică a acţiunii unioniste prin formularea planului de acţiune începând cu convocarea Comitetului executiv la Oradea, discutarea Declaraţiei etc.

Răspunsul Episcopului greco-catolic Iuliu Hossu nu a fost nicidecum o metaforă deoarece, dacă rolul politicienilor în executarea planului urma să fie unul subtil, de creare discretă şi graduală a unor structuri, misiunea sa era una mult mai directă - aceea de a da substanţă formelor generate de elita politică prin obţinerea adeziunii populare. În acest scop, Episcopul Iuliu Hossu emite Pastorala pentru Sărbătoarea Sf. Dumitru, trimisă prin Circulara 4344 din 26 octombrie 1918. Prin aceasta, Episcopul Iuliu Hossu îşi informa enoriaşii cu 4 zile înainte de Manifestul din 30 octombrie 1918 cu privire la constituirea Consiliului Naţional Român (nici măcar denumirea nu era precis fixată, oscilându-se încă între Sfat şi Consiliu); dar mai important decât atât este atribuirea acestuia a calităţii de *„singurul reprezentant legal al neamului nostru"*. Din punct de vedere juridic, aceasta reprezintă declaraţia de independenţă a naţiunii române prin secesiune de Ungaria. Consiliul nu este văzut ca purtătorul intereselor unui grup în cadrul unei societăţi (adică, un simplu partid politic) şi nici nu este considerat a fi doar un simplu intermediar care facilitează comunicarea între o naţionalitate minoritară parte integrantă dintr-o naţiune mai mare şi autoritatea suverană (coroana sau parlamentul) care reprezintă marea naţiune în ansamblul său; ci Consiliul este însăşi autoritatea legală, capul unui organism politico-juridic individual, naţiunea română. În primul rând, spre deosebire de celelalte documente - declaraţii, manifeste, discursuri, această pastorală nu reprezintă o autoproclamare a unor prerogative, ci, dimpotrivă, este recunoaşterea prerogativelor altcuiva. Episcopia Greco-Catolică de Gherla este prima structură (care însuma adeziunea voluntară a 600.000 de enoriaşi) care recunoştea noul regim constituţional în formare. Pentru liderii politici aceasta era dovada că nu fantastic se erijau în reprezentanţi ai poporului, ci în mod real aveau susţinerea naţiunii române. Pentru cetaţenii obişnuiţi semnalul era unul foarte important în înlăturarea oricărei reţineri firești fie datorită schimbării de regim (noul regim avea susţinerea Bisericii Greco-Catolice, deci nu însemna plonjarea în anarhia extremiştilor), fie datorită eventualelor repercusiuni în cazul eşecului proiectului (însuşi Episcopul Iuliu Hossu va fi alături de ei). În al doilea rând, pentru Episcopul Iuliu Hossu nu a mai existat cale de întoarcere şi viaţa lui va fi în pericol. Un exemplu extrem de elocvent sunt incidentele din Gara Teiuş, unde fratele său Vasile Hossu este trântit la pământ de o lovitură în cap[6], iar asupra trenului, care-l ducea la Alba Iulia, s-a tras fiind ucis purtătorul de drapel Ioan Arion din Agriş.

În această atmosferă efervescentă (entuziastă, dar încordată) şi încă periculoasă, Episcopul Iuliu Hossu îşi asumă ceea ce posteritatea apreciază ca o mare onoare, dar la acel moment a reprezentat o mare responsabilitate şi un mare risc deoarece există o diferenţă enormă între un discurs (fie el şi politic) şi un act constituţional făcut într-un context incert (nu doar că organele de forţă ale vechiului regim se găseau încă pe teritoriul românesc şi că în cadrul unei semnificative părţi din populaţiei existau indivizi înarmaţi, dar a urmat invadarea sârbă a Banatului şi bolşevică a Parţiumului; şi chiar după respingerea lor diplomatică şi militară, multe localităţi care votaseră Unirea la Adunarea Naţională au ajuns în Cehoslovacia sau Iugoslavia).

Însă, în acel moment culminant, exact în faţa tribunei de la care Episcopul Iuliu Hossu a făcut publică Unirea, el a avut susţinerea directă a două delegaţii: cea din Satu Mare

---

[5] *Ibidem*, p.127.

[6] Silvestru Augustin Prundus, *Istoricul Eparhiei şi Seria Episcopilor* în „Şematismul Eparhiei Greco-Catolice Române de Cluj-Gherla pe anul Mântuirii 1947", Cluj, Tipografia Diecezană Cluj, 1947, p. 40.

(*„sătmărenii s-au grupat în jurul tribunei de la care vorbea episcopul Gherlei, Iuliu Hossu"*[7]) şi cea din Haţeg (înaintea Episcopului I. Hossu, a ţinut un discurs Episcopul M. E. Cristea, fotografiat în faţa unui grup purtând o pancartă cu inscripţia Ţara Haţegului[8]). Întâlnirea a exact aceste două delegaţii din regiuni diametral opuse, în centrul mulţimii şi tocmai în faţa tribunei principale (deoarece au existat mai multe tribune[9]) impune o analiză, deoarece exact în aceste două regiuni de proveninţă ale delegaţilor (la Bixad în Comitatul Satu Mare şi la Prislop în Ţara Haţegului) existau unicele mănăstiri baziliene de pe teritoriu; şi, mai mult decât atât, Preşedintele Consiliului Naţional Român Haţeg era însuşi Egumenul Mănăstirii greco-catolice Prislop, Leon Iulian Manu[10], iar sătmăreanul care a avut o implicare directă la pregătirea pentru Adunarea Naţională şi a altor delegaţii era însuşi Egumenul Mănăstirii greco-catolice Bixad, Augustin Maxim: *<<pe drumul spre Cluj, sătmărenii au vizitat pe delegaţii din Maramureş, Augustin Maxim dăruindu-le „un steag mare" tricolor pentru a avea sub ce să se grupeze la Alba Iulia.>>*[11] (Vizita a avut un scop precis - să le dea un steag deja pregătit, dar nu orice steag, ci unul uşor identificabil prin dimensiunile sale pentru ca delegaţii dispersaţi în mulţime să se poată regrupa exact unde trebuiau să ajungă. O metodă simplă, utilizată an de an de enoriaşii greco-catolici, grupaţi fiecare în urma distinctivilor prapori parohiali, uşor identificabili între miile de pelerini la Mănăstirea greco-catolică Bixad).

Ar putea părea că suntem în faţa unei simple coincidenţe, dacă aceste trei persoane (Iuliu Hossu, Leon Manu, Augustin Maxim) nu s-ar fi cunoscut anterior, fiind concomitent colaboratori intimi ai Episcopului greco-catolic Vasile Hossu. Alexandru Vaida-Voevod s-a încrezut în Episcopul Iuliu Hossu deoarece cunoştea capacitatea acestuia[12]. Este firesc ca Episcopul Iuliu Hossu să se fi adresat unor persoane de absolută încredere, a căror capacitate şi adeziune la cauza naţională fusese deja probată.

În 1910, Episcopul de Lugoj Vasile Hossu îl hirotoneşte preot pe Iuliu Hossu, care, ulterior până în 1912, va fi succesiv protocolist, arhivar şi bibliotecar, vice-notar şi notar consistorial, secretar al Episcopiei de Lugoj[13]. Tot în 1910, acelaşi Episcop de Lugoj Vasile Hossu încredinţează ieromonahului Leon Iulian Manu proaspăt restaurata Mănăstire greco-catolică Prislop (Ţara Haţegului), unul din proiectele sale de suflet, dovadă că este ultimul loc de care se desparte în 1912 când pleacă Episcop la Gherla (făcând o escală incognito la mormântul părinţilor săi din Oşorhei, însoţit în acest interludiu intim de acelaşi ieromonah bazilian Leon Iulian Manu[14]). Mai mult decât atât, relaţiile nu au fost strict *profesionale*, Episcopul Vasile Hossu făcând excursii de familie (alături de familia Hossu-Longin, Vicarul Frenţi şi sora acestuia[15]) împreună cu nepotul său, Iuliu Hossu, şi de omul de încredere, ieromonahul Leon Manu. Acesta s-a călugărit la Mănăstirea greco-catolică Mariapocs, unde activau bazilienii români Atanasie Maxim (plecat de la Blaj pentru a se călugări la Mariapocs cu binecuvântarea aceluiaşi Vasile

[7] Doru Radosav, *Sătmarul în anul Marii Uniri 1918*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2018, p. 108.

[8] Radu Mârza, *Albumul Marii Uniri. Samoilă Mârza*, Ed. Monitorul Oficial, Bucureşti, 2018, p..27, fig. 4.

[9] Doru Radosav, *op.cit.*, p.108.

[10] Dumitru Cobzaru, *Nicula. Monografia Mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului"*, Nicula, 1998, p.65.

[11] Doru Radosav, *op.cit.*, p.106.

[12] *<< „Alexandru Vaida Voievod, la aflarea veştii că preotul militar Iuliu Hossu a fost numit Episcop de Gherla: De ar şti Tisza Istvan (primul ministru de atunci al Ungariei (nota noastră) pe cine a ridicat la treapta unei episcopii româneşti şi-ar frânge condeiul">>* Silvestru Augustin Prunduş, Clemente Plăianu, Alexandru Nicula, Ioan Bota, Ion Costan, *Cardinalul Iuliu Hossu*, Ed. Unitas, Cluj-Napoca, 1995, p. 63.

[13] Florentin, Crihălmeanu (coord.), *File din Istoria Eparhiei de Cluj-Gherla a Românilor. Scurtă istorie, biografiile episcopilor eparhiali şi cronologia 1658-2017*, Ed. Viaţa Creştină, Cluj-Napoca, 2017, p.98.

[14] Vasile Bujor, *Episcopii Diecesei Gr. Cat. De Gherla acum Cluj-Gherla (1856-1939)*, Ed. Viaţa Creştină, Cluj-Napoca, 2000, p.448.

[15] Ioan Boroş, *Memorialistică*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012, p. 179.

Hossu[16]) şi Augustin Maxim[17], alături de care făcuse parte dintr-un proiect al Episcopului Vasile Hossu de organizare a unei ramuri româneşti a Ordinului Sf. Vasile cel Mare[18].

Acest ordin călugăresc greco-catolic ale cărui reguli se inspiră din viaţa, opera şi spiritualitatea Sf. Vasile cel Mare (330-379) a avut o structură *sui generis*, mai flexibilă şi fragmentară decât ordinele latine. Astfel, în principiu, Ordinul a fost înfiinţat de Mitropolitul Rutsky şi Sf. Jozafat la Capitlul General din 1617, dar, în mod particular, în Biserica Română Unită cu Roma, Ordinul Bazilian a fost înfiinţat prin Bula Rationi Congruit din 18 mai 1721. Însă aceasta nu a însemnat vreo segregare, deoarece mulţi dintre basilienii români blăjeni s-au călugărit la Muncaci (de exemplu, episcopii Ioan Giurgiu Patachi, Inocenţiu Micu-Klein, Petru Pavel Aron, Atanasie Rednic), iar românii din zona sătmarului au sprijinit activ mănăstirile basiliene din Subcarpatia (în acest sens, este imposibil de neglijat rolul fundamental al nobilului român Demetriu Raţ din Vezendiu, considerat ctitor al unora dintre cele mai importante mănăstiri baziliene - Mănăstirea Mariapocs şi însăşi Mănăstirea Sf. Nicolae din Muncaci [19]). Oricum, ambele ramuri ale ordinului au fost atacate de Împăratul Iosif al II-lea la finalul sec. al XVIII-lea; şi în pofida supravieţuirii lor, toate încercările de reformare din a doua jumătate a sec. XIX-lea au stagnat. Dar la începutul sec. XX, un proiect concret de reformare a provinciei din Subcarpatia îl are în prim plan pe un tânăr basilian român venit din Episcopia greco-catolică de Gherla, Leon Manu[20]. Acesta s-a născut în 1883 în Căianu Mic, a absolvit teologia la Gherla în 1905 şi a fost hirotonit în 1906[21]. În 1909 se formulează un proiect de reformă pornind de la deschiderea unui Noviciat care să-l aibă în frunte pe ieromonahul Leon Manu, iar pentru a-i întări autoritatea, este numit egumen al Mănăstirii greco-catolice Mariapocs. În acest moment intervine Episcopul Vasile Hossu (pe atunci Episcop de Lugoj) care, iniţial, susţine crearea unei ramuri basiliene româneşti distincte, coordonate de Leon Manu; iar, ulterior, doar îl încurajează pe călugărul Manu să candideze la alegerile din 1910 pentru

[16] Atanasie Maxim, *Memorii*, Ed. Scriptorium, Baia Mare, 2009, p. 31.

[17] *Schematismus Cleri Grecis Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsesnsis ad Annum Diminum 1908*, Ungvarini, p. 304

[18] Athanasius Pekar, *Basilian Reform in Transcarpathia*, în „Analecta OSBM", Vol VII (XIII), Fasc. 1-4, pp.153-154.

[19] Viorel Ciubotă, *Demetriu Raţ, nobil din Vezendiu - un binefăcător al bisericilor şi mănăstirilor din episcopia Munkacevo* în Viorel Ciubotă, Toader Nicoară. Mokola Vegheş, Liuba Horvat (coord.) „Relaţiile româno-ucrainene. Istorie şi contemporaneitate", Cluj-Napoca şi Satu Mare, Ed. Presa Universitară Clujană şi Ed. Muzeului Sătmărean, 2007, 145-153.

[20] Athanasius Pekar, *op.cit.*, pp. 150-153.

[21] *Cathalogus Ordinis Sti Basili Magni Provincie Romanae. SS. AA. Petri et Pauli*, ANNO 1946, Tipografia Mănăstirii Bixad, Bixad, 1946, p. 24.

Parlament, unde urma să combată proiectul înființării Episcopiei de Hajdudorogh[22]. În urma eșecului acestor proiecte, basilianul Leon Manu ajunge la Mănăstirea greco-catolică Prislop (Țara Hațegului).

În 1916, pe fondul ofensivei armatei române în Transilvania și contraofensivei armatei germane, Țara Hațegului devine zonă de război, iar conform Vicarului greco-catolic Teofil Crișan: *„Așa s-au luat dispoziții ca parohia Hațeg si întreaga vale a Hațegului să fie evacuată de populație începând de la 15 ani până la 55 ani, toți bărbații au fost adunați de jandarmi și ostași și întornați în Hațeg, apoi îmbarcați în vagoane de marfă și duși cu toții, preoți, cu docenții și intelectualii la Neysiden (Neiziden), lângă lacul Fertö și internați în un loc cu confugii și prizonierii sârbi. Aici au fost expuși unui tratament foarte aspru și neuman, fiind siliți a dormi pe scânduri, a mânca din bucatele acelea rău pregătite, iar ca dejun se servea o supă de urzici, nefiindu-i nimănui iertat nici pe banii proprii a-și aduce ceva de afară. După o suferință de 5 săptămâni au fost scoși și duși la Sopron, unde au fost declarați de liberi, dar nu ne este iertat a părăsi orașul. Așa am petrecut și aici 3 săptămâni, apoi ni s-a permis să ne reîntornăm acasă unde am ajuns pe la finea lui octombrie, numărul celor internați era peste 3.000 bărbați. În Hațeg erau cantonați germani care tocmai respinseseră armata română din Petroșani până către Târgu Jiu"*[23]. Există informații că între persoanele deportate ar fi fost și basilienii Leon Manu și Augustin Pop[24]; și, chiar mai mult, că un călugăr de la Mănăstirea Prislop, Zaharia Pop, ar fi decedat la scurt timp după eliberare, dar ca efect al suferințelor din timpul detenției[25].

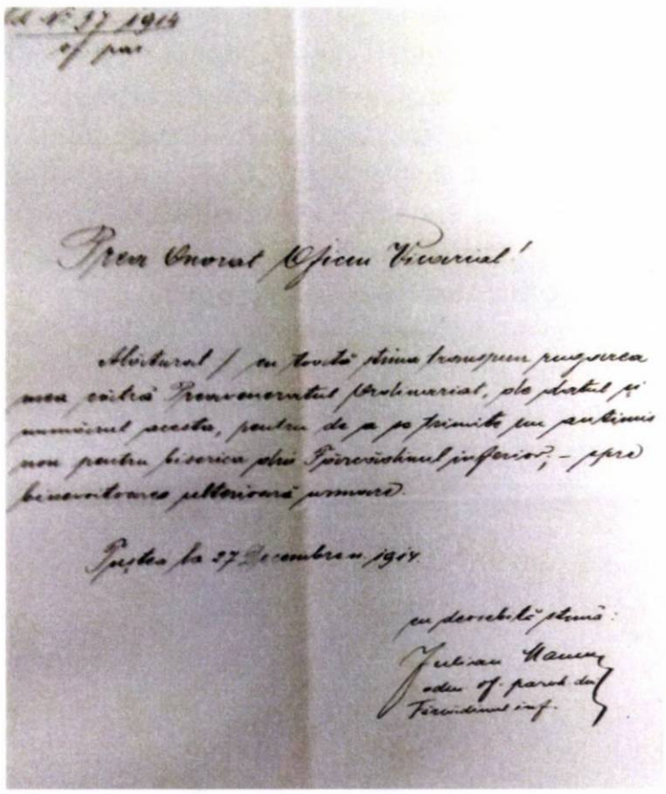

Din păcate, încheierea războiului nu a adus încetarea suferințelor, ci, dimpotrivă, conform aceluiași Vicar greco-catolic Teofil Crișan: „În Hațeg revoluția *a început într-o zi de luni, fiind piața de săptămână unii soldați veniți acasă au îndemnat poporul la jaf și s-au spart și jefuit câteva prăvălii. Intervenind poliția au fost împușcați vreo opt indivizi, până s-a stabilit ordinea (...) fiindcă focul revoluției s-a întins pe sate era teama că vor da năvală asupra orașului"*[26].

În această stare de pericol și incertitudine, răspunderea este asumată de basilianul Leon Manu, care înființează la 12 noiembrie 1918 Consiliul Național Român Hațeg cu o componență vastă (de exemplu, preoții din zonă erau membri de drept) pentru a capta cooperarea (sau cel

[22] *Ibidem.*, p. 154.

[23] Ioachim Lazăr, *Contribuția locuitorilor Țării Hațegului la realizarea Marii Uniri din 1918,* în „Sergetia Acta Musei Devensis", nr. XXXIV/2006, p. 311.

[24] Arhivele Naționale, Serviciul Județean Hunedoara (în continuare ANSJH), Fond *Prefectura județului Hunedoara (Rapoarte ale preturilor și primăriilor din jud. Hunedoara asupra persoanelor care s-au distins și au câștigat merite deosebite în înfăptuirea Unirii de la 1 Decembrie 1918),* Dosar nr. 130/1931, ff. 61-68.

[25] Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1819,* Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Sibiu, 1986, p. 276.

[26] Iancu Badiu, *Orașul Hațeg în perioada 1914-1944,* Ed. Karina, Deva, 2013, p.18.

puţin bunăvoinţa) unui cât mai mare număr de persoane, dar pentru eficienţă Consiliul Naţional Român Haţeg avea un comitet executiv, format din Preşedinte Stareţul Mănăstirii Greco-catolice Prislop Leon Manu[27] ajutat de Emil Şelariu (primul primar roman al Haţegului[28]), Leo Parasca (membru al legaţiei române la Budapesta şi al misiunii militate aliate la Budapesta[29]), Gheorghe Părău, Ioan Hică[30]. S-a trecut imediat la acţiune, trimiţându-se următoarea circulară tuturor preoţilor din Ţara Haţegului:„*Sfinţia Voastră, Astăzi s-a constituit în mod definitiv Sfatul Naţional Român din Ţara Haţegului, alegându-şi un comitet executiv. Sfinţia Voastră sunteţi membru firesc al acestui Sfat. Drept aceea vă rugăm să nu întrelăsaţi a începe organizarea în comuna D-voastră. Organizarea trebuie să se facă în două direcţii şi anume: siguranţa publică a satelor şi instruirea politică a poporului. Siguranţa publică se poate ajunge prin organizarea gardei naţionale, care va avea datorinţa de a susţinea ordinea şi de a pune odată capăt hoţiilor şi jefuirilor atât de compromiţătoare pentru noi. Pentru instruirea politică suntem siguri că Sfinţia Voastră va afla mijloacele potrivite. E vorba de aceea ca în biserică şi afară, în convorbiri private şi în cadrul unor sfaturi publice, în cuvinte potrivite să le zugrăviţi trecutul nostru, să le arătaţi în ce neagră robie am fost până acum. Sub administraţie streină, fără drept de liberă întrunire, controlaţi în biserică, lipsiţi de scoale, mărginiţi în dreptul de a cumpăra pământ şi de a strânge ceva la moşia noastră, am fost cu totul legaţi în obezi.* În felul acesta am dori pregătirea poporului pentru Marea Adunare poporală ce în scurt timp se va ţinea în Haţeg, precum şi *pentru eventualele declaraţii ce s-ar cere de la noi. Comitetul executiv prin delegaţii săi, după trebuinţă va cerceta singuratecele comune pentru a linişti poporul şi a da lămuririle de lipsă, despre ce, lucru firesc, Sfinţia Voastră va fi avizat la vremea sa. Haţeg la 12 noiembrie 1918. Cu frăţească dragoste, Sfatul Naţional Român*"[31]. Aşa cum s-a subliniat ulterior într-o adresă a Primăriei Oraşului Haţeg către subprefectul judeţului Hunedoara, rezultatele s-au văzut imediat deoarece: „*Din acest moment în oraşul nostru a fost linişte deplină, despre susţinerea ordinei s-a îngrijit Poliţia oraşului împreună cu Garda Naţională Română din Haţeg sub conducerea Consiliului Naţional Român din Haţeg, a cărui preşedinte a fost părintele Leo I. Man*"[32]

Activitatea ieromonahului Leon Manu a continuat la Alba Iulia, unde a fost ales de Marea Adunarea Naţională să facă parte din Marele Sfat Naţional Român constituit la 2 decembrie 1918 în clădirea Tribunalului Alba Iulia[33]; şi a activat în rândurile Diviziilor 18 şi 20

---

[27] ANSJH, Fond *Prefectura judeţului Hunedoara*, Dosar nr. 130/1931, f. 14.

[28] *Ibidem*, f. 14.

[29] *Ibidem*, f. 14.

[30] Iancu Badiu, *op.cit.*, p. 19.

[31] Ioachim Lazăr, *op.cit.*, p. 328.

[32] Ioachim Lazăr, *op.cit.*, p. 325.

[33] *Membrii Marelui Sfat Naţional Român*, publicată în Vasile Puşcaş, „România 1918 Marea Unire", Ed.

pentru refacerea lor morală[34].

Celălalt basilian participant la Marea Adunare Naţională, Augustin Maxim, s-a născut în 1870[35] în Jugăstreni[36], fiind fiul preotului greco-catolic Ioan Maxim[37]. A fost hirotonit în 1900 şi a fost succesiv eclesiarh şi capelan la Mănăstirea greco-catolică Mariapocs (1900-1903), capelan la Herincea (Maramureş) şi Nyirbeltek (Szabolcs), paroh la Nyirmada (Szabolcs). În 1906 revine la Mariapocs[38], unde stă cel puţin până în 1908[39], ulterior ajungând egumen la Mănăstirea basiliană Bixad unde îl găseşte începutul Primului Război Mondial[40].

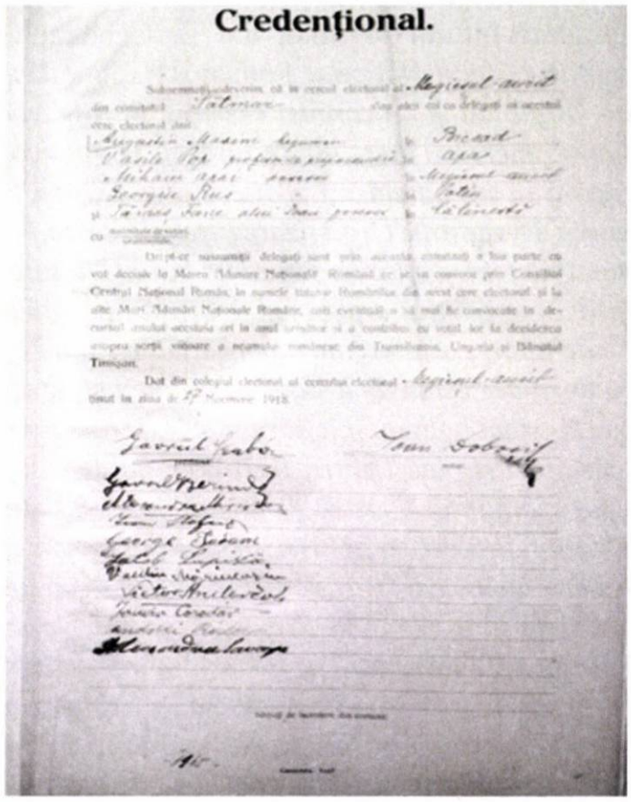
Credenţional.

Stareţul Mănăstirii greco-catolice Bixad a făcut parte încă de la constituire din primul şi unicul legal Consiliu Naţional Român Comitatens Satu Mare întrunit la 12 noiembrie 1918 la Baia Mare sub preşedinţia avocatului sătmărea Ioan Savanyu[41] (deoarece a existat şi un al doilea pretins Consiliu Naţional Român Comitatens Satu Mare constituit ulterior la 13 noiembrie 1918 la Satu Mare[42], ai cărui membri au fost acceptaţi doar în parte şi după intense discuţii, ca având drept de vot în Consiliul comitatens cu activitate efectivă[43]). A fost ales în unanimitate ca primul dintre cei cinci delegaţi ai cercului electoral Medieşul-Aurit la Marea Adunare Naţională de la 1 Decembrie

---

Studia, Cluj-Napoca, 1998, p. 65.

[34] Dumitru Cobzaru, *op.cit.*, p.65.

[35] *Schematismus Cleri Grecis Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsesnsis ad Annum Diminum 1908*, Ungvarini, p. 304.

[36] Atanasie Maxim, *op.cit.*, p.32.

[37] Acesta s-a născut în 1839 tot în Jugăstreni, a absolvit liceul la Cluj în 1865 şi teologia la Gherla în 1869, când a fost şi hirotonit. Preotul Ioan Maxim a fost succesiv administrator parohial în Suciu de Sus (1870-1874), Băbeni (1874-1876), Szasza (1976 - înainte de 1906) - a se vedea *Schematismus Cleri Dioecesis Szamosujvariensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCC*, Gherla,1900, p.316.

[38] Atanasie Maxim, *op.cit.*, p. 37.

[39] *Schematismus Cleri Grecis Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsesnsis ad Annum Diminum 1908*, Ungvarini, p. 339.

[40] *Schematismus Cleri Dioecesis Szamosujvariensis Romenorum Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCCXIV*, Gherla, 1900, p. 286.

[41] *Lista membrilor Consiliului Naţional Român Comitatens Satu Mare*, publicată în Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Doru Radosav, Sergiu Vasil-Marinescu, „Lupta românilor din judeţul Satu Mare pentru făurirea statului naţional unitar român. Documente 1848-1918", Bucureşti, 1989, p. 466; cu trimitere la Ioan Sabău, *Noi date privind lupta populaţiei din judeţul Satu Mare pentru Unire*, în „Satu Mare. Studii şi comunicări", *IV*, 1980, p. 216.

[42] Proces-Verbal din 13 noiembrie 1918 publicat în Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Doru Radosav, Sergiu Vasil-Marinescu, *op.cit.*, p. 468.

[43] Serviciul Arhivele Naţionale Judeţean Satu Mare (în continiare ANSJSM), Fond 14 *Prefectura judeţului Satu Mare (Procesele verbale de şedinţă ale Consiliului Naţional Român comitatens privind stabilirea unor funcţii administrative)*, Inventar 30, f. 1 (verso).

1918 la alegerile ţinute la 27 noiembrie 1918 la Satu Mare. Însă, ceea ce este extrem de important este pe cine şi de ce reprezenta egumenul basilian.

Regiunea Medieşu-Aurit -Ţara Oaşului cuprinde o comunitate greco-catolică română cu o existenţă atestată încă din 1377 prin corespondenţa dintre Sfântul Părinte Papa Grigore al XI-lea şi nobila româncă Caterina[44]; şi un deosebit ataşament faţă de Mănăstirea greco-catolică Bixad încă de la iniţierea proiectului ei de către Episcopul greco-catolic de Muncaci Ioan Iosif de Camelis realizat pe terenul donat de familia Grigore Ioan şi Popadia Damian din Gherţa Mare şi rudele lor Macarie, Nicolae, Chiril, în baza înţelegerii cu Protopoul Elie de Ugocea care a consemnat toate materialele şi manopera utilizată[45]. Dovada concretă a acestui aspect este aceea că românii greco-catolici care nu au putut merge la 1 Decembrie 1918 la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia s-au reunit la 1 Decembrie 1918 la Mănăstirea greco-catolică Bixad şi: *„au declarat sărbătoreşte că şi Ţara Oaşului se topeşte cu trup cu suflet şi alăturea de cei de la Alba Iulia, cu România, una şi nedespărţită”*[46].

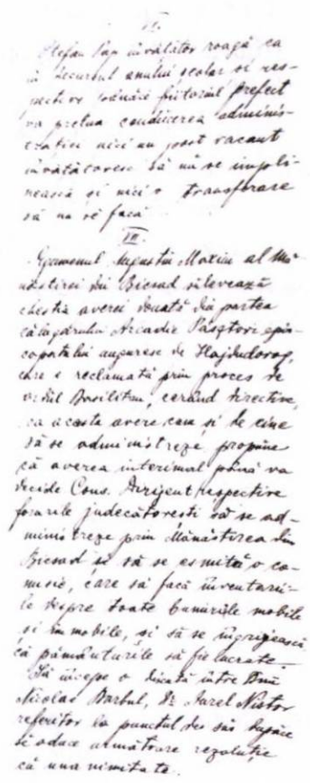

La importanţa simbolică a participării sale la Marea Adunare Naţională se adaugă contribuţia sa organizatorică, consemnată incidental în ziarul *Sfatul* nr. 2/1918 în care se relatează vizita pe care o face delegaţilor maramureşeni[47]. Această vizită nu fusese intempestivă, ci pregătită din timp (dovadă că aveau un steag mare); şi nici nu a fost o curtuazie, ci a a avut un scop precis, şi anume prezentarea unui şablon de organizare după modelul pelerinajelor la mănăstirile basiliane (Mariapocs, Bixad etc.). Aceste mici detalii organizatorice neconsemnate oficial, dar remarcate de participanţii la evenimente au făcut posibilă Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia. În acest sens, o extrem de importantă lucrare recentă urmăreşte precauţia şi minuţiozitatea organizatorică care a stat la baza deplasării delegaţiei sătmărene la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918. Astfel, delegaţii au urmat două trasee distincte: cei din sudul judeţului au plecat de la Tăşnad, iar cei din nordul judeţului de la Baia Mare, unde au făcut joncţiunea pe bază de consemn cu alte delegaţii din Ugocea şi Maramureş, toţi fiind păziţi de gărzi naţionale. Delegaţiile s-au reunit sub conducerea lui Gheorghe Pop de Băseşti. În gările Dej şi Gherla (unde a urcat şi Episcopul Hossu, deci era un tren special, nu o cursă obişnuită) au fost primiţi entuziast, în gara Cluj au dormit, ca în final: „am debarcat la Alba Iulia în perfectă ordine”[48].

Revenind la Satu Mare, Consiliul Naţional Român Comitateans s-a întrunit în două şedinţe (plenare). Prima şedinţă a avut loc la 18 decembrie 1918 (şi reflectă însăşi precaritatea situaţiei militare, care urma să se agraveze şi să îngreuneze activitatea comitetului[49]), iar cea de a doua de abia în data de 23 aprilie 1919[50] (după succesul contraofensivei armatei române şi eliberarea oraşului Satu Mare la 19 aprilie 1919). Basilianul Augustin Maxim a participat

---

[44] *Documente Papale despre credincioşii români din Ţara Oaşului din anul 1377* publicate în Dumitru Snagov, „Monumenta Romaniae Vaticana Manuscrise-Documente-Hărţi”, Regia Autonomo Monitorul Oficial, Bucureşti, 1996, pp. 67-70.

[45] Arhiva de Stat din Ujhgorod, Fond *151*, opis 1, inventar 154.

[46] Ziarul *„Unirea. Foaie bisericească- politică”*, nr. 50/14 decembrie 1935, p. 3.

[47] Doru Radosav, *op.cit.*, p. 106.

[48] Doru Radosav, *op.cit.*, pp.105-107.

[49] ANSJSM, Fond *14*, Inventar 30, f. 1.

[50] ANSJSM, Fond *14*, Inventar 30, f. 7.

doar la această din urmă ședință și problema pe care o ridică este cea a averii lăsate de fostul Stareț al Mănăstirii greco-catolice Bixad (1980-1900) Arcadie Pasztory[51]. Acesta a făcut o avere impresionantă, care, în urma unei anchete, s-a constatat a fi dobândită legitim, dar a fost obligat să o treacă pe numele Ordinului Sf. Vasile cel Mare. Arcadie Pasztory a evitat să execute obligația și, mai mult decât atât, la moartea sa a lăsat cea mai mare parte a proprietăților sale Episcopiei de Hajdudorogh (în schimbul protecției oferite în urma acuzațiilor penale aduse de autoritățile maghiare, probate cu martori dubioși[52]). Astfel că Ordinul Sf. Vasile cel Mare a introdus acțiune împotriva Episcopiei de Hajdudorogh, admisă de Tribunalul Satu Mare, dar, în calea de atac, Curia regională Debrețin și, ulterior, Curia maghiară de la Budapesta, au desființat hotărârea instanței de fond „în scop național maghiar" deoarece *„călugării Bazilieni sunt ruteni și români"*[53]. Însă, înaintea finalizării definitive a litigiului, Satu Mare (sediul instanței fondului) s-au unit cu România, iar Debreținul (sediul instanței de control) a rămas Ungariei; la fel și marea avere a lui Arcadie Pasztory *„cam 1000 jugh și casele din Satu Mare* (se găseau în România), *Nyrbator și Mariapocs, pământurile din Nyregyhaya și viia din Tokaj"*[54] (rămăseseră în Ungaria). În acest context, Egumenul Augustin Maxim nu abuzează de poziția sa de membru în Consiliul Național Român Comitatens Satu Mare pentru a solicita ca (aplicând în sens invers raționamentul maghiar), în scop național român, averea din România a defunctului Arcadie Pasztory să fie atribuită basilienilor români; ci doar solicită administrarea interimară a acestei averi până la momentul deciziei Consiliul Dirigent și instanțelor de judecată.

Problema punctuală ridicată de Egumenul Mănăstirii Greco-Catolice Bixad în Consiliul Național Român Comitatens Satu Mare nu este una de strict interes particular deoarece ea atrage atenția asupra situației generale a justiției la începutul anului 1919 în județul Satu Mare, care se confrunta cu pericolul unui blocaj al activității jurisdicționale curente, fundamentală pentru funcționarea normală a societății. Astfel, în pofida faptului că tribunul (însărcinat doar cu cenzura jurnalelor[55]). Dr. Silviu Papp prezenta Consiliului Național Român Comitatens Satu Mare că doar în urmă cu trei zile, în ședința plenară convocată de el însuși, magistrații și angajații Tribunalului Satu Mare nu doar că au recunoscut dreptul Regatului României asupra acestui teritoriu, dar și-au și manifestat acordul la continuarea activității lor[56]; totuși, în concret, au refuzat depunerea jurământului față de Consiliul Dirigent, contestând dreptul acestuia la a decide în domeniul justiției[57]. În consecință, ulterior prezentării Consiliului Dirigent a Procesului Verbal al Ședinței din 26 aprilie 1919 a Consiliului Național Român Comitatens Satu Mare (de o comisie în care Plasa Țara Oașului a fost reprezentată de ieromonahul greco-catolic Augustin Maxim[58]), prin Decretul Resortului Justiției al Consiliului Dirigent nr. 2644/1919 prezidentul Tribunalului Dr. Iuliu Papolczi este înlocuit de judecătorul Dr. Silviu Papp, instalat la 25 iunie

---

[51] Vida-Simiti, Ionut, *Colaborarea Episcopului Iuliu Hossu cu Ordinul Sf. Vasile cel Mare*, în „Primul Cardinal al românilor Iuliu Hossu eminentă personalitate a Bisericii și Neamului Românesc", Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2017, p. 129.

[52] Ciprian Honca, *Pasztorz Arkad și comunitatea sa în anii din jurul Primului Război Mondial* prezentată la Sesiunea de Comunicări Științifice „1918 - Sfârșitul și început de drum. Transformări geopolitice în Europa Centrală și de Est", Satu Mare, 26-28 aprilie 2018.

[53] Atanasie Maxim, *op. cit.*, p.68.

[54] *Ibidem*, p. 69.

[55] *Proces-verbal din 22 aprilie 1919*, publicat în Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Doru Radosav, Sergiu Vasil-Marinescu, Sergiu, *op. cit*, p. 523.

[56] ANSJSM, Fond *14*, Inventar 30, f. 9 (verso).

[57] Proces-Verbal din 23 aprilie 1919 publicat în Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Doru Radosav, Sergiu Vasil-Marinescu, Sergiu, *op.cit.*, p. 524.

[58] ANSJSM, Fond *14*, Inventar 30, f. 8.

1919 de prefectul judeţului Satu Mare Racoti Filip[59] (una dintre cele trei propuneri de prefect pentru judeţul Satu Mare adresate Consiliului Dirigent de comisia în care Plasa Ţara Oaşului era reprezentată de Egumenul Mănăstirii greco-catolice Bixad, Augustin Maxim). Confruntat cu situaţia de facto, deziluzionatul Silviu Papp *„ca să* nu fie întreruptă jurisdicţiunea pe teritoriul judeţului"[60] va solicita Consiliului Dirigent pe de o parte înrolarea de avocaţi români la instanţe, iar pe de altă parte *„fiindcă tribunalul din Satu Mare până acuma a aparţinut tablei regale din Debreţin, care oraş până acuma nu aparţinea Regatului român, rog să binevoiţi a mă deslui că apelaţiile, recursurile în contra sentinţelor tribunalului la care for apelativ să fie trimise, ori ce să se întâmple cu ele?"*[61], adică exact măsurile pe care bazilianul Augustin Maxim le considera inevitabile şi care fuseseră deja luate prin Ordonanţa resortului de Justiţie nr. 1200/8 iunie 1919 *referitoare la forurile justiţiare pe teritoriul nou eliberat* emisă în baza Decretului nr. 1/24 ianuarie 1919: *„Judecătoriile şi tribunalele de pe teritoriul judeţelor Maramureş, Ugocia, Sătmar şi* Sălagiu se subordo*nează Curţii de Apel Oradea-Mare"*[62]. Însă, până la luarea şi implementarea acestor dispoziţii, la 26 aprilie 1919 trebuiau luate măsuri provizorii cu privire la averea în litigiu pe care Consiliul Naţional Român Comitatens Satu Mare a pus-o sub supravegherea şi administrarea Mănăstirii Bixad printr-o comisie formată din egumenul Augustin Maxim, preotul Alexandru Mirişan din Călineşti şi preotul Aurel Dragoş din Vama care să inventarieze bunurile, să împrejmuiască proprietăţile, să lucreze terenurile.

Această administrare îi va aduce moartea stareţului Augustin Maxim. Astfel, imobilele-terenuri au fost expropriate de statul român, iar imobilele-clădiri (conacul, casele etc.) au fost vândute de Episcopia de Hajdudorogh unui consorţiun *interetnic* (Dum. Nagy, maghiar, Eduard Bacoş, român, Megyesi, evreu), care, după ce a intrat în conflict cu episcopia-vânzătoare, a început să vândă mai departe până şi ţigla de pe conac, fără absolut nicio intervenţie din partea autorităţilor. Însă, când Augustin Maxim a preluat mobila (returnată ulterior) şi clopotele (rămase în continuare mănăstirii) s-a dispus arestarea lui pentru încălcarea custodiei instituită de Consiliul Naţional Român Comitatens Satu Mare dar nu în favoarea statului român, ci în beneficiul persoanei care va câştiga litigiul cu privire la averea Pasztory, adică Episcopia de Hajdudorogh. În mod aberant, statul român aresta un participant activ la Adunarea Naţională de la 1 Decembrie 1918 pentru un prejudiciu adus atât de blamatei Episcopi de Hajdudorogh, în pofida faptului ca aceasta nu s-a plâns că ar fi fost afectată în vreun fel. Versiunea oficială este că în faţa acestei acuzaţii Augustin Maxim s-ar fi împuşcat în noaptea dinaintea escortării sale de jandarmi la Satu Mare[63].

Explicaţia este simplă: *„să amestecase în politică-la alegerile de deputat-avea pizmaşi care l-au deferat autorităţilor"*[64]. Din păcate, acest caz din 1921 se circumscrie unei atitudini (răspândite în zonă) la care au fost supuşi foştii luptători pentru unitate naţională, cel mai sugestiv fiind exemplul preotului greco-catolic Dr. Vasile Lucaciu care, în chiar anul următor, 1922, la 70 de ani, a fost bătut şi abandonat la marginea drumului de susţinătorii contracandidatului său la mandatul de deputat.

Ionuţ Vida Simiti
ionut_jus@yahoo.com

[59] ANSJSM, Fond *14*, Inventar 30, f. 9.
[60] *Adresa nr. 1.2.A.1/1919* publicată în Gheorghe Iancu, „Justiţie românească în Transilvania (1919)", Ed. Ecumenica Press, Cluj-Napoca, 2006, p. 353.
[61] *Ibidem,* p. 353.
[62] *Anexa IV* publicată în Gheorghe Iancu, o*p.cit.,* p. 96.
[63] Atanasie Maxim, *Op.cit.,* p. 70
[64] *Ibidem.,* p. 70

EVENIMENTELE DE LA FINALUL ANULUI 1918 ȘI PRIMA JUMĂTATE A ANULUI 1919 DIN REGIUNEA SATU MARE REFLECTATE ÎN PAGINILE HISTORIEI DOMUS

Paula VIRAG

Abstract: (The events between the end of 1918 and the beginning of 1920 in the region of Satu Mare reflected in the pages of Historia Domus) *Many pages are written about the events in Transylvania during the end of 1918 and the spring of 1919 by both the Romanian and Hungarian historians. 1918-1919 have different significations for these two people, the feelings about them being totally opposite: Romanians were excited about the Union of Transylvania with Romania, while Hungarians were disappointed by the decisions taken at the end of first war word. These are the reasons which caused, mostly in the older historiography, two points of views about the events.*

Our focus is on the Satu Mare County, where, during this period of time, a lot of political and military events happened. These facts called forth political, administrative and social changes which influenced profoundly the people's life. The Romanians expressed enthusiasm, supporting the Romanian's actions in the area, identifying themselves with the new reality. The Hungarians' attitude toward the situation was absolutely different. They struggled against political crisis and against losing their control of the region.

Our sources bring anther point of view about these facts, being a supplement for the information we have for that time. Historia Domus shows us the Romano-Catholic's image about what happened. This congregations (mostly Hungarian and Schwab), lived and felt differently as Romanians all the incidents, having other ideas, interests and feelings.

Corroborating this source with other official documents, we can draw another imagine about what happened during the spring of 1919 in Satu Mare County, image which completes our knowledge about that time.

Keywords: *Satu Mare County, army, border, political crisis, administration.*

Evenimentele de la finalul anului 1918 și primăvara anului 1919 au marcat profund evoluția comitatului Satu Mare. Finalul „războiului cel mare" a avut urmări diferite pentru populația română și cea maghiară, sentimentele celor două grupuri etnice fiind total opuse. Românii s-au bucurat de realizarea Marii Uniri și de includerea lor în hotarele României Mari, în timp ce Ungaria suferea pentru pierderea unei părți a teritoriului său, fapt care a influențat în mod direct și comunitatea maghiară din Satu Mare, care a devenit pe neașteptate parte componentă a unui alt stat.

În rândurile acestei lucrări atenția noastră se îndreaptă asupra comunităților roma-

no-catolice din comitatul Satu Mare și Ugocea (Cămin, Foieni, Tiream, Turulung), comunități care erau formate preponderent din șvabi care de-a lungul celor aproape trei secole scurse de la colonizarea lor pe aceste teritorii până în prima jumătate a secolului al XX-lea, au cunoscut un intens proces de maghiarizare. Sursa documentară folosită este reprezentată de *Historia Domus* consemnată de preoții romano-catolici ai celor patru localități. Trebuie să subliniem faptul că este vorba despre un izvor istoric încărcat de subiectivitate, dar care, coroborat cu alte date oficiale, ajută la conturarea unei imagini despre atmosfera tensionată din regiunile sătmărene din 1918-1919. Astfel, documentele utilizate de noi aduc o altă viziune (cea a omului obișnuit care nu neapărat este în centru întâmplărilor, ci le observă din exterior) asupra evenimentelor petrecute, ele reprezentând o completare a informațiilor pe care le deținem pentru această perioadă. Scrierile din *Historia Domus* scot la lumină o altă percepție asupra perioadei, și anume percepția comunităților romano-catolice care în comitatul Satu Mare erau majoritar maghiare și șvăbești. Aceste grupuri de populație au înțeles și simțit altfel decât românii toate evenimentele derulate, având alte viziuni, alte interese, alte sentimente.

1. Situația Ungariei și a armatei maghiare la finalul primului război mondial

Cei patru ani de război și-au pus puternic amprenta asupra situației social-politice, economice și militare a Ungariei. La 30 octombrie 1918 ea se declară stat independent. Regele Carol al VI-lea îl numește pe Károlyi Mihály în funcția de prim-ministru. Guvernul său era format din membrii a trei partide (Partidul de Independență, Partidul Radical și Partidul Social Democrat), dintre care Partidul Social Democrat era cel mai popular, el câștigând numeroși adepți datorită programului său politic orientat spre rezolvarea unor probleme sociale stridente. În primăvara anului 1919, criza din Ungaria se accentuează pe fondul atacurilor armatelor română, sârbă și cehă și a directivelor sosite din partea Antantei care modifică linia de demarcație a armatei maghiare din regiunea Transilvaniei până la Tisa. În acest context, Károlyi Mihály demisionează, lăsând puterea în mâinile social-democraților care alături de comuniști instaurează Republica Sfaturilor condusă de Comisia de Guvernare Revoluționară. Noul sistem politic instaurat odată cu această conducere s-a dorit a fi o copie fidelă a bolșevismului rus. În perioada de început el s-a bucurat de succes mai ales în rândurile populației sărace, datorită măsurilor sociale adoptate[1]. O altă direcție urmată de Republica Sfaturilor a fost aceea legată de încercarea de a apăra teritoriul rămas al Ungariei. În acest sens a înființat Armata Roșie Maghiară. Efortul militar nu a avut rezultatul dorit pentru că cu acordul puterilor învingătoare adunate la Conferința de Pace de la Paris, armata română și cea cehă depășesc liniile de demarcație și pătrund pe teritoriul Ungariei. Astfel, la 1 august 1919, Kun Béla este nevoit să demisioneze, luând sfârșit și republica comunistă maghiară.

Criza politică din Ungaria din perioada sfârșitului anului 1918 și prima parte a anului 1919 se răsfrânge și asupra situației armatei maghiare. Înfrângerile suferite de austro-ungari, foametea și frigul și-au spus cuvântul asupra stării de spirit a soldaților. Cei mai mulți au început să refuze să mai ia parte la confruntările militare și să se reîntoarcă acasă. Ei se revoltă împotriva ofițerilor, devastează depozitele cu provizii și chiar localitățile unde erau cantonați. După înfrângerea de la Vittirio-Veneto, armata austro-ungară începe să se destrame, soldații retrăgându-se în mod dezorganizat, luând cu asalt trenurile și abandonând muniția și armamentul. Prin nordul Italiei, împărțiți în grupuri, soldații se îndreaptă spre propria țară. Pentru a rezista unei călătorii lungi, ei jefuiesc populația întâlnită în drumul lor. În urma izbucnirii revoluției bolșevice, prizonierii de război din Rusia au fost eliberați, lăsați să se întoarcă acasă unde își găsesc familiile zbătându-se cu greutățile și lipsurile provocate de război.

[1] Diana Iegar, Sárándi Tamás, *Historia Domus ca sursă istorică. Unirea subiectivă*, în „Satu Mare, Studii și comunicări", XXV/II, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2008, p. 121.

Despre toate aceste aspecte găsim informații și în *Historia Domus* a câtorva localități din comitatele Satu Mare și Ugocea. Astfel, preotul romano-catolic din Cămin notează în toamna anului 1918 că *acest teribil război mondial ce* ținea *din anul 1914, în acest an a ajuns la revoluție. După izbucnirea revoluției ruse în 1917* și ca urmare a păcii din Brestlitovsk, pe frontul rusesc au încetat ostilitățile, astfel începând din 1918 unu câte unu au început să *reîntoarcă la vatră prizonierii de război. Primul prizonier de război care s-a întors de la ruși a fost Rossel Gyula, care a ajuns acasă, în februarie 1918, după o călătorie plină de vicisitudini și de aventuri. Cu toate acestea, războiul continua pe câmpul de luptă francez și italian, până când în cele din urmă, în octombrie 1918, pe de o parte din cauza greutăților, pe de altă parte în urma marii înfrângeri de la Piave cauzată de trădare, a nemulțumirii accentuate instigată artificial și de evenimentele revoluționare din Budapesta s-au perturbat ordinea de pe câmpul de luptă italian, iar după ce ministrul trădător al „apărării", social-democratul Lindner, a lansat sloganul fatal: „Nu vreau să văd mai mulți soldați" - armata derutată a părăsit câmpul de luptă, a aruncat armele, a golit cazărmile și a început reîntoarcerea trupelor* înspre *casă într-un mod dezordonat în trenuri supraaglomerate, peste vagoane, pe trepte, barele de protecție, de unde au tras fără discernământ, au spart geamurile trenurilor, ale ușilor din stații, au furat, au jefuit, au distrus, au refuzat ordinele, au rupt semnul cu monograma regală de pe barete. Într-o zi-două s-a instaurat anarhie și revoluție totală și astfel a început să se prăbușească săraca noastră* țară, *Ungaria, fapt provocat de social-democrații „internaționali", sub conducere evreiască*[2].

În primăvara anului 1919, același preot nota în *Historia Domus* și despre evenimentele desfășurate la Budapesta, exprimându-și în mod clar propriile sale frământări. În această situație mizerabilă a țării guvernul Károlyi Mihály a scăpat hățurile și în 22 martie au preluat guvernarea comuniștii, cele mai rele elemente ale social-democraților, sub conducerea lui Béla *Kun, evreu, calfă de tinichigiu, eliberat din închisoare. În 24 de ore în întreaga țară a fost formate. După model rusesc, s-au format consiliile muncitorești și grupările teroriste denumite „Garda Roșie"*[3].

Preotul romano-catolic din Turulung, localitate aflată pe teritoriul comitatului Ugocea, în 1920 nota următoarele: *Numai nu a sosit pacea mult-așteptată. În schimb, la sfârșitul lunii octombrie 1918, soldații au părăsit frontul. În Budapesta a izbucnit revoluția. Soldații s-au întors acasă înarmați. Pe trenuri, în sate a avut loc împușcături frenetice punând în pericol siguranța publică. Revoluția s-a transformat în comunism, care a izbucnit în luna aprilie 1919. În urma evenimentelor s-a creat o agitație teribilă. I-au căzut victimă o mulțime de concetățeni nevinovați și preoți. Românii au invadat Transilvania* și *luptând împotriva comunismului au pătruns în Budapesta*[4].

2. Evenimentele petrecute în comitatul Satu Mare la finalul anului 1918-primăvara lui 1919

La finalul anului 1918, datorită stabilirii liniei de demarcație pe traseul Dej-Cluj-Baia Mare, partea estică a comitatului Satu Mare intră sub autoritate românească. Makray Mihály a fost numit comisar guvernamental în fruntea regiunii rămasă sub control maghiar[5]. În decembrie 1918-ianuarie 1919, atmosfera din rândurile populației era extrem de agitată, înregistrându-se o competiție permanentă între autoritățile care încercau să controleze cât mai bine situația social-politică existentă și românii care depuneau eforturi să-și instaleze propriile organe alese. Datorită acestei opoziții, de cele mai multe ori arătată în mod fățiș, încep să apară conflicte între populația civilă română și armata maghiară, conflicte care ajung uneori la încă-

[2] Parohia romano-catolică Cămin, neinventariat.

[3] Idem.

[4] Parohia romano-catolică Turulung, neinventariat.

[5] Diana Iegar, Sárándi Tamás, *Historia Domus...*, p. 121.

ierări, refugiați și omoruri.

Schimbările politice care s-au petrecut la Budapesta în luna martie 1919 au influențat și viața populației din regiunea Sătmarului. Republica Sfaturilor a funcționat aici în perioada cuprinsă între 21 martie și 19 aprilie 1919, aducând o serie de schimbări în organizarea administrativă: se desființează gărzile naționale care sunt înlocuite cu jandarmeria, se înființează tribunalele revoluționare care judecă conform stării de asediu, se naționalizează întreprinderile și instituțiile culturale și de învățământ. La început, datorită măsurilor sale populiste, regimul comunist maghiar reușește să atragă un număr relativ ridicat de simpatizanți, însă neaplicarea reformei agrare, confiscările și naționalizările au dus la scăderea popularității sale. Odată cu intrarea armatei române în zonă, autoritățile comuniste sătmărene părăsesc puterea.

Din punct de vedere militar, în regiunea Satu Mare, cel mai bine organizat era Regimentul Secuiesc care, în zona Hodod, a și reușit să opună o mare rezistență în calea înaintării armatei române înspre Satu Mare.

Toate aceste frământări politice desfășurate la nivel central în Ungaria se regăsesc și pe plan local în comitatele aflate în componența acestei țări. Spre exemplu, din relatările preotului romano-catolic din Cămin aflăm că *la începutul anului viața politică a decăzut din ce în ce mai jos, era previzibil că țara noastră se va ruina în totalitate. Conducerea țării a ajuns în mâinile elementelor distructive. Oamenii de suflet ai țării au început disperat operațiunea de salvare, dar era prea târziu. În 10 ianuarie am ținut și la Cămin o adunare populară unde am întemeiat Partidul Creștin-Socialist. Reuniunea a avut loc într-o zi caldă, însorită, sub platanii de pe lângă biserică unde au luat cuvântul Lőricz Lajos ,viitor profesor, și Láng Ferenc, preot al Diecezei Satu Mare, locotenentul Baumli József și Kőrösi Károly, preot paroh local. Punctele programului au fost citite de Fábian Sándor, delegat de la centru. Martin Schram, învățătorul romano-catolic din localitate, a refuzat să participa motivând* că nu se știe *niciodată ce va aduce viitorul?!! De fapt, nu a îndrăznit să apară alături de idealurile creștine. Cu siguranță* însă *a fost bine informat despre secretele de culise ale politicii pentru că, mai târziu, am aflat că de șase ani el era membru al Partidului Social-Democrat. Deci, astfel ne-am pregătit noi pentru viitoarele alegeri parlamentare de care depindea viitorul țării și a bisericii noastre. În acest timp deteriorarea generală, decăderea continuau. La Carei, în 2 februarie, evreii au năvălit în sediul Asociației Flăcăilor și au împrăștiat întâlnirea Partidului Creștin-Socialist. Apoi au forțat preoțimea să depună jurământ de loialitate față de republică, jurământ pe care eu, la 1 martie, l-am depus cu inima sângerată, în fața prefectului din Carei*[6].

Instaurarea în 21 martie 1919 a Republicii Sfaturilor și venirea comuniștilor bolșevici la putere au avut urmări ample și la nivel local. Din relatările aceluiași preot romano-catolic din Cămin aflăm că *era teribilă a comunismului a agitat de la început liniștea micului nostru sat. Încă înaintea acestor evenimente m-a deranjat în mod extrem că social-democrații au început în forță să câștige teren în comună. În urma râvnei mecanicului Müller János mulți oameni s-au abonat ziarul „Szabad Szó" (Cuvântul liber) și s-au organizat puternic. Oamenii evlavioși au fost induși în eroare de declarații că social-democrații nu sunt dușmani ai religiei. Această minciună și înșelăciune* îndrăzneață *m-a afectat foarte tare pentru că nici măcar în 23 martie, a treia duminică din Postul Mare, nu ajunsese în sat vestea că la Budapesta s-a instaurat comunismul astfel încât să pot reține enoriașii de la intrarea în tabăra social-democraților. În predica din această duminică am pus problema: „oare este adevărat că social-democrații nu sunt dușmanii religiei?" Într-un discurs lung de cinci ore i-am demascat pe „tovarăși". După predică, în timpul slujbei mari,* învățătorul *Schrek Martin, aflându-se în sacristie, a început să plimbe îngândurat de jos în sus, iar la mijlocul liturghiei a închis ușa sacristiei să nu văd de la altar ce face, s-a uitat rapid, cum zicea un martor ocular, din ce revistă am citit* știrile, *iar apoi a părăsit*

[6] Parohia romano-catolică Cămin, neinventariat.

în grabă biserica. Predica aproape că mi-a provocat pierirea. Spre nenorocirea mea duminică, la ora 3 după-amiază, au sosit din Carei „tovarășii" pentru luminarea poporului cu privire la noua revoluție politică (comunismul), dar oamenii noștri sau gândit că se pregătește doar o adunare de partid a social-democraților așa că *tot satul,* și *femeile* și *fetele, s-au deplasat în piața din fața primăriei unde au împiedicat adunarea, strigând într-una: „Jos cu el! Nu-l ascultăm! Trăiască socialismul-creștin!" Delegații, văzând că nu au cum să ia cuvântul, au urcat în mașini* și *au plecat, poporul după ei aruncând cu noroi* și *cu bolovani până în capătul satului. Apoi i-au așteptat pe "tovarășii" din Carei aflați la Berveni, care, la rândul lor, în trecere prin satul nostru, au fost de asemenea alungați cu pietre.* Învățătorul *Schrek, după adunarea încheiată cu eșec, a venit direct la mine și s-a manifestat că „predica de dimineață a fost prea puternică. Ăștia vor fi în stare să revină* și să se răzbune, deoarece comunismul s-a instaurat deja de ieri". *A urmărit aruncarea cu pietre* în *tovarășilor care se întorceau din Berveni de la fereastra mea, zicând dând din cap: „bine, bine, numai bai să nu fie". Apoi a rămas la mine până aproape de ora* șase, *dar nu s-a așezat în ciuda rugăminților mele, ci, stând în picioare lângă biroul meu, examina mereu drumul de Carei, așteptând parcă ceva de acolo. Bucuria victoriei comunei asupra alungării tovarășilor a fost fără margini, dar această bucurie s-a schimbat nu peste mult timp în tristețe*[7]. Și aceasta datorită faptului că preotul, împreună cu alți enoriași au fost luați de noile autorități locale comuniste și duși la Carei unde au fost interogați și apoi închiși în celule întunecoase și neîncălzite. A doua zi au fost duși la Satu Mare unde urmau să fie judecați de către un tribunal revoluționar nou format. Fiind acuzați de „agitarea populației împotriva regimului comunist", ei au fost la un pas de a fi condamnați la moarte. Însă, din lipsă de probe concludente, au fost eliberați în 27 martie 1919.

Din relatările preotului romano-catolic din Foieni, aflăm că *deși s-a terminat războiul mondial devastator, în țară încă au avut loc conflicte interne și panică provocată de acțiunile clandestine ale comuniștilor. Amăgirile lor au fost acceptate și în Foieni de mai mulți „tovarăși" care s-au denumit comuniști, în mintea lor împărțind între ei pământul parohiei și al familiei Károlyi. Nu au mai avut timp pentru a pune în aplicare această idee pentru că în 12 aprilie 1919, sâmbăta mare, fără nici o lovitură de sabie au intrat românii și au reușit să-i împrăștie pe comuniști. Problema însă nu a fost rezolvată, deoarece o serie de raiduri urmând principiul „fură frate" au provocat multe daune maghiarimii pașnice. În aceste condiții triste a venit anul 1920*[8].

Din consemnările preotului din Turulung aflăm despre intrarea comuniștilor maghiari în palatul episcopal din Satu Mare și despre efectul pe care acest fapt l-a produs asupra episcopului romano-catolic. *Orașul Satu Mare a avut în acel timp un aspect trist. Episcopul nostru cărunt a fost foarte amărât când palatul episcopal a ajuns pe mâna comuniștilor. Omul a izbucnit în lacrimi când a intrat în palatul episcopal. Soldații roșii înarmați cu baionete ne-au legitimat. Palatul era cuprins de mult zgomot* și gălăgie[9].

Tot din *Historia Domus* aflăm că nici localitatea Turulung nu a fost ocolită de efectele instaurării la putere a comuniștilor bolșevici maghiari. Și aici *comuniștii se* întruneau *mereu în adunări elaborând planuri pentru punerea în aplicare a ideilor lor. Dar oamenii lucizi din Turulung au rezistat. Nu i-au lăsat pe reprezentanții acestora să ia cuvântul, sau i-au atenționat să fie moderați. Dar cu toate acestea, s-a format dictatura proletară. Ei au ocupat primăria și au preluat puterea. Fondurile publice au fost sigilate. În vinerea mare a anului 1919 s-au pregătit ca un reprezentant trimis din Budapesta să țină un discurs de agitație, fapt ce ar fi putut deveni fatal pentru comună. Dar grija divină a acționat altfel. Oamenii au fost la biserică* și *astfel nu s-a putut organiza această adunare. Ea a fost amânată pentru după masă, dar până atunci în*

[7] Idem.

[8] Parohia romano-catolică Foieni, neinventariat.

[9] Parohia romano-catolică Turulung, neinventariat.

Turulung au ajuns ofiţerii armatei secuieşti pentru recrutare, motiv pentru care oratorul din Budapesta a dispărut fără urme[10].

3. Intrarea armatei române în comitatul Satu Mare

În aprilie 1919, armata română a reuşit să spargă linia frontului în zona Ciucea. În 16 aprilie 1919, ea a trecut linia de demarcaţie. Primele trupe române care au intrat în Satu Mare au venit dinspre Sălaj, ocupând Şomcuta şi Baia Mare, apoi zona Careiului[11]. În 19 aprilie 1919, în Sâmbăta Mare a Paştilor, în jurul prânzului, primele trupe române din avangarda Diviziei a 2-a, conduse de colonelul Ressel, au trecut podul peste Someş. În aceeaşi zi, la ora 15, a ajuns în oraş şi generalul Lascăr Davidoglu, comandantul armatei române din nord-vestul Transilvaniei. Autorităţile locale i-au organizat o întâmpinare oficială "făcându-i-se o frumoasă primire în sala festivă a oraşului de către primarul István Lénárd"[12]. În 18 aprilie 1919, la Satu Mare a venit şi generalul Alexandru Constantinidi, care a depus multe eforturi în sensul organizării şi instituirii administraţiei române în aceste zone. În ziua de 22 aprilie 1919, avocatul Augustin Ferenţiu a fost numit primar al oraşului Satu Mare. În 27 aprilie 1919, la Carei, Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului Dirigent, împreună cu Alexandru Racoţi Filip, au preluat prefectura regiunii Satu Mare.

În condiţiile succesului militar al armatei române în zona Sătmarului, în 18 aprilie 1919, Divizia Secuiască se retrage pe linia Seini-Tăşnad-Barcău, pentru ca în 20 aprilie comandamentul ei să părăsească Satu Mare, iar divizia s-a retras pe linia Nyírbátor-Mátészalka-Debrecen. În 24 aprilie 1919, generalul Constantin Presan, a trimis o scrisoare comandantului Diviziei Secuieşti, Kratochwill, în care îi comunică faptul că armata română nu consideră Divizia sa ca fiind o unitate comunistă, motiv pentru care românii nu doresc o confruntare militară cu acesta dacă depune armele. Astfel, la 27 aprilie, Divizia Secuiască, mai precis 4.000 de soldaţi şi 4.000 de ofiţeri maghiari se predau Diviziei a 2-a de cavaleri a armatei române[13].

Despre intrarea armatei române în regiunile sătmărene preotul romano-catolic din Cămin a notat următoarele: În miercurea mare, 16 aprilie a venit prima veste că românii au spart frontul roşu la Zalău şi urmează să ocupe Careiul. *Deja în joia mare s-au auzit focuri de tun, iar în cursul dimineţii* din *vinerea mare a venit vestea că liderii comunişti, după ce şi- au însuşit banii oficiului de finanţe şi ai fondului pentru orfani, au fugit din Carei, în locul lor revenind funcţionarii vechi.* În sâmbăta mare *înainte de masă a fost momentul cel mai confuz. Prin sat au alergat trupele roşii fugare trăgând focuri de arme. Am efectuat greu, cu cele mai mari emoţii, ritualul de sâmbătă mare, dar pe la prânz, totul s-a liniştit. Trupele române au ocupat Careiul în seara din* sâmbăta *mare, iar* în dimineaţa de Paşte au apărut şi în comuna noastră primele patrule româneşti ... *În toamnă, românii, după ce pe parcursul anului au înăbuşit comunismul din Ungaria şi au restaurat ordinea legală, au început retragerea. Atunci am sperat că se vor retrage până la Cicârlău Mare, până la linia de demarcaţie anterioară, iar noi de aici trecem înapoi la Ungaria creştină liberă, dar am fost dezamăgiţi* că noua *graniţă a fost trasă după Berveni între Halmostanya* şi *Tiborszállás,* şi *astfel am rămas sub imperiul român...*[14]

---

[10] Idem.

[11] Lucian Cucuiet, *Eliberarea judeţului Satu Mare (aprilie 1919). Aspecte inedite din biografia col. Paulian Constantin (1874-1919)*, în „Satu Mare, Studii şi Comunicări", XIV, 1997, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, p. 229.

[12] *Ibidem.*, p. 230.

[13] Fráter Olivér, *A Székely Hadosztály és Dandár rövid története (1918-1919) Tanulmányok a XIX-XX századi történelemből.* In. Zeidler Miklós (coord.), "A 2001. május 21-22-én tartott történész doktorandusz konferencia előadása", Kaposvár, ELTE BTK, 2002, p. 161.

[14] Parohia romano-catolică Cămin, neinventariat.

În *Historia Domus* din Turulung există câteva informații și despre organizarea militară defensivă din partea de vest a comitatului Satu Mare. Aflăm astfel că *frontul a fost în jurul orașului Seini. Observatorul cu telefon a fost instalat în turnul bisericii din Livada*[15]. Dar, în sâmbătă mare efectivele secuiești au fost nevoite să *fugă înspre Satu Mare din fața puterii covârșitoare a trupelor române. Era chiar sfințirea apei de sâmbătă mare când în biserică au apărut trei preoți fugari: Horváth György din Iojip, Almási Péter din Livada, Taulvetter János, preot din Sein, și Szilágyi, pastorul român din Iojib. Românii au putut acum înainta spre Satu Mare fără rezistență. Panica a izbucnit și în satul nostru, crezându-se că vin și aici și că vor începe* să mâne vitele de pe pășune. Femeile s-au adunat plângând în *hohote în jurul bisericii. Vestea însă s-a dovedit exagerată, iar în scurt timp spiritele s-au calmat și noi am putut oficia în liniște învierea. Mai târziu, în Turulung au apărut doar jandarmi români ocupând locul celor vechi*[16].

În primăvara anului 1919, și preotul din Tiream notează în *Historia Domus* câteva rânduri despre intrarea armatei române și despre instalarea administrației românești, exprimându-și destul de clar părerea despre aceste evenimente. *Câteva luni mai devreme, în sâmbăta mare, a intrat armata română. Pentru un timp au tolerat vechea conducere deoarece nu au avut funcționari pregătiți* și *instruiți, dar în scurt timp pur* și *simplu au fabricat intelectuali români organizând cursuri intensive* și *i-au schimbat repede pe vechii funcționarii de încredere cu oameni incompetenți*[17].

4. Concluzii

Situația politică, socială, economică și militară din Ungaria de la finalul primului război mondial s-a resimțit și pe teritoriul comitatelor Satu Mare și Ugocea, provocând panică și agitație în rândul comunităților maghiare de aici. Unii dintre preoții romano-catolici, în calitatea lor de conducători spirituali ai enoriașilor lor, au luat atitudine și au încercat să le explice oamenilor ceea ce se întâmplă, ce înseamnă comunismul și ce efecte poate avea asupra societății civile. Însă această implicare în viața politică a comunității a fost pedepsită prin arestare, zile de temniță și umilință publică (cazul parohului din Cămin).

În însemnările lor din *Historia Domus*, preoții își exprimă în mod clar propriile lor sentimente și temeri față de evenimentele care au avut la în toamna anului 1918 și primăvara lui 1919. Se remarcă dezaprobarea și nemulțumirea că la conducerea țării au ajuns comuniștii bolșevici. Criza politică, economică și militară îi determină să privească cu îngrijorare înspre viitor. Faptul că în parohia lor apar adepți ai noii conduceri îi uimește și le provoacă sentimente de vinovăție pentru că nu au aflat mai repede informații de la Budapesta pentru a le putea explica oamenilor noua realitate politică.

Situația din armata maghiară stârnește, de asemenea, nemulțumirea și îngrijorarea preoților, sentimente exprimate cât se poate de clar în rândurile *Historiei Domus*. Pentru atmosfera creată ei învinovățesc noua conducere politică a Ungariei, dar mai ales pe evrei care erau văzuți ca principali exponenți ai comunismului bolșevist.

Intrarea armatei române pe teritoriul comitatului Satu Mare a fost percepută, în general, ca fiind o acțiune pașnică. În unele localități vestea că românii vor ocupa aceste zone a stârnit panică în rândul populației maghiare și șvăbești, ea temându-se că se vor realiza rechiziții de animale și hrană, însă aceste temeri au dispărut curând. Odată cu sosirea armatei române, comuniștii maghiari și gărzile roșii au fugit, de multe ori, luând cu ei și ultimele resurse financiare ale localităților.

[15] Parohia romano-catolică Turulung, neinventariat.

[16] Idem.

[17] Parohia romano-catolică Tiream, neinventariat.

Este interesant faptul că în rândurile *Historiei Domus* a celor patru localități analizate, preoții povestesc despre agitația produsă de fuga comuniștilor, de panica stârnită de zvonurile despre venirea armatei române și ordinea cu care soldații români își ocupă noile posturi. Doar preotul din Foieni pomenește despre raidurile de jaf care s-au abătut asupra populației maghiare pe tot parcursul anului 1919.

Cert este însă că toți cei patru preoți au văzut că intrarea armatei române a fost principalul motiv pentru care comuniștii maghiari și gărzile roșii au fugit în dezordine din această regiune. Toți și-au exprimat însă dezamăgirea că după căderea bolșevismului, Sătmarul a rămas în componența României și nu a revenit în componența Ungariei „creștină și liberală". Organizarea noii administrații românești a fost criticată dur de către preotul din Tiream, el exprimându-și dezacordul față de pregătirea noilor funcționari.

Este evident faptul că relatările din *Historia Domus* aduc informații prețioase despre evenimentele de la finalul anului 1918-începutul lui 1919 și despre atmosfera care domnea în comunitățile maghiare din comitatele Satu Mare și Ugocea din acea perioadă. Ele scot în lumină o altă percepție a evenimentelor, cea a omului simplu care le observă din exterior, dar și cea a preotului care se simte responsabil pentru parohia sa. Un alt aspect interesant este acela că povestirile prezintă percepția asupra acestei perioade a comunităților romano-catolice, comunități majoritar maghiare și șvăbești, care au avut alte sentimente și idealuri față de românii sătmăreni.

Paula Virag
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
pcvirag@yahoo.com

MAREA UNIRE REFLECTATĂ ÎN PRESA MAGHIARĂ SĂTMĂREANĂ ÎN 1918

Norbert LŐRINCZ

Abstract: *(The Great Union reflected in the Hungarian press from Satu Mare during 1918) The current study will focus on the effects that took place in Satu Mare city and County before and after the Grand Unification proclamation that took place in Alba Iulia in 1918 on the 1st of December.*
This article will focus mainly on the description and illustration of this event in the local media, analyzing the reaction of the Hungarian population of the city and county about this endeavor.
The main newspapers on which we will focus on are the following, „Szamos, Szatmár és vidéke, Szatmári Hírlap, Szatmári Újság, Szatmári Gazda"
The study of these newspapers shed an interesting light on the events that took place after the chaotic days following the armistice in November of the same year. The newspapers have indicated within their articles that the Hungarians all desired peace however they feared the events that will follow, after the signing of the armistice. It is also very important to note that the events that took place in Alba Iulia on the 1st of December were not that well covered in the local Hungarian press. This may be due to the reasons that, newspapers were not scheduled to be released on the exact day of the 1st of December 1918 or simply due to the fact that the Hungarians even after the event took place did not grant a major significance to this General Grand Assembly and awaited the results of the peace treaties that were yet to come.
This article therefore will try and analyze various newspaper topics about our subject in question and will conclude if the local Hungarian press was simply not that impressed about the Grand General Assembly that took place in Alba Iulia and misinterpreted this catalyst of an event that will set the tone for the peace treaties deciding the fate of the events of the Great War.

Keywords: *Unification, Local Press, Alba Iulia, World War I, Satu Mare, Hungarians, Romanians.*

Articolul de față este menit să analizeze presa maghiară locală din perioada Marii Uniri, mai exact lunile noiembrie, decembrie și ianuarie, astfel încât să putem puncta cât de important a fost pentru cotidianul local maghiar acest eveniment, câte pagini sau articole i-au alocat și, desigur, în ce nuanță au surprins Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

Evenimentele Marelui Război Mondial au schimbat complet harta politică a continentul european. Războiul Mondial a avut efecte majore și asupra României care dorea să își îm-

plinească obiectivul politic şi strategia ei naţională de a unii toate teritoriile locuite de români. Decizia ţării de a nu intra în război în anul 1914 a fost o decizie strategică. Puterile Centrale, conform tratatelor încheiate cu România, o obligau să intre în război de partea lor, fapt care însă nu s-a întâmplat pentru că România a decis să rămână neutră şi să monitorizeze evenimentele şi mişcările militare din vecinătatea ei. Din punct de vedere geostrategic şi geopolitic România a luat o decizie înţeleaptă.

După primii doi ani de Război Mondial, a devenit din ce în ce mai clar pentru România că va trebui să participe la acest război ca şi beligerantă pentru a reuşi să-şi îndeplinească obiectivul politic de unire a tuturor românilor.

Anul 1916 a reprezentat anul în care România a decis să intre în Război de partea Antantei, urmărind aşadar obiectivul de unificare naţională, punând un mare accent pe soarta Ardealului.

Cei doi ani de război şi-au pus amprenta şi pe viaţa politico-economică românească. Ei au reprezentat o perioadă grea pentru România, perioadă în care ideea de Mare Unire naţională părea sumbră din cauza evoluţiei războiului, dar cert este că roata istoriei s-a învârtit în favoarea Antantei care în anul 1918 ieşit învingătoare datorită intrării de partea sa a Statelor Unite ale Americii.

Articolul nostru nu şi-a propus să prezinte evenimentele Primului Război Mondial, dar a fost important să facem o scurtă introducere referitoare la evenimentele acestuia, înainte să trecem în revistă evenimentele locale, regionale şi desigur să analizăm presa locală maghiară sătmăreană din perioada Marii Uniri.

Anul 1918 a marcat începutul şocurilor istorice pentru minoritatea maghiară din Ardeal, care a încheiat Războiul Mondial de partea învinsă, ştiind că din această înfrângere vor rezulta şi consecinţe devastatoare, printre care şi destrămarea monarhiei dualiste austro-ungare care domina regiunea Europei Centrale atât din punct de vedere militar, cât şi economic. După război acest mare actor geopolitic a dispărut de pe harta politică.

În continuare ne vom concentra strict în a prezenta presa scrisă care este analizată pe parcursul lucrării. Trebuie menţionat faptul că, am dorit să alegem un număr cât mai mare de ziare locale şi strict cotidiene maghiare pentru a putea arăta similaritatea, eventual disimilitudinea dintre ele în prezentarea Marii Uniri. Desigur, limitele acestui articol constă în faptul că nu am reuşit să analizăm toate ziarele existente din aceea perioadă pe plan local. O altă limită a acestei cercetări constă în faptul că au fost alese numai ziarele maghiare, cele şvăbeşti au fost omise. Ar fi fost interesant să vedem şi partea şvăbească, dar poate într-un viitor articol vom ameliora această lipsă a cercetării noastre.

Aşadar ziarele analizate sunt următoarele: *„Szamos"*, *„Szatmár és Vidéke"*, *„Szatmári Hírlap"*, *„Szatmári Újság"*, *„Szatmári Gazda"*.

Metodologia folosită a fost foarte simplă. Am urmărit cât de des a fost menţionată Marea Unire din Alba Iulia după data de 1 Decembrie. Totodată ne-am uitat la cantitatea materialului, adică cât de voluminoasă a fost menţionarea acestui eveniment politic. De asemenea, am dorit să încercăm să subliniem şi tonul în care este menţionat acest eveniment de mare importanţă istorică pentru români.

Cotidianul politic maghiar, *„Szamos"*, este unul dintre cele mai vechi ziare locale ale Sătmarului, primul număr fiind publicat încă din anul 1869, continuându-şi activitatea chiar şi în perioada interbelică până în anul 1944. În ziua de 1 Decembrie 1918, ziarul *„Szamos"* menţionează foarte scurt evenimentul ce a avut loc la Alba Iulia, mai precis consemnează într-o frază că radioul cu emisiuni politice din Budapesta *„Politikai Rádió"* atrage atenţia asupra faptului că trenul care ducea delegaţia românească la Alba Iulia a fost atacat de nişte indivizi necunoscuţi care doreau ca delegaţia să fie oprită şi să nu ajungă la destinaţie. Guvernul, conform emisiunii

radio, va lua toate măsurile necesare ca ordinea să fie restabilită[1]. Acesta este aşadar singura ştire din data de 1 decembrie în care ziarul „*Szamos*" menţionează Marea Adunare Naţională la Alba Iulia, fiind doar o relatare indirectă.

În 3 decembrie a fost din nou menţionată Adunarea Naţională de la Alba Iulia, de data aceasta în mod direct. Fragmentul respectiv a fost amplasat pe prima pagină. Examinarea situaţiei de către „*Szamos*" nu era una vastă, fapt ce ridică un semn de întrebare fiindcă *ziarul* se mândrea a fi un cotidian politic. În acest scurt fragment a fost raportat că armatele române urmau să ocupe teritoriile aflate în discuţie până la linia de demarcaţie, conform înţelegerii cu Antanta. Era vorba despre de o operaţiune care va dura două săptămâni şi vor fi ocupate, conform înţelegerii, cele 26 de comitate. Este interesantă maniera de obiectivitate în care această veste este prezentată în presa locală maghiară sătmăreană. Tot în acest scurt fragment a fost menţionat şi faptul că noul guvern român din Ardeal va fi format în ziua de luni, iar preşedinte şi ministru de interne va fi Pop Csicsó István (Ştefan Cicio Pop), ministru de externe al noului guvern va deveni Iuliu Maniu, iar ministerul de cultură va fi Vasile Goldiş. Guvernul va avea sediul provizoriu în Sibiu[2]. Este important să remarcăm faptul că şi de data aceasta articolul este obiectiv. Se pare că încă populaţia maghiară nu acorda atenţia necesară acestui eveniment politic ce a avut loc la Alba Iulia. Însă în acest număr al ziarului apar şi articole care menţionează că sunt teritorii unde deja au izbucnit proteste împotriva proclamaţiei şi a deciziilor luate la Alba Iulia[3].

Următorul ziar analizat a fost cotidianul săptămânal numit „*Szatmár és Vidéke*", un alt ziar în limba maghiară foarte vechi din regiunea aflată în atenţia noastră. Era, ca şi *Szamos*, un cotidian politic care, în anul 1918, se afla în al 35-lea an de activitate. În acest ziar evenimentele de la Alba Iulia sunt menţionate sub forma unei telegrame venite de la Budapesta care raportează despre ceea ce s-a întâmplat acolo. Este amintit discursul lui Vasile Goldiş în care se cerea ca toate teritoriile locuite de români din Ardeal şi Ungaria să se unească cu România, iar apoi în aceste regiuni să se implementeze administraţia românească pentru că ele vor aparţine României după semnarea tratatelor de pace[4]. Intelectualii români erau ferm convinşi ca aceste tratate de pace, care urmau să aibă loc între părţile beligerante, vor fi favorabile României. Datorită încrederii în succesul diplomaţiei româneşti, tonul Adunării Naţionale de la Alba Iulia a fost unul grandios şi cu cerinţe măreţe ale românilor, solicitând ca declaraţiile lor pentru autodeterminare să fie respectate de marile puteri învingătoare ale Războiului Mondial. Astfel, nu este întâmplător că se cerea respectarea punctelor wilsoniene referitoare la drepturile de autodeterminare.

Ziarul „*Szatmár és Vidéke*", din cauza fondurilor limitate, în data de 2 decembrie a avut doar două file. În cadrul lor, într-un spaţiu redus a fost menţionată Adunarea de la Alba Iulia, dar tindem să credem că şi dacă numărul filelor era mai mare, tot nu ar fi fost acordată mai multă atenţie acestui eveniment. Este subliniat însă faptul că după data de 1 decembrie, atât numerele din „*Szamos*", cât şi din „*Szatmár és Vidéke*" au început să analizeze mai pe larg acest eveniment, dar doar din punctul de vedere al impactului politic şi decizional pe care l-ar fi putut avea asupra teritoriului în discuţie, adică Ardealul.

Este într-un fel firească această neînţelegere totală a situaţiei politice creată în iarna anului 1918. Regiunea noastră cu greu a ieşit din acest război dureros care a ţinut mai mult de patru ani, epuizând nu numai resursele economice, dar şi cele spirituale şi desigur multe vieţi

[1] „*Szamos*", Ötvenedik évfolyam, 286-ik szám, Szatmár-Németi, 1918, Felelős szerkesztő: Dénes Sándor, Vasárnap, Dec. 1, p. 2.

[2] Idem, Kedd, Dec. 3, p. 1.

[3] *Ibidem.*

[4] „*Szatmár és Vidéke*", Harmincötödik évfolyam, 48. szám, Szatmár-Németi, 1918, december 2, p. 1.

omenești. Astfel, haosul din societatea civilă a fost determinat de războiul care a înconjurat viața de zi cu zi a omului obișnuit din regiunea Sătmarului.

Următorul ziar spre care ne vom îndrepta atenția este ziarul maghiar local politic și de societate numit „*Szatmári Hírlap*", un ziar săptămânal care a evitat în mod neintenționat data de 1 decembrie, din cauza faptului că apărea odată pe săptămână[5]. Interesant este că în paginile sale se omite complet menționarea evenimentul în discuție, însă așa cum am observat și în celelalte ziare, încep să apară fragmente și paragrafe care pun sub semnul întrebării viitorul maghiarilor după eșecul participării în Primul Război Mondial. Este de remarcat și nota deprimată a articolelor care abordează viitorul dificil al poporului maghiar. Totodată se observă și accentul deosebit acordat confesiunii catolice din Satu Mare și viitorul ei în regiunea noastră, existând chiar articole în numărul următor, apărut în 12 decembrie 1918, care dezbat problematica autonomiei bisericii catolice din Sătmar[6].

Astfel, „*Szatmári Hírlap*" nu pune accent deosebit pe mișcarea națională românească de la Alba Iulia, dar încep să apară articole care pun sub semnul întrebării viitorul populației maghiare din Ardeal după Războiul Mondial. Trebuie menționat și faptul că ziarul fiind în proprietatea cercului literar al bisericii catolice din Satu Mare, avea interese serioase de a aborda problemele acestei confesiuni și de a oferi sprijin moral în anvergura politică ce înconjura biserica catolică.

Cotidianul următor pe care acest studiu și-a propus să îl analizeze pe scurt în ceea ce privește tema noastră de cercetare, este „*Szatmári Ujság*", ziar independent politic local maghiar editat de Dr. Havas Miklós și Szalánczy József[7].

Din nefericire acest lucru nu a putut fi realizat din cauza faptului că luna noiembrie a fost ultima lună a anului 1918 pe care am avut-o la dispoziție să ne efectuăm cercetarea. Astfel, nu vom putea compara acest ziar în mod direct cu celelalte cotidiene locale maghiare menționate mai sus în articol nostru. Dar, în mod indirect, putem remarca următoarele caracteristici: „*Szatmári Ujság*" este un ziar maghiar local care pune vehement accent pe evenimentele legate de război și de mișcările politice interne și externe analizând frecvent în articole spațioase evoluția războiului și perioada care urma după armistițiul semnat de părțile beligerante[8].

Ultimul ziar pe care îl vom menționa pe scurt în articolul nostru este un ziar care face o ruptură față de celelalte pe care le-am analizat până acum. Este vorba despre ziarul „*Szatmári Gazda*", ziarul oficial al Asociației Economice a comitatului Satu Mare, în maghiară *Szatmármegyei Gazdasági Egyesület.* Cotidianul economic era preocupat de situația agricultorilor și a economiei din județul nostru[9]. El evita în mod direct subiectele politice, dar a atras atenția asupra faptului că deciziile politice vor avea consecințe severe asupra vieții economice de zi cu zi a sătmăreanului care trăia din agricultură. Este foarte important că acest ziar a apărut în fiecare zi de sâmbătă. Astfel, el era activ în perioada în care a avut loc Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. În 30 noiembrie 1918 „*Szatmári Gazda*" a publicat un număr cu un total de patru pagini în care se atrăgea atenția asupra pericolelor cu care gospodarii maghiari din regiune se confruntă odată cu terminarea războiului și îndemnă la mărirea producției pentru combaterea sărăciei[10].

Ziarul nu va pune un accent deosebit asupra evenimentului politic pe care lucrarea de față îl cercetează, dar este de remarcat tonul pe care îl are în ianuarie 1919, după ce evenimen-

[5] „*Szatmári Hírlap*", XXVII. évfolyam, Szatmár-Németi, 1918. december 5, 49. szám, p. 1-2.
[6] *Ibidem*, Szatmár-Németi, 1918. december 12, 50. szám, p. 1-2.
[7] „*Szatmári Ujság*" II. évfolyam, 270. szám, Szatmár, 1918, november 12, p. 1.
[8] „*Szatmári Ujság*", II. évfolyam, 270. szám, Szatmár, 1918, november 12, p. 2.
[9] „*Szatmári Gazda*", X. évfolyam, Szatmár, 1918, nov. 30, 20. szám, p. 1-4.
[10] *Ibidem.*

tele de la Alba Iulia au arătat clar dorința românilor de a se unii cu România și ruptura totală față de Ungaria și fostul Imperiul Austro-Ungar.

În prima ediție a anului 1919 din data de 4 ianuarie 1919, este din ce în ce mai clară situația grea în care maghiarii din regiune se aflau după încheierea tratativelor de pace. Ziarul atrage atenția asupra faptului că s-a purtat un război dureros și poate că nu s-a făcut suficient în ceea ce privește producția economică pentru a schimba soarta războiului[11]. Este vizibil sentimentul de pierdere a războiului și de viitor neclar pentru populația maghiară a Sătmarului.

Concluzionând cercetarea noastră putem spune că este de remarcat faptul că ziarele locale maghiare, pe parcursul lunii decembrie 1918, nu au acordat o mare importanță evenimentului de la 1 Decembrie din Alba Iulia. Deși intenția românească era clară (s-a proclamat dreptul la autodeterminare și unirea cu România), în mod ciudat presa maghiară locală sătmăreană nu a dat importanță acestui eveniment.

Desigur, acest lucru poate fi ambiguu din mai multe motive. În primul rând presa locală era încă preocupată de negocierile pe plan european care înconjurau armistițiile semnate în Europa între părțile beligerante. Astfel, din punctul de vedere al presei locale maghiare, Adunarea de la Alba Iulia era mascată de evenimente cu importanță mai mare pe plan continental. În al doilea rând, să nu uităm nici de faptul că presa era cenzurată din cauză stării de război. Deși armistițiile au fost semnate, restricțiile privind libertatea presei au fost menținute. Cenzura de război a continuat să existe și nu a dispărut de la o zi la alta. În ultimul rând să nu uităm nici de faptul că populația era încă foarte sensibilă la acest subiect, iar conducerea maghiară dorea ca să mențină ordinea și pacea pentru a avea șanse mai bune la negocierile care urmau după încheierea războiului. Este plauzibilă și intenția de a păstra liniștea și de a nu genera frică în rândul populației maghiare a Sătmarului, considerându-se că această știre ar putea determina un val de emigrare.

Ziarele analizate: „*Szamos*", „*Szatmár és Vidéke*", „*Szatmári Hírlap*", „*Szatmári Újság*", „*Szatmári Gazda*" au un lucru comun: în anul 1918, în special în luna decembrie, nu au dedicat mult spațiu evenimentului din Alba Iulia din 1 decembrie, dar odată cu intrarea în anul următor, în ianuarie 1919, observăm o schimbare în tonul abordării problemei realizând seriozitatea situației cu care se confruntă populația maghiară sătmăreană. Această schimbare de ton va fi folosită în referințele la Adunarea Națională din Alba Iulia din 1918, mai ales în perioada tratativelor de pace când se formulau cerințele popoarelor care trecuseră prin război. Totodată aceste ziare nu vor ezita să sublinieze importanța acestui eveniment, dar în scopul de a cere garantarea drepturilor minoritare ale maghiarilor din regiunea Partium și Ardeal așa cum se declarase la Alba Iulia. Faptul acesta era de înțeles deoarece populația maghiară din regiunea noastră trebuia să se obișnuiască cu administrație românească și cu noua situația politică generată de finalizarea Războiului Mondial.

Tratatele de pace care vor începe în primăvara anului 1919 și vor fi finalizate în vara anului următor, au concretizat această nouă situație politică creată în Ardeal după Primul Război Mondial, care a fost dorită și proclamată de români la Adunarea Națională de la Alba Iulia, realizând astfel obiectivul lor politic-național de unire cu România.

Lőrincz Norbert
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
lorinczn9@gmail.com

[11] „*Szatmári Gazda*", XI. évfolyam, Szatmár, 1919, jan. 4, 1 szám, p.1-4.

Ötvenedik évfolyam. 286-ik szám. Egyes szám ára 20 fillér.

SZAMOS

Politikai napilap.

SZATMÁR-NÉMETI, 1918. VASÁRNAP, DEC. 1.

Jánossy államtitkár a polgármesteri állás betöltéséről

Milyen lesz a közigazgatás reformja

A Habsburgok vád alá helyezése

Nikitát detronizálták

Idegen csapatok előnyomulása

Lapunk mai száma 6 oldal.

Egyes szám ára 20 fillér.

SZAMOS

Politikai napilap.

SZATMÁR-NÉMETI, 1918. KEDD, DEC. 3.

Hivatalos jelentés a csehek és románok előnyomulásáról

Budapesti tárgyalások a fegyverszüneti szerződés végrehajtásáról

A tót nemzetőrök höstette Rózsahegyen

A román nemzetgyűlés

A Károlyi-párt egyesült a köztársasági párttal

Besztercebánya tiltakozik Magyarországtól való elszakítása ellen

Lapunk mai száma 4 oldal.

Harmincötödik évfolyam. — 48. szám. Szatmár-Németi, 1918. december 2.

SZATMÁR ÉS VIDÉKE

Hétfői Ujság

Politikai lap.

Uj kulturprogramm.

Táviratok.

HIREK.

Lapunk egyes száma 20 fillér.

XXVII. évfolyam. Szatmár-Németi, 1918. december 5. 49. szám

SZATMÁRI HIRLAP

POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI LAP

Zászlóbontás előtt.

A szatmári kath. gimnáziumról.

Pénz, bő és erő — szén nélkül.

CONTRIBUȚIA TĂȘNĂDENILOR LA REALIZAREA MARII UNIRI. CONTEXTE CULTURAL ISTORICE[1]

Diana KINCES

Abstract: *(Contributions of the people from Tășnad to the achievement of the Great Union from 1918. Cultural and historical contexts) The Romanian unity, made on 1 December 1918, comes from the past, but sends us with generosity to the future. A century ago, in the grace year 1918, all the vital energies of the Romanian people were brought together to form the Great Romania. The decisions taken by the Romanian nation, through its most authorized representatives, democratically elected and reunited in Chișinău, Cernăuți and Alba Iulia, have marked forever the destiny of our nation. Romania did not reformed itself then, but it was actually found between its natural borders, bringing under the protection of the same state the majority of Romanians, for the first time in history The moment of 1 December 1918 was not a sudden outbreak of patriotism for the Romanians in the Tășnad area, it was prepared long ago, by important events and actions that contributed to the achievement of national unity: participation in the Blaj Assembly in March 1848 (Ioan Pop Suduranu, Demetrius Coroianu jr.), the activity of Astra's XIth department in the area of Tășnad and Șimleu, which was already functioning in 1870, the memorandum movement of 1892 (priest Antoniu Băliban, lawyer Andrei Cosma, Vasile Mureșan, Augustin Ossian, Demetriu Coroianu jr etc.), the fruitful activity of the Astra department of Tășnad starting with 1907, the establishment of the Romanian bank Vulturul (Eagle) of Tășnad.*

The Romanians from the electoral circle of Tășnad gathered on November 22, 1918 and they form the Romanian National Council from Tășnad who delegate 5 members to represent the Tășnad electorate at the Romanian National Assembly in Alba Iulia. The participants from Tășnad to the Alba Iulia Grand Assembly were law delegates and substitute delegates, representatives of the Tășnad electoral circle, and representatives of the villages and of the Sălaj's teaching staff. They had the privilege of being in the middle of the events and living such an event marked not only the lives of their contemporaries but also their successors, the generations to come.

Keywords: *Great Union, 1918, Alba Iulia, Tășnad, delegates, centenary.*

Unitatea românească, înfăptuită la 1 Decembrie 1918, vine din trecut, dar ne trimite, cu multă generozitate, spre viitor. Acum un secol, în anul de grație 1918, s-au coalizat toate energiile vitale ale poporului român spre a forma România Mare, România întregită. Deciziile

[1] Lucrarea reprezintă un fragment din Diana Kinces, Anca Deaconu, Tășnad-O sută de ani în 100 de imagini, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2018.

luate de națiunea română, prin reprezentanții săi cei mai autorizați, aleși în chip democratic și reuniți la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, au marcat pentru vecie destinul poporului nostru. România nu s-a întregit atunci, ci, de fapt, s-a regăsit între frontierele sale firești, reunindu-i sub ocrotirea aceluiași stat, pentru prima oară în istorie, pe majoritatea românilor[2].

Acum 100 de ani, românii din toate colțurile țării înfăptuiau pași hotărâtori pentru realizarea idealului unității și libertății naționale. Cu entuziasm și inimi însuflețite de dragoste de țară, românii au venit să dea mână cu mână pentru o Românie unită.

După terminarea Primului Război Mondial, clasa politică și poporul român au reușit să valorifice contextul mișcării de eliberare a popoarelor din Europa, consfințind propria eliberare și unire, în „Rezoluțiunea Adunării Naționale de la Alba Iulia".

Cei care au văzut cu ochii lor înfăptuirea acestui vis de veacuri, au pierit purtând în inimi fiorul libertății, iar, pentru generațiile următoare, Unirea de la 1918 a devenit o frumoasă lecție de istorie, de ale cărei beneficii - libertatea și apărarea identității naționale a românilor și a altor etnii transilvănene - ne bucurăm, uneori fără a le aprecia.

Mișcarea culturală românească a reprezentat un factor deosebit în procesul emancipării naționale și politice a românilor transilvăneni, având un rol covârșitor de afirmare și consolidare a conștiinței politice și naționale. Apărarea culturii și limbii naționale, a învățământului și a credinței strămoșilor a fost ideea fundamentală care a străbătut întreaga mișcare culturală românească din epoca modernă.

Momentul 1 Decembrie 1918 nu a fost o izbucnire bruscă de patriotism pentru românii din zona Tășnadului, el a fost pregătit cu mult timp înainte, de evenimente importante și acțiuni care au contribuit la realizarea unității naționale: participarea la *Marea Adunare de la Blaj*, din martie 1848 (Ioan Pop Suduranu, Demetriu Coroianu jun.), *activitatea despărțământului XI al Astrei* din zona Tășnadului și a Șimleului, care funcționa deja în 1870, *mișcarea memorandistă din 1892* (preotul Antoniu Băliban, avocatul Andrei Cosma, Vasile Mureșan, Augustin Ossian, Demetriu Coroianu jun. etc.), fructuoasa activitate a *despărțământului tășnădean al Astrei începând din anul 1907*, înființarea *băncii românești Vulturul din Tășnad*[3].

Întreaga evoluție a mișcării naționale românești tășnădene și-a aflat momentul culminant în toamna anului 1918, prin adeziunea și integrarea nemijlocită în organizarea, pregătirea și desfășurarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, în acord cu directivele și apelurile Consiliului Național Român Central. Conform acestor directive s-a început constituirea gărzilor naționale și a consiliilor naționale locale, Consiliul Național Român Central lansând în 20 noiembrie 1918 convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia.

Impresionantă în această privință a fost adunarea celor peste 1500 de români din cercul electoral al Tășnadului, din 22 noiembrie 1918. Cu ocazia adunării de constituire a Consiliului Național Român cercual Tășnad, s-a dat „împuternicire comitetului de aici ca să poată delega 5 membri pentru a reprezenta cercul electoral Tășnad la Marea Adunare Națională Română din Alba Iulia"[4].

La adunarea din 22 noiembrie de la Tășnad au luat parte reprezentanții tuturor comunelor din cerc, un foarte numeros popor și aproape toți intelectualii români din cerc. Au ținut discursuri avocatul Coriolan Steer, preotul din Hotoan, Vasile Pătcașiu, protopopul din Supur, Petre Cupcea, locotenentul Ioan Matei. A fost ales consiliul executiv cercual format

---

[2] Ioan Aurel Pop, *Miracolul Marii Uniri sau "Ora astrală" a românilor*, în „Eroii Neamului", an IX, nr. 4 (33), decembrie 2017, pp. 10-11.

[3] Diana Kinces, Anca Deaconu, *Oameni ai Tășnadului*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2012, pp. 22 -63.

[4] Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004, p. 136.

din: dr. Coriolan Steer, avocat din Tășnad - președinte, iar ca membri: Domițian Cupșa - preot din Tășnad, George Filep - proprietar din Santău, Vasile Pustai - proprietar din Săuca, Teodor Mureșan - învățător din Blaja[5].

S-a stabilit ca pentru fiecare comună aferentă cercului Tășnad să se înființeze un consiliu național local format din: 1 președinte, 1 vicepreședinte, 1 notar și 10 - 20 de membri în funcție de numărul locuitorilor, precum și o gardă națională din ostași români care au sosit de pe front. Adunarea s-a încheiat cu mobilizatoarele cântece patriotice: „Deșteaptă-te române", „Hora Unirii" și „La arme"[6].

Aceste adunări de constituire a Consiliilor Naționale Române, precum și hotărârile lor au demonstrat faptul că, pornite fiind dintr-o profundă responsabilitate politică și justețe istorică au recunoscut egalitatea, drepturile celorlalte naționalități conlocuitoare din această parte a țării. Este ceea ce reiese din hotărârile adunării românilor din Craidorolț: „Că dorește pace, liniște, bunăînțelegere și frățietate cu toți concetățenii noștri de alte limbi și religiuni"[7].

Delegații din sudul județului Satu Mare, pe atunci parte din județul Sălaj, s-au întrunit la Tășnad. „La 29 noiembrie 1918 - relatează Vasile Pătcașiu - am plecat la Alba Iulia. M-am dus cu căruța până la Tășnad. Acolo împreună cu ceilalți delegați, am luat trenul spre Zalău". După cum reiese din mărturia lui Traian Sălăjan din Hotoan, care l-a însoțit pe Vasile Pătcașiu, „pe drum ne-am întâlnit cu delegații altor sate românești din județul Satu Mare și Sălaj." La Jibou grupul delegaților din Tășnad s-au întâlnit cu cei din Baia Mare și sub conducerea octogenarului George Pop de Băsești s-au îndreptat spre Cluj. Pe vagon era scris „Marmația"; „Țara Oașului", „Sălajul", „Trăiască România Mare". Drumul până la Cluj a fost triumfal, pe tot parcursul drumului intonându-se cântece patriotice[8].

Actul Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, privit din perspectivă istorică, rămâne un moment crucial, pentru că, așa cum atât de sugestiv sublinia istoricul Silviu Dragomir la un sfert de veac de la aniversarea Marii Uniri: „ideea de la Alba Iulia cuprinde tot ce a frământat o națiune în cursul veacurilor de restriște, povața adâncă a trecutului în aceeași măsură ca și credința neclintită în adevărurile luminoase ale lumii noi. O lecție politică de neasemuită valoare pentru toate timpurile ... ideile de atunci au fost comoara unei întregi generații, merindea cu care au pornit spre drumul învierii"[9].

Participanții tășnădeni la Marea Adunare de la Alba Iulia au fost delegați de drept și delegați supleanți, reprezentanți ai cercului electoral Tășnad, reprezentanți ai satelor din cerc și ai învățătorimii sălăjene, ei având privilegiul de a fi în mijlocul evenimentelor și de trăi un eveniment care a marcat nu doar viața contemporanilor ci și pe a urmașilor lor, a noastră și a generațiilor care vor urma.

Delegați tășnădeni la Alba Iulia

Coriolan Steer s-a născut la 11 iunie 1879 în localitatea bihoreană Santăul Mare, în familia preotului greco-catolic din Beliu, Vasile Steer și Iuliana Ardelean. Ambii părinți aveau rădăcini sătmărene, tatăl său fiind originar din Sătmărel, iar mama sa era fiica preotului George Ardelean din Terebești, fiind soră cu viitorul vice - arhidiacon al Sătmarului, Coriolan Ardelean, cel care a contribuit la „povățuirea și dirigarea băiatului întrucât acesta își pierduse tata de timpuriu"[10] când avea doar 14 ani, fiind pe atunci elev la Oradea. A avut o soră pe nume

[5] *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului unitar național român. Documente. 1848-1918*, coord. Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Doru Radosav, Sergiu Marinescu, București, 1989, pp. 482-484.

[6] Viorel Ciubotă, *op.cit.*, p. 121; *Unirea*, Blaj, 1 deccembrie1918, p. 4.

[7] Doru Radosav, *Sătmarul în anul Marii Uniri-1918*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2018, p. 77.

[8] *Ibidem*, p. 105.

[9] *Ibidem*, p. 109.

[10] Direcția Județeană Sălaj a Arhivelor Naționale, Fond *Colecția personală Ioan Ardeleanu Senior*, Ioan

Veturia, care s-a căsătorit cu preotul Iuliu Patachi - Văleanu din Vezendiu. A urmat studiile gimnaziale și primele trei clase de liceu la Liceul Premonstratens din Oradea. Cursurile ultimei clase de liceu le-a frecventat la Beiuș, la Liceul Samuil Vulcan, absolvind în anul 1897. Dintre colegi îi amintim pe dr. Victor Bolchiș și viitorii preoți greco catolici sătmăreni: Iosif Demian senior, Ioan Aluașiu, Vasile Baști, Petru Herczeg, Pompiliu Vasile Tămaș, Victor Mărcuș. S-a bucurat în anul petrecut la Beiuș de stipendierea cu pâine din fondul „Samuil Vulcan", acordat în calitate de orfan[11].

În anul 1897 a început să studieze dreptul la Academia din Oradea. Ca și student orădean, Coriolan Steer era un participant activ al cercurilor românești, implicându-se și în diferitele manifestări artistice prilejuite de anumite sărbători. Astfel el a jucat în câteva piese scrise de Iosif Vulcan: „Gărgăunii dragostei", alături de Viora Ignat, Cornelia Marchiș, Marieta Iernea, fiicele unor merituoși preoți sătmăreni[12], sau în piesa „Ploaie cu soare" interpretată cu ocazia înființării despărțământului Astrei la Beiuș, în august 1898[13]. Din păcate, datorită manifestării atitudinii sale românești, el chiar a fost eliminat din cadrul Academiei orădene[14].

În anul 1899 frecventa cursurile universității din Cluj. În acei ani, sentimentul de dragoste pentru Avram Iancu, cel care simboliza lupta pentru eliberare națională, devenise predominant în rândurile tinerilor intelectuali clujeni. Pe de altă parte, ministrul de interne ungar oprise o colectă pornită printre români, în vederea ridicării unui monument dedicat "Craiului munților". În noaptea dintre cele două veacuri istorice, 31 decembrie 1899 spre 1 ianuarie 1900, trei tineri studenți români au depus pe mormântul marelui revoluționar o cunună de lauri cu o placă lată în tricolor românesc, având inscripția „Tinerimea română, lui Avram Iancu. Dormi în pace, noi veghem". Acești tineri erau Ioan Scurtu, George Novacovici și viitorul avocat din Tășnad, Coriolan Steer. Toți trei au fost eliminați din cadrul facultății din Cluj și condamnați, procesul prelungindu-se de-a lungul anilor, trezind în acest timp un puternic val de simpatie în rândurile românilor[15].

Budapesta este cel de-al treilea oraș în care tânărul Coriolan Steer a studiat dreptul și unde și-a și susținut doctoratul, în 26 septembrie 1903. După absolvire și-a făcut stagiatura în Beiuș, în biroul avocatului Ioan Ciordaș și apoi în Arad în biroul avocatului Ștefan Cicio Pop[16]. La insistențele preotului George Stanciu și a primpretorului Oros Vasile, s-a stabilit la Tășnad, deschizându-și „cancelarie advocațială"[17], afirmându-se ca unul dintre cei mai activi membri ai intelectualității românești implicați în emanciparea națională.

La alegerile generale din 1906 a candidat ca reprezentant al românilor din electoratul cercului Tășnad, dar la presiunile inimaginabile ale autorităților, nici unul din candidații românilor nu au reușit să fie aleși (în același an au candidat și Al. Vaida - Voievod, Constantin Lucaciu etc.).

A fost unul dintre semnatarii convocării adunării de protest împotriva legii inițiate de ministrul Appony Adalbert, prin care se încerca maghiarizarea forțată a învățământului confesional românesc. Adunarea a avut loc pe data de 19 aprilie 1907, la Șimleu Silvaniei și a reprezentat o „măreață manifestațiune națională", prin care s-a cerut „se ni-să respecteză

Ardeleanu Senior, *Schița Monografică a comunei Tășnad, județul Sălaj*, 1940, ms., p. 25.

[11] Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, vol. 2, Ed. Citadela, Satu Mare, 2010, pp. 152-155.

[12] *Tribuna Poporului*, an II, Arad, 28 ianuarie 1898, nr. 19, p. 90.

[13] *Familia*, an XXXIV, Oradea, 23 august 1898, nr. 34, p. 407.

[14] DJSjAN, Fond *Colecția personală Ioan Ardeleanu Senior, loc. cit.*, p. 26.

[15] *Tribuna Poporului*, an IV, Arad, 30 ianuarie, nr. 20, p. 1 și *Tribuna Poporului*, an IV, Arad, 1 februarie1900, nr. 21, p. 3.

[16] DJSjAN, Fond *Colecția personală Ioan Ardeleanu Senior, loc. cit.*, p. 26.

[17] *Revașul*, an III, Cluj, 4 februarie 1905, nr. 5, p. 21.

drepturile cele mai firești ce ni-să cuvin". La adunare a participat întreaga suflare românească din Sălaj, în frunte cu elita ei reprezentată de Gheorghe Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român, Alimpiu Barboloviciu, vicarul Silvaniei, Gheorghe Pop de Oarța, Victor Deleu, Ioan Suciu, Andrei Cosma, Nicolae Munthiu, Vasile Pătcaș, Coriolan Meseșan etc.[18].

În ceea ce privește legăturile sale cu ASTRA, a fost printre cei mai activi membri. În mai 1906 i s-a propus din partea Astrei să organizeze noul despărțământ Tășnad al Asociațiunii[19]. În 16 noiembrie 1906 s-a înființat noul despărțământ ce cuprindea 22 de localități din cercul Tășnad care până atunci aparținuseră de despărțământul sălăjean - chiorean al Astrei. Avocatul Coriolan Steer a fost numit notar al despărțământului, Demetriu Coroianu președinte și George Filep casier, înscriindu-se nu mai puțin de 45 de membri[20].

În cadrul primei adunări generale, ținută în 14 iulie 1907 la Santău, „tânărul și destoinicul advocat din Tășnad, acest „spiritus movens" al celor mai multe acțiuni culturale de aici"[21], a propus înființarea unei biblioteci, „fără amânare" și realizarea unui abonament la 10 exemplare din revista populară a Astrei, „Țara Noastră"[22]. Anul următor, în 8 martie, avocatul Steer face apel la Comitetul Central al Astrei pentru constituirea unei biblioteci populare la Unimăt, acolo unde urma să se țină în 1908 a doua adunare cercuală. În 27 iunie 1908 tânărul avocat este înștiințat că s-a hotărât expedierea cărților cerute pentru înființarea bibliotecii. Astfel că în 2 săptămâni de la primirea acestei adrese, pe 13 iulie 1908 Coriolan Steer primește un colet cu 132 de exemplare din cărțile editate de asociație, precum și 387 numere din revista „Țara Noastră", pentru a fi împărțite poporului sau pentru constituirea de biblioteci populare. Ca secretar al Astrei el este permanent preocupat de îmbogățirea fondului de carte[23].

Coriolan Steer a avut un rol deosebit și la constituirea Băncii „Vulturul" din Tășnad, înființată în 12 martie 1908: „Meritul principal la înființarea „Vulturului", a acestei nouă fortărețe, chemate a fi razimul tuturor intereselor românești din acele părți mărginașe ale Românismului îi revine d-lui Dr. Coriolan Steer"[24]. În lista membrilor fondatori se regăsesc preoți, avocați, învățători, proprietari, dar și simpli țărani, economi cum li se spunea în limbajul epocii, țărani harnici. Astfel îi regăsim pe: Ștefan Cicio Pop, deputat dietal în acel an (surprinzător, dar viitorul om politic român, rămas orfan de mic, a fost crescut în casa unchiului său, canonicul greco-catolic Vasile Pop, fost preot în parohia Santău), Coriolan Ardelean (arhidiacon la Carei), Grigore Pop (paroh la Unimăt), Demetriu Coroian jun., (preot la Santău), Vasile Pătcașiu (preot la Hotoan), Ioan Lobonțiu (paroh la Sărăuad), Vasile Sfura (preot la Blaja), Vasile Hoblea (preot la Cig), Patriciu Lobonțiu (preot la Silvaș), Paul Nodiș (capelan la Silvaș), Vasile Mureșan, George Filep, Ioan Trufașiu, învățătorii Grigore Rus (Tășnad) și Teodor Mureșan (Blaja), proprietarii George Pop de Băsești, Vasile Pustai (Săuca), George Molnar (Tășnad), Ioan Filip (Santău), George Pop, Vasile Plosca etc.

Coriolan Steer a fost și un binefăcător și susținător al bisericii românești, el fiind unul dintre cei care au opus rezistență anexării parohiei în anul 1914 la dieceza de Hajdudorog. În anul 1922 s-a făcut iconostasul și a fost sfințită biserica, C. Steer numărându-se printre

[18] *Gazeta de Duminecă*, nr. 14, 14 aprilie 1907, p. 1; *Gazeta de Duminică*, nr. 15, 21 aprilie 1907, pp. 1-3.
[19] *Analele Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, nr. 3, mai-iunie 1906, p. 56.
[20] *Tribuna*, an X, Arad, 11 noiembrie 1906, nr. 210, pp. 4-5.
[21] Viorel Ciubotă, Ioan Viman, Adela Dobrescu, Maria Lobonț Pușcaș, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român în nord-vestul României. Documente (1862 – 1947)*, Ed. Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011, pp. 111-112.
[22] *Ibidem*, p. 108.
[23] *Ibidem*, p. 129.
[24] *Revista economică*, an X, Sibiu, 2 august 1908, nr. 31, pp. 311-312.

donatorii cei mai însemnați[25].

Dar cel mai important act din viața și activitatea avocatului tășnădean îl reprezintă contribuția sa la realizarea marelui act al unirii de la 1 Decembrie 1918. Astfel, la 22 noiembrie 1918, în sediul băncii Vulturul din Tășnad a avut loc constituirea Comitetului Național Român Tășnad, un mare rol în pregătirea adunării avându-l Coriolan Steer, pr. Domițian Cupșa, George Filip și Vasile Mocan din Santău, Virgil Băliban din Unimăt și Ioan Matei din Supuru de Jos. Ales ca și delegat de drept, Coriolan Steer a reprezentat cercul electoral Tășnad la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

După Adunarea de la Alba Iulia au urmat zile grele pentru avocatul Coriolan Steer. Comitetul Național Român Tășnad a fost silit să se dizolve din cauza maltratărilor soldaților secui. Astfel, secretarul Comitetului, învățătorul Teodor Mureșan, raporta Comitetului Național Român Oradea, în 19 februarie 1919, că "președintele, dr. Coriolan Steer, a fost silit a să refugia de la Adunarea de la Alba Iulia, părăsind totul"[26].

După liniștirea apelor Coriolan Steer a fost ales în unanimitate senator la alegerile din noiembrie 1919, fiind de altfel și singurul candidat al cercului Tășnad. În aprilie 1920 este ales în comitetul electoral al Partidului Național Român[27], ca deputat al circumscripției Tășnad[28].

În urma unor supărări, în anul 1922 s-a îmbolnăvit, trecând la cele veșnice în anul 1924. În cinstea acestui mare om, la 30 noiembrie 2000 i-a fost dezvelit bustul realizat de Radu Ciobanu și amplasat în parcul din centrul orașului. Personalitatea sa marcantă a rămas pentru generațiile de atunci și de azi, un adevărat exemplu de dragoste de neam și țară, de perseverență și încredere în forța biruitoare a dreptății.

Teodor Mureșan s-a născut în 12 martie 1881 la Dobric (Bistrița Năsăud), într-o familie ortodoxă de țărani cu stare mijlocie. A făcut școala primară la Lăpuș, iar gimnaziul la școala grănicerească din Năsăud, pregătindu-se apoi pentru meseria de dascăl la preparandia din Deva, unde a și obținut diploma de capacitate în anul 1903.

A fost învățător în comuna Rogoz, Gârboul Dejului, Chiești, iar din toamna anului 1905 la Eriu – Sâncrai, aici impresionându-l în mod deosebit relatările bătrânilor referitoare la faptele mărețe ale lui Vasile Lucaciu, pe când era preot în satul lor[29].

În anul 1906 s-a căsătorit cu Elena Lobonțiu, fiica preotului greco - catolic din Silvaș, Patriciu Lobonțiu, un adevărat susținător al românismului în acest colț de țară.

În toamna aceluiași an, Teodor Mureșan a obținut postul de cantor - învățător la Blaja, fiind pentru locuitorii satului un învățător model, un adevărat conducător și luminător al oamenilor.

Unul dintre cei mai activi membri ai Astrei, fiind membru pe viață al Asociației începând cu anul 1912, învățătorul Mureșan a fost prezent la jubileul de 50 de ani al „Asociațiunii" sărbătorit în anul 1911 la Blaj, aici întâlnindu-l și îmbrățișându-l cu efuziune pe Aurel Vlaicu "cel dintâiu sburător român".

A activat în Partidul Național Român din Ardeal și în cadrul Reuniunii învățătorilor Români Sălăjeni, ca secretar și apoi ca președinte al filialei Sărăuad, remarcându-se prin implicarea deosebită în buna organizare a învățătorimii sălăjene.

A fost delegat la Marea Adunare de la Alba Iulia, atât ca reprezentant al învățătorimii

---

[25] Claudiu Constantin Maier, *Monografia parohiei Tășnad. Lucrare de licență*, Oradea, 2004, p. 76.

[26] *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului unitar național român. Documente. 1848-1918*, București, 1989, p. 522.

[27] *Românul*, an IX, Arad, 30 aprilie 1920, nr. 91, p. 2.

[28] *Românul*, an IX, Arad, 8 iunie 1920, nr. 118, p. 3.

[29] Ioan Ardeleanu Senior, *Din trecutul dăscălimii sălăjene: Teodor Mureșan*, în „Școala Noastră", Zalău, an XVII, 1939, nr. 2-3, p. 58.

sălăjene cât şi ca membru al Consiliului Naţional Român Tăşnad, având şi misiunea de a organiza garda naţională românească din Tăşnad. A fost ales membru în Marele Sfat Naţional, alături de Coriolan Steer şi George Filep.

Reîntors de la Alba Iulia a fost urmărit constant de către bandele de bolşevici, aceştia chiar atentând la viaţa lui, dascălul fiind nevoit să se refugieze la Oradea, în ianuarie 1919[30]. În aprilie 1919, după ce armata română a eliberat şi zona Tăşnadului, Teodor Mureşan s-a întors la Blaja, păstrându-şi totuşi catedra de istorie şi geografie de la şcoala civilă de stat din Orăştie, pe care a ocupat-o din 11 martie 1919 şi până la sfârşitul anului şcolar. În vara anului 1929 a urmat cursul de profesori de la Universitate din Cluj. În 10 octombrie 1919 a fost numit profesor la şcoala normală din Zalău, dar nu a ocupat postul deoarece a participat la lucrările Marelui Sfat Naţional.

În noiembrie 1919 a fost ales deputat al partidului naţional pentru circumscripţia Crasna, fiind reales şi în iunie 1920 pentru aceeaşi circumscripţie[31]. În legislaţia din 1920 a fost membru în comisia bugetară.

La 4 septembrie 1920 şi-a luat capacitatea în istorie şi geografie la Universitatea din Cluj, fiind numit profesor şi director al şcolii civile mixte din Carei.

În urma unui teribil accident s-a stins din viaţă la 12 iunie 1921, fiind înmormântat la Tăşnad[32].

Demetriu Coroianu jun. s-a născut în anul 1842, fiind nepot de frate al vicarului foraneu de la Şimleu. A făcut studiile la Beiuş şi Gherla fiind hirotonit în anul 1869 ca preot la Silvaş, slujind şi în filiile Cean şi Valea Morii. A fost căsătorit cu Iulia Başti, fiica preotului din Ghirolţ. Din anul 1875 şi până la sfârşitul vieţii a slujit la Santău, fiind şi protopop al Tăşnadului[33]. La Santău, împreună cu credincioşii a construit o biserică de piatră impunătoare, pe care a sfinţit-o în prezenţa a 6-7 mii de oameni, în 11 august 1901[34].

S-a implicat cu toată fiinţa sa în viaţa culturală şi politică românească din zonă, fiind membru în Dieta de la Cluj şi numărându-se printre cei 300 de memorandişti plecaţi la Viena în 1892. Din anul 1870 a fost membru al despărţământului XI al Astrei din zona Tăşnadului şi a Şimleului[35]. În 1907 a fost ales preşedinte al noului înfiinţat despărţământ tăşnădean al Astrei, fiind membru pe viaţă al asociaţiei, militând îndeosebi pentru înfiinţarea de biblioteci săteşti[36].

A sprijinit viaţa economică din zona Tăşnadului, fiind implicat în organizarea şi înfiinţarea băncii Vulturul din Tăşnad[37].

În noiembrie 1918 a contribuit la organizarea Consiliului Naţional Român cercual Tăşnad, fiind delegat de drept la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia. În 16 februarie 1919 a fost închis timp de o lună la Tăşnad şi apoi Debrecen şi Szeged, unde a fost "maltrat în modul cel mai barbar", alături de ceilalţi participanţi din Santău, la Marea Adunare de la Alba Iulia.

Demetriu Coroianu a fost înzestrat cu virtuţi în a conduce şi a lucra cu oamenii. A condus o parohie pe care a ridicat-o la rang de protopopiat, a edificat o şcoală corespunzătoare cerinţelor didactice şi igienice, o casă pentru învăţător, o casă parohială şi o biserică în centrul satului.

S-a stins din viaţă la vârsta de 81 de ani, în 8 ianuarie 1924.

---

[30] *Lupta românilor din judeţul Satu Mare* ..., p. 522.
[31] *Românul*, an IX, Arad, 8 iunie 1920, nr. 118, p. 3.
[32] Viorel Câmpean, *Oameni şi locuri din Sătmar*, vol. 3, Ed. Citadela, Satu Mare, 2010, pp. 219-227.
[33] *Ibidem*, p. 188.
[34] *Unirea*, an XI, Blaj, august 1901, nr. 36, p. 290-292.
[35] *Lupta românilor din judeţul Satu Mare* ..., p. 181.
[36] *Ibidem*, pp. 329-331.
[37] *Ibidem*, p. 342.

Domițian Cupșa s-a născut în 23 iulie 1865 la Husmezău, Sălaj. A absolvit facultatea de Teologie din Gherla. A fost hirotonit în anul 1895, iar din 17 martie 1896 a slujit în parohia Porț cu filia Ip, Sălaj, până în anul 1914. Din 1914 a fost numit paroh la Tășnad, iar din februarie 1924 protopop al Tășnadului, în același timp fiind și profesor de religie în cadrul școlii primare din localitate. A fost căsătorit cu Iuliana Ana, fiica preotului Patriciu Lobonțiu, având 4 copii, rămânând văduv încă din 1908[38].

A deținut funcția de director executiv al Băncii Vulturul din Tășnad, în această calitate contribuind efectiv la sprijinirea evoluției economice a orașului.

A fost delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, fiind vicepreședinte al Consiliului Național Român cercual Tășnad[39].

În urma evenimentelor cauzate de trupele de secui aflate la Tășnad și în toată zona, la 22 ianuarie 1919 s-a refugiat împreună cu familia sa, reușind să se întoarcă abia după eliberarea din aprilie 1919[40].

Ca protopop al Tășnadului, D. Cupșa avea în subordinea sa 21 de localități, pe care le-a administrat cu multă înțelepciune și pricepere, reușind să sprijine construirea sau renovarea unor biserici din protopopiat și să contribuie la evoluția spirituală și culturală a românilor.

S-a stins din viață în anul 1934.

George Filep s-a născut în anul 1871, provenind dintr-o familie înstărită, cu adânci baze intelectuale și culturale românești. Mare proprietar din Santău ce deținea aproximativ 300 ha de teren, membru al Astrei Tășnad, a fost numit în prima adunare constituantă din 16 noiembrie 1906 și casier al despărțământului Tășnad.[41] Filantrop, curator al bisericii din Santău, a contribuit substanțial la edificarea bisericii din satul său. S-a implicat activ în tot ceea ce însemna afirmare și evoluție românească, sprijinind activitatea băncii Vulturul din Tășnad, făcând parte din prima direcțiune a băncii Vulturul, alături de Andrei Cosma, directorul băncii Silvania din Șimleu Silvaniei, dr. Coriolan Steer, dr. Ștefan Cicio Pop etc. În anul 1913 a înființat împreună cu Coriolan Steer o fabrică de cărămidă care producea suficient material necesar Tășnadului și localităților din jur[42].

În noiembrie 1918 a fost ales ca delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și în fruntea Consiliului Național Român Tășnad, apoi la 1 Decembrie fiind ales membru în Marele Sfat Național.

În duminica de 16 februarie 1919 a fost arestat împreună cu Demetriu Coroianu, Iosif Cosmuța și Gheorghe Molnar, fiind duși în lanțuri la Tășnad, bătuți în mod barbar și înfometați, iar după trei zile transportați la Debrecen, cu cătușe la mâini și lanțuri la picioare. Din Debrecen au fost duși în închisoarea din Szeged, fiind eliberați abia după mijlocul lunii martie[43].

În aprilie 1919, când armata română a ajuns la Zalău, G. Filep „a încărcat o căruță cu alimente și butoaie cu vin și țuică pentru soldații care eliberau Ardealul ... s-a întors în Santău având butoaiele pline cu .... steaguri românești"[44]. În noiembrie 1919 a fost ales în fruntea Gărzii Naționale din zona Tășnad, formată din 42 membri[45].

---

[38] Arhivele Naționale ale României, Serviciul Cluj, Fond *Episcopia greco-catolică de Cluj- Gherla*, dosar nr. 1588/1924.

[39] Muzeul Județean Satu Mare, doc. nr. 7197c.

[40] *Lupta românilor din județul Satu Mare* ..., p. 522.

[41] *Tribuna*, an X, Arad, 11/24 nov. 1906, nr. 210, p. 4.

[42] *Revista economică*, nr. 52, 23 decembrie 1923, p.26.

[43] Vasile Pop, *Santău. Vatră creștină pe rugul istoriei,* Brașov, 2013, pp. 22-23.

[44] *Ibidem.*

[45] *Ibidem*, p. 122.

A murit în refugiu în anul 1944.

Vasile Mocan a trăit în perioada 1880 – 1945, fiind un econom, proprietar de pământ din Santău, provenind dintr-o familie tradițională de primari.

În noiembrie 1918 a fost ales ca și delegat supleant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

După cel de-al Doilea Război Mondial, s-a refugiat cu familia la Sibiu.

Vasile Pustai s-a născut în 27 martie 1875 în localitatea Săuca unde a și urmat cursurile școlii primare. El a fost un mare proprietar de teren din Săuca ce s-a implicat profund în lupta națională a românilor de pe aceste meleaguri. Încă de la înființarea noului despărțământ în anul 1906, a fost membru al Astrei Tășnad, fiind unul din cei trei susținători, proprietari de pământ ai înființării în anul 1908 a băncii Vulturul din Tășnad. În 9 martie 1918 în cadrul adunării generale a băncii Vulturul a fost ales ca membru în direcțiunea băncii, ocupându-se de partea contabilă a instituției.[46]

În calitatea de jude comunal în Săuca, a sprijinit dezvoltarea economică și culturală a sătenilor săi și a finanțat cu importante sume de bani organizarea diferitelor activități. A fost curator prim casier la biserica din Săuca[47]. Pentru construirea bisericii din Săuca, sfințită în 10 septembrie 1911, a donat o sumă considerabilă și anterior a reușit să intermedieze cumpărarea terenului necesar pentru construirea bisericii. Tot pentru biserică a ridicat împreună cu Traian Sabo din Tășnad o cruce frumoasă în cimitirul bisericii.[48]

În toamna anului 1918 a participat activ la acțiunile de constituire a consiliilor și gărzilor naționale române din zona Tășnadului, fiind ales în adunarea din 22 noiembrie de la Tășnad, membru al Comitetului executiv al Consiliului Național Român cercual Tășnad. A participat ca delegat al cercului Tășnad la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

În perioada interbelică a fost pentru mai mulți ani primar la Tășnad[49], s-a implicat în activitatea Asociației Greco – Catolicilor români. A contribuit financiar la construirea iconostasului din biserica din Tășnad, sfințită în anul 1922.

A decedat la 21 noiembrie 1953 în Sibiu.

Gheorghe Silaghi s-a născut în 19 ianuarie 1887 în localitatea Silvaș. A urmat 7 clase primare, remarcându-se ca un agronom important din satul său. În anul 1905, ca primar a sprijinit împreună cu preotul Patriciu Lobonțiu, curatorul Supuran Ioan și credinciosul Pop Gavril construirea unei biserici de zid în locul celei de lemn. Vreme de un anși jumătate, în perioada 1906 – 1907 a fost și învățător în Silvaș, școala confesională rămânând fără dascăl în urma plecării lui Costea Ioan. Salariul primit l-a donat pentru construirea școlii, care a fost ridicată în anul 1907[50].

În noiembrie 1918 este ales ca membru supleant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[51].

În anul 1922 a fost ales în comitetul școlar al localității Silvaș, alături de preotul și învățătorul din sat.

A decedat în 29 ianuarie 1960 în Silvaș.

---

[46] *Revista economică*, Sibiu, an XX, nr. 14, 6 aprilie 1918, p. 179.

[47] *Românul*, an I, Arad, nr. 161, duminică 24 iulie 1911, p. 7.

[48] Gazeta Transilvaniei, LXXIV, Brașov, nr. 198, 10 sept. 1911, p. 3.

[49] DJSJAN, Fond *Colecția personală Ioan Ardeleanu Senior, loc. cit.*, p. 20.

[50] Școala Noastră, an V, Zalău, 1 – 15 februarie 1928, nr. 3-4, p. 103.

[51] Muzeul Județean Satu Mare, doc. nr. 7180c.

Alți delegați din Silvaș la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia:
Vasile Ciobanu
Ioan Ileș.

Ioan Virgiliu Băliban s-a născut în anul 1899 la Unimăt, tatăl său, Antoniu Băliban (1867-1947), fiind o mare personalitate a vieții politice și culturale transilvănene, multă vreme chiar secretar particular al lui George Pop de Băsești.

Student la teologie greco – catolică la Gherla, în toamna anului 1918 contribuie la pregătirea adunării din 22 noiembrie de la Tășnad, desfășurată în sediul băncii Vulturul și este ales ca delegat din partea localității Unimăt, la Marea Adunare de la Alba Iulia[52].

După anul 1918 a predat teologie la Cluj și a activat în cadrul episcopiei de Cluj - Gherla având în responsabilitatea sa librăria diecezană și participând la misiunile din dieceza episcopatului. În perioada interbelică făcea adesea vizite canonice în toate satele din părțile tășnădene, unde susținea prelegeri pentru popor. În 1926 susține la Tășnad, Craidorolț, Sărăuad etc. meditațiuni pentru clerici și predici pentru credincioși acestea fiind "neprețuite reculegeri sufletești prin care se sanează moralul zdruncinat după război"[53].

În 1938 îl regăsim alături de episcopul Iuliu Hossu, ca și vicar al Gherlei participând în 6 noiembrie la sfințirea bisericii din Gherla[54]. În anii următori este prezent în cadrul comunității din Gherla, oficiind slujbe împreună cu episcopul sau cu diferiți preoți[55].

S-a stins din viață în anul 1974.

Ioan Matei s-a născut în Sătmărel (probabil) în anul 1888, în familia învățătorului Gheorghe Matei și a Irmei, fiica învățătorului Mihai Mărcuș din Mădăras. A absolvit Preparandia la Oradea în anul școlar 1905/1906. În anul 1909 era cantor-învățător la Supuru de Jos[56]. În anul 1924 era învățător în Ghirolt fiind unul dintre cei care au contribuit la construirea unui cămin pentru băieții de învățători la Zalău[57].

În noiembrie 1918 a fost unul dintre organizatorii adunării "secției cercuale Tășnad a Consiliului Național Românesc Sălăgian" fiind ales ca și delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[58].

În perioada interbelică a fost un colaborator al revistei sălăjene *Școala Noastră,* unde a scris articole bine documentate despre situația învățătorilor, despre sărăcia existentă înainte de război, dar și despre situația de după război[59]. Ajuns pe meleagurile natale a fost revizor școlar al județului Satu Mare și director de școală în Satu Mare până la moartea sa în 13 noiembrie 1935[60].

Diana Kinces
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, Ro
dianasabou@yahoo.com

[52] Viorel Ciubotă, *op. cit.*, pp. 120, 353.
[53] *Curierul creștin*, an XI, Gherla, 1-15 aprilie 1926, nr. 7-8, p. 61.
[54] *Renașterea*, an XVI, Cluj, 13 noiembrie 1938, nr. 46, p. 3.
[55] *Curierul creștin*, an XXI, 1939, Cluj, 15 iunie, nr. 12, p. 79.
[56] Viorel Ciubotă, Viorel Câmpean, Mihaela Sălceanu, *De la Gidani la Sătmărel. Contribuții monografice*, Satu Mare, 2017, p. 11.
[57] *Școala Noastră*, an I, Zalău, 15 noiembrie 1924, nr. 14, p. 276.
[58] Viorel Ciubotă, *op. cit.*, p. 120.
[59] *Școala Noastră*, an I, Zalău, 15 aprilie 1924, nr. 1-2, p. 33.
[60] Școala noastră", Zalău, an XII, nr. 10, dec. 1935, p. 497.

CATEDRALA ORTODOXĂ „ADORMIREA MAICII DOMNULUI"-PRIMA BISERICĂ ORTODOXĂ CONSTRUITĂ ÎN SATU MARE DUPĂ MAREA UNIRE

Daniela BĂLU, Cristian BOLOȘ

Abstract: (*The Orthodox Cathedral „ssumption of the Virgin Mary" - The first orthodox church built in SATU MARE after the Great Union) Until the accomplishment of the Great Union in Satu Mare there was no Orthodox church, the need to build a place of worship was justified by the increase in the number of Orthodox believers, who wanted an imposing church, large and worthy of the ancestral Orthodox faith.*
The representatives of the Satu Mare Orthodox Community start the necessary steps to begin the construction works since 1922, the archpriest Meletie Răutu making numerous efforts between 1932-1937 for the construction of the church. With the election as the archpriest of Satu Mare of P.C. Ioan Rujdea, the preparations for starting the construction works are intensified, and on August 6, was lay the foundation of the Orthodox Cathedral dedicated to the „Assumption of the Virgin Mary". The foundation stone was sanctified on October 26, 1937, on the day of St. Dimitrie, the church building being built at a rapid pace between 1937 and 1938.

Keywords: *the first orthodox church built in Satu Mare after the Great Union*

Instaurarea administrației românești în județul Satu Mare, eliberat de armata română la 19 aprilie 1919, după 5 luni de la proclamarea Marii Uniri, a generat un amplu proces de unificare statală, dar și de afimare a identității naționale, autoritățile sătmărene punând un accent deosebit pe introducerea învățământului în limba română, pe dezvoltarea și promovarea valorilor culturale românești, o atenție importantă fiind acordată inclusiv ridicării edificiilor de cult, cu precădere în zonele „deznaționalizate"[1], fiind construite multe biserici și case parohiale, cu scopul de „a da un cadru de viețuire demn preotului român"[2]. Patrimoniul bisericilor s-a îmbogățit, parohiile românești primind „completări de păduri și alte avantaje, grație cărora s-au putut ridica construcții monumentale, a căror prezentare artistică pe drept poate să prevaleze prestigiul bisericilor naționale, față de cele minoritare"[3].

Importanța bisericii în viața comunităților românești a fost întotdeauna esențială, „poporul român prin biserică și-a păstrat în contra tuturor tendințelor de cotropire limba, legea și conștiința sa etnică. Lupta pentru afirmarea națională, în regiunile noastre sătmărene, se identifică, mai mult ca oriunde, cu lupta pentru apărarea bisericii strămoșești. **Rolul nobil al celor două biserici românești, greco-catolică și ortodoxă, era acela de „consolidare a**

[1] Octavian Ardelean, *În serviciul patriei 1933-1937. Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în județul Satu Mare*, Satu Mare, 1938, p. 169.
[2] *Ibidem*, p. 170.
[3] *Ibidem*, p. 168.

unității nu numai etnice, ci și spirituale a Neamului"[4] (s. n.).

După Marea Unire, recunoașterea legală a Parohiei ortodoxe în orașul Satu Mare s-a făcut la data de 25 noiembrie 1920, preot la acea dată fiind Meletie Răutu (în unele documente apare numele Răuțu sau Răuțiu), preot militar ce s-a întors de pe frontul din Budapesta și a rămas la Satu Mare, în special pentru comunitatea de funcționari publici angajați în administrația românească. Parohul slujea într-o mică capelă instalată provizoriu într-una din sălile Școlii de Meserii, mutată apoi la Școala Profesională de fete. Tot la data de 25 noiembrie 1920, Parohia ortodoxă din Satu Mare a primit și sigiliul cu hramul bisericii „Adormirea Maicii Domnului"[5].

Până la realizarea Marii Uniri în orașul Satu Mare nu a existat nicio biserică ortodoxă, necesitatea construirii unui lăcaș de cult fiind justificată și de creșterea numărului credincioșilor ortodocșii, care nu mai încăpeau la slujbele religioase ce se oficiau în mica capelă mutată în clădirea Inspectoratului CFR Satu Mare. Această capelă era înzestrată sumar, era pictată în stil ortodox de către pictorul Petre Troteanu, și avea circa 2000 de credincioși (salariați ai statului, ofițeri, subofițeri, medici, polițiști, magistrați). Cu trecerea timpului capela a devenit neîncăpătoare, numărul credincioșilor ortodocși a crescut, aceștia dorindu-și o „biserică impunătoare, încăpătoare și demnă de credința ortodoxă strămoșească, mai ales în aceste laturi mărginașe ale scumpei noastre Patrii, copleșită de străini și înstrăinați"[6].

Reprezentanții comunității ortodoxe sătmărene încep demersurile necesare demarării lucrărilor de construcție încă din anul 1922, când, în cadrul ședinței consiliului parohial din data de 28 iunie, hotărăsc să apeleze la sprijinul personalităților sătmărene care își puteau aduce contribuția la ridicarea bisericii. În acest sens este trimisă o scrisoare avocatului Cezar Pascu, deputat în Parlamentul României, cerându-i-se „să binevoiască a lucra, a interveni și a ne reprezenta la toate instituțiile de Stat și Particulare, pentru a obține tot ce este necesar și de trebuință pentru mica noastră închegare creștinească ortodoxă din laturile Sătmarului"[7].

Ortodocșii sătmăreni îi solicitau deputatului Cezar Pascu să fie sprijiniți „în greaua luptă ce o duc pentru procurarea mijloacelor materiale necesare la clădirea unei biserici, cu îndoită menire creștinească și românească națională. Avem nevoie absolută de o Biserică în care să ne cultivăm nu numai sentimentul religios, dar și o limbă curat românească. Fericit acel român care ne întinde o mână de ajutor folositoare nu nouă pribegilor trecători, ci întregului neam românesc, căci o biserică impunătoare în Satu Mare este menită a întruni în sine toate însușirile unui focar de cultură curat românească și va fi sortită a avea un multiplu rol: de lăcaș de închinare, de școală înaltă, de Ateneu și Academie Națională, cultivatoare a tot ceea ce este ortodox în creștinism și a tot ceea ce este ortodox în românism, în simțire și în graiul întregului neam românesc"[8].

Dorința ortodocșilor sătmăreni de a avea o catedrală era exprimată și în procesul verbal din data de 25 octombrie 1922, în care se specifica faptul că „românii ortodocși din Satu Mare doresc un plan de Biserică în care nota arhitectonică să fie curat bizantină și care predomină în Țara Noastră. Dorim o biserică cu un plan simplu și cu multă soliditate a construcției, în toate amănuntele. Cupola să fie ca a Mitropoliei din Sibiu, turlele ca a Mitropoliei din Iași, acoperișul

---

[4] *Ibidem*, p. 180.

[5] Parohia Ortodoxă Română Satu Mare I, Protopopiatul Satu Mare (în continuare PORSM), *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 4.

[6] *Ibidem*. Vezi și Prot. Ioan Țolescu, *Biserica Adormirea Maicii Domnului din Satu Mare*, în vol. "Trepte vechi și noi de istorie, cultură și viață bisericească în Eparhia Oradiei. Mărturii. Evocări", Ed. Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Oradea, 1980, pp. 318-323.

[7] PORSM, *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 4.

[8] *Ibidem*, p.5. Vezi și Daniela Bălu, *Catedrala Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului". 75 de ani de la construire*, în „Eroii Neamului", anul IV, nr.1 (10), martie, Satu Mare, 2012, p. 8.

ca a Curţii de Argeş, exteriorul în genul bisericii <<Sf. Dumitru>> din Craiova... un model care să se impună în aceste locuri din nord-vestul Ţării Noastre"[9]. Dacă privim azi biserica, observăm că ea nu întruneşte toate aceste elemente arhitecturale, adunate mai mult simbolic de pe întreg cuprinsul României Mari, tocmai ca o exprimare a sentimentului unităţii naţionale atât de mult dorite!

Tot în procesul verbal din data de 25 octombrie 1922, întocmit de consiliul parohial (alcătuit din intelectuali şi şefi de instituţii), se preciza că biserica trebuie să aibă un soclu de un metru, să fie prevăzută cu calorifere, dar mai ales să fie „biserică care să se impună în aceste locuri din Nord-Vestul Ţării noastre"[10]. Urma apoi o „descriere plastică" a noii construcţii: „un om cu scheletul drept şi fruntea înaltă va fi preferat unui om gras şi ghebos. Un cerb apare mult mai frumos ca o cămilă, sau un cal faţă de o vacă şută"[11].

În anul 1926 se reiau discuţiile referitoare la locul în care va fi amplasată catedrala, prin procesul verbal cu nr. 26 din 24 octombrie subliniindu-se necesitatea marcării terenului „pentru a se întăbula pe Biserica Ortodoxă, şi anume la încrucişarea B-dului Ferdinand cu Str. Regina Maria" (azi B-dul. Vasile Lucaciu şi Str. 1 Decembrie 1918 - n. n.), locul fiind aprobat „de Ministerul de Interne prin adresa cu nr. 8382 din 13.XI.1923"[12].

Preotul protopop Meletie Răutu depune numeroase eforturi între anii 1932-1937 pentru construirea bisericii, ajutat fiind prin străduania şi contribuţia bunilor şi inimoşilor ei credincioşi, în frunte cu preoţii slujitori, epitropii şi consilierii parohiali, precum şi cu ajutorul Armatei Române.

Presa vremii consemna şi ea aspiraţia comunităţii ortodoxe sătmărene, susţinând necesitatea construirii unei biserici: „upă cum se ştie credincioşii ortodocşi din oraşul nostru au o veche şi justă doleanţă: lipsa unui locaş sfânt de închinăciune. Capela din C. Regele Ferdinand s-a dovedit a fi neîncăpătoare, din cauza numărului mare de credincioşi. Pentru a satisface această doleanţă imperioasă părintele protopop Meletiu Răuţiu a luat iniţiativa ridicării unei biserici la Satu Mare, cu ajutorul credincioşilor şi a autorităţilor locale, care au datoria să sprijine în cea mai largă măsură întâia noastră biserică naţională. În acest scop s-a format un comitet, în frunte cu părintele protopop M. Răuţiu, păr. Rujdea şi dl. Emil Tişcă director de bancă (a fost directorul Băncii Româneşti, sucursala Satu Mare, a făcut parte din comitetul de iniţiere a construirii Bisericii Ortodoxe, a Aeroportului şi a Palatului Cultural „Casa Naţională", fostul cinematograf „Victoria" - n. n.), membrii fiind personalităţile mai de seamă din oraşul nostru. Comitetul dispune deocamdată de un fond de peste 700.000 de lei, ceea ce e o sumă minimă dacă luăm în considerare că biserica va necesita 4-5 milioane de lei.

După cum am mai arătat biserica urmează să fie ridicată în C. Regele Ferdinand, la întretăierea cu str. Regina Maria. În ce priveşte planurile, comitetul a primit până acum trei planuri: de la domnii ing. Şmigeschi, arh. Liteanu şi un arhitect de la Bucureşti"[13]. Autorul articolului se referea la arhitectul Victor Smigelschi, cel care a realizat şi proiectul Catedralei greco-catolice „Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril" din Satu Mare.

După alegerea ca protopop de Satu Mare a P.C. Pr. Ioan Rujdea (în unele documente apare numele Ruşdea) se intensifică pregătirile pentru demararea lucrărilor de construcţie, iar în 22 martie 1937 are loc adunarea generală a credincioşilor ortodocşi din Satu Mare,

---

[9] D. Bălu, *op.cit.*, p. 8.

[10] PORSM, *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 5. Vezi şi Pr. dr. Cristian Boloş, *De ce Catedrala Ortodoxă „dormirea Maicii Domnului" din Satu Mare reprezintă o capodoperă arhitectonică din nord-vestul României"*, în vol. „În dialog cu tinerii", Ed. Citadela, Satu Mare, 2013, pp. 162-169.

[11] PORSM, *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 5.

[12] *Ibidem.*

[13] *Gazeta*, Anul II, nr. 36/15 februarie, Satu Mare, 1936, p. 4.

la care părintele protopop Rujdea a prezentat numele celor 8 arhitecți care au participat la licitație, planurile lor arhitecturale fiind expuse la primăria orașului, pentru a fi cunoscute de credincioși[14].

Visul românilor ortodocși din Satu Mare, acela de a avea o biserică impunătoare în centrul urbei, avea să prindă contur în vara anului 1937 când, la data de 6 august[15], se turna fundația Catedralei ortodoxe cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" **(foto 1).** Deși în biserică nu a oficiat în mod curent un arhiereu - episcop, totuși sătmărenii au numit-o *Catedrală*, datorită construcției impozante, denumire rămasă în mentalul colectiv până în ziua de azi, utilizată frecvent încă din perioada construcție: „Catedrala monumentală din orașul Satu Mare"[16].

Piatra de temelie a fost sfințită la data de 26 octombrie 1937, în ziua de Sfântul Dimitrie, de către P.S. Dr. Nicolae Popovici, Episcopul Oradiei, în prezența părintelui protopop Ioan Rujdea, a preoților ortodocși din municipiu, dar și din alte părți ale țării (Maramureș, Oradea, Bucovina, Hotin), a d-lui dr. Octavian Ardelean, prefectul județului, a d-lui dr. Ștefan Benea, primarul municipiului, a unui numeros grup de intelectuali din Satu Mare și a credincioșilor ortodocși[17].

Ziarul sătmărean *Gazeta* (care își asuma scopul apariției chiar de pe frontispiciu - „pentru afirmare românească" - **foto 2**) prezenta evenimentul sub titlul *Serbările sfințirii temeliei catedralei ortodoxe din Satu Mare*, organizate sub conducerea atentă a preotului protopop Ioan Rujdea, ajutat de "o mână de credincioși, conduși numai de dorul de a vedea cât mai curând înfăptuită și această mare problemă care frământă gândurile de două decenii"[18]. În ziua de 25 octombrie sosise la Satu Mare P.S. Dr. Nicolae Popovici, Episcopul Oradiei (Satu Mare se afla sub jurisdicția Episcopiei Ortodoxe de Oradea, iar după reînființare Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului, P.S. Vasile Stan a fost înscăunat ca episcop, la data de 29 decembrie 1938)[19]. P.S. Dr. Popovici a fost așteptat de numeroși credincioși, de autoritățile orașului, intelectuali, ofițeri, adunați în micuța capelă ortodoxă, devenită neîncăpătoare. Episcopul Nicolae a rostit cuvinte emoționante ce transmiteau bucuria realizării unității statale și naționale, chiar dacă trecuseră deja 19 ani de la înfăptuirea Marii Uniri: „Dumnezeu a voit ca în acest oraș să se întâmple o minune căci s-au întrunit fiii neamului a atâtor provincii despărțite până ieri, Ardealul, Maramureșul, Bucovina și Basarabia (s. n.). O minune pe care Dumnezeu a binecuvântat-o prin veacuri. Ne cunoaștem și ne-am cunoscut totdeauna. Martorii acestei unități suntem noi. Venind să binecuvântez temelia noului Sion aici la Satu Mare, am conștiința limpede că săvârșesc un act de fortificare românească de primul rang. Numai prin această fortificare vom declanșa forțele spirituale ale neamului"[20].

A doua zi, în 26 octombrie, de sărbătoarea Sfântului Mare Mucenic Dimitrie, Episcopul Nicolae, în fruntea unui impresionant sobor format din 36 de preoți, a săvârșit serviciul religios, urmat de sfințirea temeliei primei biserici ortodoxe din orașul Satu Mare. Înainte de

---

[14] *Gazeta*, Anul III, nr.355/23 martie, Satu Mare, 1937, p. 1.

[15] PORSM, *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 5.

[16] Octavian Ardelean, *op.cit.*, p. 171.

[17] Pr. dr. Cristian Boloș, *Catedrala Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului"*, Satu Mare, 2013. Pliant tipărit cu binecuvântarea P.S. Dr. Justin Sigheteanul, Arhiereu-Vicar al Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului.

[18] *Gazeta*, Anul III, nr. 529/27 octombrie, Satu Mare, 1937, pp. 5-6.

[19] Daniela Bălu, *Episcopia Ortodoxă a Maramureșului*, în vol. „Satu Mare. Studii și comunicări", Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2013, pp.113-126. Vezi pe larg Vasile Augustin, Pr.dr., *Episcopia Maramureșului. Organizarea administrativă*, Ed. Universității de Nord Baia Mare, Baia Mare, 2006.

[20] *Gazeta*, Anul III, nr. 529/27 octombrie, Satu Mare, 1937, p. 5.

ceremonialul sfințirii temeliei catedralei, P.S. Dr. Nicolae Popovici a săvârșit rânduiala numirii și prezentării părintelui protopop profesor Ioan Rujdea.

Credincioșii au fost din nou prezenți în număr foarte mare, la ceremonie luând parte și o companie din Regimentul 86 Infanterie, dar și „mulți reprezentanți ai comunelor învecinate, veniți în procesiune cu drapele și prapore"[21]. Părintele protopop Ioan Rujdea a dat citire actului de fondare a bisericii, semnat de cei prezenți, ce a fost „pus apoi într-un tub de sticlă și sigilat, apoi într-un tub metalic"[22], așezat în fundația bisericii. P.S. Dr. Nicolae Popovici „a pus prima piatră fundamentală", urmat de domnul prefect dr. Octavian Ardelean, dl. dr. Ștefan Benea, primarul orașului, generalul C. Papadopol, comandantul garnizoanei, Fr. Erdos, Emil Tișcă, I.Cocea, membri ai consiliului parohial, preotul Meletie Răutu, prof. Groza și preotul Mihail Doboși (precizăm că acesta era preot greco-catolic în orașul Satu Mare, prezența sa având menirea de a simboliza unitatea românească).

Mesajul dorinței de unitate, omagiul sacrificiului strămoșilor ce și-au jertfit viața pentru înfăptuirea mărețului ideal al neamului – făurirea României Mari - au fost transmise prin cuvintele rostite la finalul ceremoniei de către P.S. Dr. Nicolae Popovici: „Bunul Dumnezeu a rânduit pentru sufletele noastre creștinești și românești din această parte de țară a ne hărăzi o sărbătoare înălțătoare, plină de soarele bucuriilor, zi de toamnă târzie cu lumină și căldură care adumbrește praznicul nostru de azi.

Sărbătoarea de azi este aceea a părinților și moșilor noștri care au adormit mereu cu dorința să vadă ziua pe care noi o trăim. Azi este sărbătoarea la care participă pământul prin noi și cerul prin cei ce au plecat dintre noi. Este sărbătoarea unui neam care își ia deplină libertate de viață și activitate după 1000 de ani. Ea marchează însemnătatea poporului român din această parte, un stâlp de hotar ce desparte o epocă de robie și deschide o măreață formă plină de nădejde pentru neamul românesc.

Este ziua de azi un focar spiritual în care Dumnezeu a conceput cu puterea sa toată spiritualitatea neamului nostru. Este o zi de nespusă intensitate spirituală pe care o slăvim mai bine prin tăcere decât prin graiu neîndemânatec.

Cât sacrificiu a trebuit să fie risipit aici la graniță ca să ne putem păstra ființa românească și să putem ajunge la praznicul de azi. Dumnezeu a voit să binecuvânteze îmbelșugata jertfă a părinților noștri și să ne aleagă multe care să săvârșească această lucrare care se ridică din pământ. Ne-am adunat să punem pentru Iisus Hristos piatra de temelie neclintită și să facem începutul unei lucrări care nu înseamnă decât coborârea unui colț de raiu și de cer în acest municipiu. Acest nou Sion are o menire împătrită în viața neamului din aceste părți. Biserica trebuie să devină o catedră a lui Iisus Hristos pentru veacurile ce vor veni și această catedră este cea mai înaltă și va rămâne de-a pururea.

Iar acum, nu pot spune decât atât: Sus inimile români creștini din părțile Sătmarului și Maramureșului, că Domnul a făcut această zi de prasnic pentru voi, pe care să n-o uitați în veacul acesta și nici în cel ce va veni. Exprim în numele bisericii ce servesc, așa cum s-au exprimat în actul pe care l-au zidit, mulțumind tuturor celor ce au dat ce au putut pentru ridicarea acestor ziduri. Dumnezeu cel ce vede în adâncurile inimilor, să răsplătească cu bucurii cerești, cu pază și har în viața lor și a urmașilor și în cea din veacul ce va să fie"[23].

Susținerea unității spiritului național de către cele două biserici românești, ortodoxă și greco-catolică, s-a evidențiat și în cadrul festivității ce a avut loc la Primăria orașului Satu Mare, după slujba de sfințire a temeliei bisericii ortodoxe. La festivitate a participat și preotul greco-catolic sătmărean Mihail Doboși, Episcopul ortodox Nicolae Popovici adresându-i în

[21] *Ibidem.*
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem.*

mod special mulțumiri, precum și cuvinte elogioase despre marele patriot român, preotul greco-catolic dr.Vasile Lucaciu: „Mulțumesc părintelui Doboși care a vorbit în numele bisericii surori și a amintit de prima mea vizită când am venit cu sufletul curat să slujesc la două altare: sfințirea noului Palat Administrativ și în al doilea rând la praznicul aceluia care a fost Vasile Lucaciu, care n-a cunoscut granițele atunci când ele existau, care cu suflet mare a străbătut toate drumurile care aveau să ducă la lupta de dezrobire a neamului românesc"[24].

Episcopul Nicolae Popovici se referea la ceremoniile de sfințire ce au avut loc în ziua de 13 decembrie 1936, a clădirii noii Prefecturi sătmărene (azi sediul Muzeului Județean Satu Mare) și a statuii dr.Vasile Lucaciu[25], cea mai importantă personalitate a românilor sătmăreni, cel ce a militat întreaga viață pentru drepturile naționale și pentru realizarea Unirii tuturor românilor.

Unitatea dintre credincioșii celor două biserici, ortodoxă și greco-catolică, a fost dovedită și prin faptul că după Marea Unire, în corul bisericii ortodoxe din Satu Mare cântau și credincioase de religie greco-catolică, spre exemplu surorile Chiovari, absolvente de conservator, iar corala capelei ortodoxe din Satu Mare a participat la festivalul organizat de biserica greco-catolică în toamna anului 1928. „Lucrul acesta denotă că totuși între cultul ortodox și cel greco-catolic era o stimă oficială și nu uitau când era vorba despre unitatea neamului" (s. n.)[26].

În aceeași idee a unității naționale și a sprijinului pe care și l-au oferit cele două biserici, amintim aici unul din cele mai dramatice momente din istoria Catedralei ortodoxe din Satu Mare, când noua stăpânire horthystă a dorit să dărâme biserica sau să o transforme în sală de sport. Pentru a-și ajuta frații români, protopopul greco-catolic Ioan Dragomir a cerut credincioșilor bisericii greco-catolice „Sf. Arhangheli Mihai și Gavril" să meargă toți la slujbele de la catedrala ortodoxă. Credincioșii greco-catolici și corul bisericii au cântat în fața bisericii ortodoxe cântece religioase, rugându-se împreună pentru salvarea acesteia. Imaginea solidarității trebuie să fi fost măreață! Într-o luptă inegală cu autoritățile horthyste, "arma" unității prin credință și biserică a fost din nou scoasă din teacă, dar nu pentru a ucide, ci pentru a păstra viața ortodoxiei sătmărene![27]

Revenind la construcția Catedralei ortodoxe, între 27 octombrie și 11 noiembrie 1937 a fost deja finalizată zidirea parterului, etajului II și betonarea balcoanelor. La finele anului 1938 „Biserica a fost pusă sub acoperiș", conform datelor consemnate în Registrul de activitate a șantierului pentru construcția bisericii[28]. În acest registru au fost notate minuțios, zilnic, sumele utilizate, data, timpul de muncă, brațele de lucru, personalul de supraveghere, lucrările executate, observațiile arhitecților și ale antreprenorilor. Unul din intelectualii de frunte ai orașului, Emil Tișcă, directorul Băncii Românești, în calitate prim-epitrop al bisericii ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului" s-a ocupat personal de gestionarea sumelor, întocmind rapoarte financiare detaliate, implicându-se cu multă dăruire în tot ceea ce a însemnat construcția catedralei, donând generoasa sumă de 500.000 de lei, „valoarea unei frumoase case, precum și un candelabru, demn de splendidul edificiu"[29].

---

[24] *Gazeta*, Anul III, nr. 530/28 octombrie, Satu Mare, 1937, p. 3.

[25] Daniela Bălu, *Vasile Lucaciu sau istoria sa în bronz,* în „Eroii Neamului", anul XIX, nr. 1 (30), martie, Satu Mare, 2017, pp. 21-27.

[26] *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 7.

[27] Daniela Bălu, *Biserica românească din județul Satu Mare în anii Dictatului de la Viena,* Ed. „Vasile Goldiș" University Press Arad, Arad, 2010, p. 278.

[28] *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 5.

[29] Muzeul Județean Satu Mare, Colecția de documente, *Caiet testamentar Emil Tișcă*, nr.inv. MO 30.147, f. 47 - 48.

Clădirea a fost construită într-un ritm rapid, între anii 1937 – 1938[30], după planurile şi sub supravegherea arhitectului G.P. Liteanu (cel care a construit şi clădirea fostei Prefecturi, azi Muzeul Judeţean Satu Mare, precum şi Catedrala greco-catolică „Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril" din Satu Mare, conform proiectului realizat de arhitectul Victor Smigelschi), edificiul îmbinând armonios stilul bizantin cu elemente tradiţionale[31]. Biserica este construită din cărămidă, având un plan triconc, cu dimensiunile de: L=34,50 m, l=24,50 m şi h=55 m.

Faţada, „un portal monumental", are un pridvor deschis, sub o terasă sprijinită pe 6 stâlpi cu capiteluri. Naosul Catedralei alcătuieşte – prin cele două braţe laterale – o cruce, având spre răsărit Sfântul Altar, fiind acoperit cu o cupolă centrală susţinută de patru stâlpi de mari dimensiuni, cu o înălţime de 55 de metri de la fundaţie. Absida altarului este semicirculară decroşată, cu proscomidie şi diaconicon. Cafasul de la intrare, precum şi balcoanele laterale, se sprijină pe doisprezece stâlpi cu capiteluri. Sub cornişă există o serie de ocniţe (nişe) în care au fost aşezate icoane lucrate în mozaic, ce-i reprezintă pe marii Sfinţi ai Bisericii. Pardoseala este construită din plăci de mozaic (20 cm/20 cm), încadrate în chenare.

Catedrala imită biserica voievodală de la Mănăstirea „Curtea de Argeş", prin cupole şi prin brâul care îi înconjoară zidul. De fapt, se poate afirma că biserica „îmbină armonios stilul bizantin cu elementele arhitecturii tradiţionale româneşti"[32]. În exterior clădirea este încinsă cu un brâu median, în forma funiei împletie, respectând tradiţia brâielor specifice arhitecturii bisericilor din lemn, funia împletită sau „funia vieţii" simbolizând aspiraţia omului către transcendent, către Divinitate[33].

În cele 4 colţuri a fost înălţat câte un turn, iar în turnurile din faţă au fost aşezate clopotele. Pe latura vestică, în partea stângă, este amplasat turnul clopotniţă, adăpostind două clopote, dintre care cel mare a fost turnat din bronz, la Arad, în anul 1939, cântărind 1653 de kg, reprezentând şi „o dorinţă împlinită a femeilor ortodoxe din Satu Mare, care l-au cumpărat şi au voit să fie cel mai mare clopot de la bisericile din oraş"[34] **(foto 3).** Clopotul mic, ce a fost utilizat şi la fosta capelă ortodoxă din clădirea Inspectoratului CFR, a fost donat bisericii din Micula în anul 1949, deoarece sunetul său „nu era în armonie cu cel al clopotului mare"[35].

Şarpanta este în formă de calotă, fiind acoperită cu tablă de cupru, la fel ca şi turlele încununate cu cinci cruci din fier, ancorate cu mai multe lanţuri decorative[36].

Construirea acestui *Sion al Sătmarului,* prima biserică ortodoxă din oraşul Satu Mare, a început în anii pastoraţiei protopopului Meletie Răutu, finalizându-se în timpul protopopului Ioan Rujdea. Considerăm oportun a preciza faptul că, dacă în primii ani după Marea Unire în judeţul Satu Mare existau doar 3 biserici ortodoxe, la începutul anului 1940 numărul lor a ajuns la 22, „printre care şi minunata catedrală ortodoxă din Satu Mare care a costat, împreună cu casa parohială, frumoasa sumă de 12.000.000 lei"[37].

---

[30] Pr. dr. Cristian Boloş, *De ce Catedrala ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului" din Satu Mare reprezintă o capodoperă arhitectonică din nord-vestul României"*, în vol. „În dialog cu tinerii", partea a doua, Ed. Citadela, Satu Mare, 2013, pp. 162-169. Apare cu binecuvântarea Î.P.S. Justinian Chira, Arhiepiscopul Maramureşului şi Sătmarului.

[31] Prot. Ioan Ţolescu, *op.cit.*, pp. 318-323.

[32] Daniela Bălu, Szőcs Péter Levente, Terdik Szilveszter, *Arhitectura ecleziastică din Satu Mare,* Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2008, p. 103.

[33] D. Bălu, *Catedrala Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului".75 de ani de la construire*, p. 9.

[34] Prot. Ioan Ţolescu, *op. cit.*, p. 322.

[35] *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 9.

[36] Imola Kiss, D. Bălu, *Casa Domnului, casa omului. Valori patrimoniale multiculturale. Catalogul arhitecturii religioase din judeţul Satu Mare,* Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2000, p. 116.

[37] Daniela Bălu, *Biserica românească din judeţul Satu Mare în anii Dictatului de la Viena,* p. 266.

Biserica a fost dată în folosinţă în anul 1940, la data de 29 iulie[38], într-o zi de duminică, săvârşindu-se Sfânta Liturghie şi slujba de sfinţire de către părintele consilier eparhial Ioan Rujdea, în prezenţa prefectului col. Haşieganu şi a credincioşilor sătmăreni.

Pictura a fost realizată în tempera de către artiştii Eremia şi Eugen Profeta, în anii 1953-1954. Catapeteasma este o bijuterie a erminiei bizantine, remarcându-se sculptura executată în lemn de brad şi tei. Icoanele împărăteşti au şi ele o certă valoare artistică, întregind ambianţa solemnă şi măreaţă a catedralei ortodoxe.

Trebuie menţionat faptul că fondurile pentru acoperirea cheltuielilor de pictare a Catedralei au fost donate de Mitropoliile Banatului, Olteniei, Iaşilor, precum şi de către Episcopiile Oradiei, Aradului, Buzăului şi Romanului, ceea ce denotă profunda legătură de iubire întru Domnul a tuturor românilor din întreaga ţară[39].

Târnosirea Catedralei - la care a participat şi mitropolitul Moldovei Î.P.S. Sebastian Rusan, fost preot paroh şi protopop de Satu Mare - s-a săvârşit de către episcopul Valerian Zaharia, în ziua de 28 noiembrie 1954[40], în timpul păstoririi prot. Corneliu Sava. Într-un hrisov din Sfântul Altar **(foto 4)**, datat 28 noiembrie 1954, se găseşte consemnat următorul mesaj ce precizează importanţa Catedralei sătmărene: „Ziditu-s-a această sfântă biserică - Catedrală, cu hramul <<Adormirea Maicii Domnului>>, între anii 1936-1939, **ca cel dintâi lăcaş dumnezeiesc, ridicat pe seama credincioşilor ortodocşi din oraşul Satu Mare**"[41] (s. n.).

În perioada 1956-1957 a fost construit gardul Catedralei, de către meşterul Satmari Iuliu, fiind realizat după planul celebrului artist sătmărean Aurel Popp.

Şirul preoţilor slujitori este următorul: pr. Meletie Răutu (1920-1938), pr. Ioan Rujdea (1938-1940, 1944-1948), pr. Teodor Rusu (1940-1944), pr. Tint şi Luca (1948-1952), pr. Corneliu Sava (1952-1968), pr. Ioan Ţolescu (1968-1993), pr. Alexandru Tincu (1993-2010), pr. Aurel Donca (1994-2018).

De-a lungul anilor, credincioşii ortodocşi sătmăreni, alături de preoţii slujitori, şi-au dovedit ataşamentul faţă de Catedrala lor, transformând-o într-o veritabilă bijuterie arhitecturală **(foto 5)**. Clădirea este înscrisă pe „Lista naţională a monumentelor istorice" - cod SM-II-m-B-05226.

În prezent, Biserica Ortodoxă cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" adăposteşte Parohia Ortodoxă Română „Adormirea Maicii Domnului" (fosta Parohie Ortodoxă Satu Mare I[42]), având 3078 credincioşi[43], preot paroh fiind pr. dr. Boloş Cristian-Vasile şi preot II fiind pr. Şimonca Radu. Epitrop este dl. Tomuţ Augustin.

În data de 26 decembrie 2013 s-au serbat 75 de ani de la finalizarea zidirii Catedralei, realizându-se o plachetă aniversară şi un pliant. Cu acest prilej, P.S. Dr. Justin Sigheteanul, pe atunci Arhieru-Vicar al Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureşului şi Sătmarului, a înmânat o „Gramată episcopală aniversară", aşezată la loc de cinste la intrarea în biserică [44].

Se cuvine să amintim doar trei evenimente din viaţa credincioşilor Catedralei: 1.

[38] „Conştiinţa română", anul III, nr. 164, 30 iulie 1940.

[39] Pr. dr. Cristian Boloş, *75 de ani de la înălţarea Catedralei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului" din Satu Mare (1938-2013). Pliant.*

[40] *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 6.

[41] Document aflat în patrimoniul Bisericii Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului" din Satu Mare.

[42] Pr. dr. Vasile Augustin, *„Episcopia Maramureşului. Organizarea administrativă"*, Ed. Universităţii de Nord Baia Mare, Baia Mare, 2006, pp. 224-225.

[43] *Recensământul populaţiei şi al locuinţelor*, Satu Mare, 2011.

[44] Pr. dr. Cristian Boloş, *75 de ani de la înălţarea Catedralei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului" din Satu Mare (1938-2013)*, în „Graiul Bisericii noastre", nr. 4 (76), anul XXIV, octombrie-decembrie, Baia Mare, 2013, pp. 42-44. Periodic publicat de Episcopia Ortodoxă Română a Maramureşului şi Sătmarului, cu binecuvântarea Î.P.S. Justinian Chira şi sub îndrumarea P.S. Dr. Justin Sigheteanul.

Sfânta Liturghie Arhierească săvârșită de către Î.P.S. Andrei Andreicuț, Mitropolitul Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului (Sătmarului), în Duminica Floriilor din anul 2012[45]; 2. vizita istorică a Prea Fericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române (1 iulie 2012); 3. Festivalul internațional de muzică corală bisericească „Pre Tine Te lăudăm" (11-14 august 2012). De asemenea, Î.P.S. Justinian Chira, Arhiepiscopul Maramureșului și Sătmarului și P.S. Justin Sigheteanul au fost prezenți de nenumărate ori în Catedrală, cu diverse ocazii (Sfânta Liturghie, Sfânta Liturghie a Darurilor mai înainte sfințite, Paraclisul Maicii Domnului, Te-Deum, conferințe, concerte, lansări de carte etc.), aducând mare bucurie în sufletele sătmărenilor, fiecare întâlnire cu ierarhii transformându-se într-o sărbătoare municipală și chiar județeană.

La data de 21 august 2016, P.S. Dr. Justin a săvârșit slujba de târnosire a Catedralei „Adormirea Maicii Domnului" din Satu Mare, precum și Sfânta Liturghie Arhierească, ca urmare a lucrărilor realizate în Sfânta biserică, inclusiv reorganizarea Sfântului Altar. Cu acest prilej, au fost așezate părticele din Sfintele Moaște ale Sfinților Mucenici de la Niculițel în piciorul Sfintei Mese, alături de „hrisovul de sfințire" (o copie a acestuia fiind expusă în Sfântul Altar, alături de vechiul hrisov), P.S. Justin acordând bisericii al doilea hram, și anume „Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul".

Se impune a fi menționată aici și activitatea corului „Doxologia" al Catedralei sătmărene, cu o istorie de peste 95 de ani. Astfel, după doi ani de la înființarea Parohiei Ortodoxe Române în Satu Mare, prin procesul verbal din 5.03.1922 se iau hotărâri pentru găsirea unei săli, în care timp de patru ore pe săptămână să se facă repetiții la cor. De atunci, vocea melodioasă a coriștilor și măiestria dirijorilor au reușit ca frumusețea deosebită a catedralei „Adormirea Maicii Domnului" să fie completată de răspunsurile date la Sfânta Liturghie de această corală, comparată de-a lungul timpului cu „un adevărat madrigal bisericesc"[46]. Trebuie remarcată și „Biblioteca Sfântul Haralambie" care își desfășoară activitatea în incinta lăcașului de cult, credincioșii având posibilitatea de a citi sau împrumuta acasă cărți cu un cuprins duhovnicesc și reviste de spiritualitate, responsabil fiind domnul Ardelean Alexandru.

Împreună, preoții, consilierii parohiali și credincioșii, lucrează neîncetat la menținerea în bună stare a bisericii, avându-se în vedere reabilitarea/restaurarea în întregime a acesteia, precum și realizarea unui muzeu, pe baza unui proiect cu finanțare europeană, aflat în curs de implementare, prin Programul Operațional Regional 2014-2020, proiect demarat și coordonat de către preotul paroh dr. Cristian Boloș.

Azi, Catedrala ortodoxă este unul din cele mai frumoase edificii ale orașului Satu Mare, împlinind dorința întemeietorilor ei, devenind un lăcaș al credinței și spiritualității românești.

Dr. Daniela Bălu
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
danielamuzeu@yahoo.com

Pr. Dr. Cristian Boloș
Catedrala Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului"
Satu Mare, RO
prcristianbolos@yahoo.com

[45] Pr. dr. Cristian Boloș, *Prezența Î.P.S. Andrei Andreicuț în mijlocul credincioșilor sătmăreni*, în vol. „În dialog cu tinerii", partea a doua, Ed. Citadela, Satu Mare, 2013, pp. 170-172. Apare cu binecuvântarea Î.P.S. Justinian Chira, Arhiepiscopul Maramureșului și Sătmarului.

[46] PORSM, *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 8.

Satu-Mare, Anul III. No. 355 — Exemplarul 2 lei — Marți, 23 Martie 1937

GAZETA

pentru afirmare românească

Director: GAVRIL GAVRILAȘ

Redacția și Administrația Strada Crișan No. 3. (Casa Albă). Telefon 399.

ABONAMENTE:
Anual: 600 lei
Șase: 300 lei
Trei: 150 lei
Pentru autorități și instituții 1000 lei anual.

Apare zilnic la ora 16

Monseniorul Follner va încerca să convingă

pe Arhiducele Otto că este imposibilă restaurarea Habsburgilor

Viena, 22. — Agenția Stefani anunță că în cercurile politice vieneze se afirmă că Arhiepiscopul din Linz, Monseniorul Follner, ar fi însărcinat cu o misiune pe lângă Arhiducele Otto de Habsburg.

Monseniorul Follner ar urma să se ducă în Belgia, la castelul dela Steenockerzeel, pentru a informa pe Arhiducele Otto, pretendentul la tronul Austriei, că este imposibil ca în momentul de față să se procedeze la o restaurare monarhică în Austria.

Un mare eveniment cultural și artistic în orașul nostru

Joi, 25. Martie a. c. la orele 15 va avea loc inaugurarea cinematografului „Național", proprietatea Casei Naționale din Satu-Mare.

La această inaugurare sunt rugați a participa toți membrii Casei Naționale și toți factorii mai de seamă ai vieții sociale din localitate.

Va rula marele film „VIAȚA PARISIANĂ" în rolul principal cu ve-

trală iar pentru vară cu instalație de răcoire.

Aparatele de proiecțiune și sonorizare sunt din ultimele creațiuni ale tehnicei moderne.

Vizitatorul intră printr'un parc drăguț aranjat în fața clădirei, în holul spațios, pe jos cu mozaic, unde la stânga este așezată casieria, iar la dreapta garderoba. O luminație bogată și indirectă, tablouri, oglinzi,

Hrisov

Cu vrerea Tatălui, cu [illegible] Fiului și harul [illegible] Duhului Sfânt, s-a [illegible] această sfântă biserică catedrală [illegible] Adormirii Maicii Domnului [illegible] 1939 ca cel dintâi lăcaș dumnezeiesc [illegible] pe seama [illegible] ortodocși din orașul Satu Mare...

Mântuitul nou Sion a fost înălțat cu jertfa materială [illegible] din această parte a țării, și a altor așezăminte publice, prin osârdia protopopului Meletie Răuțiu, organizatorul celei dintâi parohii ortodoxe în Satu Mare, și a parohului Ioan Rujdea...

În anul 1939 acest sfânt lăcaș a fost dat în mod provizoriu folosinței, lipsindu-i însă împodobirea interioară, cu pictura și zugrăvitura, precum și o parte din mobilier. După ce în anul 1953 a fost [illegible] și sfințită după rânduială, biserica catedrală ortodoxă [illegible] în anul 1954 la inițiativa și contribuția P. S. Episcop Valerian Zaharia al Oradiei, cu purtarea de grijă a I.P.C. Dr. Carol Pop vicar [illegible] protopop, cu interesul și supravegherea lucrărilor de P.C. prot. Cornel Sava parohul bisericii, a preoților locali Dr. Gheorghe Coman, Mihai Dobosi și a corporațiunilor parohiale, cu sprijinul material al credincioșilor locali, al Episcopiei Oradea și Ministerul Cultelor, cu jertfa materială a Românilor din toată țara [illegible] prin bunăvoința I.P.S. Patriarh Justinian Marina, I.P.S. Sebastian mitropolitul Moldovei și Sucevei, I.P.S. Firmilian al Olteniei, P.S. Iosif al Argeșului, Teofil al Romanului, Antim al Buzăului, s-au executat lucrările de pictură, zugrăvire interioară dela această sfântă biserică, întru mărirea lui Dumnezeu și pacea a toată lumea...

Lucrările au fost duse la bun sfârșit în mod lăudabil de pictorii bisericești Ettenia și Eugen Profeta autorizați de Comisia de Pictură Bisericească a Sf. Patriarhii, în tehnica tempera, compozițiile și ornamentele fiind executate în stilul artei bizantine și a tradiției noastre bisericești...

Sfânta Biserică aleasă împodobită și înzestrată cu mobilier, s-a sfințit – după rânduială cu așezarea sf. moaște și a hrisovului, în ziua de Duminecă 28 Noembrie 1954 – într-un cadru sărbătoresc, de Î. P.S. Sebastian mitropolitul Moldovei și Sucevei, fost paroh al bisericii și protopop al Sătmarului și de P.S. Valerian al Oradiei, înconjurați de un mare sobor de preoți – protopopi și diaconi, de față fiind mulțimea mare a credincioșilor români sătmăreni, deapururea uniți la altarul și credința Bisericii ortodoxe și strămoșești...

S-a redat acest sfânt locaș dumnezeeștilor slujbe, în timpul când era Președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale al Republicii Populare Române Dr. Petru Groza, președinte al Consiliului de Miniștri Gh. Gheorghiu-Dej, Ministru al Cultelor Acad. Petru Constantinescu Iași, Patriarh al României D.D. I.P.S. Justinian Marina, Mitropolit al Ardealului D.D. Dr. N[illegible] Bălan, Episcop al Oradiei P.S. Valerian Zaharia, protopop al Sătmarului și vicar [illegible] Dr. Carol Pop și parohi în Satu Mare: prot. Cornel Sava, Dr. Gheorghe Coman și Mihai Dobosi...

Anul Domnului 1954, luna Noembrie, ziua 28.

† Sebastian Mitropolitul Moldovei

† Valerian al Oradiei

ODISEEA MONUMENTULUI DIN SATU MARE DEDICAT CINSTIRII MEMORIEI LUPTĂTORULUI PENTRU UNIREA CU ȚARA, DR. VASILE LUCACIU

Virgiliu Z. TEODORESCU

Abstract: *(Odyssey of the monument dedicated to honouring the memory of the fighter for union with the country, Dr. Vasile Lucaciu from Satu Mare) Knowing the chronological sequence of the history of this monument should be a goal for all generations, requiring those from the XXI century to maintain a constant concern to ensure its everlasting presence in the public forum, as a beacon towards the unity of the Romanian nation.*

For those from the area of the Romanian territory at the turn of the XIX-XX century, the personality of Dr. Vasile Lucaciu is a notable one. He was born on 21 January 1852 and passed away at 29 November 1922, then buried on December 1 in the village of Șișești of Maramures, where he served after leaving the post of Professor in Satu-Mare due to the pressure of the oppressive regime against Romanians at the time. He was an active Romanian Greek Catholic priest, consistent and tenacious campaigner for the rights of Romanians in the territories incorporated in the Austro-Hungarian Empire. He was a leader of the Romanian National Party, and earned the surname of „Lion of Șișești" through his undertakings in the decades since the end of the nineteenth century and the beginning of the next. He was one of the initiators and signatories of the Memorandum of 1892. He was arrested several times and finally sentenced to five years in prison. He was a definite and permanent example of living for the good of his people and, as such, after his death, it became a legitimate concern for his fighting comrades and successors to honor his memory by bringing a representative symbol into the public forum of Satu-Mare.

Convincing steps were undertaken to ensure necessary funding and designate through competition a sculpting artist, who would achieve the modelling of the sculptural components. The work was finalized in Bucharest and cast in bronze by the experienced metallurgist Basil V. Rascanu.

After completion of all operations (casting, recomposing of fragments, chiseling, spinning), in the spring of 1936 the statue was exposed for several months in front of the Romanian Athenaeum in Bucharest.

Simultaneously in Satu-Mare steps were taken to select and obtain the placement area, execute the foundation, build the slab and the concrete pedestal plated with travertine.

Then the statue was brought over and installed on its intended site. All these steps required significant human and technical participation.

On 13 December 1936 it was followed by the unveiling and consecration of this

representative symbol with the massive monumental statue (4.50 / 1.58 / 1.90 m) and the bas-relief on the main face of the pedestal, that represents a Romanian soldier piercing a dragon with his spear, signifying the victory of good over evil. Both sculptural works were cast in bronze.
Unfortunately its existence in Satu-Mare has been short lived due to the imposed provisions of the Vienna Diktat of the summer of 1940 through which the territory of north-western Romania was to be ceded to Horty-regime Hungary, by the will of those who wanted to change Europe's map according to their own interests.
In preventive act to save the components of the monument, they were evacuated initially to Lugoj and then to Alba Iulia where they were temporarily "stored" at the foot of the city fortress walls.
This is where in the 1950-ies, being a student, I saw it lying on the ground waiting for a recovery from its hostile treatment.
Soon I learned that irredentists considered further revenge was needed, and during the night a „commando" proceeded to overthrow the statue into a ditch where garbage would shortly cover it and thus remove its message.
Subsequently an immediate intervention led to its move to the Union Museum in Alba Iulia.
But its salvation came when the sculptor donated to the State his entire collection of artefacts made of durable material, as well as those who were only at the plaster casting stage.
This led to a broad recovery action, bringing the monument to Bucharest and storing it on the ground in the yard of the Museum „Corneliu Medrea".
There it served as a constant reminder to situation. Initially the subject was discussed only discretely, but after the declaration of April 12, 1964, a partially reparatory measure was take: to restore the Vasile LUCACIU monument in 1968 in Satu-Mare. It was placed on a new site, the previous space having been granted in previous decades to a symbol of veneration for the "occupying liberators".
The new placement on Boulevard Vasile Lucaciu was correlated with the placement on the same urban axe of the monument of the Romanian Soldier, erected in homage of the Fourth Army combatants who fought heavily in this area in October 1944 for the liberation of the northern territory of Romania.
It was several decades later, in 1992, that the Vasile Lucaciu monument returned to its initial location in the green area of Liberty Market, the place conferred to it by the authors of this honorific act.
I had the privilege to be present at the solemn unveiling and, through my speech, to remind of those who, throughout all stages of this odyssey, were aware that the message of this symbol must be a mobilizing legacy for posterity, so that the UNION OF ALL ROMANIANS remains a perpetual concern for good safeguarding of the national territory and its inhabitants.
It was also the occasion to evoke the creation of the valuable sculptor artist Corneliu Medrea who under "free speech" of some overzealous pens, was considered a "proletcultist", thus being denied of its correct place in history both as a creator and as a trainer of a throng of succeeding sculptors.
It is regrettable that the odyssey of this symbol is still going on even today. We are referring both to neglect in the maintenance of the ensemble (although the public has indicated to the administration the advanced deterioration of the pedestal), as well as the publications OFTEN wrongly representing the history of this her-

itage. The combined information available on the Internet expose the interested reader to a variety of inaccurate interpretations.
As we are now nearing the CENTENARY OF THE GRAND UNIFICATION, evoking such a creation and personality is an honoring moral obligation in order to know what to transmit to our successors as a relay of lofty sentiments of piety.

Keywords: *battle, monument, reverand, politician, dedication*

„Strămbunii noştri ne-au conservat limba şi pământul strămoşesc; generaţiunea care se duce a făcut Unirea, Independenţa şi mult lucrat-a pentru libertate. Acum este rândul nostru: nouă ne este dat a completa unitatea naţională, a întării libertatea şi a face ca egalitatea să ne fie un nume nou".

Vasile Lucaciu

Veacul al XIX-lea a accentuat stările de natură antagonică în teritoriile cotropite şi încorporate în stăpânirea statelor străine. Locuite predilect de români, aceştia au ajuns slugi la cei care se comportau ca oprimatori. Modul de comportare a celor ce-şi arogau calitatea de stăpâni a generat o diversitate de acţiuni prin care revendicau dobândirea drepturilor de care beneficiau cei din naţiunile privilegiate. Experienţa dobândită de cei desconsideraţi a impus reacţia sintetizată la 3/15 mai 1848 la Blaj unde fermitatea glasurilor impusese voinţa unanimă: „Vrem să ne unim cu Ţara!". Anii ultimelor decenii au accentuat starea de încordare, năpăstuiţii având din rândurile lor susţinători combativi implicaţi până la jertfire întru apărarea celor care, prin gradul de formare în anii în când au frecventat o diversitate de forme de învăţământ, au cunoscut şi a alte moduri de viaţă. Plaiurile maramureşene şi sătmărene au avut în personalitatea lui Vasile Lucaciu un asemenea consecvent apărător care, fie din incinta Sf. Lăcaş enunţa călăuzitoare poveţe mobilizatoare, fie prin articolele redactate şi publicate ca şi prin conferinţele enunţate, ajungând să fie un permanent călăuzitor, un antemergător. Nu s-a limitat numai la vorbe, faptele prin care a dat contur unor aşezăminte au fost demne exemple pentru slujitorii cultului dar şi pentru enoriaşi. Pentru regimul oprimator devenise, de fapt, din primele momente ale afirmării o persoană incomodă. Tacit recunoscându-i-se calităţile intelectuale şi capacitatea de mobilizator al năpăstuiţilor întâi s-a încercat scoaterea sa din mediul românesc printr-o stratagemă menită a-l atrage spre înalte funcţii în ierarhia administraţiei de stat. Refuzul de a-şi părăsii enoriaşii a generat măsuri coercitive, instanţele juridice sancţionând formulări considerate jignitoare la adresa regimului. Ele au fost de natură materială cu importante amenzi dar şi cu perioade de întemniţare pentru cele considerate jignitoare la adresa stăpânirii. În acest context momentul elaborării textului Memorandumului, conducerea delegaţiei care s-a deplasat la Viena pentru a-l preda la Cancelaria împăratului a constituit prilejul pentru organele oprimatoare de a declanşa un proces menit nu numai de a fi sancţionate persoanele implicate ci şi de a fi exemplu prin hotărârile adoptate pentru ca în viitor să nu mai fie declanşate asemenea tentative. Erau anii ultimului deceniu al secolului al XIX-lea când opinia publică internaţională avea prilejul să cunoască şi să reacţioneze operativ la ceea ce se petrecea în Europa. Ca atare, samavolniciile din conglomeratul statal Austrio - Ungar au promovat dure acuze, impunând ca duritatea sancţiunilor să fie stopate. Au urmat însă alte multe imixtiuni menite a-i diminua puterea de acţiune. Declanşarea ostilităţilor militare care au generat anii marilor sacrificii umane şi materiale ale Primului Război Mondial l-au determinat să treacă „la fraţi" în România alăturându-se celor care acţionau pentru a se implica în acţiunile celor din tabăra Antantei. Discursurile sale au fost un exemplu de respect al voinţei înaintaşilor şi de clarviziune a modalităţilor de înfăptuire a unităţii naţionale a românilor. Finalizarea acestei acţiuni prin parcurgerea firescului drum din anul 1918 cu respectivele trepte 27 martie/9 aprilie când

locuitorii Basarabiei au revenit în compunerea României, 28 noiembrie când şi la Cernăuţi s-a exprimat voinţa înlăturării raptului din 1775, iar la 18 noiembrie/1 decembrie cei 1228 de delegaţi purtători ai credenţionalelor au transmis voinţa celor care-i trimiseseră la Marea Adunare Naţională a Românilor de la Alba Iulia să hotărască Unirea cu Ţara. Pentru dr. Vasile Lucaciu a fost prilejul să constate o biruinţă care însă impunea ca ea să fie demnă moştenire pentru viitorime să fie susţinută printr-o mobilizatoare şi diversificată operă constructivă în toate domeniile. A putut să cunoască în scurtul timp al dăinuirii până în anul 1922 preocupările atât pentru refacerea ţării, cât şi afirmarea tuturor resorturilor României Mari, dar şi multiplele dificultăţi generate de unele forţe potrivnice, iredentiste.

La ceasul despărţirii, a prohodirii lui Vasile Lucaciu[1] a încolţit ideea ca la Satu Mare să fie realizat un simbol întru cinstirea sa. La prăznuirile următoare deşi alte priorităţi erau presante întru refacerea ţării glasurile celor care afirmau această necesitate deveneau tot mai ferme impunând înscrierea obiectivului între priorităţile zonei. După anul 1925 iniţiatorii s-au constituit într-un comitet definit ca societatea „Monumentul Vasile Lucaciu". Încredinţând fiecărui membru misiuni care să conducă la recoltarea sumelor necesare, definirea a ce doresc să realizeze, depistarea artistului modelator, adoptarea materialului menit a conferii lucrării perenitatea în ani, asigurarea unei colaborări cu administraţia locală care să ofere spaţiul pentru amplasarea monumentului, sprijinul prin unităţile gospodăriei comunale şi ulterioara buna îngrijire a ambiantului limitrof după predarea-preluarea de către primărie a respectivei creaţii. A fost etapa când s-a considerat de către sătmăreni[2], ca ceva firesc, ca lucrarea să fie încredinţată spre realizare unui apreciat artist plastic local care însă prin cele întreprinsese în anii anterior conflagraţiei era o prezenţă în lumea artistică a Europei.

La 1 octombrie 1926 Augustin Ferenţiu, primarul oraşului Satu Mare informa pe pic-

[1] Vasile M. Lucaciu „Leul de la Sisești" (21 ianuarie 1852, Apa, jud. Satu Mare - 28 noiembrie 1922, Satu Mare, înmormântat la Şişeşti. Studii la Baia Mare, Oradea, Gherla şi Roma de teologie şi de filosofie, doctor în filosofie, preot în parohia Sâncraiul Sălajului, cadru didactic de limba română în Satu Mare, bun orator, unul din iniţiatorii Memorandumului, militant pentru unitatea naţională a tuturor românilor, permanent hărţuit de organele represive care-l definiseră ca „agitator al daco-românismului" şi „un nou Avram Iancu" a fost de mai multe ori întemniţat, îndepărtat din învăţământ a ajuns la Şişeşti, ca apoi la începutul Primului Război Mondial să treacă în România pentru a se alătura celor care militau ridicarea la acţiune pentru Unire. A fost momentul când Liga Culturală prin noua denumire îşi definea răspicat principala preocupare. Ea devenea din 1914 „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor", desemnându-l pe V. L. ca preşedinte, încadrat de cele mai consecvente elemente pentru realizarea acestui ideal naţional. Prioritar era ca România să acţioneze pentru eliberarea Transilvaniei. În 1915 a fost ales deputat de Galaţi în Parlamentul României. În condiţiile încheierii păcii separate cu Puterile Centrale s-a deplasat în apus pentru a aduce la cunoştinţa foştilor aliaţi situaţia care a determinat o asemenea măsură. Făcea parte din grupul celor 29 de persoane constituite în Consiliului Naţional al Unităţii Române. La Paris a desfăşurat o amplă activitate menită a pregăti momentul păcii aducător de radicale schimbări în structura politică a Europei. Ca o încununare a eforturilor depuse statele din coaliţia Antantei au recunoscut Consiliul ca organ reprezentativ al intereselor românilor. După încetarea ostilităţilor a revenit în Transilvania fiind părtaş la pregătirea Solemnei zile de 1 Decembrie 1918 care l-a desemnat ca membru în Consiliul Dirigent, publicist.
Calendar pentru toţi românii 1893, Bucureşti, p. 73 Dr. /V./ Lucaciu, preot din Şişeşti [A.N. P II 105]
Congresul românilor de peste hotare, în "Dimineaţa", Bucureşti, 7 martie 1915, articol în care se face referinţă la apelul lansat de organizatorii Vasile Lucaciu, Simion Mândrescu şi Emilian Sluşanschi pentru a participa la acţiunile din 15 martie de la Ateneul Român şi sala Dacia, unde urma să se raporteze despre cele întreprinse pentru afirmarea ideii de Unire a tuturor românilor. Anexat raportul.
Necrolog Dr. Vasile Lucaciu în „Calendarul Asociaţiunii pe anul bisect 1924", Sibiu, p.135.

[2] Adriana Zaharia, *O statuie necunoscută a lui Vasile Lucaciu realizată de Aurel Popp*, în „Informaţia zilei", Satu Mare, 6 iulie 2014.

torul Aurel Popp[3] printr-o scrisoare că autorităţile locale intenţionau să amplaseze în parcul central al oraşului, pe atunci definit ca „Piaţa I. C. Brătianu" un monument al cinstirii marelui luptător al neamului dr. Vasile Lucaciu.

S-au luat măsuri pentru strângerea fondurilor necesare, sumele urmau să fie prevăzute în bugetul judeţului din anul 1927. Autorităţile intenţionau să ceară şi un ajutor de la stat în acest sens.

Artistului plastic sătmărean i s-a cerut să întocmească planul, devizele urmând a-i fi atribuită realizarea monumentului. Era o atribuire după o prealabilă consultare între factorii locali şi Aurel Popp precizându-se „Întrucât Dv. sunteţi dispus de a întreprinde aceste lucrări nu ar fi niciun motiv ca să se publice concurs şi am putea duce mai aproape la îndeplinire această frumoasă idee."

Aurel Popp la 27 noiembrie 1926 pentru deplina documentare îi solicita lui Epaminonda Lucaciu[4] câteva fotografii cu tatăl său. Din scrisoare aflăm că statuia lui Vasile Lucaciu se va ridica la Satu Mare din dorinţa lui Octavian Goga, pe atunci ministru de interne.

După finalizarea machetelor componentelor cu propunerile pentru monument, Aurel Popp îi face o vizită ministrului Octavian Goga. Machetele au fost însoţite de o descriere amănunţită.

Prin intermediul presei sătmărene, prefectul judeţului Ilie Carol Barbul a lansat un apel către toţi românii din Satu Mare pe care i-a invitat „la adunarea comitetului pentru ridicarea „Monumentului Vasile Lucaciu" ţinută în 16 mai 1927 orele 16.00, în sala restaurantului „Dacia". În calitate de preşedinte de onoare al comitetului a fost invitat însuşi ministrul de interne Octavian Goga. Iniţiatorii precizau „Vasile Lucaciu merită toată lauda şi concursul tuturor acelor ce simt românește". Apelul a fost publicat Duminică 15 mai 1927 în ediţia specială

[3] Aurel I. Popp (30 august 1879, Cauzaşul Erului, azi Căuaş, jud. Satu Mare - 8 august 1960, Satu Mare) studiile la Şcoala superioară de desen şi caligrafie din Budapesta (1899-1903), la Academia de artă din Viena (1904) şi la Academia Julian din Paris (1911). Afirmat ca pictor, grafician, sculptor, ceramist, arhitect şi scriitor. Artist emerit.

[4] Epaminonda V. Lucaciu (25 februarie 1877, Sâncrai, azi judeţul Satu Mare - 29 iulie 1960, Cluj-Napoca, judeţul Cluj) a fost preot greco-catolic, om politic. A fost fiul lui Vasile Lucaciu, supranumit „Leul din Şişeşti", preot greco-catolic, luptător pentru drepturile naţionale ale românilor din Transilvania, şi al Paulinei Şerbac. A început şcoala primară la Satu Mare, terminând liceul la Năsăud. Între 1888-1892 studiază la Institutul de Propaganda Fide din Roma, Italia. În anul 1898 a devenit doctor în teologie şi filosofie. Întors în Transilvania a slujit pentru o perioadă, ca preot greco-catolic, alături de tatăl său în parohia acestuia. Din anul 1901 a slujit ca preot la Cenad. În anul 1905 a plecat în Statele Unite ale Americii, înfiinţând prima parohie românească greco-catolică din Cleveland, care era şi prima biserică românească din federaţia nord-americană. În acelaşi oraş a înfiinţat prima gazetă românească din SUA, „Românul". În 1907 a revenit în Transilvania, la Blaj, pentru a duce în SUA tineri preoţi greco-catolici, pentru parohiile înfiinţate acolo. În anul 1913 preotul Epaminonda Lucaciu îşi desfăşura activitatea la o biserică catolică din Trenton, în apropiere de New York. În 1921 a revenit în Transilvania, care se unise cu România, devenind preot militar la Satu Mare, unde a activat până în anul 1923. Din punct de vedere politic, a fost membru activ în rândurile Partidului Naţional Liberal. Între 1923-1929 a fost preşedinte al filialei sătmărene a Asociaţiei orfanilor de război. A activat şi în organizaţia cercetaşilor români. De la 11 octombrie 1924 a devenit paroh la Sişeşti, fosta parohie unde slujise tatăl său, Leul din Sişeşti" până în anul 1931. După cedarea Transilvaniei de nord-vest de către România către Ungaria, în urma Diktatului de la Viena din 30 august 1940, a devenit preşedinte al „Asociaţiei foştilor refugiaţi şi expulzaţi din nordul Ardealului" în perioada 1940-1945. A decedat la Cluj-Napoca, în anul 1960. A fost înmormântat în biserica din Sişeşti, judeţul Maramureş, alături de părinţii săi.
Viorel Câmpean, *Oameni şi locuri din Sătmar*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2008.
Ion Iosif Şchiopul, *Românii din America*, în „Luceafărul, revistă pentru literatură, artă şi ştiinţă", anul XII, nr. 10, 16 mai (stil vechi) 1913, Sibiu.

a ziarului „Voinţa Poporului".

Cei 38 de participanţi la adunare au hotărât constituirea unei societăţi „ad hoc" cu denumirea „Monumentul Vasile Lucaciu". Semnatarii au fost: Dr. Ilie Carol Barbul prefectul judeţului Satu Mare, Ioan Andreicuţ – şef de serviciu la administraţia financiară, Ioan Bolchiş – şeful oficiului poştal, telefon şi telegraf, Dr. Liviu Calefariu – medic, colonel, Dr. Emil Coconeţ – şef de serviciu la Prefectura judeţului, Nic G. Cristofir – redactorul ziarului „Voinţa Poporului", Anton Davidescu – redactorul ziarului „Satu Mare", Teofil Demeter – şef de serviciu la Primăria Satu Mare, Dr. Andrei Doboşi – avocat, Dr. Teofil Dosa – secretarul oraşului Satu Mare, Aurel Dragoş – paroh protopop, George Dragoş – directorul şcolii comerciale, Alexandru Doroş – avocat, consilier municipal, Dr. Traian Erdelyi – şef de serviciu la Primăria Satu Mare, Francisc Erdos – preşedintele Tribunalului, Augustin Ferenţiu – primarul oraşului Satu Mare, Ioan Florea – deputat, Ioan Florian – şeful vămii interioare, Mathia Goschi – inginerul şef al oraşului Satu Mare, Ion Grigorescu – şeful staţiei Satu Mare, Francisc Groza – profesor de liceu, Dumitru Huzum – magistrat, Traian Kavaşi – „procurist la fabrica de vagoane Unio", Ion Lăzărescu – inginer, Dr. Ludovic Pop – subprefect, Aurel Popp – artist, pictor, Dr. Octavian Pop – directorul băncii „Casa Noastră" şi consilier municipal, Dr. Sighismund Pop, medicul şef al judeţului, Augustin Popan – directorul băncii „Banca Română", Dr. Augustin Silvaşi – juristul oraşului Satu Mare, Dumitru Stavrat – administrator financiar, Dr. Ioan Steer – medic, director al laboratorului bacteriologic, Flore Zimveliu – „subrevizor şcolar", Doamna St. Chihaia – soţia directorului de la Banca Românească, Doamna Gt. Kavaşi, soţia lui Traian Kavaşi, Sandr. Dr. Pop – soţia avocatului băncii „Casa Noastră", Lili Popan – soţia directorului băncii „Banca Română".

Scopul societăţii aşa cum s-a consemnat în statut a fost ridicarea „unui monument grandios în oraşul Satu Mare, consacrat memoriei marelui luptător al neamului şi fiu al judeţului Vasile Lucaciu, care în acest oraş a început activitatea sa rodnică pentru dezrobirea neamului şi în acest oraş a fost condamnat şi a suferit în închisoare prima oară".

A fost o tentativă care l-a antrenat pe artistul Aurel Popp la modelarea temei comanditarilor realizând macheta pentru o statuie monumentală şi un basorelief. Preşedintele de onoare şi patronul societăţii a fost **în acea etapă** desemnat Octavian Goga.

Se preconiza ca după terminarea lucrărilor de amplasare a monumentului şi predarea acestuia Primăriei oraşului Satu Mare, societatea urma să fie lichidată. Eventualele sume necheltuite urmau a fi predate la casieria oraşului Satu Mare şi folosite pentru întreţinerea ulterioară a ambientului monumentului.

Pe lângă donaţii, societatea şi-a propus să ceară bani de la primăriile din judeţul Satu Mare şi de la guvern. La prima adunare generală a societăţii au fost aleşi membrii conducerii după cum urmează: Patronul Societăţii şi Preşedinte de onoare a fost ales ministrul Octavian Goga. Preşedintele Societăţii – Excelenţa Sa Iuliu Hossu – Episcop de Gherla, Vicepreşedinte – Dr. Ilie Carol Barbul – prefectul judeţului, Secretar – Augustin Ferenţiu – primarul oraşului Satu Mare.

Dr. Ilie Carol Barbul – prefectul judeţului, Augustin Ferenţiu – primarul oraşului Satu Mare, Vasilie Dumitrescu directorul „Băncii Naţionale", Dr. Octavian Pop, directorul băncii „Casa Noastră", Dr. Eugen Seleş – directorul „Liceului Eminescu", Dr. Epaminonda Lucaciu – preot, Mathia Goschi – inginer şef, au fost aleşi membrii comisiei administrative. Preşedintele comisiei administrative a fost Dr. Ilie Carol Barbul, iar vicepreşedinte, Dr. Octavian Pop.

Membrii comisiei executive au fost aleşi: Dr. Ilie C. Barbul, Augustin Ferenţiu şi Dr. Octavian Pop.

În cadrul adunării generale s-au apreciat calităţile superioare ale artistului plastic Aurel Popp ale cărui opere au fost expuse şi premiate la Paris. Astfel că membrii adunării au fost

convinşi că munca artistului va satisface toate cerinţele. Aflăm că însuşi ministrul Octavian Goga, alături de alţi artişti celebri din capitala ţării, au fost mulţumiţi de propunerile făcute de artistul sătmărean. Aşadar „comisiunea executivă va lua măsurile cuvenite, ca să se precizeze condiţiunile însărcinării D-lui artist Aurel Pop referitor la executarea lucrărilor de arte şi să se încheie un contract cu Dl. artist."

Tot în cadrul adunării generale a fost analizat devizul informativ întocmit de Aurel Popp. Lucrările cu materialele necesare şi cu cheltuielile de administraţie au fost estimate la 12-13 milioane lei. „Cheltuielile însă se pot reduce cu 2.403.000 lei dacă Ministerul de Războiu va pune la dispoziţie 9.000 kilograme de bronz, Ministerul Domeniilor va da gratis lemnele de construcţie necesare la modelaj şi la construirea schelelor, precum şi lemnele de foc la arderea cărămizilor necesare la fundamentare şi dacă afară de aceste se vor mai da şi alte avantaje de către judeţ şi oraş".

Acţiunea declanşată a avut cuvenitul răsunet la nivelul ţării. În acest context municipiul Ploieşti a contribuit cu suma de 200.000 lei, bani care stăteau la dispoziţie în contul Ministerului de Interne, judeţul Satu Mare cu 100.000 lei, oraşul Satu Mare cu 400.000 lei, senatorul Romul Buzilă cu 800 lei. Din suma totală de 700.800 lei s-au cheltuit 43.600 lei după cum urmează: 38.000 lei cu plata artistului pentru machetele monumentului şi 5.600 cu transportul acestora.

Din păcate a intervenit o situaţie financiară care a afectat economia românească, generând şi falimente bancare care au condus la pierderea sumelor de către deponenţi, inclusiv a celor care acţionaseră pentru strângerea fondurilor necesare realizării de monumente.

Timp de multe decenii despre această criză financiară care a lezat economia românească în ultimii ani ai deceniului al treilea din veacul XX nu s-a vorbit şi publicat nimic, tema fiind tabu întrucât era urmarea unei ample lovituri financiare provocată de U.R.S.S. interesată de a obţine din S.U.A. o linie tehnologică care să-i permită edificarea şi dotarea unei fabrici de automobile. S.U.A. a considerat util să-i ofere o asemenea tehnologie, dar numai după achitarea în valută a preţului convenit. U.R.S.S. nu deţinea respectiva valută şi atunci a recurs la formula dumpingului, lansând pe piaţa europeană şi asiatică a unor produse pe care le vindea în pierdere, dar obţinea astfel valuta necesară cu care putea achita tehnologia pe care putea, cu sumare modificări, să ajungă la producerea într-o etapă tranzitorie, de tractoare, iar după câţiva ani chiar a tancurilor necesare planurilor expansioniste. La timpul respectiv un atent observator a relaţiilor economice dintre România şi Turcia a fost economistul dr. Nicolae A. Mănescu[5] care a constatat modul cum de pe respectiva piaţă am fost înlăturaţi de produsele livrate de U.R.S.S. Lucrarea elaborată şi publicată în suita care constituie „Biblioteca Băncii Naţionale a României" prin componentele statistice şi pertinenta analiză este o relevantă situaţie cu care ne-am

[5] Nicolae A. Mănescu (?) Studii şi doctorat în economie, consilier economic al României în Turcia şi Grecia, în perioada interbelică, un activ analist al evoluţiei economiei europene din perioada interbelică, publicist.

Dr. Nicolae Mănescu, *Turcia de astăzi*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1939, p. 408.

Buletinul industriei, Nr. 1-3/921, publicat de Direcţia Generala a Industriei (Oficiul de studii şi anchete), recenzat de Nicolae A. Mănescu.

Const. Brăileanu, *Problema Financiară*, Ed. Librăriei Pavel Suru, Bucureşti 1920.

Convenţiunea comerciala a tratatului de la Lausanne văzută din punctul de vedere al intereselor comerciale cu Turcia în „Comerţ", an 7, nr. 5-6, mai-iunie 1924, p. 89-90.

Jean Lepoutre, *La lutte pour la suprematie du petrole*, anul 4, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1921, p. 28-30.

Prof. G. Taşcă, *Reforma financiară. Conferinţa ţinută la cercul comercial şi industrial*, Bucureşti, Ed. Cartea Românească, 1921.

Rezumatul conferinţelor de la „Asociaţia Economiştilor" ţinute de Nicolae A. Mănescu.

confruntat anticipând marea criză mondială.

Așa tentativa deceniului al treilea a sucombat fiind necesari alți buni ani ca problema să fie reluată după ce țara suportase și gravitatea crizei financiare mondiale cu alte multe dezastre, cu blocări de interesante inițiative. Au fost totodată anii când au intervenit noi reglementări în privința monumentelor de for public, impunându-se și generalizându-se acordarea unei lucrări de o sporită valoare materială în urma unui/unor concurs/uri la care artiștii plastici trebuiau să prezinte machete, dosare cuprinzând documentația atât artistică cât și cea financiară, care prin jurizare să definească realizatorul/realizatorii lucrării. Astfel, în anul 1935 s-a organizat[6] un concurs de machete pentru desemnarea realizatorului modelării monumentului Vasile Lucaciu.

Anii au trecut, conducătorii s-au schimbat, cei noi având noi orientări, obligații, interese. Astfel, proiectul deceniului anterior a fost dat uitării. Creatorul machetelor, artistul plastic Aurel Popp, la 10 iulie 1935, îi trimite prefectului de atunci Octavian Ardelean[7] o scrisoare exprimându-și speranța că vor fi finalizate anterioarele intenții:

„Domnule prefect, Dragă Octavian,

Citesc din ziarele „Valahul" și „Frontul" despre inițiativa Ta de a se ridica un monument Marelui luptător naționalist Părintele Vasile Lucaciu.

În 1927, la inițiativa Dlui dr. I. C. Barbul, deja am făcut și macheta pentru acest monument, care machetă a fost predată D-lui Octavian Goga, fost Ministru de Interne de atunci. Cum s-a întâmplat totuși, că nimica nu s-a făcut mai departe – nu știu. Planul meu i-a plăcut la toată lumea, ba chiar a fost primit din partea Dlui Goga cu entuziasm și cu făgăduiala serioasă, că acest plan să se execute și să se ridice în mijlocul pieței I. C. Brătianu din Satu Mare. După cum știu eu, s-au și făcut donații din mai multe părți, anume chiar Dl. Goga mi-a amintit odată despre donația orașului Ploiești, în suma de 200.000 lei. Ce sume s-a colectat din alte părți, nu știu, dar Dl. I. C. Barbul probabil va ști spune. Domnule Prefect, la noi fiecare om român, sunt ferm convins, dorește din suflet, să se execute ceva – după 15 ani – pentru memoria luptătorilor noștri naționaliști, și mai cu seamă cred, că toată lumea este de acord cu Tine, să fie în primul rând ridicat aici în județul nostru monumentul Părintelui Dr. Vasile Lucaciu.

Nu din interes propriu îți scriu Dragă Octavian. Îți scriu că te cunosc de om cu voință serioasă în privința aceasta, și te cunosc de om cu suflet și vreau să-ți stau de ajutor. Pân'acum am făcut două monumente pt. orașul Timișoara, a lui Vichentie Babeș și a lui I.G. Duca, care nu peste multă vreme a fi desvălit. Deci știu, cât costă materialul, știu să-ți spun – aproximativ – cheltuielile.

Îți anexez două fotografii despre macheta lui Lucaciu. dacă ideea despre care am citit în ziare e serioasă, te rog avizează-mă, când să mă prezint la tine, de a discuta mai departe chestiunea.

Te salut cu deosebită simpatie: Aurel Popp"

În ziarul „Frontul", numărul din 8 septembrie 1935 se publică un apel „către toții românii de bine din orașul și jud. Satu Mare" adresat de prefectul Octavian Ardelean ca fiecare să contribuie la fondul pentru ridicarea statuii marelui luptător național dr. Vasile Lucaciu.

---

[6] În rândurile de mai jos am preluat informațiile pe care Adriana Zaharia le-a aflat în patrimoniul de fotografii și documente păstrat la Arhivele Naționale din Satu Mare în fondul *Aurel Popp*.
Adriana Zaharia, *O statuie necunoscută a lui Vasile Lucaciu realizată de Aurel Popp*, în: „Informația zilei", Satu Mare, 6 iulie 2014. Adresăm mulțumirile cuvenite și consecvență.

[7] Octavian Ardelean (?) Studii juridice, doctorat, om politic P.N.L. în ambianța Satu Mare, bun organizator s-a implicat în edificarea de construcții pentru găzduirea administrației, școlilor, bisericilor, sănătate. La 13 decembrie 1936 manifestările au inclus atât inaugurarea Palatului administrativ (azi gazdă a patrimoniului Muzeului județean) cât și monumentul Dr. Vasile Lucaciu. A fost prefect al județului Satu Mare în perioada anilor 1933-1937.

Aflăm că doar în câteva zile de la lansarea apelului s-au strâns următoarele sume: 1.893 lei din partea Soc. DAC S.A.R, Industria textilă Ardeleană 1.066 lei, Fabrica tricotaje S.A. 1.480 lei, Chaim Freud S.A 1.183 lei, Reiter şi Fiul 573 lei, Fraţii Princz, 5.000 lei.

Realizarea simbolului preconizat s-a scos de această dată la concurs. Machetele şi fotografiile cu propunerile urmau să fie depuse la Prefectura judeţului Satu Mare. În concurs au intrat următorii artişti: Aurel Popp din Satu Mare – care a făcut două machete, Oscar Spaethe[8] din Bucureşti, Manu şi Servatius din Baia Mare, Vasile Dimitriu Leorda[9] din– Bucureşti, Ioan C. Dimitriu - Bârlad[10] din Bucureşti, Mihai Onofrei[11] din Bucureşti, Corneliu Medrea[12] din Bucureşti.

Miercuri, 2 octombrie 1935 ziarul „Frontul", într-un articol apărut pe prima pagină cu titlul „Ce trebuie să reprezinte statuia Dr. V. Lucaciu", analizează machetele intrate în concurs. În opinia autorului, toate sunt nereuşite. M. Rogojanu îl caracterizează pe Aurel Popp astfel: „este un artist de interpretare umanitaristă, socialistă. Lucrările lui nici nu prea sunt înţelese

---

[8] Octavian Ardelean (?) Studii juridice, doctorat, om politic P.N.L. în ambianţa Satu Mare, bun organizator s-a implicat în edificarea de construcţii pentru găzduirea administraţiei, şcolilor, bisericilor, sănătate. La 13 decembrie 1936 manifestările au inclus atât inaugurarea Palatului administrativ (azi gazdă a patrimoniului Muzeului judeţean) cât şi monumentul Dr. Vasile Lucaciu. A fost prefect al judeţului Satu Mare în perioada anilor 1933-1937.

[9] Vasile Dimitriu-Leorda (?) Un artist plastic de excepţie. Surd demutizat a beneficiat în formarea sa ca artist de ceea ce au reuşit cei din Institutul creat de dr. Carol Davila la Focşani să-i ofere ca pregătire pentru viaţă, pentru a veni în ajutorul celor cu astfel de deficienţe. La rândul său a devenit cadru didactic în această instituţie specializată, predând artele plastice. Activ sculptor s-a impus în epocă deşi handicapat, surdo mut, prin şcolile parcurse a fost demutizat, fiind la rândul său formator de noi competitivi creatori.

[10] Ioan C. Dimitriu-Bârlad (la naştere Demetriu) (17 mai 1890, Bârlad - 23 septembrie 1964, Bucureşti). Studii de artă plastică la Bucureşti, specializare la Paris, carieră didactică şi artistică. Participant la războiul de întregire a neamului, a cunoscut suferinţele apărătorilor gliei strămoşeşti, a modelat chipuri şi ipostaze umane. În perioada interbelică a obţinut numeroase comenzi pentru executarea de monumente ale cinstirii Eroilor. Permanent expozant, a fost în atenţia criticilor dar şi a comanditarilor, raporturile cu aceştia fiind caracterizate de probitatea profesională. Numeroase localităţi au în forul public lucrări modelate de Ioan C. Dimitriu-Bârlad.

A.N.-D.J. Vaslui, Registru Născuţi 1890, vol. I-II, f.94 - Ion fiul lui Constantin Demetriu, 30 de ani, comerciant, nr. 292 18 mai 1890, născut la 17 mai 1890, ieri la ora 10, Deci 17 mai 1890 fiu al Aristiei, 18 ani. Căsătorit cu Ana Demetriu, născută Constanţius, 12 iulie 1912. Decedat în Bucureşti, act 1935 din 23 septembrie 1964, eliberat de Sfatul Popular 1 Mai Bucureşti.

Decizia din 22 septembrie 1950 a Comitetului Provizoriu oraşul Bucureşti prin care se rectifica actul de naştere în sensul că în viitor se va numi Ioan Constantin Dimitriu.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Informaţii referitoare la activitatea sculptorului Ioan C. Dimitriu-Bârlad*, în „Revista Muzeelor şi Monumentelor" - seria „Monumente Istorice şi de Artă", Bucureşti, anul XVIII, nr. 1, 1987, pp. 52-62 (parcurgerea documentelor din Arhivele Statului, a celor deţinute de familie şi presa timpului a evidenţiat prestigioasa creaţie a artistului plastic, azi ele onorând forul public, instituţii muzeale, colecţii particulare).

[11] Mihai Onofrei (4/16 iulie 1896, Boţeşti, jud. Vaslui - 7 noiembrie 1980, Bucureşti, cimitirul Sf. Vineri). Părinţi Maria, născută Jecu, casnică şi al lui Pavel, învăţător. Mihai fiind al 8-le născut, mezinul familiei, studii de artă plastică la Iaşi, Roma, Neapole, Paris, participant cu lucrări la expoziţii din ţară şi străinătate, multe lucrări fiindu-i integrate în patrimoniul unor prestigioase instituţii muzeale sau colecţii particulare. În forul public are o serie de monumente inclusiv cele care cinstesc memoria Eroilor neamului românesc. Mihai Onofrei a contribuit la realizarea artistică a faţadei Arcului de Triumf, carieră universitară.

Octavian Barbosa, *Dicţionarul artiştilor români contemporani*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1976, p. 370.

[12] Virgiliu Z. Teodorescu, *Sculptorul Mihai Onofrei* - mărturii monografice, Ed. Junimea, Iaşi, 2003, p. 177.

aici, cu toate că subiectele lui sunt de cea mai pură emanaţie spirituală, iar execuţia lor perfectă şi foarte personală. Tocmai de aceea, Aurel Popp nu va putea crea un Lucaciu, erou naţional, căci sentimentul naţionalist şi socialist se exclud".

Cinci zile mai târziu, la 7 octombrie 1935 Comitetul de iniţiativă pentru ridicarea monumentului dr. Vasile Lucaciu, după ce a examinat ofertele „atât din punct de vedere artistic, cât şi a costului, cu unanimitate primeşte oferta d-lui sculptor C. Medrea din Bucureşti."

Din noul comitet au făcut parte: Dr. Ştefan Cherecheş, Simion Ştefănescu, Dariu Pop, M. Buia, G. Găvrilaş, M. Sorecu, preşedintele fiind Dr. Octavian Ardelean, prefectul judeţului.

Din comisia care l-a desemnat câştigător pe sculptorul C. Medrea nu a făcut parte niciun artist plastic.

Reacţia artistului Aurel Popp nu s-a lăsat mult aşteptată. Ziarul „Satu Mare", la 20 octombrie 1935, publică un „Apel către Preşedintele Comisiei Interimare a Municipiului Satu-Mare în chestiuni artistice" ce poartă semnătura artistului sătmărean nemulţumit de modul cum s-a atribuit realizarea lucrării fără ca artiştii plastici să fie audiaţi. Acum înţelegem de ce pictorul nu şi-a finalizat tabloul „Apotheoza Părintelui Vasile Lucaciu".

Mai întâi Aurel Popp explică: „lucrarea mea cu 500.000 lei ar fi mai ieftină decât cea primită cu 350.000 lei deoarece a mea e socotită cu postamentul şi cu de trei ori mai mult bronz decât cea favorizată de Comisie. Iar de altă parte, şi din punct de vedere artistic e chiar în contra ! Eu mă refer – cu tot dreptul – la experţii artişti, cari niciodată nu au dorit să li se dea importanţă de a se putea declara în chestiuni artistice, totuşi că ar fi ceva natural, să fie ascultaţi în chestiuni artistice tot la fel cum în chestiuni juridice nu se adresează omul – să zicem – la un administrator de spital (care poate fi un bun expert în preţurile zarzavaturilor şi leacurilor) dar ce calificaţie ar avea el în ştiinţele de drept ? (...) Dacă nu sunt capabil în sculptură cum să fiu capabil în pictură, întreb eu ? (...) degeaba îmi pun eu sufletul pe palmă dacă neexperţii, semidocţii sau chiar analfabeţii în artă îmi nimicesc toată credinţa bună (...). Deci, Domnule Preşedinte, îmi trag consecinţele şi ne vrând a fi şi mai mult denunţat în calităţile mele modeste, făcându-mi prin acest apel ultim datoria mea faţă de artă şi de oraşul nostru abzic de la executarea tabloului „V. Lucaciu". (...) Cu onoare vă retrimit azi prin bancă suma primită, adecă suma de 13.223 lei în plus cu cele 5% de la data de 18 Febr. 1933 până azi în suma de 1.774 lei restituindu-vă în total suma de 14.997 lei "

Artistul îi trimite o scrisoare deschisă şi primarului Municipiului Satu Mare Ştefan Cherecheş pe care îl întreabă revoltat: „Vă puteţi închipui o asemenea comisiune, printre a cărei membri componenţi să nu figureze nici un artist sau vre-un critic serios de artă ?"

Aurel Popp concluzionează: „este o sistemă ca artiştii sătmăreni, de toate categoriile, să fie înlăturaţi de la manifestările serioase de artă şi dacă este posibil să fie exploataţi în mod cu totul gratuit. Revolta mea sufletească – provocată de jignirea care mi s'a adus moralului meu artistic prin hotărârea acestei comisiuni – îmi dictează să renunţ de a mai colabora sub orice formă la manifestările artistice ale acestui oraş."

Statuia lui Vasile Lucaciu a fost dezvelită în anul 1936, la 25 octombrie[13] (?!)

Pentru organizarea serbărilor Prefectura Judeţului Satu Mare a constituit o „comisie artistică şi decorativă". La şedinţa care a avut loc la 2 octombrie 1936 Aurel Popp a fost desemnat preşedinte. Promptul răspuns al artistului nu se lasă aşteptat. La 7 Octombrie 1936, Aurel Popp scrie hotărât: „cum aţi putut decide atunci fără artişti, tot la fel trebuie să ştiţi aranja şi dezvălirea monumentului – fără mine. De altă parte – e incontestabil, că eternizarea meritelor patriotice a lui Vasile Lucaciu numai şi numai prin un monument pur artistic şi de calitate superioară ar fi fost permis să se facă ! Aici la noi însă, mai ales D-Vstre, aţi trecut cu vederea peste acest principiu şi la concurs aţi salvat diletantismul, împotriva căruia eu lupt cu toate puterile. Deci

[13] Data inaugurării este de fapt 13 decembrie 1936.

nu pot primi „numirea" D-Vstre şi vă rog să mă lăsaţi deoparte din acest joc (...)".

Prin intermediul ziarului „Satu Mare" din 11 octombrie 1936, la manifestări au fost invitaţi toţi românii din toate colţurile judeţului. „Veniţi să ascultăm ce ordin ne trimite prin văzduh sufletul marelui erou. Veniţi la dezvelirea acelui „Bronz" care va vesti de acum înainte în faţa lumii revizioniste că aici la Satu Mare a trăit şi s-a luptat între şi pentru neamul său Dr. Vasile Lucaciu."

O atentă analiză a celor care la timpul respectiv erau solicitaţi de către alte comitete preocupate de a integra în localităţile lor predilect monumente ale Cinstirii Eroilor a determinat dialogul cu sculptorul Corneliu Medrea care avusese prilejul de a-l cunoaşte de a-i remarca postura atunci când se adresa auditorului. Lucrarea urma să fie modelată în atelierul artistului plastic din Bucureşti. Şi dialogurile ulterioare, din timpul modelării în lut a componentelor viitorului monument, cu diverse persoane ce i-au fost în preajma lui Vasile Lucaciu au condus la conturarea anatomică, la sugerarea ipostazei că era omul antemergător al celor pe care-i călăuzea. După avizarea din partea membrilor comitetului de iniţiativă componentele lucrării au fost turnate în gips şi s-a procedat ulterior la decupajele care să permită ambalarea, transportul şi turnarea în bronz. Proporţiile statuii monumentale (4,50/1,58/1,90 m.) a impus ca maestrul turnător Vasile V. Răşcanu[14] să realizeze, cu o echipă de valoroşi muncitori, majoritatea foşti elevi ai săi, complexele operaţiuni în cadrul turnătoriei de la Uzinele metalurgice „Nicolae Malaxa"[15].

---

[14] Vasile V. Răşcanu (12 august 1877, Ţifu, comuna Banca, jud. Fălciu, azi Vaslui - 26 decembrie 1963, Bucureşti, cimitirul Sf. Vineri). Fiul lui Vasile şi Catinca studii la şcoala primară din satul Ţifu, în Bucureşti după un examen devine bursier la Şcoala Superioară de Arte şi Meserii, specialitatea turnătorie în metal, specializare ca bursier al statului în Germania, Franţa, Austria, Italia (1900-1905); revine în ţară şi cu sprijinul lui Frederic Storck realizează întreprinderea „V.V. Răşcanu & comp." în Bucureşti, str. Felix nr. 89, care a evoluat până în 1945 realizând cele mai dificile lucrări de artă, apreciat şi de artiştii străini; a contribuit la formarea unei noi generaţii de turnători care i-au continuat munca în cadrul Combinatului Fondului Plastic.
A.N.-D.A.I.C., fond *U.A.P.*, Creaţie, dosar 16/1958, f. 1-2. Memoriu cu caracter autobiografic întocmit de Vasile V. Răşcanu la 20 decembrie 1958.
Virgiliu Z. Teodorescu, *Contribuţii la istoricul turnătoriilor artistice în metal din România,* în „Muzeul Naţional", vol. X, Bucureşti, 1998, pp. 181-188. Ultima locuinţă Ştefan Furtună nr. 153 A.

[15] Niocolae Malaxa (23 decembrie 1884, Huşi, jud. Fălciu, azi Vaslui - 1965, New Jersey, S.U.A.) de obârşie aromân macedonean din Grecia, studii politehnice în Germania, întreprinzător, care în perioada interbelică, pornind de la o modestă producţie a unui atelier, a reuşit să realizeze marile întreprinderi metalurgice producătoare de material rulant pentru căile ferate, ţevi ş.a. Nicolae Malaxa a început antreprenorialul la vârsta de 37 de ani. La sfârşitul celui de-Al Doilea Război Mondial a plecat cu familia in Statele Unite ale Americii, unde a si murit la vârsta de 81 de ani. A început, in 1921, cu un mic atelier de reparare apoi de fabricare a materialului rulant. In scurt timp si-a diversificat producţia, de la ţevi şi automotoare până la locomotive cu diverse meniri. La sfârşitul anilor '30, Nicolae Malaxa conducea un adevărat concern din care cele mai reprezentative erau uzinele Faur, Republica, Tohani, Zărneşti, Magazinele Unite de Fierărie Galaţi. Pentru multe dintre firmele din concern nu mai există acte doveditoare, fie pentru că unele au fost lichidate înainte de naţionalizare, fie pentru că au fost deţinute indirect. În 1923 a construit o uzina lângă halta Titan. Apoi afacerile sale au crescut exponenţial si, datorita succesului său, începând din 1930 guvernele României nu au mai importat locomotive şi vagoane: la uzinele din Bucureşti şi Reşiţa se construiau maşini moderne, invidiate de concurenţa externă. În 1933, in plină criză economică mondiala, la Malaxa s-a fabricat locomotiva cu numărul 100, doi ani mai târziu ieşeau pe poarta uzinelor alte 93 de locomotive de diferite categorii si a început fabricarea motoarelor Diesel. În afara de cele două uzine bucureştene (care după naţionalizarea din 11 iunie 1948 au devenit „23 August" şi „Republica"), din concernul Malaxa făceau parte atelierele de la Reşiţa, Craiova, Tohan şi Galaţi, marele industriaş fiind acţionar la Uzinele de Vagoane Arad, Unio Satu-Mare si Uzinele Reşiţa. Cu toate

Acolo a urmat atenta asamblare a fragmentelor, cizelarea şi patinarea care să-i confere unitatea anatomică şi artistică. Cu aceste trepte parcurse iniţiatorii, ca şi artistul modelator, turnătorul şi chiar comitetul de iniţiativă, care mai avea nevoie de o serie de fonduri, au hotărât expunerea pentru un timp a lucrării în Capitala României. La timpul respectiv era deja un vad pentru asemenea ocazionale expuneri. Acesta era tradiţional la Ateneul Român[16]. Lucrările de mici

---

că, mai târziu, comuniştii l-au acuzat ca a fost un „exploatator nemilos, care a supt sângele poporului", Nicolae Malaxa asigura muncitorilor săi salarii decente li condiţii de muncă foarte bune: echipamente performante, masa la cantină, Malaxa fiind cel care a impus înfiinţarea de ateliere de croitorie, frizerie şi cizmărie cu servicii gratuite oferite muncitorilor săi. In 1945 a fabricat la Reşiţa primul autoturism românesc, cu numele „Malaxa". Conform afirmaţiilor istoricului Ioan Scurtu, relaţia dintre industriaş şi statul român era una reciproc avantajoasă: Malaxa lua comenzi şi credite, iar întreaga producţie o vindea statului, care avea nevoie urgentă de produsele sale. Tot Malaxa a fost cel care a plătit integral construcţia casei de la Băneasa a filozofului Nae Ionescu, ca recompensă pentru negocierile pe care filozoful le-a avut în Germania şi care au dus la importuri de minereu de fier în condiţii avantajoase pentru industriaşul român. Timp de mai mulţi ani, Nicolae Malaxa a subvenţionat Societatea Scriitorilor Români şi a oferit burse în străinătate tinerilor talentaţi şi oamenilor de ştiinţă. La 11 iunie 1948, comuniştii aduşi la putere au naţionalizat întreaga avere a lui Nicolae Malaxa, industriaşul având însă marea şansă de a pleca la timp din ţară la Viena, cu o delegaţie economică de negocieri. Nu s-a mai întors în România, unde a fost condamnat în contumacie, printre acuzaţii figurând cele de criminal de război şi duşman al poporului, iar totalul pedepselor se ridica la multe decenii de închisoare. Şi Nicolae Malaxa s-a stabilit la New York, dar a obţinut cetăţenia americană cu mare greutate, deoarece oficialii de la Washington l-au acuzat că a fost admiratorul Gărzii de Fier iar locomotivele produse de uzinele sale au servit armata hitleristă. S-a stins din viaţă în 1965, la New Jersey. După revoluţia din 1989, nepoţii săi, Georgia şi Philip (copiii Irinei Palade) si soţia unui alt nepot decedat au solicitat statului roman titluri la Fondul de despăgubiri „Proprietatea" în valoare de peste 310 milioane dolari.

[16] Ateneul Român constituie rezultatul preocupărilor de ridicare culturală a poporului român, obiectiv major al generaţiei de la 1848, înfăptuitoarea Actului Unirii din 1859 şi a suitei de reforme care au deschis drumul spre modernizarea societăţii româneşti. Ca atare, în al şaptelea deceniu (25 ianuarie 1865) au fost puse bazele societăţii Ateneul Român de către Constantin Esarcu, V.A. Urechia, Nicolae Creţulescu, ş.a. care, de la începuturi modeste, activitatea fiind găzduită în casele Ghiculeştilor (Costache Ghica) din apropierea grădinii Cişmigiu, la intrarea principală de atunci, astăzi Piaţa Valter Mărăcineanu, a ajuns, prin activităţile desfăşurate, prin capacitatea de atracţie a noi şi noi participanţi, la nevoia stringentă a unui local corespunzător. La acţiunea de strângere a fondurilor necesare, a contribuit chemarea mobilizatoare a lui Constantin Esarcu „Daţi un leu pentru Ateneu!", răspunsurile au fost prompte, mijloacele variate de colectare conducând la o participare solidară a tuturor românilor, fapt care a permis ca între anii 1886-1888 să se desfăşoare lucrările de construcţie ale palatului după proiectul arhitectului francez Albert Galleron, având colaborator pe arhitectul român Constantin Băicoianu. Aceştia au fost obligaţi de fundaţia construcţiei începută, dar abandonată a unui manej de circ, să dea o formă circulară zonei centrale a edificiului menit să adăpostească sala centrală pentru manifestări. [Dim. R. Rosetti, *Dicţionarul contimporanilor*, p. 81 Albert Galleron (1855, Paris - ?) arhitect proiectant al palatului B.N.R., al palatului Ateneului Român, arhitect al Eforiei Spitalelor Civile în anii 1891-1893, proiectant al Azilului Slătineanu din Bucureşti ş.a. La lucrările de fierărie proiectanţii au avut colaborarea arhitectului german Schwalbach. Peste ani au intervenit o serie de lucrări de extindere, de modificare a spaţiilor pentru a le conferi noi funcţionalităţi în directă concordanţă cu nevoile epocii. Astfel au fost adăugite cele două aripi pentru găzduirea Pinacotecii Statului. Lucrarea a fost proiectată de arhitectul Leonida Negrescu. [Florian Georgescu, Ştefan Ionescu, Maria Cantili, *Bucureşti, oraşul nostru, ghid*, Bucureşti, 1970 pp. 23-25. Autorii au reţinut dintre multiplele funcţionalităţi avute în timp şi menirea de gazdă a Parlamentului României în anii 1919-1920. O intervenţie de amploare pentru facilitarea a noi activităţi a fost obţinută prin lucrările întreprinse sub conducerea arhitectului I. Ionescu în anii 1924-1928.] Terenul cândva în afara oraşului, devenise la un moment dat o mare livadă cu vişini, care îmbătrânită a căzut tăiată de secure pentru ca vel vistiernicul Mihail Cantacuzino să ridice o bisericuţă şi chilii ca metoh al Episcopiei

proporţii erau găzduite în holul central iar cele de mari proporţii în curtea din faţa intrării principale. Era un bun prilej pentru a fi vizionate de cei care frecventau programele culturale din incinta Ateneului Român, formulându-se adeseori opinii concludente, noi angajamente care în presa timpului le regăsim formulate sau sponsori care din varii motive se alăturau la susţinerea financiară a comanditarilor. A fost deceniul când darea în folosinţă a ansamblului din Bd. Brătianu ce evoca pe patronul fundaţiei Ioan C. Dalles[17], instituţie donată Academiei Române pentru activităţi culturale adresate publicului. În curtea din faţa intrărilor s-a ajuns să fie găzduite alte asemenea realizări ce urmau să onoreze forul public a diverselor oraşe comanditare.

În acele luni se definitivase locul de amplasare a monumentului în Piaţa Libertăţii şi se procedase la efectuarea săpăturilor pentru fundaţie, turnarea radierului în concordanţă cu masivitatea, greutatea pe care urma să o suporte amplasarea. La timp de toamnă lucrarea a fost transportată la Satu Mare ocupându-şi locul hărăzit.

Referitor la data inaugurări sunt pomenite două date fiind citate atât ziua de 25 octombrie (eroare!) cât şi cea de 13 decembrie 1936. Prin amploarea conferită de organizatorii solemnităţii, numărul participanţilor, mesajul discursurilor rostite, răsunetul avut într-o perioadă când acţiunile iredentiste ale maghiarilor se intensificaseră, fără ca aceste manifestări care prevesteau următoarele etape ale Golgotei româneşti să alerteze şi să mobilizeze pe cei care aveau multiple responsabilităţi în structurile statului român. Ignorarea gravităţi de către oficialităţi şi chiar defăimarea celor lucizi[18] care analizau noile acţiuni s-au soldat la finalul deceniului

---

Râmnicului, înfiinţând aici şi o şcoală românească ce a dăinuit până la 1838, activitatea fiindu-i curmată ca urmare a distrugerilor provocate de marele cutremur.

[17] Ioan I. Dalles (1879 - 1914, Bucureşti, cimitirul Bellu, figura 9 b, locul 8) fiul lui Ion şi Elena Dalles. Pentru a-i fi perpetuat numele mama a luat măsura ca importanta-i avere să fie testamentar lăsată Academiei Române cu obligaţia de a fi realizat în Capitala României, pe terenul oferit, un edificiu care să găzduiască activităţi expoziţionale, manifestări culturale.

G. Bezviconi, *Necropola Capitalei*, Bucureşti, 1972, p. 108.

Salonul Oficial arhitectură şi artă decorativă, 1931, Catalog, Horia Teodoru poziţia 180 Proiect Fundaţia Dalles, clădire construită de firma ing. Emil Prager.

A.N.-D.A.I.C., fond *M.C.A.,D.A.*, inv. 818, dosar 78/1932, f. 28. La 14 aprilie 1932 Academia Română informa M.I.C.A. că localul Fundaţiunii Ion Dalles era gata să-şi primească oaspeţii în sala de expoziţii pentru pictură şi sculptură, având totodată şi o sală de conferinţe, producţii muzicale şi de cinematograf. Localul urma să fie inaugurat în cadru solemn la sfârşitul lunii mai. Se preconiza ca deschiderea să fie un prilej de a fi expuse lucrări ale artiştilor Nicolae Grigorescu, Ion Andreescu, Ştefan Luchian ca desenatori şi acuarelişti. Perioada de expunere la sfârşitul lunii mai - 1 iulie. Solicita cu titlu de împrumut lucrări deţinute de M.I.C.A. Comisia însărcinată cu organizarea expoziţiei era formată din ilustre personalităţi. Referat întocmit de Ion Minulescu. Rezoluţia lui Nicolae Iorga; f. 29 ciorna răspunsului.

N. Porsena, *Grajdurile Academiei Române*, în „Parlamentul românesc", Bucureşti, anul III, nr. 31-32, 30 septembrie 1932, pp. 14-15. Dură luare de poziţie faţă de construcţia realizată pe Bd. Brătianu pentru a adăposti Fundaţia Dalles, inaugurată în 1932.

V.Z.T. pentru a masca clădirea „Fundaţiei Ion I. Dalles", realizată după proiectul arhitectului Horia Teodoru, a fost înălţat un edificiu la aliniamentul bulevardului înlăturând faţada, spaţiul verde care se afla între clădirea fundaţiei şi respectivul trotuar al bulevardului. După 1990 sălile de expoziţii n-au mai fost utilizate, decât foarte rar, intrând într-o degradare accentuată. O parte din spaţiu a ajuns să găzduiască, pentru câtva timp, o mare librărie şi un mic anticariat În continuare a fost folosită sala de conferinţe de către Universitatea Populară Bucureşti. În holul acestuia pe peretele estic se află un mare tablou redându-l pe patronul fundaţiei, Ioan I. Dalles.

[18] Liga Antirevizionistă a fost înfiinţată la 15 decembrie 1933 la Bucureşti, fiind finanţată, condusă de Stelian Popescu, juristul, omul politic, conducătorul cotidianului „Universul", naţionalist cu mare audienţă în România, care combătea, în scris şi în manifestări publice pretenţiile Ungariei asupra Transilvaniei. Consiliat de interese străine neamului românesc s-a ajuns ca activitatea *Ligii antirevizioniste* să nu i placă

regelui Carol al II-lea, care a interzis-o la 7 martie 1939.

Liga Antirevizionistă Română (L.A.R.) a fost o asociaţie constituită în perioada interbelică de elita românească, cu scopul de a combate revizionismul (revizuirea tratelor de pace de după Primul Război Mondial) promovat de statele nemulţumite de configuraţia teritorială a Europei postbelice. Asociaţia era formată dintr-un nucleu format din elita societăţii românești reuniți în jurul lui Stelian Popescu, combativul ei preşedinte şi principal finanţator al manifestărilor organizate. Deviza ligii era: „Pacea, pe temelia tratatelor, pe respectul obligaţiilor internaţionale şi pe întărirea forţelor morale şi materiale dintre naţiuni". Era menită a da cuvenitele răspunsuri la cele manifestate provocator de către Revizionismul interbelic.

Liga Antirevizionistă a fost înfiinţată ca reacţie la curentul revizionist care ameninţa România şi tinerele state naţionale înfiinţate pe ruinele Imperiului austro-ungar. România s-a confruntat după 1919 cu un revizionism tot mai intens din partea Ungariei în special, dar şi al Bulgariei şi a URSS. Pe acest fond s-a constituit în 1921 Mica Înţelegere dintre România, Cehoslovacia şi Iugoslavia. Lipsei de reacţie a statului român şi dezinteresul politic pentru afirmarea cauzei românești, i-a urmat luarea de poziţie din partea societăţii românești. Astfel, Liga şi-a asumat rolul de a combate revizionismul şi de a promova cauza românească, atât pe plan intern, cât şi pe plan extern. Ea s-a constituit ca principala organizaţie antirevizionistă, cu un număr mare de membri şi filiale în toată ţara. A dezvoltat şi o puternică activitate anticomunistă.

Obiectivele Ligii au fost permanent conform statutelor, Liga având următoarele scopuri: să dezvolte solidaritatea şi rezistenţa românească faţă de atacurile la adresa integrităţii teritoriale românești şi a demnităţii poporului român; să organizeze în ţară şi străinătate o propagandă intensă pentru menţinerea şi asigurarea păcii, în baza tratatelor internaţionale; să întărească legăturile cu statele şi popoarele amice şi aliate, care urmăreau, ca şi România, să le fie respectate drepturile istorice şi integritatea teritorială; să lupte pentru întărirea conştiinţei naţionale; să combată propaganda revizionistă şi acţiunile tendenţioase din ţară şi străinătate; să informeze permanent opinia publică din ţară şi străinătate cu privire la acţiunile subversive şi mijloacele folosite împotriva statului român şi a unităţii naţionale şi politice.

Organizarea Ligii Antirevizioniste Române era concepută ca o organizaţie independentă politic, cu un preşedinte în persoana lui Stelian Popescu şi un comitet central din care făceau parte: Miron Cristea (Patriarhul României), Nicolae Bălan (Mitropolitul Bisericii Unite), Nectarie (Mitropolitul Bucovinei), Pimen (Mitropolitul Moldovei), Gurie Grosu (Mitropolitul Basarabiei), profesorii universitari Ioan Lupaş, Gheorghe Ţiţeica, Dragomir Hurmuzescu, Silviu Dragomir, doamna Alexandrina Cantacuzino, dr. Iuliu Moldovan (preşedintele ASTREI), general Ion Manolescu etc. Organul de presă era ziarul „Universul", iar sediul central se afla în Palatul „Universul" din Bucureşti.

Comitetul Regional pentru Transilvania a fost constituit deoarece Transilvania era în prim planul mişcării antirevizioniste, Liga a avut un Comitet Regional pentru Transilvania (la 8 ianuarie1934) cu sediul la Cluj. Preşedintele comitetului a fost ales profesorul universitar Ioan Lupaş, iar ca vicepreşedinţi au fost aleşi Onisifor Ghibu, Gheorghe Bogdan Duică, Iuliu Haţieganu, Alexandru Dragomir şi Gheorghe Moroianu. Preşedinţi de onoare ai Comitetului Regional au fost aleşi: mitropoliţii Vasile Suciu şi Nicolae Bălan, episcopii Roman Ciorogariu, Nicolae Ivan, Iuliu Hossu, Valeriu Traian-Frenţiu etc.; politicienii Iuliu Maniu, Alexandru Vaida Voievod, Alexandru Lapedatu, Octavian Goga, Aurel Vlad etc. Numai Regionala Cluj avea în teritoriu aproape 700 de comitete.

Activitatea s-a desfăşurat având o organizare foarte bine dezvoltată, cu filiale judeţene în toate judeţele ardelene. Activitatea LAR a fost extrem de diversificată. În principal a elaborat numeroase materiale de propagandă şi activităţi antirevizioniste. A organizat conferinţe, a publicat studii, memorii, ziare, cărţi. A organizat manifestaţii populare cu caracter antirevizionist sau a ridicat monumente. În străinătate a susţinut conferinţe antirevizioniste, a întărit legăturile cu românii din diaspora, a interpelat personalităţile occidentale.

Sub regimul dictaturii regale a regelui Carol II, dezvoltarea Ligii a fost împiedicată, într-un moment în care ea ar fi trebui dimpotrivă, intensificată. Sfârşitul organizaţiei a fost anticipat de demisia lui Ioan Lupaş din funcţia de preşedinte la 29 mai 1938. Odată cu venirea la putere a guvernului Armand Călinescu, la 7 martie 1939, orice activitate a organizaţiei a fost interzisă. Carol II dorea ca partidul său (F.R.N.) să

prin decizia ultimativă impusă, prin cel de al II-lea Diktat[19] de la Viena, de către revizioniştii ce militau pentru o nouă hartă care să favorizeze pe cei care se alăturau politic şi militar Axei[20].

---

deţină monopolul în ce priveşte organizarea societăţii în faţa pericolelor interne şi externe. În plus monarhul împreună cu Camarila Regalăaveau o răfuială personală cu Stelian Popescu. Eroarea regelui a fost fatală, deoarece contextul european cerea o intensificare a antirevizionismului, nicidecum desfiinţarea celei mai organizate structurii antirevizioniste. A urmat apoi începutul Războiului, cu ultimatumul rusesc cu privire la Basarabia şi tragicul diktat de la Viena prin care Ardealul de Nord a fost rupt din trupul României. Activitatea antirevizionistă, prin structura de intelectuali şi oameni de ştiinţă care se formase, a putut totuşi continua în ciuda desfiinţării Ligii.

Lazăr, Liviu, *Mişcarea antirevizionistă din Transilvania în perioada interbelică*, Ed. Călăuza, Deva, 2003.

[19] Diktatul de la Viena (a fost cunoscut şi ca Al doilea arbitraj de la Viena, primul fiind favorabil Ungariei care la 2 noiembrie 1938 a obţinut o parte din teritoriul Slovaciei) a fost un act internaţional impus la 30 august 1940, prin care România a fost silită să cedeze aproape jumătate (43.492 km^2) din teritoriul Transilvaniei în favoarea Ungariei horthyste. Acest act a fost impus de Germania Nazistă şi Italia fascistă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial sub titlul de „arbitraj". Cele petrecute ulterior au constituit fapte condamnabile la adresa noilor „stăpâni", oprimatori ai românilor aflaţi în teritoriul preluat de maghiari. Gama acestor fărădelegi a fost concepută, coordonată exemplar de la Budapesta.

A.N.-D.A.I.C., fond *Onisifor Ghibu*, inv. 1836, dosar 342 - 351/1934-1938 antirevizionism.

A.N.-D.A.I.C., fond *Onisifor Ghibu*, inv. 1836, dosar 298/1940-1942; 299/1940; 302-303/1940 Diktatul de la Viena şi urmările sale.

A.N.-D.A.I.C., fond *Onisifor Ghibu*, inv. 1836, dosar 480/1940 reacţia faţă de Diktatul de la Viena; 481/1940 notele lui Onisifor Ghibu.

A.N.-D.A.I.C., fond *Onisifor Ghibu*, inv. 1836, dosar 483/1941 Crucea ridicată pe dealul Feleacului după aplicarea Diktatului de la Viena. Carte poştală ilustrată cu textul inscripţiei.

A.N.-D.A.I.C., fond *Dudu Velicu*, dosarele 1028; 1029.

Flavius Constantin Graur, vezi: M. Straje, p. 267, 307-308, *Evenimentele din Ardeal în lumina istoriei*, în „România Eroică", Bucureşti, anul IV, nr. 5-8, septembrie-decembrie 1940, pp. 105-107

Z. Virgiliu Teodorescu, Elisabeta V. Teodorescu, *Documente inedite despre suferinţele românilor în anii Diktatului de la Viena*, în „Angvstia", Muzeul spiritualităţii româneşti, Sfântu Gheorghe, vol. I, 1996, pp. 231-239.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Monumente - simboluri ale cinstirii - distruse prin intoleranţă*, în „Marisia", Târgu Mureş, 1996, pp. 435-443.

Silviu N. Dragomir, *Toamna Diktatului de la Viena*, în „Cotidianul", Bucureşti, anul, 3 septembrie 1996.

Nicolae A. Manolescu, *Lunga vară fierbinte*, în „Naţiunea", Bucureşti, anul XVI, nr. 323 (788), 5-11 octombrie 2005, p. 9. Referinţă la modul cum în 1940 au fost impuse rapturile la adresa României.

George Duma, Înainte şi după Diktatul de la Viena, în „Naţiunea", Bucureşti, anul XVI, nr. 331 (796), 30 noiembrie-6 decembrie 2005, p. 6. Referinţă la modul cum s-a impus României Diktatul de la Viena, ocupaţia maghiară în teritoriul „cedat", lichidarea populaţiei evreieşti de ocupanţii maghiari, propaganda antiromânească după Diktatul de la Viena...şi după „eliberare".

Gheorghe Creţu, *1940 - un an dramatic pentru români*, în „Naţiunea", Bucureşti, anul XVII, nr. 414 (879), 11-17 iulie 2007, pp. 12-13. Referinţă la presiunile diplomatice exercitate de cei ce revendicau teritorii, rapturile impuse României.

Vasile T. Suciu, *67 de ani de la Diktatul fascist de la Viena (30 august 1940)*, în „Naţiunea", Bucureşti, anul XVIII, nr. 422(887), 5-11 septembrie 2007, p. 12. Autorul evocă rapturile teritoriale ale anului 1940 la adresa României consemnând totodată succint comportamentul regimului instaurat de hortişti - prin crime, masacre, profanări, devastări, deportări, distrugeri de lăcaşuri ş.a. multe fărădelegi a acţionat pentru schimbarea structurii demografice a zonei dobândite, procedând concomitent la înlăturarea vestigiilor relevante ale existenţei multimilenare ale românilor în acea vatră.

[20] Până în anul 1935, Mussolini l-a considerat pe Hitler ca reprezentând o ameninţare la adresa intereselor italiene, însă când dictatorul german a fost de acord cu agresiunea Italiei în Etiopia s-au creat condiţiile apropierii italo-germane. La 25 octombrie 1936, cele două ţări încheiau tratatul de colaborare dintre ele,

Simbolul cinstirii lui Vasile Lucaciu din Satu Mare a avut o existenţă tulburată, la fel ca a omului pe care îl înfăţişează.

În zilele începutului de septembrie 1940 au fost momentele unui dur examen care în limita timpului avut la dispoziţie pentru administraţia românească s-a reuşit evacuarea salvatoare şi a componentelor acestui monument, noii stăpânitori având ca obiectiv major înlăturarea simbolurilor româneşti, predilect cele care evocau pe cei care se manifestaseră prin cele întreprinse ca apărători ai românilor, militanţi pentru realizarea obiectivului enunţat la Blaj la 1848. Refugiul l-a purtat iniţial pe plaiurile bănăţene ajungând pentru doi ani la Lugoj de unde a fost dus la Alba Iulia fiind depus[21] în incinta cetăţii din Alba Iulia, pentru a primi o provizorie „depozitare" în zona malului şanţului cetăţii. Acolo ca student ai anilor „50" am văzut-o culcată pe sol aşteptând o soartă reparatorie a vitregului tratament. La scurt timp am aflat că iredentiştii au considerat că încă aveau de acţionat revanşard şi la orele nopţii un „comando" a procedat la prăvălirea statuii în şanţul cetăţii unde „spurcăciunile aruncate" urmau ca în scurt timp să o acopere pentru ca astfel mesajul ei să fie înlăturat. O ulterioară şi promptă intervenţie a condus la mutarea ei la Muzeul Unirii din Alba Iulia. A urmat însă actul salvator care a intervenit atunci când artistul sculptor Corneliu Medrea a donat statului întreaga sa colecţie de piese definitivate în materiale ce le conferea perenitatea, dar şi cele aflate numai în stadiul de turnare în gips. Aşa a fost constituit[22] „Muzeul Corneliu Medrea" din str. General Budişteanu nr. 16. Atunci s-a procedat la o amplă acţiune recuperatoare, aducerea la Bucureşti şi depozitarea la sol în poziţie orizontală în curtea Muzeului „Corneliu Medrea". A fost o prezenţă incitantă readucând în discuţii, iniţial discrete, ca după Declaraţia din 12 aprilie 1964 să fie luată o măsură parţial reparatorie care a readus în 1968 monumentul Vasile Lucaciu la Satu

formându-se Axa Berlin- Roma. Peste o lună, la 25 noiembrie 1936, Germania şi Japonia au semnat, la Berlin, Pactul anticomintern, îndreptat împotriva U.R.S.S. La acesta a aderat si Italia, astfel s-a constituit Axa Berlin-Roma-Tokyo la 6 noiembrie 1937 ea a devenit o dură realitate declanşându-se urmările.
Puterile Axei au fost statele care au luptat contra Aliaţilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Cele trei puteri principale ale Axei , Germania Nazistă, Italia Fascistă, şi Japonia imperialistă, se numeau „Axa Roma-Berlin-Tokyo". În perioada de apogeu, Puterile Axei controlau teritorii care dominau o mare parte a Europei, Asiei şi a Oceanului Pacific, însă cel de-al Doilea Război Mondial s-a încheiat cu înfrângerea lor totală. Ca Aliaţii, apartenenţa la Axă era foarte dinamică şi mai multe state au intrat şi apoi au părăsit Axa. Pe lângă Germania, Italia şi Japonia au acţionat din diverse motive şi modalităţi de participare: România, Ungaria şi Finlanda.

[21] Prezenţa ei la Alba Iulia a cunoscut o diversitate de jignitoare manifestări ale elementelor iredentiste. Astfel sunt consemnate de către cei care, la timpul respectiv, au fost martori oculari prezenţe în locuri neadecvate, iar atunci când întrebi de o fotografie care să imortalizeze prezenţa în forul public primeşti un răspuns incredibil: nu există. Soarta dificilă i-a fost nu în forul public ci în anii instaurării regimului oprimator al eliberatorilor ocupanţi în România şi a conducătorilor străini de neamul românesc. Astfel în anul 1948, statuia lui Vasile Lucaciu a fost înlăturată şi „aruncată" în curtea Întreprinderii Comunale Alba Iulia (IGO) de unde a fost „transferată" în curtea Muzeului Naţional al Unirii unde a rămas acolo până în anul 1958.
Soarta muzeului a fost vitregă. La momentul revendicărilor proprietăţilor, clădirea a fost revendicată de fosta monarhie şi ca atare pripeala „soluţionării" a condus nu la obţinerea unui alt spaţiu procedându-de la dispersarea lucrărilor la diverse alte muzee, procedeu generator de încălcarea unor prevederi ale legatarului, fiind prilej de „rătăcire" ca şi în cazul Muzeului Anastasie Simu ş.a. valori de patrimoniu. Aristide Ştefănescu, *Ghidul muzeelor*, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1984, p. 94.

[22] Soarta muzeului a fost vitregă. La momentul revendicărilor proprietăţilor, clădirea a fost revendicată de fosta monarhie şi ca atare pripeala „soluţionării" a condus nu la obţinerea unui alt spaţiu procedându-de la dispersarea lucrărilor la diverse alte muzee, procedeu generator de încălcarea unor prevederi ale legatarului, fiind prilej de „rătăcire" ca şi în cazul Muzeului Anastasie Simu ş.a. valori de patrimoniu. Aristide Ştefănescu, *Ghidul muzeelor*, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1984, p. 94.

Mare unde a fost amplasat însă pe o nouă vatră, într-o altă vecinătate, anteriorul spațiu fiind conferit în deceniile anterioare altui simbol al cinstirii „eliberatorilor ocupanți". Noul amplasament, pe B-dul Vasile Lucaciu, a fost corelat cu amplasarea pe același ax urbanistic în fața Muzeului județean și în raport cu monumentul Ostașului Român[23] ridicat în semn de omagiu adresat combatanților Armatei a IV-a care au purtat lupte grele în această zonă, în octombrie 1944, pentru eliberarea teritoriului de nord al României.

Au mai trecut câteva decenii și printr-o rocadă, totalmente reparatorie, în 1992 monumentul Vasile Lucaciu a revenit pe vechiul amplasament[24] în zona verde a Pieței Libertății, loc conferit de inițiatorii actului de cinstire. Am avut privilegiul să fiu prezent la solemnitatea redezvelirii și prin cuvintele enunțate să evoc faptele celor care, în toate etapele acestei odiseei, au fost conștienți că mesajul simbolului trebuie să fie o mobilizatoare moștenire pentru urmași, pentru ca unirea tuturor românilor să fie o perpetuă preocupare pentru buna protejare a teritoriului național și ai locuitorilor. A fost prilejul totodată ca să evoc creația valorosului artist sculptor Corneliu Medrea[25] care, în condițiile post 1989, de „liberă exprimare", a unor avântate

---

[23] Pe un generos spațiu de verdeață și cu o largă deschidere spre Bd. Dr. Vasile Lucaciu este ridicată statuia monumentală pe un piedestal piramidal din beton armat, placat cu travertin. Statuia are înălțimea de 3,50 m, dăltuită în piatră de calcar de către sculptorul Emil Mereanu. Ostașul Român este redat ținând cu mâna stângă drapelul biruinței, tricolorul, ridicat în poziție verticală, iar în dreapta are o ramură de stejar lipită de faldurile tricolorului, simbolul tăriei armatei române. Statuia a fost amplasată la Satu Mare în anul 1963.

[24] Acțiune posibilă prin ducerea monumentului Ostașului Sovietic în Cimitirul Eroilor, Bd. Cloșca, unde sunt înhumați 341 Eroi din care 33 identificați, restul necunoscuți.

[25] Cornel Medrea / Corneliu Medrea / Corneliu Virgiliu Medrea/ (8 martie 1888, Miercurea Sibiului, jud. Sibiu - 25 iulie 1964, București). Urmaș al unei familii de moți, a studiat la Zlatna, la Școala de Arte și Meserii, Școala Superioară de Arte Decorative din Budapesta și a călătorit în diverse țări europene, documentându-se și receptând evoluția artelor plastice, experiența dobândită valorificând-o ulterior în creația sa într-o manieră ce-l definește, individualizându-l. În anul 1914 a debutat venind în România, fiind o prezență permanentă la expozițiile din țară și străinătate. S-a impus în anii deceniilor care au urmat, ca realizatorul a numeroase și valoroase monumente de for public la București, Sibiu, Bistrița, Giurgiu, Avrig, Buzău, Mărășești, Mamaia, Timișoara, Năsăud, Feldru, Constanța, Craiova, Carei, Hordou, Turda, Gura Barza, Baia de Criș, Cluj, Măgurele, Satu Mare, Cernăuți, Bozovici, Brașov și a altor multe lucrări sculpturale care au fost integrate în colecții din țară și străinătate. Carieră didactică, profesor universitar, donator al colecției de artă ce a devenit în București „Muzeul Memorial Corneliu Medrea". A fost ales la 2 iulie 1955 membru corespondent al Academiei Române, și a fost răsplătit cu numeroase premii și distincții românești și străine pentru valoroasa sa creație artistică. Se apreciază că în anii de intensă activitate a conceput și modelat peste 400 de lucrări de amploare. Colaborări importante le-a realizat cu sculptorul Ion Jalea. În anul 1948 sculptorul Cornel Medrea a donat statului lucrările sale, piese în diverse stadii (turnate în gips, bronz sau dăltuite în piatră. Inițial această donație a fost găzduită temporar la Mogoșoaia, iar după amenajarea clădirii din str. general Budișteanu nr. 16 au fost transferate atât în interiorul edificiului cât și în curte. A fost momentul când de la Alba Iulia a fost adusă în București și statuia Dr. Vasile Lucaciu, care prin volum, greutate și mai ales mesaj s-a găsit cu cale a fi depozitată la „orizontală" în curte pentru a fi preluată în 1968 când a revenit la Satu Mare, însă pe un alt amplasament decât cel inițial. La 4 martie 1977 multe din piesele turnate în gips au suferit stricăciuni, fiind ulterior restaurate de studenții I.A.P. „N. Grigorescu". Din păcate activitatea acestei prețioase instituții a fost curmată în momentul când a intervenit la început de veac XXI restituirea clădirii către administrația Casei Regale din România, patrimoniu fiind dispersat în diverse locuri din Capitală.

Petre Oprea, *Inițiative* / Muzeul C. Medrea/, în „Arta plastică", București, anul X, nr. 1, 1963.

Idem, *Muzeul Cornel Medrea*, în „Arta plastică", București, anul XI, nr. 8, 1964.

Idem, *Cornel Medrea, fișă biografică*, în „Arta plastică", București, anul XI, nr. 8, 1964.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Monumente dedicate ceferiștilor*, în „Cronica Română", București, anul X, nr.

condeie, ajunsese să fie taxat ca „proletcultist"[26], fiindu-i astfel renegată bogata şi valoroasa creaţie, multe din realizările sale fiind o notorie prezenţă în forul public şi totodată munca de formator a numeroasei pleiade de urmaşi creatori sculptori.

Este regretabil că odiseea acestui simbol este cu o stupidă perseverenţă întreţinută în continuare şi în prezent. Ne referim atât la neglijarea unei atente şi competente întreţineri a ansamblului, deşi opinia publică semnalează administraţiei accentuata degradare a piedestalului, cât şi a informaţiilor publicate în care istoria acestei moşteniri este adeseori eronat formulată, datele integrate pe internet oferind celui interesat o diversitate de formulări contradictorii.

Cuvintele exprimate cu emoţie la momentul despărţirii în 1922, de bunul prieten Octavian Goga[27], companion în anii luptei pentru Unire, sunt concludente şi mobilizatoare şi

---

3202, L 28 iulie 2003, p. 7 (în decursul anilor de existenţă al căilor ferate, personalul s-a implicat în majorele evenimente. Ca o recunoaştere a acestor contribuţii o serie de monumente se regăsesc în forul public cinstind memoria celor care, prin spirit de sacrificiu, s-au aflat la datorie. Un asemenea exemplu constituindu-l monumentul Eroilor ceferişti din Piaţa Gării de Nord realizare a sculptorilor Cornel Medrea şi Ion Jalea.).

K. Zambaccian, *Pagini despre artă,* Bucureşti, 1965, pp. 131-140. Este o reeditare a textului din 1957.

O. Barbosa, *Dicţionarul artiştilor români contemporani*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1976, pp. 315-317.

Marin Mihalache, *Cornel Medrea,* Ed. Meridiane, Bucureşti, 1972, 1986.

Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române - repere cronologice,* Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1992, p. 243.

Vasile Florea, *Arta românească modernă şi contemporană,* Ed. Meridiane, Bucureşti, 1982, p. 249, 251, 382.

Ministerul Culturii - Direcţia Muzeelor şi Colecţiilor, *Ghidul muzeelor şi colecţiilor*, C.I.M.E.C. Centrul de Informare şi Memoria Culturală, Bucureşti, 1995, p. 3.

Creaţia s-a impus atenţiei generaţiei sale, dar şi a urmaşilor, prin calităţile conferite de artistul modelator fapt exprimat şi prin dobândirea a numeroase premii, titluri, înalte distincţii printre care Diploma de Onoare la Expoziţia Internaţională de la Barcelona, 1929; Premiul cel mare la Expoziţia Internaţională de la Paris, 1937; Premiul internaţional la Expoziţia de la New York, 1939;Premiul National pentru sculptura 1945; Premiul de stat, 1956; desemnarea pentru anii de creaţie ca Artist al Poporului, 1957.

[26] Virgiliu Z. Teodorescu, *Dreptul la replică - Pro Cornel Medrea*, în „Cronica Română", Bucureşti, anul X, nr. 3204, m 30 iulie 2003, p. 7 (năstrușnice afirmaţii formulate tendenţios din partea unei persoane de la periodicul „Gardianul" mi-a determinat reacţia, evocând contribuţia maestrului sculptor profesor Cornel Medrea la propăşirea statuarii româneşti, la formarea multor generaţii de noi artişti plastici).

[27] Octavian Goga (20 martie/1 aprilie 1881, Răşinari, azi jud. Sibiu – 6/7 mai 1938, Ciucea, jud. Cluj). Studii la Răşinari, Sibiu, Braşov, universitare Litere şi Filozofie la Budapesta şi Berlin, perioade în care şi-a făcut şi debutul literar, ca poet, colaborând la numeroase periodice, versurile fiindu-i apreciate, inclusiv prin obţinerea premiului „Herescu-Năsturel" acordat de Academia Română. Activ publicist, fondator al revistei „Luceafărul", secretar literar al Astrei, al P.N.R., colaborator la „Tribuna", Arad, cu articole incendiare. Pentru militantismul manifestat ca apărător al intereselor şi drepturilor românilor este condamnat de mai multe ori la închisoare de către regimul austro-ungar, ulterior, fiind închis la Seghedin în 1912. La izbucnirea războiului se afla la Paris, trecând în România, vine la Bucureşti militând pentru alăturarea României de Antantă pentru dezrobirea Transilvaniei, demisionează din comitetul executiv al P.N.R., se afirmă ca bun orator în anii 1914-1916 ca unul din cei mai înfocaţi adepţi ai alăturării României de Antantă pentru a contribui la realizarea idealului naţional, participă la campania militară a anului 1916 ca apoi să fie trecut la biroul de propagandă al armatei. Refugiat la Iaşi a pus bazele periodicului „România". În 1918 pleacă în occident. Autorităţile A-U pentru neprezentare la încorporare în 1914 l-au acuzat de trădare condamnându-l la moarte. La Paris este ales în Consiliul Naţional pentru Unirea Românilor, desemnat ministru fără portofoliu în Consiliul Dirigent nu a participat, la lucrările acestui organ tranzitoriu. După război este o prezenţă activă în viaţa politică, ministru, conducător de partid, deputat, ministru, Partidul Poporului, Partidul Naţional Agrar, Partidul Naţional - Creştin, preşedinte al Consiliului de Miniştri. Participând la funeraliile lui Vasile Lucaciu „smeritul ucenic", poetul Octavian Goga în cuvântarea sa a amintit câteva din episoadele din anii vieţii viitorului mare tribun care

pentru trăitorii români ai veacului XXI.Ca atare le redăm pilduitor: „s'a dus din mijlocul nostru părintele Vasile Lucaciu, închizând în sicriul lui protestarea istoriei Ardealului românesc de o jumătate de veac. Sunt oameni predestinaţi să concentreze în sufletele lor aspiraţiunile publice, oameni cari se ivesc pe toate câmpurile de luptă aducând parcă de sus mistica flacără a credinţei".

Acum în anii premergători ai Centenarului Marii Uniri este necesar a evoca o asemenea creaţie şi respectiv personalitate şi pentru a şti ce urmează să întreprindem pentru ca generaţiile viitoare să aibă permanent în faţă călăuzitoarele sale fapte. Totodată suntem conştienţi fiind că pentru realizarea unui monument de anvergură adeseori de la idee la aducerea în forul public sunt necesari mulţi ani, chiar decenii, spre finalul anilor secolului XX am elaborat o lucrare[28] evocând o serie de realizări ale predecesorilor pentru cinstirea înfăptuitorilor Marii Uniri, prilej de a releva marea răspundere întru pregătirea sărbătoririi Centenarului Unirii în anul 2018, evenimentul impunând cu anticipaţie să stabilim ce, când şi cum aducem în forul public simboluri semnificative, demne ca moştenire pentru viitor, inclusiv prin acţiuni reparatorii readucând în forul public monumentele samavolnic înlăturate sau chiar distruse, fiind necesare fapte de genul celor realizate la Iaşi[29].

Deci se impune a şti ce urmează să întreprindem pentru ca generaţiile viitoare să aibă permanent în faţă călăuzitoarele sale fapte. Tocmai acestui scop mobilizator atribuim concludenta apreciere pe care a formulat-o în aceşti ani academicianul Ioan Aurel Pop[30] şi pe care o redăm mai jos pentru a ne fi călăuzitoare zi de zi:

„Vasile Lucaciu a trăit într-o perioadă frământată şi grea, în care se sfărâmau mituri şi se împlineau mari idealuri colective. Era însă atunci, mai presus de toate, un timp când încă dascălii erau apostoli ai neamului, iar preoţii de ţară puteau fi savanţi, oratori şi oameni politici onești, de anvergură naţională şi mondială. Vasile Lucaciu a fost toate acestea la un loc şi mai mult decât atât: a devenit, cu timpul, un adevărat erou naţional, preţuit de intelectuali,

i-au călăuzit acestuia conduita de consecvent luptător pentru binele neamului românesc. Citează bunele rezultate în anii de şcolaritate finalizaţi cu „Magna cum laudae" şi luarea doctoratul în filozofie, în toamna anului 1870, la absolvirea Institutului „Sfântul Atanasie" din Roma, unde s-a „înfiripat catechismul fanatic al acestui preot care avea ca supremă dogmă latinitatea".
Pentru ampla activitate literară, Octavian Goga, în anul 1924, a primit Premiul Naţional de poezie. A fost un apreciat dramaturg, traducător, publicist, toate fiind argumente pentru desemnarea ca membru corespondent ales la 29 mai 1914 şi titular la 4 iunie 1919 al Academiei Române. A fost unul din valoroşii preşedinţi ai Societăţii Scriitorilor Români. Ultima locuinţă din Bucureşti a lui Octavian Goga a fost în str. Puţul cu plopi.

[28] Virgiliu Z. Teodorescu, *Monumentele Marii Uniri*, Ed. Ministerului de Interne, Bucureşti, 2000, 72 p. + planşe.

[29] Ne referim la acţiunea întreprinsă de artistul plastic, sculptorul Constantin Crengăniş care a procedat după o documentare exemplară să realizeze reconstituirea Monumentul Unirii conceput şi donat oraşului de către Olga Sturdza, precum şi statuia monumentală Regele Ferdinand I pentru nişa din scara de onoare a clădirii Fundaţiei culturale „Regele Ferdinand I", azi Biblioteca Universitară „Mihail Eminescu".

[30] Ioan-Aurel Pop (1 ianuarie 1955, Sântioana, Cluj -) este un istoric român, domeniul specializării: Istorie medievală, instituţii medievale, paleografie latină, profesor universitar, din 2012 rector al Universităţii Babeş-Bolyai din Cluj. Din 1989 este doctor în istorie, prezentând teza intitulată „Adunările cneziale din Transilvania în secolele XIV - XVI". Din 1993 deţine funcţia de director al Centrului de Studii Transilvane din Cluj. Între 1994-1995 a fost director al Centrului Cultural Român din New York. În anul 2010 a fost ales membru titular al Academiei Române. În 1991 a primit premiul „George Barițiu" al Academiei Române. În 1998 i-a fost acordat premiul Fundaţiei „Magazin istoric". Atent la diversitatea formulările referitoare la trecutul neamului românesc, printr-o atentă documentare şi analiză intervine cu promptitudine atunci când fie din ignoranţă, fie din rea voinţă sunt difuzate eronate, multe chiar jignitoare, aprecieri ale unor persoane răuvoitoare.

cântat de popor în doine şi cu numele pus pe frontispiciul unor şcoli, dat unor străzi şi unor aşezăminte de cultură"[31].

Virgiliu Z. Teodorescu
Membru în comitetul de coordonare a Comisiei
de Istoria Oraşelor din cadrul Academiei Române, fost membru în Comisia Monumentelor
de For Public din cadrul Ministerului Culturii şi al Cultelor.
e-mail: virgiliu.teodorescu@gmail.com

[31] Ioan Aurel POP, *Gânduri despre Sătmar şi despre Vasile Lucaciu*, în „Eroii neamului", Satu Mare, anul IV, nr. 4 (13), decembrie 2012, pp. 2-3.
Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004.

UNIREA BASARABIEI ȘI BUCOVINEI CU ROMÂNIA

Constantin UNGUREANU

Abstract: *In 1917, Bessarabia was embraced by an impressive national liberation movement. In Chisinau and in other localities, national events took place, where province autonomy was requested, mother tongue education, direct and secret vote, agrarian reform. An important role in the national rebirth of the Bessarabian Romanians has played the Moldovan National Party. In the autumn of 1917, the Country Council was formed, which would have 150 deputies, 105 (70%) mandates being for Moldovans, and 45 (30%) for the rest of the ethnic groups. The Country's Council was inaugurated on 21 November 1917. On 2 December 1917, the deputies of the Country Council proclaimed the Moldovan Democratic Republic. At the beginning of 1918, the situation of the Moldovan Democratic Republic has become critical. At the request of a group of deputies in the Country Council, the Romanian army entered Bessarabia, to put an end to anarchy and disorder. The Country Council voted on 24 January 1918, the independence of the Moldovan Democratic Republic. The complicated situation of MDR and the outbreak of civil war in Russia has led many Bessarabian leaders to opt for the Union with Romania. At a meeting on 27 March 1918, the Country Council voted the Declaration of Conditional Union of Bessarabia with Romania. On 28 October 1920, representatives of Great Britain, France, Italy and Japan signed in Paris the Treaty on the Recognition of the Union of Bessarabia with Romania.*

During the war, Bukovina was severely affected by military operations, being three times partially occupied by the Russian army. The collapse of the Habsburg Empire created favorable conditions for the affirmation of the Romanian national movement in Bukovina. On 27 October 1918, a meeting of representatives of the Romanians of Bukovina took place in Chernivtsi, which was proclaimed Constitutive. At this meeting it was decided to "unite Bukovina integral with the other Romanian countries in an independent national state". On the same day, 50 members were elected to the Romanian National Council and an executive committee was set up, Iancu Flondor was elected president. On 11 November 1918, the Romanian army entered Chernivtsi, and in the following days he took over all the territory of Bukovina. At the meeting of the Romanian National Council of 12 November 1918, the provisional fundamental law on the powers in the Land of Bukovina was voted. On the same day, the Bukovina government was headed by Iancu Flondor (president). On 25 November, 50 new members were co-opted in the Romanian National Council, including 12 Bukovinian refugees. On 28 November 1918 the General Congress of Bukovina met, who decided to unite Bukovina with the Kingdom of Romania. After almost a year of negotiations at the Paris Peace Conference, the union of Bukovina with

Satu Mare - Studii și Comunicări, nr. XXXIV/II, 2018, p. 355-377.

Romania was officially recognized.

Keywords: *Bessarabia, Bukovina, Country Council, Board of Directors, Moldovan Democratic Republic, Romanian National Council, Government of Bukovina, General Congress of Bukovina, Kingdom of Romania*

Bucovina şi Basarabia, teritorii din vechea Ţară a Moldovei, au fost anexate în 1775, respectiv 1812, de imperiile vecine, Austria şi Rusia. După 144 de ani de stăpânire habsburgică în Bucovina, respectiv 106 ani de stăpânire rusească în Basarabia, situaţia social-economică, etno-demografică, politică, culturală, educaţională se deosebea semnificativ în cele două provincii istorice. Diferită a fost soarta acestor teritorii şi în timpul Primului Război Mondial, când Monarhia Austro-Ungară şi Imperiul Rus s-au aflat în tabăra Puterilor beligerante, lupte grele desfăşurându-se chiar la hotarul Bucovinei cu Basarabia. De asemenea, contextul intern şi extern al unirii Basarabiei şi Bucovinei cu România a fost diferit, asemănările şi deosebirile acestui eveniment istoric fiind remarcate în acest studiu.

Bucovina în ajunul războiului

La începutul secolului al XX-lea Bucovina devenise o provincie multietnică şi multiconfesională, în care nici o etnie nu constituia o majoritate absolută. Potrivit recensămintelor oficiale austriece din anii 1880-1910, realizate după criteriul limbii de conversaţie a populaţiei, românii bucovineni chiar erau devansaţi de ucraineni şi constituiau doar ceva mai mult de o treime din totalul populaţiei. Recensământul din 1910 a înregistrat 794.945 de locuitori în Bucovina, inclusiv 305.222 (38,4%) vorbitori de ucraineană, 273.216 (34,4%) de română, 168.779 (21,2%) de germană (inclusiv cca. 95 mii evrei), 36.217 (4,5%) polonezi, 10.389 (1,3%) maghiari[1]. Patru districte din nord-vestul Bucovinei erau locuite în mare majoritate de ucraineni, precum şi de un număr mic de evrei şi polonezi. Districtele cu populaţie mixtă din partea centrală a Bucovinei (Cernăuţi-rural, Siret şi Storojineţ) erau populate în majoritate de români şi ucraineni, dar şi de mulţi evrei, germani sau polonezi. În sudul Bucovinei, majoritatea populaţiei era românească[2].

În 1910, în 10 oraşe şi 6 târguri din Bucovina locuiau 190.234 de persoane, inclusiv 47,7% vorbitori de germană, 22,9% români, 17,9% ucraineni, 11,1% polonezi. În capitala Bucovinei, din totalul de 85.458 de locuitori, 48,4% erau germani şi evrei, 17,8% ucraineni, 17,4% polonezi şi 15,7% români[3]. Cele mai urbanizate naţiuni erau evreii, polonii şi etnicii germani: 60,5% din evrei, 58,1% din poloni şi 41,9% din etnicii germani locuiau în oraşe şi târguri. La români şi ucraineni această pondere era de 16% şi respectiv 11,2%, iar 99,1% din maghiari şi 92,5% din lipoveni locuiau la sate[4].

În Bucovina nu exista o distincţie clară între diferite confesiuni şi etnii. Astfel, ucrainenii, germanii, maghiarii, armenii aparţineau diferitor confesiuni, iar în acelaş timp principalele confesiuni ca ortodoxă, romano-catolică şi protestantă cuprindeau pe reprezentanţii mai multor etnii. În 1910, din totalul populaţiei Bucovinei, 68,4% erau ortodocşi, 12,8% mozaici, 12,3% romano-catolici, 3,4% greco-catolici, 2,5% luterani[5]. Localităţile urbane erau populate

[1] *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezember 1910 im Herzogthume Bukowina*, în "Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina", vol. XVII, Czernowitz, 1913, p. 55.

[2] Constantin Ungureanu, *Populaţia Bucovinei în 1910 şi 1930. Evoluţii etno-demografice*, în „In Honorem Alexandru Moşanu", Cluj-Napoca 2012, p. 446.

[3] Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918). Aspecte etnodemografice şi confesionale*, Ed. Civitas, Chişinău, 2003, p. 255.

[4] Constantin Ungureanu, *Populaţia Bucovinei în 1910 şi 1930* ..., p. 446.

[5] *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezember 1910 im Herzogthume Bukowina* ..., pp. 54-55.

de 33,5% ortodocşi, 32,2% mozaici, 23,2% romano-catolici, 7,6% greco-catolici, 3% luterani.

În pofida modernizării din ultimele decenii de stăpânire austriacă, Bucovina continua să fie una din cele mai slab dezvoltate provincii din Austro-Ungaria, cu o economie preponderent agrară. În 1910, cca. 71% din populaţia activă lucra în agricultură, 10% - în industrie şi meşteşuguri, 10% - în comerţ şi transporturi, iar 9% activau în diferite servicii sau erau liber profesionişti. Majoritatea românilor şi ucrainenilor (88-89% din total) lucrau în agricultură, pe când ponderea germanilor, evreilor şi polonezilor în această ramură a economiei era mult mai mică. În industrie, 48% din muncitori erau germani şi evrei, urmaţi de ucraineni (18%), români (16%) şi polonezi (15%)[6]. Consecinţa cea mai nefastă a stăpânirii austriece în Bucovina a fost înstrăinarea etnică şi lingvistică a acestui vechi pământ a Moldovei, românii devenind o minoritate etnică, constituind ceva mai mult de 1/3 din totalul populaţiei.

La începutul secolului al XX-lea, Bucovina dispunea de un sistem de învăţământ dezvoltat, iar cca. 96% din copiii de vârstă şcolară frecventau o şcoală. În 1913, în şcolile primare învăţau 109.441 de elevi, din care 38% români, 34,8% ucraineni, 21,1% germani şi evrei, 4,4% poloni, 1,4% maghiari[7]. În 1912/13, în Bucovina funcţionau 564 de şcoli primare, din care 219 ucrainene, 190 româneşti, 97 germane, 15 poloneze, 4 maghiare şi 39 mixte[8]. Până în 1913 au fost înfiinţate şi 13 şcoli primare private româneşti.

În ajunul declanşării războiului, în Bucovina activau 13 licee pentru băieţi (oficial numite gimnazii), dintre care 4 germane, 4 germano-române, 2 germano-ucrainene, 2 ucrainene şi un gimnaziu polon. În anul şcolar 1913/14, aceste gimnazii erau frecventate de 6.108 elevi, dintre care 51,3% vorbitori de germană, 22,8% ucraineni, 20,8% români, 4,8% polonezi. Contingentul elevilor era divers şi după confesiuni[9]. În Bucovina mai existau două şcoli reale, o şcoală de meserii, câteva licee pentru fete.

Universitatea din Cernăuţi, deschisă în 1875, activa cu trei facultăţi (teologie ortodoxă, drept şi filozofie). Numărul studenţilor a crescut rapid mai ales la începutul secolul al XX-lea (de la cca. 400 în 1900, la peste 1.000, după 1910). Contingentul de studenţi era divers după limba maternă şi confesiuni.

Dezvoltarea rapidă a învăţământului a contribuit la diminuarea populaţiei necărturare din Bucovina (de la 87,5%, în 1880, la 53,9%, în 1910). La începutul secolului al XX-lea erau ştiutori de carte 46,1% din locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în 1910), 43,5% din totalul populaţiei din Transilvania şi Banat (în 1910), 39,3% din locuitorii de peste 8 ani din România (în 1912) şi doar 15,6% din totalul populaţiei Basarabiei (în 1897). În Bucovina, 39,6% din românii în vârstă de peste 10 ani erau cărturari[10].

În Bucovina a funcţionat un sistem politic democratic, cu desfăşurarea unor alegeri locale şi provinciale. La sfârşitul secolului al XIX-lea s-au constituit partide politice pe criterii etnice, întemeiate de români şi ucraineni. Elitele bucovinene de diferite naţionalităţi s-au organizat şi s-au manifestat în societăţi culturale şi profesionale. Ultimele alegeri parlamentare şi locale, realizate conform noii legi electorale, au consemnat că numărul alegătorilor români din Bucovina era ceva mai mare decât al alegătorilor ucraineni.

În toamna anului 1910 au fost înregistraţi 180.414 alegători (bărbaţi de peste 24 de ani), dintre care 66.569 (36,9%) în listele româneşti, 64.673 (35,8%) - în cele ucrainene, 35.492 (21,9%) - în cele germane şi 9.680 (5,4%) - în cele polone[11]. Rezultatele alegerilor au confirmat

---

[6] Буковина. Історичний нарис (*Bucovina. Descriere istorică*), Чернівці, 1998, pp. 84-85.

[7] Constantin Ungureanu, Învăţământul *primar din Bucovina (1774-1918)*, Chişinău, 2007, pp. 192-194.

[8] *Ibidem*, p. 187.

[9] Idem, *Gimnaziile din Bucovina*, în „Anuarul Institutului de Istorie, Stat şi Drept", Chişinău 2012, p. 177.

[10] Idem, Învăţământul *primar* ..., pp. 206-208.

[11] Arhivele Naţionale Bucureşti, Fond *Iancu Flondor*, inv. 945, dosar 2, ff. 150-156.

ponderea mai mare a alegătorilor români faţă de cei ucraineni. La alegerile parlamentare din 1907, în Bucovina au fost exprimate 15.654 de voturi pentru partidele sau candidaţii germani, 55.957 de voturi pentru candidaţii partidelor româneşti şi 43.974 de voturi pentru candidaţii partidelor ucrainene[12]. La alegerile parlamentare din 1907 şi 1911 au fost aleşi câte 14 deputaţi din partea Bucovinei, din care 6 români, 5 ucraineni, 2 germani şi un evreu[13].

Basarabia în ajunul războiului

Timp de mai bine de 100 de ani de stăpânire rusească, Basarabia a devenit o provincie multietnică în care populaţia românească a ajuns să reprezinte în jur de 50% din total. Potrivit recensământului rusesc din 1897, în Basarabia locuiau 1.935.412 persoane, dintre care 920.919 (47,6%) români (moldoveni), 379.698 (19,6%) ucraineni (maloruşi), 228.168 (11,8%) evrei, 155.774 (8%) ruşi, 103.225 (5,3%) bulgari, 60.206 (3,1%) germani, 55.790 (2,9%) găgăuzi, 11.696 (0,6%) poloni. În localităţile urbane, cei mai mulţi locuitori erau evrei (37,2%), ruşi (24,4%) şi ucraineni (15,7%), urmaţi de moldoveni (14,2%), bulgari (3,9%), poloni (2,1%), germani (0,7%) etc. În sate trăiau 1.642.080 persoane (85%), dintre care 53,5% moldoveni, 20,3% ucraineni, 7,2% evrei, 5,6% bulgari, 5,1% ruşi, 3,5% germani, 3,4% găgăuzi[14].

Dintre provinciile româneşti, cel mai slab dezvoltat era învăţământul din Basarabia, şcolile fiind în limba rusă de instruire. În 1917, în Basarabia existau 1.383 de şcoli primare ruseşti, dintre care 839 în sate moldoveneşti şi 544 în sate nemoldoveneşti sau cu populaţie mixtă. Aceste şcoli erau frecventate de 80.991 de elevi, dintre care 43.308 în şcolile din satele româneşti şi 37.683 în şcolile din celelalte localităţi[15].

La începutul secolului al XX-lea, românii basarabeni se aflau la nivelul cel mai jos de instruire. Potrivit recensământului din 1897, în Basarabia erau 22% persoane de sex masculin şi 8,9% de sex feminin ştiutori de carte. Dintre naţionalităţile care populau atunci Basarabia, cel mai bine instruiţi erau germanii şi polonezii, urmaţi de evrei, ruşi, bieloruşi, bulgari şi găgăuzi. Cea mai mică proporţie de ştiutori de carte se înregistra la ucraineni (15,3% bărbaţi şi 3,1% femei) şi la români (respectiv 10,5% şi 1,7%)[16]. Toţi ruşii, ucrainenii şi bieloruşii, precum şi aproape toţi bulgarii şi găgăuzii, care puteau citi şi scrie, erau ştiutori de carte în limba rusă. Numai în rândul germanilor erau mai mulţi ştiutori de carte în limba maternă decât în rusă. Totodată, din cei 920.919 români basarabeni, înregistraţi ca moldoveni, 53.803 (5,8%) puteau să citească şi să scrie, dintre care 51.579 (95,9%) erau ştiutori de carte în rusă şi doar 2.224 – în alte limbi[17].

În 1914, în Basarabia activau 1.846 de şcoli de diferite tipuri şi grade, în care învăţau cca. 114 mii de elevi. Atunci funcţionau în Basarabia 21 licee de băieţi (de stat şi particulare), 20 licee de fete, 16 şcoli medii de băieţi, două de fete şi 6 mixte[18]. Toate şcolile secundare erau cu limba rusă de instruire, deşi în multe şcoli ponderea elevilor de naţionalitate română era destul de mare.

În ajunul declanşării Primului Război Mondial, exista o mare deosebire a conştiinţei

---

[12] Fritz Freund, *Das* österreichische Abgeor*dnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch 1907-1913*, Wien, pp 16-19.

[13] Mihai-Ştefan Ceauşu, *Parlamentarism, partide politice şi elită politică în Bucovina habsburgică (1848-1918)*, Iaşi, 2004, pp. 219-222, 228-231.

[14] Первая всеобщая переписъ населения Российской империи, 1897 г. III. Бессарабская губерния, (*Primul recensământ general al populaţiei din Imperiul Rus, anul 1897. III. Gubernia Basarabia*), 1905, p. 97, 99.

[15] Gheorghe Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, Bucureşti 1997, p. 249.

[16] Первая всеобщая переписъ населенія ... (*Primul recensământ general al populaţiei ...*), pp. XIX-XX.

[17] *Ibidem*, p. 97.

[18] Ştefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei*, p. 61.

şi identităţii naţionale la românii bucovineni şi basarabeni. Românii din Bucovina aveau o puternică conştiinţă naţională românească, dispuneau de învăţământ primar şi parţial secundar în limba maternă, aveau posibilitatea să activeze în diferite societăţi culturale şi profesionale, constituite pe criterii etnice. În Bucovina funcţionau mai multe partide politice româneşti, iar românii bucovineni aveau o influenţă mare în Dieta din Cernăuţi. În localităţile cu populaţie românească din Bucovina activau biserici, unde serviciul divin se desfăşura în română, iar marea majoritate a preoţilor erau de naţionalitate română.

În Basarabia, în decurs de un secol, doar un număr foarte limitat de moldoveni au reuşit să ţină careva legături cu fraţii lor din Moldova sau Bucovina. Autorităţile ţariste au interzis învăţământul în limba română şi chiar au exclus limba maternă a băştinaşilor din administraţie şi biserici. În consecinţă, conform recensământului din 1897, doar cca. 6,2% din totalul românilor basarabeni, oficial înregistraţi moldoveni, erau ştiutori de carte, dintre care doar foarte puţini ştiau a scrie şi citi în limba maternă.

Pretenţii teritoriale şi proiecte de împărţire a Bucovinei

În timpul Primului Război Mondial, Bucovina a reprezentat interes pentru statele din zonă. Austro-Ungaria dorea păstrarea şi chiar extinderea provinciei cu teritorii din nordul Basarabiei (din judeţul Hotin) şi nordul Moldovei. Rusia, mizând pe elementul slav şi pe interese geostrategice, pretindea obţinearea întregii provincii sau cel puţin a părţii de nord a acesteia. Guvernul de la Bucureşti, apelând la dreptul istoric şi criteriul etno-demografic, dorea integrarea întregului ţinut la România. La începutul secolului al XX-lea, mişcarea naţională ucraineană din Bucovina revendica o parte din teritoriul acestei provincii. La Lvov ucrainenii au întemeiat un partid naţional-democrat, care cerea ca teritoriul locuit de ruteni din Austria (estul Galiţiei şi o parte importantă din Bucovina) să formeze o provincie distinctă, cu o largă autonomie administrativă şi legislativă.

Odată cu izbucnirea războiului s-a intensificat activitatea politică a rutenilor din Austro-Ungaria, care doreau, pentru început, constituirea unei Ucraine Mici, alcătuită din Galiţia Orientală, Bucovina de nord-vest şi Rusia Subcarpatică. Ei revendicau mai mult de jumătate din teritoriul Bucovinei, până la râul Siret, inclusiv oraşele Cernăuţi, Siret şi Storojineţ. În Galiţia şi Bucovina exista şi o mişcare panrusă, care revendica estul Galiţiei, nord-vestul Bucovinei şi Rusia Subcarpatică pentru unirea acestora la Imperiul Rus. Această mişcare prorusă s-a intensificat mai ales în timpul războiului, fiind încurajată de succesele militare ale armatei ţariste pe fronturile din Galiţia şi Bucovina. Mişcarea panrusă revendica un teritoriu din Bucovina, care să cuprindă în hotarele sale oraşul Siret, apoi râul Siret până la Storojineţ, iar de acolo Cosciuia, Straja, Putna, Sucevita, Cacica, Humor, Cârlibaba etc.[19] Atât mişcarea panucraineană, cât şi mişcarea panrusă, revendicau cea mai mare parte din nordul şi vestul Bucovinei, inclusiv teritoriul dintre râurile Prut şi Siret, cu oraşele Cernăuţi, Storojineţ şi Siret.

La începutul războiului, în capitala provinciei s-a constituit un comitet rutean, care sprijinea revendicările Rusiei în acest teritoriu. Iancu Flondor a aflat despre intenţiile acestui comitet rutean de a revendica Bucovina dintre râurile Prut şi Siret. Pentru a combate aceste pretenţii ale ucrainenilor, Iancu Flondor a întocmit, în februarie 1915, un memoriu, intitulat *Memoriu privitor la fruntariile Bucovinei.* În acest memoriu, el demonstra, din punct de vedere istoric, etnografic, economic şi cultural, drepturile românilor asupra teritoriului Bucovinei dintre Prut şi Siret.

Iancu Flondor accepta că teritoriul Bucovinei, situat la nord de râul Prut, va fi pierdut, dar susţinea că restul provinciei, în special teritoriul dintre Prut şi Siret, trebuia „să fie considerat ca o parte integrală a revendicărilor noastre" şi constata că „ar fi cu mult mai

[19] Ion Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Rădăuţi, 1997, p. 183.

favorabil de a renunța la „munții ruteni" decât la teritoriul contențios dintre Prut și Siret"[20]. El demonstra cu exemple concrete că, recensământul austriac din 1910 nu reflecta corect naționalitatea populației Bucovinei, remarcând că principiul etnic este mult mai corect reflectat în listele alegătorilor, întocmite în anul 1910, conform noii legi electorale, bazată pe votul universal și pe cercuri electorale naționale. Așadar, încă la începutul anului 1915, Iancu Flondor menționa în memoriul său că, în nici un caz să nu se cedeze teritoriul dintre Prut și Siret cu orașul Cernăuți. El rezuma cele arătate în memoriul său cu câteva cuvinte tranșante: „fără Prutul ca fruntarie, nici o învoire"[21].

Diplomația austriacă a luat în calcul cedarea unei părți din Bucovina către România, pentru a obține sprijinul României față de cauza Puterilor Centrale. În iunie 1915, la Ministerul de Externe de la Viena au avut loc convorbiri privind Bucovina. Au fost elaborate trei variante ale unor posibile cedări teritoriale în Bucovina, care, în dependență de conjunctură, puteau fi luate ca bază pentru negocieri[22]. Experții din Viena, în discuțiile privind eventualele cedări teritoriale în Bucovina, propuneau trasarea viitoarei frontiere de-a lungul unor râuri. Primele două variante prevedeau ca linia nordică a teritoriului cedat să coincidă cu râul Suceava, până la hotarul cu districtul Suceava. Ultima variantă accepta ca frontieră linia Siretului, până la hotarul cu districtul Vijnița. În toate aceste cazuri nu se ținea cont de specificul așezării localităților românești pe cursul superior al râurilor Suceava și Siret, unde mai multe sate se întindeau pe ambele maluri ale râurilor[23].

Mersul evenimentelor din timpul războiului au zădărnicit speranțele autorităților austriece de a atrage România în război de partea sa, iar discuțiile privind eventualele cedări teritoriale în Bucovina nu au mai fost aplicate în practică. Totuși, însuși faptul elaborării acestor variante secrete de cedări teritoriale denotă că, autoritățile de la Viena recunoșteau caracterul românesc al Bucovinei și dreptul României de a obține cel puțin o parte din această provincie, populată compact de români.

Autoritățile ruse au încercat să atragă România în război de partea sa, promițând susținerea pentru revendicările teritoriale din Austro-Ungaria. La 18 septembrie 1914, la Petrograd a fost semnat un acord secret româno-rus, potrivit căruia României i se recunoștea dreptul de a reuni „părțile din Austro-Ungaria, locuite de români". Relativ la Bucovina, acordul stabilea că, în calitate de bază la delimitarea teritoriilor trebuia să servească principiul naționalităților[24], fără a se preciza modul de împărțire a Bucovinei.

În timpul războiului au fost elaborate câteva proiecte rusești de anexare a Bucovinei la Imperiul Rus. Primul proiect propunea încorporarea Bucovinei întregi la Rusia și a fost elaborat în ianuarie 1915 de către general-locotenentul F. Vebel. El considera că trasarea hotarului pentru o împărțire a Bucovinei ar fi fost foarte dificil de realizat, întrucât în sudul provinciei exista „un amestec de etnii". Al doilea proiect a fost propus de D. N. Vergun, unul dintre experții principali la Ministerul Afacerilor Externe a Rusiei în chestiunea Bucovinei și Galiției. Documentul a fost elaborat după semnarea tratatului de la București din august 1916, prin care țările Antantei recunoșteau dreptul României asupra Bucovinei până la râul Prut. Autorul insista ca Cernăuți și o parte a Bucovinei să rămână în posesia Rusiei. O atenție deosebită se acorda Facultății de Teologie de la Universitatea din Cernăuți, prin intermediul căreia se dorea atragerea românilor

[20] Arhivele Naționale București, Fond *Iancu Flondor*, inv. 945, dosar 15, ff. 2-3.

[21] *Ibidem*, f. 7.

[22] Arhivele Naționale București, Fond *Microfilme Austria*, inv. 902, rola 5, pachet IX, pp. 577-589 (extras din *Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Politisches archiv I, Karton 818*).

[23] Mai detaliat despre aceste discuții, vezi: Constantin Ungureanu, *Trei variante austriece, din anul 1915, de cedare parțială a Bucovinei României*, în „Analele Bucovinei", anul X, 1/2003, București 2003, pp. 143-153.

[24] *România în anii primului război mondial*, vol. I, București, 1987, pp. 103-104.

şi a altor popoare ortodoxe din Balcani în sfera de influenţă a Rusiei[25].

La sfârşitul anului 1916, A. Gherovsky şi arhiepiscopul Harkovului, Antoniu, au elaborat un proiect de anexare a întregii Bucovine la Rusia. Autorii proiectului acordau Bucovinei o mare importanţă strategică pentru promovarea expansiunii ţarismului rus în România şi în alte ţări ortodoxe din Balcani. După părerea autorilor proiectului, teritoriul bucovinean care ar fi trebuit să intre în componenţa României conform tratatului din august 1916 era cel mai bogat. În zona montană din sud-vestul provinciei erau zăcăminte de cărbune, petrol, sare, fier, iar Fondul Bisericesc ortodox avea cele mai întinse posesiuni de pădure în sudul Bucovinei. Autorii acestui document mai menţionau că, după alipirea teritoriilor româneşti din fosta Austro-Ungaria la România, „toate pretenţiile românilor se vor referi la Basarabia", iar Rusia „în ochii românilor se va transforma din duşman principal în unicul duşman". Autorii acestui proiect susţineau că, dacă se accepta cedarea Bucovinei la România, Rusia risca să piardă şi Basarabia[26].

Aceste proiecte ruseşti, elaborate în anii 1915-1916 demonstrează că, în cazul unui război victorios, Rusia ar fi anexat cea mai mare parte a Bucovinei cu oraşul Cernăuţi, fără a respecta condiţiile de intrare a României în război de partea Antantei. Evoluţiile ulterioare din Imperiul Rus au zădărnicit realizarea proiectelor de anexare a Bucovinei. Însă, ceea ce nu a reuşit Rusia Ţaristă, a înfăptuit URSS în anul 1940, când erau ocupate Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa.

După declanşarea războiului, România a reuşit timp de doi ani să-şi păstreze neutralitatea, dar autorităţile de la Bucureşti au negociat cu reprezentanţii ţărilor beligerante condiţiile de intrare în război, în speranţa de a recupera cel puţin o parte din teritoriile locuite de românii din Monarhia Austro-Ungară sau din Rusia Ţaristă. În urma unor tratative îndelungate, la 4/17 august 1916, a fost semnat la Bucureşti un tratat secret între România şi ţările Antantei, prin care Franţa, Anglia şi Rusia recunoşteau drepturile României asupra teritoriilor româneşti din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi Bucovina. Acest tratat secret prevedea, la art. IV, că „linia de hotar va începe de la Prut, de la un punct al frontierelor actuale între Rusia şi România, aproape de Novosuliţa şi va urca râul până la graniţa Galiţiei, la întâlnirea Prutului cu Ceremuşul. De aici va urma frontiera dintre Galiţia şi Ungaria până la punctul Steag, cota 1655 ..."[27]. Astfel, Rusia îşi moderase pretenţiile sale asupra acestei provincii şi, prin respectivul tratat, acceptase ca, în cazul unui război victorios, să obţină doar Bucovina dintre Prut şi Nistru, restul teritoriului, inclusiv oraşul Cernăuţi , urmând să se unească cu România.

Bucovina în timpul Primului Război Mondial

În timpul războiului, Bucovina a fost grav afectată de operaţiunile militare. La 2 septembrie 1914, armata rusă a intrat în Cernăuţi şi a ocupat nordul Bucovinei, până la râul Siret. La 20 octombrie 1914, austriecii au redobândit Cernăuţii. Însă, la sfârşitul lunii noiembrie 1914, armata rusă a recucerit capitala provinciei şi în scurt timp a ocupat aproape toată Bucovina, cu excepţia zonei Vatra Dornei. În ianuarie 1915, armata austriacă a trecut la ofensivă şi, la 17 februarie, a intrat din nou în Cernăuţi. Administraţia austriacă s-a menţinut până în iunie 1916, când ruşii au ocupat din nou Cernăuţii. Armata rusă s-a menţinut în cea mai mare parte a Bucovinei până în august 1917. În iulie 1917, trupele austriece au trecut în ofensivă şi, la 2 august, au recuperat Cernăuţiul.

Acţiunile militare au dus mari pagube economiei şi populaţiei Bucovinei. Pentru front au fost recrutaţi bărbaţii, cu vârste cuprinse între 18 şi 53 de ani, iar peste 100 mii de locuitori,

[25] Ion Varta, *Proiecte ruseşti de anexare a Bucovinei în perioada primului război mondial*, în „Cugetul", nr. 2/1993, Chişinău, 1993, pp. 37-38.

[26] *Ibidem*, pp. 38-39.

[27] Pavel Ţugui, *Bucovina. Istorie şi cultură*, Bucureşti, 2002, p. 308.

de diferite etnii, s-au refugiat în interiorul Austriei sau în alte ţări. Multe întreprinderi industriale au fost distruse sau evacuate, mai multe linii de cale ferată au fost demolate, iar poduri şi şosele au fost distruse. Mari pagube au fost provocate agriculturii. Cele mai mari distrugeri s-au produs în satele dintre Prut şi Nistru, mai ales la hotarul cu Basarabia, unde au avut loc cele mai violente confruntări militare.

Între timp, în Rusia s-a produs revoluţia bolşevică, iar la 3 martie 1918 s-a încheiat la Brest-Litovsk o pace separată între Rusia şi Puterile Centrale. La începutul anului 1918, Rada de la Kiev a proclamat independenţa Ucrainei, revendicând şi teritoriile, locuite de ucrainenii din Galiţia, Bucovina, Basarabia şi Maramureş. Austria dorea păstrarea teritoriilor sale din est, dar era de acord să unească teritoriile ucrainene din Galiţia şi Bucovina într-un regat autonom. La 9 februarie 1918, reprezentanţii Ucrainei şi Austriei au semnat la Brest-Litovsk un tratat secret, prin care Austro-Ungaria urma să primească o cantitate însemnată de cereale, în schimb autorităţile de la Viena se obligau să formeze o nouă provincie austriacă, care să cuprindă estul Galiţiei, locuită preponderent de ucraineni, şi Bucovina. Însă, din cauza evenimentelor din timpul războiului, această problemă nu a ajuns să fie discutată în Parlamentul de la Viena.

Totodată, încă în anul 1917, cea mai mare parte a României a fost ocupată de armatele germane şi austro-ungare, iar guvernul de la Bucureşti s-a mutat temporar la Iaşi. În aceste împrejurări, la 5 martie 1918 a fost semnată o pace preliminară la Buftea, iar armata română s-a retras din unele teritorii, inclusiv din districtele Suceava şi Siret din sud-estul Bucovinei. La 7 mai 1918 era semnat tratatul de pace de la Bucureşti, prin care România renunţa la teritoriile româneşti din Austro-Ungaria, iar teritoriul Bucovinei urma să fie mărit cu o parte din judeţul Hotin, cu zona Herţei din judeţul Dorohoi şi cu zona Dornei din România. În urma semnării acestui tratat, România pierdea aproape 6 mii de km^2, dintre care cca. 600 km^2 urmau să fie incluşi în componenţa Bucovinei[28].

În zona de sud a Bucovinei se prevedea că, viitorul hotar va trece pe la sud de satele Păişeni, Cornul Luncii, Rotopăneşti şi Mihăieşti, iar la est de oraşul Siret, frontiera urma să fie trasată pe la est de satele Talpa, Călineşti, Dersca, Baranca şi Filipăuţi, ajungând în râul Prut, la 1 km est de Lunca[29]. Dacă acest tratat ar fi intrat în vigoare, atunci o zonă importantă muntoasă, situată la sud de Vatra-Dornei, câteva sate din apropierea oraşelor Suceava şi Siret, dar şi teritoriul din zona Herţei, inclusiv târgurile Herţa şi Mihăileni, ar fi fost incluse la Bucovina, în componenţa unei Austro-Ungarii reorganizate.

După semnarea tratatelor de pace cu Rusia şi Ucraina, trupele germane şi austro-ungare au ocupat teritorii importante din Ucraina, dar şi o parte din judeţul Hotin din nordul Basarabiei. La începutul toamnei anului 1918, în Bucovina erau staţionate câteva unităţi militare austriece, care ocupau şi o parte din judeţul Hotin, până la târgul Lipcani. În toamna anului 1918 se prevedea să fie extinse districtele Câmpulung, Gura Humorului şi Siret cu teritoriile, cedate de România, să fie înfiinţat un district judecătoresc cu reşedinţa la Ţureni, care să includă şi satele din zona Herţei. De asemenea, urma să fie creat un district judecătoresc nou cu sediul la Hotin, care să cuprindă localităţile din nordul Basarabiei, ce urmau să fie incluse în componenţa provinciei Bucovina[30].

Mişcarea revoluţionară şi naţională din Basarabia, în anul 1917

Pe parcursul anului 1917, Basarabia a fost cuprinsă de o impresionantă mişcare de eliberare naţională, rezultată în urma revoluţiei ruse din februarie 1917. La Chişinău şi în alte localităţi s-au desfăşurat un şir de manifestări cu caracter naţional, la care participanţii au so-

[28] Буковина 1918-1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток, (*Bucovina în anii 1918-1940: influenţe externe şi dezvoltare internă*), Чернівці 2005, p. 46.

[29] Viorica Moisuc, *Basarabia, Bucovina, Transilvania. Unirea 1918, documente*, Bucureşti, 1996, pp. 329-330.

[30] Erich Prokopowitsch, *Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina*, München, 1959, pp. 11-12.

licitat autonomia provinciei, învățământ în limba maternă, libertăți democratice, vot direct și secret, reforma agrară etc. Un rol deosebit au jucat în această perioadă soldații moldoveni, mai ales cei din garnizoana Odesa, unde erau dislocați cca. 40 de mii. La 18 aprilie / 1 mai 1917, comitetul ostașilor moldoveni din Odesa a organizat un miting, la care au participat cca. 10 mii de persoane. În luna mai, la solicitarea comitetelor militare naționale, s-a aprobat organizarea a 16 cohorte, a câte 100 de ostași basarabeni, câte două cohorte pentru fiecare județ[31]. La 6-7 aprilie s-a desfășurat Congresul Uniunii Cooperatorilor, care a adoptat o rezoluție, prin care cerea autonomie administrativă, culturală și economică a Basarabiei, utilizarea limbii române în instituțiile de stat, formarea unui organism legislativ. Revendicări similare au fost înaintate la Congresul eparhial, din 19-25 aprilie.

În zilele de 10-13 (23-26) aprilie a avut loc Congresul Învățătorilor din Basarabia. Din cei aproape 600 de învățători, prezenți la Congres, doar vreo 30-35 erau moldoveni. Ion Buzdugan a prezentat un referat despre starea proastă a învățământului, menționând că, în toată Basarabia erau școlarizați în jur de 65-66 mii de elevi, mai puțin de 40 mii fiind moldoveni[32]. Participanții de diferite etnii au solicitat introducerea învățământului primar obligator în limba maternă. Peste o lună, la 12-15 (25-28) mai, se desfășoară la Chișinău Congresul învățătorilor moldoveni din Basarabia. Participanții la Congres au adoptat hotărâri de introducere a alfabetului latin, începând cu anul școlar 1917-1918; organizarea unor cursuri de perfecționare pentru cadrele didactice; transformarea școlilor rusești din satele cu populație românească în „școli moldovenești"; înființarea unor școli românești în orașele provinciei. O parte din aceste revendicări s-au realizat deja pe parcursul anului 1917. Astfel, la 3/16 iunie, zemstva gubernială a Basarabiei a votat trecerea gimnaziilor și seminarelor teologice la instruirea în limba română[33].

În vara anului 1917, Comisia școlară moldovenească a organizat cursuri de limbă și istorie românească pentru cadrele didactice. Programul acestor cursuri a fost elaborat de Paul Gore și Onisifor Ghibu. O contribuție importantă la desfășurarea acestor cursuri au avut refugiații bucovineni și ardeleni, printre care Onisifor Ghibu, Romulus Cioflec, George Tofan, Liviu Marian, Ovidiu Ţopa. La aceste cursuri au participat 418 cadre didactice, inclusiv 10 din Transnistria[34]. La 12/25 iunie, mai mulți intelectuali basarabeni au constituit Societatea culturală moldovenească, în frunte cu Paul Gore. La 8 septembrie, Societatea a inaugurat prima tipografie românească cu caractere latine.

În vâltoarea evenimentelor revoluționare s-au activizat și țăranii care reprezentau cea mai numeroasă pătură socială. La 21-24 mai s-a organizat Congresul I gubernial al țăranilor, la care au participat cca. 500 de delegați, dar moldovenii au fost reprezentați într-un număr mai mic față de cota lor în rândul țăranilor. Congresul a decis ca pământul să fie trecut sub controlul comitetelor agrare rurale, iar în plan politic, s-a pronunțat pentru reorganizarea imperiului într-o republică federativă. Între timp, în luna iunie au sosit în Basarabia cca. 40 de activiști revoluționari, în frunte cu Ion Inculeț și Pantelimon Erhan, care aveau misiunea de extindere a revoluției. În scurt timp, Pantelimon Erhan a fost ales președinte al Sovietului gubernial de deputați ai țăranilor, iar Ion Inculeț a devenit comisar gubernial adjunct. La 27-31 august s-a desfășurat Congresul II gubernial al țăranilor, care a discutat despre împărțirea pământului la țărani[35].

Revendicarea autonomiei Basarabiei

Una din revendicările principale ale mișcării naționale din Basarabia a fost dobândirea autonomiei provinciei. Cerința respectivă a fost inclusă în programul Partidului Nați-

[31] Ștefan Purici, *Istoria Basarabiei - Note de curs*, București 2011, pp. 153-154.
[32] Vasile Harea, *Basarabia pe drumul Unirii. Amintiri și comentarii*, Iași, 1995, p. 69, 74.
[33] Ștefan Purici, *Istoria Basarabiei - Note de curs*, pp. 154-155.
[34] Anton Moraru, Ion Negrei, *Anul 1918 - ora astrală a neamului românesc*, Chișinău, 1998, p. 50.
[35] Ștefan Purici, *Istoria Basarabiei- Note de curs*, pp. 150-152.

onal Moldovenesc, fondat la sfârșitul lunii martie - începutul lunii aprilie 1917. Autonomia Basarabiei a fost revendicată în numeroase congrese și adunări, precum adunarea Uniunii Cooperatorilor (6-7 aprilie 1917), adunarea ostașilor moldoveni din Odesa (18 aprilie 1917), Congresul clerului și mirenilor (19-22 aprilie 1917), Congresul studenților moldoveni (20 mai 1917), Congresul gubernial al țăranilor (21-23 mai 1917), Congresul învățătorilor moldoveni (25-28 mai 1917)[36].

Lupta pentru autonomia ținutului s-a intensificat după înaintarea de către guvernul de la Kiev, în iulie 1917, a unor pretenții de încorporare a teritoriului Basarabiei în componența statului ucrainean. La 12 iulie, zemstva județului Chișinău s-a pronunțat pentru autonomia Basarabiei și a condamnat planurile anexioniste ale Radei de la Kiev. Revendicarea autonomiei reieșea din dreptul națiunilor la autodeterminare, dar era motivată și de faptul că, până în anul 1828, Basarabia a avut un statut de autonomie. Optând pentru autonomie, liderii mișcării naționale doreau ca toate legile care priveau viața internă a Basarabiei, să fie întocmite de o Dietă provincială (Sfatul Țării).

Una din cele mai importante manifestări din Basarabia a fost Congresul militarilor moldoveni, care a avut loc la Chișinău, în zilele de 20-27 octombrie (3-10 noiembrie) 1917. La acest Congres au participat, potrivit diferitor surse, între 700 și 900 de delegați. Delegații acestui Congres au votat o rezoluție în care recunoșteau că forma cea mai potrivită de guvernare a Rusiei era republica federativă democratică. Congresul a hotărât, în ziua de 21 octombrie 1917, să declare autonomia teritorială și politică a Basarabiei, iar la 23 octombrie 1917 s-a adoptat o rezoluție de înființare a Sfatului Țării. La 25 octombrie s-a adoptat o rezoluție a Congresului ostașilor moldoveni, constituită din 12 puncte, cele mai importante referindu-se la autonomia Basarabiei, naționalizarea oștirilor moldovenești și formarea a 16 cohorte a câte 100 soldați fiecare, constituirea Sfatului Țării, naționalizarea școlilor, așezămintelor și dregătoriilor din Basarabia, oprirea colonizării și realizarea reformei agrare, acordarea unui număr de 10 locuri în Sfatul Țării pentru moldovenii de peste Nistru. În ședințele din 25-27 octombrie au fost aleși primii 32 de deputați în Sfatul Țării (câte 4 delegați din partea fiecărui județ)[37]. Ceilalți 12 deputați urmau să fie aleși de comitetele militare moldovenești.

Partidul Național Moldovenesc

Ideea constituirii unui partid național-democratic în Basarabia a apărut încă în timpul revoluției ruseşti din 1905, dar după reinstalarea reacțiunii țariste, proiectul nu a putut fi realizat. După căderea monarhiei autocrate, la 27 februarie 1917, în Basarabia s-a declanșat mișcarea cu caracter național. La 20 martie 1917 are loc o adunare a fruntașilor mișcării naționale, care adoptă proiectul de program al Partidului Național Moldovenesc, semnat de 21 de membri fondatori. Vasile Stroescu a făcut o donație de 10 mii de ruble pentru partid și un vagon de hârtie pentru editarea ziarului „Cuvânt Moldovenesc". La 5 aprilie 1917, membrii fondatori ai PNM au adoptat programul partidului și au ales Comitetul de conducere. Președinte a fost ales Vasile Stroescu, vicepreședinți - Paul Gore și Vladimir Herța, secretar general - Pan Halippa. Vasile Stroescu a fost un președinte formal, partidul fiind condus efectiv de vicepreședinți.

Principalele obiective naționale și politice ale PNM era dobândirea celei mai largi autonomii a Basarabiei, constituirea unei Diete provinciale (Sfatul Țării), utilizarea limbii poporului în administrație, școală, biserică, armată. Se cerea ca moldovenii să nu fie duși la oaste în afara Basarabiei, să fie oprită aducerea și așezarea străinilor în Basarabia, să se dea pământ țăranilor, iar moldovenilor de peste Nistru să li se asigure aceleași drepturi naționale, pe care le

[36] Gheorghe Negru, Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia, Chișinău, 2000, pp. 82-83.
[37] *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente.* Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica - Pompilia Moisuc, Chișinău, 1995, pp. 54-59.

vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam[38].

Mai târziu, programul PNM a suferit modificări mai ales în ce privește atitudinea față de reforma agrară. Din cauza divergențelor de opinie față de această reformă majoră, nobilii Paul Gore și Vladimir Herța au demisionat din conducerea PNM, președinte fiind ales Teofil Ioncu. PNM și-a creat structuri locale în majoritatea județelor din Basarabia, la acest partid au aderat și organizații ale militarilor moldoveni din afara Basarabiei. PNM a avut și o propunere concretă de constituire a Sfatului Țării din 100 deputați, dintre care 63-65 să fie moldoveni și 35-37 de alte etnii[39]. Partidului Național Moldovenesc a jucat un rol important în renașterea națională a românilor basarabeni, a avut o contribuție hotărâtoare la constituirea Sfatului Țării, proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, declararea independenței și Unirea Basarabiei cu România.

Sfatul Țării

La 13 iulie 1917 s-a întrunit PNM împreună cu alte organizații de orientare națională, pentru a discuta chestiunea creării unui organ suprem al Basarabiei. În acest scop, s-a format o comisie din 7 persoane, condusă de Vladimir Herța, vicepreședintele Partidului Național Moldovenesc, care urma să stabilească structura și modul de reprezentare a diferitelor organizații în Sfatul Țării. Activitatea Comisiei nu s-a încununat cu succes.

În toamna anului 1917, inițiativa convocării organului legislativ al Basarabiei și-a asumat-o Congresul militarilor moldoveni. În cadrul congresului a fost aleasă o „comisie de organizare", transformată apoi, la 28 octombrie, în „Birou de organizare a Sfatului Țării", condus de un prezidiu, în frunte cu sublocotenentul Vasile Țanțu. În activitatea Biroului s-au implicat liderii PNM și a altor organizații naționale, personalități marcante ale vieții publice din Basarabia, precum Ion Inculeț, Ion Pelivan, Pantelimon Erhan, Teofil Ioncu, Nicolae Alexandri, Gherman Pântea, Elena Alistar și alții[40].

Congresul militarilor moldoveni propusese ca Sfatul Țării să fie constituit din 120 de deputați, inclusiv 10 din stânga Nistrului, dintre care 84 (70%) să revină populației majoritare și 36 (30%) din mandate - minorităților etnice[41]. Însă, Biroul de organizare a Sfatului Țării a decis ca acest legislativ să fie format din 150 de persoane. Tot atunci s-a format o comisie din 5 persoane (Ion Inculeț, Pantelimon Halipa, Pantelimon Erhan, Teofil Ioncu, Ion Buzdugan), care a elaborat și a aprobat la 6 noiembrie schema de repartizare a locurilor de deputat în Sfatul Țării. Cele 150 de mandate de deputat au fost repartizate proporțional componenței etnice a Basarabiei, românii moldoveni urmând să aibă 105 (70%) mandate, iar restul grupurilor etnice - 45 (30%) mandate (15 ucraineni, 13 evrei, 7 ruși, 3 bulgari, câte 2 găgăuzi și nemți, câte un polonez, armean și grec)[42].

Componența Sfatului Țării reflecta structura socială, politică, administrativă, profesională a provinciei. Cei mai mulți deputați au fost aleși din partea militarilor moldoveni (44), a țăranilor (30, aleși de Sovietul gubernial de deputați ai țăranilor), zemstvelor județene (9), orașelor județene (8), orașului Chișinău (3), Sovietului gubernial de deputați ai muncitorilor, soldaților și țăranilor (3), Partidului Național Moldovenesc (3), organizațiilor cooperatiste (5) etc[43].

Sfatul Țării a fost un organ reprezentativ al Basarabiei, inaugurat la 21 noiembrie 1917.

[38] *Ibidem*, pp. 25-27.

[39] Gheorghe Negru, Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia ..., p. 87.

[40] Valeriu Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării (27 octombrie -21 noiembrie 1917)*, București-Brăila, 2017, p. 29, 133-140.

[41] Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, Chișinău, 1998, p. 31.

[42] Valeriu Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării* ..., pp. 42-45, 80-81.

[43] *Ibidem*, pp. 46-47, 80-81.

Era prevăzut să activeze ca un organ legislativ provizoriu, până la convocarea Adunării Constituante a Basarabiei. Sediul Sfatului Țării s-a aflat în localul fostului gimnaziu de băieți nr. 3. Președinte al Sfatului Țării a fost ales Ion Inculeț, care deținea funcția de vicecomisar guvernial. Activitatea Sfatului Țării era coordonată de un prezidiu din 8 persoane, din care făceau parte președintele, vicepreședinții (Pan Halippa și M. Savenko) și secretarii (Boris Epure, Ion Buzdugan, V. I. Grinfeld și C. P. Misirkov)[44].

Deputații s-au împărțit în două fracțiuni mari: Blocul Moldovenesc, care era majoritar, reunind o fracțiune de militari și un bloc socialist al țăranilor moldoveni; Fracțiunea Minorităților, în care se evidențiau grupurile de deputați ucraineni și evrei. Unii deputați se declarau independenți de fracțiunile politice din Sfatul Țării. După 16 ianuarie 1918, din Blocul Moldovenesc s-a desprins gruparea țărănească, aceasta constituindu-se într-o fracțiune aparte. În ultima decadă a lunii februarie 1918 în Sfatul Țării activau trei fracțiuni distincte: Blocul Moldovenesc (lider V. Cijevschi, ulterior - Teodosie Cojocaru), Fracțiunea Țăranilor (lider V. Țâganko) și Fracțiunea Minorităților (lider I. Gherman, apoi F. Stanevici). În Sfatul Țării, Blocul Moldovenesc dispunea cca. 47% din mandate, Fracțiunea Țărănească avea 20%, iar restul de 33% reveneau grupărilor de orientare social-democrată și social-revoluționară, ori minorităților etnice[45]. Deși din start a fost prevăzut un număr de 150 deputați în Sfatul Țării, în realitate legislativul basarabean a funcționat cu un număr mai mic de deputați. Bunăoară, la deschiderea Sfatului Țării (21 noiembrie 1917) au fost prezenți 95 deputați, iar când s-a decis Unirea, activau 138 de deputați[46].

Proclamarea Republicii Democratice (Populare) Moldovenești

Lovitura de stat din 25 octombrie/7 noiembrie 1917 și preluarea puterii de către bolșevici au modificat radical opțiunile românilor basarabeni în problema construcției de stat și raporturile lor cu Rusia. Sfatul Țării nu a recunoscut oficial guvernul bolșevic de la Petrograd. Rusia era cuprinsă de o criză politică profundă, fiind amenințată de anarhie și război civil, de sărăcie, foamete și frig. În aceste condiții, conducătorii politici ai Basarabiei, urmând exemplul altor popoare din fostul Imperiu Rus și reieșind din principiul autodeterminării popoarelor, au decis să își decidă singuri soarta. La 2 decembrie 1917, deputații din Sfatul Țării au proclamat Republica Democratică (Populară) Moldovenească, denumirea accentuând caracterul românesc al provinciei locuite în majoritate de moldoveni. Reprezentanții minorităților etnice din Sfatul Țării, prin vot unanim, au susținut această decizie politică importantă.

Prin proclamarea RDM s-a urmărit și scopul de a contracara pretențiile teritoriale ale Ucrainei asupra unei părți a Basarabiei. În același timp, declarația adoptată de Sfatul Țării nu stipula raporturile Republicii Democratice Moldovenești cu Rusia, ci menționa doar o posibilă aderare a RDM la o eventuală republică federativă și democratică. Deși RDM a fost proclamată în cadrul Republicii Federative Democratice Ruse, în realitate legăturile cu Rusia au rămas numai formale.

Simbolurile utilizate de Republica Democratică Moldovenească au avut la bază trecutul său istoric. Pe parcursul existenței sale, RDM s-a folosit de stema medievală a Țării Moldovei și de simbolurile revoluției române de la 1848-1849 (cântecul patriotic *Deșteaptă-te, române* și tricolorul românesc - roșu-galben-albastru). Prioritatea majoră a Sfatului Țării și guvernului RDM era instaurarea ordinii în toate domeniile vieții, lichidarea anarhiei și dezastrului economic, organizarea administrației Basarabiei, realizarea reformei agrare. Până la convocarea

[44] Valeriu Popovschi, *Republica Democratică Moldovenească (Formarea și evoluția. 1917-1918)*, București-Brăila, 2017, p. 255.

[45] Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, București 1992, pp. 502-503.

[46] Valeriu Popovschi, *Republica Democratică Moldovenească* ..., p. 253.

Constituantei basarabene, forul legislativ suprem rămânea Sfatul Țării. Puterea executivă în RDM era reprezentată de Consiliul Directorilor Generali, format din 10 directorate.

În ședința din 7 spre 8 decembrie 1917, Sfatul Țării a votat primul guvern al RDM - Consiliul Directorilor Generali. Acesta avea următoarea componență: Pantelimon Erhan, președinte al Guvernului și director general la Agricultură, Vladimir Cristi (la Interne), Ștefan Ciobanu (Instrucțiunea Publică), Teofil Ioncu (la Finanțe), Nicolae Bosie-Codreanu (Căile ferate, Poșta, Telegraf și Telefon), Teodosie Cojocaru (director general de Război și Marină), Mihai Savenko (Justiție și Culte), Veniamin Grinfeld (Industrie, Comerț și Muncă), Ion Pelivan (la Externe), V. Podvinski (Controlul de stat)[47]. Din 10 directori generali ai Guvernului Basarabiei, 7 erau moldoveni, 2 ucraineni și 1 evreu.

Din cauza situației dificile din Basarabia, Sfatul Țării nu a reușit să realizeze schimbări radicale la nivel administrativ. În teritoriu, organele locale și-au continuat activitatea în formula stabilită în perioada administrației țariste, dar vechii funcționari au fost obligați să depună jurământ față de Sfatul Țării și RDM. Într-o atmosferă solemnă, jurământ de credință față de RDM au depus ostașii moldoveni. Treptat, printr-un complex de măsuri, s-a făcut transferul de suveranitate de la vechile organe de putere din perioada țaristă, către organele de putere ce exprimau suveranitatea Republicii Democratice Moldovenești. Proclamarea RDM la 2 decembrie 1918 a fost un eveniment important în lupta de emancipare a românilor basarabeni, constituind un prim pas în direcția desprinderii ținutului de Rusia și apropierii de România.

Proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești

La începutul anului 1918, situația din Basarabia devenise critică din cauza trupelor rusești bolșevizate, care se retrăgeau în interiorul Rusiei, și a unor grupuri sovietice, care au încercat să prea puterea la Chișinău. RDM nu dispunea de forțe militare suficiente, pentru a controla efectiv situația. Frontul Român se destrămase, iar armatele ruse, trecând prin Basarabia, jefuiau populația și subminau activitatea autorităților. În aceste condiții dificile, guvernul moldovenesc a solicitat ajutor din partea armatei române. La 6 ianuarie 1918, în gara Chișinău a sosit un eșalon cu cca. 1.000 de soldați ardeleni, care veneau de la Kiev. Însă, trenul cu voluntari ardeleni a fost atacat în gară de forțe bolșevice, câțiva soldați au fost uciși sau răniți, mulți fiind dezarmați și făcuți prizonieri. Ei au fost ținuți în arest până la 13 ianuarie, când au fost eliberați de armata română[48].

În aceste zile dificile, un grup de deputați din Sfatul Țării s-au întrunit într-o consfătuire secretă și au decis să trimită, pe căi diferite, trei delegații la Iași, pentru a solicita ajutorul urgent al armatei române. Guvernul României a decis să trimită peste Prut două divizii de infanterie și două de cavalerie. Armata română a intrat în Basarabia, pentru a pune capăt anarhiei și dezordinii. La 13/26 ianuarie 1918, Divizia 11 infanterie, în frunte cu generalul Ernest Broșteanu, a intrat în Chișinău, iar unitățile bolșevice s-au retras fără rezistență la Tighina. Armata română a luat sub control orașul Tighina la 7 februarie. Divizia 13 infanterie română a trecut Prutul în sudul Basarabiei și a luat sub control orașele Bolgrad, Ismail, Cahul, iar la 8 martie a intrat în Cetatea Albă[49]. Totodată, județul Hotin a fost ocupat de armata austriacă. Campania trupelor române în Basarabia a durat cca. 1,5 luni (de la 10/23 ianuarie până la 27 februarie / 12 martie 1918). În confruntările militare cu forțele bolșevice, armata română a pierdut 3 ofițeri și 122 soldați, iar 12 ofițeri și 309 ostași au fost răniți[50].

[47] Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu de documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, București, 1929, pp. 127-128.

[48] Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan. Părinte al mișcării naționale din Basarabia*, București 2011, pp. 112-113.

[49] *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1918*, ediția a II-a, București 1998, p. 85.

[50] Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, p. 72.

Situaţia geopolitică s-a modificat radical după ce, la 12 ianuarie 1918, Ucraina şi-a proclamat independenţa faţă de Rusia sovietică. La 19 ianuarie 1918, s-a format un nou guvern al Republicii Democratice Moldoveneşti, condus de Daniel Ciugureanu, care era responsabil şi de domeniul agriculturii. Director-adjunct în guvern a fost numit Anton Crihan. În alte funcţii au fost numiţi Mihail Savenko (la justiţie), Vladimir Cristi (afacerile interne), Teofil Ioncu (finanţe), colonelul Constantin Brăiescu (probleme militare), Nicolae Codreanu (căile de comunicaţie), Ion Pelivan (externe), Pantelimon Erhan (învăţământul public), V. Podvinski (la control)[51].

După intrarea armatei române în Basarabia, în rândurile populaţiei, mai pronunţat în cercurile intelectuale, s-au conturat trei curente de opinie referitor la perspectiva de dezvoltare a provinciei. O parte din populaţie şi politicieni doreau ca Basarabia să-şi păstreze independenţa politică şi economică, sub forma statului autonom şi independent. O bună parte din minorităţile etnice, dar mai ales funcţionarii ruşi, se pronunţa pentru rămânerea Basarabiei în cadrul Rusiei federative (democratică sau sovietică). Majoritatea politicienilor moldoveni, dar şi o parte apreciabilă a populaţiei basarabene, emancipată de revoluţia rusă, spera în unirea Basarabiei cu România.

Problema proclamării independenţei Republicii Democratice Moldoveneşti s-a pus în discuţie, în şedinţa Sfatului Ţării din 22 ianuarie 1918. Elaborată în regim de urgenţă, Declaraţia a fost votată în unanimitate şi fără dezbateri în şedinţa din noaptea de 23-24 ianuarie. Decizia politică a Sfatului Ţării a fost determinată de faptul că, Ucraina s-a proclamat independentă, iar teritoriul dintre Prut şi Nistru nu mai avea nicio legătură terestră directă cu restul Rusiei. Totodată, Declaraţia de independenţă lăsa deschisă posibilitatea împlinirii aspiraţiilor la unitate naţională a românilor basarabeni, Republica Moldovenească rezervându-şi dreptul ca singură să-şi hotărască soarta.

Preşedintele al Republicii Democratice Moldoveneşti independente a fost ales Ion Inculeţ. Fracţiunile parlamentare din Sfatul Ţării, dar şi forţele politice din afara parlamentului basarabean, au perceput diferit independenţa Republicii Democratice Moldoveneşti. Pentru moldoveni, independenţa RDM era o etapă spre unire, pentru minoritarii din Basarabia (ruşi, ucraineni, evrei, bulgari), independenţa constituia mai degrabă o garanţie contra unirii şi păstrarea speranţei unei noi alipiri la Rusia.

Unirea Basarabiei cu România

Deşi îşi proclamase independenţa politică şi se afla sub protecţia armatei române, Republica Democratică Moldovenească rămânea un stat instabil şi fără o perspectivă clară. Totodată, Guvernul Ucrainei, în timpul negocierilor de pace cu Germania şi Austro-Ungaria, a înaintat noi pretenţii asupra Basarabiei. Într-o şedinţă specială din 16 martie, Sfatul Ţării a dezbătut nota Guvernului Ucrainei cu privire la soarta Basarabiei. Mai mulţi deputaţi (Daniel Ciugureanu, Vasile Cijevschi, Vlad Bogos, Anton Crihan, Ion Buzdugan ş.a.) au criticat dur politica anexionistă a Ucraineni faţă de Basarabia[52].

Situaţia complicată a RDM şi izbucnirea războiului civil în Rusia i-a determinat pe mulţi lideri basarabeni să opteze pentru Unirea cu România. În luna martie, rezoluţii de unire cu România au adoptat adunările zemstvelor din judeţele Bălţi, Soroca, Uniunea marilor proprietari din Basarabia, consiliul oraşului Soroca[53]. Chiar şi cei mai înfocaţi adepţi ai independenţei Republicii şi adversari ai unirii cu România, au înţeles că RDM nu avea perspective de afirmare ca stat independent.

[51] Mihai Adauge, Eugenia Danu, Valeriu Popovschi, *Mişcarea naţională din Basarabia. Cronica evenimentelor din 1917-1918*, Chişinău, Civitas, 1998, p. 81; Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Ţării. Itinerar*, Chişinău, 1998, p. 74.

[52] Anton Moraru, Ion Negrei, *Anul 1918 - ora astrală a neamului românesc*, pp. 181-182.

[53] Ştefan Purici, *Istoria Basarabiei - Note de curs*, p. 169.

În zilele de 20-23 martie 1918, o delegație a Sfatului Țării (Ion Inculeț, Pan Halippa, Daniel Ciugureanu) s-a aflat la Iași pentru a discuta problema unirii cu guvernul român. Ion Inculeț a propus „unirea cu autonomie deplină", Daniel Ciugureanu și Pan Halippa au optat pentru unire necondiționată[54]. După mai multe negocieri, prim-ministrul Alexandru Marghiloman a acceptat propunerile de unire condiționate, făcute de reprezentanții Sfatului Țării.

La 27 martie 1918, Sfatul Țării s-a întrunit în ședință solemnă. Au fost citite și puse în discuție două declarații. Blocul Moldovenesc se pronunța pentru unirea Basarabiei cu România, dar într-o variantă condiționată. Fracțiunea Țărănească a avansat două căi de soluționare a problemei: 1). prin organizarea unui referendum sau convocarea Adunării Constituante basarabene; 2). prin constituirea unui stat federativ cu România. Reprezentanții minorităților etnice (germane, bulgaro-găgăuze, ucrainene și ruse) au declarat că nu au fost împuterniciți să se pronunțe pe marginea acestui subiect foarte important și se vor abține de la vot[55]. Doar polonezul Felix Dudkevici a susținut deschis unirea Basarabiei cu România.

În final, Sfatul Țării a votat Declarația de unire a Basarabiei cu România, în următoarea formulă: *Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România!* La baza declarației de Unire s-a aflat rezoluția elaborată de deputații din Blocul Moldovenesc. Din 125 de deputați prezenți la ședință, 86 au votat pentru, 3 - împotrivă, 36 s-au abținut, iar 13 deputați au lipsit de la ședință[56].

Unirea Basarabiei cu România se înfăptuia pe principiul păstrării unei anumite autonomii pentru provincia dintre Prut și Nistru. Sfatul Țării își continua activitatea și urma să înfăptuiască reforma agrară și să asigure autonomia provincială. Legile în vigoare rămâneau în putere și puteau fi schimbate de parlamentul român, după alegerile generale. Doi reprezentanți ai Basarabiei urmau să intre în Consiliul de miniștri român, desemnați de Sfatul Țării, iar pe viitor aleși din rândul reprezentanțelor Basarabiei din parlamentul român. Basarabia urma să trimită în parlamentul român un număr de deputați proporțional cu populația, iar alegerile locale și pentru Parlament urmau să se organizeze pe baza votului universal, egal, direct și secret. Libertatea personală, a credinței, a adunărilor, toate libertățile obștești urmau să fie garantate prin constituție, iar persoanele persecutate în trecut din motive politice urmau să fie amnistiate[57].

Rezultatele votului și dorința Basarabiei de a se uni cu România au fost aduse la cunoștința prim-ministrului României Alexandru Marghiloman, prezent la ședința solemnă. La 30 martie 1918, o delegație a Basarabiei condusă de Ion Inculeț, Pan Halippa și Constantin Stere a înmânat regelui Ferdinand I *Declarația de Unire a Basarabiei cu România*, aceasta fiind promulgată prin decret regal la 9/22 aprilie 1918. După Unire, Ion Inculeț și Daniel Ciugureanu au fost desemnați ca miniștri în Guvernul României, iar în funcția de președinte al Sfatului Țării a fost ales, la 2 aprilie 1918, Constantin Stere. La 6 aprilie, președinte al Consiliului Directorilor Generali a fost ales Petre Cazacu. Directori în guvernul lui Petre Cazacu au fost numiți Ion Costin (la interne), Ștefan Ciobanu (învățământul public), Gheorghe Grosul (justiție), Isac Gherman (controlor general), Vladimir Chiorescul (comerț și industrie), Emanuel Catelli

[54] Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, p. 103.

[55] *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*, pp. 206-208.

[56] Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, pp. 113-114; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*, p. 210.

[57] Ion Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări*, Chișinău 1998, p. 256.

(agricultură), Arcadi Osmolovski (director pentru problemele minorităților naționale)[58].

După Unire, Sfatul Țării s-a concentrat asupra reformei agrare în Basarabia. Legea agrară a fost votată la 27 noiembrie 1918, fiind promulgată prin decretul regal din 22 decembrie 1918. Reforma agrară prevedea ca marii proprietari să nu aibă terenuri mai mari de 100 ha. Sfatul Țării și-a încetat existența după ce a votat la 27 noiembrie 1918 Declarația de unire necondiționată a Basarabiei cu România.

La 7 martie 1919, la Tarutino s-a desfășurat un congres al germanilor, care a adoptat o hotărâre, prin care „declara alipirea la Regatul României, fiind pe deplin convins că coloniștii germani din Basarabia vor trăi cu poporul român, uniți sub un singur sceptru, în pace și bună înțelegere"[59]. Germanii din Basarabia, ca și cei din Bucovina, Transilvania și Banat, au recunoscut unirea acestor provincii cu România.

Deputații bucovineni în Parlamentul de la Viena, în toamna anului 1918

În Parlamentul austriac activau 14 deputați din partea Bucovinei, aleși încă în 1911, din care 6 erau români. În vara și toamna anului 1918 au avut loc dezbateri aprinse privind viitorul Austro-Ungariei. Deputații români au protestat față de o eventuală alipire a Bucovinei la Galiția, dar acceptau o cedare parțială a nordului provinciei. La 22 iulie 1918, Constantin Isopescu-Grecu a făcut o declarație în Parlament, în care a menționat: „Ținem la dreptul istoric al românilor pe pământul Bucovinei, care prin un șir de secole a fost o parte a Moldovei și locul de reședință al principilor ei și ținem de aceea ca Bucovina să rămână neîmpărțită. Întâmplându-se însă să fie dată necesitatea ca districtele ucrainene să fie separate de Bucovina spre a fi încorporate teritoriului administrativ ucraino-galițian, compatrioții noștri ucraineni nu vor întâmpina la noi Românii greutăți prea mari, dară aceasta numai dacă Bucovina va păstra și mai departe autonomia sa ca provincie independentă". Deputatul Isopescu-Grecu a precizat că „numai o Bucovină româno-germană, având Prutul de frontieră la nord și la Cernăuți de capitală, iar la sud cuprinzând și triunghiul cedat de România, e singur posibil ca teritoriu independent administrativ al Bucovinei-Noi. Altă configurație a Bucovinei n-ar putea satisface nici pe români, dar cred nici pe nemți și ea ar însemna sfârșitul românilor în Austria"[60].

Evenimentele militare de pe frontul de vest, însă, au făcut imposibilă constituirea unei provincii ucrainene în componența Austro-Ungariei. În lunile august și septembrie 1918, trupele austro-germane au suferit înfrângeri importante pe frontul de vest, ceea ce a grăbit încheierea războiului. La 4 octombrie 1918, în Parlamentul de la Viena s-au pus în discuție cele 14 puncte ale președintelui american Woodrow Wilson. Unul din puncte prevedea că popoarele din Austro-Ungaria aveau dreptul să se organizeze autonom. Însă, cehii, polonezii, maghiarii și slavii din sudul Monarhiei nu mai acceptau o reorganizare politică a imperiului și optau pentru deplina independență față de autoritățile de la Viena.

Constantin Isopescu-Grecul a cerut autonomie largă pentru cei 4 milioane de români din Austria și Ungaria, dar în cadrul unei monarhii federative. Isopescu-Grecul considera că „... acest nou stat trebuie să exercite o mare putere de atracție asupra României libere și să determine o raliere a acesteia la monarhie"[61]. Astfel, deși principalele naționalități din Austro-Ungaria deja optau pentru independența deplină, deputații români din Parlamentul austriac încă erau loiali față de imperiu și optau pentru unirea românilor din Regatul Ungariei și Bucovina în componența unei monarhii reorganizate.

La 16 octombrie 1918, împăratul Carol I a emis proclamația *Către popoarele mele*, prin care accepta reorganizarea Austro-Ungariei într-o federație de 6 state „independente" - austri-

[58] Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, p. 141.

[59] Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu de documente* ..., pp. 258-259.

[60] Viorica Moisuc, *Basarabia, Bucovina, Transilvania. Unirea 1918, documente*, București 1996, pp. 360-362.

[61] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 29; Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, Cernăuți, 2011, p. 11.

ac, ungar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean, Transilvania rămânând în componența Ungariei[62]. În acest manifest nu se preciza statutul Bucovinei, dar se specifica că locuitorii ar urma să decidă sub ce formă vor fi incluși în cadrul viitorului stat federativ. La 22 octombrie, în Parlamentul austriac s-au organizat dezbateri privind manifestul emis de împărat. În acea ședință, deputatul Isopescu-Grecul a cerut pentru românii din Bucovina și Ungaria dreptul de a se organiza într-un stat propriu în cadrul noii confederații de state din Austria. Isopescu-Grecul îndemna autoritățile de la Viena să creeze mai rapid un stat autonom pentru românii din monarhie, fiindcă în caz contrar, Antanta va decide altfel soarta lor[63].

În aceeași ședință, deputatul Gheorghe Grigorovici s-a pronunțat împotriva împărțirii Bucovinei și l-a acuzat pe deputatul ucrainean din Bucovina Nikolai Wasilko că, în timpul negocierilor de pace de la Brest-Litovsk, ar fi optat pentru includerea Bucovinei într-un stat ucrainean. La rândul său, Nikolai Wasilko a cerut împărțirea Bucovinei între români și ucraineni, pretinzând că ucrainenii vor discuta cu românii în spiritul dreptului la autodeterminare. Deputatul Keschmann s-a pronunțat împotriva dezmembrării Bucovinei și a cerut, în cazul soluționării problemei naționale în Bucovina și estul Galiției, să fie garantate drepturile politice și culturale ale comunității germane[64].

La 22 octombrie 1918 a fost ultima dată, când deputații bucovineni au luat cuvântul în Parlamentul Austriei. Ultima ședință a Parlamentului a avut loc la 28 octombrie. Atunci au participat doi deputați români din Bucovina (Constantin Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici). La 3 noiembrie, Austro-Ungaria a cerut semnarea unui armistițiu și încheierea ostilităților militare, iar la 11 noiembrie, și Germania a semnat un armistițiu de încetare a războiului. Tot la 11 noiembrie 1918, împăratul Carol I de Habsburg a abdicat, fiind desființată Monarhia Austro-Ungară și proclamată republica.

Situația din Bucovina, în toamna anului 1918

Evenimentele din cuprinsul Monarhiei Austro-Ungare s-au derulat cu repeziciune, iar principalele naționalități și-au declarat independența. Prăbușirea imperiilor țarist și habsburgic au creat condiții favorabile pentru afirmarea mișcării naționale românești din Bucovina. Către sfârșitul lunii octombrie 1918, din 6 deputați români, 4 se aflau deja la Cernăuți, iar doi (Constantin Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici) încă erau la Viena. Alexandru Hurmuzachi, care era și președintele Dietei Bucovinei, în acele momente istorice a avut o poziție ezitantă și loială față de autoritățile centrale. Aurel Onciul, de asemenea, și-a păstrat convingerea că Monarhia Austro-Ungară poate fi reorganizată și a optat pentru o înțelegere cu ucrainenii în privința viitorului Bucovinei. Totodată, o parte din intelectualitatea românească, în frunte cu profesorii Ion Nistor și George Tofan, se aflau în refugiu în România, cei mai mulți la Chișinău.

În aceste împrejurări, la inițiativa lui Sextil Pușcariu, un grup de intelectuali români s-au întâlnit la 12 octombrie în casa medicului Isidor Bodea și au decis să intre în acțiune, pentru afirmarea drepturilor naționale ale românilor bucovineni. Atunci s-a luat hotărârea să fie publicat ziarul „Glasul Bucovinei". La 16 octombrie a venit în Cernăuți cunoscutul om politic Iancu Flondor, care în acele zile istorice s-a poziționat în fruntea mișcării naționale și s-a pronunțat împotriva împărțirii Bucovinei pe criterii etnice.

Între timp, la 17 octombrie se constituia la Lvov Rada Ucraineană, în cadrul căreia au avut loc dezbateri în privința viitorului teritoriilor locuite de ucraineni. În ședința din 20 octombrie, majoritatea delegaților Constituantei ucrainene s-au pronunțat pentru înființarea unui stat autonom ucrainean în cadrul Monarhiei Austro-Ungare. În Bucovina, ucrainenii au

[62] Pavel Țugui, *Bucovina. Istorie și cultură* ..., p. 297.

[63] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 30; Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, p. 14, 42-43.

[64] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 30-31; Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, pp. 14-15.

constituit, la 25 octombrie, un Comitet ucrainean provincial în frunte cu Omelian Popowicz, ca o secție a Comitetului național ucrainean din Lvov[65].

Românii bucovineni au acționat ferm, pentru a preîntâmpina o împărțire a Bucovinei. Deputații Gheorghe Sârbu și Gheorghe Grigorovici au luat inițiativa de a convoca o adunare națională a românilor din Bucovina. Alți doi deputați români (Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici) au plecat din Viena la 25 octombrie, dar din cauza izbucnirii luptelor dintre polonezi și ucraineni în Galiția, au fost nevoiți să se întoarcă în capitala Austriei. La 27 octombrie 1918, a avut loc la Cernăuți o adunare a reprezentanților românilor bucovineni, care s-a proclamat Constituantă și a adoptat o moțiune din patru puncte. La această adunare s-a decis „unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent" și purcederea spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria. Constituanta respingea cu hotărâre orice încercare care ar ținti la știrbirea Bucovinei, dar dorea să se înțeleagă cu popoarele conlocuitoare[66]. La momentul adoptării moțiunii din 27 octombrie, la conducerea României încă se afla guvernul filogerman, condus de Alexandru Marghiloman, care era nevoit să respecte prevederile tratatului de pace cu Puterile Centrale și, respectiv, nu putea să revendice oficial teritorii locuite de români din Austro-Ungaria. De aceea, și românii bucovineni au optat, doar pentru unirea cu conaționalii lor din Transilvania și Ungaria.

Ultimul guvernator al Bucovinei, Josef Etzdorf, în raportul întocmit la 27 decembrie 1918, afirma că până pe 26 octombrie se știa că se va accepta o împărțire a Bucovinei între români și ucraineni. Abia în dimineața zilei de 27 octombrie, Iancu Flondor ar fi determinat o schimbare de atitudine în această privință, optând cu fermitate pentru integritatea Bucovinei[67]. Este greu de afirmat, dacă cele relatate de fostul guvernator corespund adevărului, fiindcă evenimentele se derulau atunci cu mare repeziciune.

La 27 octombrie 1918 au fost aleși 50 de membri în Consiliul Național Român. În aceeași zi a fost creat un comitet executiv, format din Iancu Flondor (președinte), Dionisie Bejan, Dori Popovici și Sextil Pușcariu (vicepreședinți). Ca membri sunt numiți și cei 6 deputați români din Parlamentul austriac, deși numai Gheorghe Sârbu și Gheorghe Grigorovici au participat la adunarea din 27 octombrie. Constantin Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici nu au reușit să participe la acest eveniment, dar ei au comunicat din Viena, că sunt de acord cu deciziile adoptate de Constituantă[68]. La 28 octombrie, Iancu Flondor, împreună cu Gheorghe Sârbu și Dori Popovici, s-au prezentat la palatul guvernamental și au cerut guvernatorului Josef Etzdorf să predea puterea Consiliului Național Român din Bucovina. Etzdorf, însă, a refuzat să accepte această solicitare.

Între timp, la 3 noiembrie 1918, ucrainenii au convocat o mare adunare la Cernăuți, care a votat pentru împărțirea Bucovinei pe criteriul etnic. Adunarea ucrainenilor a decis atunci că, orașul Cernăuți, circumscripțiile Zastavna, Coțmani, Vașcăuți și Vijnița în întregime, circumscripțiile Cernăuți și Siret după majoritatea stabilită la ultimul recensământ și unele localități din Storojineț, Rădăuți, Suceava și Câmpulung, cu majorități ucrainene, deveneau teritorii național-ucrainene, iar Consiliul Național Ucrainean prelua puterea asupra acestor teritorii[69].

Guvernatorul Josef Etzdorf a intenționat să predea puterea în comun reprezentanților românilor și ucrainenilor bucovineni, dar Iancu Flondor a refuzat propunerea. Pentru a restabili ordinea în Bucovina, Iancu Flondor a solicitat sprijinul guvernului român. În acest scop a fost trimis la Iași Vasile Bodnărescu. Iancu Flondor a trimis o telegramă și lui Sever Zotta, care

[65] Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, p. 16.

[66] *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente*, Chișinău 1995, p. 260.

[67] Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, p. 19.

[68] *Ibidem*, p. 18, 20.

[69] *Ibidem*, p. 157.

era directorul Arhivelor Statului din Iaşi, prin care solicita să intervină la autorităţile române în favoarea intrării trupelor române în Bucovina[70].

6 noiembrie 1918 a fost o zi crucială pentru soarta viitoare a Bucovinei. În această zi, reprezentanţii ucrainenilor au reuşit să prea controlul asupra mai multor instituţii importante din Cernăuţi şi au solicitat guvernatorului Etzdorf să predea conducerea Consiliului ucrainean. Palatul Naţional Român din Cernăuţi a fost devastat, iar Iancu Flondor cu Dionisie Bejan s-au refugiat în clădirea reşedinţei mitropolitane. Aurel Onciul, fără a se consulta cu alţi reprezentanţi ai românilor, a convenit cu ucrainenii să fie constituit un guvern român pentru sudul, şi unul ucrainean, pentru nordul provinciei, oraşul Cernăuţi urmând să aibă o administraţie comună, iar viitorul Congres de pace să decidă definitiv soarta Bucovinei. Aurel Onciul este declarat comisar naţional român, deşi el nu avea susţinerea reprezentanţilor românilor bucovineni[71].

La 6 noiembrie 1918, guvernul filogerman al României şi-a prezentat demisia. În aceeaşi zi s-a constituit la Iaşi un nou guvern, în frunte cu generalul Constantin Coandă. În zilele următoare, acest guvern a anulat prevederile tratatului de pace cu Puterile Centrale şi a cerut trupelor germane şi austro-ungare să părăsească teritoriul României. Deja în dimineaţa zilei de 6 noiembrie, primele detaşamente de grăniceri şi jandarmi români au intrat în oraşele Suceava, Gura-Humorului şi Câmpulung din sudul Bucovinei, pentru a restabili ordinea. În aceeaşi zi, în şedinţa Camerelor reunite la Iaşi, deja fostul ministru de externe, Constantin Arion, avea să afirme că „guvernul moare fiindcă a luat Bucovina. E cel mai frumos sfârşit ce se putea spera"[72].

În seara zilei de 6 noiembrie, comanda Diviziei a VIII-a, în frunte cu generalul Iacob Zadik, se instalează în localitatea Burdujeni. La 8 noiembrie 1918, generalul Zadik a primit ordin de la guvernul Constantin Coandă să pornească spre capitala Bucovinei[73]. În această conjunctură complicată, Aurel Onciul s-a deplasat la Suceava şi a încercat să-l convingă pe generalul Zadik să nu înainteze mai la nord de linia râului Siret, pentru a preîntâmpina incidente armate. Aurel Onciul era convins că Bucovina, cu o administraţie reorganizată pe principii naţionale, va rămânea în componenţa unei Austrii federative. Tentativa sa de a stopa înaintarea armatei române în Bucovina nu s-a încununat de succes, iar Aurel Onciul a plecat la Iaşi, pentru a convinge autorităţile române să stopeze această acţiune militară.

La 9 noiembrie 1918 a sosit la Cernăuţi un detaşament format din 180 de soldaţi români lugojeni, care au decis să vină în ajutorul românilor bucovineni. În aceeaşi zi, un avion românesc a zburat deasupra Cernăuţiului şi a aruncat proclamaţia generalului Zadik, prin care se anunţa despre intrarea armatei române în Bucovina. Unităţile militare ucrainene părăsesc Cernăuţiul şi se îndreaptă spre Galiţia, unde se dădeau lupte între polonezi şi ucraineni. Astfel, deja la 9 noiembrie, instituţiile cele mai importante din Cernăuţi au fost luate sub controlul Consiliului Naţional Român, iar preotul Gheorghe Şandru devenea primar al capitalei Bucovinei. La 11 noiembrie 1918, armata română a intrat fără nici un foc de armă în Cernăuţi, fiind întâmpinată cu aplauze în piaţa centrală a oraşului. În zilele următoarele, unităţile armatei române au trecut Prutul şi au luat sub control tot teritoriul Bucovinei, dar şi partea de nord-vest a judeţului Hotin.

Unirea Bucovinei cu România

La 12 noiembrie 1918, în şedinţa Consiliului Naţional Român s-a votat legea funda-

[70] *Ibidem*, pp. 25-26.

[71] Pavel Ţugui, *Bucovina - istorie şi cultură*, Bucureşti, 2002, p. 299; Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, p. 27-28, 158-161.

[72] Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, p. 29.

[73] Pavel Ţugui, *Bucovina – istorie şi cultură*, pp. 314-315.

mentală provizorie asupra puterilor în Țara Bucovinei. În aceeași zi se constituie guvernul Bucovinei în frunte cu Iancu Flondor (președinte și interimar la justiție) și 11 membri, care erau responsabili pentru diferite secretariate[74]. În ședința Consiliului Național Român din 13 noiembrie, Gheorghe Grigorovici a ținut un discurs critic la adresa noului guvern al Bucovinei și a făcut unele precizări, de ce deputații români din Parlamentul austriac au consimțit la o înțelegere cu ucrainenii în privința nordului provinciei. Gheorghe Grigorovici opta pentru votul universal, secret și proporțional. Însă, deoarece românii nu constituiau majoritatea, în cazul unor alegeri pentru parlamentul provincial, ei nu ar fi obținut majoritatea. El considera că atunci conjunctura a fost favorabilă pentru români, dar în viitor s-ar putea să fie o situație mai puțin favorabilă, iar România să fie singură față de vecinul de la răsărit[75].

În zilele următoare, Consiliul Național Român și guvernul Bucovinei au acționat în direcția restabilirii ordinii publice în întreaga provincie și pregătirea manifestației pentru unirea cu România. La 22 noiembrie, cca. 100 de refugiați bucovineni, în frunte cu profesorul Ion Nistor, au revenit la Cernăuți, venind de la Iași și Chișinău. În ziua de 25 noiembrie a avut loc a patra ședință a Consiliului Național Român, sub președinția lui Dionisie Bejan. La această ședință a participat și mitropolitul Vladimir Repta. În aceeași zi au fost cooptați 50 de noi membri în Consiliul Național Român, inclusiv 12 refugiați bucovineni, precum Ion Nistor, George Tofan, Dimitrie Marmeliuc, Filaret Doboș, Aurel Morariu, Teodor Ștefanelli, Gavriil Rotică, Vasile Greciuc ș.a[76].

La 28 noiembrie 1918, în sala sinodală a Reședinței Mitropolitane din Cernăuți s-a întrunit Congresul General al Bucovinei, la care au fost prezenți 74 de membri ai Consiliului Național Român, 6 delegați ai polonezilor, 7 ai germanilor, 13 locuitori din 5 sate ucrainene. La această manifestare istorică au asistat mai mulți oaspeți din Basarabia (Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Ion Buzdugan și Grigore Cazacliu), din Transilvania și Ungaria (Gheorghe Crișan, Victor Deleu și Vasile Osvadă), precum și reprezentanții armatei române în frunte cu generalul Iacob Zadic[77].

În cadrul acestui Congres, Ion Nistor a prezentat un comunicat despre perioada austriacă de stăpânire a Bucovinei și a cerut să fie votată moțiunea propusă. Declarații de susținere a unirii Bucovinei cu România au rostit Stanislaw Kwiatkowski (din partea delegației polonezilor) și Alois Lebouton (din partea delegației germanilor)[78]. Iancu Flondor a dat citirii declarației Congresului General al Bucovinei, prin care se decidea „unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României"[79].

În ziua următoare, o delegație a Congresului General al Bucovinei, constituită din 15 persoane, în frunte cu Iancu Flondor, a sosit la Iași și a înmânat în mod solemn actul de Unire a Bucovinei, regelui Ferdinand și guvernului român. După aceasta, delegația bucovineană a călătorit cu un tren special spre București, însoțind familia regală, guvernul român și autoritățile militare. În capitala României au fost întâmpinați cu mare triumf la 1 Decembrie 1918, chiar în ziua istorică, când la Alba Iulia se adopta decizia de unire a Transilvaniei și Banatului cu România.

Actul Unirii din 28 noiembrie 1918 a fost confirmat prin Decretul-lege nr. 3744/1918, semnat la 18 decembrie 1918. Tot atunci a fost emis un decret pentru administrația Bucovinei,

---

[74] Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, pp. 165-166.

[75] *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente* ..., pp. 290-291.

[76] Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, pp. 156-157.

[77] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, pp. 394-395.

[78] Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, pp. 176-177.

[79] *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente*, pp. 333-335.

Iancu Flondor și Ion Nistor fiind numiți în funcții de miniștri secretari de stat fără portofolii pentru Bucovina, primul cu reședința la Cernăuți, iar al doilea la București. Aceste decizii au intrat în vigoare la 2 ianuarie 1919[80].

Recunoașterea internațională a Unirii Bucovinei și Basarabiei cu România

În decursul anului 1919, autoritățile române au depus eforturi pentru a obține recunoașterea internațională a unirii Bucovinei și a celorlalte provincii românești cu România. La 18 ianuarie 1919, în capitala Franței și-a deschis lucrările Conferința de Pace, cu participarea a 32 de țări beligerante. Rolul principal în cadrul acestei Conferințe de Pace l-au jucat Franța, Anglia, SUA și Italia. Delegația română la această conferință a fost condusă de primul ministru Ion I. C. Brătianu, al doilea delegat fiind Nicolae Mișu. Din delegația română făceau parte și doi experți sau consilieri tehnici pentru Bucovina (Nicu Flondor și Alexandru Vitencu).

Delegația română a întâmpinat dificultăți mai mari în problema recunoașterii unirii Bucovinei în hotarele sale istorice la România și în chestiunea tratatului minorităților. La 1 februarie 1919, Ion I. C. Brătianu a solicitat Consiliului Suprem al Conferinței de Pace, ca râul Nistru să devină frontiera României în Bucovina și Basarabia, anulându-se astfel prevederile tratatului secret din 4/17 august 1916, prin care frontiera României în Bucovina urma să fie pe râul Prut. Acest punct de vedere a fost contestat, în martie 1919, de Sydorenko, membru al Directoratului condus de Simion Petliura, care în numele Ucrainei democratice, a revendicat teritoriul dintre Prut și Nistru al Bucovinei, locuit în cea mai mare parte de ucraineni. Mai târziu, în mai 1919, cererea lui Sydorenko s-a limitat la o porțiunea mai mică din nord-vestul Bucovinei, situată în valea Ceremușului[81].

În timpul desfășurării Conferinței de Pace, unirea întregii Bucovine la România a fost contestată de delegația americană. La 21 ianuarie 1919, delegația SUA a întocmit o documentație, potrivit căreia Bucovina era divizată în două regiuni etnice principale, despărțite printr-o linie ce trecea la o milă depărtare la nord-vest de Cernăuți, lăsând acest oraș României. Propunerea a fost discutată în plenul Comisiei pentru delimitarea frontierelor în ziua de 8 februarie 1919. La 6 aprilie 1919, comisia a decis să prezinte Consiliului Suprem al Conferinței de Pace, frontiera etnică, recomandată anterior de delegația americană. Dacă s-ar fi acceptat această recomandare, România ar fi pierdut în Bucovina un teritoriu care, după recensământul din 1910, era locuit de 85.000 ucraineni și doar 300 de români, fără a se preciza numărul locuitorilor de alte naționalități[82].

După mai multe discuții, purtate în secret și fără participarea unor reprezentanți ai delegației române, delimitarea etnică a Bucovinei a fost aprobată de Consiliul Suprem al celor Patru Puteri, la 21 iunie 1919. Abia la 2 iulie 1919, delegației române a primit hotărârea luată cu privire la stabilirea granței româno-polone în Bucovina. Peste două zile, experții Nicu Flondor și Alexandru Vitencu au întocmit un memoriu, în care demonstrau cu argumente istorice și economice că nord-vestul Bucovinei trebuia inclus în componența României. Ei remarcau că, în valea Ceremușului și la nord de Prut existau multe sate răzețești, cu populație românească parțial slavizată, care dorea să rămână la România. Experții acceptau o rectificare de hotar în zona muntoasă Putila din districtul Vijnița, „a cărui cedare n-ar fi constituit o pierdere mare economică, nici etnografică"[83].

La 21 iulie 1919, în semn de protest față de modul de tratare a delegației României la

[80] Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, pp. 57-58, 184-186.

[81] Daniel Hrenciuc, *Un capitol din recunoașterea diplomatică a Marii Uniri. Problema Bucovinei în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920). Contribuții istorice*, în *Analele Bucovinei*, anul X, 2/2003, București 2003, p. 441.

[82] Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, pp. 113-114.

[83] *Ibidem*, pp. 114-115, 202-203.

Conferința de Pace, Ion I. C. Brătianu a părăsit delegația română. El a protestat și față de hotărârea Consiliului Superior al celor Patru Puteri de a lipsi Bucovina de nordul și nord-vestul teritoriului său istoric. Deja în zilele următoare, la 22 și 23 iulie 1919, Comisia pentru delimitarea frontierelor a organizat două ședințe, iar delegația americană și-a modificat poziția față de hotarul din Bucovina, fiindcă teritoriul în discuție nu a fost revendicat de Polonia. În aceste împrejurări s-a propus ca bazinul râului Ceremuș să fie redat României, Poloniei urmând să fie cedate doar câteva sate din nord-vestul extrem al Bucovinei, pe unde trecea calea ferată ce făcea legătură între orașele galițiene Kolomea și Zaleșciki. O decizie în acest sens a fost luată de Consiliul Superior la 1 august 1919, dar delegația română urma să fie informată despre această hotărâre doar după semnarea Tratatului de Pace cu Austria[84].

La 10 septembrie 1919, la Saint-Germain en Laye a fost semnat Tratatul de Pace între Austria și țările aliate. România a refuzat să semneze atunci acest tratat, fiindcă nu era de acord cu stipulațiile din Tratatul Minorităților și cu trasarea frontierelor. La 12 septembrie 1919, guvernul condus de Ion I. C. Brătianu și-a prezentat demisia. După alegerile din 3-4 noiembrie 1919, în România s-a format guvernul în frunte cu Artur Văitoianu. Consiliul Superior al Conferinței de Pace a hotărât, la 12 noiembrie 1919, să înainteze României un ultimatum, prin care era obligată să semneze atât Tratatul Minorităților, cât și Tratatul de Pace cu Austria. După câteva săptămâni de discuții intense, delegația română a reușit să obțină câteva modificări în textul acestor două documente, iar la 10 decembrie 1919, generalul Constantin Coandă a semnat ambele tratate. La 18 decembrie, delegația română a fost informată despre decizia luată în privința frontierei României în Bucovina. În afara hotarelor țării rămâneau 5 sate din extremitatea nord-vestică a Bucovinei, care erau atribuite Poloniei din considerente economice[85]. În perioada 1921-1935 a activat o comisie mixtă româno-polonă pentru delimitarea frontierei între cele două țări. S-au organizat la nivel guvernamental 6 conferințe plenare, iar delimitarea definitivă a hotarului din Bucovina s-a decis la 26 ianuarie 1928, când cele 5 sate din nord-vestul Bucovinei au revenit României.

Parlamentul României a ratificat Tratatului de Pace cu Austria în două ședințe, din 23 și 30 iulie 1920. Tratatul a intrat în vigoare la 4 septembrie 1920, când au fost depuse la Paris instrumentele de ratificare[86]. Astfel, după 144 de ani de stăpânire austriacă, și după aproape un an de negocieri în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, era recunoscută oficial unirea Bucovinei cu România, în hotarele sale istorice până la Ceremuș, Colacin și Nistru. De remarcat că, până la 26 iunie 1940, URSS nu a contestat unirea Bucovinei cu România și nu a înaintat pretenții teritoriale în acest spațiu.

În noiembrie 1919 au avut loc primele alegeri pentru Senat și Camera Deputaților, în baza votului universal și secret. Drept de vot aveau bărbații de peste 21 ani (la Cameră), și de peste 40 de ani (pentru Senat). În Basarabia, din 500.879 de alegători, la alegeri s-au prezentat 361.588 (72,3%) de persoane. Partidul Țărănesc din Basarabia a obținut 72 de mandate, ocupând locul trei pe țară, după Partidul Național Român (169) și Partidul Național Liberal (103). În Camera Deputaților au fost alese personalități cunoscute din Basarabia, precum Ion Inculeț, Ion Pelivan, Pan Halippa, Ion Buzdugan, Daniel Ciugureanu, Constantin Stere, Ștefan Ciobanu, Vasile Stroescu, Anton Crihan, Ștefan Holban, Pan Erhan, Vasile Țanțu, dar și reprezentanți ai minorităților etnice[87].

Ratificarea *Actului Unirii Basarabiei cu România* s-a produs după primele alegeri pentru Parlamentul României Mari, în ședința Adunării Deputaților din 29 decembrie 1919. În

[84] Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 446; Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, p. 116.

[85] Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, p. 116, 118.

[86] Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 448.

[87] Anton Moraru, Ion Negrei, *Anul 1918 – ora astrală a neamului românesc*, p. 146-147.

aceeaşi zi s-a aprobat şi unirea Bucovinei şi Transilvaniei cu Regatul României.

Diplomaţia română a depus eforturi susţinute pentru recunoaşterea internaţională a unirii Basarabiei cu România. La Conferinţa de Pace de la Paris au avut loc mai multe dezbateri şi examinări a acestei probleme. Puterile Aliate au înaintat la 3 martie 1920 o Notă Guvernului României, în care se recunoştea formal unirea Basarabiei cu România. La 28 octombrie 1920, reprezentanţii Marii Britanii, Franţei, Italiei şi Japoniei au semnat la Paris Tratatul cu privire la recunoaşterea unirii Basarabiei cu România. Senatul şi Adunarea Deputaţilor din România a ratificat acest tratat în aprilie 1922, iar documentul ratificat a fost depus la Paris, în ziua de 19 mai 1922. În aceeaşi zi, tratatul a fost ratificat de Marea Britanie. Parlamentul Franţei a ratificat acest tratat la 11 mai 1924, iar cel al Italiei -la 7 martie 1927. Însă, Japonia nu a mai ratificat acest tratat, din care cauză se poate constata că acesta nu a intrat în vigoare[88].

Constantin Ungureanu
Doctor în istorie, cercetător ştiinţific coordonator la Institutul de Istorie din Chişinău;
e-mail: ungureanucos@yahoo.com

[88] *Ibidem*, pp. 176-177.

50 DE ANI DE LA REORGANIZAREA TERITORIALĂ A JUDEȚULUI SATU MARE

Mihaela SĂLCEANU, Norbert LŐRINCZ

Abstract: *During the height and most tense moments of the Cold War in the 50's and 60's we have witnessed turbulence in the Eastern Bloc. A political turbulence mostly that started with the dual crisis of 1956 first the protests in Poland that helped igniting the revolution in Hungary and concluding the year with the Suez Canal crisis. In 1968 we witnessed the events of the „Prague Spring" in Czechoslovakia, despite and in correlation with the retreat of the Red Army from Romanian territory in 1958, only two years after the Hungarian revolution and a false sense of détente. All these events both external and internal political affairs led up to the desire by Romanian leadership to distance itself from Moscow and to reorient itself to national values and tradition. Also seeking political cooperation with Western European Countries as a sign of protest against Moscow led leadership in the Eastern Bloc. In this context the premises have been met for a new administrative and territorial reorganization of the Country.*

The Romanian Communist Party (R.C.P) has already started planning and making politico-administrative moves in 1967 at their General Assembly, during the 6th and 8th of December they have adopted the modifications to the constitution necessary to undergo this reform process. So with this occasion the country has gone back to its roots and its original administrative delimitation formats that of counties and cities, communes and villages. Law nr.2 adopted in the 16th of February, 1968 although suffering circa 200 minor modifications it is still in force today and provides the general administrative delimitation of the Country.

Keywords: *Territorial-administrative organization, Domestic politics, RCP (Romanian Communist Party), Satu Mare, Romania, 1968.*

Contextul internațional

Evenimentele politice ce au marcat fostul bloc comunist în deceniile VI-VII, concretizate în special prin tulburările sociale din Ungaria (1956) și prin schimbările politice din Cehoslovacia de la începutul anului 1968, corelate cu retragerea armatelor sovietice din România din 1958, au contribuit la distanțarea politicii Bucureștiului față de Moscova și la orientarea sa către valorile naționale. În acest context au fost create premisele unei noi organizări administrativ - teritoriale a țării. Reforma administrativ teritorială din anul 1968 a însemnat o descătușare de sub influența sovietică și trecerea la comunismul internaționalist, la un regim național-comunist.

În acest context vom ajunge la Plenara Comitetului Central a P.C.R din 5-6 octombrie 1967 care a propus noi principii pentru reorganizarea administrativ - teritorială a țării,

modificările fiind adoptate la Conferința Națională a P.C.R din 6-8 decembrie 1967. Cu această ocazie s-a revenit la denumirea tradițională de județe și s-au desființat regiunea și raionul, adoptate după modelul rusesc în anii 1950 prin Legea Nr. 5 din 6 septembrie. Astfel, teritoriul țării împărțit în regiuni, orașe, raioane și comune s-a transformat în unități administrative numite, județe, orașe, comune, municipiul București - organizat pe sectoare, iar orașele importante cu însemnătate în viața economică, culturală, socială și politică au devenit municipii. Sfaturile populare au fost înlocuite cu consiliile populare, care aveau rolul de a conduce și a îndruma activitatea organelor locale. În urma revenirii la organizarea tradițională, România cuprindea 39 de județe, municipiul București, 236 orașe, dintre care 47 de municipii și 2.706 comune cu 13.149 sate[1].

Legea nr. 2 adoptată la 16 februarie 1968 prevedea organizarea ca municipiu a orașului Satu Mare, alături de alte 44 de orașe: Alba Iulia, Arad, Bacău, Baia Mare, Bârlad, Botoșani, Brașov, Brăila, Buzău, Călărași, Cluj, Constanța, Craiova, Dej, Deva, Focșani, Galați, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Giurgiu, Hunedoara, Iași, Lugoj, Mediaș, Odorheiul Secuiesc, Oradea, Petroșani, Piatra-Neamț, Pitești, Ploiești, Reșița, Roman, Sibiu, Sighetul Marmației, Sighișoara, Suceava, Tecuci, Timișoara, Târgoviște, Târgu Jiu, Târgu Mureș, Tulcea, Turda, Turnu Măgurele, Turnu Severin. Au fost declarate municipii orașele cu un număr mai mare de locuitori, o însemnătate în viața economică, politică, socială și culturală. Prin aceeași Lege nr. 2 au fost schimbate numele de localități, unele au dispărut, altele au fost comasate pe cale administrativă. Adoptată la 16 februarie 1968 de Marea Adunare Națională a rămas în vigoare până astăzi, ea suferind de-a lungul timpului aproximativ 200 de modificări. Noua organizare administrativă urmărea dezvoltarea economică și socială a tuturor zonelor și repartizarea armonioasă a forțelor de producție pe întreg cuprinsul țării[2].

Județele au cuprins un teritoriu mai mic decât cel al fostelor regiuni, urmărindu-se să constituie o unitate administrativ-teritorială complexă din punct de vedere economic, social și cultural, cuprinzând orașe, centre industriale, comerciale, culturale, căi de comunicație. Suprafața unui județ este în medie de 6.786 km^2 și variază între 3.271 km^2 și 9.380 km^2. Această diferențiere a fost determinată de factori cu caracter natural și geografic, de situația căilor de comunicație, precum și de legăturile tradiționale existente între localitățile de pe cuprinsul județelor. În ceea ce privește populația, județele propuse numără între 243.000 și 803.000 de locuitori, ceea ce reprezintă în medie 509.000 de locuitori. În ceea ce privește potențialul industrial, pe județ revine în medie o producție globală industrială în valoare de peste 6 miliarde lei[3].

Legea a urmărit respectarea prevederilor Constituției R. S. România cu privire la deplina egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor țării, la întărirea frăției oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate. „În localitățile unde, alături de români, trăiesc naționalități conlocuitoare se va asigura folosirea limbii materne a acestora în administrația de stat, în școli, în instituții de cultură, deplina posibilitate pentru ca toți oamenii muncii de a beneficia de drepturi cetățenești, pentru afirmarea nestingherită a personalității și aptitudinilor tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate, în slujba dezvoltării patriei noastre socialiste"[4]

În delimitarea județelor s-a urmărit și îmbinarea mai multor forme de relief, să existe culturi cerealiere, pentru creșterea animalelor, pentru pomicultură, viticultură și alte ramuri de

1 Giurescu, Constantin C.; Giurescu, Dinu C. *„Scurtă istorie a românilor"*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pag. 368

[2] Legea nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România.

[3] Harta administrativă, Propunerile Comisiei Centrale de partid și de stat cu privire la organizarea județelor și municipiilor, Ed. Politică, 14 ianuarie 1968, p.3

[4] *Ibidem*

producție agricolă. S-a ținut cont și de asigurarea condițiilor necesare pentru desfășurarea unei activități social-culturale. Fiecare județ va dispune de o rețea corespunzătoare de instituții de învățământ, de cultură, de activitate artistică, de mijloace adecvate pentru ocrotirea sănătății populației, precum și de ziare locale.

Municipiile vor beneficia de plan și buget proprii, de largi competențe în conducerea treburilor de stat și obștești, în rezolvarea problemelor economice, social-culturale și edilitar gospodărești. Organele de conducere ale municipiilor vor fi subordonate celor județene, cu excepția orașului București, care va avea legături directe cu organele de conducere centrală[5].

Propuneri pentru reorganizare

Pe baza măsurilor elaborate de Conferința Națională a Partidului Comunist Român privind îmbunătățirea administrativ - teritorială a țării, comisia județeană de stat a elaborat propunerile pentru delimitarea municipiului Satu Mare, a orașelor și comunelor de pe teritoriul județului. La elaborarea acestor propuneri au fost atrași numeroși activiști de partid, oameni de cultură, specialiști din diferite domenii. Potrivit propunerilor, județul Satu Mare trebuia să cuprindă: 1 municipiu, trei orașe, 1 comună suburbană, 56 de comune rurale cu o populație totală de 361.102 locuitori și o suprafață administrativ teritorială de 434.500 hectare. Numărul mediu al populației unei comune era de 4.693 de locuitori[6].

Practic, județul Satu Mare s-a format prin desprinderea din Regiunea Maramureș. O mică parte din Vestul regiunii (Cehu Silvaniei) a fost cedată viitorului județ Sălaj din Regiunea Cluj, în schimbul zonei Hodod și a teritoriilor care au format orașul Tășnad și localitățile înconjurătoare luate de la Regiunea Crișana. Astfel, s-a creat județul Satu Mare care a reunit raioanele Satu Mare, Carei, și Oaș din fosta regiune Maramureș.

Reorganizarea teritorială a județului Satu Mare a fost aprobată în ședința plenară comună a Comitetului Județean de partid și a Consiliului Popular Județean provizoriu Satu Mare care a avut loc în sala Teatrului de stat, joi, 16 mai 1968. La lucrările ședinței a participat Vasile Patilineț, secretar al CC al PCR. Iosif Uglar, prim secretar al Comitetului județean de partid, președintele Comitetului executiv al Consiliului Popular Provizoriu a prezentat Raportul cu privire la noile delimitări. Pe marginea raportului au luat cuvântul Gheorghe Govor, (secretar al Comitetului județean de partid), Elena Tașnadi (primarul comunei Sanislău), Victor Pop (președintele Tribunalului județean), Ștefan Brândușan (activist de partid), Gheorghe Darida (vicepreședintele Consiliului Popular Județean), Francisc Creșneac (membru de partid din perioada ilegalistă), Vasile Mureșan (medic), Nicolae Bilanici (primarul Tășnadului), Vasile Manța (inginer agronom), Iosif Berețchi (primar Culci), Gheorghe Rusu (instructor de partid), Carol Horváth (instructor de partid la Botiz), Ioan Gustuș (instructor de partid), Ioan Beltechi (profesor de matematică), Ioan Bumb (Călinești), Ioan Jurchiș (Cehal), Valer Motișan (Beltiug), Ioan Lagenbacher (Foieni)[7].

Delimitarea administrativ teritorială a municipiilor, orașelor și comunelor din județul Satu Mare a fost stabilită oficial printr-o hotărâre a Consiliului de Miniștri a Republicii Socialiste România dată la 27 mai 1968 și semnată de Ilie Verdeț, președintele Consiliului de Miniștri.

Potrivit acestei delimitări în județul Satu Mare au intrat:

Municipiul Satu Mare: nr. localități 2 (Satu Mare, Sătmărel), suprafață agricolă - 9724, suprafață arabilă - 8.013, număr populație 71.324.

Orașe: Carei, numărul localităților componente 2 (Carei, Ianculești), suprafața agricolă 7.990, suprafața arabilă 6.721, număr populație 20.081. Comună suburbană a orașului Carei este

---

[5] *Ibidem, p. 4*

[6] „Cronica sătmăreană", anul I (8), nr. 75 (814), din 17 mai 1968, p.3

[7] *Ibidem*

Căpleni cu două sate: Căpleni și Cămin. **Negrești-Oaș**, numărul localităților componente 3 (Negrești, Luna, Tur), suprafața agricolă 5.351, suprafața arabilă 2.348, număr populație 9.650. **Tășnad**, numărul localităților componente 5 (Blaja, Cig, Rațiu, Sărăuad, Valea Morii) suprafața agricolă 8.034, suprafața arabilă 6.222, număr populație 6.910[8].

Hotărâre pentru delimitarea administrativ teritorială a municipiilor, orașelor și comunelor din județul Satu Mare

„În temeiul dispozițiilor articolelor 6, 7, și 8 din Legea nr. 2/1968 privind asigurarea conducerii locale de stat în unitățile administrative-teritoriale până la alegerea consiliilor populare și pe baza propunerilor Comitetului executive a Consiliului popular al județului Satu Mare, cuprinzând delimitarea municipiilor, orașelor și comunelor, scoaterea din nomenclator și unificarea unor localități, schimbarea denumirii unor localități, precum și organizarea unor comune ca orașe".

București, 27 mai 1968
Nr. 1135

Consiliul de Miniștri al Republicii Socialiste România
Hotărăște:

Articol unic. Delimitarea administrativ-teritorială a municipiilor, orașelor și comunelor, precum și organizarea unor orașe ca municipii și a unor comune ca orașe din județul Satu Mare este cea prevăzută în anexa la prezenta hotărâre.

p. Președintele Consiliului de Miniștrii Ilie Verdeț

Comunicatul Comisiei județene de partid și de stat cu privire la delimitarea localităților din județ

„Pe baza măsurilor luate de Conferința Națională a P.C.R. din decembrie 1967 și a celor legislative hotărâte de Sesiunea din 16 februarie 1968 a Marii Adunări Naționale cu privire la îmbunătățirea organizării administrativ - teritoriale a României, Comisia județeană de partid și de stat a întocmit și a supus unei largi dezbateri publice propunerile cu privire la delimitarea administrativ-teritorială a municipiului Satu Mare, precum și a orașelor și comunelor de pe teritoriul județului Satu Mare. Pentru buna întocmire a propunerilor de delimitare în munca Comisiei județene au fost atrași numeroși specialiști din toate domeniile de activitate (profesori de istorie, geografie și filologie, economiști, medici, juriști, ingineri, constructori, agronomi, topografi, arhitecți etc.), precum și un număr mare de activiști de partid și de stat. De asemenea, s-a ținut seamă de observațiile și propunerile primite din partea oamenilor muncii de la orașe și sate, fiind consultați în același timp numeroși cetățeni cu prestigiu, buni cunoscători ai tuturor problemelor specifice orașelor și comunelor care au format obiectul delimitării administrativ-teritoriale.

Județul Satu Mare, situat în partea de nord-vest a țării, are o configurație variată, cu un predominant relief de șes, cuprinde o suprafață de 434.500 ha, importante resurse de materii prime diferite și un valoros potențial agricol. La data de 1 iulie 1967 populația județului Satu Mare era de 361.102 locuitori, din care 99.362 locuiesc în mediul urban.

Ponderea economică a județului Satu Mare o reprezintă unitățile agriculturii de stat și ale cooperativelor agricole de producție, existând în același timp un puternic sector al industriei de stat și al cooperației meșteșugărești, în deosebi pe teritoriul municipiului Satu Mare și al orașelor Carei, Negrești și Tășnad. Pe harta județului sunt înscrise peste 60 de unități economice.

[8] *Ibidem,* nr. 49 (78), din 16 aprilie 1968, p. 2.

Județul Satu Mare dispune de o vastă rețea de unități social-culturale cuprinzând 316 școli de cultură generală, 22 licee și școli profesionale, 11 spitale, cinematografe, case de cultură, cluburi, cămine culturale.

Consultarea largă a organizației județene de partid, a deputaților, a tuturor locuitorilor județului nostru, faptul că în acțiunea de delimitare administrativ-teritorială a localităților s-a pornit de la situația demografică, economică, social-culturală, așezarea geografică, principalele artere de comunicație, de la perspectivele și posibilitățile de dezvoltare ale așezărilor rurale și urbane din județul Satu Mare, au făcut ca propunerile supuse dezbaterii publice să întrunească adeziunea și aprobarea oamenilor muncii din județul nostru.

Pe baza analizei fiecărei propuneri cu privire la delimitarea administrativ-teritorială a localităților, Plenara comună a Comitetului județean de partid și a Consiliului popular județean provizoriu a dezbătut și aprobat propunerile Comisiei județene de partid și de stat, le-a înaintat Consiliului de Miniștri, care prin Hotărârea Nr. 1135 din 27 mai 1968, le-a definitivat și probat după cum urmează:

Municipiul Satu Mare, orașele Carei și Negrești, precum și orașul Tășnad, nou înființat, și toate comunele, așa cum sunt ele în prezent, delimitate, constituie unități administrativ-teritoriale, viabile, cu perspective de dezvoltare multilaterală[9]".

Noua delimitare a județului Satu Mare cuprindea 56 de comune, din care una suburbană, în locul celor 81 de comune existente anterior, iar media populației pe comună a crescut de la 3.232 de locuitori la 4.694[10]. Sătmărelul era înglobat în Municipiul Satu Mare datorită faptului că peste 40% din populația activă a comunei era angajată în întreprinderile și instituțiile municipiului.

În urma reorganizării teritoriale localitatea Tășnad trece în rândul orașelor. Satele Blaja, Cean și Valea Morii vor intra în componența orașului Tășnad. Numărul salariaților din Tășnad a ajuns la peste 2000. Localitatea avea 41 de unități comerciale, o puternică bază materială a învățământului, culturii și ocrotirii sănătății, uzină electrică proprie. Ținându-se seama de legăturile strânse existente între orașul Tășnad și localitățile învecinate, s-a propus inițial ca satele Cig, Rațiu și Sărăuad, să se constituie într-o comună suburbană, cu organ de conducere administrativ propriu, subordonat consiliului popular orășenesc Tășnad. Denumirea comunei suburbane trebuia să fie Sărăuad, iar reședința acesteia în satul Sărăuad.

La delimitarea celorlalte comune și desemnarea reședințelor s-a avut în vedere puterea economică și industrială a comunelor, dar și așezarea, pentru a înlesni legăturile cu toate localitățile care intrau în componența comunei. S-a propus schimbarea denumirii unor localități după cum urmează: orașul Negrești să fie denumit Negrești-Oaș, comuna Călinești să fie denumită Călinești-Oaș, comuna Homorodu de Mijloc să fie denumită Homoroade, comuna Moftinu Mic să fi denumită Moftin. S-a propus contopirea următoarelor sate: Iojib-Vii și Iojibeni cu satul Medieș-Vii; Românești Noi cu localitatea Medieșu Aurit; Huta Chegii cu localitatea Săcășeni, Novăceni cu localitatea Baba Novac; Agrișu Nou cu localitatea Micula[11].

Spre deosebire de propunerile inițiale, județul a rămas cu 55 de comune în loc de 54. Localitățile din jurul Tășnadului nu au mai format o comună suburbană ci au fost alipite pur și simplu orașului. În schimb Careiul a luat în administrare comuna suburbană Căpleni, formată din satele Căpleni și Cămin, care mai târziu au devenit comune de sine stătătoare. O altă schimbare s-a făcut în componența comunei Cărășeu, care inițial a cuprins satele Apateu, Cărășeu, Corod, Culciu Mare, Culciu Mic, Lipău, Valea Vinului. Din această mare comună s-au

[9] Ibidem, anul I (VIII), nr. 85 (824), din 29 mai 1968, pp 1-2.

[10] Mihai Fătu, *„Sătmărenii în lupta pentru socialism, 1944-1974"*, Ed. Comitetul Județean Satu Mare al PCR, Satu Mare, 1974, pag. 231.

[11] „Cronica Sătmăreană", anul I (VII), nr. 49 (78), din 16 aprilie 1968, p. 2

desprins două: Culciu și Valea Vinului.

Lista comunelor aprobată prin Hotărârea nr. 1135, din 27 mai 1968, publicată în Cronica Sătmăreană din 29 mai 1968[12].

Nr. crt.	Denumirea comunei propuse	Reședința de comună și satele componente
1	Acâș	Acâș, Ganaș, Giungi, Mihăieni, Unimăt
2	Andrid	Andrid, Dindești, Irina
3	Apa	Apa, Lunca Apei, Someșeni
4	Ardud	Ardud, Ardud Vii, Baba Novac, Geraușa, Mădăras, Sărătura
5	Batarci	Batarci, Comlăușa, Șirlău, Tămășeni
6	Beltiug	Beltiug, Bolda, Ghirișa, Rătești, Șandra
7	Berveni	Berveni, Lucăceni
8	Bixad	Bixad, Boinești, Trip
9	Bârsău	Bârsăul de Sus, Bârsăul de Jos
10	Bogdan	Bogdan, Babța, Corund, Ser
11	Botiz	Botiz, Agriș, Ciuperceni
12	Călinești-Oaș	Călinești-Oaș, Coca, Lechința, Pășunea Mare
13	Cămărzana	Cămârzana
14	Căuaș	Căuaș, Ady Endre, Ghenci, Ghilești, Hotoan, Rădulești
15	Cehal	Cehăluț, Cehal, Orbău
16	Certeze	Certeze, Huta Certeze, Moișeni
17	Craidorolț	Craidorolț, Crișeni, Eriu-Sâncrai, Satu Mic, Țeghea
18	Crucișor	Crucișor, Bicău, Iegheriște, Poiana Codrului
19	Culciu	Culciu Mare, Apateu, Cărășeu, Corod, Culciu Mic, Lipău
20	Doba	Doba, Boghiș, Dacia, Păulian, Traian
21	Dorolț	Dorolț, Atea, Dara, Petea
22	Foieni	Foieni
23	Gherța Mică	Gherța Mică
24	Halmeu	Halmeu, Băbășești, Cidreag, Dobolț, Halmeu-Vii, Mesteacăn, Porumbești
25	Hodod	Hodod, Giurtelecu-Hododului, Lelei, Nadișu-Hohodului
26	Homoroade	Homorodu de Mijloc, Chilia, Homorodu de Jos, Homorodu de Sus, Necopoi, Solduba
27	Lazuri	Lazuri, Bercu, Nisipeni, Noroieni, Peleș, Pelișor
28	Livada	Livada, Adrian, Dumbrava, Livada Mică
29	Medieșu Aurit	Medieșu Aurit, Băbășești, Iojib, Medieș-Râturi, Medieș-Vii, Potău, Românești
30	Micula	Micula, Bercu Nou, Micula Nouă
31	Moftin	Moftinu Mic, Domănești, Ghilvaci, Ghirolt, Istrău, Moftinu Mic, Sânmiclăuș
32	Odoreu	Odoreu, Berindan, Cucu, Eteni, Mărtinești, Vânătorești

[12] *Ibidem*, anul I (VIII), nr. din 85 (824), din 29 mai 1968, p. 2.

33	Orașu Nou	Orașu Nou, Orașu Nou Vii, Prilog, Prilog Vii, Racșa, Racșa Vii, Remetea Oașului.
34	Păulești	Păulești, Amați, Ambud, Hrip,Petin, Rușeni
35	Petrești	Petrești, Dindeștiul Mic
36	Pir	Pir, Piru Nou, Sărvăzel
37	Pișcolt	Pișcolt, Resighea, Scărișoara Nouă
38	Pomi	Pomi, Aciua, Borlești
39	Sanislău	Sanislău, Berea, Ciumești, Horea, Marna Nouă, Viișoara
40	Santău	Santău, Chereușa, Sudurău
41	Săcășeni	Săcășeni, Chegea
42	Săuca	Săuca, Becheni, Cean, Chisău, Silvaș
43	Socond	Socond, Cuța, Hodișa, Soconzel, Stâna
44	Supur	Supuru de Jos, Dobra, Giorocuta, Hurezu Mare, Racova, Secherești, Supuru de Sus
45	Tarna Mare	Tarna Mare, Bocicău, Valea Seacă, Văgaș
46	Terebești	Terebești, Aliza, Gelu, Pișcar
47	Tiream	Tiream, Portița, Vezendiu
48	Târșolț	Târșolț, Aliceni
49	Turț	Turț, Gherța Mare, Turț Băi
50	Turulung	Turulung, Drăgușeni, Turulung-Vii
51	Urziceni	Urziceni, Urziceni-Pădure
52	Valea Vinului	Valea Vinului, Măriuș, Roșiori, Sâi
53	Vama	Vama
54	Vetiș	Vetiș, Decebal, Oar
55	Viile Satu Mare	Viile Satu Mare, Cionchești, Medișa, Tătărești, Tireac

Ioan Ienciu, președintele Comitetului executiv al Sfatului popular orășenesc susține că municipiul este forma administrativ-teritorială optimă pentru dezvoltarea marilor orașe. „Propunerea Comisiei centrale de partid și de stat, ca Satu Mare să devină pe lângă reședință de județ și municipiu, a fost primită de populația orașului cu entuziasm și deplină satisfacție. Desemnarea orașului ca municipiu va deschide acestuia noi și multiple perspective de dezvoltare, întrucât municipiul așa cum rezultă din propunerile Comisiei Centrale de partid și de stat va avea plan și buget propriu, dispunând de competențe largi în conducerea treburilor de stat și obștești, în rezolvarea problemelor economice, social-culturale și edilitar-gospodărești. După cum se arată în propunerile Comisiei centrale de partid și de stat organele de conducere ale municipiilor vor fi subordonate celor județene. Este o măsură binevenită, municipiile - cele mai mari orașe ale județelor - neputând fi concepute în afara legăturilor cu teritoriul înconjurător. În aceste condiții se va îmbunătăți substanțial amplasarea obiectivelor social-culturale și edilitar-gospodărești, ceea ce va duce implicit la asigurarea cu documentații tehnice la termen și în funcție de necesitățile orașului[13].

Pe baza principiilor aprobate de către conducerea partidului și statului nostru, municipiul - formă administrativ - teritorială optimă de organizare a marilor orașe va asigura acestora o continuă ascendență. Orașul Satu Mare va cunoaște cu siguranță în viitorul apropiat o dezvoltare mult mai intensă în toate domeniile de activitate, devenind un puternic centru

[13] „Drapelul Roșu", anul VIII, nr. 734, din 26 ianuarie 1968, p. 2

industrial, comercial și cultural[14].

Iosif Uglar, prim secretar al Comitetului județean Satu Mare al P.C.R., președinte al Comitetului executiv al Consiliului popular județean provizoriu afirma că „noua împărțire administrativ-teritorială a țării creează mai largi posibilități ca în viața satelor noastre să pătrundă cât mai rapid elemente de civilizație modernă, să se accelereze procesul de apropiere treptată a vieții satului de cea a orașului"[15].

Comisia județeană de partid și de stat apreciază că delimitările propuse corespund pe deplin criteriilor fundamentale elaborate de Conferința Națională a partidului, asigurând cadrul optim de dezvoltare a tuturor localităților din județul Satu Mare. Ca urmare a împărțirii teritoriale, orașele vor cunoaște un ritm mai intens de dezvoltare. Devenind reședință de județ, municipiul Satu Mare va cunoaște o amplă înnoire edilitară, permițând îmbinarea armonioasă a arhitecturii vechi cu linia modernă a construcțiilor viitoare.

A crescut numărul de locuințe cu spații comerciale la parter care să ducă la ridicarea aspectului urbanistic, în anul 1967 erau aproximativ 320 apartamente construite, iar în 1968 numărul acestora a ajuns la 624, în 1969 la aproximativ 1200[16].

Economia municipiului va înregistra un profil industrial, caracterizat prin ponderea ramurilor construcții de mașini și prelucrarea metalelor, confecții textile, prelucrarea lemnului și alimentară. La trei ani de la reîmpărțirea teritorială (1970) în aceste ramuri s-a realizat 79,4 la sută din producția globală industrială a municipiului și respectiv 56,4 la sută din cea a județului. Cele mai importante unități industriale care și-au desfășurat activitatea pe teritoriul municipiului au fost: Uzina Unio în care lucrau 3.837 de salariați, fabrica de mașini casnice 23 August – cu 2589 salariați, Combinatul de exploatare și Industrializare a lemnului - 4.939 salariați, Fabrica Mondiala - 3.080 salariați, Întreprinderea Textilă Ardeleana cu peste 1.173 salariați, Fabrica Tricotex cu 940, Întreprinderea Industria cărnii cu 121, Întreprinderea Industria laptelui - 187, Combinatul 1 Mai cu 2.901 salariați, Cooperativa Munca - 750 angajați[17].

O dată cu constituirea județului pentru a îmbunătăți informarea populației își încep apariția două ziare cotidiane - unul în limba română „Cronica sătmăreană" iar altul în limba maghiară „Szatmári Hírlap", cu un tiraj mediu zilnic de aproximativ 25.000 exemplare. Numărul mediu al abonamentelor lunare la ziare și reviste în anul 1968 în județul Satu Mare a fost de 75.000, iar la vânzare liberă 32.000[18]. Apariția ziarului în limba maghiară asigură tuturor naționalităților conlocuitoare posibilitatea de a se exprima în limba maternă. Cele două organe de presă nu vor beneficia de libertatea de care se bucură astăzi presa, ci vor răspândi cuvântul partidului în rândul maselor de oameni, contribuind la dezvoltarea conștiinței socialiste[19].

Este de menționat faptul că acest articol a pus un accent deosebit pe analiza comparativă a ziarelor locale române și maghiare, pentru a ilustra natura presei de mai puțin de jumătate de secol. Periodicele cercetate în limba română au fost: „Cronica Sătmăreană, „Drapelul Roșu„ și „Socialismul", iar periodicele în limba maghiară: „Bányavidéki Fáklya", „Dolgozó Nép", „Szatmári Hírlap". Aceste ziare, atât române cât și cele maghiare au servit regimul socialist,

---

[14] „Drapelul Roșu", anul VIII, nr. 734, din 26 ianuarie 1968, p. 2

[15] „Cronica sătmăreană", anul I (VIII), nr. 1 (740), din 20 februarie 1968, p. 1.

[16] *Județul Satu Mare în anul XXV*, Frontul Unității Socialiste, Consiliul Județean Satu Mare, I.P.M., secția St. M. 11-69, 1969, pp. 44-45

[17] Ferdinand Nagy, Ioan Ienciu, Dumitru Mihalache, Ioan Nichita, *Localitățile județului Satu Mare, 1971,* Editată sub îngrijirea Comitetul județean pentru cultură și educație socialista Satu Mare, p. 24.

[18] Ioan Rațiu, *Județul Satu Mare pe magistrala socialismului*, secția de propagandă a Comitetului județean Satu Mare al P.C.R., p. 68

[19] „Cronica sătmăreană", anul I (VIII), nr.1 (740), din 20 februarie 1968, pp. 1-2.

fiind menite să facă propagandă. Diferența între ziare și articolele acestora era de multe ori neglijabilă, iar ziarele locale maghiare de multe ori erau traduceri în oglindă a ziarelor românești.

Totodată, este de menționat că în anul 1968 s-au alocat fonduri cu 8.00.000 lei mai mult decât în anul 1967 pentru construirea de apartamente, s-au alocat fonduri pentru efectuarea lucrărilor de alimentare cu apă a orașului, (rețeaua de distribuire a apei potabile pentru populație avea o lungime de 60,7 km, alimentarea fiind asigurată prin captare proprie de la adâncime, prin puțuri forate), pentru canalizare (realizată de o rețea în lungime de 46 km) salubritate, modernizarea rețelei stradale, lungimea străzilor la sfârșitul anului 1970 fiind de 158 km, din care 53 km modernizate, se alocă sumele necesare pentru o rețea de distribuire a gazelor, care însuma 24 km. Transportul urban de călători era asigurat prin 52 de autobuze și 20 autotaximetre, și deservea zona orașului dar și a localităților Dorolț, Vetiș, Lazuri, Mărtinești, Decebal[20]. Bineînțeles, nu vor lipsi nici obiectivele de agrement care să satisfacă dezideratul petrecerii cât mai plăcute a timpului liber. S-a avut în vedre un complex sportiv, spații de joacă pentru copii, amenajarea unor locuri de agrement în Pădurea Mare și Pădurea Noroieni.

Ca un efect major al legii, după cum remarcau autorii Monografiei județului Satu Mare, apărută în anul 1980 „Trăsătura definitorie a dezvoltării în perspectivă a localităților urbane și rurale ale județului Satu Mare o constituie creșterea orașelor existente, însoțită de transformarea în centre urbane a altor localități rurale ... În același timp se vor amplifica transformările pe care le cunosc localitățile rurale, atât în sfera muncii cât și în cea a condițiilor de viață[21]".

În concluzie, putem spune că reorganizarea teritorială și administrativă din 1968 a avut efecte pozitive asupra evoluției economice a întregii țări. Anul 1968 marca ruptura României față de administrația de tip sovietic implementată din anul 1948. Tot anul reîmpărțirii teritoriale a marcat și perioada cea mai ostilă în relațiile româno-sovietice din perioada Războiului Rece datorită faptului că începând cu anii 60 mai ales din 1964 România treptat devenise un obstacol în Blocul Estic pentru Moscova, iar revoluția de la Praga, și intervenția sovietică de acolo a arătat lumii că aceste suspiciuni de tensiune diplomatică între cele două părți sunt reale, România nefiind invitată să intervină în nimicirea revoluției din Praga, respectiv discursul rostit de Nicolae Ceaușescu care a condamnat politica lui Brejnev de intervenție și suveranitate limitată exersată asupra țărilor din blocul socialist. Este de remarcat și faptul că odată cu această nouă administrare teritorială dispare și Regiunea Mureș - Autonomă Maghiară și vor renaște județe dispărute din administrația teritorială interbelică, precum Sălajul.

Așadar, ca o concluzie finală, putem remarca că această mișcare politică de a reforma harta administrativă a țării și-a pus amprenta pe evoluția istorică a României.

Mihaela Sălceanu
Muzeul Județean Satu Mare,
Satu Mare, RO
ela_1975@yahoo.com

Lőrincz Norbert
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
lorinczn9@gmail.com

[20] Ferdinand Nagy, Ioan Ienciu, Dumitru Mihalache, Ioan Nichita, *Localitățile județului Satu Mare,* 1971, p. 21.

[21] Vasile Savinescu, Doru Radosav, *Satu Mare Monografie*, Ed. Sport-Turism, București, 1980, p. 99

Anexe:

Harta administrativă a județului apărută în „Cronica Sătmăreană”

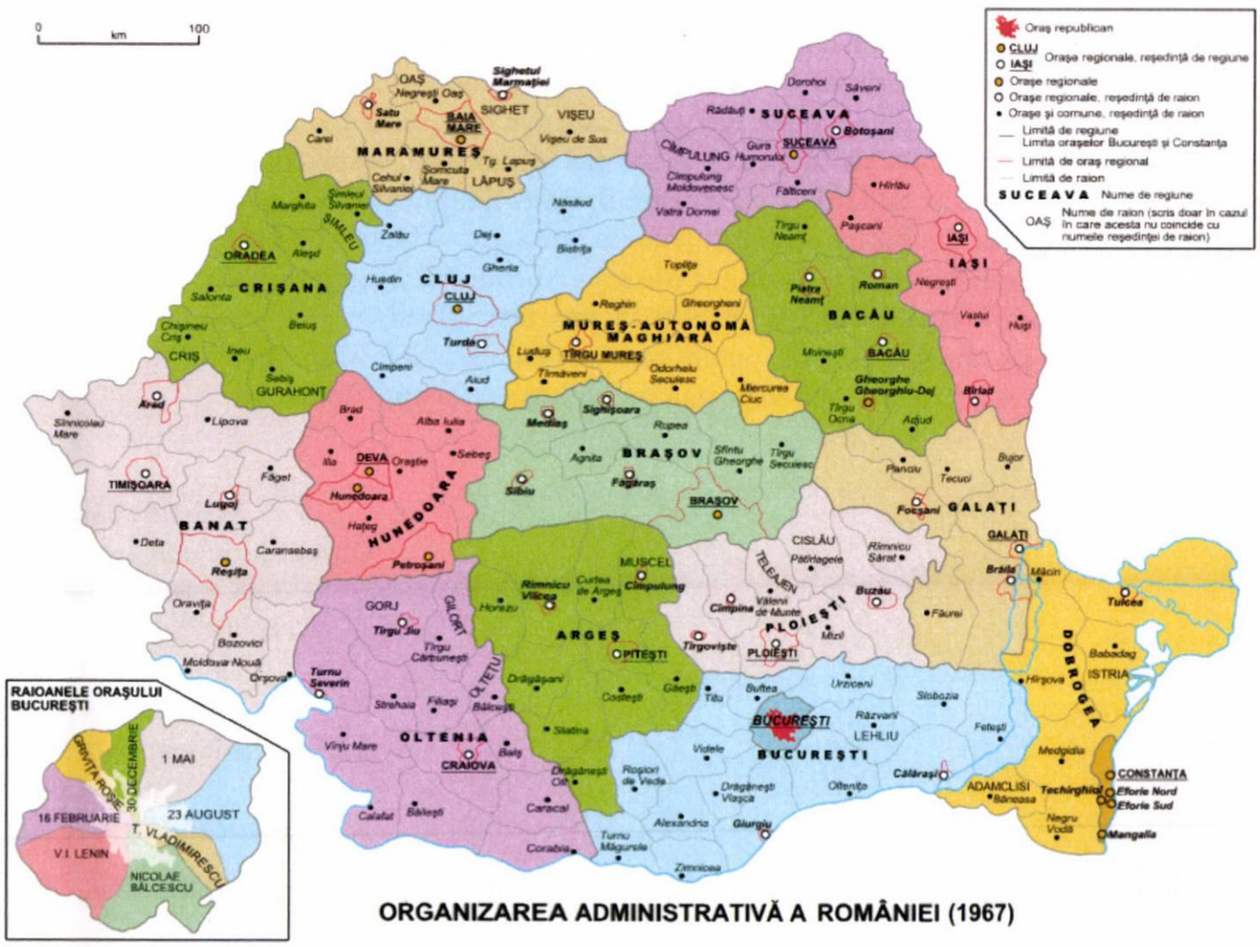

ISSN 2067-6948
editura muzeului sătmărean